

 istanbul Zaim Üniversitesi
Sosyal Hizmet Bölümü

Disiplinlerarası Göç
ve
Göç Politikaları
Sempozyumu

29-30 MAYIS 2015

İstanbul 2015

ISBN: 978-605-66079-0-5

İZÜ Yayın No: 12

Kitabın Adı

**DİSİPLİNLERARASI GÖÇ VE
GÖÇ POLİTİKALARI SEMPOZYUMU**

Editörler

Prof. Dr. Kadir CANATAN

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BİRİNCİ

Yrd. Doç. Dr. İsmail ÇAĞLAR

Yrd. Doç. Dr. Yulia KRYVENKO

Öğr. Gör. Sena ÖKSÜZ

Arş. Gör. Fatih ALTUN

Kapak Tasarımı

İbrahim YILMAZ

Baskı: Elma Matbaası

Tevfikbey Mah. Halkalı Cd. No:162/7

Sefaköy-Küçükçekmece/İSTANBUL

Tel: 0212 697 30 30

1. Baskı

Aralık 2015, İstanbul

İsteme Adresi

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Halkalı Cad. Halkalı, 34303 Küçükçekmece / İSTANBUL

Tel: 0212 692 96 00 Faks: 0212 693 82 29

www.izu.edu.tr

SUNUŞ

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan göç, kimi zaman savaşlar, doğal afetler ve sürgünler gibi zorunlu nedenlerle ortaya çıksa da daha çok daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak amacıyla, görece gönüllü birey ve grupların hareketi olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde uluslararası göç, çok önemli boyutlara ulaşmış olup farklı kültürlerin beraber yaşaması ve çalışmasını ve dolayısıyla da farklı kültürlerden gelen bireylerin kültürel uyum sorunlarını da beraberinde getirmiştir.

Türkiye, Cumhuriyetin kuruluş yıllarından bu yana başta nüfus mübadeleleri ile gelen göçler olmak üzere büyük göç hareketlerine sahne olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın artan işgücü talebiyle Türkiye göç veren bir ülke konumuna gelmiştir. Avrupa'ya göç, çeşitli aşamalardan geçerek seksenli yıllarda istikrar kazanmış ve göçmenler yerleşik vatandaşlar haline gelmişlerdir.

Son yıllarda başta Suriye krizi olmak üzere Türkiye'nin yer aldığı bölgede yaşanan çatışmalar ve siyasi krizler ülkemize yönelik büyük bir göç dalgasının başlamasına neden olmuş ve Türkiye artık sadece göç veren bir ülke olmanın ötesinde göç alan ve başka ülkelere ulaşmak isteyen göçmelerin transit olarak kullandığı bir geçiş ülkesi konumuna gelmiştir.

Tüm bu yaşanan gelişmelerin ışığında İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi 2015 yılının Mayıs ayında göç olgusunun siyaset, sosyoloji, sosyal hizmet, ekonomi ve yönetim bilimi gibi disiplinlerin farklı bakış açıları ile değerlendirilmesini amaçlayan bir "Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu" düzenlenmiştir. Sempozyum ile Türkiye'nin mevcut göç politikalarının analiz edilmesi, yaşanan sorunlara yönelik çözümlerin tartışılması ve daha etkin politikaların ortaya çıkmasına katkıda bulunmak hedeflenmiştir.

İki gün süren sempozyumda toplam 27 bildiri sunulmuş olup bildiriler bu kitapta toplanmıştır. Ayrıca sempozyumun ikinci gününde 'Göç Çalıştay' yapılmış olup Türkiye ve yurtdışında yürütülen göç politikalarının nitelik ve etkinliği, bilhassa Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin yaşadıkları sosyal, ekonomik, kültürel sorunlar tartışılmış ve bu sorunların çözümüne ilişkin öneriler derlenmiştir. Göç politikalarından medya ve göç ilişkisine kadar birçok kategoride sunulan bildiri-lerin, ülkemizin göç politikalarına katkı sunmasını ümit etmekteyiz.

Prof. Dr. Mehmet BULUT

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Rektörü

İÇİNDEKİLER

---

1. BÖLÜM Göç Politikaları.....	1
Türkiye’de Göç Politikalarının Gelişimi ve Mevcut Durum	
Mehmet TEKELİOĞLU, Abdulvehap DOĞAN, Fatih ÇELEBİ.....	3
Türkiye’nin Göç Politikası ve Göçmenlerin Sorunları	
Murat AKTAŞ.....	27
Türk Kamu Yönetiminde Göç Algısı ve Politikaları	
Selman Salim KESGİN.....	45
Türkiye’nin Yeni Göç Kanunu ve Göç Politikası	
Ali Zafer SAĞIROĞLU.....	69
İşgücü Göçü Bağlamında 1989 Öncesi Almanca Literatürde Göç Terminolojisi	
Mehmet Fikret GEZGİN.....	91
Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Uygulamalarının Göç Yönetimi Bağlamında Değerlendirilmesi	
Fatih ALTUN, Mehmet BİRİNCİ.....	103

2. BÖLÜM Türkiye'deki Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonu.....133

Sosyolojik Açıdan Göç ve Göçmenlerin Sosyal Kültürel Entegrasyonları:

Kavramsal Bir Çalışma

Musa CEBECİ.....135

Göç Ve Göçmenliğin Psikolojik Yansımaları (Vatansız Vatandaş Olmak)

M. Zeki ILGAR, Semra COŞGUN ILGAR.....159

Çocukların Göçle Birlikte Yaşadıkları Eğitim Sorunları Üzerine Bir İnceleme

Fatma YAŞAR EKİCİ.....179

Cross-Continental Immigration and Its Economic Challenges

HasanALPAGU.....201

Examining of Acculturative Stress Level of Foreign Students in Turkey

Sena ÖKSÜZ, Yulia KRYVENKO.....211

Suriye'den Gelen Göçün Yerel Ekonomiye Etkileri: Gaziantep İli Örneği

İbrahim ARSLAN, Yusuf BAYRAKTUTAN, Mehmet Vahit EREN.....231

3. BÖLÜM Uluslararası Göç ve İslamofobi.....257

Bir Göç Politikası Olarak: Segregasyon

Yusuf SOYUPEK, Alper AKGÜL, Ömer ÖZKAYA.....259

11 Eylül Sonrasında Avrupa'da (Müslüman) Göçmenler ve

“İslamofobi-Göçmenfobi”

Özcan HIDIR.....271

Yaşlılık ve Göç: Almanya’da Türk Göçmenler İçin Uygulanan Yaşlılık Politikaları: Berlin Örneği	
Beyhan DOĞAN.....	285
‘Düzenli Almanlar’ın Düzensiz Hayatları: Türkiye’de Alman Olmak	
Barbara PUSCH.....	303
4. BÖLÜM Göç ve Güvenlik.....	323
Türkiye’de Zorunlu Göç ve Kente Uyum Süreci: Muş Örneği	
Muş Örneği Reşat AÇIKGÖZ , Mustafa GÜNERİGÖK.....	325
Şiddet ve Güvenlik Sarmalında Köy Boşaltmalar ve Zorla Yerinden Edilme (1987-2002)	
Ercan ÇAĞLAYAN.....	355
Türk Ceza Kanunu’nda Göçmen Kaçakçılığı Suçu	
Gülşah BOSTANCI BOZBAYINDIR.....	377
5. BÖLÜM Göç Politikaları ve Değerler.....	407
Göç Politikalarının Değersel Temelleri Hollanda ve Fransa’da Büyük Siyasal Partilerin Göç Politikaları Üzerine Bir Çözümleme	
Kadir CANATAN , Şebnem CANSUN.....	409
Dini ve İnsani Bağlarla Oluşan Yakınlığa Karşın Kültürel Farklılıklarla Oluşan Mesafenin Zorunlu Göç Olgusuna Yansımaları	
Sümeyye AKYOL KAHVECİ.....	441
Yerel Halkın “Açık Kapı” Politikası Ve Suriyelilere İlişkin Kanaatleri	
Ahmet KOYUNCU.....	455

**Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İctihatlarında Göçmen ve Sığınmacıların Aile
Ve Özel Hayat Hakkına Saygı Kapsamında Korunması**

Dr. Ergin ERGÜL.....479

**Savaş Nedeniyle Göç Eden Kimselerin Yaşadıkları Sıkıntıları Gidermede Din ve
Din Eğitiminin Rolü**

Teceli KARASU, Hakim TAŞKAN.....501

6. BÖLÜM Medya ve Literatürde Göç.....519

Büyük Ayrılık'ta Göç

Necmettin ÖZMEN.....521

Köşe Yazılarında Suriyeli Mülteciler

İsmail ÇAĞLAR, Yusuf ÖZKIR.....539

Yeşilçam Sineması'nda Göç Olgusu: Değişen Kültür ve Toplumsal Yapı

Ömer OSMANOĞLU.....573

Tarihteki Büyük Değişim ve Dönüşümlerde Göç ve Nüfus Hareketlerinin Rolü (Açılış Konuşması)

Mehmet Bulut

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İktisat Bölümü

İktisat biliminde sermaye hareketleri, doğal kaynaklar, yeraltı kaynakları, coğrafya, sömürgecilik ve nüfus gibi faktörler değişim ve dönüşümü belirleyen temel etkenlerdir. Bunlar aynı zamanda iktisat biliminde üretim faktörleri olarak kabul edilen emek, sermaye, doğal kaynaklar, müteşebbis gibi iktisadi büyümeyi ve kalkınmayı da belirleyen etkenler olarak karşımıza çıkar.

Günümüzdeki genel yaklaşıma göre nüfus -insan unsuru- sanayi devrimine kadar ekonomide çok önemli bir etken olarak kabul edilirken sanayi devriminden sonra ekonomide makine insandan daha önemli hale geldi. Esasen tarih boyunca insan unsuru hem üretim hem de tüketim olarak ekonominin en önemli iki alanını belirleyen değişiminde rol oynayan temel unsur olmuştur. Bir taraftan üretim gücü, hem kol gücü hem makineyi icad eden ve kullanan beyin gücü olarak üretimde belirleyici olmuştur. Yani ne para ne sermaye ne de başka bir şey insanın yerini ne dün ne de bugün hala almış değildir. Onun için tekil insan ve insanlardan müteşekkil büyüklük olan nüfus hala en önemli rolünü oynamaya devam etmektedir.

Tarihte muhacirler kurar devşirmeler yönetir gibi bir tecrübe var. Bu duruma bir çok örnek verilebilir. Burada bir kaç örneği belirtmekte yarar var. Bilindiği

gibi Anadolu'yu Alparslan fethetti. Alparslan'dan önce Türklerin İran'da Büyük Selçuklu Devletleri vardı. Anadolu Selçuklu Devleti'nin esas kurucu babası Alparslan'ın oğlu Melikşah'tır. Alparslan tam bir Türk ismi fakat Alparslan Anadolu'yu İslam toprağı yapacak ve devleti kuracak oğluna Melikşah adını veriyor. Melik Arap-İslam geleneğinde kullanılan bir isim, İran geleneğinde de yönetici Şah idi. Kendisi Türk neyi sembolize ediyor? Ben muhacir olarak geldim diyor Alparslan fethettim ama burayı kuracak, yönetecek olan adam o köklü iki geleneğe yaslanarak Anadolu'ya bu birikimi taşıyacak. Türkler İslamla şereflendikten sonra dünya medeniyetine katkıları üst düzeyde olmuştur. Bu gerçeklik sadece Türkler için geçerli değildir. Esasen her üç millet de, -Araplar, Acemler, Türkler- İslam ile şereflendikten sonra dünya medeniyetlerine büyük katkılar sağlamışlardır. Onun için ufka bakıyor ve diyor ki Anadolu Fatihi Alparslan: "Ben muhacirim ama benim oğlum bütün burada yerli olacak, dolayısıyla her yünden tevarüs edebildiğimiz birikimin üzerine bir devlet kurmalı ki uzun ömürlü olsun". Böylece oğlunun ismi ile önemli bir mesaj veriyor.

İkinci örnek Amerika'nın kuruluşu ile ilgili. Biliyorsunuz 1800'lü yıllarda Amerika'yı Avrupa'lı göçmenler kurdu. 1789 Fransız İhtilali dönemini yaşarken Avrupa, aynı dönemlerde ABD devleti kuruluyordu. Amerika 200 yıllık bir devlet. 1800 yılında Amerika'nın nüfusu 6 milyondan azdı. 1900 yılında Amerika'nın nüfusu 60 milyona ulaştı. 19 yüzyılda hiçbir devlet bu kadar nüfus artışına sahip olmadı. Yani bu kadar nüfusun yoğun olarak arttığı başka bir coğrafya olmadı dünyada bu yüzyılda. Amerika 19.yy'da bu kadar göç aldı ve 20.yy'da dünyanın süper gücü oldu. Şunu vurgulamak lazım ABD yi muhacirler kurdu fakat bu gün devşirmeler yönetiyor. Kim bu devşirmeler? "profesyoneller". Yani bugün Amerika'yı yönetenler profesyonellerdir.

Bugün dünyada en çok göç veren ve en çok göç alan ülkeler var. En çok beyin göçü alan ülke Amerika bu gün. Dolayısıyla dünyaya nizam vermek, dünyanın süper gücü olmakla işte bu beyin göçü arasında önemli bir ilişki var. 20.yy boyunca nerdeyse o göçü almaya devam etti Amerika, özellikle nitelikli beyinleri. Göç ve göçmen olgusu hayati ve tarihi rolünü oynamaya devam ediyor.

Üçüncü örneğimiz Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Türkiye'sinden. Dünya devleti "Osmanlı" yı Anadolu'dan sonra Balkanlarda "yeniden" muhacirler kurdu. Hangi muhacirler Anadolu'dan Balkanlara göç eden muhacirler. Üç kıtaya 500 yy dan fazla hakim olan "Büyük" Osmanlı Devleti Balkanlarda kuruldu. Halil İnalçık bir Balkan, Avrupa İmparatorluğu'dur Osmanlı Devleti diyor. Yani Osmanlı Anadolu'sunu hepimiz biliyoruz ki Selçuklular kurdu ve imar etti. Anadolu'da birçok beylik vardı Anadolu'nun batısında köşede Söğüt civarında Bursa civarında bir yerde küçük bir alan işgal ediyordu Osmanoğulları. Burada Bursa'yı başkent yaptılar ama devleti esas Avrupa'ya Gelibolu, Edirne, Filibe, Üsküp, Kosova'ya kadar getirdikten sonra devlet kurulmuş oldu, yani cesameti, büyüklüğü o zaman ortaya çıktı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti eğer Avrupa'da Anadolu'dan giden kurucular tarafından kurulduysa, peki yöneticileri, profesyonel yöneticileri özellikle nereliydi? Onlar da Balkan coğrafyasının çocuklarıydı. Hepimizin malumudur ki Fatih Sultan Mehmet (dünya devleti Osmanlı'nın kurucusu), İstanbul'u fethettikten sonra günümüzde de çokça tartışılan birkaç esaslı değişiklik yaptı sistemde. Bunlardan biri "kardeş katli" diğeri de "devşirme" ile ilgili iki düzenlemelerdir. Bu devşirme kavramı da çok tartışılan bir konudur. Biz buna profesyonel yönetici diyebiliriz. 15-16 yaşında mükellef olmuş adamı alıyorsun Enderun Mektebinden başlamak üzere profesyonel olarak yetiştiriliyor ve o "adam" devlet için her şeyinden vazgeçiyor. Devşirilen ve profesyonel yönetici olarak yetişmiş olan O "adam" için devletten daha mukaddes hiçbir şey yoktur artık. Herhangi bir kan bağı yok, toprakla bir bağı kalmıyor bu profesyonel bir yöneticinin. Arnold Toynbee İngiliz tarihçi diyor ki, -çok affedersiniz- Onun tabiri olduğu için ifade edeceğim: "Osmanlılar dünyayı çoban köpekleriyle idare ettiler". Çoban köpeği demekle aslında aşağılamıyor, yüceltiyor Osmanlı'yı. Şunu demek istiyor; diğer köpeklerden farklı olarak çoban köpeğinin özelliği, gerekirse sürü için kendini feda etmesi. Kurtların önüne atar kendini, sürüye bir şey olmasın, bir zarar gelmesin diye. İşte Osmanlı yönetici eliti böyle yetişiyor devlet için. Çok eleştirilen adamlardan devşirmelerden biridir biliyoruz Sokullu Mehmet Paşa ama Osmanlı Sokullu'ya nerede yer vermiş Eyüp Sultan Hazretleri'nin dizi dibinde Eyüp'te yatıyor. Eyüp'te İstanbul'un manevi büyük misafirin yanında türbe yapmış. Sokullu Mehmet Paşa en kritik dönemlerde devleti hakikaten en iyi şekilde yöneten profesyonel devlet adamlarımızdan biridir.

Efendim şimdi son olarak da Cumhuriyet Türkiye'sinden ve günümüzle ilgili bir örnek vermek. Cumhuriyetin kuruluşunda muhacirlerin çok önemli etkisi vardır. II. Abdülhamit han tahta çıktığı zaman masasında bulduğu ilk raporlardan birisi İngilizler şöyle bir rapor hazırlayıp tespit etmişler. Anadolu'da gayrimüslim nüfus neredeyse yarı yarıya. II. Abdülhamit Han dünya siyasetini iyi izleyen ve dengeyi çok özenle gözetten bir Sultan. Bir gün bir hesaplaşma olacak gibi görünüyor diye düşünüyor, bunun için Anadolu'yu Müslüman nüfusla tahkim etmek lazım geldiği kanaatini taşıyor. Bu tahkimat için ilk çıkardığı kanunlardan birisi Anadolu'ya göç edecek Müslümanlardan 5 yıl askerlikten muafiyet ve 50 dönüm bedelsiz arazi kanunu. Böylece 1876, yani O'nun tahta çıkışından itibaren zaten Osmanlı-Rus savaşı da çıkıyor. Anadolu'ya yani hem zorunlu göç hem de varsa bu teşvikle Balkanlardan, Kafkaslardan, Türkiye'nin Kuzeyinden, Karadeniz'den çok yoğun Müslüman göçü yaşanıyor. Sonraki dönemlerde bu göçmenlerin önemli etkisi var. Bu göçler sonucunda 20. yüzyılda Samsun ekonomik ve ticari olarak, nüfus olarak Trabzon'u geçiyor. Samsun küçük bir kasaba 1876'da, fakat bilindiği gibi sonraları çok hızlı büyüdü. 19 ve 20.yy dönemlerine ait Türkiye'nin beş farklı liman şehri üzerinde bir çalışma yaptık. En önemli aktörlerden biri burada göçmenler yani hem ticari dönüşümde hem ekonomide. Daha sonra siyasette de bunların önemli rolleri var. Bu muhacir adamlar kurucu oluyor. Bilindiği gibi Mustafa Kemal Paşa muhacir. Risk alma ve daha hızlı karar vermekte muhacirler bir adım önde sanki.

Evet dış göç gibi bir de iç göç var. Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan Beyefendi bilindiği gibi göçmen bir ailenin, Karadeniz'den İstanbul'a göç eden bir ailenin evladı. Her şey bir tarafa O'nun siyasal hayatına, serüvenine bakıldığı zaman, aldığı riskleri ne Başbakanlarımızdan Necmettin Erbakan ne de Cumhurbaşkanı Turgut Özal, şimdiki Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan kadar cesur ve kararlı, buradaki bağlamda ifade edersek "risk" li kararlar alamadı gibi görünüyor. Bunun sosyolojik, kültürel alt yapısında göçmenlikle ilgili boyutunun olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla Türkiye'nin son yıllardaki hızlı değişim ve dönüşümde bu durumu çok açık bir biçimde görüyoruz.

KIRILMA NOKTALARI VE GÖÇ

Tarihteki büyük kırılma noktalarına ilk çağın kapanıp orta çağın başlangıcında bu büyük kavimler göçü dediğimiz 3.yy'da Asya'dan Avrupa'ya göç edenlerin çok önemli etkisi var. Yani Roma'yı büyük Roma'yı deyim yerindeyse altını üstüne getiriyorlar ve feodal sistemin kurulmasıyla bu göç arasında önemli bir bağlantı var. Böylece Orta Çağ başlıyor. Feodalitenin bir sistem olarak ortaya çıkmasında bu nüfus hareketlerinin, muhacirlerin belirgin etkisi vardır. Bu orta çağ döneminde bizim hayatımızda tabii bütün peygamberler için geçerlidir. Göçmenliğin, muhaceretin toplumu değiştirme dönüştürme konusunda en önemli örnek Hz. Peygamber (SAS) in Mekke'den Medine'ye 622 yılında Hicret etmesinin sonuçlarında çok belirgindir. 12 yıl boyunca Mekke'de murad edilen, beklenen ideal topluma ulaşılmadığı anlaşılıyor. Bunun mücessem hale gelmesi deyim yerindeyse görünür hale gelmesi bütün dünyanın bunu görünür hale gelmesi için bir "asr-ı saadet" örneğine ihtiyaç vardı. Yani bu insanlar nasıl alışveriş yaparlar bu insanlar nasıl okul kurar nasıl müessese kurar nasıl yönetir, belirgin hale gelmesi gerekiyordu. Bütün hayatın her kademesiyle ilgili bir örneğe ihtiyaç vardı. Bunun için Medine'ye Hicret etme zorunluluğu ortaya çıktı. Ve Medine'ye hicretten, göç edildikten, muhaceretten sonra "asr-ı saadet" ortaya çıktı. Bu göç yani Hicret sonucu ortaya çıktı. Aynı şey Hz. Musa'nın Firavundan Kızıldeniz üzerinden Filistin'e geçmesinde de görülür. Hz. İbrahim'in sadece Filistin değil hem Mekke'ye hem ta Anadolu'ya kadar gelmesinde aynı şeyler murad edilmiştir. Anlaşılan iki şey değiştiriyor insanı ve toplumu. Birincisi göç, bunu anlamaya çalışıyoruz. Bu biraz tabii modern zamanlarda Marksistlerin savunduğu bir şey çevre koşullarının değişmesiyle insan ve toplum değişir meselesi. Yani insanı ve toplumu değiştirmek ve dönüştürmek için Hicret gerekiyor. Hayatımızda her birimizin değişik tecrübeleri olmuştur. Çevre değişiklikleri etkiliyor insanı. 1993'te İzmir'den Kırıkkale'ye sonra 94'te Ankara'da doktora, 95'de İstanbul'da ikinci doktora derslerinin bitimi ve 96'da Hollanda'ya gidişimiz var bizim. Hollanda'ya gittiğimde bambaşka bir atmosfer gördüm baktım ki herkes çalışıyor. Muhabbet için sadece günde yarım saat kahve molası veriliyor, bir araya geliyorlar, kahve içiyorlar, sonra herkes odasına geçip ilim ve araştırma yapıyor. Bakın

bu o kadar önemli etki yaptı ki bana ben üç senede bitirdim doktora Hollanda'da. Utrecht Üniversitesi'nde genelde en erken doktora 4 yıldan önce kimseye doktora verilmezmiş. Bu neyden oldu demek ki ben Hollandalılardan da hızlı çalıştım. Yani çevre değişikliği atmosfer bu çok önemli bir şey çevrenin etkisi yani göçün işte o yeni gelen ortam. Tabii çok örnekler verilebilir. Şu Karadenizlilerin başardıklarına bakıldığında bu durum kolaylıkla anlaşılabilir. Karadenizli insanların o Rize'de Trabzon'da dimdik yokuşu yürüyerek değil sırtında bir çuval fındıkla, patates çuvalıyla, çay çuvalıyla tırmanan bir adamı siz İstanbul'da dümdüz bir yerde tutabilir misiniz? Yani bu Karadenizli adamı düz yere koyduğunuzda Konya'dan gelmiş adam onunla yarışamaz. Şimdi bütün bu şehre sağa sola baktığımızda bu hadiseler neden oluyor bunu anlamak için bunun etkisi.

İnsanı değiştiren ikinci önemli etken bilgi ve ilginin değişmesi, değiştirilmesidir. İnsanın bilgisini değiştirirseniz ilgisini değiştirmiş olursunuz ve insanın değişimini başlatırsınız. Max Weber'in söylediği şey tam da budur galiba. Zihniyet değişimiyle değişim başlar. İnsanın bilgi ve ilgisinin değişimiyle üst yapı değişiyor, sonrasında da altyapı değişikliğiyle büyük dönüşüm, yani kapitalistleşme süreci başlıyor. Çevrenin ve maddi şartların değişimine dayalı değişim ve dönüşümün açıklandığı model Marksist gelenek.

Başlangıçta Mekke'de olan zihniyet değişikliğidir. Kalp ve beyin, zihniyet ve inanç. Önce tebliğle; insan düşünmeye teşvik ediliyor. Yepyeni bilgi ile tanışan insanın ilgileri değişiyor, ama demek maksadın tam hasıl olması için –Muradı İlahiye göre- yeterli değil. Tam ve mükemmel hale gelmesi için “hicret” ile bir çevre değişikliği gerekiyor. İşte hicretin, göçün bu anlamda büyük değişimde çok önemli bir rol oynadığını anlıyoruz. Sanki fitri bir şey ilahi kanun adeta.

Dünyada 20 medeniyetin kurucusu göçmenlerdir ve göçler sonucu ortaya çıkmıştır. Toynbee'ye göre dünyada 26 büyük medeniyet vardı. Modern Batı medeniyeti ortaya çıkana kadar dünyada 26 farklı medeniyet vardı. O'na göre Batı medeniyeti bunların 16 tanesini yok etti. Burada önemli bir mesele var: Batı medeniyetinin diğer medeniyetler karşısındaki tavrı, çeşitlilik, farklılığa tahammülü ve kabulü.. Batı Medeniyetinin yıkıcı yönü, kendisinden olmayanı, kendis-

ine benzemeyeni ortadan kaldırma ya da kendisine zorla benzetme amacı ve uygulamaları ortaya çıkıyor.

Bugün dünyada 8 farklı medeniyetten söz ediliyor. Batılıların hikayesine de şöyle kısaca bakmak lazım. Orada göçün nasıl etkisi olmuş. Şimdi Müslümanlar Mekke'den Medine'ye gitti bir medeniyet kurdular “asrı saadet” diyoruz. O saadet asrı ideal. Kıyamete kadar o ideale yaklaşabiliriz, ama o düzeydeki ideali yakalamamız imkansız. Ona ne kadar yaklaşabilirse bir İslam toplumu o kadar başarılıdır demektir. Hz. Peygamber 124 bin sahabeye veda hutbesini irad etti, fakat şu anda Mekke ve Medine'de yani günümüz Hicaz bölgesi dediğimiz sınırlar içinde medfun sahabelerin sayısının 20 bini geçmediği bilinmektedir. Veda Hutbesini dinleyen 100 binden fazla sahabe Hicaz'ın dışına göç etmiş. Nereye gittiler bu insanlar? Doğuya, Batıya, Kuzeye Güneye. Türkistan'a, Çin'e, Afrika, Anadolu'ya, Avrupa'ya geldiler. Yani dünyanın bütün kıtalarına yayıldı sahabeler. Yeni bir medeniyet kurmak, yeni bir hayat kurmak için gittiler.

Müslümanlar kısa zamanda Avrupa'ya ulaştılar. 8. asır Avrupa'yı fethettiler. İspanya'yı aldı Tarık Bin Ziyad komutasında ki Müslümanlar ve orada yeni bir medeniyet kurdular. Büyük göç dalgalarıyla Avrupa'yı değiştirdiler deyim yerindeyse. Sonra ne oldu? Avrupalılar 11. Asırda haçlı seferleri başlattı. Avrupa esasen çok durağan gidiyordu o feodal sistem çok durağan ve statik bir sistemdi. Avrupalıların büyük göç hareketidir aynı zamanda bu haçlı savaşları. Kudüs'ü almak için binlerce insan kilisenin öncülüğünde prensler, sermayedarların destekleriyle ordular hazırlandı. Binlerce insan yerlerinden yurtlarından olup doğuya doğru akınlar düzenlediler, göçler oldu bunların yarısı yolda telef oldu. 2 defa istila ettiler Kudüs'ü. Esasen birkaç sefer hariç hep başarısız oldular. Bir buçuk asır sürdü bu akımlar fakat bu çok büyük bir değişimin başlangıcı oldu Avrupa için. Avrupa 13. Asıra geldiği zaman değişmeye başladı o durağan 700 yıl 800 yıl durağan olan o Avrupa toplumu, ekonomisi, kültürü, medeniyeti dirilmeye başladı. Dünyaya açılmak gerektiğini anladılar. Doğuda daha üstün bir medeniyet, daha zengin bir medeniyet, daha güzel bir dünya hayatı olduğunu anladılar. Ve ondan sonra tabi İstanbul'un da yani bunlar göç hareketleri hepsinden kaybettiler savaşları ama zihni dönüşüm onlar için en büyük kazanç oldu.

En büyük kazançları bu savaşların sonucunda haçlı savaşlarının sonunda o zihni dönüşüm oldu.

Osmanlıların yaşadığı Selçukluların varisi olarak bu coğrafyada da bir batıdan haçlılar geldi bir de doğudan Moğollar geldi. Bu coğrafya 12-13. Asırda çok büyük alt üst oluşlar yaşadı. Bu büyük kriz dönemleri aynı zamanda büyük adamların çıktığı dönem oluyor. Mevlanalar, Yunuslar bu dönemde çıktı ve ondan sonra büyük Osmanlı medeniyeti kuruldu. Ve bin asır Türklerin tarihte var oluşu, tarihe müdahil olmaları yani 11. Asırdan 20. Asıra kadar İslam medeniyetinin en önemli temsilcileri Müslüman Türkler oldu. Bütün bunların demek ki önemli nüfus hareketleriyle doğrudan ilgisi var.

Avrupalılar daha sonra dünyaya açıldılar hepimizin bildiği gibi Asya ve Amerika'ya ulaştılar. Asya ve Amerika'da büyük değişiklikler oldu. Bu değişimde tabii yeni bir medeniyet ortaya çıktı hepimizin bildiği gibi, modern batı medeniyeti. Bu modern batı medeniyetinin bütün dünyayı istilası esasen 19. 20. yy' da oldu. 19.yy' da bu istila en çok Müslümanları tabii özellikle Türkleri, Türklere kastımız Avrupalıların tarif ettiği Türkleri. Yani Avrupalılar için bütün Müslümanlar Türk'tü. Hani Balkanlar'da ki Boşnaklarda , Arnavutlarda bütün herkes Müslüman Türk onlar için. Onlara ne diyorlardı ana vatanınıza gidin. Ana vatan neresi? Anadolu. Oradan gelmişlerdi ya. Evladı-ı Fatiha'n diyoruz biz bunlara. Fatih İstanbul'u fethettiği zaman dünyadan sadece Anadolu'dan değil İtalya'dan bile adam getirdi. Ankara yolunda İstanbul'un çıkışında "Dilovası" diye bir yer var. Göçmenler için Dil öğrenme merkezi burası. Osmanlı iskan politikaları sonucunda ortaya çıkan ihtiyaç bu Dilovası. Bilindiği üzere zorunlu göç meselesi gibi konular da büyük devletlerin böyle stratejileri olur. Yani nüfusa alır bir adamı bu adamın yeri burası değil şurası işte Fatih bunu yaptı. Osmanlılar bu konuda önemli nüfus hareketleri gerçekleştirdiler. Alıyor bir aileyi buradan ta başka bir bölgeye yerleştiriyor. Orada konuştuğumuz değişim dönüşümlerin başlangıcına etki ediyor o. Fatih hem Anadolu'dan hem Balkanlar'dan yerlerini değiştirdiği topluluklar var. İtalya'dan ressamlar, sanatkarlar getirildi. Fatih'ten sonra II. Beyazıt 1490' larda Yahudileri, Avrupa'nın göçmenlerini kabul ettik. Yahudileri ilk bağımsız devlet olarak Osmanlılar kabul etti. Bağımsız bir devlet

yoktu onları kabul eden o zaman. 15. ve 16.yy' da bu göçmenlerin çok önemli etkisi oldu. Dünya ticaretini en iyi bilen adamlardı bunlar. Ümit burnunu dolaştıktan sonra Amerika'yı keşfettikten sonra Avrupalılar, Osmanlıların dünya ticaretinde, ekonomisinde önemi bitti, deniliyor. Bu tez çok güçlü bir tezdır. Aslında yeni araştırmalar Osmanlılar'ın uyguladıkları stratejilerle en az 300 yıl dünya ekonomisi ve ticaretindeki önemlerini uzattılar. Yani yine nüfus hareketleri, göç hareketleri devreye giriyor. Ve tabi bu Yahudi nüfusunun Avrupa'da da bizde de önemli etkisi oldu.

Avrupa'da Hollanda 17.yy' da Avrupa'nın yıldız ülkesi oldu. Osmanlılardan başka en yoğun gittikleri ülke Hollanda idi Yahudilerin bu göçmenlerin. Benim doktora hocamın doktora tezi bu dışardan gelen göçün 17. yy' da altın çağını yaşayan Hollanda ekonomisine etkisi doktora tezinin başlığı bu. O özellikle köle emeğinin dışardan getirilen kölelerin bu ucuz iş gücü olarak Hollanda'yı altın çağa taşıdığı konu üzerinde duruyor ama hepimizin bildiği gibi Sombart Yahudilerin sadece Hollanda'nın değil bütün Avrupa'nın zihniyet dönüşümünde ve kapitalizmin doğuşunda belirleyici rol oynadığını anlatıyor. Demek ki bu nüfus hareketleri 19. yy' a kadar da, o durağan dönemlerde de önemli büyük değişimlerde rol oynadığına inanmaktadır.

19. yy' a geldiğimizde bu sefer tersine göç başladı. Avrupa'ya önceden göç vardı şimdi bu sefer Avrupa'dan Amerika'ya ve bizim Balkanlardan da Anadolu'ya göçler başladı. Ben de muhacir bir ailenin evladıyım. Dedemiz Filibe'den göç etmiş. Büyük dedem 93 harbinde (1877 Osmanlı Rus Savaşı) Filibe'den Çanakkale'ye göç etmiş. Göç ederken şöyle bir şey olmuş. Filibe'de ki dedemiz demiş ki bu savaş başladı. II. Abdülhamit Han haberleri de ulaştı ulaşmadı bilmiyoruz. İki tane erkek evladı var; diyor ki birine bir kabile gidiyor Anadolu'ya sen onlara katıl. Sen Anadolu'ya git, biz buradaki arazileri, toprakları işlemeye devam edelim. Eğer bu sıkıntı geçerse geri gelirsin, geçmezse biz geliriz. İşte böyle. Kolay değil, acılar, zorluklar. Aile bölünüyor. İki erkek evladı var, riski bu şekilde dağıtıyor. Bir oğlu ile Filibe'de (Balkanlarda) kalıyor, bir oğlunu Anadolu'ya gönderiyor. İdris adını taşıyan oğlu (büyük dedemiz) 15-16 yaşında geliyor

Çanakkale'ye. Burada, Çanakkale de evlendiriyorlar yine aynı kafiide Filibe'den gelen bir kızla (büyük ninemiz). Sonra Balkan Savaşları, Dünya Savaşı başlıyor. Büyük kopuş. 1990lara kadar görüşemiyor Filibe ile Çanakkale'deki akrabalar. Yani önce Rus harbi sonra Balkan savaşları sonra I. Dünya Savaşı sonra Rus İhtilali Rusya bütün kapıları kapatıyorlar. 1989'da Berlin Duvarı yıkılana kadar görüşme olmuyor. Sene 1991 İzmir'de Üniversite 3. sınıftayken Çanakkale'ye Çan ilçesinde köyümüze gidecek otobüse binmek üzere garajdayken ilginç bir olay yaşadım. Baktım orada bizim merhum Sabahattin Zaim hocanın meşhur balkan şapkası gibi şapka giymiş yaşlı bir amca var. 75 yaşlarında dolanıyor. Bir şeyler soracak ama adam Türkçe bilmiyor, Bulgarca konuşuyor. Konuşunca (Bulgarca) buyurun yardımcı olayım Size, nereye gideceksiniz diye sordum. Dedi ki ben Çal Köyüne gideceğim. Garajda bizim eniştenin, muhtarın arabasıydı. Dedim Siz şu birinci koltuğa oturun. Yeni gidiyoruz bir çikolata bir şey alalım dedim. Sonra gelip Onun yanına oturdum. Araba hareket etti gidiyoruz hayrola dedim Kime gidiyorsunuz? Çal Köyünde kime gideceksiniz? Diye sordum. Molla Salih'e gideceğim dedi. Molla Salih benim dedem (İdris dedemizin oğlu). Ben Onun torunuyum dedim. Neyse muhabbet ederek beraber dedemizin evine vardık. Filibe'den gelen Emin amcamız bizde bir hafta kaldı. Ben ondan önce ayrıldım. Tekrar üniversiteye İzmir'e gittim. 1991' de ilk kez tevafuken bu irtibat bu şekilde sağlandı. Sonra karşılıklı gidiş gelişlerimiz başladı ve Bulgaristan'daki akrabalarımızla 100 yıl aradan sonra tekrar görüşmeye başladık. 2005'te bir gezi dolayısıyla Bulgaristan'a gittim. Tabi bu ilk irtibattan sonra en büyük amcamız bizden önce gitti. Ama 2005'te ben gittim. Adresini aldık Emin amcanın gece saat 24:00'de vardık evine. 1992-2005 yani arada kaç sene var 13 sene tabi amca bayağı yaşlanmıştı tabi. Gece uyandırdılar Onu tanıttık kendimizi yani güçlü bir adamdı rahmetli oldu sonra. Böyle beni hasretle kucaklayıp sıkığı zaman kemiklerimin çatırdadığını hatırlıyorum. Ondan sonra 2-3 kere daha gittik. Arada 100 yıldan fazla bir dönem oluyor. Yani göçün böyle trajik bambaşka hikayeleri var ayrıca. Biz büyüklerimizden bir kısmını dinledik ama göç büyük değişimdir. İktisadi gelecek sağlıyor birçok konuyu etkiliyor ama tabi bunlar aynı zamanda sosyal maliyeti çok yüksek şeyler de olabiliyor.

Son yıllarda Türkiye Güney sınırlarından Suriye ve Irak'tan büyük bir göç dalgasıyla karşı karşıyadır. 19. 20. Yüzyıldaki Osmanlı Balkan ve Kafkas göçlerinden sonra belki de en büyük göç hareketiyle karşı karşıya bulunuyoruz. Türkiye'ye 1930'larda, 50'lerde var 80'lerde göçler oldu. Bu göçler başlangıçta sıkıntılar doğurdu ama sonraları önemli avantajlar ortaya çıktı. İktisat öğrencilerine Malthus'un teorisini öğretilir. Malthus " Nüfus artışıyla gıda artışı arasındaki korelasyonun nüfus artışının lehine" olduğunu söyler. Yani geometrik aritmetik dizi meselesi. Yani nüfus gıda üretiminden daha hızlı artar diyor Malthus. Nüfus daha hızlı arttığı için karamsar diyoruz biz Mathus' a. Karamsar bir iktisat grubunun öncüsüdür. Nüfus daha hızlı artınca uzun vadede açlık ortaya çıkıyor. Bu teoriyi esas alarak Türkiye'nin nüfusu -65 milyon üniversite okuduğumuz yıllar-. Gayri Safi Milli Üretim Hasılasını 65 milyona bölüyorsun, fert başına düşen milli gelire ulaşıyorsun. O zaman diyelim çıkıyor bin dolar. Eğer nüfus azalır bu bin dolar olan fert başına düşen gelir artar. Hep paydaya konsantre olmuştur Türk iktisatçıları, böyle bir eğitim vardır iktisat fakültelerinde. Ya bu nüfusu kullanarak teknolojiyi kullanarak doğal kaynakları kullanarak payı artırma imkanımız üzerinde hiç kafa yormadık yıllarca genel olarak. Yani nüfus artışı iyidir hiç duymadım ben üniversite yıllarımda okurken. Hep bir pasta var işte bu pastayı evde 4 çocuk varsa 2 anne baba da varsa 6'ya böleceğiz diyorlar. Pasta eğer iki çocuk varsa 4'e böleceğiz daha çok düşecek herkese genelde bunu anlattılar. Oysa arkadaşlar iktisat tarihçisi olarak söyleyeyim size uzun dönemlerde bu işlerde avantajlı çıkan bol nüfuslu ülkelerdir bunu aklınızdan çıkartmayın. Türkiye için şöyle projeksiyonlar yapılıyor biliyorsunuz Türkiye'de 2050 yılında nüfus artış hızı duruyor yani nüfus artmıyor. Ölümle doğum arasında bir denge sağlanıyor. Bugün ileri düzeyde gelişmiş işte G-7lerin hemen hemen Amerika hariç ne oluyor nüfus aşağı gidiyor, en azından durdu, artmıyor denilebilir. Neden? Zenginleşmenin verdiği bir sonuç bu. Poperyen yaklaşımla söylersek tarih Malthus'u yanlışladı. Gıda üretimi daha fazla arttı. Ayrıca zenginleşme arttıkça nüfus artmıyor azalıyor. İşte Türkiye için de bu nüfus durgunluğunun 2050 ye doğru başlayacağı söyleniyor. 2050'de nüfus duruyor ve şu andaki projeksiyona göre kendi iç dinamiklerimize göre gidip ulaşabileceği maksimum nüfus 95 mily-

on civarındadır. Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın son yıllarda yeni evlenen çiftlere yönelik "3 çocuk" tavsiyesi ile adeta bir kampanya başlatıldı. İlginç bir şekilde gidişatın seyrini değiştirdi. Şöyle ki; 1960'larda Türkiye'de nüfus artış hızı binde üçtü, 85'lerde iki buçuğa düştü 2000'lerde ikiye düşmüştü. 2014 itibariyle 2.17 ye çıktı yani tersine döndü bu gelişen ve zenginleşen ülkelere göre görülmesi bir şey değil. Normalde aynı düzeyde seyretse bile başarıdır. Yani "3 çocuk" tavsiyesi etkili olmuş. Yani fert başına düşen milli gelir artıyor ve nüfus artıyor bu genelde olmuyor idi. Şimdi bu güzel bir gelişme ama ikinci daha güzel bir gelişme arkadaşlar son yıllarda aldığımız iki milyona yakın dış göçtür bu nüfusun bize çok olumlu etkisi olabilir eğer iyi değerlendirebilirsek.

Türkiye'de 2000'li yıllara kadar 77 tane üniversite vardı. Şu anda 185 üniversitemiz var. Yani 100 yılda 100 üniversite açamamışsınız 10 yılda bunun iki katından fazla Üniversite açılmıştır. Bir kere bu nüfus yani buradan gelen nitelikli, nüfusun mutlaka bu insan kaynağı açısından değerlendirilmesi gerekir. Mesela şu anda 13-14 tane yabancı hoca var biz bunu değerlendiriyoruz Sabahattin Zaim Üniversitesi olarak. Bu ayrıca ayrı bir hava getiriyor üniversiteye bunu da bilmemiz lazım yabancı hoca. İki tabi nitelikli nüfus içinde iş adamları var, sermaye sahipleri var yani paraları ile geliyorlar, yetenekleri ile geliyorlar. Burada iş yapıyor adam istihdam sağlıyor. Ya hocam bizim adamlar işsiz arkadaşlar sakın yani bir iktisatçı olarak söylüyorum hiç onunla alakası yok. Yani bir iş açıldığı zaman senin işine el koymaz adam o yeni bir iştir daha çok istihdam sağlar yani bu çarpan etkisi diyoruz biz buna. Bir adam fazla geldiğinde eğer iyi bir organize edilmişse ekonomi bir adam fazlalığı bir lira fazlalığı çarpan etkisi yapar. Yani azaltmaz şeyi kimsenin pastasının ortağı değildir yani ama iyi organize edilirse. İyi organize edilemezse elinizde patlar çok büyük tehlikedir ayrıca yani bambaşka sorunlar doğurabilir. Dolayısıyla şimdi bir Türkiye bu bölgede yüz milyonu aşan bir ülke potansiyeline ulaştı bir nüfus yönüyle bu önemli bir şey. Yani yüz milyonluk bir ülke bu coğrafyada bütün bu çevresindeki ülkeleri harekete geçirebilecek. Almanya hiçbir zaman sekseni aşmıyor mesela ama biz yüzü geçiyoruz anlatabiliyor muyum? Yani 2050'ye doğru bu ne tür sonuçlar doğurabilir, yani bu

nüfus iyi eğitilir iyi organize edilirse Avrupa'da dahil bölgenin en önemli ekonomik gücü olur. Yani Avrupa, Afrika, Akdeniz, Karadeniz havzasında en güçlü ülke konumuna gelir. İşte bütün bunları ben size tabi değişimin yani Türkiye yeni Türkiye diyorlar değil mi? Yani eski Türkiye, yeni Türkiye. Yeni Türkiye'de bu göç hadisesinin bu boyutuyla da ele alınmasında yarar var.

Bir de iç göçle ilgili önemli bir konu var. İç göç o kadar önemlidir ki eğer bugün Osmanlı tecrübesini kullanabilseydik bu günkü bazı sorunlarımız olmayabilirdi. Bu tecrübeyi en çok Amerikalılar kullanıyor gibi görünüyor. Bu iç göç nüfus hareketlerine eğer yoğunlaşsaydık Türkiye'nin son 30 yılda bu yaşadığı terör belası ve kaybettiği 150-200 milyar dolarlık kaynak şu anda Türkiye'yi yani bunu çarpan kat sayısı 2 ise 400 milyarı 2.5 ise 500 milyar dolar ek bir şeye eklenbilirdi. Ama bunu yapamadık ne yapılabilirdi? Bakın Karadeniz'den Muş'un merkezine bir zamanlar cumhuriyet döneminde bir göç gerçekleşmiş. Muş'un merkezinde neredeyse hiç terör olmadı. Yani bu nüfus hareketleri çok önemli. Şimdi doğudan batıya geliyor mesela Karadenizli kardeşlerimiz diyoruz bu aralıkta rakamlar var elimizde mesela İstanbul'da en büyük göç Sivas'tan gelmiş. Kastamonu ilginç küçük şehir ama en çok İstanbul'da olan sayılardan birisi Kastamonu'dur şehir olarak. Şimdi doğudan batıya bu nüfus hareketi nüfusun kaynaşması çok önemlidir ve pozitif etkisi vardır. Sakın ola ki bunu negatife yormayın yani ve mümkün olsa idi diyorum ben. Osmanlı tecrübesi alınsaydı şu Karadenizlilerin bir kısmı İstanbul yerine güneydoğuya bütün illere serpiştirilseydi bugün Türkiye 500 milyar dolar daha yani 800 artı 500 biz şu anda 1.3 trilyonluk bir ülke olacaktık. Tabi bunlar büyük düşünmekle alakalı o tecrübe birikimi tabi şu günlerde artık kavranıldı bunlar ama biraz geç kaldık. Fakat şu gidişat inşallah iyi bir netice verir. Yani iç nüfus hareketleri önemli bu Osmanlı'nın nüfus iskan politikaları önemli, tecrübeleri iyi okumak lazım.

Bugün çağdaş dünya çok önemli göç hadiseleriyle karşı karşıya bulunmaktadır. Gönüllü göç ile zorunlu göç arasında çok büyük farklar bulunduğu açıktır. Göçün doğurduğu bir çok sorunlar var. Özellikle zorunlu göç ile bir çok acı, ızdırıp, sorun ve sosyal maliyet söz konusudur. Bir çok Avrupa ülkesi kapılarını

göçmenlere kapatırken Türkiye yeniden tarihi birikimi, medeniyet değerleriyle uyumlu ve insani değerleri ön plana alarak büyük bir misafirperverlik örneğini dünyaya ve yakın coğrafyasındaki göçmenlere göstermektedir. Türkiye'nin bu misafirperverliği tarihe not düşülecektir. Tabiatıyla her zorluktan sonra bir kolaylık vardır.

1. BÖLÜM

Göç Politikaları

Türkiye’de Göç Politikalarının Gelişimi ve Mevcut Durum

Mehmet TEKELİOĞLU¹

Abdulvehap DOĞAN²

Fatih ÇELEBİ³

ÖZET

Uluslararası göç,” çağdaş dünya düzeninde öne çıkan ve 21. yüzyıla damgasını vuran konulardan biridir. Buna koşut bir şekilde, disiplinlerarası bir alan olarak göç çalışmaları da önemini artırmaktadır. Ülkeler, uluslararası göç bakımından “kaynak,” “hedef” ve/veya “geçiş” ülkesi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamalar, bir ülkenin göç politikasının belirlenmesinde temel hareket noktası olmaktadır. Bunun yanı sıra, göçmenlerin farklı etnik kökenlere, kültürlere, inançlara ve hukuki statülere sahip oldukları gerçeği ve göçten etkilenen ülkelerin değişen iktisadi, sosyal ve siyasi yapıları da göç politikaları üzerinde etkilidir. Türkiye’nin, göç alan ve göç veren birçok ülke ile bağlantılı konumu, ülkeyi değişen göç eğilimlerine oldukça duyarlı hâle getirmekte; göç yönetimi politika ve stratejilerinin de bu bağlamda güncellenmesini gerekli kılmaktadır. Türkiye’nin bölgesel bir aktör olarak uluslararası arenada giderek daha etkin bir rol alması, göç politikalarının da bir dış politika aracı olarak daha etkin kullanılmasını beraberinde getirmektedir. Bunun yanı sıra, Avrupa Birliği (AB) üyelik müzakereleri çerçevesinde Türkiye’nin göç politika ve uygulamalarının, 24. Fasıl kapsamında AB ile uyumlaştırılması çabaları da göç politikasının yapılanmasında belirleyici öneme sahiptir. Türkiye’nin kalkınması ile göç arasında yakın bir ilişki bulunduğu söylenebilir. Bölgesinde gelişmiş bir ekonomiye ve siyasi istikrara sahip olması, Türkiye’nin göç hareketlerinden etkilenmesinin temel sebepleri arasında yer almaktadır. Türkiye hem hedef hem geçiş ülkesi olarak göçten etkilenen bir konumdadır. Avrupa dışından gelen (özellikle Orta

---

¹ Prof. Dr., 22, 23 ve 24. Dönem İzmir Milletvekili, TBMM AB Uyum Komisyonu Başkanı

² Yasama Uzmanı, TBMM AB Uyum Komisyonu

³ Yasama Uzmanı, TBMM AB Uyum Komisyonu, fatih.celebi@tbmm.gov.tr

Doğu ve Afrika) mülteciler için bir varış ülkesi olan Türkiye, insan ticareti suçu bağlamında da bölgedeki önde gelen hedef ülkelerden biridir.

Türkiye'deki yabancılar homojen bir grup değildir. Bu grubun içerisinde öğrenciler, emekli Avrupalılar, mülteciler, iş gücü göçü ile gelenler, insan ticareti mağdurları, mevsimlik işçiler vb. göçmenler yer almaktadır. Hâlihazırda Türkiye'de bulunan 1.5 milyon Suriyeli, göçmenler arasında en büyük paya sahip olan topluluktur. Suriye örneği, Türkiye'nin, geçici kitlesel göç hareketlerinde insani bir tavır benimsendiğinin en açık göstergesidir. Türkiye'nin özellikle ekonomik gücüne bağlı olarak göç hareketlerinin artışı, AB üyelik sürecinde AB'nin göç yönetimi yaklaşımlarına uyum sağlama gerekliliği, uluslararası kuruluş ve STK'ların göçmen hakları alanındaki savunuculuk çabaları ve AIHM'nin Türkiye'ye yönelik göçmen hakları ihlalleri bağlamında eleştiri ve kararları Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun hazırlanmasını gerekli kılmıştır. 2013 yılında yasalaşan ve Nisan 2014'te bütün maddeleriyle birlikte yürürlüğe giren bu Kanun ile göç yönetimi sisteminin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması ve kurumsallaşmanın sağlanması hedeflenmiştir. Göç yönetimi ve yönetişimi tartışmalarında çok sektörlü, disiplinler arası bir bakış açısının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göç Yönetimi, Göç Politikaları

GİRİŞ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE YERİNE

Göç olgusu, tarihsel süreç içerisinde her zaman önem arz etmiş, günümüz dünyasına da damgasını vurmuş konuların başında gelmektedir. İnsanlık tarihi, bir bakıma göçler tarihidir (Canpolat ve Arıner, 2012, s. 9). Göç kavramı, Türk Dil Kurumu (TDK) Büyük Türkçe Sözlük'te, “ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2015). Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından hazırlanan Göç Terimleri Sözlüğü'nde ise göçün tanımı şöyle yapılmaktadır (IOM, 2009, s. 22): “Uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmek. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler dâhildir.”

Bu tanımların ortak noktası, bir insani hareketliliğe vurgu yapıyor olmalarıdır ki, zaten göç, insanların talep ve ihtiyaçlarını karşılama arayışlarından kaynaklanan hareketliliklerinin tabii bir sonucudur. Göçler, tarih boyunca, göçe muhatap olan ülkeler açısından önemli içtimai, iktisadi ve siyasi değişimlere zemin hazırlamıştır. Türkiye de bu anlamda bir istisna değildir; zira, Anadolu gibi geçmişten bugüne hareketliliğin en yoğun yaşandığı/yaşanmakta olduğu bir geçiş bölgesinde konumlanmış durumdadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2015).

Temel bir ayırım yapmak gerekirse göçün, göç hareketinin yönüne göre iç göç ve uluslararası göç olmak üzere iki farklı türünden bahsetmek mümkündür. İç göç; kişilerin, yeni bir ikamete sahip olmak maksadıyla ülkenin bir yerinden başka bir yerine, geçici veya daimi olarak kalmak üzere gitmeleridir (IOM, 2009, s. 27). Buradaki önemli nokta, hareketliliğin, ülke sınırları içerisinde gerçekleşiyor olmasıdır. Kırdan kente göç, iç göçün en tipik örneğidir. Çalışmamızın konusunu teşkil eden uluslararası göç ise, “kişilerin geçici veya daimi olarak başka bir ülkeye yerleşmek üzere menşe ülkelerinden veya mutad

olarak ikamet ettikleri ülkeden ayrılmaları"dır (IOM, 2009, s. 59). İç göçten farklı olarak, burada, uluslararası bir sınırın geçilmesi mevzubahistir.

Ülkeler, göçe muhatap olma ilişkisi bakımından genellikle üç kategori altında tasnif edilmektedir: Kaynak (gönderen) ülke, geçiş (transit) ülkesi ve hedef (alıcı) ülke. Kaynak ülke, insanların daimi veya geçici olarak yerleşme saikiyle ayrıldıkları ülkeyi ifade eder (IOM, 2009, s. 23). Hedef ülke, göç hareketi sonucunda varılması amaçlanan ülke; geçiş ülkesi ise hedef ülkeye giderken veya bu ülkeden dönerken kişinin içinden geçtiği ve bir süre kaldığı ülkedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2014, s. 42, 44). Kolayca tahmin edileceği üzere, küreselleşen dünyada hemen her ülke göçten etkilenmektedir. İletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesine koşut olarak hız kazanan insani hareketlilik, ülkeleri hem kaynak hem transit hem de hedef ülke hâline getirebilmektedir. Bu özellikler, bir ülkenin göç politikasının belirlenmesinde temel hareket noktasını teşkil etmektedir (Erdoğan, Devlet ve Aydın, 2014, s. 438).

20. yüzyılın uluslararası göç hareketlerine etki eden temel dinamikler, dünyanın yoksul bölgelerinde hüküm süren işsizlik ve yoksulluk gibi nedenlerden kaynaklanan göçmen arzı ile gelişmiş bölgelerdeki işgücü açığını karşılamaya dönük ekonomik temelli göçmen talebi olmuştur. Bu arz ve talep, göç hareketlerinin, Afrika, Güney Asya, Güney Amerika ve Asya'dan, dünyanın en zengin bölgeleri olan Avrupa ve Kuzey Amerika'ya yönelişinin nedenini de ortaya koymaktadır (Canpolat ve Arıner, 2012, s. 9).

Birleşmiş Milletler (BM) tarafından derlenen 2013 yılı uluslararası göç verilerine göre, dünya nüfusunun %3,2'sine tekabül eden 232 milyon kişi, hayatını uluslararası göçmen olarak sürdürmektedir (BM, 2013). Bu sayıdan hareketle, göçmenleri, dünyanın en çok nüfusa sahip beşinci "ülke"si olarak tanımlamak mümkündür (Göç Özel İhtisas Komisyonu, 2014, s. 37). 2000 yılı verileriyle kıyaslandığında, göçmen sayısında 57 milyonluk bir artış (BM, 2013) gözlemlenmektedir ki, bu, göç olgusunun 21. yüzyıla da damgasını vurmakta olduğunun açık göstergesidir.

Uluslararası göç hareketleri, göçün düzenli yahut düzensiz oluşu açısından da bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Düzenli göç insanların, kaynak ülkeden çıkışı, transit geçişi ve hedef ülkeye girişi düzenleyen kanun ve yönetmeliklere uygun şekilde olağan ikamet yerinden yeni bir ikamet yerine gitmeleri; düzensiz göç ise kaynak, geçiş ve hedef ülkelerin normlarının dışında gerçekleşen göç hareketleridir (IOM, 2009, s. 15). Bu ayrımı, Türkiye örneği üzerinden somutlaştırmak gerekirse, Türkiye'ye çalışmak ve eğitim görmek gibi amaçlarla gelen kişiler ve bunların oturma veya çalışma iznine sahip aile bireyleri düzenli göç; mekik göçmenler (aynı kişinin müteaddit defalar gelip gitmesi) ve transit göçmenler ile sığınmacı ve mülteci hareketleri düzensiz göç kategorisi içerisinde yer almaktadır (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014, s. 271).

Yukarıda yer verilen çeşitli tanımlamalar ve tespitlerden de görüleceği üzere, göç, çok boyutlu ve kompleks bir olgudur. Kuşku yok ki, bu özellikler, göçün yönetilmesi sürecinde de kendisini göstermektedir. Göç yönetimi; yabancıların ülkeye girişini ve ülkede kalışını, mültecilere ve korunma ihtiyacı bulunan diğer kişilere sağlanan korumayı yönetmek, sınır ötesi göçleri düzenli ve insani bir şekilde idare etmek amacıyla tesis edilmiş çeşitli devlet kurumlarını içine alan bir örgütlenmedir (IOM, 2009, s. 22). Göç yönetimi, ülkenin göç politikaları çerçevesinde şekillenmekte, bu politikalar da içinde bulunulan döneme, ulusal ve uluslararası gelişmelere bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Bu bakımdan, çalışmamızın ana eksenini oluşturan Türkiye'nin göç politikalarının dönüşümünü izleyebilmek için tarihsel arka planın ortaya konulması elzemdir. Aşağıda, önce söz konusu tarihsel arka plana temas edilecek, akabinde yürürlükte bulunan mevzuat çerçevesinde bugünkü göç politikaları ve göç yönetimi ele alınacaktır.

1. Türkiye'de Göç Politikalarının Gelişimi: Tarihsel Arka Plan

Uluslararası göç bağlamında Türkiye, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana göç veren, göç alan ve göçe geçiş sağlayan bir ülke kimliğine sahip olagelmıştır. Bir başka deyişle, Türkiye göçe kaynaklık ettiği gibi, göçe hedef de

olmuştur. Tabiatıyla, Türkiye dışına yönelen göç hareketleri ile Türkiye'ye yönelen göç hareketleri, birbirinden farklı göç politikalarını beraberinde getirmiştir. Çalışmamız, Türkiye'nin göç alan ve göçe geçiş sağlayan ülke konumundan kaynaklanan politikalara yoğunlaştığından, göç veren ülke olma boyutuna kısaca temas edilip geçilecektir.

1.1. Göç Veren Bir Ülke Olarak Türkiye

Tarihsel olarak, Türkiye'den yurt dışına yönelen göçün iki genel çizgi içerisinde gerçekleştiği kabul edilmektedir: (i) Cumhuriyet'in ilk yıllarında Rum nüfusun, Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesi neticesinde ülkeden ayrılışı, (ii) 1961 yılından başlayarak Avrupa'ya yönelen işçi göçü (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014, s. 318-319). Bilhassa ikinci çizgi, Türkiye'nin göç veren ülke konumunu görünür kılmıştır. Yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının sayısının 6 milyon civarında olduğu tahmin edilmekte; bunların, 3 milyonu Almanya'da olmak üzere toplam 5 milyona yakınının Avrupa'da ikamet ettiği bilinmektedir (Göç Özel İhtisas Komisyonu, 2014, s. xiv). Bu göç hareketi yavaşlamış olsa da Türkiye, yurt dışında en fazla vatandaşı yaşayan ülkelerden birisi olmaya devam etmektedir (Canpolat ve Arıner, 2012, s. 16).

Türkiye'nin, daha ziyade ekonomik getiriler perspektifinden yaklaştığı yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarına yönelik politikaları bilhassa son on yılda ciddi bir değişime uğramıştır. Bu yönde atılmış en somut adım, 04.03.2010 tarihli ve 5978 sayılı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un çıkarılması olmuştur. Bu Kanun'la, temel görevi “yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızla ilgili çalışmalar yapmak ve sorunlarına çözüm üretmek” olan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı kurulmuştur (Resmî Gazete, 06.04.2010/27544). Bu kurumsallaşmanın sağlanmasıyla, Türkiye'nin yurt dışı göç politikasının, Türk vatandaşlarının haklarının korunması, ayrımcılığa maruz kalmalarının engellenmesi ve anavatanları ile bağları güçlendirilerek Türkiye'ye dış politika alanında katkı

sağlanmasına odaklandığı ifade edilmektedir (Erdoğan, Devlet ve Aydın, 2014, s. 369).

1.2. Göç Alan Bir Ülke Olarak Türkiye

Türkiye, coğrafi konumunun da etkisiyle tarih boyunca kitlesel sığınma hareketleri de dâhil olmak üzere geniş anlamda göç hareketlerinin önemli bir durağı olmuş ve milyonlarca göçmene kapılarını açmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana Türkiye'ye yönelmiş olan kitlesel göç hareketleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2014, s. 9-11):

- 1922-1938 yılları arasında nüfus mübadelesiyle Yunanistan'dan 384.000 kişi
- 1923-1945 yılları arasında Balkan ülkelerinden 800.000 kişi
- 1933-1945 yılları arasında Almanya'dan 800 kişi
- 1988 yılında Halepçe katliamından sonra Irak'tan 51.542 kişi
- 1989 yılında Bulgaristan'dan 345.000 kişi
- 1991 yılında Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'tan 467.489 kişi
- 1992-1998 yılları arasında Bosna'dan 20.000 kişi
- 1999 yılında Kosova'dan 17.746 kişi
- 2001 yılında Makedonya'dan 10.500 kişi

Son olarak, 2011 yılı Nisan ayında patlak veren iç savaşın etkisiyle Suriye'den Türkiye'ye çok ciddi bir kitlesel göç hareketi yaşanmıştır. Aşağıda, 01.04.2015 tarihi itibarıyla Türkiye'de bulunan Suriyeli göçmenlere ilişkin resmi veriler yer almaktadır:

Tablo 1: Geçici Koruma Altına Alınmış Suriye Vatandaşlarına Ait Genel Bilgiler

Barınma Merkezlerinde Bulunanlar	254.681
Barınma Merkezleri Dışında Bulunanlar	1.502.581
TOPLAM	1.757.262

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2015, (http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik)

1922-2001 yılları arasındaki toplam göçmen sayısının 2 milyon civarında olduğu dikkate alındığında, Suriye'den Türkiye'ye yönelen göç hareketinin dört yıl gibi kısa bir zaman zarfı içerisinde gerçekleşmiş çok büyük bir hareket olduğu daha iyi görülmektedir.

Yukarıda zikredilen sayılara, Türkiye'ye çalışma, öğrenim, yerleşme, evlilik gibi nedenlere bağlı olarak, yani düzenli göç çerçevesinde Türkiye'de bulunanlar dâhil edilmemiştir. Buna ilişkin 2010-2014 yılları arasındaki veriler aşağıdaki gibidir:

Tablo 2. Yabancı Uyruklulara Verilen İkamet İzinleri (2010-2014)

2010	2011	2012	2013	2014
182.301	234.268	321.548	313.692	379.804

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2015, (http://www.goc.gov.tr/icerik3/ikamet-izinleri_363_378_4709)

Tüm bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'nin uluslararası göç alan ülke kimliğinin, uzun sayılabilecek bir tarihsel süreç içerisinde şekillendiği söylenebilecektir. Bu kimliğin oluşumunda, Osmanlı sonrasında çevre ülkelerde

kalan Türk ve Müslüman nüfusun ülkeye gelişinin desteklenmesi önemli bir rol oynamıştır (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014, s. 321). 1934 tarihli İskân Kanunu, bu politikanın yasal zeminini oluşturmuştur. Bu Kanun, Türk soylu ve Türk kültürüne sahip grupları, diğer etnik ve kültürel gruplara tercih eden bir yaklaşım sergilemiştir. Türk soylu muhacirlerin vatandaşlığa geçişleri nispeten kolaylaştırılırken, diğer etnik grupların sürekli ikameti sınırlandırılmıştır (Toksöz, Erdoğan ve Kaşka, 2012, s. 17). “Daha da önemlisi, yasal mevzuatta ‘göçmen’ olarak değerlendirilen tek grup Türk kültürüne sahip olan Türk soylular olurken, Türkiye’ye göç eden diğer tüm etnik gruplar ‘yabancı’ kategorisinde bırakılmıştır” (Erder, 2007, s. 7-8 ve İçduygu, 2007, s. 206’dan aktaran Toksöz, Erdoğan ve Kaşka, 2012, s. 17).

Görüleceği gibi, Cumhuriyet’in ilk yıllarında, ulus-devlet kurma çabalarının mühim bir boyutu olan milli kimlik ve aidiyetin oluşturulmasına yönelik gayretler, göç politikalarına etki etmiştir. Takip eden süreçte, Türkiye’nin NATO’ya üye olması ve Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi’ni çekince koyarak imzalaması, göç politikalarını şekillendiren diğer iki önemli gelişme olmuştur. NATO üyesi Türkiye, Soğuk Savaş’la birlikte bir cephe ülkesi hâline geldiğinden göç politikalarını esas olarak güvenlik eksenine oturtmuştur. Bunun neticesinde, sosyal, ekonomik ve siyasal birçok boyutu bulunan göç politikaları, kuşatıcı bir bakış açısıyla ele alınamamıştır (Canpolat ve Arıner, 2012, s. 15).

Türkiye, mülteci hukuku alanındaki temel sözleşme olan Cenevre Sözleşmesi’ne ve bu Sözleşme’nin 1967 tarihli Protokolü’ne taraftır. Sözleşme’de yer alan seçimlik hakkını kullanan Türkiye, Sözleşme’yi coğrafi sınırlama getirerek onaylamıştır (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2014, s. 16). Bu coğrafi sınırlama nedeniyle, yalnızca Avrupa Konseyine üye ülkeler ile eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) içinde yer alan ülkelerin oluşturduğu Avrupa Bölgesi kaynaklı mültecilerin iltica başvurusu kabul edilmektedir. Böyle bir mülteci kabul politikası ile Türkiye; Asya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika

ülkelerinden yapılması muhtemel çok sayıda başvurunun önünü alarak ekonomik, siyasi ve sosyal maliyetlerden kaçınmaya çalışmıştır (Göç Özel İhtisas Komisyonu, 2014, s. 23).

Göç politikalarını büyük ölçüde NATO üyeliği ve Cenevre Sözleşmesi'ne koyduğu çekince üzerinden şekillendiren Türkiye, Soğuk Savaş'ın ardından, küreselleşmenin de hız kazanmasıyla birlikte uluslararası göçün yeni yüzü ile tanışmıştır (Canpolat ve Arıner, 2012, s. 15). 1980'lerin sonu, 1990'ların başından itibaren, bir yandan çevre ülkelerdeki siyasal karışıklıklar ve ekonomik değişimler, diğer yandan küreselleşme eğilimleri, Türkiye'yi Türk ve Müslüman olmayan yeni göçmen grupların hedef ülkesi hâline getirmiştir. Yeni göç dalgaları; profesyoneller, iş adamları, öğrenciler ve emekli göçmenleri kapsayan düzenli göç hareketlerinin yanı sıra bavul ticareti, kaçak işgücü göçü, geçiş göçü ve sığınmacı hareketleri olmak üzere düzensiz göçü de içermektedir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014, s. 321). Netice itibarıyla, “Türkiye geleneksel göç alan ve Batı Avrupa ülkelerine göç veren ülke konumuna ek olarak, 1990'lardan itibaren göç alan ülke ve transit göç ülkesi konumuna girmiştir” (Toksöz, Erdoğan ve Kaşka, 2012, s. 18).

Hiç şüphe yok ki, Türkiye'nin göç politikalarını esaslı bir şekilde etkileyen önemli unsurlardan bir diğeri, Avrupa Birliği (AB) üyelik süreci olmuştur. Göç politikaları, bilhassa üyelik müzakerelerinin başlamasıyla birlikte doğrudan AB göç politikalarının etki alanına girmiştir (Canpolat ve Arıner, 2012, s. 16). Bu bağlamda, 2003 Ulusal Programı çerçevesinde hazırlanan “İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı” 25 Mart 2005 tarihinde kabul edilmiştir. Bu Plan'da, Türkiye'nin iltica ve göç politikaları bağlamında AB müktesebatıyla uyumlaştırılması gereken mevzuat tespit edilmiş, göç yönetiminden sorumlu bir ihtisas biriminin tesis edilmesine yönelik bir hedef konulmuştur (İçişleri Bakanlığı, 2005).

Göç konusu, üyelik müzakerelerinde “Adalet, Özgürlük ve Güvenlik” başlıklı “24'üncü Fasal” kapsamında ele alınmaktadır. Bu Fasal'a ilişkin olarak

Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı'nda (2008) “Türkiye'nin ‘İltica ve Göç Ulusal Eylem Planının’ uygulanması konusunda bir yol haritasının kabul edilmesini de içeren çabaların devam ettirilmesi, AB müktesebatı ile uyumlu ‘bir iltica otoritesinin kurulmasını da içeren’ kapsamlı bir iltica kanununun kabulü için hazırlıkların yapılması ve yasadışı göçle mücadele konusunda uluslararası standartlarla uyum içerisinde kapasitenin artırılması”na vurgu yapılmıştır (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2008, s. 259).

AB'nin Türkiye'ye yönelik göç politikaları, Türkiye'den gelen düzensiz göçün mümkün mertebe engellenmesi ve Türkiye üzerinden gelen göçmenlerin Türkiye'ye geri gönderilmesi üzerine kurgulanmıştır (Canpolat ve Arıner, 2012, s. 17). Bu suretle, AB, sıkı göç politikalarına uygun olarak mülteci hareketlerini kendinden uzak bölgelerde kontrol etmekte, sürece yalnızca mali ve idari katkıda bulunan bir yapıya dönüşmektedir (Göç Özel İhtisas Komisyonu, 2014, s. 24). Bu politikayı hayata geçirirken AB'nin başvurduğu temel enstrüman, geri kabul anlaşmalarıdır. AB ve diğer ülkeler arasında yapılan geri kabul anlaşmaları, bu ülkelere, topraklarından geçerek AB ülkelerine ulaşan kendi vatandaşlarını ve üçüncü ülke vatandaşlarını geri kabul etme zorunluluğu öngörmektedir (Köse, 2014, s. 1).

“Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma” 16 Aralık 2013 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. TBMM tarafından 25.06.2014 tarihli ve 6547 sayılı Kanun'la (Resmî Gazete, 28.06.2014/29044) onaylanması uygun bulunan bu Anlaşma, 1 Ekim 2014 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Mezkûr Anlaşma, karşılıklılık temelinde, Türkiye'de veya AB'de ülkeye giriş, ülkede bulunma veya ikamet etme koşullarını sağlamayan veya sağlayamaz duruma düşen kişilerin belirlenen şartlar ve kurallar çerçevesinde ilgili ülkeye geri gönderilmesini düzenlemektedir. Üçüncü ülke vatandaşları, Anlaşma'nın yürürlüğe girmesinden itibaren 3 yıllık

bir geçiş süresi sonunda (1 Ekim 2017) taraflarca geri kabul edilmeye başlayacaktır.

Yukarıda değinilen gelişmeler, göç hareketlerinin Türkiye’yi giderek daha fazla etkilediğini ortaya koymaktadır. Buna uygun olarak, göç yönetimi sisteminin bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması ve mevzuat ile idari yapının iyileştirilmesi kaçınılmaz hâle gelmiştir. Aşağıda, Türkiye’nin bugünkü göç politikası, bu alandaki temel düzenleme olan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu üzerinden irdelenecektir.

2. Türkiye’de Göç Yönetimi: Normatif Çerçeve⁴

Mevzuatımızda göçmenler ve sığınmacılarla ilgili ilk genel düzenleyici belge olan 1934 tarihli ve 2510 sayılı İskân Kanunu, Türkiye’ye gelen göçmenlerin iskânlarını düzenlemiştir. Bu Kanun’un yerini alan 2006 tarihli ve 5543 sayılı İskân Kanunu da serbest, iskânlı, münferit ve toplu göçmen gibi çeşitli göçmen türlerini tanımlamakla birlikte ilk Kanun’da olduğu gibi soydaş odaklı düzenlemelerle sınırlı kalmıştır. İskân Kanunu kapsamı dışındaki yabancılara ilişkin düzenlemelere, 1950 tarihli 5682 sayılı Pasaport Kanunu ve 5683 sayılı Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun’da yer verilmiştir. Mülteci, şartlı mülteci veya ikincil koruma statülerini kapsayan uluslararası koruma alanı ise ilk defa 1994 tarihli “Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” ile düzenlenmiştir. İltica gibi önemli bir konunun kanun yerine yönetmelik ile düzenlenmesi Anayasa’nın 16. maddesinde yer alan “Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla

---

⁴ Bu başlık altında yer verilen bilgiler büyük ölçüde Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun metni, gerekçesi, Kanun’un görüşüldüğü İçişleri Komisyonu Raporu ve Komisyon üyelerine dağıtılan İçişleri Bakanlığı Bilgi Notu’ndan derlenmiş olup bu kaynaklara ayrıca atıf yapılmamıştır (TBMM, 2012).

sınırlanabilir.” şeklindeki hükme aykırı olmuştur. Özellikle sınır dışı ve idari gözetim işlemleriyle uluslararası koruma konularında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Türkiye aleyhine çok sayıda ihlal kararı vermiştir. Tüm bu gelişmeler ve zikredilen mevzuatın, düzenli, düzensiz göç ve uluslararası koruma alanlarını içeren güncel göç yaklaşımından uzak kalışı neticesinde, bu alanı bütüncül olarak düzenleyen Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu kabul edilmiştir. (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2014, s.12, 14).

2.1. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

Amacı, 1'inci maddesinde “yabancıların Türkiye’ye girişleri, Türkiye’de kalışları ve Türkiye’den çıkışları ile Türkiye’den koruma talebinde bulunan yabancılara sağlanacak korumanın kapsam ve uygulamasına ilişkin usul ve esaslar ile İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklarını düzenlemek” şeklinde tanımlanan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK), 4 Nisan 2013 tarihinde TBMM Genel Kurulunda kabul edilmiştir (Resmî Gazete, 11.04.2013/28615). Tüm hükümleriyle birlikte 11 Nisan 2014’ten itibaren uygulanmaya başlayan 6458 sayılı YUKK’nin 3’üncü maddesinin 1’inci fıkrasının (ı) bendine göre göç kavramı, “[y]abancıların, yasal yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını ve Türkiye’den çıkışını ifade eden düzenli göç ile yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını, Türkiye’den çıkışını ve Türkiye’de izinsiz çalışmasını ifade eden düzensiz göçü ve uluslararası korumayı” ifade etmektedir. Kanun’un omurgasını şu üç ana kısım oluşturmaktadır: (i) Yabancılar, (ii) Uluslararası koruma, (iii) Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün kuruluşu ve görevleri.

2.1.1. Yabancılar: Türkiye’ye Giriş ve Vize, İkamet, Sınır Dışı Etme

Aşağıda YUKK’nin ikinci kısmındaki sistematığe uygun olarak, yabancıların Türkiye’ye giriş ve vizeleri, ikamet durumları, sınır dışı edilmeleri ve vatansızların statüleri ele alınacaktır.

2.1.1.1. Türkiye’ye giriş ve vize

YUKK’nin ikinci kısmının birinci bölümünde, yabancıların Türkiye’ye giriş ve Türkiye’den çıkış yaparken uymaları gereken prosedürler, Türkiye’ye girişlerine izin verilmeyecek yabancılar sayılmıştır. Bunların yanında, Türkiye’ye gelecek yabancıların vize alma gerekliliği, vize vermeye yetkili makamlar, vize şartından muaf olan yabancılar, istisnâ olarak sınır kapılarında sınır vizesi verilmesi, Türkiye’den hava yoluyla transit geçecek yabancılara havalimanı transit vize şartı getirilmesi, vize verilmeyecek yabancılar ve vizelerin iptal edileceği hâller hüküm altına alınmıştır (YUKK, madde 5-18).

2.1.1.2. İkamet

İkinci bölüm, yabancıların ikamet izni konusunu düzenlenmiştir. 19’uncu maddede “Türkiye’de, vizenin veya vize muafiyetinin tanıdığı süreden ya da doksan günden fazla kalacak yabancıların ikamet izni almaları zorunludur” denilmek suretiyle, ilke olarak doksan günden fazla kalacak kişilere ikamet izni alma zorunluluğu getirilmiştir.

İkamet izinleri; kısa dönem ikamet izni, aile ikamet izni, öğrenci ikamet izni, uzun dönem ikamet izni, insanî ikamet izni ve insan ticareti mağduru ikamet izni şeklinde altı sınıfta düzenlenmiştir (madde 22). Söz konusu ikamet izinlerine başvuru koşulları ve başvuruların sonuçlandırılmasına ilişkin hükümler, ikamet izni süreleri, ikamet izninden muaf olan yabancılar, ikamet izinlerinin uzatılması, uzatılmaması veya iptali işlemleriyle ilgili hususlar ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir.

Çalışma izninin ikamet izni yerine geçmesi

YUKK, geçerli çalışma izni ve 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun uyarınca verilen Çalışma İzni Muafiyet Teyit Belgesi’nin, Türkiye’de ikamet izni yerine geçeceğini kabul etmiştir (madde 27).

Öğrenci ikamet izni ve yabancı öğrencilerin çalışma hakkı

İkincisi Türkiye'de öğrenim gören ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerine öğrenci ikamet izni verilmesi ve söz konusu yabancı öğrencilere çalışma hakkı verilmesi öngörülmüştür (madde 38-41).

İnsanî ikamet izni ve insan ticareti mağduru ikamet izni

YUKK, diğer ikamet izinlerinin verilmesindeki şartlar aranmadan insanî mülâhazalar göz önünde bulundurularak bir yıl süre ile insanî ikamet izni verilmesi ve yine Türkiye'de işlenen insan ticareti suçunun mağduru olduğu veya olabileceği yönünde kuvvetli şüphe duyulan yabancılara, otuz gün süreli (toplam üç yılı geçmeyecek şekilde altışar aylık sürelerle uzatılabilir) insan ticareti mağduru ikamet izni verilmesi öngörülmüştür (madde 46-49).

2.1.1.3. Sınır dışı etme

YUKK, “Yabancılar[ın], sınır dışı etme kararıyla, menşe ülkesine veya transit gideceği ülkeye ya da üçüncü bir ülkeye sınır dışı edilebil[eceği]”ni hüküm altına almıştır (madde 52).

Kanun'da, sınır dışı işleminin, her bir yabancı için yapılacak değerlendirmeden sonra alınacak sınır dışı kararıyla yapılması ve kararın ilgililere tebliğ edilmesi hukukî bir zorunluluk olarak öngörüldükten sonra, haklarında sınır dışı etme kararı alınacak yabancılar ve sınır dışı etme kararının alınmayacağı durumlar düzenlenmiştir (madde 53-55). Ayrıca; bazı istisnai durumlar hariç olmak üzere haklarında sınır dışı etme kararı alınanlar için, Türkiye'yi terk edebilmeleri amacıyla 15 günden az olmamak kaydıyla otuz güne kadar süre tanınarak “Türkiye'yi terke davet” süreci öngörülmüştür (madde 56).

Sınır dışı etmek üzere idari gözetim ve geri gönderme merkezleri

Hakkında sınır dışı etme kararı alınanlardan; kaçma ve kaybolma riski bulunan, Türkiye'ye giriş veya çıkış kurallarını ihlal eden, sahte ya da asılsız belge kullanan, kabul edilebilir bir mazereti olmaksızın Türkiye'den çıkmaları için tanınan sürede çıkmayan, kamu düzeni, kamu güvenliği veya kamu sağlığı açısından tehdit oluşturanlar hakkında valilik tarafından idari gözetim kararı

alınır. İdari gözetim kararına muhatap olan yabancılar, kırk sekiz saat içinde geri gönderme merkezlerine götürülür. Geri gönderme merkezlerinde, acil ve temel sağlık hizmetleri, yakınlarına, avukata ve telefon hizmetlerine erişim imkânı, vatandaşı olduğu ülke konsolosluk yetkilisi ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği görevlisiyle görüşebilme imkânı, aileler ve refakatsiz çocukların ayrı yerlerde barındırılması, çocukların eğitim imkânlarından yararlandırılması gibi hizmetler verilir (madde 57-59).

2.1.1.4. Vatansızlar

Kanun'da, “vatansızlar” ilk defa kanuni olarak tanımlanmakta, vatansızlık durumunun tespiti, vatansızlara kimlik belgesi düzenlenmesi ile tanınan hak ve güvenceler düzenlenmektedir. Buna göre, Göç İdaresi Genel Müdürlüğüne vatansız olduğu tespit edilen kişilere ikamet izni yerine geçen “vatansız kişi kimlik belgesi” verilerek Türkiye’de ikamet etmelerine imkân tanınmaktadır. Ayrıca, vatansız kişilerin kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından ciddi tehdit oluşturmadıkları sürece sınır dışı edilemeyecekleri, Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun hükümlerine tabi olarak çalışabilecekleri ve “yabancılara mahsus” damgasını taşıyan pasaport alabilecekleri düzenlenmiştir (madde 50-51).

2.1.1.5. Uluslararası Koruma

YUKK'nin üçüncü kısmında uluslararası koruma konusu düzenlenmiştir. Uluslararası koruma statüleri olarak mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma olmak üzere üç farklı statüden bahseden Kanun, geçici koruma kavramına da yasal dayanak kazandırmıştır.

2.1.1.6. Mülteci ve şartlı mülteci

Türkiye, Cenevre Sözleşmesi'ne coğrafi kısıtlama getirmek suretiyle taraf olduğundan YUKK, sadece “Avrupa’da meydana gelen olaylar nedeniyle” iltica talebinde bulunanları mülteci statüsünde kabul etmiştir. Kanun, “Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle” iltica talebinde bulunanları ise üçüncü bir ülkeye yerleştirmek üzere “şartlı mülteci” statüsünde kabul etmiş ve

bunların, üçüncü ülkeye yerleştirilene kadar Türkiye'de kalmalarına izin vermiştir (madde 61,62). Mülteci statüsü verilecek kişiler Kanun'da şöyle tanımlanmıştır:

Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir” (madde 61,62).

2.1.1.7. İkincil koruma

Kanun'da, mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; “ölüm cezası ile karşılaşacak” veya “işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak” ya da “silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak” olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, “ikincil koruma” statüsü verileceği belirtilerek, “ikincil koruma” statüsü ilk defa kanunla düzenlenmiştir (madde 63).

2.1.1.8. Uluslararası koruma başvuru süreci ve kayıt

Yukarıda zikredilen üç uluslararası koruma türüne yönelik başvuru talepleri valiliklerce kayıt altına alınır ve başvuru sahibine kayıt esnasında; kimlik bilgilerini içeren ve uluslararası koruma başvurusunda bulunduğunu belirten otuz gün geçerli kayıt belgesi verilir (madde 69).

Etkin ve adil karar verebilmek amacıyla, başvuru sahibiyle kayıt tarihinden itibaren otuz gün içinde bireysel mülakat yapılır. Mülakatı tamamlanan başvuru sahibine ve varsa birlikte geldiği aile üyelerine, uluslararası koruma

talebinde bulunduğunu belirten ve yabancı kimlik numarasını içeren altı ay süreli “Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi Kimlik Belgesi” düzenlenir Başvuru, kayıt tarihinden itibaren en geç altı ay içinde sonuçlandırılır. Kayıt ve kimlik belgeleri, hiçbir harca tabi olmayıp ikamet izni yerine geçer (madde 75-76).

Kanun’da ayrıca, uluslararası koruma başvuru sahiplerine gösterilen yerde ikamet etme zorunluluğu ve adreslerini bildirim yükümlülüğü getirilmesi, refakatsiz çocukların yüksek yararının gözetilmesine ilişkin esaslar, özel ihtiyaç sahiplerine öncelik tanınması, istisnaî olarak bazı şartlarda başvuru sahiplerinin otuz günü geçmemek üzere idarî gözetim altına alınabileceği, uluslararası koruma başvurusuyla ilgili karar süreçlerine karşı idarî itiraz ve yargı yolu düzenlenmiştir.

2.1.1.9. Uluslararası koruma statüsüne tabi kişilerin çalışma izni

Kanun’da mülteci ve ikincil koruma statüsü sahibi yabancıların statü almasından itibaren bağımlı veya bağımsız olarak çalışabilecekleri; başvuru sahibi veya şartlı mültecilerin ise uluslararası koruma başvurusu tarihinden altı ay sonra çalışma izni için başvurabilecekleri, şeklinde düzenleme getirilmiştir (madde 89).

2.1.1.10. Geçici koruma

YUKK, mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma statülerden farklı olarak “geçici koruma” statüsünü de düzenleyerek kitlesel göç durumlarında sağlanacak geçici korumaya kanuni dayanak kazandırmıştır. Geçici koruma statüsünün ayrıntılarının yönetmelikle düzenlenmesi hüküm altına alınmıştır (madde 91): *“Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir. / Bu kişilerin Türkiye’ye kabulü, Türkiye’de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye’den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirlerle ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki iş birliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.”*

2.1.2. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Göç Politikaları Kurulu

YUKK ile, göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak, bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye'ye giriş ve Türkiye'de kalışları, Türkiye'den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek üzere İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuş, bu birimin görev ve yetkileri düzenlenmiştir (madde 103-104).

Kanun ayrıca İçişleri Bakanı'nın başkanlığında, Aile ve Sosyal Politikalar, Avrupa Birliği, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Dışişleri, İçişleri, Kültür ve Turizm, Maliye, Millî Eğitim, Sağlık ve Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme bakanlıkları müsteşarları ile Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanı ve Göç İdaresi Genel Müdüründen oluşan Göç Politikaları Kurulunun tesis edilmesini de hüküm altına almıştır (madde 103-104). Kurulun en temel görevi, Türkiye'nin göç politika ve stratejilerini belirlemek ve bunların uygulanmasını takip etmektir. Bu doğrultuda, göç alanında strateji belgeleri ile program ve uygulama belgelerini hazırlamak; kitlesel akın durumunda uygulanacak yöntem ve tedbirleri belirlemek; insani mülahazalarla toplu hâlde Türkiye'ye kabul edilecek yabancılar ile bu yabancıların ülkeye giriş ve ülkede kalışlarıyla ilgili usul ve esasları belirlemek ve göç alanında görev yapan kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyonu sağlamak da Kurulun sorumluluğunda olan diğer işlerdir (madde 105).

Sonuç

Türk göç politikası Cumhuriyet'in ilk yıllarında ulus-devlet kurmaya yönelik çabaların etkisi altında şekillenmiştir. Soydaş diye anılan göçmenlerin Türkiye'ye kabulü, iskânları, istihdamları, entegrasyonları ve son olarak vatandaşlığa alınmaları hususları bu dönemin başlıca göç konusunu ve mevzuatını belirlemiştir. Takip eden süreçte, ülkenin NATO'ya üyeliği ve Cenevre Sözleşmesi'ne getirdiği coğrafi sınırlamanın etkisiyle göç politikalarında korumacı bir yaklaşım sergilenmiştir.

Türkiye, 1980'lerin sonunda komşu ülkelerdeki savaş ve siyasi istikrarsızlıklar; 1990'ların başında SSCB'nin dağılması ile birlikte ilk defa komşu ülkeler ve Doğu Avrupa'dan kaynaklanan, “soydaş göçü” dışında ciddi göç hareketleri ile karşılaşmıştır. Türkiye'nin yüz yüze geldiği bu yeni “yabancı” göç dalgaları, ülkenin uluslararası göçe yönelik farklı politikalar üretmesini zorunlu kılmıştır.

AB'nin, göç konusunu Türkiye'nin üyelik sürecinin olmazsa olmazları arasına dâhil etmesi, sürece ivme kazandırmıştır. O döneme kadar mevcut olan mevzuatın yetersizliği, AB'nin mültecilerin yasal statüsü ve yasa dışı göç ile mücadele konusunda kanuni düzenleme yapılmasına yönelik beklentileri ile birleşince göç alanını bütün yönleri ile düzenleyen, uluslararası hukuk ve AB mevzuatı ile uyumlu, modern bir göç yönetiminin zeminini oluşturan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu kabul edilmiştir. Kanun'un yürürlüğe girişi, AB ve Uluslararası Göç Örgütü tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. AB tarafı, Türkiye'nin, göç ve iltica politikasına ilişkin kayda değer adımlar attığını, Kanun'un yürürlüğe girmesi ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulmasının önemli reformlar olduğunu ifade etmiştir (AB Komisyonu, 2014, s. 66). Uluslararası Göç Örgütü Türkiye temsilcisi, Kanun'un “giriş, ikamet, kabul, koruma ve savunmasız grupların korunma altına alınması gibi konuların da dâhil edilmesiyle kapsamlı, Avrupa Birliği müktesebatıyla uyumlu ve aynı zamanda insan hakları ve kamu güvenliği düzeni arasındaki dengeyi kur[an]” bir kanun olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.

Şüphesiz, göç politikalarının uygulamaya geçirilmesi uzun soluklu bir iştir. Bu anlamda, Türkiye'nin atması gereken başka adımlar da mevcuttur. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2014-2018) da ifadesini bulduğu üzere, ekonomik gelişmeler ve yürütülen dışa açılma politikaları Türkiye'nin göç alan ve göç veren ülke konumunu güçlendirmekte, buna bağlı olarak göç alanında güvenilir bir veri sisteminin oluşturulması, göç ve uluslararası koruma alanında hukuki ve kurumsal düzenleme eksikliklerinin giderilmesi, uluslararası

korumadan yararlananların sağlık, barınma ve eğitim sorunlarının giderilmesi önem arz etmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013, s. 50).

Türkiye, 2011 yılından bu yana Suriye’de yaşanan iç savaş nedeniyle sayıları yaklaşık iki milyonu bulan kitlesel bir göç hareketi ile karşılaşmıştır. Sağlıklı bir göç yönetiminin gerekliliği, Suriye’den Türkiye’ye yönelen kitlesel göç hareketi özelinde kendisini bir kez daha göstermiştir. “Geçici koruma” statüsü ile Türkiye’de uluslararası koruma altına alınan söz konusu göçmenlerin, toplum ile entegrasyonu, istihdam, barınma ve iâşe maliyetleri gibi sorunları önümüzdeki yıllarda Türkiye’nin göç politikasını büyük ölçüde etkileyecektir. Türkiye’nin içinde bulunduğu bölge, bu tip tecrübelerin yakın gelecekte yeniden yaşanabilme potansiyelini de beraberinde getirmektedir.

Türkiye’den AB ülkelerine girişte Türk vatandaşlarına vize muafiyetinin sağlanması ve AB ile imzalanan Geri Kabul Anlaşması’nı da Türkiye’nin göç politikasını şekillendirecek diğer iki önemli etken olarak not etmekte yarar vardır.

Göç hareketlerinin, iyi yönetilmesi durumunda olumlu sonuçlar doğurduğu, aksi durumlarda kamu güvenliğinin zedelenmesi ve insan hakları ihlalleri gibi istenmeyen sonuçlara yol açtığı bilinmektedir. Bu nedenle ekonomik kalkınmayı destekleyen, kamu güvenliğini muhafaza eden ve göçmenlerin insan haklarının korunmasını amaçlayan etkili bir göç yönetimi geliştirebilmek hayati derecede önemlidir. Netice itibarıyla, göç veren, göç alan ve göçe geçiş sağlayan bir ülke olarak Türkiye, düzensiz göç sorunları, mültecilerin önümüzdeki yıllarda Türkiye’ye olan ekonomik maliyeti ve toplumda yükselmesi muhtemel göç karşıtı hareketlere rağmen uluslararası işbirliğini gözeterek genel kabul görmüş göç politika ve uygulamalarından istifade etmeli, insanı merkeze alan göç politikalarında ısrarcı olmalıdır.

Kaynakça

AB Komisyonu (2014). Türkiye 2014 İlerleme Raporu, http://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim Tarihi [E.T.]:05.05.2015).

Avrupa Birliği Bakanlığı (2008). Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı, http://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/2_turkiye_ab_iliskile_ri/2_2_adaylik_sureci/2_2_2_ulusal_program/2_2_2_3_2008/ulusal_program_2_008.pdf (E.T.: 05.05.2015).

Avrupa Birliği Bakanlığı (2014). Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları, Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, Ankara, 2014.

BM (2013). International Migration 2013, <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/wallchart/docs/wallchart2013.pdf> (E.T.:05.05.2015).

Canpolat, H., Arıner, H. O. (2012). Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi, ORSAM Rapor No:123, Ankara.

Erdoğan, M. M., Devlet, Y., Aydın, D. (2014). “Türkiye'nin Göç Politikası”, Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama, Derl.: Yıldız, M., Sobacı, M. Z., Adres Yayınları, Ankara, 2014, ss. 436-476.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2014). Türkiye ve Göç, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2014.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2015). “Göç Politikaları: Genel Bilgi”, http://www.goc.gov.tr/icerik6/genel-bilgi_409_568_908_icerik (E.T.: 05.05.2015).

Göç Özel İhtisas Komisyonu (2014). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Kalkınma Bakanlığı Yayını, Ankara, 2014.

İçduygu, A., Erder, S., Gençkaya, Ö. F. (2014). Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2014.

İçişleri Bakanlığı (2005). İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı, [http://www.goc.gov.tr/files/files/turkiye_ulusal_eylem_plani\(2\).pdf](http://www.goc.gov.tr/files/files/turkiye_ulusal_eylem_plani(2).pdf) (E.T.: 05.05.2015).

IOM (2009). Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü, Uluslararası Göç Örgütü, Cenevre, 2009.

Kalkınma Bakanlığı (2013). Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018), Kalkınma Bakanlığı, Ankara, 2013.

Köse, M. A., (2014). Güvensizlik Sarmalında AB Göç Politikalarına Uyum: Türkiye'nin Dış Politika Tercihlerinde Rasyonalitenin Sınırları, Derin Yayınları, İstanbul, 2014.

Resmî Gazete (06.04.2010/27544). Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun.

Resmî Gazete (28.06.2014/29044). Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun.

TBMM (2012). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Tasarısı ile İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Avrupa Birliği Uyum Komisyonu ve İşçileri Komisyonu Raporları (1/619), TBMM, Ankara, 2012.

TDK (2015). Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr (E.T.: 02.05.2015).

Toksöz, G., Erdoğan, S., Kaşka, S. (2012). Türkiye'ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları, IOM, Ankara, 2012.

Türkiye'nin Göç Politikası ve Göçmenlerin Sorunları

Murat AKTAŞ¹

ÖZET

Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan bir köprü konumunda olan ve 2000'li yılların başından itibaren istikrarlı ve sürekli büyüyen bir ekonomiye sahip olan Türkiye, hem jeostratejik konumu nedeniyle hem de siyasi ve ekonomik istikrarı nedeniyle ciddi bir göç akınına maruz kalmıştır. Ayrıca sık sık çatışma ve savaşların yaşandığı bir bölge olan Ortadoğu'da yer alan Türkiye, komşularında yaşanan siyasi ve ekonomik bunalım, ayaklanma ve çatışmalar nedeniyle de göçmenlerin sığındığı bir ülke konumundadır. Özellikle birinci ve ikinci körfez savaşları ve Suriye'de 2011'den beri devam eden çatışmalar nedeniyle Türkiye'ye 2 milyondan fazla göçmen sığınmış ve sığınmaya devam etmektedir. Sadece Suriye krizinin başladığı 2011 yılından beri Türkiye'ye yaklaşık 2 milyon göçmen sığındı. Resmi makamlar Suriye'deki çatışmalardan kaçarak Türkiye'ye sığınan mülteci sayısının 1.700 bini bulunduğunu ve bunların yarısının çocuk olduğunu belirtiyor. Suriyeli göçmenlere ek olarak 2014 yılında İran, Irak ve Afganistan'dan Türkiye'ye gelerek sığınma talebinde bulunan göçmen sayısında da önemli bir artış olduğu belirtiliyor. Birleşmiş Milletler Mülteciler Komiserliğinin resmi rakamlarına göre Eylül 2014 itibarıyla 81 000 Iraklı mültecinin Türkiye'ye sığındığı belirtiliyor. Göçmenlerin barınma, yiyecek, sağlık ve eğitim hizmetleri Kızılay ve AFAD tarafından karşılanmaktadır. Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş, 2011 yılından beri Suriyeli göçmenler için harcanan paranın 5 milyar doları bulunduğunu açıkladı. Peki, Birleşmiş Milletler bu yükü ne kadar paylaşıyor? Türkiye göçmen politikası alanındaki açığını gidermek için 2013 yılında 6548 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nu çıkardı. Nisan 2014'de yürürlüğe giren bu kanun sığınma alanında uluslararası standartlar ve AB normlarıyla büyük ölçüde uyumlu düzenlemelere sahip. Peki, bu kanun sorunları ne oranda giderdi? Genel olarak Türkiye'nin göçmen politikasını ve bununla ilgili sorunları ele alan bu çalışma, aynı zamanda Türkiye'de

---

¹ Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı

yaşayan göçmenlerin karşılaştıkları problem ve engellere de odaklanarak bu problemlerin aşılması için çözüm önerileri geliştirmeyi de amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göç Politikaları, Göçmen Sorunları

GİRİŞ

Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan bir köprü konumunda olan ve 2000'li yılların başından itibaren istikrarlı bir şekilde büyüyen bir ekonomiye sahip olan Türkiye, hem jeo-stratejik konumu itibariyle hem de siyasi ve ekonomik istikrarı nedeniyle ciddi bir göç akınına maruz kalmıştır. Sık sık çatışma ve savaşların yaşandığı Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya'nın buluşma noktasında yer alması sebebiyle de göçmenler için cazip bir çekim merkezi olmuştur. I. ve II. Körfez Savaşları dönemlerinde yoğun bir göçe maruz kalan Türkiye'ye, Suriye'de 2011'den beri devam eden çatışmalar nedeniyle yaklaşık 2 milyon göçmen sığınmıştır.

Suriyeli göçmenlere ek olarak; 2014 yılında İran, Irak ve Afganistan'dan Türkiye'ye gelerek, sığınma talebinde bulunan göçmen sayısında da önemli bir artış görülmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin verilerine göre Eylül 2014 itibariyle 81 bin Iraklı mülteci Türkiye'ye sığınmıştır. Göçmenlerin barınma, yiyecek, sağlık ve eğitim hizmetleri Kızılay ve AFAD tarafından karşılanmaktadır. Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş, 2011 yılından beri Suriyeli göçmenler için harcanan fon miktarının 5 milyar doları bulunduğunu (Radikal, 17.01.2015) açıklamıştır. Peki, Birleşmiş Milletler bu yükü Türkiye ile ne oranda paylaşmaktadır?

Ortadoğu'daki ülkelerden kaçan göçmenlerin en önemli sığınaklarından biri haline gelmiş olan Türkiye, bu yüzden ciddi sorunlar yaşamaya başlamıştır. Bu göçlerin devam etmesi durumunda, Türkiye'nin yaşadığı sorunların önümüzdeki süreçte daha da büyümesi kaçınılmaz gibi görünmektedir. Genel olarak Türkiye'nin göçmen politikasını analiz etmeyi hedefleyen bu çalışma, aynı zamanda Türkiye'de yaşayan göçmenlerin karşılaştıkları sorunları da ele almayı amaçlamaktadır.

Türkiye'ye Göçün Nedenleri

Resmi rakamlara göre 1 milyon 700 bin Suriyeli, on binlerce Asyalı ve Afrikalı göçmenin sığındığı ve/veya başka ülkelere geçmek için uğradığı bir ülke olan Türkiye'nin yoğun olarak göç almasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler aynı zamanda Türkiye'nin göçmen politikalarına da yön vermektedir. Bu nedenleri şöyle sıralayabiliriz: 1-Türkiye'nin jeo-stratejik konumu 2-Tarihi nedenler, 3-Türkiye'nin siyasi ve ekonomik durumu ile komşu ülkelerde yaşanan ekonomik ve siyasi sorunlar, 4-Türkiye'nin vize uygulamaları ve sınır politikaları.

1-Jeo-stratejik konum: Asya ve Avrupa katıları arasında bir geçiş noktası ve köprü konumunda olan Türkiye, bir yanında ciddi sosyal, siyasi ve ekonomik sorunlarla boğuşan Ortadoğu ve Doğu Akdeniz ülkeleri, diğer yanında benzer sorunlar yaşayan Kafkasya ve ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar yaşayan Balkan ülkeleriyle çevrilidir.

Bu yüzden bir yandan göç veren bir ülke olan Türkiye aynı zamanda göç alan ve göçmenlerin transit geçiş ülkesi olarak kullandığı bir ülke konumundadır (Kirişçi, 2003). Örneğin; 1979'da yapılan İran İslam Devrimi ile birlikte İran'da rejimin uyguladığı baskıcı politikalarından kaçan çok sayıda insan Türkiye'ye sığınmış, bir kısmı ise Türkiye üzerinden AB ülkelerine kaçmak için Türkiye'yi bir geçiş ülkesi olarak kullanmıştır. Yine İran-Irak Savaşı yıllarında çok sayıda İranlı ve Iraklı göçmen Türkiye'ye sığınmış ve/veya Avrupa ülkelerine sığınmak için Türkiye'yi bir geçiş ülkesi olarak kullanmıştır.

Diğer yandan yine Balkan ülkelerinde yaşanan baskılar ve iç savaşlar nedeniyle binlerce insan Türkiye'ye sığınmıştır. Bulgaristan'da Müslüman ve Türklere yönelik baskılar ile Bosna ve Kosova'da yaşanan katliamlar nedeniyle binlerce insan Türkiye'ye sığınmıştır. Yine Kafkas ülkelerinde yaşanan çatışmalar ve ekonomik sorunlar nedeniyle çok sayıda insan Türkiye'ye sığınmış veya Türkiye'ye geçici olarak çalışmaya gelmiştir. Halen Gürcistan ve Ermenistan'dan Türkiye'ye gelip çalışan göçmenler bulunmaktadır.

2- Tarihi nedenler: Osmanlı İmparatorluğunun çok kültürlü mirasını devralan Türkiye, imparatorluğun kaybedilmiş toprakları üzerinde kalmış olan Müslüman Türklerin sığınağı haline gelmiştir. Bu yüzden Türkiye, Kafkasya ve Balkanlardan henüz Cumhuriyet kurulmadan önce yoğun göç almaya başlamıştır. Çevre ülkelerden kitlesel Müslüman ve Türk göçmenleri kabul eden Türkiye, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında da Yunanistan'la yaptığı nüfus mübadelesi ile binlerce Türk'ü kabul etmiştir. Bölgeyle olan tarihi bağları dolayısıyla Türkiye; Ortadoğu, Kafkasya ve Balkanlarda yaşanan çeşitli sorunlar sebebiyle yine göçmenlerin sığınağı olmaya devam etmiştir.

3- Türkiye'nin siyasi ve ekonomik durumu ile komşu ülkelerde yaşanan ekonomik ve siyasi sorunlar: Türkiye'nin, çevresindeki ülkelere oranla göreceli olarak daha istikrarlı bir demokrasi ve ekonomik düzene sahip olması, onu çevre ülkelerde yaşayan insanlar için cazip bir ülke konumuna getirmiştir. Özellikle, 2000'li yılların başından itibaren siyasal istikrar ve istikrarlı bir ekonomik büyüme yakalamış olan Türkiye'nin, bu jeo-stratejik konumu ve istikrarı, O'nu göçmenler için en uğrak olan ülkelere biri haline getirmiştir. Bir yandan çevresindeki ülke vatandaşları için sığınılacak bir ülke olan Türkiye, aynı zamanda Avrupa ülkelerine gitmek isteyen göçmenler için de bir geçiş ülkesi konumundadır.

Yine siyasal ve ekonomik sorunların yaşandığı bölgede Müslüman ülkelere ve Afrika ülkelerinden çok sayıda insan Türkiye'ye sığınmış ve/veya Türkiye üzerinden AB ülkelerine geçmek için Türkiye'yi bir geçiş ülkesi olarak kullanmış ve kullanmaktadır. 1970'li yıllardan beri İranlı mültecileri ağırlayan Türkiye'de, yüz binden fazla İranlı olduğu tahmin edilmektedir. I. Körfez Savaşı sırasında 1991'de 460 bin Iraklı Kürt Türkiye'ye sığınmıştır. Bunların büyük bir kısmı bir yıl içerisinde ülkelere geri dönmüştür. Türkiye daha bu göçmenlerle uğraşırken bu kez 1992'de çoğunluğu Bosnalı olmak üzere 20 bin göçmen Türkiye'ye sığınmıştır. Yine 1999'da, 18 bin Kosovalı Türkiye'ye sığınmıştır.

Türkiye’de günümüzde sayıları on binlerle ifade edilen Afgan mülteci ve göçmen bulunmaktadır.

4-Türkiye’nin vize uygulamaları: Türkiye’nin göçmenler için cazip bir jeo-stratejik konumu ve ekonomisinin yanı sıra bir de dışarıya göç veren çok sayıda ülke vatandaşlarına da vizesiz seyahat imkanı veya kolay vize edinme olanağı tanınması sadece komşularından değil aynı zamanda Somali, Bangladeş, Fas ve Cezayir gibi dünyanın değişik ülkelerinden göç almasına neden olmaktadır. Ayrıca Türkiye; Ermenistan, Gürcistan, Özbekistan ve Kırgızistan gibi ülkelerden de önemli oranda göç almaktadır.

Türkiye, Ortadoğu ve Kafkasya’daki birçok komşusuyla bölgesel düzeyde bazı serbest vize anlaşmaları imzalayarak çeşitli ülkelere seyahatleri kolaylaştırmıştır. 2009’da Suriye, Libya, Ürdün, Tacikistan, Azerbaycan, Arnavutluk ile serbest vize anlaşmaları yapan Türkiye, 2010 yılında Lübnan ile bu anlaşmayı imzalamıştır. Aynı zamanda yasadışı göç ile mücadele etmek amacıyla çalışmalar yürüten Türkiye; Suriye, Kırgızistan, Romanya, Ukrayna, Yunanistan, Bosna-Hersek, Pakistan, Yemen Rusya, Nijerya ve Moldova gibi bazı ülkelerle geri kabul anlaşmaları da imzalamıştır (Elitok, 2013: 163). Türkiye’nin vizeleri kaldıran veya kolaylaştıran uygulamalarını müteakiben hem Türkiye’ye hem de Türkiye üzerinden AB ülkelerine göçün arttığı gözlenmektedir. Dolayısıyla Türkiye’nin bu serbest vize uygulamaları üzerinde yeniden düşünmesi gerektirmektedir.

Suriye’de iç savaşın başladığı Mart 2011’den beri Türkiye’ye 1 milyon 700 bin mülteci sığınmış ve hala sığınmaya devam etmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin Uluslararası Koruma Birimi Başkanı Avusturyalı Volker Türk en fazla Suriyeli mültecinin Türkiye’de olduğunu hatta Suriye’deki iç savaşın patlak vermesinden bu yana Türkiye’nin dünyada en fazla mülteci kabul eden ülke konumuna geldiğini belirtmiştir (DW, 25.03.2015). Bu arada IŞİD saldırılarının başlamasıyla beraber Irak’tan on binlerce Iraklı ve Kürt Türkiye’ye sığınmıştır.

2013 baharında Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin verdiği rakamlara göre dünyada 880 bin (ki gerçekte bu rakamın 1 milyon yüz bin olduğu tahmin ediliyor) insan mülteci olmak zorunda kalmıştır. Bunların 230 bini -toplam sayının yaklaşık dörtte biri- Türkiye tarafından ağırlanmıştır. Suriye'den gelen mültecilere kalacak yer temininden sağlık hizmetlerine, ilkokuldan üniversite öğrenimine kadar çeşitli hizmetler Kızılay ve AFAD tarafından sunulmaktadır.

Türkiye bu mültecilere yıllık bir milyar Avro'dan fazla para harcamaktadır. Bütün AB ülkelerinin 2012'de mültecilere harcadığı miktarın 313 milyon Avro -yani Türkiye'nin harcadığının üçte biri- olduğu hatırlanırsa bu maliyetin ciddiyeti anlaşılır. AB'nin 2012 yılında mülteciler için Türkiye'ye ödediği toplam yardım miktarı ise 25 milyon Avro idi. Bu da Türkiye'nin harcadığı paranın %2.5'ine denk gelmektedir. Bu rakamlar AB ülkelerinin, Türkiye'nin yükünü paylaşmaya yanaşmadıklarını göstermektedir. Sadece Almanya 15 Mart 2013'te, yani ancak Suriye olayları başladıktan iki yıl sonra 5 bin mülteciyi kabul etmeyi kabul ederek Türkiye'nin yükünü hafifletmeye çalışmıştır. Bu da o dönemdeki Suriyeli mültecilerin %0,45'ine denk geliyordu. Yine, Kanada Türkiye'nin Suriyeli mültecilerle daha iyi ilgilenebilmesi için 5 bin mülteciyi kabul etmiştir.

Türkiye'nin Göç Politikaları

Türkiye'deki göç süreci kronolojik olarak beş bölümde ele alınabilir: İlk dönem 1923-1960 arasıdır. Bu dönemde göç olgusu, ulus-devleti oluşturmak amacıyla kullanılmıştır ve bu amaç doğrultusunda mübadeleler gerçekleşmiştir. İkinci dönem 1960-1980 arası dönemdir. Bu dönemde başta Almanya olmak üzere, Batı Avrupa ülkelerine işçi göçü gerçekleşmiştir. Üçüncü dönem 1960-1990 arası dönemdir. Bu dönemde Türkiye bir yandan dışarıya göç verirken aynı zamanda dışarıdan da göç almıştır. Dördüncü dönem ise 1980'den Suriye iç savaşının başladığı 2011 yılına kadar süren dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde de Türkiye yine bir yandan göç alırken; aynı zamanda dışarıya işçi göçü vermiştir.

Ancak bu sefer göç, Batı Avrupa ülkelerine değil; Kuzey Afrika ve Ortadoğu (MENA) ülkeleri ile Sovyetlerin dağılması sonucu bağımsızlığını kazanan Türki Cumhuriyetlere yönelmiştir (Çalı, 2012). Ayrıca bu dönemde Türkiye, Avrupa Birliği'ne üyelik çabalarına bağlı olarak bazı düzenlemeler yapmış, AB de kaçak göçü engellemek amacıyla Türkiye sınırlarının kontrol edilmesi için hem teknik hem de maddi anlamda destek sağlamıştır.

Son dönem ise 2011'de Suriye iç savaşının başlamasıyla yaklaşık 2 milyon göçmenin Türkiye'ye sığındığı dönem ve sonrasını kapsamaktadır. Türkiye'nin yoğun bir göçmen akımına maruz kaldığı bu dönemde 4 Nisan 2013 tarihinde 6458 nolu Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu²'nu çıkaran Türkiye, göçle ilgili bir takım düzenlemeler yapmıştır.

Yunanistan ile Türkiye arasında yapılan nüfus mübadelesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin bundan sonraki göç politikalarını da etkilemiştir. Nüfusunun büyük bir kısmını Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve bir dizi ayaklanmalar ve çatışmalarda kaybeden Türkiye'nin, 1920'lerde nüfusu 13 milyonu (Kirişçi, 20034). Diğer yandan Türkiye kuruluş tarihi olan 1923'te tam anlamıyla bir ulus devlet olarak nitelendirilememektedir. Türkiye'nin tam anlamıyla bir ulus-devlet olması için yapması gereken bir takım düzenlemeler vardı. Bunların başında etnik açıdan homojenliği sağlamak geliyordu. Homojenliğin sağlanması demek, ülke içindeki gayri-müslimleri gönderip Müslüman Türkleri kabul etmek anlamına gelmekteydi. Bu sebeple Türk-Yunan mübadelesi gerçekleşmiştir. Türk-Yunan mübadelesi, 1923 yılında Lozan Anlaşması'na ekli "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" gereği yapılmıştır (Oran, 1993; Çalı, 2012: 48-49). Böylece Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren ulus-devlet inşaat politikasının da bir parçası olarak Türkiye; "Türk kültürü ve ırkıdan gelen" göçmenlere ayrıcalıklar sağlayan bir sistem içerisinde, daha çok Müslüman Türk

---

² Bknz: Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>, (10.04.2015).

kökenlilerin göç ettiği bir ülke olarak bilinmektedir. Bu yüzden Türkiye’de göçten söz edildiğinde yakın zamana-Suriyelilerin kitlesel olarak Türkiye’ye gelişine-kadar bir yerden bir yere göç etmek zorunda kalan Türkler akla gelirdi. Ancak bugün yaklaşık 2 milyon Suriyeli mülteciyi ağırlayan Türkiye, artık ciddi oranda göç alan bir ülke konumuna gelmiştir.

Türkiye’ye gelen göçmen ve sığınmacılar ile ilgili kuralları belirleyen ilk kanun; 14 Haziran 1934’te kabul edilen 2510 Nolu İskân Kanunu’dur. Bu kanun, Türkiye’ye kimin göç edebileceği, yerleşebileceği ve mülteci statüsü edinebileceğine dair maddeleri içermiş, bu kanunla mülteci veya göçmen olarak başvuru yapanlar arasında Türk kültürü ve ırkından olanlara öncelik tanınmıştır. Bu yasal düzenlemede göçmen; Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup Türkiye’ye yerleşmeye gelen kişi olarak adlandırılmaktadır. Türkiye’de 2000’li yıllara kadar ülkeye gelenlerin muhacir, gidenlerin ise gurbetçi olarak tanımlandığı yaklaşımda bir göç politikasından bahsedilebilir (Dedeoğlu, 2011: 31).

İskân Kanunu’nun ülkeye gelen düzensiz göç üzerinde büyük etkisi olmuştur. Bu kanun kapsamında, 1923 ile 1950 arasında etnik olarak Türk kabul edilen yaklaşık 2 milyon göçmen Türkiye’ye sığınmış ve yerleşmiştir. Bu kanunun Türkiye’ye düzensiz bir şekilde akan göç ve göçmen politikaları üzerinde de etkileri görülmüştür. Türk kökenli göçmenlerden sığınmacı statüsünde olanlar ile sığınma statüsü reddedilenler ülkede yasadışı olarak kalabilmişler; Türk ırkından gelenlerin ikamet etmesine, çalışmasına ve Türk vatandaşlığı kazanmasına dair maddelerden faydalanabilmişlerdir (İçduygu vd, 2004: 239, Kaiser, 2003: 269-289).

Bu arada küreselleşme Türkiye’nin göç haritasında önemli değişimlere neden olmuştur. Bir yandan ülkeye gelenler, diğer yandan ülke dışına gidenler çeşitlenmiştir. Çeşitliliğin yanı sıra Türkiye,1990’ların ilk yarısından itibaren sadece etnik Türklerin göç ettikleri bir ülke olmanın ötesine geçmiş, özellikle komşu ülkelerden ciddi oranlarda göç alan bir ülke haline gelmiştir. İşte bu

değişimler muhacir ve gurbetçi ikilemi üzerine kurulu göç politikasını günün ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaklaştırmış ve yeni yasal düzenlemeleri gerekli kılmıştır (Dedeoğlu, 2011: 31).

Hem AB'ye uyum süreci hem de Türkiye'ye yönelen göçe ilişkin çeşitlilik, 2000'li yıllarda yeni yasal düzenlemelerin gündeme gelmesini zorunlu kılmıştır. Bu yasal düzenlemeler arasında 1994 İltica Yönetmeliği, 2003 Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun, 2005 İltica ve Göç Alanındaki Türkiye Ulusal Eylem Planı ve 2006 İskan Kanunu, Türkiye'nin göç rejimini temelli değiştirmemekle birlikte, yüzeysel de olsa bazı değişimleri zorunlu kılmıştır. Türkiye ortaya çıkan bu yeni koşullara ayak uydurmaya çalışmakla beraber; Türklerin göçü ile sınırlı görülen göç anlayışında radikal bir değişiklik olmamış ve merkezi ulus-devlet anlayışı korunmaya devam etmiştir. Türkiye'nin yukarıda değinilen göç rejiminin ulus-devlet anlayışını korumak amacı ile kurgulandığını belirten İçduygu, son yıllardaki değişimleri bu anlayış ekseninde yapılan ufak müdahaleler olarak değerlendirmektedir (İçduygu, 2010: 32-33).

2006 tarihli yeni İskân Kanunu'nun AB'ye uyum sürecinde daha az kısıtlayıcı düzenlemeler içermesi beklenirken; İçduygu'ya göre bu kanun da ulus-devlet motivasyonu ile hazırlanmış ve eski Kanun'daki kısıtlamaları günümüze taşımıştır. Yeni düzenlemede de göçmenler, 'Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye'ye gelip bu kanun gereği kabul olunanlardır' şeklinde tanımlanmaktadır (İçduygu, 2010: 34). Ülkenin göçmenlere ve sığınmacılara kapalı bir ülke olduğu izlenimini güçlendiren bir diğer durum ise, 1994 tarihli İltica Yönetmeliği'dir. 1994 tarihli İltica Yönetmeliği, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne coğrafi sınırlama ile, yani sadece Avrupa'dan gelen sığınmacılara mülteci statüsü verilmesi koşulu ile taraf olan Türkiye, bu sınırlamayı kaldırmadan, İran ve Irak'tan gelen sığınmacılara geçici sığınma hakkı ve mülteci statüsü sağlayarak, üçüncü ülkelere yerleşme hakkı vermiştir. 2005 Eylem Planı ise, 2012 yılında bu coğrafi sınır koşulunu kaldırma sözü vermektedir. Türkiye'ye hem komşu ülkelerden hem de dünyanın birçok

ülkesinden mülteci ve göçmen gelmeye devam ederken, Türkiye 4 Nisan 2013 tarihinde 6548 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nu adıyla kapsamlı bir yasa çıkarmıştır.

2003 Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun ise, ülkeye gelenlerin çalışma izinlerini düzenlemeyi amaç edinmektedir. (Resmi Gazete, 2003). Söz konusu kanun, pratikte Türkiye'ye gelen kalifiye ve profesyonel işgücünün çalışma izinlerini düzenler niteliktedir. Ancak kayıt dışı işlerde çalışan ve zaman zaman yerli nüfus tarafından yapılmayan işleri (ev içi bakım hizmetleri gibi) ucuz ücretler karşılığı yapan ve çoğu zaman düşük ücretli emek yoğun sektörlerde (tarım, inşaat ve tekstil gibi) çalışan yabancıların çalışması yasal durumlardan dolayı bu yasanın düzenlemesi dışında kalmaktadır. Yabancıların izinsiz çalışmasını yasaklayan bu yasa, Türkiye işgücü piyasasını niteliksiz işgücüne kapamayı hedeflemektedir (Yıldız, 2007).

Göçün yasal düzenlemesine ilişkin mevzuat kaçak göçmenleri görünmez kılmakta, onların yasal durumlarını ya da haklarını düzenleyen herhangi bir ibare içermemektedir. Bu durumda, Türkiye'ye çalışmak için gelen binlerce göçmen yasadışı alanda kalmakta ve otoriteler tarafından fark edildiklerinde sınır dışı edilmektedir (Dedeoğlu, 2011: 33).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve buna paralel gelişen küreselleşme süreci ile birlikte, artan göç olgusuyla 1990 yıllardan itibaren; Türkiye'nin küresel göç haritasındaki pozisyonu niteliksel değişimler ve dönüşümler yaşamaya başlamıştır. Türkiye göç veren bir ülke konumundan aynı zamanda göç alan ve göçmen istihdam eden bir ülke konumuna gelmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya gibi ülkelere yoğunluklu olarak göçmen işçi gönderilirken, özellikle 1980'lerin sonlarında başlayan süreçte, Avrupa'ya gitmek isteyen göçmenler için bir geçiş ülkesi olmaya başlamış, 1990'lardan sonra Doğu Bloğu'nun çökmesi ile birlikte Türkiye'de çeşitli sektörlerde çalışan yabancı işçiye daha sık rastlanır hale gelmiştir. Bu, Türkiye'yi emek ihraç eden ülke konumundan aynı zamanda emek ithal eden bir ülke konumuna getirmiştir (Kaşka, 2005; Lordoğlu, 2005; Toksöz,

2006). Bazı çalışmalarda yapılan tahminler tartışmalı olmakla beraber, genel olarak Türkiye işgücü piyasasında bir milyonu aşkın yabancı çalışanın olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakamlar Türkiye'deki aktif nüfusun yaklaşık %2'sinin yabancılardan oluştuğunu göstermektedir (Lordoğlu, 2005: 104).

Türkiye, göçmen politikası alanındaki açığına ggiderme ve göçmenlerin sorunlarına çözüm bulma arayışına girmiştir. Bu amaçla Nisan 2013'te Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nu çıkaran Türkiye, göçmenlerin sorunlarını çözmeye çalışmıştır. Kanun, özellikle sığınma alanında uluslararası standartlar ve AB normlarıyla büyük ölçüde uyumlu düzenlemeler içermektedir. Ancak buna rağmen göçmenlerin sorunları devam etmektedir.

Göçmenlerin Karşılaştığı Sorunlar

Türkiye'deki göçmenler çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu sorunların en önemlileri barınma, çalışma ve eğitim ile ilgilidir. Diğer yandan Türkiye üzerinden AB ülkelerine gitmek isteyen göçmenlerin sık sık kazalarda ölmesi ise sorunun daha ölümcül bir boyutunu oluşturmaktadır. Türkiye'nin göç politikaları, tarihsel geleneği itibari ile emek göçüne ilişkin bir düzenleme ve uygulama içermediğinden Türk soylu muhacirlerle sınırlı kalmakta ve aslında bu ülkeye emekleri ile katkı yapan geniş bir yabancı kitlesini de görünmez kabul ederek, yasal düzenleme dışına itmektedir. Bu görünmezlik, aynı zamanda göçmenlerin ülkede yaşadıkları sorunlarla ilgilenilmesinin ve kaçak göçmenlere karşı daha insani bir yaklaşım geliştirilmesinin önünde ciddi engeller oluşturmaktadır. Yasal düzenlemelerin dışında kalan göçmenler; Türkiye'nin geniş kayıt dışı ekonomisi için ucuz ve güvencesiz insan yığınları yaratmaktadır. Bu göçmen kitlesi zaman zaman göç politikasının uygulayıcısı ve takipçisi olan güvenlik güçleri için suç vakası olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'ye yönelen düzensiz göçün en önemli özelliklerinden bazıları(biri) de çalışmak amacıyla ülkeye girenlerin kalma sürelerindeki kısalık ve düzensizliktir. Genellikle Ortadoğu ve Asya ülkelerinden (Irak, İran, Pakistan, Afganistan) ve Eski Doğu Bloğu ülkelerinden gelen göçmenlerin çoğunlukla

kaçak olarak çalıştıkları da bilinmektedir. Göçmenlerin Türkiye'ye girişi sırasında bürokratik engellerin azlığı, vize edinme kolaylığı, gevşek sınır kontrolü ve kaçak girişe uygunluk gibi etmenler göç akımlarını kolaylaştırmaktadır. Bu eğilim, enformel emek piyasasının genişliği ve kayıtsız çalışmanın kolaylığı ile beslenmektedir (İçduygu, 2004: 25–36).

Bazıları Türkiye'yi sadece AB ülkelerine direkt geçiş ülkesi olarak kullanırken bazıları ise Türkiye'de bir süre konakladıktan sonra AB ülkelerine geçmeye çalışmaktadırlar. Bazen de AB ülkelerine geçmek üzere İstanbul'a gelmiş bulunan çok sayıdaki kaçak göçmenin burada takılıp kalmasına da tanık olunmaktadır. Bazen kendilerini geçirecek şebekeleri bulmak için geçirilen zaman bazen bazı şebekeler tarafından dolandırılmaları ve/veya buna benzer sorunlarla karşılaşmaları nedeniyle bu bekleyişler yıllarca sürebilmektedir.

Türkiye Avrupalı göçmenler dışındaki göçmenlere mülteci statüsü tanımamaktadır. Bu durumdan şikâyetçi olan Avrupa dışından olan göçmenler de sık sık Türkiye'deki ev sıkıntısı, evlerdeki ve kaldıkları kamplardaki kalabalık, iş sıkıntısı ve kötü koşullardan şikâyet etmekte.

Diğer yandan Türkiye'nin hemen yanı başında bulunan AB ülkesi Yunanistan, sürekli bu göçmenler için bir umut kaynağı olmaktadır. Göçmenler AB ülkelerinde daha iyi bir iş ve gelecek bulmak için sık sık buradan AB ülkelerine kaçak geçiş denemeleri yapmaktalar. Özellikle Fas, Libya ve Ukrayna'dan AB ülkelerine geçiş yollarının kapanması ile birlikte, Türkiye'den geçişler 2000'li yılların başından itibaren önemli oranda artmıştır. Güvenlik güçleri özellikle 2008 ve 2009 yıllarında en önemli geçiş noktasının Ege sahilleri olduğunu, 2001 de 92 bin olan kaçak geçişlerin 2011'de 44 bine indiğini belirtmektedir. Güvenlik güçleri, 2010'un ilk yarısından itibaren kontrollerin sıklaştırılmaya başladığını, Ege'den geçişlerin azaldığını belirtmekte. Ancak Ege'de kontrollerin sıklaştırılmasından sonra İstanbul üzerinden Balkanlara geçişlerin arttığı belirtilmektedir. Bu arada 2011'den itibaren Edirne'de AB tarafından Türkiye ve İngiltere ortaklığıyla açılan bir mülteci kampı, buralarda

yakalanan kaçak göçmenlerin geldikleri yerlere geri gönderilmeleri için kullanılmaktadır. Bu kampın göçmenler için caydırıcı bir özellik taşıdığı belirtilmektedir.

Yunanistan da 2012'den beri, 12 kilometrelik sınırına duvar örerek buradan geçişleri önlemeye çalışmaktadır. Ayrıca bu sınırlarını kontrol etmek için Temmuz ayında 1 800 asker Trakya'ya göndererek ülkesine göçü engellemeye çalışmaktadır. Ege'den geçen göçmenler genellikle Rodos, Simi, Leros ve Midilli gibi Yunan adalarına geçmektedirler. Yunanistan üzerinden AB ülkelerine geçen kaçak göçmenlerin 2012 ile 2013 arasında %50 azaldığı belirtilmektedir. Türkiye'den AB ülkelerine başka bir geçiş noktası da Bulgaristan, Sırbistan ve Macaristan güzergâhında bulunmaktadır.

Bu yollarda sık sık kazalar da yaşanmaktadır. Özellikle deniz yolunda yaşanan ölümcül kazalar bazen yüzlerce insanın yaşamını yitirmesine neden olmuştur. 6 Eylül 2012'de İzmir'de yaşanan bir gemi kazasında 103 kişi yaşamını yitirmiştir. Gemi İzmir'den hareket ettikten iki veya üç saat içinde Sisam veya Midilli, adasına gidecekti. Yine 6 Eylül'de yaşanan kazada yaşamını yitiren göçmenlerin büyük bir kısmının Suriyeli olduğu tahmin edilmektedir. Mart 2013'te Halepli oldukları belirtilen 5'i çocuk, 9 kişinin Dikili'den Ege denizini geçerken kayboldukları da kayıtlarda yer almaktadır. Yine 7 Eylül'de birçok gemi ele geçiren güvenlik güçleri yolcuların büyük bir kısmının Filistinli, Afgan ve İranlı olduğunu açıklamıştır. Bu arada içinde 28 kişinin bulunduğu diğer bir gemi de Didim'de yakalanmış ve geminin yolcularının Filistinli, Birmanyalı ve Fildişili olduğu belirtilmiştir. Yine 8 Eylül'de 36 kişiyi taşıyan bir geminin de Küçükkuşu yakınlarında ele geçirildiği kayıtlara geçmiştir. Suriyeli mülteciler de AB ülkelerine sığınmak için çabalamaktalar. Özellikle de Yunanistan üzerinden AB ülkelerine girmeye çalışan Suriyeliler, 2012'de AB ülkelerine girmeye çalışan ikinci büyük nüfusu oluşturdular.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yıllarından beri göç olgusu ile yüz yüze kalmış ve bu olguya yönelik politikalar geliştirmiş, zaman zaman değişen koşullara göre bu politikalarında da bir takım değişiklikler yapmıştır. Kuruluş yıllarında ulus-devletin inşası amacıyla kurgulanan göç politikaları 1990'lardan sonra AB gibi dış aktörlerin etkisiyle şekillenmiştir. AB'nin Türkiye'yi ilgilendiren göç politikalarına bakıldığında, Türkiye'nin yükünü paylaşmak yerine kendi ülkelerine göçü önlemek için yatırımlar uyguladığı, Türkiye'yi göçü absorbe eden bir tür tampon ülke olarak kullandığı ve göçü buralarda durdurmaya yönelik politikalar izlediği görülmektedir.

Özellikle Suriye iç savaşı ile birlikte yaklaşık 2 milyon göçmenin sığındığı bir ülke konumuna gelmiş olan Türkiye, bu mesele ile baş etmek için daha ciddi politikalar geliştirmek durumundadır. Bu sorunla daha etkili mücadele etmek amacıyla 2013 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nu çıkarmış olan Türkiye'nin daha etkin önlemler alması gerekmektedir. Hala Suriye'deki iç savaştan ve ülkelerindeki baskılardan hayatta kalmaya çalışan mülteciler trajik bir şekilde daha güvenli bir hayat için gitmeyi istedikleri Avrupa yollarında yaşamlarını yitirmekteler. Özellikle Yunanistan'ın sınırlardaki önlemleri arttırması ve Türkiye tarafından alınan güvenlik önlemleri sebebiyle, 2012 yılında Türkiye üzerinden AB ülkelerine geçmeye çalışan göçmen sayısında önemli bir düşüş yaşandığı gözlenmektedir. Ancak Türkiye bu süreçte dünyada en çok mülteci ağırlayan ülke konumuna gelmiştir. Suriye'deki iç savaşın başlamasından bu yana Türkiye'ye rekor düzeyde mülteci sığınırken, AB ve BM, Türkiye'nin bu yükünü paylaşmamışlardır. Göçü önlemek için daha kapsamlı önlemler alması gereken Türkiye'nin öncelikle vize uygulamalarını gözden geçirmesi gerektiği görülmektedir. Bunun yanı sıra göç sorununun kaynağında çözülebilmesi için Türkiye'nin AB ve BM gibi oluşumları da içine katacak kapsamlı politikalar geliştirmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Çalı, Hasan Hüseyin, (2012), Kamu Politikası Olarak Türkiye'nin Göç Politikası, İdarecinin Sesi, Mayıs –Haziran.

Dedeoğlu, Saniye, (2011), Saniye Dedeoğlu, 2011, 'Türkiye'de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır-Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği' Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66 (1), Sayı: 26-48, – 2011, http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/cilt66-sayil-2_Saniye_Dedeoglu.pdf

DW, (2015), Suriyeli mülteciler sorunu büyüyor, <http://www.dw.de/suriyeli-m%C3%BClteciler-sorunu-b%C3%BCy%C3%BCyor/a-18341184>, (03.04.2015).

Elitok, Paçacı, Seçil (2013), Turkish Migration Policy Over the Last Decade: A Gradual Shift Towards Better Management and Good Governance, Turkish Policy Quarterly, Spring 2013 Vol. 12 No: 1, ss. 161-172.

İçduygu, Ahmet (2010), 'Türkiye'de Uluslararası Göçün Siyasal Arka Planı: Küreselleşen Dünyada Ulus-Devlet İnşa Etmek ve Korumak', Barbara Pusch ve Tomas Wilkoszewski (der),Türkiye'ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar- Bireysel Yaşamlar, İstanbul: Kitap Yayınevi.

İçduygu, A. (2004), Türkiye'de Kaçak Göç, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66-148.

Kaiser, B. (2003), Lifeworlds of EU immigrants in Turkey, (in) Zeybekoğlu, E. ve Johansson B. (Eds.), Migration and Labour in Europe: Views from Turkey and Sweden, İstanbul: Şefik.

Kaşka, S. (2005), "Ev İçi Hizmetlerin Küreselleşmesi ve Türkiye'deki Göçmen Kadınlar", Tes-İş Sendikası Dergisi: 49-54.

Kirişçi, Kemal, (2003), "Turkey: A Transformation from Emigration to Immigration," Migration Information Source, November 2003,

<http://www.migrationpolicy.org/article/turkey-transformation-emigration-immigration>, (20.04.2015)

Lordoğlu, K. (2005), “Türkiye’de Yabancıların Kaçak Çalışması ve bu Çalışmaya İlişkin bir

Araştırma”, Toplum ve Bilim, 102: 103-127.

Oran, Baskın (1993), Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:48, sayı:1-4, ss.109-120.

Radikal, (2015), Başbakan Yardımcısı Kurtulmuş: Mültecilere 5 milyar dolar harcandı, 17/01/2015, http://www.radikal.com.tr/hayat/basbakan_yardimcisi_kurtulmus_multecilere_5_milyar_dolar_harcandi-1274507, (02.04.2015).

Resmi Gazete, (2003), Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030829.htm>, (01.04.2015).

Resmi Gazete, (2013), Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Kanun No. 645 Kabul Tarihi: 4/4/2013, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>, (20.04.2015).

Sert, Deniz ve İçduygu, Ahmet (2010), Transnationalization, Migration and Transformation: Multi-Level Analysis of Migrant Transnationalism Country Report, Turkey, Transnet Project.

Toksöz, G. (2006), Uluslararası Emek Göçü, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yıldız, G. B., (2007), “Foreign Workers in Turkey, Their Rights and Obligations Regulated in Turkish Labour Law” European Journal of Migration and Law, 9: 207–227.

Türk Kamu Yönetiminde Göç Algısı ve Politikaları

Selman Salim KESGİN¹

ÖZET

Göç olgusu, tarihi boyunca hem bir göçmen kabul ülkesi, hem dışa göç veren bir ülke, hem de transit geçiş ülkesi olan Türkiye Cumhuriyeti için önemli bir konudur. Türkiye nüfusunun ciddi bir kısmının iç ve dış göç hareketi içinde bulunduğu dikkate alındığında konunun her zaman önemini koruyan ve dinamik bir yapısı olduğu görülmektedir. Yeni kurulan Türkiye cumhuriyetinin takip ettiği ulus devlet politikası temelli göç hareketleri yerini 1960larda kalkınma temelli göç hareketlerine bırakmıştır. Bu dönemde gerek Avrupa'ya işçi gönderimi örneğinde olduğu gibi dış göç, gerekse ülke sınırları içinde kalkınma ve bölgesel eşitsizliğe bağlı iç göçler olgusu dikkat çekmektedir. 1980 sonrası ise iç ve dış göçler daha yoğun ve çok aktörlü hale gelmiştir. Bu dönemde Bulgaristan, Irak gibi komşu coğrafyalardan Türkiye'ye kitlesel göçler gerçekleşmiş Türkiye'den de dışarıya siyasal, bilimsel sebepli göç hareketlilikleri vuku bulmuştur. 2011 sonrası Suriye'de meydana gelen olaylar neticesinde göç olgusu acilen müdahale edilmesi gereken bir insani kriz şeklinde yorumlanmaktadır. Gayri resmi rakamlara göre 2 milyon üzerindeki geçici koruma statüsü Suriye vatandaşının Türkiye'nin dört bir yanında yaşama tutunmaya çalışması kamu politikası uygulayıcı ve geliştiricilerini göç konusunda acil adımlar atmaya yönlendirmiştir. Bu makalede cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye Cumhuriyetini ilgilendiren göç dalgaları analiz edilecek ve dönemselle yaklaşım göç hareketlilikleri değerlendirilecektir. Türkiye'nin göç politikasının dönemlere göre nasıl değiştiği, göçün kavramsal olarak nasıl bir çerçevede algılandığı tartışılacaktır. Türkiye'nin Afrika ve Doğu kökenli yabancı göç hareketlilikleri konusunda sahip olduğu önemli rol de belirtilen dönemselle yaklaşım çerçevesinde incelenecektir. Çalışmada kamu politikası geliştiricileri ve uygulayıcıların söylem ve eylemleri analiz edilecek ve temel politika metinleri kullanılacaktır. Çalışmanın genellikle uluslar arası ilişkiler, güvenlik, sosyoloji gibi

---

¹ Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi, Doktora Öğrencisi

disiplinlerce ele alınan göç olgusuna yönetim bilimi perspektifinden bakarak konuyu kamu yönetiminin teorik ve pratik birikimiyle birlikte değerlendirmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göç Yönetimi, Göç Politikaları

GİRİŞ

Göç, göçebe bir hayattan yerleşik hayata geçerek bir beylikten 600 yıl hüküm sürecek bir devlete evrilen Devlet-i Aliye'nin hem kuruluşu ve siyasal sahnedeki şekilişi sürecinde öne çıkan bir olgudur. Bu nedenle adeta “göç” Anadolu coğrafyasının kaderidir. Geleneksel kültürümüzde “göçmek-konmak” eylemlerinden türetilen sözcükler kavramın toplumsal muhayyiledeki yerini göstermesi açısından dikkat çekicidir. “Göçmek” eyleminden göç, göçebe, göçer, göçebelik, göçelge, göçeri, göçmen; “konmak” eyleminden ise kon, konut, konu, gecekonu, konaklamak, konuk, konak, konukluk, konu, komşu, konuksever, konum vb. çok sayıda sözcük ve kavram insan hareketliliğinin halk kültürüne yansımalarını göstermektedir (ÇAKIR, 2011, s. 130).

Bu olgu toplumsal yapıyı doğrudan etkilediği kadar yönetsel mekanizmaları da etkilemiş ve yönetim sistemi ve pratiklerinin şekillenmesinde de etkili olmuştur. Yeni fethedilen yerlere nüfus ve iskân politikaları çerçevesinde insan naklinin sağlanması bunun örneklerindedir.

Osmanlı'nın zayıflama sürecine girmesi ve ardı ardına yaşanan toprak kayıpları ile birlikte toplumsal muhayyilede acı ve hüznün de başlamıştır. 1828-29 Osmanlı Rus harbinden itibaren Kırım Savaşı, 93 Harbi, Balkan savaşına kadarki sürede Osmanlı devleti toplamda yaklaşık 5 milyonluk bir nüfus hareketine sahne olmuştur. 3,5 milyon civarında bir nüfus Osmanlı merkez bünyesine dahil olmuştur. Bu Rumeli'den, Kafkasya'dan, Girit'ten gelen bir nüfustur. 3,5 milyonluk bir nüfus ise bu dönemin Osmanlı'sı için % 30'ları ifade eder. Yani Osmanlı yarım asırlık bir dönemde % 30'luk bir nüfus dönüşümü gerçekleştirmiştir (ÇELİK, 2015).

Devletin sosyolojik ve idari yapısını derinden etkileyen savaşlar sonrası meydana gelen insan hareketliliğini yönetmek ve yeni göç edenleri sisteme katmak ciddi bir idari kapasite ve göç politikası izlenmesini gerekli kılmıştır.

Bu dönemde Muhacir ve İskan Komisyonları kurulmuş ve devletin muhacirleri nasıl karşılayacağı, nasıl kaydedeceği, nereye nasıl yollayacağı noktasında bir bürokratik sistem geliştirilmiştir. Bu dönemde toplumsal yapı, muhacirlerin özellikleri, Anadolu'nun ihtiyaçları ve devrin yöneticilerinin dünya görüşü çerçevesinde bir iskân politikası takip edilmiştir.

Söz konusu göç süreci kamu yönetimi açısından incelendiğinde Muhacirin Komisyonları dikkat çekmektedir. İlki 1860 tarihinde kurulan ve daha sonra göçmen hareketliliğinin yavaşlaması ile lağvedilen ancak 93 Harbinin başlaması ile yeniden kurulan Muhacirin Komisyonlarının görevleri, gelen göçmenleri misafir etmek, iskân yerlerini tespit ederek onları bu yerlere nakletmek ve gerekirse kendilerine ev-bark, hayvan ve tohum vermek, misafir olarak buldukları veya yerleştirildikleri halde henüz ürün alamayan göçmenlere yevmiye bağlayıp diğer yardımları yapmak, kışlık yakacak vermek, halkın yapacağı yardımları ve hazineden onlar için verilecek paraları kendileri için sarf etmek, göçmenlerin yeni çevreye uyum sağlamalarına yardımcı şeklinde sıralanmaktadır (DEMİRTAŞ, 2009, s. 234).

Yönetimsel mekanizmalarının ve kültürünün önemli bir kısmını Devlet-i Aliye'den tevarüs eden Türkiye Cumhuriyetinin yönetim pratiklerinde de göçe dair birçok uygulama ve politika hayata geçirilmiştir.

Göç, Türkiye Cumhuriyetinin de kuruluşu, yönetim sisteminin kurumsallaşması, kamu politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması aşamalarında daima gündemde olan ve kamu politikası geliştirici ve uygulayıcıların üzerine eğildikleri bir konu olagelmiştir. Bu ilgi ve alaka doğrudan “insan hareketliliği” konusunda olmamakla birlikte onu “araçsallaştırıcı” bir yaklaşım şeklindedir. Mesela yeni kurulan cumhuriyetin inşa etmeye çalıştığı yeni toplumsal yapı ülke sınırları içindeki gayri-müslim azınlıkların ülke dışına gönderilmesi ve dışarıdaki Müslüman ve Türk-soylu unsurların ülke topraklarına yerleştirilmesi şeklinde kurgulanmıştır. Bu kurguda

göç olgusu, inşası hedeflenen ulus devletin kurumsallaşmasının bir aracı olarak görülmektedir.

Türk Kamu yönetiminde göç olgusunun ele alınışı dört bölümde değerlendirilebilir. Cumhuriyetin kuruluşundan 1960lara kadar olan dönem, 1960-1980 arası dönem, 1980-2010 arası dönem ve 2010 sonrası şeklinde tasnif edilebilir. İlerleyen bölümlerde sırasıyla bu dönemselleştirmenin Türk Kamu Yönetimindeki etkileri analiz edilecektir. .

1923- 1960 Arası Ulus İnşa ve Savunma Politikalarının Bir aracı Olarak Göç

Uzun süren savaşlar neticesinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti içinde bulunulan zaman, dünya konjonktürü, kurucu fikriyatın dayandığı felsefe gibi gerekçelerle nüfusunu belirli kriterlere göre yeniden yapılandırma arayışına girmiştir. Bu süreç demografik rakamlar üzerinden okunursa etkisi, kapsamı daha net olarak ortaya çıkmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı başladığında bugünkü Türkiye topraklarında yaklaşık 16 milyon kişinin yaşadığı, bunların yaklaşık 13 milyonun Müslümanlar, geri kalan 3 milyon kişinin ise Müslüman olmayanlar olduğu düşünülmektedir. Bu Müslüman ve Türk olmayan 3 milyon kişiden yaklaşık 1,5 milyonu Rumlar, 1,2 milyonu Ermenilerdi. Aynı yıllarda Yahudilerin nüfusu 128 000, Rumlar ve Ermeniler dışındaki diğer Hıristiyanların nüfusu ise 176 000 civarındadır (İÇDUYGU A. T., 2008) .

Bu rakamların yansıttığı şudur: 1914 yılında bugünkü Türkiye'nin nüfusunun yüzde 19'u, diğer bir söyleyişle, her beş kişiden birisi Türk ve Müslüman olmayan Osmanlı tebaasıdır. 1927 yılında Cumhuriyetin kuruluşundan dört yıl sonra, Türkiye'nin nüfusu 13 milyonun biraz üzerindedir ve bu Müslüman olmayan nüfusun oranı yüzde 3'ün altındadır. Birinci Dünya Savaşı boyunca ve onu izleyen Türkiye'nin bir ulus-devlet olarak ortaya çıkışını ortaya çıkaran

Bağımsızlık Savaşı sonrasında Türkiye hızla Türkleşmiş ve Müslümanlaşmıştır yani homojenleştirilmiştir (İÇDUYGU, ERDER, & GENÇKAYA, 2014, s. 54).

Doğu Anadolu Bölgesindeki zorunlu göç uygulamaları da devrin politikaları çerçevesinde ulus inşasına hedefindedir. Özellikle Kürt kökenli nüfusun yoğunlukla yaşadığı bölgelerde çıkan yerel ayaklanmaların bastırılması gerekçesiyle uygulanan toplu göç ettirme ve Anadolu'nun diğer bölgelerine yönelik yerleştirme politikaları, bu kapsamda 1925 tarihli Şark Islahat Planı, 1927 tarihli "Bazı Kişilerin Doğu Bölgesinden Batı Bölgesine Nakli" başlıklı yasa, ilk dönem nüfus hareketliliklerinin temelini oluşturmaktadır.

Türk Kamu Yönetimi, takip eden yıllarda da göç vasıtasıyla nüfusun homojenleşmesini hedef alan uygulamalara sahne olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki göç hareketlilikleri ve politikalarının karakteristik özelliklerinden biri de göçmenlerin serbest göçmen statüsünde oluşudur. Özellikle Balkanlardan gelecek Türk göçmenler için iskân hakkı talep etmeme şartı koşulmuş ve bu şartı kabul edenlere ülkeye yerleşme izni verilmiştir. Bu durum göçmenlerin kendi maddi imkânları ile ülkeye gelmeleri ve kendi imkânları ile hayatlarını kurmalarını gerekli kılmıştır.

İlerleyen yıllarda nispeten daha serbest olarak ilerleyen göç süreci daha kontrollü ve devlet eliyle yönlendirilen bir noktaya evrilmiştir. Bu evrimin en önemli göstergesi amacı "*Türk kültürüne bağlılık esasına göre nüfus yoğunluğunu düzenlemek*" olan 1934 İskan Kanunu'dur.

Söz konusu yasanın 4. Maddesine göre mültecilerin göçmen olarak kabul edilebilmesi için iki koşul vardır: Yerleşme niyeti ile gelmek ve Türk kültürüne bağlı olmak... İki koşuldan birinin eksik olması Türkiye'de mülteci olmaya engeldir. Ayrıca, "*Türk kültürüne bağlı olmayanlar, bulaşıcı hastalık taşıyanlar, adi suçlular, anarşistler, casuslar, çingeneler ve vatandaşlıktan çıkarılanlar*" kategorisinde olanların kabul edilmeyeceği açıkça bildirilmiştir.

Bu yasal düzenleme bir yandan “Türk soyundan olan ve Türk kültürüne bağlı olanların” Türkiye’ye göçmen ya da mülteci olarak gelmelerinin önünü açıp kolaylaştırmayı amaçlarken, diğer yandan da bu tanıma uymayanların göçmen ya da

mülteci olarak Türkiye’ye gelişlerini önlemeyi hedeflemiştir. 1930larda hayata geçirilen bu uygulama cumhuriyetin kurucu fikriyatının çok önem verdiği bir konudur. Nitekim Ocak 1923’te İzmit’te Gazi Mustafa Kemal tarafından şu cümlelerle dile getirilmiştir: (İNAN, 1982, s. 53-54)

“...aynı zamanda hudud-u milliyemiz haricinde kalan aynı ırk ve aynı harstan olan anasını da getirmek ve onları da müreffeh bir halde yaşatarak nüfusumuzu tezyid etmek lâzımdır ki, buna da tevessül olunacaktır. Eğer Rusya’dan da getirmek mümkün olsa, oradan da getireceğiz- Fakat bence Makedonya’dan, Garbı Trakya’dan kamilen Türkleri buraya nakletmek lâzımdır ...”

1930’ların başından itibaren gerek Balkan ülkelerinin türdeş etnik bir yapı kurmaya yönelik politikaları ve gerekse 1929 ekonomik bunalımının olumsuz etkileri özellikle Bulgaristan ve Romanya’daki Türk kitlenin göç etme isteğini önemli ölçüde arttırmış ve bunun sonucunda Türkiye’ye yönelik iltica vakaları sıklaşmıştır. İlticaların önünün alınamayacağını gören hükümet, Balkanlardaki Türk kitlenin düzenli ve programlı bir şekilde Türkiye’ye taşınması hususunu düşünmeye başladı. Nihayet 1934 yılı sonunda Bulgaristan’daki Türklerin planlı bir biçimde kitlesel olarak Türkiye’ye alınacağı yolunda bir karar alındı. Bundan kısa bir süre sonra, 1935 yılı başında Romanya’daki Türk Elçisi Hamdullah Suphi Bey’den toplu göç için yaptığı çalışmaları hızlandırması istendi. Dolayısıyla 1934 yılı sonu ve 1935 yılı başı itibarıyla Bulgaristan ve Romanya’dan hükümetin denetim ve kontrolü altında kitlesel göçler başladı (DUMAN, 2009).

Bu dönem göç politikalarında ekonomik kriterlerin de politika yapımı ve uygulamasında dikkate alındığı görülmektedir. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya’nın

1935'teki şu ifadeleri dikkat çekicidir: "...Devlet bütçesinin darlığı ve buhranlar bu işe [göç ve iskân] daha fazla ehemmiyet vermemize mani oldu..." (TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi).

Bu dönemdeki göç politikaların diğer bir özelliği de güvenlik eksenli olmalarıdır. Göç Trakya bölgesinde planları bulunan Bulgarlara karşı, bölgeye göçmen iskânının önemli bir güvenlik tedbiri olacağı düşünülmekteydi

Bu döneme dair yapılan medya taraması da uygulanacak göçmen iskân planı hakkında önemli ipuçları vermektedir. Örneğin 5 Ocak 1933 tarihinde Cumhuriyet'te çıkan bir yazıdaki şu ifadeler oldukça dikkat çekicidir: (Cumhuriyet, 1933)

"...Gelen muhacirler önce Trakya'ya yerleştirilmeli, Avrupa'da koca bir duvar dikilmelidir. Toprağı eken, yurdu güzelleştiren ve günü gelince onun için kanını döken adamdır, yurttaşdır. Boş topraklar hiçbir işe yaramaz ve bir gün gelir başkalarının eline geçer. Edirne'de Kırklareli'nde bütün Trakya'da Bulgarların gözü vardır. Midye ile İnoz arasında bir çizginin üstünde kalan yerleri her gün bağıra bağıra söylüyorlar. İstanbul'da bile gözleri vardır. Bulgarların bu azgın açgözlülüğü karşısında Türk'ün gözü Trakya'nın üstünden ayrılmamalıdır... Boğazlar, İstanbul ve Trakya Türkiye'nin elinde olmasaydı, yeryüzünde bugünkü gibi saygı görmezdik, bugünkü gibi sözümüzü dinletemezdik. Bu yüksek değerli topraklarımızı sımsıkı tutmalıyız. Bu sımsıkı tutuşu ise Türk kolları ve göğüsleri yapabilir."

Aynı konu ile ilgili yine Cumhuriyet'in 17 Temmuz 1935 tarihli sayısında Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'ya hitaben şu yazıya yer verilmişti: (Cumhuriyet, 1935)

"İç Bakanımız Şükrü Kaya'ya, ...Trakya'yı ele geçirmek için Bulgarların fırsat bulunca bize hücum edecekleri artık en küçük kuşkuyla yer vermeyen bir gerçeklik olmuştur... yapılacak şey, Trakya'yı her

bakımdan kuvvetlendirmektir... Hükümet Türkiye'ye gelecek yüz binlerce göçmeni Trakya'ya ve Doğu Anadolu'ya yerleştirmeye karar vermiştir. Fakat görülüyor ki Bulgarların toprak doyurası aç gözlülükleri karşısında Trakya'nın önemi büsbütün artmış ve bu sevgili Türk ili birden bire birinci plana geçmiştir. Onun için... Önce Trakya! Evet gelecek Türkleri önce Trakya'ya yerleştirelim...

Kamu yöneticileri Balkanlardan gelen yeni nüfusun Türkiye'ye adaptasyonu ve ekonomiye katkı sağlamaları ve adına Göçmenleri Üretici Konuma Getirmeye Yönelik olarak; toprak dağıtımı, tohumluk, zirai araç-gereç, hayvan ve sermaye yardımı gibi uygulamaları hayata geçirmiştir.

Ekonomik Kalkınmanın Bir Aracı Olarak Göç

1960 sonrası göç olgusu Türk Kamu yönetimi tarafından daha farklı şekilde değerlendirilmeye başlanmıştır. BU dönemde köyden kente göç hareketleri görülmekle o göç olgusu olduğu için köy-kent göç hareketlilikleri değerlendirme dışında tutulmaktadır. Denebilir ki, 1960-1980 arası uluslararası göç hareketlilikleri işsizliğin bir çözümü, kalkınmanın bir aracı olarak görülmektedir. Bu dönem ekonomik sebeplerle işçi göçünün gerçekleştiği dönemdir.

Avrupa'da konuk işçi kavramı bu dönemde ortaya çıkmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde ülkeler arasında rotasyon (dönüşümlülük) prensibine dayanan ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmalar işçilerin bir yıllığına yurtdışına gidip çalışmasını ve bu sürenin bitiminde ülkemize dönmesini içermesine rağmen uygulama zemini bulamamış, giden işçiler çeşitli sebeplerden dolayı dönüşümlü çalışma yerine gittikleri yerde kalıcı olmuşlardır (Unat, 2002, s. 43). Böylelikle yurtdışında vatandaşlarımız sayıca önemli bir yoğunluğa ulaşmıştır. Türk işçilerinin tasarruf yeteneği ve kazandıkları dövizleri memleketlerine göndermeleri Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planını hazırlayanları "artan işgücü ihracatı" nı düzenlemeye yöneltmiştir (Unat, 2002, s. 69).

1960 sonrası Kamu yönetiminin karakteristik özelliklerinden biri planlı dönemin başlamasıdır. Bu nedenle bu dönemdeki göç politikalarını kalkınma planları üzerinden değerlendirmek mümkündür.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma planında dış göçe ilişkin madde aşağıdaki gibidir: (DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963).

Hızlı bir şehirleşmenin tarım dışı sektörlerde ortaya çıkardığı işgücü arzı ile buralarda yaratılan istihdam arasındaki ayırım açık işsizlik halinde ortaya çıkar. Dengesiz bir şehirleşmenin ekonomik ve sosyal maliyeti çok yüksektir. Bundan doğan mesken ve öbür alt yapı yatırımları ihtiyacının karşılanması imkânların üstündedir. Şehirlerdeki açık işsizlik, gerek kişiler gerek toplum için ıstıraplı sonuçlar doğurabilir. Bu meselenin çözüm yolları aşağıda gösterilmiştir:

İstihdam politikasının bir başka yönü de *işgücü fazlasının işgücü kıtlığı çeken Batı Avrupa ülkelerine ihracıdır*. Ancak, Türkiye işgücü fazlalığı olan fakat niteliği yüksek işgücü konusunda kıtlık çeken bir ülkedir. İşgücü ihracının niteliği yüksek işgücü halinde olması bu kıtlığı arttırabilir. Bu sakıncanın önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması şarttır.

1962 yılındaki beş yıllık kalkınma planı göçü, yani işgücü ihracatını “işsizliği azaltma ve işçi döviz akışı sağlama” bağlamında gelişme politikalarından birisi olarak değerlendirmektedir. Birinci Kalkınma Planında nüfus artışını frenleyecek önlemlerle birlikte “işgücü ihracatı” bir hedef olarak kabul edilmiş olup planlamacılar bireysel girişimleri devletin denetimine tabi kılmaya karar vermişlerdir.

2. Kalkınma Planında yurtdışına giden işçilerin ihtiyaçlarının dikkate alınacağı belirtilmekte ve devletin yurtdışındaki işçilere yakın ilgisinin

sağlanması hedeflenmektedir (DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968, s. 134).

- İstihdam sorununun baskısını azaltmakta yurt dışına işgücü gitmesi etkili olmaktadır
- İyi çalışma ve yasama şartları sağlanması, yeni imkânlar bulunması amaç olacak, yurt dışına işgücü gitmesi devamlı bir politika olarak benimsenecek, yurt kalkınmasında ihtiyaç duyulan vasıflı işgücünün yurt içinde kalması için tedbirler alınacaktır. Devletin yurt dışında olan işçilere yakın ilgisi sağlanacak bu işçilerin ihtiyaçlarının karşılanmasına çalışılacaktır.
- Yurt dışındaki işçilerin hizmet içi eğitimleri, tasarruflarının kolaylıkla yurda aktarılması ve verimli yatırımlara yönltilmesi gidiş ve dönüşlerinde kendilerine yardım edecek kurulukların geliştirilmesi sağlanacaktır.
- Yurt dışına giden işgücünün daha Çok işsizliğin yaygın olduğu alanlardan ve tarım sektöründen olması, tarımdan tarım dışı sektörlere geçişte gereken eğitimi yurt dışına geçirmeleri düzenlenecektir.

3. Beş Yıllık Kalkınma Planında konuya ilişkin maddeler aşağıdaki gibidir:

Yurtdışı işgücü talepleri giderek vasıflı işgücüne yöneleceğinden genel endüstriyel eğitim politikası çerçevesinde, kısa dönemli yaygın eğitim programları işgücü talep eden ülke katkıları da sağlanarak geliştirilecektir. Yurt dışımda işgücü göndermelerinde işçilerin; gönderme öncesi, yurt dışı ve dönüş sorunları ekonomik ve sosyal boyutlar içinde ele alınacak ve çözüm, ilgili kamu kuruluşlarının işbirliği ile sağlanacaktır. İşçi tasarruflarının değerlendirilmesinde tasarruf sahibinin tercihi ile ekonomik ve sosyal kalkınma amaçlarını bağdaştırabilecek bir politika izlenecektir. Söz konusu politika

uygulamasında devlet önderliğinde etken örgütsel bir yapı geliştirilecektir.

Türkiye gerek yurtdışında çalışmaya giden vatandaş sayısı bakımından, gerekse elde edilen işçi dövizî geliri bakımından diğer ülkelerle karşılaştırıldığında 1960'lı yıllardan itibaren göç veren ülkeler sıralamasında üst sıralarda yer almıştır. 1970'li ve 1980'li yıllarda ülkemizin elde ettiği işçi dövizî girdisinin dış ticaret açığının önemli bir bölümünü karşıladığı görülmektedir (ARTUKOĞLU, 2005).

Avrupa'ya göçü izleyerek 1970'li yıllarda önce Avustralya'ya, sonra Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine geçici işçi göçü başlamıştır. Avustralya örneği daha çok yerleşmeye dayalı bir göç olgusunu yansıtırken, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine olan göç Türk şirketlerinin bu ülkelerde aldıkları müteahhitlik işlerine geçici işçi götürme şeklinde gelişmiştir. 1980'li yıllara girildiğinde artık Türkiye'nin bilinen bir göç-veren ülke kimliğinin belirginleşmesi değil, aynı zamanda göçün bir sonucu olarak farklı ülkelerde yaşayan Türkiye-kökenli göçmen topluluklarının ortaya çıktığı görülmüştür (İÇDUYGU, ERDER, & GENÇKAYA, 2014). Bu durum Türkiye diasporası oluşması şeklinde değerlendirilebilir. Yani Kamu Yönetiminin artık yeni bir gündemi vardır. Yurtdışındaki vatandaşların ekonomik etkileri olduğu kadar seçim sonuçlarına da etkisi olması nedeniyle seçmen göçmenler da siyasetin gündemine girmiştir.

Dördüncü Kalkınma Planı da göçe dair hususları içermektedir. Yurt içi nüfus hareketlerinin bir uzantısı olan yurt dışına göçler, nüfusun doğurganlığını ve toplam artış hızını etkileyen bir başka temel etmen olarak belirlemektedir (DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979).

Yurt içi işgücü fazlasını azaltıcı bir etmen olan yurt dışına işçi göndermeleri 1973 yılında enerji bunalımı ile başlayan ekonomik durgunluk ve artan işsizlik sonucu sınaileşmiş Batı ülkeleri işçi alımlarını önemli ölçüde durdurmuşlardır. Böylece, yurt dışında çalışan Türk

işçilerinin sayısı da 1973 yılından sonra azalmaya başlamıştır. 1973 yılında 766 800 kişiden 1976 yılında 707 900 kişiye düşen yurt dışında çalışan işçi sayısı, 1977 yılından başlayarak özellikle Arap ülkelerine işçi göndermeleri sonucu 711 000 dolaylarına ulaşmıştır (DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979).

Göçün ele alındığı diğer bir bağlam da beyin göçü hususudur. Kalkınma Planına göre yüksek nitelikli insan gücünün yanı sıra, son yıllarda zaten yetersiz olan orta nitelikli teknik insan gücünün de beyin göçü konusu olması insan gücü kaynağının yurt içinde kullanımı açısından olumsuz sonuçlar yaratmaktadır.”

Dördüncü Kalkınma Planı yurtdışındaki işçilerin sorunlarına, eğitim problemlerine ve tasarruflarına dair tespitler içermektedir. Buna göre Yurt dışında çalışan vatandaşların Türkiye'deki emeklilik mevzuatına göre emekli olmalarını sağlamak amacıyla «Yurt Dışında Çalışan Türk Vatandaşlarının Çalışma Sürelerinin Sosyal Güvenlik Bakımından Değerlendirilmesi Hakkında Kanun» 1978 yılında çıkarılmıştır.

1980 sonrası Türk Kamu Yönetiminde Göç

Türk siyasal hayatında önemli bir dönüm noktası olan 1980 darbesi ve sonrasındaki gelişmeler Türkiye'nin yurtdışıyla olan ilişkisini de etkilemiştir. Özellikle Özal Hükümetleri ile birlikte başlayan liberalleşme politikaları ülkenin göç örüntüsünü de etkilemiştir. Bu dönemi devlet için müdahalesizlik dönemi olarak adlandırmak yanlış olmaz. Devletin, işçi göndermek gibi bir politikası da yoktur. Artık işçi göndermek özel şirketlerin çabaları ile olmaktadır. Bu dönemde işçi göçü daha ziyade Sovyet sonrası bağımsızlığını kazanan Türki Cumhuriyetlere, Kuzey Afrika'ya ve Orta Doğu Ülkelerine yönelik olarak gerçekleşmektedir. (ÇALLI, 2012, s. 48)

Özel şirketler, çalışacak işçiler için vize ve oturma izni almakta, ayrıca işlerini ayarlamaktadırlar. Aynı zamanda yurtdışında işçi olmak isteyenler, kendi çabaları ile yurtdışındaki şirketlerle irtibat kurarak, göç etmişlerdir. Devletin bu

dönemdeki göç politikaları müdahalesizlik olarak nitelendirilebilir. Nitekim, 1985-89 yılını kapsayan Beşinci Kalkınma Planında yurtdışı göçe ilişkin bir veri veya açıklama mevcut değildir.

Bu dönem göç açısından incelendiğinde siyasal düşüncesi nedeniyle ülkeyi terkeden ciddi bir kesimin varlığı dikkat çekmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Darbeleri Araştırma Komisyon Raporlarına göre 1980 darbesinin ardından 30 bin kişi yurtdışına gitmiştir (TBMM, Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2015).

Bu dönemde liberal ekonomiye geçilmiştir ve devlet ekonomiyi piyasaya açma gayretindedir. Dolayısıyla göç konusu planlamayla fazlaca ilgilenmemektedir. Ancak Devlet Bulgaristan'da yaşanan Türklere yönelik ayrılıkçı yaklaşım ve yönetim sonucunda gerçekleşen göç akımı konusunda da sessiz kalmaz.

Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri ve Bulgaristan Başbakanı (1971-1989) Todor Jivkov televizyondan, “Türkiye kapılarını açsın, pasaportlarını vereceğiz, kalmak istemeyen çekip gitsin.” açıklaması yapar. Dönemin Türkiye Başbakanı merhum Turgut Özal ise şu cümlelerle cevap verir: “Türkiye, sınır kapılarını açacaktır. Dilerse Todor Jivkov da gelebilir.”

1980’li yıllarla başlayan dönem içinde Türkiye’nin göç-alan ülke olma kimliğindeki değişme üzerinde durulmayı hak etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren her zaman farklı göç akımlarına maruz kalmış olsa da bu göç “Türk soyundan olan ve Türk kültürüne bağlı olan göçmenlerin” gelişi ile sınırlıdır. 1980’ler de ise modern Türkiye tarihinde ilk kez kökenleri itibarıyla Türk ve Müslüman olmayanlarında Türkiye’ye göçüne tanık olunmuştur. Kısacası ilk kez “yabancıların” Türkiye’ye göçünden sözü edilebilecek bir döneme girilmiştir (İÇDUYGU, ERDER, & GENÇKAYA, 2014, s. 58).

Bu durum Yedinci Kalkınma Planında da vurgulanmaktadır. Plana göre Türkiye, özellikle son yıllarda yurt dışından göçlere, sığınmalara ve kaçak işçi akımına maruz kalmış ve göç alan bir ülke niteliği kazanmıştır. Gelen kişilerin demografik, sosyal ve ekonomik niteliklerini belirleyen istatistiklerin olmayışı, bu konu ile ilgili iktisadi ve sosyal politikaların geliştirilmesini güçleştirmektedir. Bu dönemde artık Yurtdışı İşçi Sorunları ayrı bir başlık altın ele alınmaktadır. Çünkü artık 1994 yılında yurtdışında bulunan işçi ve ailelerinin sayısı 3,1 milyon olup, bunların 1,3 milyonu işçidir (DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996).

Bu plana göre Türkiye artık sadece göç veren değil aynı zamanda göç alan bir ülkedir. Plana göre Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan soydaşlarımızın sosyal güvenlik problemlerinin geldikleri ülkelerle yapılacak işbirliği ile çözümlenmesi sağlanacaktır.

2000 Sonrası Dönem

2000 sonrası Türk Kamu Yönetiminde göç olgusu daha çok AB uyum süreciyle beraber gündeme gelmiştir.

Türkiye bu dönemde göçün bütün çeşitleri ile karşı karşıya kalmıştır ve AB'nin itici gücüyle politika geliştirmek zorundadır. Bu konuların en önemli iki tanesi sınır kontrolü ve yabancılar konusudur. Avrupa Birliği kaçak göçü engellemek amacıyla Türkiye sınırlarının kontrol edilmesi için hem teknik hem de maddi anlamda destek sağlamıştır.

Hemen her ilerleme raporu göçe, vatandaşlığa ve göçün yönetimine ilişkin düzenlemeleri Türkiye'ye hatırlatmıştır. İnsan ticareti, vize süreçleri, iltica ve sığınma başvuruları, mültecilerin hakları, geri kabul anlaşmaları göç konusunda ilerleme raporlarında Türkiye'nin yükümlülüklerini hatırlatmaktadır.

Bu dönemde devletin göç ile ilgili politikaları, göç ve yabancılar hukuku sisteminde demokratikleşme ve Avrupa Birliği uygulamalarına uyum olarak nitelendirilebilir

8. Kalkınma Planı da Türkiye'ye gelen göçmenlerin kayıt altına alınamaması sorununa değinmektedir. Türkiye'ye yurt dışından gelen göçmen, sığınmacı ve kaçak işçilere ilişkin yeterli bir kayıt sisteminin oluşturulamaması sebebiyle, söz konusu kişilerin demografik ve sosyoekonomik özelliklerinin tespiti ve takibi mümkün olamamaktadır.

2010 sonrası Göç Politikaları

2010 sonrası göç politikaları da ayrı bir başlık altında incelenmeyi hak etmektedir. Çünkü bu dönemde Cumhuriyet tarihinin en büyük insan hareketliliği yaşanmıştır ve göç ve göçmenler konusunda faaliyet gösteren kurumlar(Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü) kurulmuştur.

Nisan 2015 itibarıyla 1.757.262 Suriyeli, Geçici Koruma Yönetmeliği Kapsamında resmi kayıtlara göre Türkiye topraklarında yaşamını sürdürmektedir. Bu rakamın 1.502.582lik kısmı barınma merkezleri dışında normal hayatın içindedir. Türkiye'nin nüfusunun %2.2'lik bir kısmına tekabül eden bu gerçeklik Türk Kamu Yönetiminde göç politikalarını da etkilemiştir. Suriye'deki krize karşı açık kapı politikası izleyen Türkiye yerel ve merkezi ölçekte yeni politikalar geliştirme ihtiyacı içindedir. Eğitim, sağlık, ulaşım, istihdam gibi temel politika alanlarına doğrudan etkisi olan bu durumun sosyolojik anlamda da etkileri vardır. Avrupa Birliği ile müzakereler çerçevesinde kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün takip ve koordinesinde olan Suriyeli sığınmacıların kamu maliyesine de ciddi oranda etkisi vardır. Türk Kamu Yönetimi ilk yıllarında geçici bir sorun olarak gördüğü bu sığınmacı akımına karşı artık, bu kişilerin kalıcı olabileceği ihtimalini de dikkate alan politikalar geliştirmektedir.

Coğrafi çekince nedeniyle mülteci statüsü alamayan Suriyeliler geçici koruma kapsamında kamu hizmetlerinden faydalanabilmektedir. Geçici koruma rejimi ile Suriyelilere sınırsız kalış, zorla geri gönderilmemeye karşı koruma ve acil ihtiyaçlara yanıt veren kabul düzenlemelere erişimi içerecek şekilde koruma ve yardım sağlanmaktadır.

Bunun dışında kamplarda yaşayanlara barınma, gıda, eğitim, sağlık, suya erişim gibi imkânlar sağlanmaktadır. Kamp dışında yaşayan ve çoğunluğu oluşturan gruba ise kayıt yaptırılmaları halinde sadece eğitim, sağlık ve ilaçlara ücretsiz erişim hakkı tanınmaktadır. Çeşitli sebeplerle kayıt yaptırmayanların ise hiçbir hakkı bulunmamaktadır (ORSAM, 2015). Ancak bu hizmetlerin koordinasyonunda problemler ortaya çıkmaktadır. Örneğin Milli Eğitim Bakanlığı geçici koruma kapsamındaki çocukların okullara kaydına izin vermektedir ama dil eğitimi, oryantasyon gibi konularda yeterli düzenlemeleri yapmamaktadır.

2010 sonrası dönemin öne çıkan özelliklerinden biri de Türkiye'nin artık kendi diasporasını aktif hale getirme hedefidir. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının kurulması ile Türk Kamu Yönetiminin yurtdışındaki vatandaşlarla irtibat ve ilişki imkanları artmıştır. Başkanlık bünyesinde kurulan Yurtdışı Vatandaşlar Danışma Kurulu aracılığıyla yurtdışındaki Türk vatandaşlarına yönelik politikalar geliştirilmektedir.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, çalışmalarını dört temel alanda yürütmektedir (YTB, 2015).

Başkanlık, yıllar boyunca çeşitli sebeplerle yurtdışına göç etmiş Türk vatandaşlarına yönelik stratejilerin geliştirilmesi ve yurtiçinde veya yurtdışında yapılan çalışmaların koordinasyonu görevini yürütmektedir. Soydaş ve akraba topluluklara yönelik bugüne kadar farklı kurumlar eliyle farklı şekillerde sunulan hizmetleri koordine etme ve sunulan hizmetleri etkin ve verimli kılma görevini üstlenmiştir.

Başkanlığın bir diğer çalışma alanını ise Türkiye'ye eğitim görmek amacıyla gelen uluslararası öğrenciler oluşturmaktadır. Türkiye'de burslu eğitim görmesi uygun görülen uluslararası öğrencilerin eğitim süreçlerinin başarılı bir şekilde yürütülmesiyle ilgili esasları belirlemek, bununla birlikte uluslararası öğrencilerin öğrenimleri esnasında ve sonrasında ilişkilerin sürekliliğini sağlama

görevi Başkanlık tarafından üstlenilmiştir. Etnisite ve soy temelli olmayan bu politika neticesinde 2014 yılında 176 ülkeden yaklaşık 82 bin başvuru alınmıştır.

Başkanlık, Türk vatandaşlarının, soydaş ve akraba toplulukların Türkiye’de veya buldukları ülkelerde kurmuş oldukları sivil toplum kuruluşlarını, buldukları toplumda yönetime daha aktif olarak katılmaları, ülkemiz ile bağlarını muhafaza etmeleri ve yaşamın her alanında başarılı çalışmalar yapmaları doğrultusunda desteklemektedir.

2010 sonrası dönemin en önemli yeniliği AB uyum sürecinin bir parçası olan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun çıkarılmasıdır. Yasanın gerekçesi aşağıdaki gibi özetlenebilir: (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Gereçe, 2013)

2007–2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planında, düzensiz göç hareketleriyle etkili bir mücadele amacıyla göç ve iltica alanında hukukî ve kurumsal düzenlemelerin yapılması, 2011-2013 Orta Vadeli Kalkınma Planında da, özgürlük ve güvenlik arasındaki hassas dengenin korunarak, düzensiz göç hareketleri, insan ticareti ve kaçakçılığı ile etkin bir şekilde mücadele edilmesi ve sınır güvenliğinin yeniden yapılandırılması konularındaki çalışmalara devam edilmesi hususları yer almıştır.

Anılan plan ve program belgeleri ışığında, Türkiye’nin AB’ye tam üyeliği gerçekleşene kadar, uluslararası koruma sisteminin ve uygulamalarının AB müktesebatı ve uygulamalarına paralellik sağlaması, ayrıca göç alanında kurumsal yapılanmanın tamamlanması gerekçesiyle temellendirilen Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu öncelikle yabancıların Türkiye’ye giriş ve çıkışları, vize ve ikamet izinleri hususları düzenlemektedir. Daha sonra uluslararası koruma düzenlemeleri, Türk toplumu ve yabancılar arasında uyum” konusu, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün kuruluşu düzenlenmektedir.

Türk Kamu Yönetiminde kurumsal anlamda münhasıran göçle ilgili ilk kurum olan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Göç alanına ilişkin politika ve

stratejileri uygulamak, bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye'ye giriş ve Türkiye'de kalışları, Türkiye'den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek üzere kurulmuştur."

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun getirdiği bir diğer yenilik de Göç Politikaları Kurulunun kurulmasıdır. Göç Politikaları Kurulunun Türkiye'nin göç politika ve stratejilerini belirlemek, uygulanmasını takip etmek, göç alanında strateji belgeleri ile program ve uygulama belgelerini hazırlamak gibi görevleri vardır.

Son dönem göç politikalarının diğer bir boyutu da istihdam politikalarıyla olan ilişkisidir. Türkiye'de yabancıların çalışması 4817 sayılı Yabancıların Çalışması Hakkında Kanunla düzenlenmektedir. Ancak, mevcut durumun ihtiyaca cevap veremediği gerekçesiyle yabancı istihdamını yeniden düzenlemeye karar verilmiş ve 9 Şubat 2015 tarihinde TBMM'ne "Yabancı İstihdamı Kanunu" adıyla yeni bir tasarı sunulmuştur. Söz konusu tasarı meclis sağlık, aile, çalışma ve sosyal işler komisyonunda bazı değişiklikler yapılarak 18 Mart 2015 tarihinde kabul edilmiştir. Ancak seçim sürecinden dolayı tasarının yasalaşma süreci yeni yasama dönemine sarkmıştır. Tasarı henüz yasalaşmamakla birlikte içeriğindeki bilgiler ve ifadeler Türk Kamu Yönetiminin yabancı istihdamı meselesine yaklaşımındaki değişikliği göstermektedir.

Meclis raporuna göre Türkiye'nin son yıllarda yüksek vasıflı işgücü için ortaya çıkan küresel işgücü piyasasından nasibini aldığı, birincil işgücü piyasasında çalışan nitelikli, vasıf düzeyi yüksek yabancı çalışanların istihdamında artış olduğu görülmektedir. Yabancı şirketlerin ülkemizde yatırım yapmaları için verilen teşvikler ve bu alanda kolaylık sağlayan mevzuat düzenlemeleri, ülkemizde yabancı yönetici ve vasıflı teknik eleman sayısında ciddi anlamda artış sağlamış, bu husus yabancıların çalışma izinleri üzerinde dikkatle durulmasını ve önlemler alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu durum son dönem göç

politikalarının sadece kriz dönemleriyle sınırlı kalmadığını nitelikli insan gücünün ülke içine çekilmesine yönelik çalışmaların da yapıldığını göstermektedir. Komisyon raporu yeni yaklaşımlara olan ihtiyacı gözler önüne sermektedir: (Yabancı İstihdamı Kanunu Tasarısı Raporu, 2015).

Dinamik ve sürekli değişen bir olgu olan göç yönetimi konusunda yeni ihtiyaçların ortaya çıktığı ve mevcut düzenlemelerle bu ihtiyaçların karşılanmasında sorunlarla karşılaşıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, yabancı istihdamı ve işgücü göçü yönetimi kapsamında konuya ilişkin politikaların oluşturulması, bu politikaların uygulanması, uygulama sonuçlarının değerlendirilmesi, ilgili kurumlarla ortak çalışmalar yapılması, yabancı işgücüne ilişkin gerekli verilerin toplanması, analiz edilmesi ve göç politikasının ana unsurlarından biri olan yabancı istihdamı politikasının oluşturulması ihtiyacını gidermek amacıyla yeni bir düzenleme yapılması gereksinimi duyulmuştur.

Tasarıyla, yabancı istihdamı politikasını oluşturma yetkisi merkezleştirilmekte, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bu konuda yetkili kılınmaktadır. Bu politikanın kapsamlı ve etkin bir biçimde oluşturulması amacıyla ilgili kurumların katılımıyla bir “Yabancı İstihdam Politikası Danışma Kurulu” oluşturulması ve yabancılar konusunda yeterli verinin elde edilmesini sağlayacak bir sistemin kurulması öngörülmektedir.

Sonuç

Göçler tarihi olarak nitelenebilecek olan cumhuriyet tarihi boyunca göç konusu her zaman farklı bağlamlarda gündeme gelmiş bir konudur. Ulus devlet inşasından, işsizliğini azaltılması/kalkınma politikalarına, beyin göçünden, siyasal problemlere kadar birçok farklı konuda Türk Kamu Yönetiminin gündemi olmuş olan göç meselesi 2010 sonrası dönemde yeni bir aşamaya geçmiştir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün kurulması ile devlet teşkilatlanmasında önemli bir yere gelen, Suriye’deki insani kriz neticesinde Türkiye’ye göç yaklaşık 2 milyon

insan aracılığıyla sokaktaki bireyin dahi gündemine gelen bu mesele üzerinde titizlikle durulması gereken bir hal almıştır.

Daha önceleri soydaşlık üzerinden değerlendirilen insan hareketlilikleri artık daha liberal bir perspektifle ele alınmaktadır. Türkiye göç yönetimini sivil bir anlayışla, hak temelli bir yaklaşımla inşa etme politikasını takip etmektedir.

Kaynakça

ARTUKOĞLU, O. S. (2005). Yurtdışı İşçi Tasarruflarının Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Banka Sistemi Ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

Cumhuriyet. (1933, Ocak 5). İstanbul.

Cumhuriyet. (1935, Temmuz 17). İstanbul.

ÇAKIR, S. (2011). Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 129-144.

ÇALLI, H. H. (2012). Kamu Politikası Olarak Türkiye'nin Göç Politikası. İdarecinin Sesi, 47-50.

ÇELİK, G. (2015, Mayıs 15). Osmanıda İskân Tarihi ve Ömer L. Barkan'ın Eserlerine Giriş. Bisav: http://bisav.org.tr/userFiles/yayinlar/makaleler/15nufus_kapakli.pdf adresinden alınmıştır

DEMİRTAŞ, M. (2009). Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskanları. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi.

DPT. (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (1996). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

DUMAN, Ö. (2009). Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 473-490.

İÇDUYGU, A. T. (2008). Ulus-İnşa Sürecinde Bir Nüfus Siyaseti: Gayrimüslümlerin Türkiye'den Göçü, . Ethnic and Racial Studies, 358-389.

İÇDUYGU, A., ERDER, S., & GENÇKAYA, Ö. (2014). Türkiyeninin Uluslararası Göç Politikaları 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi.

İNAN, A. (1982). Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları. Ankara: TTK.

KOÇAL, V. (2013). BİR SİYASAL DEĞİŞİM ETKENİ OLARAK GÖÇ. Lisansüstü Göç Sempozyumu. İzmir.

ORSAM. (2015). Suriyeli Sığımacıların Türkiye'ye Etkileri. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.

TBMM. (2015, Mart 20). Darbeleri Araştırma Komisyonu. http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss376_Cilt1.pdf adresinden alınmıştır

TBMM. (tarih yok). Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. Devre(D): V, İçtima (İ): 1 Cilt(C): 6, s. 78.

(2015). Yabancı İstihdamı Kanunu Tasarısı Raporu. Ankara: TBMM.

(2013). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Gerekçe. Ankara: TBMM.

YTB. (2015, Nisan 10). Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı: www.ytb.gov.tr adresinden alınmıştır

Türkiye'nin Yeni Göç Kanunu ve Göç Politikası

Ali Zafer SAĞIROĞLU¹

ÖZET

Anadolu toprakları tarih boyunca göç yollarının en yoğun olduğu bölgelerden biri olmuştur. Doğu batı ve güney kuzey ekseninde meydana gelen birçok insan hareketliliğinin, jeopolitik konumu nedeni ile Anadolu'yu hedeflediği açıktır. Türkiye'nin modernleşme tarihi ile göç politikaları arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti ilk yıllarından itibaren insan hareketlilikleri açısından, ağırlıklı trendleri farklılık göstermekle beraber, hem menşei, hem transit hem de hedef ülke konumunu devam ettirmiştir. Ancak son yıllardaki trendler, Türkiye'nin hedef bir ülke konumuna daha fazla işaret etmektedir. Türkiye'nin göç politikalarının değişmesine neden olan motivasyonlar da zamana göre değişim ve dönüşüm geçirmiştir. “Güvenlik” eksenli politikalar zamanla yerini daha “insan hakları” temeline doğru ilerleyen bir politik eksene bırakmıştır. Avrupa birliği uyum süreçlerinin gerekliliklerinin yanında, Türkiye'nin son yıllarda yakaladığı yüksek sosyo ekonomik ve siyasi ivme yeni göç politikasının oluşumunda temel rol oynamıştır. Bundan başka başta AB süreci olmak üzere, Türkiye'nin yakın ve uzak hinterlandında yaşanan gelişmeler de göç politikasının oluşumunu doğrudan etkilemiştir. Göç konusunda ortaya çıkan yeni anlayış beraberinde yeni kanuni düzenlemeleri de getirmiştir. Bu çerçevede Türkiye göç yönetimi açısından, 2013 yılının Nisan ayında TBMM 'de kabul edilen ve bir yıl sonra 2014 Nisan ayında yürürlüğe giren “6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” ile yeni bir döneme girmiştir. Yeni kanun; düzenli ve düzensiz göç ve göç yönetimine dair kanuni mevzuatı kapsamlı, bütüncül bir biçimde tek bir çatı altında toplamaktadır. Ayrıca yeni kanun çalışma ve oturma izinlerinden uluslararası korumaya kadar birçok konuda yeniliği de beraberinde getirmektedir. Bu bildirinin temel amacı; yeni kanununun getirdiklerini ve kanun çerçevesinde Türkiye'nin yeni göç politikasını analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göç Kanunu, Göç Politikası

---

¹ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Öğretim Üyesi

ULUS DEVLET ve GÖÇ

Erken cumhuriyet dönemlerindeki Türkiye'nin göç ile ilgili politikalarını yüzyılın başındaki diğer modern ulus devletlerinkinden ayrı düşünmek doğru olmaz (İçduygu ve diğerleri, 2014: 95). “Milli sınırların” belirlendiği, modern devletlerin egemenlik anlayışlarını, sadece kendi topraklarının dışındakilere değil içindekilere de kabul ettirmeye çalıştığı bir süreç ve bunun devamı olarak homojen nitelikte bir “ulus” oluşturma gayreti modern Türkiye'nin göç konusundaki politikalarının temelini oluşturmuştur denilebilir.

Yeni cumhuriyetin inşa etmeye çalıştığı modern kimlik, diğer çağdaşlarının pek çoğunda olduğu gibi, “ulus” fikri etrafında şekillenmiştir. “Türk ulusu” modern bir toplum oluşturma aracı olarak kullanılırken uygulamada bu aracın, yaygın biçimde bilinen ve ilk akla gelen biçimi olan primordialist (özcü) bir eksenden daha araçsal bir hale dönüştüğünü söylemek mümkündür. Diğer bir ifade ile politika olarak belirlenen Türk ulusu düşüncesi, istese de istemese de yeni cumhuriyetin devraldığı mirastan kendisini büsbütün uzak tutamamıştır (İçduygu ve diğerleri, 2014:95).

Cumhuriyetin daha ilk yıllarından itibaren gerek içe göç gerek dışa göç ekseninde belirleyici olan Türk kavramının arkasında Müslüman kimliğinin uygulamada önemli bir kritere dönüştüğünü söylemek mümkündür. Her ne kadar 1934 tarihli İskan kanununda muhacir olarak kabul edilecek kişilerde “Türk soyundan olan veya Türk kültüründen olanlar” şartının arandığı ve bunun dışındakilerin yabancı kabul edilecekleri ifade edilmişse de, bundan sonraki uygulamalarda Müslüman kimliğinin Türk kültürü bağlamında değerlendirildiği ve özellikle Balkanlardan gelen Müslüman unsurların göçmen statüsünde kabul edildikleri görülmektedir.

İskan Kanunundaki bu ifade yakın zamanda, 2006 yılında yayınlanan İskan kanununda de kullanılmaktadır (İçduygu ve diğerleri, 2014: 124). Yabancı kavramı, 2013 yılında yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile yeniden ve ulus kavramından bağımsız olarak tanımlanmıştır.

1950'den sonrası

Türkiye'nin göç konusundaki ilk dönem politikalarının bir diğer kırılma noktası 1950'li yıllar olmuştur. Çok partili sisteme geçilmesi demokratik bir hamleyle işaret etmekle birlikte bu yıllar Türkiye'nin "Dünya Sistemi" ile entegre olmaya açıldığı yıllardır. Başta Amerika olmak üzere, Avrupa kıtası ülkeler ile de ilişkilerin yoğunlaştığı dönem 1950'den sonra başlamıştır. Bir NATO ve BM üyesi olarak Türkiye'yi zorlayan bir diğer gelişme 2. Dünya Savaşı'nı müteakip ortaya çıkan iki kutuplu dünya sistemidir. Türkiye bu iki kutup arasında "Batı bloğu" içinde yer alarak "Doğu bloğuna" karşı zaman zaman bir "tampon bölge" konumuna gelmiştir. Türkiye'nin, bugün hala bağlayıcılığı devam eden, 1951 Cenevre sözleşmesini imzalaması da bu sürecin bir parçasıdır. Bu açıdan 1950'lili yıllar Türkiye'nin batı bloğu ile ilişkilerinin ivmesinin yükselmesi ve küresel sisteme entegre olması açısından dönüm noktası olarak değerlendirilebilir.

1960'lardan itibaren Avrupa işgücü piyasalarında ortaya çıkan ihtiyaç ve bunun devamı olarak Türkiye'den başlayan işçi göçü bir başka döneme işaret eder. Bu tarihten itibaren Türkiye, yaklaşık 10 yıl boyunca çeşitli Avrupa ülkelerine göç veren bir "menşei" ülke konumuna gelmiştir. 1973 yılında yaşanan enerji krizini takip eden yıllarda, Avrupa'da emek gücü talebinin sona ermesi ile işçi kabulü durdurulmuş ancak kurulan ağların çalışması tam olarak engellenememiştir. Bu tarihten sonra aile birleşimleri ekseninde Avrupa'ya göçler devam etmiştir. Bugün Almanya başta olmak üzere Avrupa'nın farklı bölgelerinde milyonlarca Türkiye'den göç eden insan yaşamaktadır.

80'li ve 90'lı yıllar

1980'lerden sonra Türkiye'yi menşei ülke sınıflamasına sokan yeni bir göçmen sınıfı iltica arayan Türk vatandaşlarıdır. Türkiye'de yaşanan askeri darbelerin ve siyasi istikrarsızlık dönemlerinde farklı siyasi gruplardan insanlar Avrupa'nın çeşitli ülkelerine iltica başvurusunda bulunmuşlardır. Türkiye, 1980'lerin başından 2000li yıllara kadar Avrupa ülkelerine sığınmacı ihraç eden bir ülke konumuna gelmiştir. İçduygu'ya göre 1981 ile 2005 yılları arasında

Avrupa'ya sığınan göçmen sayısı 655 734 kişidir ve bu rakam toplam iltica başvuru sayısının % 98,7'sini meydana getirir.

Türkiye'nin 1980'lerden itibaren göç konusundaki konumu daha da çeşitlenmiştir. Bu tarihten itibaren hem güney kuzey istikametinde insan hareketlilikleri artmış hem de 80'lerin sonuna doğru doğu bloğunun çökmesi ile Türkiye'ye olan hareketlilik yoğunlaşmıştır.

Bu nedenle 80'li ve 90'lı yıllarda Türkiye göç veren bir ülke olduğu kadar transit ve göç alan bir ülke olma hüviyetine de kavuşmuştur (Toksöz vd, 2012:18). Türkiye'ye ilk belirgin göç hareketleri İran devriminin ardından İran'dan gelmiştir. Yeni rejimin muhalifi konumuna düşenler kadar yeni rejimin zorladığı yaşam tarzını benimsemeyen İranlılar, Türkiye'yi bir transit ülke olarak konumlandırarak, üçüncü bir ülkeye sığınma sürecinde bekledikleri bir bölge olarak kullanmaya başlamışlardır. Bugün halen İran'dan gelen göçmen sayısı istatistiklerin üst sıralarında yerini korumaktadır.

Bir diğer dalga Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin dağılması ile Doğu Bloğu mensubu ülkelerden gelmiştir. Bu bölgelerden gelen göçmenler daha çok ekonomik motivasyonlar ile Türkiye'ye yöneldiklerinden dolayı Türk ekonomisine de önemli katkılarda bulunmuşlardır. Laleli'den yapılan "bavul ticareti" ve Türkiye işgücü piyasasındaki evde bakım hizmetleri ile gelişen ekonomik ve ticari ilişkiler bunun tipik bir örneğini teşkil eder ve bugün de bu durum hala canlılığını devam ettirmektedir.

Bundan başka 80'lerde ve ancak daha fazla 90'larda görülen kitlesel göç akımları bu dönem de önemli ölçüde devam etmiştir. Bulgaristan, Bosna, Arnavutluk gibi Balkan ülkelerinin yanında Türkiye'nin doğu komşusu Irak gibi ülkelerden de büyük kitleler Anadolu'ya sığınmışlardır.

Yeni kanun ve politika

Türkiye'nin son yıllardaki göç politikalarını belirleyen eksenin ne olduğuna dair iki temel argümandan bahsetmek mümkündür. Bu argümanlardan

birine göre; Türkiye, temelleri 1980'lerin başına dayanan bir zihniyet dönüşümünün yansıması olarak özellikle bölgesinde bir “ticaret devleti”ne dönüşmek üzere stratejik adımlar atmıştır. Türkiye'nin dış politika adımları ticaret ve yatırım konusundaki ilerleme arayışları etrafında şekillenmiştir. İhracata yönelik büyüme stratejisi ekonomik kalkınmanın temeline yerleşmiştir (Kirişçi, 2009). Bu durumun ortaya çıkmasında etkili olan bir başka amil ise yeni ortaya çıkmaya başlayan ticaret ve sanayi burjuvazisidir (Kirişçi, 2009:38). Ekonomik gelişmelerin ilerlemesinin önünü açmaya yönelik olarak vize rejimi ile ilgili yapılan ve oldukça “cesur” olarak değerlendirilen vize politikası da bu dış politikanın bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin son yıllardaki göç politikalarının şekillenmesini açıklamaya yönelik ikinci argüman ise AB üyelik süreci bağlamındadır. Türkiye'nin AB üyelik başvuru süreci Aralık 1999 da kabul edilmiştir. AB üyesi ülkelerin Türkiye'yi tam üye olarak kabul etmek istememelerindeki en önemli çekince noktasını göçmen konusu oluşturmaktadır (Martin, 2015, 38). Bu nedenle AB göç konusundaki düzenlemeleri Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin her girişiminde önüne çıkarmakta ve masaya müzakere aracı olarak koymaktadır.

Uluslararası sözleşmeler dışında, Türk hukukunda, 1994 yılına kadar mültecilerin Türkiye'ye girişleri, ikametleri, iskânları, çalışmaları, sınır dışı edilmeleri gibi konuların yabancılar hukuku çerçevesinde değişik konuları içeren kanun, tüzük ve yönetmeliklerde uluslararası hukuk normları açısından yetersiz bir şekilde düzenlendiği görülmektedir. Ancak Mülteci Yönetmeliği ile bu boşluk kısmen de olsa doldurulmaya çalışılmıştır. (Çelikel ve Gelgel, 2004:20).

Türkiye'nin AB üyelik süreci kapsamında AB uyum çalışmaları göç politikalarının ve kanunlarının tekrar ele alınması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İster küresel ekonomik açılımların ister AB sürecinin sonucu olsun açık olan husus; göç açısından Türkiye artık tek boyutlu bir ülke değildir. 1960'lardan itibaren net göç veren ülke konumunda olan ve bunun yanında güneyden batıya yönelmiş küresel insan hareketliliklerinin transit noktası karakteri taşıyan Türkiye

artık açık bir biçimde net göç alan bir ÷lke konumunda bulunmaktadır (Düvell, 2015, 37). Özellikle son on yılda gösterdiği ekonomik gelişimi Türkiye’yi sanayi ve ticari faaliyetler için bir cazibe merkezi haline getirmiş bulunmaktadır. Dünyanın en büyük 17. ekonomisi olan ve ekonomik ilerlemesi uluslararası kamuoyu tarafından da dikkatli bir biçimde izlenen Türkiye, gelecek dönemler için de ekonomik anlamda yıldızı parlayan bölgeler arasında gösterilmektedir.

Türkiye’yi göçmenler için cazip kılan sebepler sadece ekonomik saikler ile sınırlı değildir. Uzak ve yakın çevre ÷lkeler ile kıyaslandığında, Türkiye nispeten ilerleyen bir demokrasi ve göreceli istikrarlı siyasi yapısı ile çevre ÷lkelerden harekete geçen gönüllü ve zorunlu göçmenlerin ilk hedefledikleri destinasyonlardan biri haline dönüşmüş görünmektedir.

Bununla beraber son yıllarda çeşitlenen göç konusu ile ilgili mevzuat ve yönetim boşlukları her geçen gün politika belirleyiciler ve kamu yönetimi üzerinde baskısını artırmıştı. Nitekim 2006 yılında kabul edilen 5543 sayılı iskân kanunu dahi yabancıları müstakil bir konu olarak ele almaktan uzaktı.

Nihai olarak Türkiye’nin göç konusundaki düzenlemelerinin AB uyum süreci ile paralel ilerlediği ve gelişmeleri AB sürecinin hızlandırdığı açıktır. Bu nedenledir ki Türkiye’nin çıkardığı 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun ortaya çıkmasının temellerini 1999 yılı Aralık ayında Türkiye’nin AB üyelik başvurusunu kabulü ile başlatmak gerçekçi olacaktır.

Türkiye’nin AB müktesebatı çerçevesindeki hazırlıkları; 2001 yılından itibaren AB’nin iltica ve göç müktesebatında değişiklikler yapılmasına ve AB üyesi bir takım ÷lkelerin de AB mevzuatlarına dair bazı belgeleri yürürlüğe koymaya başlamalarına sebep olmuştur. Bu düzenlemelerin arkasındaki temel amaç AB üyesi ÷lkelerin göç ve iltica politikalarını ortak bir paydada buluşturma arzusudur (Güner, 2007:86). Bu durumun işaret ettiği üzere; göç ve iltica konusunda Türkiye AB ilişkileri, dengeli ve aynı seviyede olmamakla beraber, karşılıklı bir etkileşim içerisinde olmuştur denilebilir.

Ulusal Eylem Planından YUKK'a

2001 yılında imzalanan “katılım ortaklığı belgesi”, 2003 yılında revize edilmiş ve AB mevzuatına göre tekrar gözden geçirilerek bir “Ulusal Programa” dönüştürülmüştür.

Katılım ortaklığı belgesinin, Türkiye’den göç ile ilgili beklentilerini kısa ve orta vadeli olarak iki başlıkta toplamak mümkündür. Buna göre; Türkiye’nin kısa vadede kanun dışı göç ile mücadelesinin güçlendirmesi ve geri kabul anlaşmalarını onaylaması beklenmektedir. Orta vadede “kanun dışı göçü önlemek amacıyla göçe ilişkin (ülkeye giriş ve yeniden girişlere izin verilmesi ve ülkeden ihraç) AB müktesebatının ve uygulamalarının kabul edilmesi ve yürürlüğe koyulması” ve “ sığınma alanında uyum sağlanmasına, 1951 Cenevre Sözleşmesine getirilen coğrafi kısıtlamanın kaldırılması ile ilgili çalışmalara başlanması, sığınma başvurularının değerlendirilme ve kararlaştırılma sisteminin güçlendirilmesi, sığınmacılar ve mülteciler için konaklama birimleri ve sosyal destek sağlanması” konularında düzenlemeler yapılması gerektiği ifade edilmiştir (Eylem Planı, 2005).

Bunun ileri adımı olarak 2002 yılının ortalarında kamu kurumlarının sınır kontrolü, iltica ve göç konularından sorumlu birimlerinden oluşan bir “özel görev gücü” oluşturulmuştur. Ayrıca temel üç konuda (sınır, göç ve iltica) çalışma grupları ihdas edilerek, Türkiye’nin ilgili konularda genel bir strateji geliştirilmesi planlanmıştır.

Özel görev gücünün çalışmaları sonucunda 2003 yılı boyunca, yeni kanunun da temellerini oluşturacak üç temel konuda strateji belgesi yayınlanmıştır. Bunlardan birincisi sınır yönetimi ile ilgili olan “Türkiye’de Dış Sınırların Korunmasına İlişkin Strateji Belgesi” Nisan 2003’te; iltica konusunda “İltica Strateji Belgesi” olan “Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecinde İltica Alanında Yapılması Öngörülen Çalışmalara İlişkin Strateji Belgesi” Ekim 2003’te ve son olarak “göç strateji belgesi” olan “Türkiye’de Göç Yönetimi Eylem Planına Katkı Sağlayacak Strateji Belgesi” Ekim 2003’te yayınlanmıştır.

AB müktesebatına uyum faaliyetleri çerçevesinde “Türkiye Ulusal Programı” 24 Temmuz 2003 tarihinde 25178 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu programın 24.1. maddesinde Türk hükümeti açık bir biçimde iltica ve göç konularında taahhütte bulunmuştur. Bu taahhüt 24 üncü maddede “İltica Alanında AB Mevzuatına Uyumun Başlatılması ve İltica Alanında Kapasitenin Geliştirilmesi” başlığı altında şu şekilde ifade edilmiştir; “2003 yılı Katılım Ortaklığı Belgesinde İltica alanında AB mevzuatına uyumun başlatılması öncelik olarak belirlenerek, başta mülteciler için konaklama ve sosyal destek mekanizmalarının geliştirilmesi çalışmalarının sürdürülmesi olmak üzere, bu alandaki idari ve teknik kapasitenin geliştirilmesi öngörülmüştür. Taslak İltica Kanununun yürürlüğe girmesini takiben, ilgili alanda idari düzenlemeler çıkarılarak, bu alanda başlatılan AB mevzuatı ile uyum çalışmalarına devam edilecektir.”

Mevzuat konusundaki bu gelişmelere paralel olarak AB 2002 Mali İşbirliği programlaması kapsamında İltica-Göç Twinning Projesi 08 Mart 2004 tarihinde uygulanmaya başlanmıştır. Bu projenin temel amacı iltica ve göç konularından sorumlu kuruluşların operasyonel kapasitelerini geliştirmek ve AB fonlarından geniş ve kolay bir biçimde yararlanılması olmuştur. Ayrıca bu proje çerçevesinde iltica ve göç konularına ilişkin mevcut yapı ve kanuni mevzuat değerlendirilerek, boşluklar tespit ve analiz edilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkan bulgular tavsiye kararları niteliğine dönüştürülmüştür. Söz konusu tavsiye kararlarının eyleme dönüşebilmesi amacı ile ilgili kamu kurum ve kuruluşların temsilcilerinden oluşan yeni bir “İltica-Göç Eylem Planı Görev Gücü” kurulmuştur. Bu görev gücü çalışmalarını 2004 yılı sonunda tamamlamış ve “Ulusal Eylem Planını” açıklamıştır. Çalışma uygulama ile ilgilenen tüm kurumlara duyurulmuş ve “Eylem Planı Yaygınlaştırma” başlığı altında bir dizi seminer ile eğitime dönüştürülmüştür (Eylem Planı, 2005).

2005 yılı göç alanında yapılan çalışmaların ve mevzuat hazırlıklarının hızlanması açısından önemli bir tarihi işaret eder (Özer, 2011: 75). Göç ve iltica

alanında İçişleri Bakanlığı bünyesinde yapılan çalışmalar “Sığınma ve Göç Alanındaki AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Plânı” başlığı altında 25.03.2005 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe girmiştir.

Eylem planında da öngörüldüğü üzere, göç yönetimi konusundaki hukuki ve kurumsal altyapı çalışmalarını yürütmek, AB yasaları ile uyum gereksinimlerini belirlemek ve bu konuda atılacak adımları tespit etmek üzere 15 Ekim 2008 tarihinde “İltica ve Göç Mevzuatı ve İdari Kapasitesini Geliştirme ve Uygulama Bürosu” kurularak yeni kanunun ve kurumun hazırlanmasında önemli bir merhale kat edilmiştir.

Büro bünyesinde başlatılan çalışmalar 4 Nisan 2013 yılında 6458 sayılı “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”nun TBMM sinde kabul edilmesi ve 11 Nisan 2013 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanması ile yürürlüğe girmiştir.

Kanun temel olarak üç alanı düzenlemekte ve dört temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm yabancılar, ikinci bölüm uluslararası koruma, üçüncü bölüm yabancılar ve uluslararası korumaya ilişkin ortak hükümler ve dördüncü bölüm Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün kuruluşu ile ilgili esas ve usulleri düzenlemektedir.

Yabancılar ile ilgili dört müstakil alt bölümde sırasıyla; yabancılar ile ilgili, Türkiye’ye giriş ve vize, ikamet, vatansız kişiler ve sınır dışı etme konularındaki düzenlemeler yer almaktadır. Uluslararası korumayı düzenleyen ikinci bölüm uluslararası koruma çeşitleri, uluslararası koruma haricinde tutulma usul ve esaslarının yanında genel usulleri düzenleyen iki bölümden oluşmaktadır.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün kuruluşunu düzenleyen son bölümün altı alt bölümü bulunmaktadır. İlk bölüm kuruluş, görev ve yetkilere, ikinci alt bölüm Göç Politikaları Kurulu’na, üçüncü alt bölüm merkez, taşra ve yurt dışı teşkilatlarına, hizmet birimlerine, dördüncü alt başlık sürekli kurul ve komisyonlar ile geçici komisyonlara, beşinci alt başlık atama ve personele ilişkin

hükümleri ihtiva eder. Son alt bölüm çeşitli hükümler ile ilgili düzenlemeler ile ilgilidir.

Yabancılar İle İlgili Yeni Düzenlemeler

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu yabancılar ile ilgili birçok yenilik getirmektedir. Öncelikli olarak yeni kanunun yabancılar ile ilgili dağınık ve parçalı mevzuatı tek çatı altında toplaması, konu ile ilgili alanın yönetiminin etkinlik ve verimliliği açısından oldukça önemli ve kritik bir değişiktir. Yeni kanun maddeleri sayesinde bürokratik prosedürler ve süreçler azaltılmakta ve kısaltılmaktadır.

Yeni kanun ile yabancıların ikamet izinleri sınıflandırılmaktadır. Her bir özel durum için ayrı ikamet izinleri ihdas edilmektedir.

İkamet izinlerinin ülkeye gelmeden, yurtdışından müracaat edilmek sureti ile önceden alınmasına imkân sağlanmaktadır. Buna göre Türkiye'ye gelerek kalmak isteyen bir yabancı ülkeye gelmeden önce de ikamet izni başvurusunda bulunma imkanına kavuşmaktadır.

Geçici ikamet izinleri yanında kalıcı ikamet izinleri oluşturulmaktadır ve bunlara ait mevzuat yeniden oluşturulmaktadır. Sekiz yıl kesintisiz olarak Türkiye'de ikamet etmiş yabancılara uzun dönem ikamet iznine başvurma imkanı tanınmaktadır. Ayrıca bu kişiler, askerlik yapma yükümlülüğü, seçme ve seçilme, kamu görevine girme gibi bir takım haklar dışındaki vatandaşlık haklarından da yararlanabilecek bir statüye kavuşturulmaktadır.

Çalışma izni alanların ayrıca ikamet izni alma zorunluluğu kaldırılmaktadır. Böylece çalışma izni alan bir yabancıнын ikamet izni olmaksızın ülkede kalmasına imkan tanınmaktadır.

Yabancı öğrencilere çalışma hakkı tanınmaktadır. Ön lisans ve lisans öğrencileri için ilk yıldan sonra ve haftada 24 saati geçmemek şartıyla, lisansüstü

eğitim gören öğrenciler için ise bir kısıtlama olmaksızın çalışma izni alarak çalışabilme imkanı verilmektedir.

Şiddet mağduru veya Türk uyruklu vefat etmiş eşi olan kişilere de ikamet izni alma imkânı getirilmektedir.

İnsan ticareti mağdurlarının ikamet izinlerine dair mevzuat düzenlenmekte ve bu sınıfa giren kişilere altı aylık süreler ile ikamet izni alma imkanı verilmektedir.

İlk kez vatansız statüde bulunan kişiler ile ilgili kanuni düzenlemeler yapılmaktadır. Valilik kanalı ile başvurusu alınıp Genel Müdürlük tarafından vatansızlık statüsü verilmiş kişilere Vatansız Kişi Kimlik Belgesi verilmektedir. Bu belge ikamet izni yerine geçmekte ve iki yılda bir valiliklerce yenilenmesi gerekmektedir.

Yabancıların sınır dışı edilmeleri ve geri gönderilmeleri ile ilgili süreçler, kanuni düzenlemeler ile hukuk teminatı altına alınmaktadır. Hakkında sınır dışı edilme kararı verilen kişilerin sahip oldukları hakların bildirilmesi veya avukatına bilgi verilmesi zorunluluğu getirilmektedir. Alınan sınır dışı etme kararına karşı idare mahkemelerine itiraz edebilme hakkı tanınmaktadır. Adli süreç boyunca ilgili kişinin sınır dışı edilememesi ilkesi ilk defa kabul edilmektedir.

Bundan başka hakkında sınır dışı edilme kararı alınan kişilerin bekletilme süreleri ve bu süreçte bekletildikleri yerler ile ilgili de önemli düzenlemeler yapılmaktadır. Buna göre geri gönderme merkezlerinde bekletilme süresi altı ay ile sınırlandırılmaktadır.

Uluslararası Koruma İle İlgili Yeni Düzenlemeler

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun ikinci bölümü, ülkesinde meydana gelen olaylardan dolayı herhangi bir sebeple hayati tehlike ile karşı karşıya kalan ve korunmaya ihtiyaç duyan kişi veya gruplar ile ilgilidir. Türkiye'nin uluslararası koruma ile ilgili mevzuatı ilk defa bir kanuni zeminde

düzenlenmektedir. Kanunun özellikle uluslararası koruma ile ilgili bölümü AB kanunları ile paralellik göstermekte ve örtüşmektedir (Özer, 2011: 78).

Kanun ile birlikte uluslararası koruma sistemi, uluslararası insan hakları standartlarına ve gerekliliklerine göre düzenlenmektedir. Mülteci ve Şartlı Mülteci statülerinin yanında ilk kez İkincil Koruma Statüsü kanun ile ihdas edilmektedir. İkincil koruma statüsü ile birlikte Mülteci veya Şartlı Mülteci statüsü elde edemeyecek kişilere de uluslararası korumadan yararlanabilecek hukuk yolu açılmış bulunmaktadır.

Kitlesel göç akımları karşısında uygulanacak geçici koruma kanun ile düzenlenmektedir. Böylece ülkesinde yaşanan olaylardan dolayı kitlesel olarak Türkiye sınırlarından giren veya geçen kişilere de uluslararası koruma standartlarından yararlanma imkanı getirilmiş olmaktadır. Savunmasız gruplar için uluslararası standartlarda özel koruma mekanizmaları ihdas edilmektedir.

Uluslararası koruma süreçlerinin sağlıklı biçimde işleyebilmesi için gereken etkili başvuru prosedürleri ve usulleri düzenlenmektedir. Kanuni süreçlerin sağlıklı işleyebilmesi için karar alma mekanizmalarının süreleri makul sınırlar ile sınırlandırılmaktadır.

Özel ihtiyaç sahibi olan, özellikle refakatiz çocuklar için uluslararası standartlarda özel koruma mekanizmaları oluşturulmaktadır.

Geri göndermeme ilkesi hukuki teminat altına alınmaktadır. Uluslararası korumanın temel ilkelerinden bir olan geri gönderme yasağının kanunda yer alması önemli bir gelişmedir.

Kanunda sınır dışı etme ve idari gözetim süreçleri ile ilgili detaylı düzenlemeler bulunmaktadır. İlgili konularda AİHM'den gelen ihlal kararlarının bu konularda yapılan düzenlemelerde etkili olduğu değerlendirilmektedir (Özer, 2011: 80).

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Kanunun 103 ile 120. maddeleri göç konusunun idari yapılanmasını oluşturan Genel Müdürlüğün kuruluş ve teşkilatlanmasına dair hükümleri ihtiva eder. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü “somut ve geniş görev tanımlı bir politika oluşturma ve uygulama birimidir” ve kanunun en geniş bölümlerinden birini oluşturmaktadır. Genel müdürlük kanuni, idari, sosyal boyutlu politikaların yanında analiz, raporlama, araştırma gibi göçün farklı alanları ile ilgili de yetki ve sorumluluk yüklenmektedir.

Genel Müdürlük, İçişiler Bakanlığına bağlı bir kurum olarak düzenli ve düzensiz göç, uluslararası ve geçici koruma, vatansız kişiler ve insan ticareti mağdurları ile ilgili strateji ve politikaların belirlenmesi ve uygulanmasından sorumludur.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün merkez teşkilatı yanında 81 il ve 148 ilçede taşra teşkilatlarının ve yurtdışında göç müşavirlik ve ataşeliklerinin kurulması planlanmaktadır. Genel müdürlük bünyesinde üç genel müdür yardımcısı ve 12 daire başkanı bulunmaktadır.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma ile ilgili işlerin yürütülmesi için müstakil daireler ihdas edilmiştir. Yabancılar dairesi, ikamet izin belgelerinin düzenlenmesi de dahili yabancılar ile ilgili pek çok iş ve işlem yürütmektedir. Uluslararası Koruma Dairesi Başkanlığı ise yabancıların bireysel ve kitlesel korunma ihtiyaç ve taleplerini karşılamak üzere faaliyetlerini yürütmektedir.

Uyum ve İletişim Dairesi, Türkiye’de bulunan yabancıların iletişim ve uyum sorunlarının ayrıca ele alınması amacı ile kurulmuştur. Uyum kavramının bir daire adında kullanılması sivilleşen göç kurumunun uyum konusunu ne kadar önemseydiğinin bir göstergesidir (Kaya, 2014, 23). Yeni yönetim anlayışı entegrasyon kavramını kullanmaktan özellikle imtina etmekte, bunun yerine yabancılar ile yerlilerin karşılıklı etkileşimine vurgu yapan uyum kavramını temel

politika olarak benimsenmektedir. Bu nedenle teŖkilat Ŗemasında uyum konusu mŖstakil bir daire bŖnyesinde deęerlendirilmiŖtir.

Bir diğer dikkat çekici daire İnsan Ticareti Mağdurlarını Koruma dairesidir. Yeni teŖkilatlanma süreci insan ticareti mağdurlarına dair iŖ ve iŖlemlere mŖstakil bir dairede yer ayırmıŖtır. Bu durum evrensel ve uluslararası hukuk gereksinimlerinin, temel insan hak ve özgŖrlüklerine dair ihlallerin yakından takip edilmesi ve iyileŖtirilmesi açısından önemli bir adımdır.

Göç Politikaları ve Projeleri dairesi iki misyonu yerine getirmek için kurulmuŖtur. Daire göç politikaları ile ilgili olarak genel müdürlüğün koordinasyon görevini gerekleŖtirmesinde operasyonel bir misyonu yerine getirmektedir. Bu çerçeve de genel müdürlük bŖnyesinde bir araya gelecek olan Göç Politikaları Kurulu'nun sekreteryaya görevini yürŖtmektir. Diğer misyonu ise belirlenen politikaların uygulanması için projeler geliŖtirmektir.

Yeni kanun ile birlikte getirilen önemli yeniliklerden biri; göç ile ilgili politikaların belirlenmesinde geniŖ çerçeveli yeni bir yönetim anlayıŖının yansıması olarak yeni kurul ve komisyonların ihdas edilmiŖ olmasıdır.

Bu çerçeve de ihdas edilen **Göç Politikaları Kurulu** İiŖleri Bakanının başkanlığında, Aile ve Sosyal Politikalar, Avrupa Birliği, alıŖma ve Sosyal Güvenlik, DıŖiŖleri, İiŖleri, Kültür ve Turizm, Maliye, Millî Eğitim, Sağlık ve UlaŖtırma, Denizcilik ve HaberleŖme bakanlıkları müsteŖarları ile YurtdıŖı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanı ve Göç İdaresi Genel Müdüründen oluŖmaktadır. Kurulun gündemine göre ilgili ulusal ve uluslararası kamu kurum ve kuruluŖlarının yanında sivil toplum kuruluŖu temsilcileri de davet edilerek kurul toplantılarına dâhil edilebilmektedir. Kurul hem kamu kurum ve kuruluŖlarının arasındaki eŖgüdümlülüęün sağlanması hem de ortak bir göç politikasının oluŖturulması açısından önemli bir boŖluğu doldurmaktadır.

Bunun yanında Genel Müdüre bağlı olarak ihdas edilen **Göç DanıŖma Kurulu**; Avrupa Birliği, alıŖma ve Sosyal Güvenlik ve DıŖiŖleri bakanlıklarının

en az daire başkanı seviyesindeki temsilcileri, Genel Müdür, Genel Müdür Yardımcıları, Yabancılar Dairesi, Uluslararası Koruma Dairesi, İnsan Ticareti Mağdurlarını Koruma Dairesi, Uyum ve İletişim Dairesi ve Göç Politika ve Projeleri Dairesi başkanları, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilcisi, Uluslararası Göç Örgütü Türkiye Temsilcisi ile göç konularıyla ilgili beş öğretim elemanı ve göç alanında çalışmalarda bulunan beş sivil toplum kuruluşu temsilcisinden oluşmaktadır. Kurulun olağan olarak yılda iki kez toplanması planlanmıştır. Sivil toplum kuruluşu ve akademi temsilcilerinin danışma kurulunda bulunması ve farklı görüş ve düşüncelerin dikkate alınması Türkiye'nin göç politikasının belirlenmesinde ve yönetiminde sivil ve bilimsel çevreleri de dikkate alıyor olmasına işaret etmesi açısından dikkate değerdir (madde 114).

Bir diğer komisyon **Uluslararası Koruma Değerlendirme Komisyonu**, Genel Müdürlük temsilcisinin başkanlığında Adalet ve Dışişleri Başkanlığı temsilcilerinden ve bir göç uzmanından oluşmaktadır. Komisyona Birleşmiş Milletler Mülteciler Komiserliği temsilcisini de gözlemci olarak davet edebilmek hakkı verilmiştir. Komisyonun misyonu; koruma başvuru hakkı tanınmayanlar dışındaki Uluslararası Koruma kararlarına ve koruma statüsü sahibi kişiler hakkında verilen bir takım kararlara veya uluslararası koruma statüsünün sona ermesi veya iptaline yönelik verilen kararlara itirazları değerlendirmektir (madde 115). Komisyonun varlığı Uluslararası Koruma konusunda ortaya çıkacak olan ihtilafların çözümünde ve yönetiminde daha paylaşımcı bir politik mekanizmaya işaret etmektedir.

Yeni kanun ile ihdas edilen ve göç politika ve yönetiminde önemli bir misyon yüklenen bir diğer kurul ise **Düzensiz Göçle Mücadele Koordinasyon Kurulu'dur**. Düzensiz göç ile mücadelede kolluk kuvvetleri ile diğer kamu ve kuruluşları arasında koordinasyon görevini üstlenen kurul, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı veya yardımcısı başkanlığında Genelkurmay Başkanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik ve Dışişleri bakanlıkları ile Millî İstihbarat Teşkilatı

Müsteşarlığı, ilgili kolluk birimleri ve Genel Müdürlüğün en az daire başkanı seviyesindeki temsilcilerinden oluşmaktadır. Düzensiz Göçle Mücadele Koordinasyon Kurulu, Türkiye'nin düzensiz göç ile daha etkin ve koordineli bir biçimde mücadele etme imkân ve kabiliyetini geliştirmesi ve düzensiz göç yönetimi açısından önemli bir merhale olarak değerlendirilebilir.

Bunlardan başka etkin bir göç yönetimi için önemli olması açısından “Geri Gönderme Merkezleri”, “Kabul ve Barınma Merkezleri” ile “İnsan Ticareti Mağdurları Sığınma Evleri”nin kurulması ve modern fiziksel koşullara kavuşturulması için planlama yapılması önemli bir gelişme olarak anılmalıdır.

Halen Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından yönetilen ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne devredilmesi planlanan 13 geri gönderme merkezinin bulunduğu iller ve kapasiteleri şu şekildedir;

İl	Toplam kapasite	İl	Toplam kapasite
Adana	50	İstanbul	300
Antalya	60	İzmir	260
Aydın	200	Kırıkkale	40
Bursa	48	Kırklareli	50
Çanakkale	32	Tekirdağ	50
Edirne	400	Van	200
Gaziantep	50	Toplam kapasite	1740

Bundan başka Bursa, Hatay ve Kırıkkale'de 400'er kişi toplam 1200 kişi kapasiteli üç Geri Gönderme Merkezi inşaatının 2015 yılında tamamlanması planlanmaktadır. Ayrıca Ankara, Ağrı ve Tekirdağ'da 400, Çanakkale, Kocaeli, Konya ve Malatya'da 250'şer kişi kapasiteli 7 yeni Geri Gönderme Merkezi projesi hazırlanmaktadır. Geri Gönderme süreçlerinin daha sağlıklı ve etkin bir

biçimde çalışması bu merkezlerin fiziki şartlarının tamamlanması ile yakından ilgilidir.

Geri Gönderme Merkezlerinin projeleri, ilk anda akla gelenin tersine, oldukça modern ve aynı zamanda Türk geleneksel mimarisini yansıtacak biçimde hazırlanmaktadır. Merkezlerde kalan kişilerin; acil ve temel sağlık hizmetlerinin yanı sıra yakınları, avukatları veya ülkesinin konsolosluk yetkilileri ile yüz yüze veya telefon ile görüşebilme imkanı sunan altyapı hizmetlerine ulaşım hakkı da sağlanması planlanmaktadır. Geri gönderme Merkezleri aile ve çocukların özel ihtiyaç ve gereksinimleri de düşünülerek projelendirilmektedir.

Uluslararası Koruma statüsü sahibi veya başvuru sonucunu bekleyenlerinin ihtiyaçlarına yönelik planlanan Kabul ve Barınma Merkezi hali hazırda sadece Yozgat ilinde bulunmaktadır. 100 kişi kapasiteli merkez Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde faaliyetlerini yürütmektedir.

Şu anda gizlilik prensipleri çerçevesinde İstanbul, Ankara ve Antalya'da İnsan Ticareti Mağdurlarının barınma, korunma ve diğer ihtiyaçlarını gidermek üzere 3 sığınma evi hizmet vermektedir. 2005 yılında devreye giren ALO 157 hattı İnsan Ticareti Mağdurlarına özel olarak tahsis edilmiş bir hat olup konu ile ilgili mağduriyetlerin ihbarı ile ilgilenmektedir.

Sonuç

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun tam olarak yürürlüğe girmesi ile Türkiye göç ve iltica yönetimine dair hukuki ve kurumsal yapılanma açısından yeni bir döneme girmiştir. Her şeyden önce göç konusundaki birçok belirsiz alan ve mevzuattaki boşluklar yeni kanun ile daha net bir hale kavuşmuştur. Diğer taraftan ilk iskân kanunundan beri ihtiyaca yönelik olarak parça parça ve çeşitli alanlarda çıkan yönetmelik ve yönergelerin büyük çoğunluğu yeni kanunun uhdesinde toplanmıştır. Bu açıdan yeni kanunun bütünleştirici ve kapsayıcı bir özelliği olduğu söylenebilir.

Dikkat çekici hususlardan bir diğeri; kanun, kendisinden önceki kanunlardan farklı olarak göçmen tanımını sadece “Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olanlar”dan ileriye taşımıştır. Bu anlamda göçmenler ilgili daha evrensel ve uluslararası ihtiyaçları düzenleyen bir tanımlamaya geçildiği açıktır.

Yeni kanunun, etkilerini 2006 yılındaki düzenlenmelerde dahi devam ettiren, etnosentrik bir eksenden daha temel insan hak ve özgürlüklerini öne çıkaran evrensel bir eksene evrildiği görölmektedir. Bu noktada eleştiri odağı olabilecek husus, uygulamadaki devamlılık olabilir. Ancak uygulamaların değişmesinin ön koşulu olarak kanuni mevzuatın ön koşul olacağı düşünöldüğünde, yeni kanunun uluslararası hukuk normlarına daha yakın bir eksende hazırlanmış olması önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

İkinci olarak kanun yabancıların sadece giriş ve çıkışlarına değil kalışlarına da dair kapsamlı ve ayrıntılı düzenlemeler getirmektedir. Yabancıların kalışlarına dair düzenlemeler Türkiye’nin göç yönetiminde sosyolojik boyutu da kapsayan bir anlayışa doğru ilerlediğinin önemli bir göstergesidir. Bu düzenlemeler içerisinde en dikkat çekici olanı uyum kavramı ile ilgilidir. Türkiye sınırları içerisinde, özellikle uzun ikamet sahipleri için, bir uyum süreci geliştirme iradesi göstermektedir. Türkiye’de göç yönetiminde, iddialı kabul edilebilecek bir kavramı, uyum kavramını yönetim anlayışının eksenine koymaya çalışmaktadır.

Her kanun bir takım kısıtlayıcılıkları beraberinde getirir. Özellikle göç akınlarının yoğunlaştığı dönemlerde, politika üreticilerinin ve uygulayıcılarının güvenlik endişeleri ve tedbirleri daha da artar. Türkiye küresel bir ekonomik kriz döneminde iki milyona yakın bir göçmen akınına maruz kalmışken, önceki mevzuatından çok daha ileri düzeyde gelişmiş bir kanunu çıkarmayı başarmıştır. Bu konuda 2013 yılı AB ilerleme raporu da konu ile ilgili takdir ifadeleri taşımaktadır.

Şüphesiz her kanun gibi Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu da çeşitli düzeylerde eksiklikler ve noksanlıklar ile maluldür. Ancak Türkiye’nin geçmişten bugüne göç konusundaki düzenlemeleri incelendiğinde, “güvenlik”

ekseninden “hak ve özgürlükler” eksenine doğru bir ilerleme olduğu teslim edilmelidir.

Bu çerçevede Türkiye'nin göç politikalarının, güvenlik endişeleri ile içine doğru kapanan bir konum yerine, jeopolitik rolünün kendisine yüklediği ağırlığı evrensel hukuk normlarına her geçen gün daha fazla yaklaşan bir biçimde ileriye taşımaya çalışan bir ülke konumuna ilerlediği açıktır.

Türkiye hem küresel ve bölgesel bir aktör olarak göç konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmeye çalışmakta hem de AB uyum süreci çerçevesinde kanuni mevzuatını yenilemektedir. AB üyesi ülkeler de dahil, artan göç hareketlilikleri karşısında “güvenlik kalelerinin burçlarının” her geçen gün daha fazla yükseltildiği bir dönemde, eksik ve noksanlıkları göz ardı edilmeden, Türkiye'nin çıkardığı yeni kanun daha fazla takdir edilmeyi hak ediyor.

Kaynakça

Çelikel A., Gelgel G.: Yabancılar Hukuku, 11. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2004.

Duvell, F., International Relations and migration Management: The Case of Turkey, Insight Turkey, V. 16, No. 1, 2014, s. 35-44.

Güner, C., İltica Konusunda Türkiye'nin Yol Haritası: Ulusal Eylem Planı, AÜHFD C.56, S.4, 2007, s. 81-109

İçduygu, A., Erder S., Gençkaya Ö. F., Türkiye'nin uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023, Mirekoç Proje Raporları, İstanbul, 2014.

İltica Ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal eylem Planı, 2005,

[http://www.goc.gov.tr/files/files/turkiye_ulusal_eylem_plani\(3\).pdf](http://www.goc.gov.tr/files/files/turkiye_ulusal_eylem_plani(3).pdf)

Kaya, A. Türkiye'de Göç ve Uyum Tartışmaları: Geçmişe Dönük Bir Bakış, İdeal Kent Dergisi Göç I, Ankara, 2014, s. 11-28.

Kirişçi, K., The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State, New Perspectives on Turkey 40, 2009, s.29-47.

Kirişçi, K., Turkey's "Demonstrative Effect" and transformation in the Middle East, Insight Turkey, 13 (29), 2011, s. 33-55.

Martin, P. Turkey – EU Migration: The Road Ahead. Perceptions, Summer, V. XVII, N. 2, 2012, s. 125-144.

Özer, Y., Türk Kamu yönetiminde Yeni Bir Çalışma Alanı Olarak Uluslararası Göç: Kanunlaşma ve İdari Yapılanma Sürecinin Değerlendirilmesi. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No: 45, 2011, s. 73-88.

Toksöz, G., Erdoğan S., Kaşka S., Türkiye'de Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları, IOM yayınları, Ankara, 2012.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu,
http://goc.gov.tr/icerik6/6458-sayili-yabancilar-ve-uluslararasi-koruma-kanunu-yururluge-girdi_350_361_607_icerik

İşgücü Göçü Bağlamında 1989 Öncesi Almanca Literatürde Göç Terminolojisi

Mehmet Fikret GEZGİN¹

ÖZET

Batı ülkelerine yönelik işgücü akımı soğuk savaş döneminin en önemli nüfus hareketlerinden biridir. “**Kısa süreli**” planlamanın yerini “**yerleşik**” nüfus hareketine bırakması; yani “**rotasyon**” ilkesinin terkedilmesi, terminolojiye yeni kavramlar eklenmesini gerektirdi. “**Kavramlaştırma**” bir yönüyle genelleme bir yönüyle de sınırlama çabasını içerdiğinden terminolojik değerlendirmelere büyük bir kargaşa egemen oldu. Çalışanlara ilişkin kavramlaştırmalarda, yerli toplumun konjonktürel politik talepleri kadar ülke ekonomilerindeki konjonktürel dalgalanmalarda etkili oldu. Bazen yabancı işçi bazen misafir işçi bazen de göçmen veya göçmen işçi denmesi bu olguların tezahürüdür. Bazen kamuoyunun gündelik yaşam pratikleri bağlamında uygun gördüğü kavram, bazen de kamu yönetiminde / mevzuatta için kavramlar öne plana çıktı. İşgücü istihdamı bağlamındaki süreçlere ilişkin kavramlaştırmalarda da çalışanlara ilişkin tipleştirmelerde / kavramlaştırmalarda gerçekleşen süreç yaşanmıştır. Çalışanların kavramlaştırılmasında son kertede hukuki perspektif egemendir. Oysa süreçlere ilişkin terminoloji tamamen sosyolojik değerlendirmeleri içerir. Ancak burada daha fark edilir ve bilinçli olduğu rahatlıkla ifade edilebilecek bir çarpıtma göze çarpmaktadır. Yerli toplum mensuplarının ve yöneticilerinin en sık kullandıkları kavram “**uyum**” dur. Bununla birlikte asıl dikkat çekici olan, husus yüz on dokuz ayrı inceleme maddesinden oluşan yabancı istihdamına ilişkin bir sözlükte bu kavrama hiç yer verilmemesidir. Bu olgu son derece anlamlı bir göstergedir. Sözü edilen husus, gelenlerin bir “**insan**” olmaktan ziyade “**üretim faktörü**” olarak algılandığını gösterir. Nitekim, Max Friche de çok özlü olarak bu tespiti yapmaktadır. Makalenin sonunda bir şekil halinde süreçlere ilişkin kavramlar (Gezgin, 1994, s.361) sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Göç, İşgücü Göçü, Almanca Literatür, Göç Terminolojisi

---

¹ Beykent Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

GİRİŞ

Bu tebliğde 1980’li yıllarda Almanca literatürde göç terminolojisi iki kategoride incelenmektedir. İlki; misafir işçi, yabancı işçi, göçmen işçi, turist işçi, sınır işçisi gibi çalışmaya gelenlerin adlandırılması (tipleştirilmesi) kategorisidir.

İkinci kategori; gelenlerin yaşadıkları süreçlere ilişkindir. Burada da; adaptasyon (uyarlama), uyum, entegrasyon, asimilasyon ve akkültürasyon kavramları kısaca değerlendirilmektedir. Böylece; gerek gelenlerin, gerekse gelenlerin yaşadıkları süreçlere ilişkin kavramların reel anlamlarının işaret edilmesi amaçlanmıştır. Zira, her iki kategorideki kavramlar farklı amaçlarla da olsa sıklıkla anlamdaş biçimde kullanılmaktadır.

I. Yabancı Çalışanlara İlişkin Terminoloji

1. Yabancı İşçi (Fremdarbeiter): Resmi yazışmalar ve mevzuatta yabancı işçi kavramı tercih edilmiştir. Burada “işçi” eki çalışmanın temel amaç olduğunu vurgular. Kavramın vurgusu; ülkeye çalışmak için gelenlerin yerli toplumdaki çok farklı hukuki, sosyal, kültürel, psikolojik özelliklere sahip olduklarıdır. Kavram, yabancı ülkeden iş alan “**Auslaenische Arbeitnehmer**” kavramından da ürkütücüdür. Kavram; geçiciliği aşan ayrımcılığı (segregasyon) içeren bir boyut taşır. II. Dünya Savaşı sırasında yarı-esir statülü yabancı kökenli çalışanlar için de bu kavram kullanıldı (Schönbach, 1970, s.57).

2. Misafir İşçi (Gastarbeiter): Kavram “geçiciliği” vurguluyor. “Sizi yabancı saymıyoruz; ancak, kalıcı olmanızı da istemiyoruz” anlamına haizdir. Ancak rotasyon ilkesi kalktıktan sonra bu kavram realiteyle örtüşmedi. Zira, özellikle 1973 Petrol Krizi sonrasında; ani, seri ve kitlesel işgücü akımının yerini sınırlı, kontrollü ve daha çok aile birleşmesi ağırlıklı akım nüfus göçü aldı.

Yabancı işçide; bir **reddetme**, misafir işçide ise **geçiciliği vurgulama** mevcuttur. Bu kavramların aynı dönemde ve birlikte kullanılması yerli toplumdaki çelişki ve şüphelerin bir göstergesidir. Hazin olan husus, mevzuatta

ve resmi yazışmalarda yabancı işçi kavramının tercihidir (Meistermann – Seeger, 1972, s.16).

Esasen, halktan isim önerisi istendiğinde 32 000 önerinin gelmesi ise bunların içinde Avrupa Köleleri, Açlar, Yüzyılın İşçileri, Refah ve Düzeni Koruma İşçileri, İkinci Sınıf İnsanlar önerilerinin olması ilginçtir. Son ikisi ekonomi-politik hedefi ve sosyal siyasal statüyü göstermeleri bakımından dikkat çekicidir. Bu kavramlaştırmalar resmi politikanın ve kamuoyunun bakış açısını yansıtmaktadır.

Avusturya örneğinden bakıldığında 1980’li yıllarda adı üzerinde Yabancı İstihdam Kanununda Yabancı Polisi Kanununda İkamet ve Pasaport mevzuatının ilgili hükümlerinde bir dizi ayrımcı hükümler mevcut olduğundan “**misafir**” sıfatı havada kalmaktadır. Asıl vurgulanması gereken husus kavramların kendilerinde değil, içerdikleri anlamlardadır. Önemli olan içeriğin değerlendirilmesi ve realitelerle karşılaştırılmasıdır. İçerik değişmedikçe, realitelerdeki olumsuzluklar ortadan kaldırılmadıkça, tanımlamaya yarayan yeni deyimler yetersiz kalır. Yeni kavramların içine eski inanış ve görüşler hemen nüfuz ederler (Leitner, 1983, s.17 – 18).

3. Göçmen İşçi (Wanderarbeiter): Üstteki iki kavramdan daha az negatif çağrışımlara sahip olan bu kavram, en azından geçiciliği perdelemektedir. Bu kavram etimolojik olarak geri dönüşü içermez. Temel amaç gidilen topluma **yerleşmektir**. Bilhassa 19. Yüzyıl boyunca ABD’ne göçler çağımızda, Kanada ve Avustralya’ya yönelik yerleşim amaçlı nüfus hareketleri bu tür göçlerdir.

Göçmen işçi kavramı dönemin Almanca literatüründe daha çok Doğu Blokundan kaçıp gelen işçiler için kullanılmaktaydı. Kavram, Almanya’da yurtdışından gelmiş tüm işçiler yanında, göçmen statusünü edinmiş işçiler için de kullanılmaktaydı ki bu son kullanım tutarlıdır (Gezgin, 1994, s.39 – 40).

4. Yabancı Ülkeye Mensup İş Alan (Ausländische Arbeitnehmer): Yabancılık vurgusu çok açık olan bu kavram Avusturya ve İsviçre’ye nazaran Almanya mevzuatında daha sık kullanılmaktaydı.

5. Kaçak İşçiler (Schwarzarbeiter): Bu gruptakiler kendi ülkelerinden turist statüsünde çıkarlar hedef ülkeye önce yasal yoldan girmeyi denerler. Olmazsa yasadışı yolları denerler. Bunların ne çalışma izinleri ne de yasal oturma izinleri yoktur. En düşük ücrette, en ağır işlerde, her türlü sosyal korumadan yoksun olarak çalışırlar (Hamilton, 1985, s.5).

6. Turist İşçiler (Touristen Arbeiter): Bunların konumu da kaçak işçiliğe benzer. Farkı yeniden ve kısa sürede ülkesine geri dönmeyi içermesidir. Çalışmaları yasadışıdır. Yakalananlara kaçak işçi işlemi uygulanır.

7. Sınır İşçileri (Grenzarbeiter): Bunlar resmi ikametgâhı sınırın bir yanında işyerleri diğer yanında olan işçilerdir. Oturma izinleri yoktur. Çalışma izinleri vardır. Daha ziyade Mevsimlik işlerde çalışırlar (Wallimann, 1985, s.41).

II. Süreçlere İlişkin Terminoloji

1. Adaptasyon / Uyarılama (Adaptation): Bir yabancı toplumda bulunanların (çalışan işçilerin) yüklenmek zorunda oldukları zaruri fonksiyonlara ilişkin bir süreçtir. Bu süreç/safha bir anlamda yabancı toplumda var olmanın (çalışmanın) ön şartını oluşturur. Bu safhada; yabancı işçiye çalışma yerine ve çalışma sürecine ilişkin olarak işletme dışında da (oturma vizesi, ikamet vizesi, iş dairesine gerektiğinde başvuru, sağlık problemlerinin çözümü) gerekli bir takım işlemlerin anlatıldığı, gösterildiği, öğretildiği bir süreçtir. İşçiye, işi ve iş dışı yaşantısı hakkında temel bilgiler verilir. Bu süreçte işçiler daha ziyade pasif bir konumdadırlar ve ancak kısmi bir inisiyatife sahip olabilir.

Adaptasyonun karşılığı uyarlamadır. Yerli toplumun daha aktif olması ve inisiyatif alması gereken bu süreçten literatürde yeterince bahsedilmemesi çok anlamlıdır ve dikkat çekicidir (Auernheimer, 1984).

2. Uyum (Anpassung): Adaptasyon sürecini uyum süreci izler. Burada yabancı işçiden beklenen ilk safhadaki acemiliğini atlatması, iş yerinde ve iş yeri dışında “**yerlileri**” rahatsız edecek bir tavır sergilememesi kendisinden inisiyatif

alması istenir. Başka deyişle uyarla(n)madaki hoşgörünün yerini beklenti almaktadır.

Uyumun ekonomik ve sosyal boyutları var. İlki çalışma alanına uyum. Bunun anlamı; çalışma sürecine tatminkâr bir şekilde katılım, ülkenin hayat şartlarını (gündelik yaşam pratiklerini) bilme, iş çevresinde elinden geldiğince bir sosyal ilişkiler ağı kurmak ya da var olan ağa katılmaktır.

Çalışma alanına uyum, uyumun temel boyutudur. Çalışandan iş ve iş dışı yaşamında kendisini su üstünde tutacak bilgilere sahip olması istenir. Ayrımcılığa önce çalışma hayatında başladığını göz önünde tutarak toplumsal uyumun ön şartını da çalışma hayatında uyumun teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Ayrımcılık mevzuatın temel karakteristiğidir. İki küçük örnek bunu izaha yeterli: Avusturya Yabancı İstihdam Kanununun ilk maddesi kanunun amacı, yerli işgücünü korumaktır. Sadece bu husus bile gelenlerin öncelikle “**insan**” olarak değil “**bir üretim faktörü olarak**” görüldüğünü gösterir. Yabancı işçinin çalışma izninin uzatılması sürecinde kendisinden sunulan imkânları kötü amaçlarla kullandığı şüphesi oluşursa, çalışma izni hiç verilmez veya uzatılmaz. Şüphenin sanığın lehine yorumlanması bir evrensel hukuk ilkesidir; ancak, burada ulusal çıkarlar uğruna “**idari**” bir kararla aleyhte yoruma kapı açılmaktadır (Gezgin, 1994, s.53).

Uyum çift taraflı bir süreçtir. O halde işgücü olan ülke/toplum gerçekten uyumu istiyorsa, öncelikle kendi üzerine düşenleri yapmak zorundadır. Bunun için de öncelikle hem yabancı işçiler arasında hem yabancı işçilerle kendi çalışanları arasında ayrımcılığı kaldırmalı; ekonomik, sosyal, kültürel hak eşitliklerini mutlaka sağlamalıdır. Eşitsiz davranış, dışlama, izolasyon uyum isteğinde hem ciddiyetsizlik hem samimiyetsizliktir.

Uyumdan anlaşılması gereken; yerli toplumu rahatsız etmeden anayurttan getirilen hususiyetlere sahip kalarak bir aradaki yaşantıdır. “**Ben buyum. Sen bana uy**” demek; haksızlık, adaletsizlik bir yana; ne doğru, ne de tutarlı değildir.

En tartışma götürür sürecin uyum olduğu açık. Ancak 119 ayrıntılı makaleden oluşan bir yabancı işçi sözlüğünde bu kavrama hiç yer verilmeyişi enteresandır (Auernheimer, 1985).

Uyum konusunda bir güçlük kategorisi, yerli kültürde toplumun temel çekirdeğini bireyin; -Türk işçileri örneğinde- gelenlerin toplumunda temel çekirdeği ailenin oluşturmasıdır. Diğer: özellikle birinci kuşak yabancı çalışanların dayanışmacı, bütüncül bir toplum içinde doğup büyümelerine karşın; geldikleri toplumun çok farklı kültür kodlarına sahip, parçalı, hemen tamamen örgütlü menfaat ilişkilerine göre şekillenmiş bir toplum oluşudur). Böyle bir toplumu -üstelik- “**hemen**” uyum beklenmesi en azından rasyonel değildir. O halde, sosyal uyumdan söz ederken hem dikkatli, hem insafli olmak gerekir. En önemli husus, uyum çift taraflı bir süreç oluşudur. Aksini iddia etmek, yerli tarafın dilinin altında bütünleşme veya asimilasyon baklasının varlığını görmemektir (Gezgin, 1994, s.49,59). Uyumdan kastedilenin bütünleşme olduğuna ilişkin pek çok veri mevcuttur.

3. Bütünleşme (Integration): Uyumdan sonra en çok tartışılan bu kavramdır. Aynı zamanda uyum ile anlamdaş kullanılır. “**Karşılıklı ilişkilerin ayakta tutulmasının, ilişkilerin kesilmesine edildiği durum**” (Essen, 1979, s.170). Bu tanım çok dar ve uyum ile özdeş sayılmak gereken bir yaklaşımı sergiler. Literatürde integrasyon bir yandan sınırlı bir süreç, bir yandan da asimilasyona geçişi sağlayacak bir olgu şeklinde görünmektedir. Literatürde uyum’dan esirgenen ilgi integrasyonda yoğunudur. Nitekim anılan sözlükte iki ayrı uyum makalesi yer alıyor. Kavramın kapsamını politikacılar siyasi saiklerle, akademisyenlerse realiteleri göstererek çözüme eğilimindedir.

Bir araştırmada yabancı işçilerin sosyal integrasyonu üç kategoriye ayrılır:

i. **Tekilci İntegrasyon:** Azınlığın kendi özelliklerini terkedip çoğunluğa uyması, onun sosyal kontrolünü kabullenmesi bu asimilasyonun kapısıdır. Tek yönlü değişimi esas alır.

ii. **Çoğulcu İntegrasyon:** İki tarafın beraber yaşamayı mecburi bir çözüm olarak görmesi; tarafların temel özelliklerinin saklı tutularak asgari ölçüde değişmeleri (bunun farklı bir getto türü olduğu söylenebilir)

iii. **İçten Karşılıklı İlişkili İntegrasyon:** Burada her iki tarafın devamlı ve karşılıklı etkileşimi esastır. Her iki taraf da integrasyon öncesi halinden farklıdır. (Bunun rafine ve ciddi bir uyum olduğu söylenebilir (Bingemer – Meistermann, 1972, s.1920).

En açık sözlü yazar Darmstadt Üniversitesi öğretim üyesi Prof.H.Esser'dir: “... **Bu kavram az veya çok belirgin bir şekilde asimilasyon anlamında kullanılır.**” (Esser, 1984) Bir diğer çalışma da şu tespit var: “**İntegrasyon bir yerli ilişki grubunun dilinden, tüketim ve boş zaman alışkanlıklarına varıncaya kadar yaşama alışkanlıklarının temessülüdür**”(Esser, 1980, s.19) (Çevirideki son kelimenin -angleichung-asimilasyon anlamına da geldiğini belirtmeliyiz).

4. Asimilasyon (Assimilation): Uyarlama uyumun, uyum integrasyonun kapısıydı. İntegrasyon, asimilasyonun kapısı hatta bir tür diğer adı olduğu anlaşılıyor. Absorbsiyon, asimilasyon ile karıştırılan bir kavramdır. Eisenstadt, bu kavramla İsrail'e gelen Musevi göçmenlerin sosyalleşmelerini açıklar. Dolayısıyla absorbsiyon (emme), köken ortaklığını gerektirir. Oysa asimilasyonda iki ayrı milliyetten, köken bakımından çok farklı kültürel yapılardan hareket edilmektedir (Gezgin, 1994, s.72). İyi bir integrasyon başarılı bir asimilasyon için şarttır.

Çalışan ülkede hangi nedenle olursa olsun kalma yerleşme süreçlerinin uzaması asimilasyon tartışmalarını gündeme getirdi. Bir yazar (Hoffmann - Nowonty) , yabancı işçiler için uyum imkânları arttıkça asimile edilebilme imkanlarında o ölçüde arttığı hipotezini belirtir (Hoffmann – Nowotny, 1976, s.56).

Literatürde asimilasyon, bir kaynaşma ancak içinde görülen grubun geleneklerini, duygularını ve zihniyetini almak ve bunun içinde olgunlaşmak olarak ifade edilir. Burada olgunlaşmanın erimeyi içerdiği açıktır. Burada son derece ilginç olan husus şu tespittir: “... **İstenen asimilasyon şartları yerli alt tabakanın değil orta tabakanın etkin kültürünü hedefler...**” (Hoffmann – Nowotny, 1976, s.57) o halde asimilasyonun bir dayatma olduğu tartışılması gerekmeyen bir husustur.

Yapısal ve sosyo-ekonomik asimilasyon türleri de olmakla birlikte en önemlisi kültürel asimilasyondur. Bu tür, asimile eden toplumun temel kurumlarına katılım ve –daha önemlisi- değer yargularıyla uyuşum esasına dayanır.

1981’de Berlin Belediyesi Başkanı ve Eyalet Başbakanı Weiszacker “... **Yabancı vatandaşların hayati kararlarını vermeleri gerekir: onlar ülkelerine geri dönüş ile kalma arasında seçim yapmalıdırlar. Bu devamlı olarak Alman olma kararını da beraberinde getirmektedir**” (Laurien, 1983, s.39-40) (Alman kamuoyunda egemen görüşü olmalı ki, Weiszacker daha sonra cumhurbaşkanı seçildi).

5. Akkulturation (Akkültürasyon): Adaptasyondan similasyona uzanan süreçte esasen arada verilmesi gereken bu kavram adaptasyondan (uyarlama) daha kapsamlı, uyuma uzanan daha etkili, integrasyondan daha sınırlı olup; asimilasyondan ise gönüllülük yönüyle ayrılmaktadır.

Kavram, bir yönüyle kültür aktarımı, bir yönüyle kültür alımıdır. Nitekim, klima kavramı bu iki boyuta ayırır “ **Kültür unsurlarının bir**

nesilden gelecek nesile intikali.” “Bir grup ya da ferdin başka bir kültür unsurlarını benimseyerek alması suretiyle, kültüründe meydana gelen değişmedir.” Kavram, zorlamayı içermediği gibi, serbestliği, seçiciliği ve gönüllülüğü ön planda tutmaktadır (Klima, 1982).

Yabancı işçilerin akkültürasyon süreçleri hem birinci nesli hem ikinci nesli içerir. Birinci nesil için bu kavramın adaptasyon ve uyumu kolaylaştırıcı bir süreç olduğu söylenebilir. Birinci neslin bir görevi de sonraki nesle kültür aktarımıdır. Yani, akkültürasyon ilk anlam, itibarıyla ifası. Bu ifa'nın sosyal(leştirme) olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

İkinci nesil açısından akkültürasyon dahi çok integrasyon bakımından önemli. Özellikle yurtdışı doğumlular için adaptasyon ve uyum problemsiz yaşanabilecek süreçlerdir. Ancak, dikkatsiz, kendi kültür değerlerini edinememiş-içselleştirememiş ikinci kuşak mensupları için yerli toplum ile akkültürasyon sessiz-sedasız asimilasyon tuzağına düşmeye neden olabilir.

SONUÇ

1980'li yıllarda işgücü göçüne ilişkin Almanca literatürün en belirgin özelliği terminolojik karmaşa içermesidir. Bunun nedenleri şunlar olmalıdır:

1- Sosyal Realitelerin Yasal Düzenlemelerin Önüne Geçmesi: 1980'li yıll Almanya'sında ve özellikle Avusturya'sında başta mevzuat ve konjonktürel dalgalanmalar olmak üzere temel kavramlar birbiri yerine ikame edilmiş ve dikkatli bir bakışla “**bilinçli**” olduğu anlaşılan bir karmaşa oluşturmuştur.

2-Dönemin Almanca literatüründe göç terminolojisinde ittifak yoktur. Her ülke temelde konjonktürel gelişmelerle uyuşan bir kavramsallaştırmaya gitmektedir.

3-İşçi alımının çok geniş bir çevreye yayılması (ki Almanya'nın Şili'den Kore'ye kadar uzanan coğrafyada işçi müraacat büroları açtığı bilinir) bu hususta bir diğer güçlüktür.

4-Rotasyon ilkesinin terkedilmesi de kavramsallaştırma güçlükleri getirmiştir (Klima, 1982).

5-İşgücü göçü temelde ekonomik karakterde olmakla birlikte, bazen ailevi, kültürel, dini ve sosyal nedenlerin de bulunması kadar konunun iktisattan sosyolojiye, sosyal siyasetten hukuka, psikolojiye değin pek çok disiplinin ilgi alanına girmesi de bir diğer zorluk nedenidir. Max Frisch'in çok bilinen cümlesinde de bu anlam içkindir: **“İşgücü çağırdık insanlar geldi.”**

Kaynakça

Auernheimer, G. (1984). ‘‘Auslaenderforschung’’in: *Handwörterbuch Auslaenderarbeit* (Hrsg. G. Auernheimer), Basel.

Bingemer, K. Meistermann – Seeger, E. (1972). ‘‘ Probleme der Integration’’ in: *Leben als Gastarbeiter geglückte und missglückteintegration* (Hrsg. K. Bingemer, E. Meistermann – Seeger, E. Neubert), Opladen.

Esseri H.et.al.,(1979). *Arbeitsimmigration und Integration: Sozialwissenschaftliche Grundlagen*, Bd. 4, K öningstein – Taunus,.

Esser, H. (1984). ‘‘ Integration (soziologisch – analytisch)’’ in: *Handwörterbuch*, Basel.

Esser, H. (1980). *Aspekte der Wanderungssoziologie*. Darmstadt.

Gezgin, M.F. (1994). *İşgücü Göçü ve Avusturya’daki Türk İşçileri*. İstanbul.

Hamilton, L. (1985). ‘‘Zu den Ursachen der Migration in Europa’’ in: *Wanderarbeiter in der EG* (Hrsg. W.D.Just, A.Groth). München.

Hoffmann – Nowonty, H.J. (1976). ‘‘ Gastarbeiterwanderungen und Eoziale Spannungen’’ in: *Gastarbeiter* (Hrsg. H. Reimann). Augsburg.

Klima, R. (1978). ‘‘Akkulturation’’ in: *Lexion zur soziologie* (Hrsg. W. Fuchs et. al.). Reinbek.

Laurien, H.R. (1983). ‘‘ Möglichkeiten und Grenzen kulturelle Integration, Erfahrungen und Perspektiven aus kulturpolitischer Sicht’’ in: *Die Fremde Mitbürger* (Hrsg. H. Esser), Düsseldorf.

Leitner, H. (1983). *Gastarbeiter in der staedtischen Gesellschaft*, Wien, Bamberg.

Meistermann – Seeger, E. (1972). ‘‘Einleitung’’ in: Leben als Gastarbeiter geglückte und missglückte Integration (Hrsg. K. Bingermer, E. Meistermann – Seeger, E. Neubert). Opladen.

Schönbach, P. (1970). Sprache und Attituden , über den Einfluss der Beziehungen ‘‘Fremdarbeiter’’ und ‘‘Gastarbeiter’’ auf Einstellung gegenüber ausländischen Arbeitnehmern, Bern – Stuttgart, Wien.

Wallimaan, I. (1985). ‘‘ Der Import von ausländischen Arbeitnehmern in die Schweiz in: Arbeitskraft – Reproduktionskosten, ethnischer Antagonismus und die Integration ausländischer Arbeitnehmer und Immigranten (Hrsg. M. Rosch), Basel.

Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Uygulamalarının Göç Yönetimi Bağlamında Değerlendirilmesi

Fatih ALTUN¹

Mehmet BİRİNCİ²

ÖZET

2011 yılında Suriye’de başlayan şiddet olaylarının akabinde, bu ülkeden Türkiye’ye yönelik bir göç dalgası başlamıştır. Günden güne artan şiddet ve yaşanan insan hakları ihlalleri ile beraber göçün yoğunluğu da artmıştır. 2015 yılı itibariyle Türkiye’ye göç eden Suriyeli sayısının yaklaşık 2 milyona ulaştığı ifade edilmektedir. Bunların küçük bir kısmı sınıra yakın illerde kurulan kamplarda, ancak büyük bir bölümü ülkenin neredeyse tamamına yayılmış bir şekilde bu kampların dışında yaşamaktadır. Böylesi büyük bir göçe hazırlıksız yakalanmasına rağmen Türkiye mültecilere yönelik çok önemli çalışmalar yapmış, onlara yönelik kurduğu kamplarda örnek uygulamalara imza atmıştır. Ancak göçün çok uzun bir sınır hattında yoğun bir şekilde yaşanması beraberinde birtakım sıkıntıları da getirmiştir. Özellikle mültecilerin kayıt altına alınması ve kamplara yerleştirilmesi konusunda sorunlar yaşanmıştır. Bu çalışmada mültecilere yönelik gerçekleştirilen sosyal yardım ve hizmet uygulamalarına yer verilecek, yaşanan aksaklıklar göç yönetimi bağlamında ele alınarak somut çözüm önerileri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göç Yönetimi, Sosyal Yardım, Sosyal Hizmet.

---

¹ Arş. Gör., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

² Yrd. Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

GİRİŞ

Bugün itibariyle Suriye'den Türkiye'ye göç eden sığınmacıların sayısının 2 milyona yaklaştığı ifade edilmektedir. Bunların küçük bir kısmı sınıra yakın illerde kurulan kamplarda yaşamakta, büyük bir bölümü ise ülkenin neredeyse tamamına yayılmış olup, dağınık bir biçimde hayatlarını idame ettirmeye çalışmaktadır. Üç bölümden oluşan bu çalışmada birinci bölümde göç ve göç ile ilgili kavramlar üzerinde durulmuş, uluslararası koruma türlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise, Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar ele alınmış, bu sığınmacılara yönelik olarak verilen sosyal yardım ve sosyal yardım faaliyetleri incelenerek mevcut durum tespiti yapılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise göç yönetimi üzerinde durularak, göç yönetimi ile ilgili yeni bir bakış açısı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada, özellikle bu dağınıklığın nasıl önlenebileceği, göçün daha geniş ve daha uzun vadeli bir bakış açısıyla nasıl ele alınması ve yönetilmesi gerektiği üzerinde tartışılmakta ve çeşitli öneriler sunulmaya çalışılmaktadır. Bunun için göçün analiz edilmesi ve kayıt altına alınması, planlanması, son olarak göçün bu plan dâhilinde ve ülke menfaatlerini esas alan bir uygulama çerçevesinde insan haklarından taviz vermeden yönetilmesi gerektiği üzerinde durulacaktır.

1. GÖÇ KAVRAMI VE ULUSLARARASI KORUMA TÜRLERİ

1.1. Göç Kavramı

İnsanların yer değiştirme hareketi insanlık tarihinin başlangıcına kadar dayanmaktadır. Tarihin tüm aşamalarında bu durum sosyal hayatı etkileyen en önemli etkenler arasındaki yerini almıştır. Bu hareketlerin farklı siyasi, ekonomik ve sosyal anlamlar kazanması ise ulus devletlerin oluşumu sonrasında denk gelmektedir (Sallan Gül, 2002, s. 80). Göç kavramı ile ilgili literatürde farklı

araştırmacılar tarafından yapılmış birçok tanım bulunmaktadır. En genel anlamda göç “anamlı bir uzaklık ve etki yaratacak kadar bir süre içinde gerçekleşen bütün yer değiştirmeler” olarak tanımlanmaktadır (Erder, 1986, s.9).

Tekeli’ye göre (1998), göç; “belli bir zaman dilimi içerisinde belli bir yerleşme alanında yaşayanların, kendi iradeleriyle yaşam yerlerini söz konusu yerleşme alanının dışına taşıyanların miktarıdır.” Keser’e göre (2011) göç; mevcut coğrafi veya idari sınırların ötesine, yeni yerleşim yerlerine ve yeni sosyal gruplara doğru yaşanan hareketleri ifade etmektedir. Göç olgusu içeriğinde homojen bir yapıya sahip olmayıp farklı sosyallikler içermektedir. Göçler oluş sebebi, türü ve sonuçları itibarıyla toplumların yaşamalarını şekillendiren önemli bir olgudur.

Göç hem toplumları hem de bireyleri etkileyen bir olgudur. İnsanların göç eylemini gerçekleştirirken çoğunlukla hedefledikleri hem kendileri hem de aileleri için sahip oldukları mevcut ekonomik ve sosyal koşulları değiştirmektedir (Audas ve McDonald, 2004, s. 17-24). Göç öncelikle bir mekân değiştirme hadisesidir. Kişiler veya gruplar çeşitli nedenlerle yaşadıkları bölgeden başka bir bölgeye gidebilmektedirler. Bu durum eğitim ve çalışma amaçlı örneklerde olduğu gibi geçici olabileceği sürekli bir nitelik de taşıyabilmektedir (Sağlam, 2006, s.34).

Göç olgusuna göç eden kişiler tarafından bakıldığında genellikle daha iyi yaşam şartları ve sosyal konum arayışı ön plana çıkmaktadır. Bu amaçlar ulaşmak sadece göçmenlerin elinde olmayıp göç edilen ülkenin göçmen politikaları, toplumsal yapı ve göçmenlere karşı tutum ve davranışlarda önemli etkenler arasındadır. Bu bağlamda toplumların göçmenlere bakış açısı kendilerine yakın olanlara daha hoşgörülü olurken kendilerine uzak inşalara karşı daha mesafeli hatta düşmanca bir tutum sergileyebilmektedir (Canatan, 2013).

Göçü, nedenlerine göre; zorunlu ve gönüllü göç, amaçlarına göre; çalışma, sığınma ve kullanılan yöntemlere göre; yasal, yasa dışı gibi farklı kriterlere uygun olarak tanımlamak mümkündür. Bununla birlikte “farklı bilimsel

disiplinler olarak ekonomi, sosyoloji, demografi, coğrafya, tarih, psikoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve diğer bazı ilgili disiplinler göçle ilgili konulara farklı bakış açılarıyla değinirler” (İçduygu ve Sirkeci, 1999, s. 249).

Göçe sebep olan faktörler itici ya da çekici olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Göçler çevresel, demografik, ekonomik ve siyasal baskılar gibi itici faktör sebebi ile gerçekleşebilmektedir. Benzer şekilde kuraklıklar, su baskınları, depremler, yaşadığı yeri terk etmesini zorlayan ekonomik koşullar ise, yoksulluk, işsizlik gibi nedenler, yaşadığı yeri terke zorlayan siyasal baskılar arasında da savaşlar, ihtilaller ve sıkıyönetim, totaliter-otoriter yönetimler de itici faktör arasında gösterilebilir. Çekici faktörler arasında ise istihdam olanakları ve ekonomik kazançlar gösterilebilir (Çelik, 2000, s. 201).

1.2. Zorunlu Göç

Bir bölgede sosyal, ekonomik, kültürel ya da çevresel faktörlere bağlı olarak insanların yaşamasını olanaksız kılan nedenlere bağlı olarak isteğe bağlı olmadan gerçekleşen göçler zorunlu göçler olarak nitelendirilmektedir. Zorunlu göçler mevcut nüfusun yerleşim yerlerinden zorla atılması veya yaşanılan yerin koşullarına bağlı olarak göç eden insanların iradesi dışında gerçekleşmektedir (Gürbüz, 2006, s. 211).

Zorunlu göç; depremler, büyük yangınlar, iklim değişiklikleri gibi çevresel faktörler ve doğal afetlere olabileceği gibi savaş, şiddet, gibi nedenlerle de gerçekleşebilmektedir. Savaşın ve şiddetin yol açtığı toplumsal yaralar en az savaşın kendisi kadar şiddetli olmaktadır. Bu sebeple savaşın ve şiddetin yarattığı zorunlu göçler en trajik ve travmatik olan göç türü olmuştur (Yalçın, 2004, s.26). Zorunlu göçün bir diğer trajik yönü ise kişi ya da grupların, doğrudan kendilerinin taraf olmadıkları çatışma ve savaşların nesnesi durumuna gelebilmeleri ve zorla göç ettirilmeleri ya da göç etmek zorunda bırakılabilmeleridir (Keser, 2011, s.2).

Suriye’de yaşanan çatışmalar ve savaş milyonlarca insanı zorunlu göçe maruz bırakmıştır. Milyonlarca insan Türkiye, Irak ve Ürdün gibi komşu ülkelere

göç etmek zorunda kalmıştır. Zorunlu göçün trajik ve travmatik boyutu halen devam etmektedir.

1.3. Düzensiz Göç

Küreselleşme ile birlikte kaçak göç konusu daha çok dikkat çeken bir boyuta ulaşmıştır. Kaçak göç ve göçmenle için kullanılan “kaçak” kelimesi literatürde olumlu bulunmamaktadır, bu kavram yerine daha çok “düzensiz göç ya da düzensiz göçmen” ifadeleri kullanılmaktadır (Dağdelen, 2011). Düzensiz göçe ilişkin ayrıca evraksız göç, müsaadesiz göç ve gizli göç gibi eş kavramlar kullanılmaktadır (Erder ve Kaşka, 2012, s.114).

Düzensiz göç kavramı; mültecileri, sığınmacıları, yasadışı göçü ve göçmen kaçakçılığını da kapsayan geniş bir kavramdır. Kısaca yasalarla düzenlenmiş göç sürecinin dışında kalan tüm göç akımlarını “düzensiz göç” kavramı tanımlamaktadır (Koser, 2005, s. 9). Diğer bir ifadeyle “Göç gönderen, kabul eden ve göçe aracı olan geçiş ülkelerinde düzenleyici normların dışında kalan hareket.” olarak betimlenen düzensiz göç kapsamında değerlendirilmektedir (General Directorate of Security Report, 2005, s.81).

Düzensiz göç sadece gelişmiş ülkelere yönelik değil gelişmekte olan ülkelere yönelik de gerçekleşmektedir. Dünya çapında düzensiz göçmen sayısının hızla attığı görülmektedir. Bu artışın nedenleri arasında; hedef ülkelerin göç politikalarını katılaştırması, kaynak ülkelerde artan göç baskısı, göçün kontrolündeki güçlükler ve göçmen kaçakçılığı yapan suç örgütlerinin faaliyetlerindeki artışlar gibi faktörler etkili olmaktadır (De Haas H., 2008).

Türkiye’de göç konusunda son dönemde yapılan çalışmalar neticesinde 11 Nisan 2014 tarihinde 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) yürürlüğe girmiştir. Kanunun göç ile ilgili tanımında düzenli göç, düzensiz göç ve uluslararası koruma ifadelerine de yer verilmiştir. Buna göre, “Yabancıların, yasal yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını ve Türkiye’den çıkışını ifade eden düzenli göç ile yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını, Türkiye’den çıkışını ve Türkiye’de

izinsiz çalışmasını ifade eden düzensiz göçü ve uluslararası korumayı” ifade etmektedir (YUKK, 2014, madde 3).

1.4. Uluslararası Koruma Türleri

Türkiye, 11.04.2014 tarihinde yürürlüğe giren 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile üç çeşit bireysel uluslararası koruma hakkı tanımlanmış, geçici koruma rejimine yasal dayanak sağlamıştır.

1.4.1. Mültecilik

Bir kişinin mülteci statüsü elde edebilmesi için öncelikle bir ülkeye iltica hakkı elde edebilmek için başvuru yapması gerekmektedir. İltica hakkının tanınmaması sonucu mültecilik durumu ortaya çıkmaktadır. Hukuki bir statü olması nedeniyle mültecilik ve iltica hakkı iç içe geçmiştir. (Pehlivan, 2004). Mülteci kavramının İngilizcedeki karşılığı “asylum”dur. İngilizce asylum kelimesinin sözlük anlamı “özellikle politik sebeplerden ötürü ülkesini terk eden kişiye bir devlet tarafından verilen koruma” şeklindedir (Sztucki, 1999).

22 Nisan 1954 tarihinde yürürlüğe giren “Birleşmiş Milletler Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme” hükümlerine göre Mülteci; “İrki, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıstır” (BM Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme, 1951, madde 1).

Türkiye, bu tanımlı coğrafi kısıtlılıklar şartıyla kabul etmiş olup günümüze kadar uygulama alanı bulan kısa adıyla 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliğinde, “Avrupa’da meydana gelen olaylar nedeniyle” başvuranlara mülteci, “Avrupa dışından gelenlere” ise sığınmacı tabirini kullanmıştır.

6458 sayılı YUKK, aynı coğrafi kısıtlılıkları koruyarak mülteciyi; Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir.” şeklinde tanımlamıştır (YUKK, 2014, madde 61).

Türk hukukunda mültecilik statüsü kazanabilmek için bahsedilen zulmün “Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle” gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Avrupa’dan gelerek uluslararası koruma talep eden yabancılardan mülteci olma şartını taşıyanlar Türkiye’de iltica talebinde bulunabilmektedirler. Türkiye’de mülteci statüsü, daha çok soğuk savaş döneminde Doğu Avrupa ülkelerinden gelenlere yönelik uygulanmıştır (Başak, 2011).

1.4.2. Sığınmacılık

1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği, Avrupa dışından herhangi bir yerden gelenlere, üçüncü bir ülkeye kalıcı olarak yerleştirilene kadar sığınma hakkı tanımaktadır. Buna göre Sığınmacı; “İrki, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancıdır.”

Bu tanıma göre Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle başvuranlar mülteci, Avrupa ülkeleri dışından gelenler ise sığınmacı olarak nitelendirilmektedir.

1.4.3. Şartlı Mültecilik

11.04.2014 tarihli 6458 sayılı YUKK (Madde 62), mülteci tabirini korurken, sığınmacı ifadesini yerine şartlı mülteci kavramını kullanmıştır. Bu bakımdan şartlı mülteci kavramı yeni bir tabirdir.

Şartlı Mültecinin tanımı; “Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü ifade eder. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına izin verilir.” şeklindedir.

1.4.4. İkincil Koruma

Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak vatandaşı olduğu veya ikamet ettiği ülkeye geri gönderildiği takdirde;

- a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek,
- b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak,
- c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak

istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü ifade eder (YUKK, 2014, madde 63).

1.4.5. Geçici Koruma

Bir ülkenin uluslararası sınırlarına doğru kitlesel şekilde yaşanan ve süreklilik arz eden göç hareketleri dolayısıyla, bireysel hukuki koruma sağlayamayacak derecede o ülkenin kitlesel göçlerden etkilenmesi durumunda, uyguladığı sistem; geçici koruma olarak adlandırılır.

Kitlesel akın olaylarında acil çözümler bulmak üzere geliştirilen bir koruma biçimidir. Devletlerin geri göndermeme yükümlülükleri çerçevesinde kitleler halinde ülke sınırlarına ulaşan kişilere, bireysel statü belirleme işlemleri ile vakit kaybetmeden, uygulanan pratik ve tamamlayıcı bir çözüm yoludur.³

Türkiye'ye kitlesel akınla gelen Suriyelilere sağlanan koruma uluslararası literatüre göre geçici korumadır. Geçici korumanın 3 temel unsuru vardır bunlar; açık sınır politikası ile ülke topraklarına kabul, geri göndermeme ilkesi ve gelen kişilerin temel ve acil ihtiyaçlarının karşılanması şeklindedir.

Türkiye, 29.04.2011'den bu yana geçici korumayı “Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” ve 30.03.2012 tarihli ve 62 sayılı “Türkiye’ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge” (İçişleri Bakanlığı Yönergesi) çerçevesinde sağlamaktadır.⁴

³ http://www.goc.gov.tr/icerik3/toplu-siginma--gecici-koruma_409_558_1094, Erişim Tarihi: 20 Şubat 2015.

⁴ http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-korumanin-unsurlari_409_558_1095, Erişim Tarihi: 20 Şubat 2015).

Ancak 11.04.2014 tarihinde yürürlüğe giren YUKK ile geçici koruma, yasal dayanak kazanmıştır. Geçici Koruma Kavramı; “Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilmektedir.” Şeklinde tanımlanır. Mülteci veya ikincil koruma statüsü sahibi kişiler, statü almasından itibaren bağımlı veya bağımsız olarak çalışabilmekte, şartlı mülteciler de, uluslararası koruma başvurusu tarihinden altı ay sonra çalışma izni almak için başvurabilmektedirler. Geçici koruma altına alınanların, örneğin Suriyelilerin çalışma hakkı bulunmamaktadır. Ancak yasal olarak pasaportuyla gelmiş ve ikamet izni verilmiş bulunan Suriyelilere ikamet izin sürelerini aşmamak üzere, çalışma izni verilmektedir.⁵

Yasal olarak giriş yapmamış olan Suriyeliler ikamet izni alamamakta, sadece AFAD tarafından gerek barınma merkezlerinde gerekse illerde kurulan merkezlerde kayıt altına alınmaktadırlar. Bu kayıtlar sayesinde Suriyeliler Türkiye içinde temel sağlık, eğitim gibi hizmetlerden yararlanabilmektedirler.

2. SURİYELİ SİĞİNMACILARA YÖNELİK SOSYAL YARDIMLAR VE SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI

Suriye’de yaşanan çatışmalar üçüncü yılını geride bırakırken, çevresinde büyük siyasal, ekonomik ve sosyal etkiler bırakmaya devam etmektedir. Şüphesiz yaşanan çatışmaların sonuçlarını önemli kılan unsurların başında insani boyut gelmektedir. Resmi verilere göre yaklaşık 150 bin insanın hayatını kaybettiği çatışmalar neticesinde 3 milyona yakın Suriyeli ülkelerini terk etmek zorunda kalmış 6 milyona yakını ise evlerinin terk edip ülke içerisinde daha güvenli olduğunu düşündükleri bölgelere göç etmiştir. Yaklaşık 23 milyon nüfusa sahip olan ülkede 10 milyona yakın insan yaşanan çatışmalardan doğrudan etkilenmiştir. Göçmenlerin %75’inden fazlasını kadın ve çocuklar oluşturmakta olup büyük çoğunluğu kamplar dışında zorlu koşullar altında yaşamaktadırlar.

---

⁵ <http://www.alo170.gov.tr/ss.aspx#52>. Erişim Tarihi: 23 Şubat 2015.

Suriyeli göçmenlerin hedefi daha iyi bir yaşama sürmekten öte; güvenlik, beslenme, barınma ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaktır (ORSAM Raporu, 2014, s. 189). Dolayısıyla Suriyeli mülteciler öncelikle sosyal yardımlara ve sosyal hizmete gereksinim duymaktadır.

2.1. Türkiye’deki Suriyelilerin Genel Durumu

Suriye’de yaşanan çatışmalardan etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Yaşanan bu çatışmalar Türkiye’yi ekonomik, sosyal ve siyasi boyutları ile etkilemiştir ve etkilemeye devam etmektedir. Bu çalışmada Suriye’deki olayların Türkiye üzerindeki sosyal etkileri üzerinde durularak sosyal yardım ve sosyal hizmet uygulamalarına yer verilecektir.

Türkiye’de Suriyeli sığınmacılara yönelik faaliyetleri Dışişleri bakanlığı ve mülki amirler ile koordineli olarak Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı (AFAD) tarafından yürütülmektedir. Bununla birlikte, AFAD bu çalışmalarını Dışişleri Bakanlığı ve yerel mülki amirliklerle eşgüdüm içinde gerçekleştirmektedir. Türkiye’de bulunan Suriyelilerin sayısına ilişkin resmi veriler AFAD tarafından yayınlanmaktadır.

Suriye’de yaşanan çatışmalar sonrası 3 milyonu aşkın Suriyeli komşu ülkelere sığınmıştır. Türkiye, Suriyelilere yönelik “Açık Kapı Politikası” uygulamış ve giriş yapan hiçbir Suriyeliyi geri göndermemiştir. Türkiye’ye sığınan Suriyelilere “Geçici Koruma Statüsü” verilmiştir. Türkiye 2 milyona yakın Suriyeliyi misafir etmekte olup sığınmacılardan yaklaşık 260 bini Başbakanlık AFAD’ın 10 ilde kurduğu ve yönettiği 25 barınma merkezinde yaşamlarını sürdürmektedir (AFAD Suriye Raporu, 2015). Diğer sığınmacıların başta İstanbul olmak üzere Türkiye’nin birçok iline dağılmış durumdadırlar. Bu illerde ikamet eden sığınmacıların sayıları tam olarak bilinmemektedir.

Tablo 1: Türkiye’ de Suriyeli Sığınmacıların Barınma Merkezlerine İlişkin Temel Veriler

İL	GEÇİCİ BARINMA MERKEZİ	BARINMA TİPİ		GBM MEVCUDU		TOPLAM
Hatay	Altınözü 1 Çadırkenti	263	Bölme	1.390	Suriyeli	15.127
	Altınözü 2 Çadırkenti	622	Çadır	2.787	Suriyeli	
	Yayladağı 1 Çadırkenti	236	Çadır	2.832	Suriyeli	
		310	Bölme			
	Yayladağı 2 Çadırkenti	510	Çadır	3.067	Suriyeli	
	Apaydın Konteynerkenti	1.181	Konteyner	5.051	Suriyeli	
Gaziantep	İslahiye 1 Çadırkenti	1.898	Çadır	9.331	Suriyeli	50.938
	İslahiye 2 Çadırkenti	2.364	Bölme	9.522	Suriyeli	
				9.140	Iraklı	
	Karkamış Çadırkenti	1.686	Çadır	7.224	Suriyeli	
	Nizip 1 Çadırkenti	1.858	Çadır	10.668	Suriyeli	
	Nizip 2 Konteynerkenti	938	Konteyner	5.053	Suriyeli	
Şanlıurfa	Ceylanpınar Çadırkenti	4.771	Çadır	19.073	Suriyeli	102.043
	Akçakale Çadırkenti	5.000	Çadır	27.799	Suriyeli	
	Harran Konteynerkenti	2.000	Konteyner	13.871	Suriyeli	
	Viranşehir Çadırkenti	4.100	Çadır	17.168	Suriyeli	
	Suruç Çadırkenti	7.000	Çadır	24.132	Suriyeli	
Kilis	Öncüpınar Konteynerkenti	2.063	Konteyner	12.506	Suriyeli	36.476
	Elbeyli Beşiriye Konteynerkenti	3.592	Konteyner	23.970	Suriyeli	
Mardin	Midyat Çadırkenti	1.300	Çadır	3.028	Suriyeli	14.676
				2.549	Iraklı	
	Nusaybin Çadırkenti	3.270	Bölme	3.706	Iraklı	
	Derik Çadırkenti	2.100	Bölme	5.393	Suriyeli	
Kahraman Maraş	Merkez Çadırkenti	3.347	Çadır	17.111	Suriyeli	17.111
Osmaniye	Cevdetiye Çadırkenti	2.012	Çadır	9.182	Suriyeli	9.182
Adıyaman	Merkez Çadırkenti	2.292	Çadır	9.837	Suriyeli	9.837
Adana	Sarıçam Çadırkenti	2.162	Çadır	11.168	Suriyeli	11.166
Malatya	Beydağı Konteynerkenti	2.083	Konteyner	7.713	Suriyeli	7.715
Toplam						258.876

Kaynak : AFAD, Suriye Afet Raporu, 2015.

AFAD barınma merkezlerinde alışveriş, ısınma, güvenlik, ibadet, altyapı, haberleşme, tercümanlık, psiko-sosyal destekler ile çeşitli ihtiyaçlara dönük (çamaşırhane, bulaşıkhanesi, temizlik vb.) hizmetler sağlanmaktadır. Barınma merkezlerinde insani ihtiyaçların dışında Suriyeli misafirlerin sosyal ihtiyaçlarına yönelik eğitim ve mesleki kurs faaliyetleri de yürütülmektedir. Dinlenme merkezleri, çocuk ve oyun parkları, televizyon odaları ve internet hizmetleriyle Suriyeli misafirlerimizin boş zamanlarını değerlendirmeleri sağlanmaktadır (AFAD Suriye Raporu, 2015). Tablo 2’de kamplar dışında yaşayan Suriyelilerin şehirlere göre dağılımına yer verilmiştir. Kasım 2014 verilerine göre hazırlanan tabloda 1000 ve üzeri Suriyelinin yaşadığı şehirler dikkate alınmıştır. Bu rakamlar kayıtlı Suriyeli sayısını göstermektedir. Rapor içinde verilen rakamlar kayıt altına alınmamışlar dâhil yerel yetkililerin verdiği tahmini rakamlardır.

Tablo 2: Türkiye’de Barınma Merkezleri Dışında Yaşayan Suriyeliler

Şehir	Suriyeli Sayısı
İstanbul	330.000
Gaziantep	220.000
Hatay	190.000
Şanlıurfa	170.000
Mardin	70.000
Adana	50.000
Kilis	49.000
Mersin	45.000
Konya	45.000
Kahramanmaraş	44.000

Ankara	30.000
Bursa	20.000
Batman	20.000
Şırnak	19.000
Kocaeli	15.000
İzmir	13.000
Osmaniye	12.000
Antalya	10.000
Kayseri	9.500
Diyarbakır	5.000
Adıyaman	2.500
Samsun	1.230
Niğde	1.100
Aydın	1.000

Kaynak: İçişleri Bakanlığı (Aktaran : ORSAM Raporu, Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri, Rapor No: 195, Ocak 2015, s. 15).

Türkiye'de bulunan 2 milyona yakın Suriyeli 'den kamplarda yaşayanlar için yaşam koşullarının daha iyi olduğu, şehirlerde yaşayanların ise açlık, yoksulluk vb. birçok sorunla karşı karşıya kaldıkları ifade edilmektedir (ORSAM Raporu, 2015, s. 12).

2.2. Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Sosyal Yardım ve Hizmetler

Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) 2014 yılında Suriye'ye komşu ülkelerde bulunan sığınmacıların kaldığı kamplara yönelik

yaptığı bir saha araştırması gerçekleştirmiştir. Bu araştırmanın sonucunda “Suriye’ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar ve Öneriler” başlıklı bir rapor yayınlanmıştır. Buna göre komşu diğer ülkelerdeki örnekler ile karşılaştırmalar yapılarak Türkiye’deki kampların durumuna ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.

Rapora göre (ORSAM, 2014) kamplarda bulunan mevcut sosyal alanlar ve eğitim-sağlık hizmetleri diğer ülkelerdeki örneklerine göre çok daha iyi durumdadır. Ayrıca çevre ve hijyene önem verilmektedir. Konteyner kentler ile çadır kentler arasında bu faktörler açısından farklılıklar bulunmaktadır ancak genel olarak tüm kamplarda belli bir standart yakalanmıştır. Bunların yanı sıra kampların güvenliği üst seviyededir, sığınmacılar kamplara parmak izlerini vererek girmektedirler ayrıca dışardan getirilen her şey kampa sokulmadan önce x-ray cihazları ile taranmaktadır. Yine aynı rapora göre kamplarda gece ışıklandırması ve koruma görevlilerinin bulunduğu bu sebeple yerleşim yerlerinde ciddi bir güvenlik sorunu yaşanmadığı vurgulanmıştır. Sığınmacılar ile yapılan görüşmelerde de bu durum teyit edilmiştir.

Kamplarda yürütülen bir diğer faaliyet alanı ise eğitimidir. Kamplarda kalan sığınmacılara yönelik olarak (02 Mayıs 2014 verilerine göre), 22 okul, 850 derslikte 3 binin üzerinde öğretmen tarafından eğitim hizmetleri yürütülmektedir. Bu kapsamda yaklaşık 69 bin öğrenci verilen eğitimlerden yararlanmaktadır. Ayrıca, 273 Yetişkin kursunda yaklaşık 21 bin kişiye eğitim verilmektedir (AFAD, 2014).

Irak ve Ürdün’deki kamplarda da barınma, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçlara ilişkin imkânlar sunulmaktadır. Ancak çocuklar için oyun alanları, toplanma odaları, kurslar gibi sosyal alanlar ve faaliyet imkânları yok denecek kadar az sayıdadır. Türkiye’deki kamplarda ise sosyalleşmenin yanı sıra Suriyelilerin ileride meslek sahibi olmasına katkı sağlamaktadır. İngilizce, Türkçe, Arapça, bilgisayar, kuaförlük, dikiş-nakış ve halıcılık gibi kurslardan 35 bin civarında Suriyeli faydalanmıştır (ORSAM, 2014).

Sureyi sığınmacılara yönelik olarak çeşitli sağlık hizmetleri verilmekte, bu hizmetler kapsamında 21 sağlık merkezi kurulmuştur. Bu merkezlerde 399 sağlık personeli hizmet vermektedir. Bu Merkezlerde (02 Mayıs 2014 verilerine göre) yaklaşık olarak 2.652.000 poliklinik hizmeti verilmiştir (AFAD, 2014).

Yemek konusunda önceleri ihale usulü ile bir firma dışarıdan günde üç öğün sıcak yemek getirirken, sığınmacıların yemeklerle ilgili sıkıntılarını dile getirmesi ile beraber sistem değiştirilmiştir. Yeni sisteme göre sığınmacılara kişi başı aylık belli bir miktar nakit yardımı kartlara yüklenmek suretiyle yapılmaktadır. Kamplarda bulunan marketlerden insanlar bu kartlar ile ihtiyaç duydukları gıda ürünlerini kendileri alabilmektedir. Bu nakit yardımın yanı sıra kuru gıda yardımı da yapılmaktadır. Kamplarda kurulan mutfak alanlarında her aile kendi isteğine göre yemek pişirebilmektedir (ORSAM, 2014).

Bu hizmetlere yönelik olarak kamplarda mescit, kuran kursu, oyun parkı, dinlenme alanları, çeşitli etkinliklere yönelik birçok hizmet sunulmaya çalışılmaktadır (AFAD, 2014). Tüm bu hizmetlere rağmen kamplarda yaşayan sığınmacıların yaşadıkları sıkıntılar da mevcuttur. Kamplarda kalanların temel ihtiyaçları karşılanmaktadır ancak sığınmacıların çoğunluğu kamp dışında yaşamayı tercih etmektedir. Bu durumun en büyük sebebi olarak kamp hayatının sıkıcı bulunmasıdır. Sığınmacılar belli bir alanda her gün aynı şeyleri yapmaktan memnun değildirler. Ayrıca kampa giriş çıkışların izinle gerçekleşmesi de özgürlüklerinin kısıtlandığı hissini oluşturmaktadır. Birçok sığınmacı kampı geçici olarak görüp kamp dışında yaşamayı arzu etmektedir (ORSAM, 2014).

3. SOSYAL YARDIM VE SOSYAL HİZMET UYGULAMALARININ GÖÇ YÖNETİMİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

İkinci bölümde ayrıntılı olarak yer verilen ve son bir kaç yıldır Türkiye'nin gündemine oturan Suriye'den Türkiye'ye yönelik olarak gerçekleşen göç, hem maddi hem de manevi anlamda önemli sorunları da beraberinde

getirmiştir. Günümüz itibarıyla resmi ağzlardan yapılan açıklamalara göre göçün Türkiye'ye maliyeti 5,6 milyar dolar civarında olduğu ifade edilmektedir. Ancak buna rağmen kamplarda barındırılan göçmen sayısının yaklaşık 260 bin kişi olduğu belirtilmekte, göçün getirmiş olduğu birçok sosyal sorun ise hala çözüm beklemekte ve bu sorunlara yenileri eklenmektedir. Bu durum Türkiye'de bunca harcamaya rağmen göçün iyi yönetilemediği, bu insanların sorunlarına çare olmadığını ortaya koymaktadır.

Bu bölümde, yukarıda yer alan açıklamaların ışığında bazı kavramlara yer verilecek, sosyal yardım ve sosyal hizmetler göç yönetimi bağlamında değerlendirilecektir. Ayrıca göçün daha iyi yönetilebilmesi için neler yapılabileceği konusunda somut öneriler üzerinde durulacaktır.

3.1. Sosyal Yardım

Sosyal hizmet ve sosyal yardım kavramları sık sık birbirlerinin yerine kullanılmakta ve karıştırılmaktadır. Gerçekte sosyal yardım, daha geniş bir anlama sahiptir. Friedlander'a (1961) göre sosyal yardım; "sosyal hizmet servisi ve kurumların sistemli organizasyonu, bireylere ve gruplara tatmin edici standart hayat ve sağlığa ulaşmaya yardım etmek için tasarlanmış, onların tam kapasite olarak gelişmelerine fırsat veren; refahlarını, topluluk ve aileleriyle ihtiyaçlarını ahenk içinde yükseltmek için kişisel ve sosyal ilişkilerdir" ve geniş anlamıyla refahı içerir (Yıldırım, 2007, s.13). Sosyal yardımda, sosyal sigortada olduğu gibi primli bir sistemde kişilerin katkısının alınması söz konusu olmaz. Bunun yerine devlet, elde etmiş olduğu vergi gelirlerinden bu yardımları finanse eder (Taşçı, 2010, s.39). Böylece sosyal yardım, bu özelliğinden dolayı aynı zamanda sosyal koruma kavramı ile de ilişkilendirilebilir. Sosyal yardım, sosyal problemlerle yüz yüze gelen ve problemleri çözen temel kurum ve süreçleri de içine alır. Problemler çok sayıda insanı etkiler ve bunların çözümü için kamu-kamu kaynakları ve diğer sivil toplum kuruluşları birlikte hareket ederek, oluşturulan karar mekanizmaları ile sorunların çözümü için çaba gösterilir.

3.2. Sosyal Hizmet

Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) sosyal hizmet tanımını gözden geçirmiş ve yeniden tanımlanmıştır. Buna göre sosyal hizmet mesleği, “sosyal değişimin sağlanmasına ve insan ilişkilerinde problem çözüme ve güçlenmeye yardımcı olur, bireyin iyilik halini değiştirmek için özgürleşmesini sağlamaya çalışır. Sosyal hizmet; insan davranışı ve sosyal sistemlerle ilgili kuramları geliştirerek, insanların çevreleri ile etkileşime girdiği noktalarda müdahale eden bir disiplindir. İnsan hakları ve sosyal adalet ilkeleri sosyal hizmetin esasını oluşturur” şeklinde ifade edilmiştir (Duyan ve Sayar 2008, 34). Bir başka tanıma göre sosyal hizmet, insan haklarına dayalı anlayışla hareket eden barış ve katılım ilkeleri doğrultusunda bireyin ve toplumun olumlu anlamda sosyal ve ekonomik olarak gelişmesi ve değişmesini hedeflemek suretiyle, onların problemlerini çözmek, onları güçlendirmek ve özgürleştirmek amacıyla faaliyet gösterir (Cılga, 2004, s.36). Sosyal hizmet insan onuru ve insanca yaşamak, bunun için gerekli olan hayat standartları bakımından da tanımlanabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında koruyucu, önleyici, iyileştirici, değiştirici ve geliştirici nitelikteki faaliyet ve programlar bütünü (Taşçı, 2010, s.33), sosyal işlevselliği arttırmak, kapasiteyi yenilemek, güçlendirmek ve istenen amaçlara ulaşabilmek için birey-topluluklara yardımcı kapsayan çalışmalar (Zastrow, 2010, s.6) olarak ifade edilmektedir. Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi sosyal hizmet, sadece muhtaç insanların yapısal veya çevresel şartlardan kaynaklanan ekonomik sorunlarına çare olmaktan öte onların sosyal, psikolojik, kültürel ve manevi ihtiyaçlarını da giderebilmek amacıyla uygulamaya dönük olarak yapılması gereken hizmetler bütünü olarak ele alınmalıdır.

Göç yönetiminin bunları da dikkate alarak politikalar geliştirmesi ve bu anlayış doğrultusunda bir yönetim şeklini ortaya koyması ve uygulaması gerekmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmeti yerine getirirken, yardıma ve desteğe ihtiyacı bulunan insanlara insanca hizmet etmek, sosyal hizmetin ana çerçevesini oluşturmalıdır. Dolayısıyla, göç olgusuyla yüzleşen göçmenlere sosyal hizmet

sağlanırken bu doğrultuda hareket edilmeli ve uygulamalar bu anlayış üzerinde şekillenmelidir.

3.3. Yönetim

Ülgen ve Mirze' ye göre yönetim (2010); “organizasyonların, elindeki kaynaklarını planlayarak, organize ederek, yürüterek ve kontrol ederek, etkili ve verimli bir şekilde kullanması ve amaçlarını gerçekleştirmesi süreci” (s.23) olarak ifade edilmektedir. Yönetim; evrensel bir süreç, toplumsal yaşam kadar eski bir sanat ve gelişmekte olan bir bilim dalı, başkaları vasıtasıyla iş görme ve belirlenen hedeflere (Koçel, 2011, s.11) ulaşma sürecidir. Bir başka tanıma göre ise; “yönetim bir grup insanı belirlenmiş amaçlara doğru yönlendirme, aralarındaki iş bölümü, iş birliği ve koordinasyonu sağlama çabalarının toplamı ”dır. Eren'e (2003) göre yönetimin; “sadece insanlar vasıtasıyla belirli amaçlara ulaşması söz konusu değildir. Yönetim insanları olduğu kadar etkili ve verimli kullanma kaydıyla, kullanıma hazır olan tüm kaynakları da amaçlar doğrultusunda yönetmek zorundadır” (s.3) şeklinde ifade etmekte, yönetimi sadece insanları değil, kaynakları da aynı biçimde etkili kullanmak suretiyle daha dinamik bir yapı olarak ele almaktadır. Başka bir ifadeyle yönetim; belirli bir amaca ulaşmak için başta insanlar olmak üzere parasal kaynakları, donanımı, demirbaşları, hammadde, yardımcı malzemeleri ve zamanı birbiriyle uyumlu, verimli ve etkin kullanılacak kararlar alma ve uygulama süreçlerinin toplamıdır (Eren, 2003, s.3). Tanımlara baktığımız zaman “gerçekleştirilecek amaçların olması, bu amaçları gerçekleştirecek insanların örgütlenmesi, işbölümü ile dağılan insan gücünün bütünleştirilmesi ” gibi üç ortak özelliğin dikkate alındığı, bütünsel bir yaklaşımla yeni bir tanım vermek gerekirse yönetim, “örgüt amaçlarının etkili ve verimli olarak gerçekleştirilmesi amacıyla planlama, örgütleme, yürütme, koordine etme, denetleme fonksiyonlarına ilişkin kavram, ilke, kuram, model ve tekniklerin sistematik ve bilinçli bir biçimde ustalıkla uygulanmasıyla ilgili faaliyetlerin tümü ” olarak tanımlanabilir (Arıkanlı ve Ulubaş , 2001, s.12; Akt. Karaca ve Demirci, 2013).

3.3. Sosyal Hizmet ve Yönetim İlişkisi

Zastrow'a (2014) göre yönetim "bir sosyal hizmet kurumunun tüm programlarını yönlendirmeyi, program hedefleri oluşturmayı, toplulukta sosyal koşulları analiz etmeyi, hangi hizmetlerin sağlanacağına ilişkin kararlar almayı, görevli personeli çalıştırmayı ve denetlemeyi, organizasyon yapısını oluşturmayı, mali işleri yönetmeyi ve kurumun çalışmaları için kaynak sağlamayı, etkinliği ve etkililiği, sosyal politikaları sosyal hizmetlere dönüştürmek için gerekli olan işlevleri içerir" (s.14). Son yıllarda hızla artan ve karmaşık hale gelen sosyal sorunların çözümü için kurulan sosyal hizmet kurumlarında yönetim, günümüzün önemli ihtiyaçlarından biridir. Kamu sektörü, özel sektör, yerel yönetimler ve üçüncü sektörde faaliyet gösteren sosyal hizmet kurumlarının yönetimi, yalnızca o kurum için değil, tüm toplum için de büyük önem arz etmektedir. Bu durum, halen ülkemizin içinde bulunduğu göç sorunu nedeniyle daha da önemli bir hal almıştır. Bu nedenle faaliyetlerin yoğunluğu ve zorluğu ve yarattığı toplumsal etkiler, sosyal hizmet kurumlarının profesyonel bir yönetim anlayışı ve bu anlayışa sahip çalışanlarla yönetilmesini gerekli kılmaktadır (Sarıkaya, 2011).

Dünyada yaşanan ekonomik ve sosyal sorunların, küreselleşmeyle birlikte daha belirgin hale gelmesi ve özellikle yoksulluğu daha derinleştirilmesi; sosyal devlet kavramından uzaklaşılmasına, bölgesel sorunlar ve başta göç olmak üzere meydana gelen diğer değişikliklerle birlikte, özellikle bu sorunların çözümüne yönelik sosyal hizmet uygulamalarına olan ihtiyaç giderek artırmaya devam etmektedir. Bu durum, sorunlara çözüm üretebilmek amacıyla hem kamu (kamu kurumları ve yerel yönetimler) hem de özel sektörde yeni kurum ve kuruluşları ortaya çıkarmıştır. Bunun neticesinde, son yıllarda özellikle sosyal hizmet alanı gerek kamu gerekse özel sektörde ihtiyaç duyulan alanlar arasına girmiş ve önemli bir boşluğu doldurmaya başlamıştır.

Bu açıklamaların ışığında konuyu ele alırsak, sosyal hizmet ve yönetimin ayrılmaz bir bütün olduğunu, kamu, özel veya sivil toplum kuruluşlarının yönetim anlayışlarının bu doğrultuda ele alınması gerektiğini,

yönetim ilke ve tekniklerinin bu kurumların işleyişinde önemli bir yere sahip olduğunu ifade edebiliriz. Sosyal hizmet kurumlarının bu anlayış çerçevesinde yönetilmelerinin, birbirlerine bağlı bir zincirin halkası gibi düşünülmesi, zayıf bir noktanın meydana gelmesi halinde hizmetlerin aksayacağı ve bunun doğuracağı sonucun en küçük birim olan bireyden başlamak üzere onun ailesini ve çevresini, böylece toplumun farklı kesimlerini olumsuz etkileyebileceği değerlendirilmelidir.

3.4. Göç Yönetimi

Göç kavramı birinci bölümde farklı boyutları ile ele alınmış, göçmen kişiler açısından bakıldığında ‘daha iyi bir yaşam ve toplumsal konum isteğinin’ ön plana çıktığı görülmüştür. Buradan yola çıkarsak, göç yönetiminin ne derece önemli olduğu daha iyi anlaşılabilir. Çünkü, hangi nedenle olursa olsun göçe maruz kalan insanlar bunun sonucunda daha iyi bir yaşam hayaliyle evlerini, yurtlarını, bazen ailelerini ve sevdiklerini geride bırakmak suretiyle böyle bir yola başvurmaktadır. Bu nedenle göçün gelişigüzel yönetilemeyeceği, uzun vadeli bir bakış açısıyla ele alınmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir. Halen, AFAD verilerine göre yaklaşık 260 bin kişiye kamp hizmeti verilmekte, yaklaşık 1,5 milyon kişinin ise Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde yaşadıkları ifade edilmektedir. Bu insanların hangi şartlarda yaşadığı, geçimini nasıl sağladığı, bölge halkıyla olan sosyal sorunlarının neler olduğu ve bu sorunların ileride meydana getireceği daha büyük toplumsal sorunların nasıl önleneceği konusu belirsizliğini korumaktadır. Bu çalışmada göçün daha geniş ve daha uzun vadeli bir bakış açısıyla ele alınması ve yönetilmesi gerektiği önerilmektedir. Bunun için göçün analiz edilmesi ve kayıt altına alınması, planlanması, son olarak göçün bu plan dâhilinde ve ülke menfaatlerini esas alan bir uygulama çerçevesinde insan haklarından taviz vermeden yönetilmesi gerektiği üzerinde durulacaktır. Çünkü çevre ülkelerde ortaya çıkan sorunlar sadece o ülkeleri değil özellikle Türkiye’yi, yaşanan göç dalgası ile birlikte önemli ölçüde etkilemiştir. Aşağıda, göçün sağlıklı bir şekilde yönetilebilmesi için bir takım aşamalardan geçmesi gerektiği üzerinde durulmuş ve bu aşamalar anlatılmıştır.

3.4.1. Analiz Aşaması

Bu aşama Suriye'den Türkiye'ye yönelik olarak ve zorunlu bir biçimde gerçekleşen göçün analizi ile başlar. Analiz aşaması oldukça önemlidir. Bu aşamada göç eden kesimin demografik yapısı; cinsiyeti, yaşı, evli veya bekâr olduğu, mesleği, okur-yazar olup olmadığı, hangi bölgeden göç ettiği, sağlık durumu, engellilik durumu, belki göçmenlerin etnik yapısı (daha sonra doğru biçimde yerleştirilmeleri bakımından) vb. geniş bir analiz yapılarak bu bilgiler kayıt altına alınır. Ayrıca göçün boyutları, ne kadar süre ile devam edeceği, hangi sayıya ulaşabileceği, diğer ülkelerden sağlanabilecek kaynaklar vb. birçok açıdan incelenir. Tüm bu çalışmalar dış çevre analizi kapsamında ele alınır. Bu analizin yapılabilmesi için bilgi toplama aşaması çok önemlidir. Bu aşamada görev alacak personelin iyi eğitilmesi, elde edilecek bilgilerin güvenilir olması, teknolojik alt yapının sağlam kurulması, değişik yerlerden giriş yapan göçmen bilgilerinin aynı veri tabanı içinde eş zamanlı olarak değerlendirilmesinin önemi göz ardı edilmemelidir.

Daha sonra iç çevre analizi yapılır. Bu analiz çerçevesinde ekonomik, sosyo-kültürel, politik-yasal, teknolojik, ekolojik ve doğal, etik ve ahlaksal gibi genel çerçeveyi ilgilendiren faktörler, ülkenin durumu, iç kaynakları (maddi ve beşeri), göç politikaları çerçevesinde mevzuatının incelenmesi, nüfus yapısı, göçmenlerin yerleştirilebileceği bölgeler (iller bazında) değerlendirilerek hangi bölgelere yerleştirmenin daha uygun olabileceğine karar verme aşamasında kullanılmak üzere tespit edilir. Tüm bu analizler sonucunda göçü fırsata dönüştürmek, bazı alanlarda ihtiyaç duyulan insan gücünün karşılanması gibi hususlarda sağlıklı bilgiler elde edilir. Bu amaçla yöneticiler, oluşturulacak organizasyon çerçevesinde her türlü tehdit, tehlike ve beklenmedik gelişmeler ile oluşabilecek fırsatları görebilmek ve zamanında önlem almak, organizasyonun başarısı için gerekli olan haber ve bilgileri toplar, değerlendirir ve organizasyonun ilgili birimlerine dağıtır (Eren, 2010, s.119); böylece, göçün getirebileceği her türlü tehdit için önceden önlem alınması ve zayıflıkların ortadan kaldırılması imkânı doğar.

3.4.2. Planlama Aşaması

Birbirine karıştırılan “Plan ve Planlama” kavramı, aslında tamamen farklı kavramlardır. Bu ayrımın bilinmesi, planlama kavramının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Plan, “Amaçlara ulaşmak için araçlar ve yolların kararlaştırılması ve kabaca neyin nasıl yapılacağına ortaya konması (Eren, 2002, s.17), “bugünden gelecekte nereye ulaşılacak istendiğinin, nelerin gerçekleştirilmek istendiğinin kararlaştırılması” (Koçel, 2007, s.93) ve “planlama süreci içinde amaçlara varmak için belirlenmiş kararlar topluluğudur” (Ülgen ve Mirze, 2010). Plan, her şeyden önce kararlaştırılmış bir hareket tarzının ifadesidir (Ertürk, 2009, s. 59). Planlamayı bir veya birden fazla amaç saptayarak bunlara ulaşmak için gerekli araç ve yolların önceden tayin ve tespiti olarak tanımlayabiliriz (Eren, 2002, s.37). Planlama ile neyin, niçin, nasıl, ne zaman, nerede ve kim tarafından hangi kaynaklarla yapılacağı kararlaştırılır (Mucuk, 2006, s.80). Planlama gelecekteki eylemin araç ve amaçlarının analizidir ve ancak başarılı bir eyleme yol göstericilik edebilirse işlevsel olur (Betz, 2001/2010). Buradaki planlama, bir organizasyonun normal planlanmasından farklı olarak, göç olgusuyla ortaya çıkan ve öngörülemeyen sorunların çözümü için hızlı karar almayı gerektirecek bir planlama olarak ele alınmaktadır. Ancak, bazı durumlarda göç dalgası devam ediyor ve bunun süreceği öngörülebilir ise, bu takdirde daha sağlıklı bir planlama yapmak mümkündür. Planlama aşaması, analiz aşamasında elde edilen bilgiler ışığında ele alınır. Bu aşamada göz önünde bulundurulması gereken iki önemli husus vardır. Bunlardan birincisi sosyal hizmete ihtiyaç duyan kişilere sunulacak hizmetlerin belirlenmesi ve bu hizmetlerin nasıl sunulacağı, ikincisi ise bu ihtiyaçların göçmenleri (sığınmacı) tatmin edebilecek düzeye çıkarılabilmesi için mevcut kaynakların durumunun net bir biçimde ortaya konmasıdır. Bunların sağlıklı bir biçimde ortaya konması, planlamanın daha doğru yapılmasını sağlayacaktır. Bu aşamada amaçların belirlenip, somutlaştırılması ve buna göre planlamanın yapılması uygun olur. Göç kapsamında hangi faaliyetlerin gerçekleştirileceği ilgili kurum veya kuruluşlar; Bakanlıklar, Bakanlıklara bağlı Göç İdaresi, AFAD vb. kurumlar, Valilikler,

Belediyeler veya bunlara bağılı kuruluşlar, Özel Sektör, Sivil Toplum Kuruluşları, üniversiteler gibi birçok kurumun, koordinasyondan sorumlu olacak bir kurum altında ne yapılabileceğini belirlemek üzere bir araya gelir. Yapılacak çalışmaların zamanı belirlenir. Bunun için faaliyetler, birbirleri ile ilgili olarak birbirini takip eden belirli bir sıra ile ele alınır. Daha sonra göçe maruz kalan kişilere verilecek hizmetlere ilişkin eylem planları hazırlanır. Bunlara ilişkin bütçeler oluşturulur. Bu faaliyetlerden sorumlu olacak kurum, kuruluş veya birimler belirlenir. Böylece yönetimde bütünlük ve etkinlik sağlanmış olur. Faaliyetlerin yerine getirilme süresi bir zaman planı ile gerçekleştirilir. Hizmetin zamanında verilememesi, birçok sorunu da beraberinde getireceğinden, bu durum göç yönetiminde büyük aksaklıklara neden olabilir.

İyi bir planlama ile göçe maruz kalanların sağlık, güvenlik, barınma, iâşe, eğitim vb. ihtiyaçlarının yanında diğere sosyal ihtiyaçlarının nasıl ve hangi kaynaktan karşılanacağı, bu kişilerin üretime nasıl yönlendirileceği gibi soruların cevabının net olarak ortaya konması gerekir. Böylece, göçün olumsuz bir takım yönlerinin yanında bazı olumlu yönlerinde de faydalanma imkânı doğmuş olur.

3.4.3. Uygulama Aşaması

Uygulama aşamasında öncelikli olarak, göç yönetiminde görev alacak kişilerin gerek kamu, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları veya özel sektör olsun çok iyi seçilmesi, bu konuda gerekli eğitimlerin verilmesi ve/veya alanında deneyimli-liyakat sahibi kişilerin görevlendirilmesi, oldukça önemlidir. Ortaya konan planların sağlıklı bir biçimde uygulanması ve hedeflere ulaşılabilmesi ancak bu şekilde mümkün olabilir.

Uygun organizasyon yapısının oluşturulmasıyla birlikte, bu işi yapacak kişilerin hizmet içi eğitimden geçmeleri sağlanır. Planlama aşamasında hazırlanan eylem planları ve bütçeleri gözden geçirilerek, kaynakların ilgili birimlere tahsisi ile uygulama başlamış olur. Tüm bu hususların yanında sosyal hizmetlere yönelik organizasyon kültürünün de oluşturulması, uygulama aşamasında hizmetin kalitesi ve verimliliği açısından önemli bir avantaj teşkil eder. Ayrıca; birimlere

verilecek görevlerin iyi anlatılması ve anlaşılmasının sağlanması, görevlerin yerine getirilmesi esnasında sosyal hizmetin temel felsefesi olan insan hakları çerçevesinde hiç bir kişiye ve hiç bir konuda ayırım yapılmaması gibi konuların altının çizilmesinde yarar vardır.

Yönetimin organizasyonu yeterince kontrol edebilmesi için görev-yetkileri yeniden dağıtmak ve belirlemek, birbirlerinden ayrı olan ve farklı görevler üstlenmiş olan organizasyonun bölüm ve unsurları arasında uygun bir iletişim sistemi kurması gerekir. Bu ise, rekabette temel belirleyici faktör olarak kabul edilen bilgidan azami derecede yararlanılması ve bilgi akışının iyi sağlanması ile mümkün olabilir. Göç yönetiminde doğru kararların alınması, doğru bilgi akışı ile sağlanabilir. Karar sistemleri, organizasyonlarda karar alınması ile ilgili süreçleri ifade etmektedir (Ülgen ve Mirze, 2010). Bilginin yönetilmesini bir süreç olarak ele alanlardan Gupta vd. (2000, s.17) bilgi yönetimini “örgütlere problem çözme, dinamik öğrenme, stratejik planlama ve karar verme gibi faaliyetler için gerekli olan önemli enformasyon ve deneyimin bulunmasına, seçilmesine, organize edilmesine, yayılmasına ve transfer edilmesine yardım eden bir süreçtir” biçiminde tarif etmiştir (İplikçioğlu ve Erdoğan, 2005). Dolayısıyla bilgi akışının sürekli olması, doğru bilginin zamanında ve herkesin kullanabileceği bir formatta göç yönetimi organizasyonu içinde dağıtılması ve paylaşılması uygulama aşamasında oldukça önemli bir husustur.

SONUÇ

Suriye’de yaşanan iç çatışmalar nedeniyle, bu ülkeden Türkiye’ye büyük bir göç dalgası başlamış, çatışmaların uzaması nedeniyle göçün ne zaman biteceği ve hangi boyutlarda kalacağı öngörülememiştir. Bunun sonucu olarak yaklaşık 2 milyon insan Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde zorunlu bir yerleşime tabi tutulmuştur. Bu insanlardan çok az bir kısmı devlet eliyle oluşturulan kamplarda ikamete tabi tutularak temel ihtiyaçları karşılanabilmiş ancak, büyük bir kısmı kontrolsüz olarak ülkenin çeşitli bölgelerine dağılmıştır. Suriyeli sığınmacılara

yönelik olarak yapılan sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin insan haklarını temel alan bir bakış açısıyla ele alınması gerektiği açıktır. Bununla birlikte kaynakların daha etkin ve verimli bir biçimde kullanılabilmesi, bugüne kadar yapılan ve bundan sonra yapılacak harcamaların etkinliğinin ölçülebilmesi açısından göç yönetiminin yeniden ele alınması gerektiği değerlendirilmektedir.

Göçün ulaşacağı boyutun önceden kestirilememesi, iç karışıklığın ne zaman biteceğinin bugün bile belli olmaması, bunun yanı sıra göçün iyi yönetilememesi, sorunun giderek derinleşmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla göçün iyi yönetilebilmesi, öncelikle iyi analiz edilmesi, buna uygun organizasyon yapısının oluşturulması ve uygulamaların hazırlanacak planlar dâhilinde yürütülmesi ile mümkün olabilecektir.

Kaynakça

Abay, A.R., Ceylan, H., Yürür, S., Sarıkaya, M., Apaydın, F., Bayram, F., Bozkurt, Ö., Yüce, A., Özcan, S., Çiçek, M., Ertuğrul, M., Sayım, F. (2011). *Sosyal Hizmet Kurumlarında Yönetim*. Sarıkaya, M. (Ed.). İstanbul: Nobel Yayıncılık .

Audas R. ,Mcdonald T. (2004). *Rural- Urban Migration in The 1990s*, Canadian Social Trends

Başak, C. (2011). *Mülteciler, Sığınmacılar ve Yasadışı Göçmenler*. Ankara: Sonsöz Matbaacılık

Betz, F. (2010). Yönetim Stratejisi “Stratejik Yönetim ve Enformasyon Teknolojisi”. (Çev. Ü.Şensoy). Ankara: Sistem Ofset Basım Yayım.

Canatan, K. (2013). *Avrupa Toplumlarının Göç Algıları ve Tutumları: Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 27. Sayı, 2013/2, 317-332.

Cılga, İ. (2004). *Bilim ve Meslek Olarak Türkiye’de Sosyal Hizmet*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını, No:16.

Çelik, F. (2000). *İç Göçlerin Fayda-Maliyet Yaklaşımı İle Analizi*. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16.

Dağdelen, G. *Türkiye’nin Görünmeyen Emekçileri: Yabancı Göçmenlerin Çalışma Hayatlarına Genel Bir Bakış* Çalışma Ortamı Dergisi Sayı: 117 Temmuz-Ağustos 2011.

De Haas H. (2008). *Irregular Migration from West Africa to the Magreph and the European Union*, IOM.

Duyan, V., Özgür Sayar, Ö. Özbulut M. (2008). *Sosyal Hizmeti Tanımak Ve Anlamak, Sosyal Hizmet Uzmanları Ve Sosyal Hizmet Alanında Çalışanlar İçin Bir Rehber* (Birinci baskı). Ankara: Öncü Basımevi.

Erder, S. (1986). *Refah Toplumunda “Getto” ve Türkler*. İstanbul: Teknografik Matbaacılık

Erder, S. ,Kaşka, S. (2012). *A Troublesome Concept: “Irregularity” and “Irregular” Migration, içinde: Elitok, S. ve Straubhaar, T. (Ed.), Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities*, Hamburg University Press.

Eren, E. (2002). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası* (6. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Eren, E. (2010). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası* (8.Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Ertürk, M. (2009). *İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon* (4. Baskı). İstanbul : Beta Yayınları.

Gençler A. ,Çolak A. (2002). *Türkiye’den Yurtdışına Beyin Göçü: Ekonomik ve Sosyal Etkileri*. Kocaeli Üniversitesi I.Ulusal Bilgi, Yönetim ve Ekonomi Kongresi, İzmit, 2002.

General Directorate Of Security. (2005). *Comparison of European Union Acquis and Turkish Legislation on Migration. International Organization of Migration and British Embassy Co-report*.

Gökçek Karaca, N., Demirci, E. (Ed.) (2013). *Sosyal Hizmet Yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Göktürk A., Kaygalak S. (1999). *Göç ve Kentleşme*. Sosyal Hizmet Sempozyumu, Ankara.

Gürbüz, Ş. (2006). *Kırdan Kente Zorunlu Göçün Nedenleri ve Sonuçları*, 8-11 Aralık Uluslararası Göç Sempozyumu. İstanbul: Sistem Matbaacılık.

Güvenç, B. (1999). *İnsan ve Kültür*. Ankara: Remzi Kitabevi.

http://www.goc.gov.tr/icerik3/toplu-siginma--gecici-koruma_409_558_1094 Erişim Tarihi:20 Şubat 2015 .

<https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay1.aspx?IcerikID=747&ID=16> Erişim Tarihi: 25 Nisan 2015.

<http://www.alo170.gov.tr/sss.aspx#52> Erişim Tarihi: 23 Şubat 2015.

http://www.goc.gov.tr/icerik3/toplu-siginma--gecici-koruma_409_558_1094 Erişim Tarihi:20 Şubat 2015.

http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-korumanin-unsurlari_409_558_1095 Erişim Tarihi: 20 Şubat 2015.

İçduygu, A. , Sirkeci, İ. (1999). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri, 75 Yılda Köylerden Kentlere*, Oya Baydar (der.), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

İplikçioğlu,İ. ,Erdoğan, Z. (2005). *İşletme Stratejisinin Belirlenmesinde Bilgi Yönetimi Altyapısının Analizi*. Sosyal Bilimler Dergisi, 2, 89-112. 27.05.2012.

Keser, İ. (2011). *Göç ve Zor -Diyarbakır Örneğinde Göç ve Zorunlu Göç*. Ütopya Yayınevi

Koçel, T. (2013). *İşletme Yöneticiliği* (13.Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.

Koser, K. (2005). *Irregular Migration, State Security, and Human Security*, Paper prepared for the Policy Analysis and Research Programme of the Global Commission on International Migration.

Mucuk, İ. (2006). *Temel İşletme Bilgileri* (4.Baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi.

ORSAM (2014), *Suriye'ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar ve Öneriler*, ORSAM Rapor No: 189.

ORSAM (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri*. Rapor No: 195.

Pehlivan, A. (2004). *Mülteciler ve İltica Hakkı*. Toplum ve Hukuk Dergisi, Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 3(9).

Peker, B., Sancar, M. (2005). *Mülteciler ve İltica Hakkı*, Ankara: İnsan Hakları Derneği İktisadi İşletmesi Yayını.

Sağlam, S. (2006). *Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme*. Türkiyat Araştırmaları, Sayı:5.

Sallan Gül, S. (2002). *Dış Göçler, Yoksulluk ve Türkiye’de Göçmenlere Yönelik Yardımlar*, İnsan Hakları Yıllığı, Cilt 23-24, s. 79-93.

Sirkeci, İ. (2006). *Küresel Kontrol Çabalarına Karşı Bireysel Aşma Çabaları: Türkiye ve Irak Örneklerinde Uluslararası Göçün Evrimi*, Uluslararası Göç Sempozyumu’nda sunulan bildiri.

Sztucki, J. (1999). *Who is a Refugee? The Convention Definition: Universal or Obsolete? Refugee Rights and Realities: Evolving International Concepts and Regimes*. Nicholson, F. and Twomey, P. (Eds.), Cambridge: Cambridge University Press.

Taşçı, F. (2010). *Sosyal Politikalarda Can Simidi, Sosyal Yardım*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Tekeli, İ. *Türkiye’de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi*. Türkiye’de İçgöç Konferansı Bildiriler Kitabı, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1998.

Üçdoğruluk, Ş. (2002). *İzmir’deki Göç Hareketinin Çok Durumlu Logit Teknikle İncelenmesi*. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:1, Cilt:17.

Ülgen, H. ve Mirze, S.K. (2010). *İşletmelerde Stratejik Yönetim* (5.Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.

Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayınları.

Yıldırım, K. (2007). *Sosyal Hizmet*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Zastrow, C. (2014). *Sosyal Hizmete Giriş*. (D. Baran Çiftçi, Çeviri Ed.). Ankara: Nika Yayınevi.

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu.

2. BÖLÜM

Türkiye'deki Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonu

Sosyolojik Açıdan Göç ve Göçmenlerin Sosyal Kültürel Entegrasyonları: Kavramsal Bir Çalışma

Musa CEBECİ¹

ÖZET

Küreselleşen dünyada iletişim ve ulaşım imkânlarının gelişmesiyle göç etmek oldukça kolaylaşmıştır. Göç olgusunun kolaylaşması beraberinde göçmen ve mülteci sorununu da beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin gerek jeopolitik konumu gerekse komşu ülkelerdeki iç karışıklık ve savaş durumu ülkeye birçok göç almasına sebep olmuştur. Türkiye'ye gelen bu göçmenler barınma, sağlık, eğitim gibi çeşitli sıkıntılar çekmekte, entegrasyon sorunu yaşamaktadırlar. Göçmenlerin hayatında sosyal, kültürel ve dini açıdan oldukça fazla değişim gerçekleşmektedir. Göç alan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de çeşitli entegrasyon çalışmaları yapmakta ve göçmenlerin yaşadığı sorunları en aza indirmeye gayret etmektedir. Yapılan faaliyetlerin yanında göçmenlerinde entegrasyona hazır olmaları işleri daha kolay hale getirecektir. Coğrafi göçün ekonomik ve kültürel nitelik taşımamasından dolayı toplumların oluşmasına da katkı sağlamakta bu nedenle sosyolojinin de alanını kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Mülteci, Entegrasyon

---

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi Din Sosyolojisi Yüksek Lisans Öğrencisi

GİRİŞ

Eski zamanlardan beri var olan göç, canlıların hayatlarını daha iyi şartlarda sürdürebilmeleri için gerçekleştirdikleri yer değiştirme faaliyetleridir. Göç, bazen keyfi olduğu gibi bazı durumlarda da zorunluluklardan dolayı gerçekleşir. İnsanları göçe iten en önemli sebepler arasında, siyasi çalkantılar, iç karışıklıklar ve savaşlar, şiddet eylemleri ve ekonomik eşitsizlikler zikredilebilir. Çağımızda yaşanan küreselleşmeye bağlı olarak ulaşım ve iletişim artmış bunun sonucunda da göç hareketleri artış göstermiştir. Türkiye'nin jeopolitik konumu açısından geçiş bölgesi olması ve komşu ülkelerde ki iç karışıklık ve savaşlardan dolayı birçok göçmen ve mülteci ülke sınırları içerisine girmiştir.

Çeşitli imkânsızlıklardan yahut ülkelerindeki savaştan dolayı Türkiye'ye gelen mülteci ve göçmenler birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu göçmenler sosyal, kültürel ve dini olarak ciddi entegrasyon sorunu yaşamaktadırlar. Ayrıca barınma, sağlık ve eğitim konularında da oldukça fazla sıkıntı çekmektedirler.

Sosyal bilimler açısından göç, kültürlerarası iletişim, din ve entegrasyon arasındaki ilişkiler oldukça karmaşık olup bu konular birçok bilim dalının alanına girmektedir. Bu çalışma, bir literatür çalışması niteliğinde olacaktır.

GÖÇ OLGUSU

Göç; dini, iktisadi, siyasi, sosyal ve diğer sebeplerden dolayı insan topluluklarının hayatlarının tamamını veya bir bölümünü geçirmek üzere bir iskân ünitesinden, bir başkasına yerleşmek suretiyle yaptıkları coğrafi yer değiştirme hareketidir. Kişisel nedenlerle yer değiştirmeye ve bu esnada nakledilen eşyaların hepsine de göç denmektedir. Genel bir ifadeyle göç; bireylerin ve ailelerin

yaşadıkları yerden, herhangi bir nedenle ayrılarak başka bir yerleşim birimine gitmeleri ve yaşamlarını orada sürdürmeleri olgusudur.²

Göç olgusu üzerindeki düşünceler bazen birbiriyle örtüşmekle birlikte, bazen de farklılıklar göstermektedir. Farklı bakış açılarından göç; suç, güç (kuvvet), ekonomik hareketlilik ve bereket olarak değerlendirilmiştir. Bu farklı bakış açılarına rağmen, göçün siyasal, ekonomik ve de çevreyle ilgili nedenlerden kaynaklandığını ileri sürenler çoğunluktadır. Göç, bir mecburiyetten ileri gelmekte, gittiği yere yeni sorunlar getirmekte ve bazen de katkıda bulunmaktadır.³

Vurgulanmak istenen konuya göre göç, genellikle alan, zaman ve göçmenin neye motive olduğu üzerinden farklı kategorilere ayrılmaktadır. En genel ayırım, göç gönderen ve göç alan mekânları birbirlerine uzaklıklarına göre tanımlayan iç göç (ulusal sınırlar içindeki göç) (internal migration) ve dış göç (uluslararası ve sınır ötesi) (international migration) ayırımıdır.⁴

Göç insanın fiziksel çevresindeki istemli veya zorunlu, geçici veya kalıcı bir değişimdir. Sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bazı değişikliklere yol açabileceği gibi aynı zamanda bu tür değişikliklerden de etkilenebilecek bir olgudur. Göç olgusunun tarihini insanlık tarihiyle birlikte başlatmak mümkün olmakla birlikte göç konusunda çalışan bazı sosyal bilimciler özellikle içinde bulunduğumuz çağı “göç çağı” olarak tanımlayabileceğimizi söylemektedir (Castles, Miller, 2008).⁵

Göçle ilgili tanımlardan da anlaşıldığı üzere, bazı farklılıklar olmasına rağmen tanımlardaki ortak unsurun ‘yer değiştirme’ olduğu görülmektedir. Bu yer

² <http://goc.nedir.com/> (15.12.2014)

³ Urk, M. “Göçün İnsan Hakları İle İlişkisi”, Marmara Belediyeler Birliği Dergisi, İstanbul, yıl.(34), sayı (67), 32–36. 2009

⁴ Göktürk, A. “Göç”, Eleştirel Sağlık Sosyolojisi Sözlüğü, Editörler: Erhan Nalçacı, Onur Hamza oğlu, Erkin Özalp, Nazım Kitaplığı:34, Sol Meclis Dizisi:6, İstanbul, 2006

⁵ Usanmaz, G. Göç, Mülteciler ve STK’lar, Ankara, 2009

değiştirme, kabaca, aynı mahalle içinde çok kısa mesafeli olabileceği gibi, ülke sınırları dışına uzanacak bir eksenle uzun mesafeli de olabilmektedir.

Bireyin yaşadığı, sosyal ilişkiler içerisinde bulunduğu bir ortam/yerden yeni bir ortama/yere doğru ferdi, ailesiyle ya da kitle olarak göç etmesi, toplumda pek çok değişimi de beraberinde getirmektedir. İçinde yaşadığı toplumda, güdülerini en yüksek düzeyde gerçekleştirmek isteyen birey, göç ederek kullanabileceği fırsatların sayısını artırır, mesleki ve sosyal hareketliliğini sağlamış olur. Göç eden kişiler, yeni çevrelerinde hem sosyo-kültürel değişimlere neden olmakta hem de kendileri değişmektedir.

Göç konusu tek başına değerlendirilemeyecek kadar karmaşık ve çok boyutlu bir olgudur. Öyle ki, göçün nedenlerinin açıklanması ve hedeflerinin belirlenmesi demografi, coğrafya, ekonomi, istatistik, sosyoloji, siyaset bilimi ve fizik gibi farklı bilim disiplinlerinin ilişkisi ile ortaya konulabilir.⁶

Yerleşik bir düzende ikamet etmekte olan pek çok insan bugün baskı, zulüm ve sosyal haklarının yok sayılmasından dolayı göç etmektedir. Ellerinden bütün sosyal imkânları alınmış insanların göç etmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Bugün sadece Suriye değil, Irak, Afganistan, Pakistan, Afrika ülkeleri ve Doğu Türkistan gibi sorunlu bölgeler de incelendiğinde, göç konusunda sosyal sorunların ne kadar önemli bir yer tuttuğu daha iyi fark edilebilir. Ek olarak, özellikle Afrika'da yaşanan cinsel ya da etnik ayrımcılık da bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Dünya tarihi boyunca gerçek ya da görünürdeki sebebi dini farklılıklar olan birçok savaş yaşanmıştır. Buna verilebilecek en basit örnek yüzyıllar önce düzenlenmiş olan Haçlı seferleridir. Günümüzde ise, dini esasları argüman olarak kullanan (her dinden) terör örgütleri mevcuttur. Bu açıdan yaklaşıldığında, dinin göç hareketleri üzerinde etkisi olduğu düşünülebilir. Bugün dünyada ibadetlerini

---

⁶ Bijak, Jakub, (2006), Forecasting International Migration: Selected Theories, Models and Methods, Warsaw: Central European Forum For Migration Research.

istedikleri gibi yerine getiremeyen, dinlerini temsil edemeyen ve baskı altında tutulan insanların göç ederek iltica başvurusunda buldukları tespit edilmiştir.

İnsanlar hayatlarını devam ettirebilmek amacıyla, öncelikle yeme içme gibi temel ihtiyaçlarıyla güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak istemektedirler. İlk insanlar kendilerini vahşi hayvanlara ve diğer kabilelere karşı koruyabilmek için ilkel silahlar geliştirmişlerdir. Zamanla güvenlik ihtiyacının boyutu değişmiş ve günümüz konvansiyonel silahlardan da öte nükleer silahlar, insanların sürekli bir tehdit altında yaşadıkları hissini doğurmuştur.

Günümüz dünyası, bir taraftan demokratik hakların geliştirilmesini tartışırken, öte taraftan savaşlar, siyasal şiddet ve özellikle terör, en istikrarlı ülkeleri bile zorlamaktadır.⁷Örneğin günümüzün bitmeyen çatışması ‘terörizm’ bugün dünyada pek çok insanın yerlerinden edilmesine neden olmuştur.

Yukarıda yapılan değerlendirmeler neticesinde göç nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- 1- Endüstrileşme ve buna bağlı şehirleşme,
- 2- Kapitalizmin hızla gelişmesi,
- 3- Gelir adaletsizliği,
- 4- İş gücü talebi,
- 5- Siyasi kargaşalar,
- 6- Ekonomik buhranlar,
- 7- Dış/iç savaşlar ve terör,
- 8- Dini sebepler,
- 9- Göçmen kaçakçılığı şebekelerinin rolü.

---

⁷ Hazır, H. Siyasal Şiddet ve Terörizm, İstanbul, Nobel Yayınları, 2001

GÖÇ TÜRLERİ

Göç, insanlık tarihi ile başlayan, insanlık tarihinin her döneminde var olmuş ve bundan sonra da devamlılığı ve de özellikle sosyal etkisi önemle takip edilecek bir fenomendir. Toplumların varoluşundan günümüze kadar süregelen göçlerin farklı şekillerde ortaya çıktığı görülmektedir.

Başlıca göç türlerinden bahsedecek olursak göç türleri şu şekilde sınıflandırılabilir;

Gidilen yere göre göçler (iç göç, dış göç),

Zamana göre göçler (geçici, sürekli),

Nedenine göre göçler (gönüllü, zorunlu),

Büyüklüğüne göre göçler (bireysel, grup, kitlesel),

Yasallığına göre göçler (yasal, yasa dışı).

Petersen, göçün İlkel, Zorlama ile Yapılan, Serbest ve Kitlesel Göçler olmak üzere dört değişik şekli olduğunu savunmaktadır.⁸ Bu göç türlerini kısaca açıklayacak olursak:

A. İlkel Göçler

İlkel göçler, insanlığın doğal afetler karşısında çaresizliğinden kaynaklanan göç hareketleridir. İlkel göç ekolojik itici faktörler sebebiyle oluşmaktadır. Sözgelimi, tarım ve hayvancılıkla geçinen bir topluluğun, yaşadığı çevreden ayrılmak zorunda kalarak tarıma ve hayvancılığa uygun bir yere göç etmeleri bu kapsamda düşünülebilir.

B. Zorlama İle Yapılan Göçler

İlkel göçlerde itici faktör doğal yapı iken, zorlama ile yapılan göçlerde itici faktör daha çok, sosyal yapıdır. Bu göç tipi iki gruba ayrılabilir: Birinci

---

⁸Yalçın, C. Göç Sosyolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004.

grupta, göç eden topluluk göç etme konusunda az çok kontrolü elinde tutabilirken, ikinci grupta bu kontrol topluluğun elinden alınmıştır. Buna örnek Nazi döneminde Almanya'da yaşanmış, ilk dönem uygulanan politikalarla Yahudiler göçe özendirilmek istenmiş, sonrasında ise zorla hayvan taşınan trenlere doldurularak toplama kamplarına taşınmışlardır. İlk grup göçerlerin yaşam tarzları gittikleri yerde fazla değişmezken, ikinci grupta bulunan zorla yer değiştirilmiş göçerlerin yaşam stilleri değişmiştir.

C. Serbest Göçler

Serbest göçte belirleyici faktör, bireylerin kendi iç yapılarından ortaya çıkmakta ve göç kararı vermekle sonuçlanmaktadır. Yani bu göç çeşidi daha çok bireysel arayışlardan kaynaklanmaktadır.

D. Kitlesel Göçler

Son göç çeşidi olan kitlesel göçler, serbest göçlerin sonucudur. Serbest göçle az sayıda öncü bireyin başka bir yere göçerek ülkeleriyle bir çeşit bağ kurmaları sonucunda o ülkeden göç edenlerin sayısı artar ve kısa sürede çekici etkenler nedeniyle göç kitleselleşir. Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine ve hatta köyden kente göçte, göçün kısa sürelerde kitlesel bir görünüm kazanmasına yol açmıştır. Göçün yukarıdaki dörtlü gruplaması incelendiğinde, göçlerin genel olarak temelde gönüllü ya da zorunlu olarak gerçekleştiği şeklinde ikili bir ayrıma tabi olduğu görülmektedir.

SOSYOLOJİK AÇIDAN GÖÇ

Tarihi ilk insana kadar giden göç; toplumsal, ekonomik, siyasi, dini veya bırakılan bölgenin iticiliği, gidilen yerin çekiciliği gibi sebeplerle bireylerin bir yerden, başka bir yere, kendi istekleriyle veya bazı güçlerin etkisiyle hayatlarının gelecekteki kısmının tümünü veya bir kısmını geçirmek üzere yaptıkları yer değiştirme hareketidir. Göçler, toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, politik vb. yapısı ile yakından ilişkili bir sosyal olaydır.

Göçler, basit bir yer değiştirme hareketi olarak algılandığında, dünya nüfusunun bazı bölgelerde yığılması, bazı bölgelerde çok az olması ya da hiç olmaması öncelikle coğrafi koşullarla açıklanabilir; ancak nüfusun kırsal ve kentsel dağılımının çağlara, toplum ve bölgelere göre, ortaya çıkan farklılıkların ve özellikle göçlerin coğrafya bilimi ile açıklanması olanaksızdır.⁹

Sosyoloji, göç olgusuna en geniş perspektiften bakmaktadır, ancak göç, sosyal bilimler tarihinde uzun süre yalnızca coğrafyanın ilgi alanına giren bir konu olarak bilinmiştir. Yukarıda belirtilen manadaki coğrafi göçün aynı zamanda ekonomik ve kültürel nitelik taşıması açısından toplumların oluşmasına katkısı unutulmamalıdır. Çünkü insanlık tarihinin büyük bir bölümü göçlerden oluşmaktadır. Keşfedilmemiş bölgelerin keşfi, ticaret, sanayileşme, saldırı, istila, sömürgecilik, turizm gibi nedenlerle toplumlar yeni yaşam alanı ve kültürü inşa etmiş ve devamında da standartlarını yükseltme gayesiyle göçmüşlerdir.

Toplumların tarihinden çıkartılabilecek temel sonuçlardan birisi, göçün toplumsal ve ekonomik dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığıdır, bu anlamda göç bir sonuçtur. Aynı zamanda göçün kendisinin de toplumsal ve ekonomik dönüşümlere katkıda bulunan bir etken olduğu unutulmamalıdır, ki bu çerçevede göç bir nedendir.

Göç hareketlerine yönelik gerçekleşen araştırmalarda, sosyolojik olarak ilgilenilen nokta, göç eden fert veya hane halkının göç kararı ve nasıl alındığıdır. Sağlıklı göç analizlerinin yapılması doğru ölçülmüş ve araştırmacılara istenen detaylı bilgileri veren göç istatistikleri ile mümkündür.¹⁰

Göçü tanımlamada görmüş olduğumuz bu farklılık, göçün neden ve sonuçlarının değişik ve geniş kapsamlı olması, göçün ayrıca bütün bilimlerin ilgi

---

⁹ Tolan, B. Toplum Bilimlerine Giriş, Murat&Adım Yayıncılık, Ankara, 1996

¹⁰ Gürkan, M. Sosyolojik Açından Göç Ve Yasadışı Göç Hareketleri, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2006.

alanına girmesindedir. Yine göç hareketlerine yakından bakıldığında sebeplerinin çoğunlukla karma bir vaziyette olduğu görülmektedir.¹¹

Birey, zaman ve mekân bileşenleri ile neden ve sonuçları, göçü tanımlamada, ölçmede ve değerlendirerek çözümlemeye farklılıklara neden olmaktadır. Dolayısı ile sosyoloji, psikoloji, ekonomi, demografi, coğrafya, halkbilimi, tarih, siyaset, uluslararası ilişkiler vs. çok farklı bilimsel disiplinler göç olgusuyla ilgili kendi çalışma sahalarında çalışmalar yapmaktadır.

MÜLTECİ

Ülkelerinde ya da yaşadıkları yerde çeşitli eziyetlere, haksızlıklara maruz kalan kişiler vardır, bu kişiler başka bir ülkede güvenliğe erişmek için evlerini, hatta çoğu zaman ailelerini terk etmek zorunda kalabilirler. Bu bağlamda mülteci, 1951 Cenevre Sözleşmesine göre şu şekilde tanımlanır;

İrki, dini, tabiiyeti, belli bir gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıslardır.

İnsanlar münferit olarak kendi ülkelerinden çıkıp başka bir ülkeye gittiklerinde ve sığınma talebinde bulduklarında münferit mülteci sayılırlar. Toplu nüfus hareketlerinin olduğu zamanlarda Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) veya ilgili ülkeler, tek tek herkesle görüşme yapamazlar ve ilk bakışta herkesi mülteci olarak kabul ederler. Çünkü insanların ülkelerinden çıkış nedenleri bellidir. Ancak yine BMMYK, ilgili ülkelere, göç edenlerin tamamının peşin hükümlerle göç ettiğini düşünmek yerine, her göç

---

¹¹ Koçdemir, K., “Yeni Bin Yılın Derdi Göç ve İltica”, Türk İdare Dergisi, İçişleri Bakanlığı Yayınları, S.423, Ankara, 1999.

edenin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Böyle durumlarda ilk bakışta mültecilik söz konusudur.¹²

Korunmaya muhtaç statüdeki mülteciler, sonu belirsizliklerle dolu uzun yolculuklara çıkarak bazen daha iyi yaşam koşulları, bazen de adaletli bir koruma sistemi aramaktadır. Günümüz dünyasında, resmi mülteci statüsü olmayan milyonlarca insan kendi ülkeleri içerisinde, ara bölgelerde veya sığındıkları ülkelerde insanlık dışı koşullarda yaşam mücadelesi vermektedirler. Mülteci konumuna düşmüş kimseler, yetimler, dullar, tüm mağdur kişiler her türlü istismara açık koşullarda zorlu bir hayat mücadelesi ile baş başa bırakılmaktadırlar.

Yaşanan her savaş, ardında yüz binlerce mülteci ve mağdur bırakırken, özellikle dünyanın stratejik kuşaklarındaki bu savaşlar, ciddi insan hakları ihlallerini ve yoksulluğu da bir yaşam biçimi haline getirmektedir. Kimi bölgelerde bir yüzyılı bulan mülteci trajedisi, insanları kuşaklar boyu mülteci kamplarına hapsederken, bazı bölgelerde bir halkın neredeyse yarıya yakını evinden uzaklaştırıp, farklı coğrafyalarda, hem kendi sorunları hem de yeni gittikleri bölgelerin sorunlarıyla baş başa bırakılmaktadır.

Günümüzde mevcut savaşlar, çatışmalar ve baskılar sonucu zaten zorunlu göçe uğrayan binlerce göçmen, sığınmacı ve mülteci bulunmaktadır. Mevcut durumdaki sığınmacı ve mültecilerin sorunları için çözüm beklenirken iklim değişikliği yüzünden mülteci durumuna düşecek yüz binlerce sığınmacı dalgaları karşısında uluslararası toplumun ve ülkemizin nasıl hareket edeceği belli değildir. Gerekli tedbirler alınmadığı takdirde gelecekte iklim mültecilerinin çokluğu karşısında dünyamızda siyasal ve ekonomik sorunların yaşanması kaçınılmaz olacaktır.

---

¹² Urk, M. Göç Olgusu Bağlamında Mülteciler, Sığınmacılar Ve İnsan Hakları. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010,

Savaş suçlarına karışan ve uluslararası insan hakları normlarını ağır biçimde ihlal eden kişiler mülteci olamaz. Mülteciliğin temel kıstaslarından biri kişinin ülkesi dışında olmasıdır. Bu nedenle ülke içinde yerinden edilen insanlar mülteci olarak kabul edilmezler.¹³

Türkiye’deki mevzuata göre mültecilerin ve sığınmacıların yaşamak için gönderildikleri kentlerde barınma, yiyecek ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarını kendilerinin karşılaması esastır. Bu durum, mülteci ve sığınmacıların başta dil olmak üzere birçok değişik nedenden dolayı onlar için kısıtlı olan işgücü piyasasına katılmalarını ve kendi yaşamlarını insanca sürdürmelerini daha da sınırlandırmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti sosyo-ekonomik kaygılar ve güvenlik nedeniyle, ‘1951 Cenevre Sözleşmesi’nin 1.B(1)(a) maddesine koyduğu “coğrafi kısıtlama” serhini (batıdan gelenlere mülteci, doğudan gelenlere sığınmacı statüsü verme) ‘Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü’nü imzalarken de sürdürmüştür. Ülkemizin sözleşmeye koyduğu bu çekince 1994 yılında yürürlüğe giren 6169 sayılı İltica Yönetmeliğini de etkilemiştir. Bu yönetmelikte ifade edilen mülteci kavramı, Avrupa’da meydana gelen olaylar nedeniyle sığınan yabancıları kapsamaktadır.¹⁴

SİĞINMACI

Sığınmacı, mülteci statüsü almak üzere herhangi bir ülkeye başvuruda bulunan ancak başvurusu henüz karara bağlanmamış kişileri gösterir. Bu kapsamda henüz başvuruda bulunmamış kimseler de sığınmacı olarak kabul edilirler. Sığınma talebi geri çevrilen kimseler sığınmacı olarak nitelenemeyeceğinden, sığınmacı sıfatını kullanabilmek için kişi endişelerinde ve korkularında haklı olmalıdır.

¹³ <http://ilticavegocmenlik.tr.gg/M.ue.lteci-Nedir.htm> (19.10.2014)

¹⁴ Sever, H. Yasadışı Göçmenlerin Profili: İstanbul İli Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, sığınma hakkını şöyle tanımlar: "Herkesin zulüm karşısında başka ülkelere sığınmacı ve bu ülkelerce sığınmacı işlemi görme hakkı vardır" (madde 14/1). Göçmenlere bazen ekonomik sığınmacı denilmektedir. Toplu sığınma, iç savaşlar ve çatışmalarda, yoğun baskılarda, büyük afetlerde ortaya çıkmaktadır. Bireysel sığınma daha çok siyasal sebeplerle olur. Bazen yabancı elçilikler, savaş gemileri ve uçaklar kendilerine sığınanları korur. Bulgaristan Türklerinden 300.000'i, 1989'da, zulüm ve baskıdan dolayı Türkiye'ye sığınmıştır. 1991'de Körfez Savaşı'nda Irak'tan kaçan çok sayıda mülteci Türkiye'ye sığınmıştır. Yurtsuzlar (heimatlos) da bazen mülteci konumundadırlar.¹⁵

GÖÇMEN

Tamamen ekonomik nedenlerle veya hayatlarını maddi yönden iyileştirme amacıyla kendi ülkelerini terk eden kişiye göçmen denir.

Göçmenleri taşınmaz talepleri açısından serbest göçmen ya da iskânli göçmen, kişi sayısı açısından ise toplu göçmen ya da bireysel göçmen olarak sınıflandırabiliriz. Serbest göçmenler, tanımda da belirtildiği üzere, Türkiye'ye yerleşmek amacıyla gelen ve Türk soyundan ve kültüründen olan kişilerdir. İskânli göçmenler, serbest göçmenlerden farklı olarak taşınmaz yardımı alan kişilerdir. Toplu göçmenler, tanımdaki özelliklere sahip olan ve iki ülke arasında yapılan anlaşmaya göre yurdumuza yerleşmek amacıyla toplu olarak gelen aileleri kapsar. Münferit göçmenler ise, bir aileyi ifade etmektedir. Çünkü göçmenler, genellikle aile ölçeğinde gelmektedirler.

---

¹⁵<http://tr.wikipedia.org/wiki/Mülteci> (19.12.2014)

A. Yasadışı Göçmen

Birey ya da bireylerin; yaşadıkları toprakları terk ederek, izin almaksızın bir başka ülkenin topraklarına girmeleri ve o ülkenin topraklarını kendilerine geçici ya da kalıcı olarak yurt tutmalarıdır.¹⁶

Yasadışı göçmen gittiği ülkenin otoritelerine kendisini bildirmeden veya iznini almadan o ülkede yaşayandır. Genelde, ülkelerin ekonomik durumlarına, coğrafi konumlarına, yasal düzenlemelerine ve idari uygulamalarına göre farklı özellikleri bulunan yasadışı göçe ve insan kaçakçılığına belirgin bir tanım getirmek zordur.¹⁷

Sığınmacı veya mülteci konumunda olan kişilerin, göçmen kaçakçılarında başvurarak yasa dışı göç hareketlerine girişmeleri sonucunda yasa dışı ortaya çıkmaktadır. Bu kavram, bir ülkede yasa dışı bir şekilde bulunan ve sığınma başvurusunda yeni bulunmuş ya da mülteci statüsü henüz tanınmış kişileri kapsamaktadır. Bu göç hareketleri; kişilerin durumlarının kesin çözüme kavuşmaması, bazı ülkelerin mültecileri barındırmak için sınırlı kapasiteye sahip olması, bazılarının sadece belirli bir süre için etkin koruma sağlaması ve bazı ülkelerde yasal göç imkânlarına ulaşma (sığınma başvurusu yapabilme) imkânının olmaması gibi nedenlere dayanmaktadır.¹⁸

B. Mülteci ve Göçmen Arasındaki Farklar

Mülteci, uyruğunda bulunduğu ya da yaşamını sürdürdüğü ülkeyi bir zulme uğraması ya da zulme uğraması tehlikesiyle terk etmek zorunda kalan kişidir.

---

¹⁶ Sever, H. Yasadışı Göçmenlerin Profili: İstanbul İli Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.

¹⁷ Urk, M. Göç Olgusu Bağlamında Mülteciler, Sığınmacılar Ve İnsan Hakları. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010

¹⁸ Eker, K. Türkiye’de Yasa Dışı Göç Sorunu, Doktora Tezi, İzmir, 2008

Bir mültecinin 1951 tarihli Birleşmiş Milletler Cenevre Sözleşmesi'nde belirtilen haklı nedenlerle ülkesi dışında bir başka ülkeye yasal ya da yasadışı yollarla gitmesi ve o ülkeye sığınması eylemi ilticadır.

İçinde bulunduğu ekonomik vs. koşullar nedeniyle ülkesini gönüllü olarak terk eden kişi ise yasadışı göçmendir. Mülteci için, geldiği ülkenin zenginliğinden çok bu ülkenin güvenliği önemlidir ve ülkesini istemeyerek terk etmek durumunda kalmıştır. Yasadışı göçmen, mülteci olarak farklı olarak kendi ülkesinin korumasından yararlanabilir.184 Ayrıca yasadışı göçmen, yasadışı giriş ve çıkışı nedeniyle bir cezai yaptırımla karşılaşmaktadır. Mülteci ise yasadışı girişinin ardından gecikmeksizin yetkili makamlara başvurarak geçerli nedenlerini göstermesi durumunda cezalandırılmaz.¹⁹

Yasadışı göçmenin, ülkeye yasadışı girişi ya da yasal yollardan geldikten sonra gerekli izni almayarak kalmaya devam etmesi durumunda sınır dışı edilmesi doğal bir sonuçtur. Mültecinin ise ulusal güvenlik ve/veya kamu düzeninin gerektirdiği durumlar dışında sınır dışı edilemeyeceği²⁰ ve her ne şekilde olursa olsun hayatı ve özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelere gönderilemeyeceği farkları ortaya konulmuştur.²¹

TÜRKİYE'DE YAŞAYAN GÖÇMEN VE MÜLTECİLERİN ENTEGRASYON SORUNU

Sözlük anlam olarak entegrasyon; birleşme, bütünleşme, uyumlaşma anlamlarına gelmektedir. Bu konu ile ilgili araştırma literatüründe, burada ele alınan "entegrasyon" gibi birkaç kavram daha kullanılmaktadır. En çok bilinen kavramlar arasında "asimilasyon" ve "akkültürasyon" bulunmaktadır. Fakat ayrıca, "çokkültürcülük" de günümüzde yaygın bir kavramdır.

---

¹⁹ 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi 31. Madde.

²⁰ 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi 32. Madde.

²¹ 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi 33. Madde.

Kültürel entegrasyon, hem göçmenlerin ve göçmen topluluklarının yerel değerlerle, kurallarla ve davranış modelleriyle ilişkisi ve uyumu, hem de ev sahibi toplumun göçmenlerin kültürel hayatlarının tezahürlerine yönelik oluşturduğu reaksiyonlarla alakalıdır.²²

Toplumsal entegrasyon ise farklı kültürlerin, dinlerin ve etnik grupların uzun vadede bir araya getirilmesi yada uyumlaştırılması demektir. Entegrasyonun ne olduğundan daha çok nasıl gerçekleşeceği konusu önemlidir.

Entegrasyon 1951 Cenevre Sözleşmesinde şu şekilde yer almıştır; ‘Taraf Devletler, mültecileri özümlemeyi ve vatandaşlığa almayı her türlü imkân ölçüsünde kolaylaştıracaklardır. Vatandaşlığa alma işlemlerini çabuklaştırmaya ve bu işlemlerin masraf ve resimlerini her türlü imkân ölçüsünde azaltmaya özel çaba göstereceklerdir.’²³

Nelerin entegrasyonu içerdiği, başarılı bir entegrasyon sürecinin nasıl olacağı ve sosyal hayata nasıl entegrasyon sağlanacağına ilişkin pek çok tartışma yaşanmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalarda değişik yaklaşımlar sergilenmektedir. Bir yaklaşımda entegre olacakların üzerine yoğunlaşılırken, diğerinde ne tür faktörlerin entegrasyonda etkili olacağı üzerinde durulmaktadır. Bu alanda yazılan pek çok eser entegrasyonun sadece bir parçasını oluşturan işin sosyolojik, ekonomik, kültürel etkilerini belirli bir grup üzerinde incelemektedir.

Tüm farklılıklara rağmen toplumun fertlerinin tamamı için geçerli olan ve herkesin eşit olduğu belirli esaslar üzerine anlaşmaları meselenin özüdür. Entegrasyon bitmiş bir durum olarak değil, herkesin eşit bir şekilde katılacakları bir süreç olarak algılanmalıdır. Birilerinin ne yapması gerektiği söylenerek entegrasyon sürecinde başarılı olunamaz.

---

²² Martikainen, T. Din Göçmenler Ve Entegrasyon, Çev. Nebile Özmen, 2010

²³ 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi 34. Madde.

Entegrasyon alanında kullanılan modellere bakılacak olursa ölçülebilir dört sahadan bahsedilebilir. İşe alınma, eğitim, sağlık, ikamet ve barınma, fonksiyonel olarak ölçülebilen belirteçlerdir.²⁴

Entegrasyonun yasal, ekonomik ve sosyo-kültürel olmak üzere üç boyutu vardır. Yasal boyut, güvenli yasal statü ve zamanla artan hakları içerir. Bu anlamda 1951 Sözleşmesi ve diğer insan hakları sözleşmelerinin entegrasyon açısından yasal çerçeveyi oluşturmaktadır. Ayrımcılık yapılmaması da bu sınıftandır. Ekonomik boyutu kendi kendine yeterlilik olarak ifade edilebilir. Sosyo-kültürel boyut olarak ta, sosyal politikalar geliştirilmesi, yerel hayata uyum sağlama, aile bütünlüğünün korunması, yerel halkta bilinç artırımı sıralanabilir.²⁵

Entegrasyonda devletin lider rolü, STK'ların etkin rolü ve uluslararası işbirliği ve yük paylaşımı rolleri vardır. Sorunun çözümünde hiçbir zaman devletler yalnız bırakılmamalıdır.

GÖÇMEN VE MÜLTECİLERİN ENTEGRASYON SORUNLARI

Mülteci ve göçmenlerin Türkiye'de kalış sürecinde yaşadıkları en önemli sorunlar; temel insani ihtiyaçlar olan barınma, beslenme, sağlık, ilaç temini, giyim ve eğitim alanlarında yaşanan sorunlardır.

Mülteci ve göçmenler için önemli diğer sorunlar ise; yasal sorunlar, sığınma başvurusunda gecikme, Türkiye'de kalış sürecinin ve statü alıp alamayacağı gibi konularda yaşanan belirsizlikler, hizmetlerden yararlanamama (çalışma, ikamet, sağlık vb.), yaşamlarını yönlendirmeleri ile ilgili zorluklar ve uzun bekleme süresi şeklinde sıralanabilir. Psiko-sosyal sorunlar, geldikleri ülkeden getirdikleri sorunlar, dil öğrenme sorunu, gündelik yaşama/farklı kültüre

---

²⁴ Tekin, M. Türkiye'de Yaşayan Sığınmacı Ve Mültecilerin Entegrasyonunda Yaşanan Sorunlar Ve Avrupa Birliği Uygulamaları Bağlamında Çözüm Önerileri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009

²⁵ Tekin, M. Türkiye'de Yaşayan Sığınmacı Ve Mültecilerin Entegrasyonunda Yaşanan Sorunlar Ve Avrupa Birliği Uygulamaları Bağlamında Çözüm Önerileri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009

alışma çabası, aile içi ilişkiler, çevre ile ilişkiler, depresyon vb. problemler de yine mülteciler arasında yaşanan önemli sorunlardandır.

Mülteci ve göçmenlerin aile ve çevrelerinden uzak kalmaları, farklı bir kültürün içinde olmaları, dil ve okuma yazma bilmemeleri, toplum içindeki sosyal statülerini kaybetmeleri, bir topluluğa üyelik hissetmemeleri, mültecilerin sosyal ve kültürel alanda yaşadıkları sorunların başında gelmektedir.

Ülkelerinde yaşadıkları travmalar, kaçış sürecinde yaşadıkları zorluklar ve korkular, her an yakalanıp sınır dışı edilme korkusu, huzurlarını ve kendine güven duygusunu kaybetmeleri, öfkelerini kontrol edememeleri, yanlış yönlendirilmeleri, çaresiz kalmaları, belirsizlik ve bunun doğurduğu sonuçlarla baş edememeleri, meşgul olacak bir şeyler bulamamaları, giderek artan kaygılar vb. derin psikolojik sorunlara yol açmaktadır.²⁶

Mülteci olarak kabul edilmeyenlerin insani gerekçelerle sığındıkları ülkede kalmalarına bir süre daha izin verilse de bu kişiler artık BMMYK'nın ilgi alanından çıkar. İkamet haklarının olmaması veya süresinin dolması hâlinde her an yakalanma ve sınır dışı edilme korkusu yaşarlar. Yaşamlarını yönlendirmekte zorlanan ve başka tehlikelere açık olan (suç, insan ticareti, vb.) bu insanlar genellikle geriye dönüşü istememektedirler. Hayata dair beklentileri azaldığı için kendilerine ve başkalarına zarar verme eğilimleri de artmaktadır.²⁷

Göçmenlerin emek piyasasında pazarlık kabiliyetleri oldukça düşüktür. Çalışma koşullarının genel olarak düşük ücretli, sosyal güvenceden yoksun ve ağır şartlar barındırdığı görülmektedir.

Çocuklar göç ettikleri ülkelerde dil ve başka sebeplerden dolayı eğitimden yoksun kalma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilmekte, eğitim

---

²⁶ Özdoğru, F. Dünyada Mülteci Hareketleri, Türkiye'nin Konumu Ve Mültecilerin Karşılaştıkları Sorunlar, <http://multecihaklari.org.tr/dunyada-multeci-hareketleri-turkiyenin-konumu-ve-multecilerin-karsilastiklari-sorunlar/> (25.12.2014)

²⁷ Özdoğru, F. Dünyada Mülteci Hareketleri, Türkiye'nin Konumu Ve Mültecilerin Karşılaştıkları Sorunlar, <http://multecihaklari.org.tr/dunyada-multeci-hareketleri-turkiyenin-konumu-ve-multecilerin-karsilastiklari-sorunlar/> (25.12.2014)

kurumlarına devam etseler dahi özellikle dilini bilmedikleri için kendi akranlarıyla iletişim kurmakta zorluk yaşayabilmektedirler.

Okullarda yaşanan dışlanma, yabancı olmanın verdiği eziklik gibi yollarla başlayan toplumdaki kopma durumları göçmen çocuklarını ve gençlerini kendi içlerine kapatmakta ve kendilerine psikolojik sorunlarla dolu bir hayat sunmaktadır.²⁸

Komşu ülkelerden akın halinde gelen milyonların en büyük riski ise geldikleri yerlerdeki kavga/savaş nedenlerini gittikleri yeni ülkeye de taşımalarıdır. Başka bir deyişle sorunlu misafirler kabul etmek kimi durumlarda büyük sorunları kendi ülkenize davet etmek anlamına gelebilir.²⁹

Göç ve etnik araştırmalar bağlamında din sıklıkla, diğer faktörlerden biri olarak tasvir edilmektedir. Bireysel göçmenler ve onların aileleri için dini meseleler, kültürel entegrasyon açısından merkezi öneme sahip olabilmektedir. Mesela, bunlar, sosyal ilişkilerin bir parçası olan alkol tüketimi gibi ev sahibi toplumun bazı yaygın geleneklerini kabul etmeyebilirler. Yapısal entegrasyon konusunda ise, göçmen dini örgütleri, genellikle etnisite ile bağlantılıdır ve kiliseler, camiler ve tapınaklar sosyal toplanma mekanları olup, diğer şeylerin yanı sıra, sosyal ağlar ve sermaye yaratma, rehberlik talep etme ve İş arama imkanı yaratabilmektedirler. Bu mekânlar, hem sosyal toplantı alanlarıdır hem de azınlık toplumunun, çoğunluk toplumu karşısındaki kamusal temsilcilikleridir.³⁰

Dinin bireyler ve gruplar arasındaki pozisyonu da farklılık arz etmektedir, fakat aslında şu alanlarda etkili olduğu görülmektedir: grup oluşturmada, aile hayatında ve birey- toplum ilişkilerinde, özellikle değerler ve geleneklerde. Bununla birlikte din, entegrasyon sürecinin tüm boyutlarında köklü bir rol oynayabilmektedir. Bu göstermektedir ki, kültürel etkileşim ve entegrasyon

---

²⁸ Tunç, İ., Uluslararası Göç Ve Göçmenlerin Sosyokültürel Uyum Sorunları, Yalova, 2009.

³⁰ Martikainen, T. Din Göçmenler Ve Entegrasyon, Çev. Nebile Özmen, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010

analizlerinde dine daha merkezi bir yer verilmelidir ve sadece etnisitenin bir yönü sayılmaya indirgenmemelidir. Son yıllarda göçmenlerin dini yaşamlarına ilginin artması da sebepsiz değildir.³¹

Göçmenlerin kültürel entegrasyonunda değişken taraflı bir süreç söz konusudur. Toplumun bütün kesimleri kültürel açıklığa fazlasıyla hazır olunmasını geliştirmeye çağrılmaktadırlar. Bunun için gerekli koşul, entegrasyona hazır olunmasını, kendi kültürel kimliğinden emin olunmasını ve de aynı zamanda kültürel çeşitliliğe saygı gösterilmesini içeren açık toplumsal bir örnektir.³²

Entegrasyonun başarılı olabilmesi için sadece entegrasyona ilgi gösteren ve göçmenleri kabul eden toplumun buna hazır olmasını değil, aynı zamanda göçmen kökenli insanların da aynı şekilde entegrasyona hazır olmalarını gerektirmektedir.³³

Millet düzeyinde bir toplumsal bütünleşme için din kurumunun önemi ne ise, millet-üstü bir toplumsal bütünleşme için de dinin önemi yaklaşık olarak odur. Dinlerin, yeni bir hayat nizamı olmak itibarıyla, farklı kültürler için toplumsal hayatta uygulanmak üzere sabit bazı değer ve ritüeller sunduğu bir gerçektir. Yeni din, yeni bir kısım değerler sunarken, eski olup da dinin ruhuna uymayan bazı değer ve uygulamaları da yasaklama veya sınırlama eğilimi içerir. Bunlar bir dinin hâkim olduğu toplumda yeni bir kültürel değişme süreci başlatır.³⁴

Jan Assman, etnik grupların daha büyük bir etno-politik yapıda birleşmeleri durumunda ya da göç veya fetih yoluyla bir başka etno-politik yapıya

---

³¹ Martikainen, T. Din Göçmenler Ve Entegrasyon, Çev. Nebile Özmen, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010

³² Ulusal Entegrasyon Planı, (2007) Federal Alman Hükümeti Basın Ve Bilgilendirme Dairesi.

³³ Ulusal Entegrasyon Planı, (2007) Federal Alman Hükümeti Basın Ve Bilgilendirme Dairesi.

³⁴ Açıkgöz, Ö., Avrupa Birliği'nde Kültürel Entegrasyon ve Türkiye'nin Durumu, Tasam,

katılmak zorunda olduklarında kültürlerarası entegrasyon sorununun ortaya çıktığını belirtir. Ona göre hâkim kültür, kültür ötesi bir geçerlilik kazanır.³⁵

Assman'ın da dediği gibi “merkezi yapılar çoğunlukla entegrasyonu zorunlu kılar” . Assman bu sözüyle hukuk, özel mülkiyet, tek eşlilik ve belli biçimlerde dağıtılmış iş gibi özellikleri içeren bir kültür oluşumunu ve bu kültürün entegrasyonun aşamalarını içeren bir kültür olduğunu kastetmektedir. Assman'a göre etnik kimlik ve süreklilik kültürel bellek ve onun örgütlenme biçimi sorunudur. Etnik grupların çöküşü genellikle fiziki yok oluş değil ortak ve kültürel unuttadır.³⁶

SONUÇ

Göç insanın fiziksel çevresindeki istemli veya zorunlu, geçici veya kalıcı bir değişimdir. Sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bazı değişikliklere yol açabileceği gibi aynı zamanda bu tür değişikliklerden de etkilenebilecek bir olgudur. Yerleşik bir düzende ikamet etmekte olan pek çok insan bugün baskı, zulüm ve sosyal haklarının yok sayılmasından dolayı göç etmektedir. Ellerinden bütün sosyal imkânları alınmış insanların göç etmesi bir zorunluluk haline gelmiştir.

Toplumların varoluşundan günümüze kadar süregelen göçlerin farklı şekillerde ortaya çıktığı görülmektedir. Günümüzde göçlerin meydana gelmesine sebep olan en büyük etken terörizmdir. Ülkelerinde zulüm gören pek çok kişi yaşadıkları yerleri terk etmek durumunda kalmıştır.

Göç coğrafyanın konusu gibi görünse de, göçlerin ekonomik ve kültürel nitelik taşımasından dolayı toplumların oluşmasına katkı sağlanmaktadır. Bu nedenle göç konusu sosyoloji alanında da önemli bir yere sahiptir.

---

³⁵ Assmann, J. Kültürel Bellek. Çev. Ayşe Tekin. Ayrıntı yay. İstanbul, 2001.

³⁶ Demirbaş, E. Etnik Azınlıklar, Kültürel Entegrasyon Ve Medya Temsil: Nusayri Topluluğu Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.

Ülkelerinde ya da yaşadıkları yerde çeşitli eziyetlere, haksızlıklara maruz kalan kişiler vardır, bu kişiler başka bir ülkede güvenliğe erişmek için evlerini, hatta çoğu zaman ailelerini terk etmek zorunda kalabilirler. Günümüzde mevcut savaşlar, çatışmalar ve baskılar sonucu zaten zorunlu göçe uğrayan binlerce göçmen, sığınmacı ve mülteci bulunmaktadır.

Sığınmacı, mülteci statüsü almak üzere herhangi bir ülkeye başvuruda bulunan ancak başvurusu henüz karara bağlanmamış kişileri gösterir. Bu kapsamda henüz başvuruda bulunmamış kimseler de sığınmacı olarak kabul edilirler.

Tamamen ekonomik nedenlerle veya hayatlarını maddi yönden iyileştirme amacıyla kendi ülkelerini terk eden kişiye göçmen denir. Birey ya da bireylerin; yaşadıkları toprakları terk ederek, izin almaksızın bir başka ülkenin topraklarına girmeleri ve o ülkenin topraklarını kendilerine geçici ya da kalıcı olarak yurt tutmalarıdır.

Kültürel entegrasyon, hem göçmenlerin ve göçmen topluluklarının yerel değerlerle, kurullarla ve davranış modelleriyle ilişkisi ve uyumu, hem de ev sahibi toplumun göçmenlerin kültürel hayatlarının tezahürlerine yönelik oluşturduğu reaksiyonlarla alakalıdır.

Mülteci ve göçmenlerin Türkiye’de kalış sürecinde yaşadıkları en önemli sorunlar; temel insani ihtiyaçlar olan barınma, beslenme, sağlık, ilaç temini, giyim ve eğitim alanlarında yaşanan sorunlardır. Mülteci ve göçmenler için önemli diğer sorunlar ise; yasal sorunlar, sığınma başvurusunda gecikme, Türkiye’de kalış sürecinin ve statü alıp alamayacağı gibi konularda yaşanan belirsizlikler, hizmetlerden yararlanamama, yaşamlarını yönlendirmeleri ile ilgili zorluklar ve uzun bekleme süresi şeklinde sıralanabilir.

Kaynakça

- 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi
Assmann, Jan. Kültürel Bellek. Çev. Ayşe Tekin. Ayrıntı yay. İstanbul, 2001.
- Demirbaş, Esin. Etnik Azınlıklar, Kültürel Entegrasyon Ve Medya Temsil: Nusayri Topluluğu Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.
- Eker, Kemal. Türkiye’de Yasa Dışı Göç Sorunu, Doktora Tezi, 2008
- Göktürk, A., “Göç ”, Eleştirel Sağlık Sosyolojisi Sözlüğü, Editörler: Erhan Nalçacı, Onur Hamza oğlu, Erkin Özalp, Nazım Kitaplığı:34, Sol Meclis Dizisi:6, İstanbul, 2006
- Gürkan, Mustafa. Sosyolojik Açıdan Göç Ve Yasadışı Göç Hareketleri, yüksek lisans tezi
- Hazır, Hanefi., Siyasal Şiddet ve Terörizm, Nobel Yayınları, İstanbul, 2008
- Koçdemir, Kadir., “Yeni Bin Yılın Derdi Göç ve İltica”, Türk İdare Dergisi, İçişleri Bakanlığı Yayınları,
- Martikainen, T. Din Göçmenler Ve Entegrasyon, Çev. Özmen N.
- Sever, Hanefi., Yasadışı Göçmenlerin Profili: İstanbul İli Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.
- Tekin, Mustafa., Türkiye’de Yaşayan Sığınmacı Ve Mültecilerin Entegrasyonunda Yaşanan Sorunlar Ve Avrupa Birliği Uygulamaları Bağlamında Çözüm Önerileri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.
- Tolan, Barlas. Toplum Bilimlerine Giriş, Murat&Adım Yayıncılık, Ankara 1996,
- Tunç, İlknur., Uluslararası göç Ve Göçmenlerin Sosyokültürel Uyum Sorunları, Yalova, 2009.

Urk, Murat., “Göçün İnsan Hakları İle İlişkisi”, Marmara Belediyeler Birliği Dergisi, İstanbul, 2009.

Urk, Murat., Göç Olgusu Bağlamında Mülteciler, Sığınmacılar Ve İnsan Hakları. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Usanmaz, Günsu. Göç, Mülteciler ve STK’lar, Ankara, 2009

Yalçın, C. Göç Sosyolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004.

İNTERNET KAYNAKLARI

Özdoğru, F. Dünyada Mülteci Hareketleri, Türkiye'nin Konumu Ve Mültecilerin Karşılaştıkları Sorunlar, <http://multecihaklari.org.tr/dunyada-multeci-hareketleri-turkiyenin-konumu-ve-multecilerin-karsilastiklari-sorunlar/> (25.12.2014)

<http://akademikperspektif.com/2014/09/12/ulusotesi-gocler-ve-multeci-sorunu-suriye-ornegi> (25.12.2014)

<http://ilticavegocmenlik.tr.gg/M.ue.lteci-Nedir.htm> (19.10.2014)

<http://goc.nedir.com/> (15.12.2014)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Mülteci> (19.12.2014)

Göç Ve Göçmenliğin Psikolojik Yansımaları (Watansız Watandaş Olmak)

M. Zeki ILGAR¹

Semra COŞGUN ILGAR²

ÖZET

Göç, bireyi ve toplumu her zaman çok yönlü etkilemiş olan, insanlık tarihi kadar eski ve karmaşık bir olgudur. Yer değiştirme olarak da ifade edilen göç, daha çok psikoloji ve sosyoloji disiplinleri tarafından ele alınmıştır. Göçün psikolojik etkilerini, hiç şüphesiz göçü yaşayan ve göçmen olarak adlandırılan birey derinden hissetmektedir. Göçün zorunlu veya gönüllü oluşu, nereye göç edildiği, göç edilen yerde yaşanacak süre, göç ederken yaşanan duygular ve terk edilen yerde geride kalanlar, göç edilen yeni yere uyum süreçleri ve burada yaşananlar “göçmen olarak adlandırılan bireylerin” psikolojik sağlığı için oldukça önemlidir. Göç ile birlikte birey çok hassas bir dönem geçirebilir. Yaşayabileceği sosyal yalıtılmışlık nedeniyle doyurucu sosyal ilişkiler kuramayabilir ve yeni ortamın getirdiği olanakların farkına varamayabilir. Göç davranışının çeşitli yönleriyle incelendiği bu çalışmada sırasıyla; göçün çeşitli tanımlarına, türlerine ve özelliklerine, göçle ilgili değişik yaklaşımlara, göçmenlik yaşantısına, göçün psikolojik sağlık üzerindeki etkisine ve travma yaşayan göçmene nasıl bir psikolojik danışma hizmeti verilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Göç, göçmen, travma, travmaya müdahale, psikolojik destek, sosyal destek.

---

¹ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

² Uzman Psikolojik Danışman

GİRİŞ

Göç, çalışmak, yaşamak veya yerleşmek amacıyla bir bölgeden başka bir bölgeye yapılan nüfus hareketi diye tarif edilir. Göç; iç göç ve dış göç olmak üzere ikiye ayrılır. İç göç, aynı ülke sınırları içerisinde bir bölgeden başka bir bölgeye yapılan nüfus hareketlerini ifade eder (Sağlam, 2006; akt. Civan ve Gökalp, 2011,s.234). Dış göç ya da bir diğer deyişle uluslararası göç ise, bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan göç hareketleri olarak tanımlanabilir (Gönüllü, 1996; akt. Civan ve Gökalp, 2011,s.234).

Göç, toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, politik, eğitimsel vb. tüm yapısıyla yakından ilişkili bir olgudur. Bu yönüyle göç, antropologların sosyal bilimcilerin, eğitimbilimcilerin, psikologların ve psikolojik danışmanların ilgisini çeken ve incelemelerine yol açan bir konu olmuştur (Şahin 1999,s.19).

Göç eden bireylerin bir kısmı daha farklı bir yaşam düzeyine ulaşmak beklentisiyle yurt içinde ve yurt dışında yeni bir yaşam kurarlar. Bu beklentinin karşılanması her zaman mümkün olmamaktadır. Bireysel açıdan hareketi sağlayan bir diğer etmen de, daha önce gerçekleşmiş olan göçmenlik olgusunun ortaya koyduğu tablonun göçe niyetli birey açısından olumlu unsurlarının öne çıkmasıdır.

Göç eden birey, geleceğini belirlemek için bir başka yöreye, bir başka coğrafyaya doğru adeta tek kişilik bir haçlı seferine çıkmaktadır. Bu seferi esnasında, kimi ekonomik, hatta kültürel kazanımlar sağlamasına karşılık büyük kopuşlar ve yeniden bağlanamayışları da birlikte yaşamaktadır. Göç eden birey, ne yazık ki kendi toplumunda da gittiği yerde de tutunamamaktadır.

Göç ile başlayan kopuş sürecinde bireyin eski toplumu ile yeni toplumu arasında bir köprüünün kurulamamış olması, bir dizi ciddi ruhsal sorunlara ve travmaya da yol açabilmektedir(Teber, 1993,s.9-16). Yurt dışına giden vatandaşlarımızın yanında ülkemize gelmek zorunda kalan göçmenler de bu süreci yaşamaktadır. Ortaya çıkan ruhsal sorunlar en çok da çocukları ve kadınları etkilemektedir.

Daha da önemlisi göç her aşamasında bireylerin travma yaşamasına yol açan bir süreçtir. Yeni yerde yaşanan olaylar ve hissedilen duygular göçmende travma durumunun gelişmesine sebep olabilir. Travma, normal bireylerin yaşadığı bir durumdur. Ancak, travma durumu yaşayan birey duygu, düşünce ve davranış karışıklığı yaşadığı için sağlıklı düşünemez ve doğru karar veremez. Bu nedenle travma durumunu yaşayan bireye yapılacak travmaya müdahale ve psikolojik destek son derece önemlidir. Travmaya müdahalede psikolojik ve sosyal destek geciktiğinde travma psikopatolojiye dönüşür.

Göçlerin çeşitli amaçlarla gerçekleştiğini bilinmektedir. Ancak bunların arasında göçmenin işgücü talebi olduğunu söylemek mümkün olsa da, birey ve ailelerin kararlarının önem taşıdığı karmaşık bir süreçten söz etmek mümkündür(Toksöz, 2004,s.13).

Göçün Sınıflandırılması:

Farklı kaynaklarda çok ayrıntılı sınıflandırmalar yapılmış olmasına karşın bu çalışmada daha çok zorunlu göç üzerinde durulmak amaçlandığından sade bir sınıflandırmayla yetinilmiştir.

Göç, ekonomik, toplumsal ve siyasal nedenlerle insanların bireysel ve kitlesel olarak yer değiştirme eylemi ya da yaşanan yerin değiştirilmesi eylemidir. İster kısa süreli, ister uzun süreli olsun bu yer değiştirme hareketleri çoğu kez aynı toplumsal sistem içinde “iç göç” biçiminde gerçekleşir. Bazen de kendine özgü koşulları nedeniyle toplumsal sistemler arasında “dış göç” biçiminde ortaya çıkarlar (Tekeli ve Erder,1978,s.17).

Göçler otoriter ya da doğal bir zorlanmadan ötürü “zorunlu göç” veya kişilerin kendi iradesiyle serbestçe gerçekleştirdikleri “gönüllü göç” niteliğinde olabilirler(Gökdere 1978,s.11).

Göçle İlgili Yaklaşımlar

Uluslararası düzeyde, göç olgusunun gelişim aşamalarına paralel olarak göç kuramları geliştirilmiştir. Göç ya da işgücü göçünün toplumbilimsel anlamda değerlendirilmesine ilişkin çok sayıda kuramdan söz edilmektedir. Bu çalışmada

bu kuramlardan modernleşme ve gelişme, merkez-çevre ilişkileri, sosyal izolasyon kuramları ve uyum odaklı görüşler ele alınmıştır.

Modernleşme ve Gelişme Kuramı

Modernleşmeyi ve gelişmeyi esas alan bu yaklaşım, göç akımının farklı toplumlar ya da toplumsal sistemlerdeki ekonomik gelişim eksikliği analizinde “itme” ve “çekme” faktörlerini vurgulamaktadırlar (Thomas 1958; Lut 1961; Rose 1969; Klaasen-Diriwe 1973; Salt-Claut 1976; Akt. Erdoğan 1988,s.6). Ekonomik yayılmanın, elverişsiz demografik durumların ve yerli işçilerin yukarı doğru devingenliğinin göç hareketlerinin “çekiş” nedenlerini oluşturduğu; işsizliğin, fakirliğin, ekonomik yönden gelişmemişliğin ve geciken sanayileşmenin ise, gönderen ülkelerin başlıca “itme” nedenlerini oluşturduğu çoğu kimse tarafından kabul edilen bir görüştür (Castles ve Kossack 1973; Akt. Doğan, 1988).

Bu kurama göre, endüstrileşmiş ve gelir düzeyi yüksek olan ülkelerin göçmen işçilere çekici geldiği ve bu olgunun kendi ekonomik durumlarını geliştirmek amacına yönelik olduğu kabul edilmektedir. Yine bu görüşe göre göç, iş ve daha yüksek statü arayan bireylerin gönüllü olarak yaptıkları tercihlerden kaynaklanan bir olay olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, göçmen işçi olarak başka ülkelere giden bireylerin mesleki becerilerini geliştirecekleri, modern değerler kazanacakları ve böylece kendi ülkelerine ekonominin gelişmesine katkıda bulunacak kültür elçileri olarak dönecekleri kabul edilmektedir(Şahin, 2001).

Merkez-Çevre İlişkileri Kuramı

Bu görüş, Galtung (1971), Castle ve Kosack (1973) ve Nikolinakos (1973) gibi uzmanlar tarafında savunulmuştur (Erdoğan 1988:6). Bu kuram, “merkez çevre” ilişkileri ya da “gelişmiş-az gelişmiş” ülkeler arası istismara dayanan ilişkileri vurgulayan alternatif bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre göç, modernleşmeyi ve gelişmeyi sağlayan bir mekanizmadan ziyade, göçmen işçi gönderen ülkelerdeki işgücü kaynaklarının gelişmiş ülkeler yararına

kullanılmasına yaramakta ve gelişmekte olan ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmelerini olumsuz bir biçimde etkilemektedir (Tatlıldil,1984,s.113).

Merkez-çevre kuramcıları, göçmen işçilerin ülkelerine tükenmiş, sağlıksız ve yaşlı döndüklerini, dolayısıyla da ülke ekonomisine katkıda bulunamadıkları tezini savunurlar (Erdoğan 1988,s.10). Göçmen işçiler endüstri toplumunun, endüstriyel yaşam standartlarından, değerlerinden ve normlarından yeterince etkilenmedikleri için dönüşlerinde toplumsal değişmede itici bir faktör olamayacaklardır (Tatlıldil, 1994,s.115).

Sosyal İzolasyon Kuramı

Bu kurama göre göç, bireyin sadece fiziki ayrılığı değil, aynı zamanda bireyin alıştığı bir dizi haklardan, kurallardan ve sosyal etkileşim örüntülerinden ayrılmasıdır. Kişinin alıştığı ortamdan ayrı kalması onun yalnızlık, yabancılaşma ve kendini değersiz göreme gibi duyguları yaşamasına neden olabilmektedir (Kuo 1976; Akt: Doğan, 1988,s.34).

Binder (1978), bireyin göç ettiği toplumla iletişim ve etkileşim bakımından kısıtlanmakta olduğunu ve dolayısıyla sosyal rollerini yerine getirirken strese girdiğini ileri sürmektedir (Akt. Esentürk-Ercan 1998,s.24). Stres durumu da onların psikolojik sağlıklarının bozulmasına neden olabilmektedir.

Kültürel Şok Kuramı

Yabancı bir ülkede ya da çevrede yaşamanın psikolojik sağlık üzerindeki etkisini açıklayan diğer bir kuram da kültürel şok kuramıdır. Bu görüşe göre, kültürel farklar bireyin uyum güçlüğü çekmesine neden olmaktadır. Eğer içine girilen yeni çevre kendi kültürüne benziyorsa daha az, benzemiyorsa daha fazla uyum sorunu ile karşılaşılacaktır (Garcia 1985; Akt. Esentürk ve Ercan 1998,s.24). Göçten hemen sonra şokun daha büyük olduğunu ve göçmenler geldikleri toplumun kültürüne alışıkça ruh hastalıklarının da azalacağını(Kuo 1976; Akt. Doğan, 1988,s.35) savunan bu görüş, göçmenlerdeki sağlık sorunlarının oluşmasında yer değiştirme faktöründen çok kişinin ailesinden ve kültüründen ayrılmasının rol oynadığını ileri sürmektedir. Fresse (1977)'e göre,

kırsal kesimden gelen göçmenler, kentlerden gelen göçmenlere oranla daha fazla kültürel şoku yaşamaktadır(Akt.Esentürk ve Ercan 1998,s.24).

Kültürel Değişme Kuramı

Yabancı bir ülkede yaşamının psikolojik sağlığa etkisini açıklayan diğer bir kuram, kültürel değişme kuramıdır. Göçmenlerin kültürel değişme nedeni ile stresli bir yaşam geçirdiklerini kabul eden bu kuram, bu durumun diğer aile üyelerinin kişiliklerini de olumsuz yönde etkilediğini kabul etmektedir. Kou (1976)'a göre, bu durumda yabancı topluma uyum sağlaması için zorlanan bireyin kendi kültürü ile aşırı bir özdeşleşmeye ve kendi kültürünü daha üstün tutmaya yöneldiğini belirtmektedir(Akt. Doğan, 1988, s.36).

Uyum Odaklı Yaklaşım

Güçlü (1995)'ye göre, yeni bir kültüre uyum sağlamayı açıklayan çeşitli görüşler vardır. Bunlar, “U-Eğrisi”, “W-Eğrisi” ve “V-Eğrisi” görüşleridir (Akt.Esentürk ve Ercan 1998).

U-Eğrisi Görüşü

Bu görüşe göre, gidilen ülkede kalış süresine göre uyum aşamaları vardır. Bunlardan birinci aşama, 6 aylık süreyi, ikinci aşama 6-18 ayları, üçüncü aşama ise, 18. Aydan ayrılıncaya kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Bu görüşe göre, her aşama göçmenlerin uyum derecesini belirlemektedir. İlk aşama boyunca göçmenler, uyum yaşantılarını pozitif yönde görmekte, başarılı ve rahat olduklarını belirtmektedirler. İkinci aşamada (Travma aşaması), öğrenciler olumsuz düşünceler içerisindeyler. Kendini uyumsuz, yalnız ve umutsuz hissetmektedirler. Üçüncü ve son aşamada ise, başarılı bir uyum dönemi geçirmektedirler.

W-Eğrisi Görüşü

Bu görüşe göre, 6 aydan fazla Amerika'da yaşayan kişilerin ülkesine dönüp dönmekte tereddüt geçirdikleri ve gerilime girdikleri düşünülmektedir. Bu nedenle de uyumda bir düşüş olmakta ve bu devre atlatıldıktan sonra uyumda yeniden yükselme olmaktadır.

V-Eğrisi Görüşü

Bu görüşe göre, eğitim amacıyla gelişmiş ülkelere gelen göçmen öğrencilerin uyumunun V-Eğrisi oluşturduklarını, ilk aylarda morallerinin düştüğünü ve daha sonraki aylarda yükseldiğini ve bir yılın sonuna doğru ise tamamen buldukları ülkeye uyum sağladıklarını belirtmektedirler.

Göçmenlik Yaşantısı

İnsanların yaşam alanlarından kopup ya da koparıp hiç bilmediği, tanımadığı ve uyum yapmakta zorlandığı bir toplumla yaşamak zorunda kalması sadece yaşayanların anlayabileceği bir yaşantıdır. Ancak son yıllarda göçmenlerle tanışmak ve yaşamak zorunda kalan bir toplum olarak göçü sıradanlaşan bir olay olarak görmek yanında göçmenlerle empati kurmak zorunda olduğumuz hatırdan çıkarılmamalıdır.

Zor durumdaki insanlara yardım etmekle güçleneceğimizi öngören medeniyet değerlerimizin emrettiği gibi bize sığınan göçmenleri aşağılamak, dışlamak ve geri göndermeyi vaadetmek yerine anlamaya çalışmak daha insanca görünmektedir.

Göç yaşayan ailelerde ve bireylerde birçok psikiyatrik sorun ortaya çıktığı, özellikle depresif bozukluklar, anksiyete bozuklukları, somataform bozukluklar ve uyum bozukluklarının sık görüldüğü belirtilmiştir. Göç nedeninin kişilerin kendi istekleri dışındaki sebeplerle ilişkili olmasının psikolojik sorunları arttırdığı bilinmektedir. Göç öncesi oturma yeri ile yeni yerin sosyal ve kültürel farklılığındaki fazlalığın psikolojik sorunları arttırdığı da saptanmıştır(Hastürk, 2015).

“Göçmenlerin, göç alan ülkeye yerleşebilmelerindeki ve uyumundaki başarı ya da başarısızlıkları o ülkedeki hükümetlerin ve toplumun tutumuna, o ülkedeki göç politikalarına, göçmenlere yönelik yerleşme ve destek programlarına, göçmenlerin fiziksel ve ruh sağlıklarına yönelik kolaylaştırıcılara ve son olarak göçmenin kişilik özelliklerine ve stresle başa çıkmalarına bağlıdır” (Sue, 1977; Akt. Gün, 2006, s.28).

Göçün Psikolojik Sağlık Üzerindeki Etkisi

Sosyal ve kültürel değişme, kentleşme, modernleşme, kültürleşme, asimilasyon, adaptasyon ve yaşam stresi üzerinde yapılan çalışmalar, göç yaşantısı ile psikolojik bozukluk arasında önemli bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır (Doğan 1988,s.33).

Özellikle yurdundan yuvasından zorla veya ölüm korkusuyla kopmak zorunda kalmış bireylerin psikolojik sağlıklarını korumakta zorlanacakları kuvvetle muhtemeldir. Ülkemize gelen Suriyeli, Doğu Türkistanlı, Myanmarlı, Iraklı, Afrikalı sığınmacı veya göçmenlerin ruh hallerini anlamak ve onlarla hemhal olmak hiç de zor olmamalıdır.

Nedeni her ne olursa olsun her yıl milyonlarca insan bir yerden başka bir yere göç etmek zorunda kalmaktadır. Göçe doğal afetler neden olabileceği gibi, insan eliyle ve kasıtlı olarak oluşturulan felaketler de neden olabilir. Dünyamız üzerinde her zaman savaşlar nedeniyle büyük kitlesel göçler olmuştur. Bu göçler ister istemli, ister zorunlu olsun her zaman insanın biyolojik, sosyal ve psikolojik yapısını etkilemektedir. Genelde olumsuz yaşam koşullarından modern şehirlere göç edildiği için, göçmenlerin sağlık düzeyinde yükselme olmasına karşın, ruhsal hastalıklarda artış gözlenmektedir. Göçün kendisinin, hastalıkların oluşmasında tek başına bir faktör olmadığı, çevresel faktörlerin değişikliğinin de göçmenin ruh sağlığını olumsuz yönde etkilediği açıktır. Önceki çevreden ayrılma biçimi ve yeni çevreye uyum yeteneği, ruhsal hastalıklar için önemli faktörlerdir(Oytun,2015).

Göç olayını psikanalitik açıdan yorumlayan Grinberg ve Grinberg'e (1999) göre, göçmenin güvensizliği kendisini çaresiz hissetmesine yol açar ve uygun fırsatları bile etkin biçimde kullanmaktan alıkoyar. Göçmen, bir yandan diğer insanlar gibi olma isteği duyarken bir yandan yeni kültür tarafından yok edilecekmiş gibi korkuya kapılır; bir taraftan da kimliğini korumak ve kendisini olduğu gibi hissetmek ister. Bu çatışmalar onda yabancılaşmaya ve duygusal karmaşalara sebep olur. Yalnızlık ve yabancılaşma duyguları anksiyetik ve depresif belirtileri artırır ve akabinde işsizlik, hazımsızlık, uyku düzensizliği

ve baş ağrısı gibi psikosomatik şikâyetlerin oluşmasına neden olabilir (Ekşi, 2002,s.218).

Göçün, en temelde, kişinin büyük bir gruba ait olma duygusunun kaybına, kültürel yaşamın ve geleneklerin terk edilmesine neden olduğu (Cicoural,1982) düşünüldüğünde, göçün ruhsal etkileri de öngörülebilir. Yeni yerleşilen yerde bu kayıplara eşlik edecek olan yalnızlık duygusu, sosyal rollerdeki değişim, kültürel norm ve değerlerdeki belirsizlik ve bunun yol açtığı kültürel şok, göçmen kişi ve gruplarda yaşanan stresi açıklayan ve ruhsal bozuklukları işaret eden değişkenlerdir(Balcıoğlu ve Samuk, 2002).

Göç hareketlerinin ardından yaşanan sosyokültürel değişimlerin yarattığı psikolojik stresler üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Göçün, göçmenlerin sağlığı üzerinde bozulma ya da düzelmeye neden olabileceğini iddia eden çok farklı bakış açıları vardır. Bu çalışmalarda farklı klinik bulgular saptanmakla beraber, göçmenin bu travma dönemine alışmakta zorluklar çektiği ve uyumsal bozukluklar yaşadığı da bildirilmiştir. Göç sonrası yeni bir sosyo-kültürel çevreye uyum, birçok duygusal ve bedensel tepkilere yol açmaktadır. Özellikle riskli bir gelişim evresinden geçmekte olan çocuklar ve ergenler için çevresel faktörlerin istikrarlı olması çok önemli ve bunun bozulması da çok tehlikelidir(Oytun, 2015).

Göhler'e göre (1990) göçmenlerin yaşadıkları duygular şu şekilde sıralanabilir:

Yabancılık Duygusu: Tüm göçmenler, göç ettikleri ülkede birer yabancıdırlar. Göçmenin dünyasındaki her şey, iklim, çevre, kültür, dil farklıdır. Kişinin dış dünyasında çok somut olan bu yabancılık durumu onun iç dünyasına da yansır. Kendi iç dünyasına da yabancılaşarak bir şeye ve bir yere ait olamam duygusu yaşar.

Yalnızlık Duygusu: Yalnızlık duygusu, kişinin bilinçli ya da bilinçsiz geride bıraktığı yakınlarının yokluğu ve onları bırakmasından ötürü kendini suçlu hissetmesinden kaynaklanır. Bu yalnızlık duygusu, üzüntülü bir anda olduğu kadar sevinçli bir anda da görülebilir.

Boşluk Duygusu: Göçmen kişi zaman zaman, bilinçli ya da bilinçsizce geçmişte bıraktığı şeylerin yokluğunu hisseder.

Özlem Duygusu: Göçmen bilinçsiz olarak kişileri, doğayı, burada olmayan ve orada olan her şeyi özler. Özlem, kimi zaman göçmenin kişiliğinin bir parçası haline gelir.

Kişilik Sorunu: Kişinin kendi ülkesindeki kişiliği ile yeni ülkedeki kişiliği çatışır. Zaman zaman düşmanlık duyguları içinde bocalar. İki ayrı kültürün kişinin benliğinde çatışması, göçmenin çocuklarının giderek yeni toplumun bir parçası olması ile derinleşir.

Köksüzlük Hissi: Göçmen zaman zaman bir yere ait olmama duygusu içinde bocalar. İçinde yaşayıp kök saldığı toplumdaki ve onun verdiği güvenden yoksundur.

Anavatandaki Değer Yargılarının Aşağılanması: Göçmen eski toplumunda doğal ve önemli olan yargılarının yeni toplumda anlamsızlaştığını görür. Yeni topluma kök salabilmek için eski toplumun değer yargılarını aşağılamaya başlar. İki toplumun değer yargıları arasında yaptığı kıyaslama, göçmenin iç dünyasında ve aile yaşamında çelişiklere neden olur.

Aşağılık Duygusu: Göçmen kendi dilinin, yaşayış biçiminin, çalışma yaşamındaki ve boş zamanlarındaki alışkanlıklarının çevreyle ilişki biçiminin eskisi gibi anlam taşımadığını ve aynı değerde sayılmadığını fark eder. Kendini yetersiz ve yeteneksiz hissetmeye başlar. Dil yetersizliği bu duyguyu güçlendirir. Kişi önceki yaşamında bu duyguyu, belki de, çok kısa bir süre için hissetmiştir, Ama kaldığı ülkede sık sık yaşar.

Anadilinin Aşağılanması: Dil kişiliği, kişinin kendine verdiği değeri, duyguyu ve güveni etkileyen bir duygudur. Göçmen yeni topluma uyum sağlamak için yepyeni bir dil öğrenmek zorundadır.

Kuşkuculuk: Yeni bir ülkede, yeni bir toplum içinde, sık sık bilinmeyenle karşı karşıya kalan göçmende kuşku duyguları yoğunlaşır. Kuşkuculuk bir davranış biçimi olmaya başladığında tehlikelidir. Giderek nevroz ve psikoz durumlarına yol açar.

Kırgınlık: Zaman geçmesine karşın bir türlü geri dönüşü gerçekleştiremeyen göçmen kırılır. Çoğu zaman çevresindeki insanları, ailesini, dostlarını kırar ve mutsuz eder.

Suçluluk Duygusu: Göçmen yeni ülkeye geldiğinde geride bıraktığı kişiler ve değerler karşısında suçluluk duygusuna kapılır. Ya da yeni yaşamında mutlu olması gerektiği halde, mutlu olmadığı için suçluluk duygusu altındadır.

Ön Yargı Geliştirme: Yeni ülkenin doğal bir parçası olmayan göçmen ülke ve topluma karşı olumsuz duygu ve davranışlar içine girer ve ön yargılı davranır(Akt.Şahin, 2001).

Göçmenler Yönelik Psikolojik Yardım

Göçmenlik yaşantısının yansımaları olarak ortaya çıkan zorlanmalara bağlı olarak ortaya çıkan olumsuz duygular genellikle stres faktörleri olarak anılmaktadır.

Birey üzerindeki bu stres faktörleri aile söz konusu olduğunda daha karmaşık bir görünüm arz etmektedir. Göç olgusu, aileleri, iklim, yer ve ev değişikliği, iş yeri değişikliği, iş biçimi değişikliği, bazı durumlarda aile bireylerinden geçici ya da devamlı ayrı kalma, yaşam biçiminde değişiklik, okul değişikliği, ekonomik durumda değişiklik, çevre değişikliği gibi birçok stres faktörünü deneyimlemek zorunda bırakılmaktadır. Bu stres faktörleri ile ailenin gelişimsel görevleri normal koşullardan daha karmaşık duruma gelmektedir(Cornille ve Brotherton, 1993).

Göç sonrası yaşanan bu zorlukların, birey ve ailelerde, travma sonrası stres bozukluğu, bağlanma ve uyum sorunları, anksiyete, duygu durum bozukluğu ve madde kullanımı gibi pek çok soruna yol açtığı araştırmalarda ortaya konmuştur(Warfa ve ark.,2005; Steel ve ark.,2004)

Sosyal dayanışmanın azalmasıyla bağlantılı olarak, göçün, intihar oranlarını artırdığına ilişkin veriler de bulunmaktadır(Eskici ve ark.,2001).

Göçün ruhsal etkileri irdelenirken, literatürde sıklıkla vurgulanan nokta, göçün ruhsal sonuçlarının çoğunlukla göç öncesi göçmenlerin yaşantısına, göç

nedenlerine, göç sırasında yaşananlara ve göç sonrası deneyimlere göre farklılık gösterdiği (Bhugra, 2004; Moilanen ve Myhman, 1989; Heptihstall ve ark.,2004).

Kuşkusuz, göçün istemli olup olmaması ve göç sonrası uyumu kolaylaştıracak faktörlerin varlığı, ruhsal sonuçları belirleyen önemli değişkenlerdir. Bu noktada, göç kararının alınmasında çoğunlukla etkisiz olan, dolayısıyla istemsiz göç ettiği varsayılabilir olan çocuklar için göçün etkileri dikkat çekicidir. Literatürde, göç yaşayan çocuklarda, göç yaşamayan çocuklara göre daha fazla davranış problemleri ve duygusal problemler görüldüğü ifade edilmiştir (Jansen ve ark., 2004; Stevens ve ark.,2003).

Bu problemler arasında çoğunlukla daha yüksek anksiyete,depresyon puanları(Bengi-Arslan ve ark., 1997), arkadaş ilişkilerinde problemler; hiperaktivite semptomları (Fazel ve Stein, 2005), travma sonrası stres bozukluğu(Heptihstall ve ark,2004),düşük benlik saygısı; düşük yaşam doyumu puanları(Gün,2002) yer almaktadır. Buna karşın, göç yaşayan çocuklarla yapılan boylamsal çalışmalarda, göç sonrası psikolojik uyumun zaman içinde geliştiği ve uzun dönemde, psikolojik problemlerin sıklık ve yoğunluk bakımından yerli nüfus gruplarından önemli düzeyde farklılaşmadığı da ortaya konmuştur(Mirsky, 2004; Fichter, 2004). Bu bulgu, göç sonrası dönemde uyum sağlamayı kolaylaştırıcı sistemlere dikkati çekmektedir. Özellikle okul çağı çocukları için eğitim kurumlarının bu tür bir işleve sahip olduğu düşünülmektedir. Okul, yeni girilen çevreye başarılı bir uyum gerçekleştirmek için uygun ortamı ve hizmetleri sunar. Ancak aynı zamanda, göç sonucu okul değişikliği, çocuk için daha geniş bir çevre değişimini de içerdiğinden uyum açısından kritik bir konuma sahiptir. Okul değişikliği, göç yaşayan çocukların baş etmesi gereken önemli bir stres kaynağı olsa da, okulda uyumu gerçekleştiren çocukların göçün olumsuz etkilerini daha kolay tolere edebileceği düşünülmektedir(Uluocak, 2009)

Travma Yaşayan Göçmene Psikolojik Yardım Sunma

Önemli bir olay olan göçle birlikte yaşam durumunda karmaşa yaşıyorsa travma ortaya çıkmış demektir ve travmaya müdahale yapılmalıdır. Göçle birlikte ilk kez ortaya çıkan ve psikopatolojik olmayan durumlarda travmaya müdahale tercih edilen bir yoldur, gerek terapötik, gerekse koruyucu ruh sağlığı hizmetlerinde önemli bir yeri vardır(Sayı1, 1992,s.5).

Travmaya müdahalede benimsenen temel sayılılar şunlardır:

1. Travmaya müdahalede travmanın acil çözümü amaçlanmalıdır.
2. Travma yaşayan bireyin acil yardıma gereksinimi vardır.
3. Travmanın en şiddetli yaşandığı ikinci aşamada müdahale daha etkilidir.
4. Travmaya müdahalede kronik psikopatoloji ile uğraşılmaz(Ersever, 1981; Farberow, 1965, Akt: Ersever, 1996,s. 68).

Göçmene psikolojik destekte bulunacak olan psikolojik danışman, “göç eden kişinin hem geldiği yerleşimin hem de vardığı yerleşimin toplumsal ve yapısal özellikleri, göç eden kişinin hem geldiği yerleşimdeki hem de vardığı yerleşimdeki aile ve hane gibi yakın toplumsal çevresinin özellikleri, göç eden kişinin kişisel özellikleri, algılamaları, yorumları ve etkinlikleri hakkında bilgi sahibi olmalı ve psikolojik danışma sürecinde tüm bu özellikleri dikkate almalıdır” (İçduygu ve Ünalın, 1998,s.42).

Göç Travmasına müdahale edecek psikolojik danışmanın ve travma durumunu yaşayan danışanın (psikolojik yardım alacak göçmenin) görevleri ve psikolojik danışmanın uygulayacağı yöntemler aşağıda sırasıyla açıklanmıştır.

Psikolojik Danışmanın/Terapistin Görevleri

Psikolojik danışmanın veya terapistin, psikolojik travmayı başlatan olayı belirlemesi, danışanın travma hakkında oluşan duygularını açığa çıkarması,danışanın travma ile nasıl başa çıkmaya çalıştığını keşfetmesi, danışanın hastaneye yatırılıp yatırılmayacağını karar vermesi, danışana niçin travma içinde olduğunu açıklaması, danışanın travmadan çıkması için neler yapabileceğini (seçeneklerin) danışan ile tartışması ve danışana uygun

davranışları kazandırması terapötik sürecin başarı ile tamamlanması için oldukça önemlidir(Ersever, 1996: 69).

Danışanın Görevleri

Danışanın, yaşadığı psikolojik krizi(travmayı) başlatan olayı tanınması, duygularını ifade etmesi,psikolojik danışmanla iş birliği yapması, krizi çözenin değişik yollarını düşünmesi, krizi en uygun çözebilecek seçeneğe karar vermesi ve uygulaması, krizi başarı ile çözmek için çaba göstermesi terapötik sürecin başarı ile tamamlanması için oldukça önemlidir (Ersever, 2013).

Psikolojik danışman/terapist, travma durumunu yaşayan danışana üç aşamalı bir psikolojik danışma hizmeti verebilir. Bu aşamalar, başlangıç aşaması, tedavi uygulama aşaması ve sonuç aşaması olarak sıralanabilir.

Başlangıç aşamasında, danışanda travmayı başlatan olay belirlenir, danışanda travmanın ortaya çıkardığı arazlar (belirtiler) belirlenir ve duygular açığa çıkartılır. Danışanın ego işlevleri ve problem çözmeye becerileri belirlenir, danışanın hastaneye yatırılıp yatırılmayacağı karara bağlanır.

Tedavi uygulama aşamasında, danışana niçin travma içinde olduğu açıklanır, danışanın duygu, düşünce ve davranışlarının tutarlı hale getirilmesi amaçlanır, danışanla çözüm alternatifleri tartışılır.

Sonuç aşamasında ise, danışanla travmaya etkili bir şekilde çözüm getirecek olan davranışlar tartışılır ve bu davranışların danışana kazandırılması sağlanır. Böylece, göç travma kısa sürede, en fazla iki ay içinde çözülür. Travmaya müdahale yapılmadığı takdirde travma kronik hale gelir ve psikopatoloji oluşur. Psikopatoloji oluşuktan sonra bireye daha uzun bir süre psikolojik yardım sunmak gerekir. Bu durumda para ve zaman israfına sebep olur(Erol ve Ersever, 2014).

Psikolojik danışman/terapist göç yaşantısından kaynaklanan travmanın etkilerini azaltmayı ve çözebilmeyi başarması için göçmen bireye yardım sunarken onun kültürel kodlarını da ihmal etmemelidir. Kültüre duyarlı müdahalelerin başarısı konusunda alan yazında çok sayıda yayın bulunmaktadır.

Kaynakça

Balcıoğlu, İ. ve F. Samuk(2002). “Göç ve Ruh Sağlığımız”. içinde: Medikal ve Psikososyal Açıdan Göç Olgusu. Ed: İ. Balcıoğlu, İstanbul: Alfabe Basım Yayıncılık. s.40.

Bengi-Arslan, L., F. C. Verhulst, J. van der Ende, N. Erol. (1997). “Understanding Childhood

Bhugra, D. (2004). “Migration and Mental Health”. Acta Psychiatr Scand, s.109, 243-258,

Cicourel, A. “Living in Two Cultures: The everyday world of migrant workers”. içinde: Living in Two Cultures. Great Britain: The Unesco Press (1982),s. 19,45. Ed: İ. Balcıoğlu, İstanbul: Alfabe Basım Yayın. (2002), s.40.

Civan,O. E. , Gökalp, A.(2011). “Göçmen İşçi Kavramı ve Göçmen İşçilerin İş Sağlığı ve Güvenliği”, Çalışma ve Toplum, s.1,233-264.

Cornille, T.,A.,W. D. Brotherton. (1993), “Applying the Developmental Family Therapy Model toAdolescents”. Soc Psychiatry and Psychiatric Epidemiol, 39(2),s.133-140.

Diler, R.S., A. Avcı, G. Seydaoglu. (2003). “Emotional and Behavioural Problems in Migrant

Children”. Swiss Medical Weekly, s.133,16-21.

Doğan, S., (1988) “Yurt Dışı Yaşantısı Geçiren ve Geçirmeyen Lise Öğrencilerinin Problemleri”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Doğan, S., (1990) Yurt Dışından Dönen Gençlerin Sorunları. Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları,

Ekşi, A. (2002). Sığınmacı ve Göçmelerde Psikopatoloji. Türk Psikiyatri Dergisi,13(3), s.215-221.

Ekici, G., H. A. Savaş ve S. Çıtak. (2001). “İntihar Riskini Arttıran Psikososyal Etmenler (Güvence Yokluğu, Göç Ve Diğer Stresörler)”. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2(4),s.204-212,

Erdogan, S. S., (1988) “Dış Göç ve F. Almanya’dan Dönüş Yapmış (Sivas Ortaokul ve Liselerinde) Gençlerin Uyum Sorunları Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.

Erol, M. Ve Ersever, O.G.(2014) Göç Travmai Ve Göç Travmaine Müdahale, *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, Cilt:24, Sayı:2.

Ersever, O.G. (1996). İntihar Krizinde Müdahale. *Kriz Dergisi*, 4(1), s.67-69.

Ersever, O.G. (2013). İleri Kriz Ve Krize Müdahale Dersi. (Yayınlanmamış Ders Notları). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Doktora Programı.

Esentürk-Ercan, L., (1998) “Yabancı Uyruklu ve Türk Üniversite Öğrencilerine Ait Sorunların Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi,

Fazel, M. ve A. Stein. (2005) “Mental Health of Refugee Children: Comperative Study”. *BMJ*,s.327,134,

Göhler, G., (1990). “Die gesuntheitliche Situation und die daraus resultierenden probleme der türkischen Migranten/innen in der Bundesrepublik Deutschland”, *Türkische Migranten in der Bundesrepublik Deutschland-Federal Almanya’da Göçmenler*, Band II, Köln: Önel Verlag,

Fichter, M.M., F. Xepapadakos, N. Quadflieg, E. Georgopoulou, W.E: Fthenakis. (2004).“A Comperative Study of Psychopathology in Greek Adolescents in Germany And in Greece in 1980 and 1998- 18 Years Apart”. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*,254(1),s.27-35,

Gökdere, A. Y., (1978) Yabancı Ülkelerde İşgücü Akımı ve Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları,

Grinberg, L. and Grinberg, R. (1999). Psychoanalytic perspectives on migration. *Psychoanalysis and Culture. A Kleinian Perspective.* Bell D (Ed). Tavistock Clinic Series. s. 154-170.

Gün, Z. (2002).Çocuk ve Göç. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Gün, Z. (2006). Psikolojide, göç çalışmalarındaki metodolojik problemler ve çözüm önerileri. *Türk Psikoloji Bülteni*, 12(38), s.27-41.

Hastürk, O. (2015) Bursa Psikiyatri <http://www.bursapsikiyatri.com/makale.php?id=229#>. VVjQgJWJjEk indirilme tarihi: 10.05.

Heptinstall, E., V. Sethna ve E. Taylor. (2004). “Ptd and Depression in Refugee Children.: Associations With Pre-migration Trauma and Post- migration Stress”. *Eur Child Adolesc Psychiatry*, 13: s.373-380.

Issues of Migrating Families”. İçinde: *Families on the Move, Migration, Immigration, Emigration and Mobility.* Ed.: B.Settles, D. Hanks, M. Susman,. USA: The Haworth Press. s.326.

İçduygu, A. ve Ünalın, T. (1998). Türkiye’de İç Göç: Sorunsal Alanları Ve Araştırma Yöntemleri. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Janssen, M., F.C. Verhulst, L. Bengi-Arslan, N. Erol, C.J. Salter, A. Crijnen. (2004). “Comparison Competencies in Turkish Migrant, Turkish and Dutch Children”. *Soc Psychiatry Psychiatric.*

Moilanen, I.ve A. Myhrman. (1989). “What Protects Child During Migration?”. *Scand J Soc Med,of Self-Reported Emotional and Behavioral Problems İn Turkish Immigrant, Dutch And Turkish*

Mirsky, J. (2004). “Preparing Adolescents for Immigration: a Group Intervention”. *Children & Youth Services Review*, 26 (4),s.413-426.

Öztek, Z. ve M. Bertan. (1982).Yurt Dışına Göç ve Sağlık. Ankara: Hacettepe Ün. Toplum Hekimliği Enstitüsü Derneği.

Sağlam, M., (1985) “Yurt Dışından Dönen Öğrenciler İçin Uyum Programı Modeli”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi,

Sayı, I. (1992). Olağanüstü Koşullarda Travmaya Müdahalenin Yeri ve Önemi. Travma Dergisi, 1(1), s.4 -7.

Steel, Z., D. Silove, T. Chey, A. Bauman, T. Phan, T. Phan. ,(2004). “Mental Disorders, Disability and Health Service Use Amongst Vietnamese Refugees and The Host Australian Population”. Acta Psychtr Scand, 1-10

Stevens, G.W.J.M., T. Pels, L. Bengi-Arslan, F. C. Verhulst, W.A.M.Vollebergh, A.A.M. Crijnen. (2003). “Parent, Teacher and Self-Reported Problem Behavior in The Netherlands”. Soc. Psychiatry Psychiatr Epidemiol, 38,s.576-585

Şahin, C. (2001) Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 21, Sayı 2 (2001) s.57-67

Şahin, C., 1999. “Yurt Dışı Yaşantısı Geçiren ve Geçirmeyen Anadolu Lisesi Öğrencilerinin Sosyal Beceri Düzeyleri”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi,

Şimşek, Türotgen, Z. ve N. Erol. (2002). “Kentleşme Sürecinde Çocuk Ruh Sağlığı ve Sosyal Hizmet”. İçinde: Kentleşme Sürecinde Sosyal Hizmet. Ed.: Ü. Onat , Ankara: Sabev

Tatlıdil, E., (1984) “Yurt Dışı İşçi Göçüne İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar”. Seminer Dergisi. 2-3,s.112-120,

Teber, S.(1993) Göçmenlik Yasantısı ve Kişilik Değişimi, Ortadogu, Verlag, Oberhausen

Tekeli, İ. ve L. Erder, (1978) İç Göçler, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları,

Toksöz, G .(2004). Uluslar Arası Emek Göçü, Majyayınları, Ankara.

Warfa, N., K. Bhui, T. Craig, S. Curtis, S. Mohamud, S. Stansfeld, ve diğ. , (2005). “Post Migration Geographical Mobility, Mental Health And Health Service Utilization Among Somali Refugees In The UK: A Qualitative Study”. Health and Place 12(4): s.503-515

Çocukların Göçle Birlikte Yaşadıkları Eğitim Sorunları Üzerine Bir İnceleme

Fatma YAŞAR EKİCİ¹

ÖZET

Göç, bir yerden başka bir yere doğru zorunlu ya da isteğe bağlı olarak gerçekleşen nüfus hareketidir. Göçle birlikte sadece bireyler değil kültür, gelenek, görenek ve yaşam biçimleri de hareket etmektedir. Böylece göç edilen yerdeki mevcut sosyo-kültürel yapı, getirilen sosyo-kültürel yapıyla genişlemekte, değişim ve dönüşüme uğramaktadır. Göçün bireylerin yaşamı üzerinde olumlu ve olumsuz olmak üzere pek çok etkisi vardır. Göçün olumsuz etkilerinin başında ise toplumsal yapının temel ögesi olan eğitim gelmektedir. Geleceği inşa edecek bireyler olarak görülen çocukların yaşamında göç olgusu pek çok sorunla birlikte eğitim sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Bu gerçekten yola çıkılarak çocukların göçle birlikte yaşadıkları eğitim sorunlarını incelemek amacıyla bu araştırma yapılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma için konuyla ilgili kaynaklara ve verilere ulaşılarak alan yazın taraması yapılmıştır. Araştırma ile ilgili kitap, tez ve raporlar incelenmiş elde edilen veriler sistematik bir biçimde bütünleştirilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda görülmüştür ki; göç etmiş çocukların yaşadıkları eğitim sorunlarının başında dil sorunu gelmektedir. Çocuklar, ana dilleriyle okulda kullanılan resmi dil arasındaki farklılıktan dolayı öğretmenler ve diğer çocuklarla iletişim kuramamakta, sınıf içi öğretme-öğrenme etkinliklerine yeterli düzeyde katılamamaktadır. Okul ve çevre kültürüne uyum güçlüğü, arkadaş ve çevre edinmede güçlük, düşük akademik başarı, yönetici ve öğretmen önyargısına maruz kalma, dışlanma, şiddet eğilimi, şiddete maruz kalma, devamsızlık, okulu terk, okuldan kaçma, ayrımcılığa maruz kalma, olumsuz okul algısı ve tüm bunlara bağlı olarak aidiyet eksikliği de çocukların göçle birlikte yaşadığı eğitim sorunlarındanndır. Bu noktada, özellikle sosyokültürel uyum ve başarı için göçmen çocuklara sahip çıkılması ve bu çocukların desteklenmesi önem arz etmektedir. Sosyokültürel uyumun büyük çapta zihinsel ve okul becerilerine dayandığı göz önünde bulundurularak, göçmen çocukların sosyal çevreye ve okula uyum sağlamasına yönelik politika ve uygulamalara ihtiyaç

---

¹ Yrd.Doç.Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Okul Öncesi Öğretmenliği Ana Bilim Dalı

vardır. Eğitim eşitliği, imkân ve fırsat eşitliği ve eğitim haklarının gerçekleşmesi konusunda tüm aktörler işbirliği yapmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Eğitim, Eğitim Sorunları

GİRİŞ

Genel olarak göç, nüfusun belli bir kesiminin çeşitli nedenlerle, bulunduğu yerden kalkıp başka bir yere yerleşmek üzere gitmesi ve sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketleri olarak tanımlanmaktadır (Özer, 2004; Akgür, 1999). Göç, çok yönlü karakterlere sahip oluşu nedeniyle antropologlardan sosyologlara, psikologlardan eğitimcilere, planlamacılardan idarecilere kadar herkesin ilgisini çeken bir konudur.

İnsanlık tarihi incelendiğinde her çağda insanların yer değiştirme hareketliliğine rastlamak mümkündür. Günümüze kadar insanlık tarihinde yer alan insanların yer değiştirme hareketi, farklı nitelikler kazansa da genelde, ihtiyaçları karşılamak için kaynak arayışı veya yaşam koşullarını değiştirmek şeklinde olmuştur (Han,2010).

Göç hareketi ilk bakışta bir yer değiştirme hareketi olarak değerlendirilse de göçün, nedenleri ve sonuçları ile birlikte bireylerin ve toplulukların üzerinde geniş çaplı değişiklikler yarattığı bir gerçektir. Toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel yapılarda ve bu yapılar içindeki ilişkiler sisteminde yaşanan değişimlerin sonucunda ortaya çıkan göç, söz konusu yapılarda önemli dönüşümlere yol açmaktadır (Göktürk, 1998).

İnsanların doğdukları toprakları bırakıp yeni yerlere göç etmesinin temelinde yatan çok sayıda neden vardır. Genellikle bu nedenler; nüfus problemleri, ekonomik problemler, çevre şartlarındaki bozulmalar, eğitim şartlarındaki yetersizlikler, siyasi problemler ve savaşlar olarak sıralanabilir. (Tümertekin ve Özgüç, 1998).

Gelişen taşımacılık teknolojisi ile yıllar içinde artan insan hareketliliği imkânı, dünyada kuzey güney ve batı doğu ekseninde giderek açılan refah uçurumu hem göç hareketlerinde bir artışı hem de göçün bilimsel ve politik açıdan giderek daha çok tartışılan bir konu olmasını beraberinde getirmiştir. Göç, öncelikle erkekler ve emek göçü bağlamında tartışılırken, 1980'lerden itibaren kadınların göçü tartışılmaya, 2000'lerde ise çocukların göçü tartışılmaya

başlanmıştır. Son yıllarda yayınlanan BMMYK (Mougne, 2010) ve FRONTEX (2010) raporları birçok ülkeye gelen çocuk göçünü ve daha önemlisi giderek artan çocuk mültecilerin varlığını önemli bir sorun olarak ortaya koymaktadır. Çocuklar, göçmenler arasında yeni bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleceği inşa edecek bireyler olarak görülen çocukların yaşamında göç olgusu pek çok sorunla birlikte eğitim sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Bu gerçekten yola çıkılarak çocukların göçle birlikte yaşadıkları eğitim sorunlarını incelemek amacıyla bu araştırma yapılmıştır.

YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma için konuyla ilgili kaynaklara ve verilere ulaşılarak alan yazın taraması yapılmıştır. Araştırma ile ilgili kitap, tez ve raporlar incelenmiş elde edilen veriler sistematik bir biçimde bütünleştirilmeye çalışılmıştır.

ÇOCUK VE GÖÇ

Çocuk ve göç ile ilişkili bir çalışmada en temel kavram “çocuk” kavramıdır. Çocuk kavramı mensup olduğu toplumların yapılarına, kültürlerine, inançlarına, ekonomilerine göre değişen bir kavramdır (İnan, 1968). Kimin çocuk kimin yetişkin olduğu konusunda bugün belki de en çok kabul gören tanım B.M. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin ilk maddesidir. Türkiye’nin de taraf olduğu sözleşme çocuğu şöyle tanımaktadır: “Madde 1- Bu sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır (http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html). Sözleşmede çocuğun tanımı öncelikle iç hukukun belirlemesine bırakılmakta, yani öncelikle bir hukuki mesele olarak tanımlanmakta, ardından da uluslararası çocuk olma standardı biyolojik yaşa göre belirlenmektedir. Ancak, söz konusu olan çocuklar göçmen ise ve yaşını belirten resmi kimlik belgelerinden yoksun ise, biyolojik yaşın saptanması başlı

başına bir problem olabilmekte, dolayısıyla göçmenler arasında kimin çocuk olup kimin olmadığına resmi olarak saptanması uluslararası literatürde de (Crawley, 2007; Hamm et al. 2008; Kvittingen, 2010; Sighona ve Hughes, 2012) değinilen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fiziksel, sosyal ve kültürel ortam çocuk gelişiminde önemli etmenlerdir. Dolayısıyla fiziksel, sosyal ve kültürel çevredeki değişimler insan gelişimini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu yanıyla göç en önemli çevresel değişikliklerden biridir. Göç yaşantısında çevresel değişim genellikle ani olduğundan, bireylerin uyum süreci bu değişimden olumsuz yönde etkilenebilmektedir (Rogler 1994, Moilanen ve ark. 1998, Rousseau ve Nadeau 2003). Özellikle çocuk ve ergenlerde göç yaşantısının etkileri daha olumsuz olabilmektedir.

Göç, en uygun koşullarda bile çocuklar açısından ‘ev’ ya da ‘yurt’ olarak benimsenen fiziksel ve sosyal çevrenin değişimi, tanınmayı tanıma, bilinmeyi öğrenip alışma süreci ve aynı zamanda alışılmış olanı da kaybetme sürecidir. Ancak önemli olan yeni yerin getirdiklerinin göç yolunun götürdüklerinden çok olması, göçmen olarak çocukların çocuk hakları standartlarının altında bir yaşama mahkûm edilmemeleridir. Farklı yaştaki çocuklar mekânsal ve sosyal çevrenin değişimine karşı farklı şekillerde tepki verirler. Ancak bir de göç sürecinin ağır ekonomik koşullar ve yoksunluklar içinde yaşandığını, kimi zaman göç nedeninin travmatik bir olay olduğunu düşünürsek göçün, çocukları gelişimlerinin her boyutunda (duygusal, ruhsal, fiziksel, sosyal ve bilişsel) etkilediği görülebilir (Derezotes, 2000).

GÖÇ EDEN ÇOCUKLARDA YAŞ GRUPLARINA GÖRE ORTAYA ÇIKABİLECEK ORTAK SORUNLAR

Göçmen çocukların biyo-psiko-sosyal sağlık açısından desteklenmeleri onların gelişim hakkının sağlanması açısından gereklidir. Gelişim psikolojisi göstermektedir ki (Gardiner ve Gander, 2001), 5 yaşına kadar olan çocuklarda benlik duygusu gelişir, bu dönem dil öğrenme açısından önemlidir, algısal

düzeyde çocuk parça-bütün ilişkisini ve soyut kavramları anlayamaz. Göç gibi stresli ya da travmalı olaylar karşısında bu dönem çocuğunun ailesiyle birlikte olmaya, şefkate ve güven duygusuna ihtiyacı hayatidir. Göç gibi mekânın ve alışkanlığın değişmesini getiren süreçlerde, çocuklara şefkat göstererek güven duygusunun verilmesi ve ailesiyle birlikte olması desteklenmeli, ana çocuk sağlığı konusunda göçmen topluluklarına bilgi ve destek sunulmalıdır. Bu yaş grubundaki çocukların sosyalleşmeye ve arkadaş edinmeye de ihtiyaçları vardır. Kreş imkânı hem sağlığın izlenebilmesi, hem anneye ulaşım hem de sosyalleşme fırsatı açısından çok faydalı olabilir, ancak göç ve göç öncesi travmatik olaylar neticesinde güven duyguları zedelenebilen çocuklar, ebeveynlerinden ayrılmak istemeyebilirler (Erden ve Gürdil, 2009). 6- 10 yaş arası, çocuklar için eğitime katılma ve rol model geliştirme dönemidir; okul öğretmenlerinin varlığı ve buradaki ilişki çocuğun gelişimi açısından önemlidir (Gardiner ve Gander, 2001). Bu yaş dönemindeki çocukların hayatında arkadaşlar daha çok yer tutmaya başlar. Ancak göç eden çocuklarda bu arkadaşlıklar genelde kendi etnik grupları içinde gelişmektedir. 7 yaşından itibaren çocuklar çok enerjik ve hareketlidir. Bu enerjinin nasıl kanalize edildiği gelişimi doğrudan etkiler. Dolayısıyla spor aktiviteleri gereklidir. Öte yandan, 7 yaşla birlikte çocuklar karşılarındakinin duygusal durumuna karşı daha hassas olurlar (Gardiner ve Gander, 2001). Dışardan gelebilecek tehlikeler ve travmatik yaşantılar çocukların zihinlerini daha fazla meşgul edebilir. Bu yaş dönemindeki çocuklarda travma farklı etkiler ortaya çıkarır: Saldırgan davranışlara ya da çok kontrollü davranmaya, ebeveynlerin yüküne ortak olmaya, aşırı olgun davranmaya eğilimler görülebilir. 12-18 yaş arasındaki dönemde ise, ergenlik çağıının getirdiği isyan duygusu, otorite ve sınırların aşılması duygusu belirleyicidir, okul başarısının düşme riski vardır. Öte yandan ergenler yetişkinliğin eşliğindedirler, kendi sorumluluklarını alma, kendi kimliklerini oluşturma dönemindedirler (Adams, 1995). Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda bu dönemdeki çocuklarda eğitime katılamama, kaçak çalışma, belirsizlikle başa çıkmakta zorlanma en yaygın sıkıntılar olarak gözlemlenmiştir. Göç etmiş ergenlerle yapılmış çalışmaların önemli bir kısmında göçle beraber

ergenlerin yaşam doyumlarının düştüğü bildirilmektedir (Liebkind 2000, Ying 1995). Bir çok çalışma, göç ile benlik saygısı arasında bir ilişkinin olduğunu ve göçle beraber ergenin benlik saygısında düşme olduğunu bildirmiştir (Sam 2000, Liebkind 2000, Aronowitz 1984).

ÇOCUKLARIN GÖÇLE BİRLİKTE YAŞADIKLARI EĞİTİM SORUNLARI

Göçün etkileri dikkate alındığında, toplumun temel kurumlarından olan ve bireyi geliştirmek, bireyin topluma uyumuna yardımcı olmak gibi işlevleri yerine getirmek üzere örgütlenmiş eğitimin de göçten etkilenmesi kaçınılmaz görülmektedir. Çeşitli nedenlerle büyük şehirlere göç eden ailelerin temel ihtiyaçlarının yanı sıra çocuklarının eğitim ihtiyaçlarını da yeterli düzeyde gideremedikleri görülmektedir. Başta temel ihtiyaçlarını karşılayamayan aileler için, çocuklarını okutmak istemelerine rağmen eğitimin birinci öncelik konusu olmadığı ve bunun da eğitimde çocuk işçiliği başta olmak üzere, zorunlu eğitim çağında okulu bırakma, okula karşı aidiyet geliştirememesi, çocuk suçluluğu gibi sonuçları olduğu birçok araştırmanın bulgularıyla desteklenmektedir (İçli, 1998; Sevim,2001).

Göç ve eğitim araştırmaları incelendiğinde, dünyada iç göç ve eğitim araştırmalarının yanı sıra özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde farklı ırkların göçü sonucu oluşan eğitim sorunlarına odaklanan, beyaz egemenliğinde siyah ırk mensuplarının eğitimde yaşadıkları uyum, dil, dışlanma, aidiyet sorunlarından kaynaklı dezavantajlarına odaklanan araştırmalara rastlanmaktadır (Chikkatur, 2009; Cazares, 2009; Crespo Sancho 2009). Avrupa'da ise, yoğun dış göç almış bir kıta olarak, dış göçle gelen öğrencilerin gelinen ülkedeki eğitim sistemine uyum sorunu bağlamında ele alınan dil, aidiyet, okula devam, akademik başarı gibi konuların ele alındığı araştırmalara rastlanmaktadır (Hartman, 2009) Kırsal kesimlerden şehirlere yapılan iç göçün eğitime etkileri ve göç edenlerin sorunlarını ele alan çalışmalar da sorunun diğer bir boyutuna odaklanmıştır (Giani, 2006; Goodburn, 2009). Türkiye'de göç olgusunun ele alınışı

incelendiğinde konunun büyük oranda ihmal edildiğini yapılan çalışmaların azlığına dayanarak söylemek mümkündür. Türkiye’deki göç araştırmalarının dikkat çeken diğer bir yönü ise eğitim bilimlerinde yapılmış araştırmaların hem sayıca hem de çeşitlilik olarak azlığıdır. Az sayıdaki çalışmanın da ilköğretime ve zorunlu eğitim çağına odaklandığı, okul öncesi ve üst eğitim kademelerinin ve eğitim sonrası durumun göz ardı edildiği göze çarpmaktadır. Türkiye’den dışa yapılan göçleri ele alan araştırmaların (Değer, 2008; Bingöl, 2006) yanı sıra farklı disiplinlerce yapılmış ve iç göçü özellikle zorunlu göçü ele alan çalışmalar bulunmaktadır (Aker ve ark., 2002; Erkan ve Bağlı, 2005; Sevim, 2001). Eğitim bilimlerinde sorunların tespitine yönelik yapılmış az sayıdaki araştırmalar incelendiğinde ise (Karakuş,2006; Nar, 2008) araştırmacıların özellikle konunun ihmal edilmişliğine vurgu yaptıkları dikkat çekmektedir.

Çocukların göçle birlikte yaşadıkları eğitim sorunları Türkiye’de ve yurt dışında yapılmış araştırmalar değerlendirilerek incelenmiş ve aşağıda derlenmeye çalışılmıştır.

Bayraktar (1999)’ın yaptığı araştırmada; ‘yoğun göç ile okulların fiziksel olarak yetersiz hale geldiği, göç eden ailelerin çocuklarına sağlıklı bir barınma ve evde ders çalışma ortamı sağlayamadığı, göç alan bölgelerde okulların alt yapı sorunları olduğu, sınıflardaki öğrenci sayılarının arttığı, buna bağlı olarak öğrencilerin pasif hale geldiği, öğretmenlerin göç alan yerlerde çalışma zorluğu, sınıf kalabalıklığı gibi nedenlerden dolayı çalışmaktan rahatsız oldukları, köyden kente göç alan bölgelerdeki okullarda bulunan öğrencilerde disiplin sorunu yaşandığı, göç eden ailelerin çocuklarını okula isteksiz gönderdiği, bu bölgelerdeki okullarda daha çok stajyer öğretmenlerin görev yaptığı, yöneticilerin büyük bir bölümünün göç sonucu artan problemlere çözüm bulmakta zorlandığı’ sonucuna ulaşılmıştır.

Karakuş (2006)’un yapmış olduğu araştırmadan elde edilen bulgular şu şekildedir: Köyden kente göç olgusu, öğretmenlere göre ilköğretim okullarında özellikle fiziksel koşullarda ve öğretmenlerin motivasyonlarında olumsuz etkilere yol açan bir sorundur. Bu sorunları açmak gerekirse öncelikle okulların fiziksel

kapasitesi yetersiz hale gelmekte, sınıf mevcutları artmaktadır. Öğrenciler sınıfta daha pasif hale gelmektedirler. Bu da sınıfın başarı durumunu ve buna bağlı olarak da öğretmenin manevi meslek doyumunu ve motivasyonunu olumsuz etkilemektedir. Öğretmen eğitim-öğretim adına verdiklerinin geri dönütünü almakta zorluklar yaşamaktadır ve bu da öğretmenin yaptığı dersten, dolayısıyla işinden keyif alamamasına neden olmaktadır. Öğretmenlerin yoğun göç alan yerleşim yerlerindeki okullarda çalışmanın diğer okullara göre daha zor olduğunu düşündükleri ortaya çıkmıştır. Bu nedenle de bu okullardan bir an evvel kurtulmanın yollarını aramaktadırlar. Bu okullarda çalışan öğretmenler karşılaşılan sorunlardan ötürü iş doyumlarının düştüğünü ve daha sinirli ve sabırsız hale geldiklerini, davranışlarının olumsuz yönde değiştiğini ifade etmişlerdir. Bu okullarda öğrenci ve onların velileriyle sorunlar yaşadıklarını bunların çözümü için yapılanların yetersiz olduğunu düşünmektedirler. Köyden kente göç ile gelen çocukların büyük bir çoğunluğunun sınıf seviyesinin altında bir seviyede bulunduğu hatta bazılarının okuma-yazma bilmediği ve bunların da öğretmenin çalışmalarını olumsuz etkilediği görülmüştür. Başarılı olan çocuklar öğretmen ve çevre değişikliği nedeniyle uyumsuzluk yaşamakta ve bocalamaktadır. Yine sınıf mevcutlarının kalabalık olması nedeniyle sınıflarda öğretmenin demokratik eğitim ve öğrenci merkezli eğitim uygulamalarını gerçekleştiremediği ve eğitim programlarındaki yenilikleri uygulamakta zorluklar yaşadığı, uygulanan mevcut müfredatı yetiştiremediği sonucu ortaya çıkmıştır. Göç ile sürekli nakil alan ilköğretim okullarında ortaya çıkan diğer bir önemli sorun ise öğretime yeterli zamanın ayrılmadığıdır. Bunun en önemli nedenlerin bir tanesi ailelerin eğitim ve kültür seviyelerinin düşük olması nedeniyle eğitime gerekli ilginin gösterilememesidir. Öğretmen öğrenciyle birlikte veliyi de eğitmek zorundadır. Sürekli değişen mevcutlar ve yeni gelen öğrencilerin uyum sorunlarıyla ilgilenen öğretmenin önü kesilmektedir. Bunun gibi nedenler, öğretime ayrılan zamanın büyük bir kısmını çalmaktadır. Aynı şeylerin tekrarı zamanla öğrenciyi yorduğu gibi öğretmeni de yormaktadır. Çocukların birçoğunun evinde yerel lehçeler (Kürtçe,Zazaca vb.) konuşulduğu ve bunun da

çocuğun ve öğretmenin işini zorlaştırıldığı görülmüştür. Hatta velilerin bu nedenden dolayı okula gelmedikleri ve öğretmenle görüşmedikleri ortaya çıkmıştır. Bu ailelerdeki çocukların okumayı öğrenmesi diğerlerine göre daha geç olmaktadır. Bu bölgedeki çocuklar evlerinde derslerine yardım alamamaktadır. Veli toplantılarında hiçbir zaman tam sayıya ulaşamamaktadır. Bunun nedenleri arasında Türkçe konuşamamak, okuma-yazma bilmemek, çocuğunun durumundan korkup duymak istememek, okulun para istemesinden korkmak, ev işlerinin aksamasını istememek gibi nedenler gelmektedir. Ailelerin işsizlik sorunu yaşaması geçim sıkıntısı çekmelerine ve eğitime gerekli önemi vermemelerine neden olmaktadır. Geçim sıkıntısıyla boğuşan aileler çocuklarına sağlıklı bir barınma, beslenme ve çalışma ortamı sunamamaktadırlar. Eğitim gereksinimlerini karşılayamamaktadırlar. Bu nedenle okul ve öğretmenle bağlarını koparmaktadırlar. Sadece çocuklarını okula göndermekle yetinmektedirler. İhtiyaçları karşılanmayan çocuk, fakir olmaktan utanmakta ve sınıfta eziklik hissetmektedir. Daha sonraları bu çocuk sınıf arkadaşlarıyla arasına mesafe koymakta ve kendini göstermek adına küçük gruplar kurarak disiplin bozucu hareketler sergilemektedir. Göç bölgelerindeki okullarda disiplin sorunlarının çokça görülmesinden ötürü öğretimden çok eğitim üzerinde durulduğu görülmektedir. Kente göç eden insanlar köydeki geleneklerinden ve yaşam tarzlarından hiç vazgeçmemişlerdir. Köylerini burada da kurmaya çalışmaktadırlar. Kentli olmanın gereklerini yerine getirmek bir kenara, kentle buluşmak ya da yaşadığı kenti tanımak adına dahi bir çaba görülememektedir. İlköğretim öğrencilerinin birçoğu yaşadığı dar çevrenin dışına ancak akraba ziyaretleri ya da çalışmak maksadıyla çıkabilmekte bu da çocuğun son derece dar bir ufukla yetişmesine neden olmaktadır. Çocuk sadece zorunluluktan ötürü okula devam etmekte bu okul hayatı sırasında yine çalışma hayatına atılmaktadır.

Han (2010), yapmış olduğu çalışmada büyükşehir göç eden ailelerin çocuklarının okula uyum sürecinde önemli sorunlar yaşadıkları, arkadaş ve çevre edinmede güçlüklerle karşılaştıkları, iletişim sorunları yaşadığı, çevrelerinde

danışabilecekleri veya bilgi alabilecekleri kişi ya da kurumların az olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Topsakal, Merey ve Keçe (2013)'nin yaptığı araştırma sonucunda göç eden ailelerin çocuklarının; eğitim hakkına sahip buldukları, ancak genel olarak bu haktan yeterince faydalanamadıkları, çocukların okula uyum sağlama sorununun bulunduğu, çocuklarının göç sonucunda şehir kültürünün etkisinde kaldıkları ve aileden uzaklaştıkları gibi düşünceler etrafında birleştikleri tespit edilmiştir.

Polat-Uluocak (2009), göç yaşayan ve yaşamayan çocukların okulda uyumlarını incelemek amacıyla bir araştırma yapmıştır. Araştırmada iç göç yaşayan ve yaşamayan çocukların anne ve öğretmen bildirimleri karşılaştırılarak, çocukların ev ve okulda gösterdikleri ruhsal uyum durumu ortaya konulmuştur. Uygulanan ruhsal uyum ölçeği (RUÖ) sonuçlarına göre, iç göç yaşamış çocuklarda daha yüksek puan ortalaması gözlemlenmiştir. Öğretmenlerin, göç yaşayan çocuklarda, yaşamayan akranlarına göre yaklaşık 2 kat daha fazla nevroitik sorun bildirdikleri görülmüştür. Göç eden çocukların okulda daha fazla içe yönelim sorunu ve okul başarısızlığı yaşadığı tespit edilmiştir. Okul başarısızlığının yanı sıra, göç yaşayan çocuklar arasında tırnak yeme, alt ıslatma ve kekemelik sorunları da belirtilmiştir. Göç yaşamış grup açısından bulgular incelendiğinde, okulda kolayca gözlemlenebilecek kekemelik ve tırnak yeme gibi problemlerin, öğretmenler tarafından daha az fark edildiği görülmüştür ve bu durum, öğretmenlerin çocukları yeterince tanımamaları, öğrencileri sınıfta yeterince gözlemleyememeleri ya da çocuklara yeterince söz hakkı vermemeleri ile açıklanmıştır.

Nar (2008), göçün eğitime etkilerini belirlemeyi amaçladığı çalışmasında öğretmen, öğrenci, yönetici ve ailelerin görüşlerine yer vererek göç sonucu eğitimde ortaya çıkan sorunları tespit etmiştir. Araştırmada, göç eden öğrencilerin yaşadıkları yerde kendilerini güvende hissetmedikleri, dil ve kendini ifade etme konusunda sıkıntı yaşadıkları, bölgesel ve kentsel ayrımcılığa maruz kaldıkları, dışlandıkları, okulda ve ailede şiddet gördükleri, alaya maruz kalıp çeşitli

şekillerde etiketlendikleri ve okuma-yazma öğrenme ve okula uyum sağlama konusunda diğer öğrencilere göre zorlandıkları belirlenmiştir. Ailelere de yer verilen çalışmada, ailelerin eğitim düzeyi düşüktür ve başta ekonomik olmak üzere çeşitli nedenlerle çocukları okutmak istememektedirler. Yalnızca öğrenciler değil velilerin de uyum problemleri yaşamaktadırlar. Çocuk işçiliğinin göç etmiş çocukların en büyük sorunlarından biri olduğu bulgusuna ulaşılan araştırmaya göre öğrencilerin beslenme, sağlık, oyun oynama gibi temel ihtiyaçları yeterince karşılanamamaktadır. Öğretmenler ise yaptıkları işten yeterli doyumunu alamamakta, sınıf yönetiminde güçlüklerle karşılaşmakta ve sık sık tayin istemektedirler.

Altınyelken (2009), çalışmasında göçle gelen kız öğrencilerin okulda yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlarla baş etmek için geliştirdikleri stratejileri incelemiştir. Araştırmanın bulgularına göre; göç etmiş kız çocukları uyum, dil, düşük sosyo-ekonomik durum, ayrımcılık, zorbalık(zorbalığa maruz kalma) ve özdeğerlilik konularında sorunlar yaşamaktadırlar. Kız çocuklarının yaşadıkları sorunlarla baş etmek için, önemli saydıkları kişilere başvurma, izole gruplar kurma, içe kapanma gibi stratejiler geliştirmektedirler. Stratejilerin yanı sıra çalışmada öğrencilerin maruz kaldıkları dışlanma nedeniyle kendi kültürlerini inkâr etme, küçümseme eğiliminde olduklarını, aşırı çekingen olabildikleri, kendi etnik kökeninden kişilerle arkadaşlık kurdukları ve eğitim sisteminde başarısız oldukları belirlenmiştir.

Gökçe (2009)'nin yapmış olduğu araştırma bulgularına göre; ailelerin sosyo-kültürel olanaklardan yeterince yararlanamadığı için çocukların bundan olumsuz etkilendiği, çocukların aile içinde şiddete maruz kaldığı, ailelerin geleneksel geniş aile şeklinde ve kendi içlerine kapalı olarak yaşadığı, doğum oranının yüksek, sağlık, beslenme, temizlik gibi alışkanlıkların zayıf olduğu, ekonomik durumlarının yetersiz olduğu, sosyal güvencelerinin olmadığı, eğitim düzeylerinin düşük olduğu, eğitime yeterince duyarlı olmadıkları bunun da çocukların başarısızlık nedenlerinden biri olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin okuldaki durumlarının da incelendiği çalışmanın bulgularına göre; çocuklar okulu

sevmektedirler ancak düzenli çalışmamakta, kitap okumamaktadırlar. Sağlık, temizlik ve beslenme alışkanlıkları zayıftır. Okul yöneticileri ve öğretmenlere göre ise, çocuklar arkadaşları ile sorun yaşamaktadırlar. Sınıflar çok kalabalıktır, öğretmenler sürekli öğrencileri uyarmak zorunda kalmaktadır. Okul çevresi yeterince temiz ve düzenli değildir.

Göç eden çocukların yaşadıkları eğitim sorunlarından biri de dil ile ilgilidir. Göç etmiş ve anadili eğitim dilinden farklı olan çocuklar, eğitimde diğer çocuklarla kıyaslandığında dezavantajlı durumdadırlar. Evde başka okulda başka dil konuşan çocuk, öğretmenleri tarafından zaman zaman geç algılamakla suçlanmaktadır (Çoşkun, Derince ve Uçarlar, 2010). Uşaklı, (2005), göç etmiş çocukların ev ortamının dil gelişimi için elverişli olmadığına değinmektedir. Gökşen, Cemalcılar ve Gürlesel (2008), dil sorunu yaşadığı için okulda başarısız olan göçmen çocukların okulu bırakma oranlarının diğerlerine oranla yüksek olduğunu belirtmiştir. Göç eden çocuğun eğitim dilini yeterince bilmemesi, duygularını ve düşüncelerini ifade edememesi ve başka bir dili kullanmak zorunda olmanın yarattığı psikolojik baskı; çocukların kendini ifade edebilecek başka yollara yönelmesine neden olmakta ve çocuklarda şiddet eğilimi, çatışma, suça yönelme, madde bağımlılığı gibi durumlar ortaya çıkmaktadır (Angay, 2012). Hancı ve arkadaşları (1996)'nın yaptıkları çalışmada, göç eden çocukların etmeyenlere göre suça katılım oranlarının daha yüksek olduğu bulgusu da bunu destekler niteliktedir. Eğitim dilini yeterli derecede anlamayan ve konuşamayan çocukların sınıf seviyesinin gerisinde kalması ve sınıftaki arkadaşlarını ve işleyişi olumsuz etkilemesi söz konusudur. Öğretmenin bu çocuklarla daha fazla ilgilenmesi gerekmektedir. Bu da dersin işleyişini aksatmaktadır. Tok (2010), yapmış olduğu çalışmada göç etmiş olan ve sözlü anlatım güclüğü çeken öğrencilerin sözcükleri söylemede, anlatmak istediklerini tam olarak ifade etmede, metinle ilgili sorulara cevap vermede, okudukları metni özetlemede ve başlık bulmada, noktalama işaretlerinin kullanımında zorluk çektiklerini bulgulamıştır.

Bingöl (2006), dış göç ve eğitim ilişkisini incelediği araştırmasında Almanya ve Hollanda'daki Türk işçilerin çocuklarının eğitim sorunlarını incelemiştir. Araştırmaya göre; Türk çocukları, söz konusu ülkelerin eğitim sisteminde dezavantajlı oldukları için başarısız olmaktadır. Öğrenciler dil sorunu yaşamaktadırlar. Konuşma dilini bilseler bile eğitim için gerekli olan dil yeterliliğine sahip değildirler, derste öğrenilenleri tekrar etmemekte, ödev yapmamakta ve faaliyetlere katılmamaktadırlar. Aileler eğitime yeterince önem vermemekte ve öğrenci ile fazla ilgilenmemektedirler. Türk öğrenciler arkadaşlarıyla kavgaya girmek ve sorun çıkaran grup olarak görülmektedirler.

Güney (2008), çalışmasında aileleri İstanbul Ümraniye'ye farklı bölgelerden göç eden ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini incelemiştir. Araştırmanın bulgularına göre; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelen çocukların daha fazla saldırganlık davranışı gösterdiğini, ayrıca ailede şiddet gören çocukların daha fazla saldırganlık eğilimi gösterdiklerini tespit etmiştir.

Cazares (2009), göçmen ve göçmen olmayan öğrencilerin akademik katılım ve başarılarını karşılaştırdığı çalışmasını Amerika'daki liseyi başarıyla tamamlayan Latin Amerikalı Meksika kökenli öğrenciler örnekleminde yapmıştır. Çalışmanın bulgularına göre; öğrenciler dışlanmamak için yaygın kültürdeki gibi "beyazmış gibi davranma" (acting white) kültürünü benimsemektedirler. Öğrenciler Meksikalılara yapılan üstü örtük ayrımcılıkla, akademik açıdan daha başarılı olmaya çalışarak baş etmeye çalışmaktadırlar.

Goodburn (2009), yapmış olduğu çalışmada Pekin'de kırsaldan göçen çocukların Çin eğitim sistemi içerisinde karşılaştıkları sorunları incelemiştir. Araştırma bulguları şöyledir: Göçmen çocuklar okullarda ekonomik yetersizlikler ve maruz kaldıkları ayrımcılık nedeniyle sorunlar yaşamaktadırlar. Pekin'deki göçmen topluluklar şehirdeki suç ve düzensizliğin potansiyel kaynağı olarak görülmekte, köylü, kirli, güvenilirmez, cahil, medeniyetsiz gibi sıfatlarla nitelendirilmektedirler. Aynı şekilde çocuklar, okul arkadaşları ve öğretmenleri tarafından kontrolsüz, disiplinsiz, kirli ve cahil gibi sıfatlar kullanılarak

ayrımcılığa maruz bırakılmaktadırlar. Yerli ebeveynler de çocuklarının göçmen çocuklarla aynı sınıfta okumasını istememektedirler. Öğretmen ve diğer eğitim çalışanları, göçmen çocukların niteliklerinin düşük olduğunu, onlara öğretmenin güç olduğunu, ailelerin eğitime önem vermediklerini, veli niteliği düşük olduğu için öğrenci niteliğinin ve kapasitesinin de düşük olduğunu ifade etmişlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda görülmüştür ki; göç etmiş çocukların yaşadıkları eğitim sorunlarının başında dil sorunu gelmektedir. Çocuklar, ana dilleriyle okulda kullanılan resmi dil arasındaki farklılıktan dolayı öğretmenler ve diğer çocuklarla iletişim kuramamakta, sınıf içi öğretim-öğrenme etkinliklerine yeterli düzeyde katılamamaktadır. Okul ve çevre kültürüne uyum güçlüğü, arkadaş ve çevre edinmede güçlük, düşük akademik başarı, yönetici ve öğretmen önyargısına maruz kalma, dışlanma, şiddet eğilimi, şiddete maruz kalma, devamsızlık, okulu terk, okuldan kaçma, ayrımcılığa maruz kalma, olumsuz okul algısı ve tüm bunlara bağlı olarak aidiyet eksikliği de çocukların göçle birlikte yaşadığı eğitim sorunlarından. Bu noktada, göç yaşayan çocuklara yönelik uyum programlarının geliştirilmesi ve uygulanması önem kazanmaktadır. Bunun yanında, göçle gelen öğrencilerin ücretsiz eğitim desteği (ders araçları, ek eğitim, ücretsiz ulaşım, aylık eğitim-öğretim ödeneği vb.) alması ve okulda rehberlik hizmetlerinden daha çok yararlanması sağlanabilir. Öğrencilerin devamsızlık, okulu bırakma nedenleri araştırılabilir ve özellikle çalışan çocuklar izlenebilir, kurumlar arasında (okul, muhtarlık, belediye, güvenlik birimleri) eşgüdüm sağlanarak çocuğun okula devamı için gerekli önlemler alınabilir. Göçmen çocukların ailelerine yönelik eğitimler (çocukla iletişim, okul aile etkileşimi, kente uyum, dil sorunları, istihdam olanakları) ve aile katılım çalışmaları yapılabilir. Konuyla ilgili olarak öğretmen ve yöneticilere hizmet içi eğitimler düzenlenebilir. Sorunların tüm yönleriyle doğru tespiti ve uygulanabilir çözümlerin belirlenebilmesi için İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı ve üniversiteler işbirliği yapılmalıdır.

Kaynakça

Adams, J. F. Ergenliği Anlamak, (Çev. Dönmez, A. ve arkadaşları), İmge Yayınevi, Ankara, 1995.

Altınyelken, H. K. Coping Strategies Among Internal Migrant Students in Turkey. *International Journal of Educational Research*, 2009, 48, s.174–183.

Aker , T., Ayata, B., Özeren, M., Buran, B., Bay, A. Zorunlu İç Göç: Ruhsal Ve Toplumsal Sonuçları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2002, (3), s.97-103.

Angay, H. Doğu ve Güneydoğu İllerinden İzmir'e Göç Eden Ailelerin Çocuklarının Okul Sorunlarının İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012.

Akgür, Z.G. Türkiye’de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgeler Arası Dengesizlik, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1999, s.174.

Aronowitz, M. The Social and Emotional Adjustment of Immigrant Children: A Review of Literature. *Int Migration*, 1984, 18, s.237-257.

Bayraktar, E.B. Köyden Kente Göç Olgusuna Bağlı Olarak Diyarbakır İl Merkezindeki İlköğretim Okullarında Ortaya Çıkan Sorunlara İlişkin Öğretmen Algıları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,1999.

Bingöl, A.S. Almanya ve Hollanda’da Türk Göçmen İşçi Çocuklarına Dönük Eğitim Politikaları ve Uygulamaları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2006.

Cazares, L., R. A Comparative Study of Average and High-Achieving High School Immigrant and Non-Immigrant Students of Mexican Heritage. Unpublished Master’s Thesis, University of Southern California, Goodburn, 2009.

Chikkatur, A.P. Difference Matters: Race, Immigration and National Identity. At A Diverse, Urban Public High School. Unpublished Master's Thesis, University of Pennsylvania, 2009.

Coşkun, V., Derince, M., Uçarlar, N. Dil Yarası: Türkiye'de Eğitimde Anadilinin Kullanılmaması Sorunu Ve Kürt Öğrencilerin Deneyimleri, Disa Yayınları, Diyarbakır, 2010.

Crawley, H. Child First, Migrant Second: Ensuring That Every Child Matters, ILPA: London, 2006.

Crespo Sancho, C. Migration In The Age of Globalization: Transnationalism, Identity, Social Class, and Education of Latino Families. Unpublished Master's Thesis, State University of New York, Buffalo, 2009.

Değer, F. Fransa'daki Türk Göçmenler ve Kuşaklar Arasındaki Etkileşimde Eğitimin Rolü: Sosyolojik Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Muğla, 2008.

Derezotes, D.S. Advanced Generalist Social Work Practice, Sage Publications, London, 2000.

Erden, G., Gürdil, G. Savaş Yaşantılarının Ardından Çocuk ve Ergenlerde Gözlenen Travma Tepkileri ve Psiko-Sosyal Yardım Önerileri, Türk Psikoloji Yazıları, 2009, 12(24), s.1-13.

Erkan, R., Bağlı, M. Göç ve Yoksulluk Alanlarında Kentle Bütünleşme Eğilimi: Diyarbakır Örneği. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2005, 22 (1), s.105-124.

Frontex. Unaccompanied Minors in the Migration, Reference nr: 18477, FRONTEx Process, Risk Analysis Unit, Warsaw, 2010.

Gardiner, H. W., Gander, M.J. Çocuk ve Ergen Gelişimi, (çev. Ali Dönmez, Belir Onur, Nermin Çelen), İmge Yayınevi, Ankara, 2001.

Giani, L. Migration and Education: Child Migrants In Bangladesh Sussex Migration Working Paper no. 33, University of Sussex , Sussex Centre for Migration Research, 2006.

Goodburn, C. Learning from Migrant Education: A Case Study of The Schooling of Rural Migrant Children in Beijing. International Journal of Educational Development, Cambridge. Academia, 2009, 29, s.495-504.

Gökçe, E. Büyükşehre Göç Eden Ailelerin Çocuklarının İlköğretime Uyum Sorunları. XVIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı (1-3 Ekim 2009) Bildiri Kitabı. Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İzmir. 2009.

Gökşen, F., Cemalcılar, Z., Gürlesel, C.F. Türkiye’de İlköğretim Okullarında Okulu Terk ve İzlenmesine Yönelik Politikalar, 2008.

[http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/A%C3%87EV_Okulu_%20Terk%](http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/A%C3%87EV_Okulu_%20Terk%20Raporu.pdf) Raporu.pdf adresinden 08.04.2015 tarihinde erişilmiştir.)

Göktürk, A. Bölge İçi Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kent Ölçeğinde Araştırılması, Ankara, Kozan Ofset, 1998.

Güney, K. Aileleri İstanbul Ümraniye İlçesine Göç Etmış İlköğretim Birinci Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2008.

Hamm, D., Harrison, C., Mussell, R., Sheather, J., Sommerville, A., Tizzard, J. Ethics Briefings, J Med Ethics, 2008, 34, s.125-126.

Han, T. Göç Eden Ailelerin Çocuklarının Eğitim ve Öğretimde Karşılaştıkları Uyum Sorunları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Hancı, İ., H., Aktaş, E., Ö., Akçiçek, E. İç Göçlerin Çocuk Suçluluğuna Etkisi. Eğitim Dergisi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1996, 1, s.173-183.

Hartman, M.R. Acculturation and Adjustment among Migrant Adolescents In Norway: Focus on Belonging and Performing In School. Unpublished Master's Thesis, University of California, 2009.

İçli, G. Denizli İline Göç Eden Ailelerin Eğitime Bakış Açıları. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1998, (5), s.70-74.

Karakuş, E. Göç Olgusu ve Eğitime Olumsuz Etkileri (Sultanbeyli Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Sakarya, 2006.

Kvittingen, A.V. Negotiating childhood: Age assessment in the UK asylum system', RSC Working Papers Series, RSC: Oxford, 2010.

Liebkind K. Acculturation and Psychological Well-Being Among Immigrant Adolescents in Finland: A Comparative Study of Adolescents from Different Cultural Backgrounds, J Adolesc Res, 2000, 4, s.446-466.

Moilanen I, Antero M, Hanna E, Varpu P, Lauri V. Long Term Outcome of Migration ,In Childhood and Adolescents. Int J Circumpolar Health, 1998, 57, s.180-187.

Mougne, C. Trees only move in the wind: A Study of Unaccompanied Afghan Children in Europe, United Nations High Commissioner for Refugees Policy Development and Evaluation Service (PDES) Yayını, Genevre, 2010.

Nar, B. Göçün Eğitime ve Eğitim Yönetimine Etkileri (Dilovası Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Sakarya, 2008.

Özer, İ. Türkiye'de Kentleşme, Kentleşme ve Kentsel Değişim, Düünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, (Editör:M.Zincirkıran), Nova yayınları, 1.Baskı, 2006 , s.445-447.

Polat Uluocak, G. İç göç yaşamış ve yaşamamış çocukların okulda uyumu. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 2009, 26, s.26-44.

Rogler, R.S. The Immigration Experience and Mental Health, Health and Behavior, 1994, 8, s.72-84.

Rousseau C, Nadeau L. Migration, Exil et Santé Mentale, Psychiatrie et Migration, Paris, Masson, 2003, s.148-154.

Sam, D.L. Acculturation of Immigrants : A Psychological Survey Among Young Immigrants in Norway, Bergen University Press, Bergen, 1991.

Sevim, Y. Terör Nedeniyle Elazığ'a Göç Eden Ailelerin Çocuklarının Eğitim Durumu. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2001, 11 (2), s.259-268.

Sigona, N. Ve Hughes, V. No Way Out, No Way In: Irregular Migrant Children and Families in the UK, ESRC Centre on Migration, Policy and Society Publication, University of Oxford, 2012.

Tok, N. Göç Alan Okullarda İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Rehber Öğretmen ve Sınıf Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Öğrenme Güçlüklerinin İncelenmesi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2010.

Topsakal, C., Merey, Z., Keçe, M. Göçle Gelen Ailelerin Çocuklarının Eğitim Öğrenim Hakkı ve Sorunları Üzerine Nitel Bir Çalışma, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2013, Cilt:6 Sayı: 27, s.546-560.

Tümertekin, E. Özgüç, N., Beseri Coğrafya, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1998.

Uşaklı, H. İzmir İli'nde Göç Alan Bölgelerdeki İlköğretim Okullarında (II) Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri.

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2005.

Ying, Y.W. Cultural Orientation and Psychological Well-Being in Chinese-Americans. Am J Com Psychology, 1995, 23, s.893-991.

http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html

Cross-Continental Immigration and Its Economic Challenges

Hasan ALPAGU¹

ABSTRACT

The article illustrate how and why the demographic changes in societies are affecting on the economic and socio-cultural structure of countries through migration. It argues that this process is challenging not only for economic reasons but also for political and social concerns. This process is questioning due to social, political complications as well as by the discussions on the challenges of integration. The human right and the right of individuals for their economic and social freedom shall always be respected without economic priorities of those who are in power. It concludes that such challenges of society should be processed, which shall be based on the mutual interests and a respectable way of living and acting together. In this context integration is essential requirement. Finally we took the situation of migrants in European Union under a special consideration.

Keywords: Migration, EU, Social Change, Integration, Economy

---

¹ Assist Prof. Dr. Hasan ALPAGU, Istanbul Sabahattin Zaim University, Turkey

INTRODUCTION

Every development in the society has also economic as well as social costs. The emigration of population from one country to another has also such prices. However, the human right and the right of individuals for their economic and social freedom shall always be respected without economic priorities of those who are in power. The slogan "liberty, equality, fraternity" - defines the revolution in France. Then, this slogan was attached to the French Constitution in 1958. These three terms became the symbol for Peoples' Rights. In fact, the equality and fairness are challenges that affect society as a whole. Therefore, it is important to discuss how to deal with these challenges. In particular to argue how it can contribute to the rights of migrants. Accordingly, the center of this paper is to focus on the sociological issues like immigration, isolation and integration. It is hypothesizes that dealing with immigration from a humanistic perspective has many obligatory grounds for all sides. The fact is, anyone can be confronted with the same kind of problems in the future. Human rights are for the good benefit of everyone and only by respecting them can people overcome economic, cultural and historical challenges. Furthermore, immigrants are a part of the future of society. Hence, it is improper to draw the future of society in trouble.

Problem Definition

In socioeconomic issues there is not just one answer and no single way out for any problem. Due to the fact that there are various challenges in society and each of them has a different dimension, each of them also needs a different handling process to deal with them. Seeing that, this project deals with challenges of society with a combined standpoint. For that reason it is innovative as well pioneering. It addresses everyone as well as being an appeal to each of us to be a part of the solution. It deals with socioeconomic issues by the use of different methods, which are based on central motion; science, economic, political, emotional,

religiously and law. The fact is, all these disciplines are connected with one another in case of immigrants. Only with such a vision can we break down barriers of obscurity and impasses and see the concerns beyond our own confines. The project supported with empirical facts as well statistics. In a globalizing world it is particularly important to present socioeconomic in factual clarification. The fact is, with the use of internet and other kinds of digital communication media, everyone now has access to overdoses information masses. Nevertheless if somewhere everything is overdosed, than it is very possible to overlook the most important topics. What we try to illuminate is that nearly everybody knows about measurements of poverty, immigration, isolation, and they know also about the economic challenges and troubles that immigrants are facing. In fact to build a new life and conditions to survive in a new habitat extremely challenging and troublesome.

The ground argument of study bases on this idea, that as human beings we can not and should not be allowed to ignore emotions, beliefs, loves and hopes of people, either are they migrants or someone else. We should not base our arguments just on our own priorities, our egoistic rules. It is does not matter whatever they are; law, science, and economic, political and other pragmatic priorities. The most significant of those kind contradictions is that; millions of people are permanent refugees and suffer under unjust and unfair economic and social conditions.

Methodology and Hypothesis

In this article we consider migration as a regulator or compensator of world's population. Our main argument is that the population increase and decrease in world will differs from regions or country to country. While the population of developed countries will decrease, in contrast the population of less developed countries will show an upward trend. Hence overpopulation in less developed countries should be transferred to developed countries in order to adjust the

population distribution or population regulation. We consider this issue from a global and humanistic point of view.

We applied a qualitative research approach based on observation, personal experience and statistical evaluation of the data. The data obtained in this study can generalize to understand the nature of immigration and the search for solutions. The research question of study is: How and why the demographic changes in societies are effecting on the economic and socio-cultural structure of countries through migration.

Population Change and Migration Policy in Comparison and EU

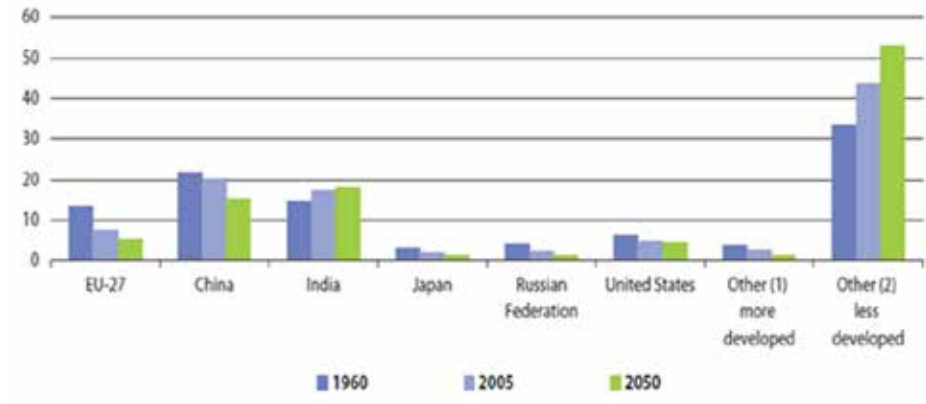
There are Two Main Types of Migration

1. Fleeing: The direction is unclear, any way out that make it possible to run away from existing dangerous situation will be chosen, for example; to fleeing to the mountains, rush into sea or desert. The passengers include people who from fled conflict zones back home and who are in need of international protection such as asylum-seekers and economic migrants take to the seas, waiting out the dangerous journey in the boat's cramped cargo space.
2. Voluntary Migration: Permanently moving from one place to another, such reasons as employment, marriage, studying, or other kind of legal possibilities of voluntary migration.

It is a fact is demographic characteristics and social challenges play a crucial role in economic and political developments of single countries as well as in regional unions. While developed countries suffer under meagre population growth, developing countries have an economic and social dilemma because of high population growth. More population means more challenges for them. They do not dispose of enough resources for this surplus population. High and low population growths spark a circle of problems and have many social, political and economic dimensions. Furthermore the main components that affect the population structure are birth rates, life expectancy, death and immigration from

third countries. The consequences of these challenges affect the economic as well as the political structure of societies and countries, e.g. unemployment and immigration.

Image I: World Population (% of Total)

Source: Eurostat Yearbook 2014

According to Eurostat calculations in 2050 world population will rise to 9 billion 191 million person. Significantly most of this increasing will occurred in less developed countries. For example, the population of Africa will increase from 922 million to 1 billion 998 million person. In contrary the population of developed countries will show a declined tendency. For example, the population of Japan will fall from 128 million to 100 million. This case will be occur for USA, EU -27 and Russia as well.

Table I: The redistribution of the refugee numbers among members of the European Union

Country	Number of recorded refugees	Country	Percentage of refugee according to population ratio
Germany	202,645	Germany	2,5
Sweden	81,180	Sweden	8,4
Italy	64,625	Malta	3,2
France	62,735	Cyprus	2
Hungary	42,775	Hungary	4,3
United Kingdom	32,745	Luxemburg	2,1
Austria	28,035	Austria	3,3
Holland	26,210	Holland	1,6
Belgium	22,710	Belgium	2,1
Denmark	16,680	Denmark	2,6

Source: Euro stat 2014

The Eurostat's data indicate that, the number of refugees and their allocation in EU member countries are shared in an unequally way. Table I shows that Sweden is hosting the biggest number of refugees according to its population ratio (8,4 %).

Economic Consequences of Migration

Immigration has long and short run positive as well as negative effects on the economic and socio-political structure of countries.

Negative consequences of migration:

1. Brain drain (skilled and qualified populations from less developed countries)
2. Erosion of social capital or collapse in social chain (traditions, coherence, solidarity)
3. Erosion of economic accumulation (investment, savings)
4. Social and economic shocks

Positive consequences of migration:

1. Regulation of world population
2. Integration of world's economic and social order through immigrants
3. Resource transfer

Why change in the population has an impact on the economy?

In any basic economy model we need following four component to process resources. These are:

1. Land
2. Labour
3. Capital
4. Entrepreneurs

Also accumulation of capital is the main target. In order to accumulate capital we need human resources also labour and entrepreneurs. Hence, migration effects directly quality and quantity of labour and entrepreneurs. These two element of economy further built accumulation of capital. Consequently for host countries, migration takes the role of balancing lack of labour and entrepreneurs. On the other side, migration especially migration of skilled population and entrepreneurs

in case of war and other crisis effected negatively the economy of home countries of mentioned migrants.

Migration as a Phenomenon of All Living Beings

Migration is a phenomenon of human beings as well as a special occasion of all other living beings. It shakes the emotions, ideas and more importantly it changes and reforms the definition of friendships, family, and neighborhood.

Immigration is an unresolved challenge, since the existence of mankind. It is a process of evolution and transformation of societies. Migration describes many situations. It is sometimes a new life, sometimes fleeing, sometimes taking a risk. It means courage, despair or hope. It is similar to the story of Phoenix as in following lyrical description:

Phoenix

You will emigrate
In the far, far away
Behind the mountains,
On the other side of the ocean...
You will miss, like migratory birds,
You will cry like children.
But one day, you will forget it,
If you can succeed...
You will learn
How life is running,
How is the world,
What does the fate...
You'll have new friends;
A new life, a new love,
You will be reborn – like phoenix
From your dreams and tears...

Conclusion

The challenging troubles in a society are challenges that affects the entire civilization. Nevertheless, the economic and socio-cultural dimensions of this complications can reduced by applying proper solutions, which based on the criteria of UN Human right declaration. The history of societies and countries has survived and experienced different phase of evolution of transformation and social developments. Integration is a core concept of this progress. As a result, integration can be established. Migration is one of the main challenges of globalization. Regional and global integration program are the answer to solve these challenges of migration. If competitive and sustainable policy is been followed and integration will be backed by structural programs, countries will get a big share of international trade revenue and their societies will live together in a social order with dignity, integrity, wealth and peace.

References

Alpagu H., Immigration in Empirical Facts and Statistics, Journal of Economic and Social Thought, Volume1 March 2015

UN Human Right Declaration

Eurostat yearbook 2014

UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees)
Immigration report 2013

Examining of Acculturative Stress Level of Foreign Students in Turkey

Sena ÖKSÜZ¹
Yulia KRYVENKO²

ABSTRACT

Living abroad is an exciting and satisfying experience but it has many challenges. Getting accustomed to a new environment and a new culture requires some psychological adjustments. This study explored acculturation processes of foreign students living and studying in Turkey through an examination of the association between acculturative stress and demographic informations. The participants of this study were 127 international students who were enrolled in Turkish language programs in İstanbul Sabahattin Zaim University and Fatih Sultan Mehmet Vakıf University. Students were asked to fill out a questionnaire and the acculturative stress scale for international students (ASSIS). Results revealed that students with less acculturative stress experienced a better adjustment outcome and showed lower sense of isolation. Based on the findings of the current study, practical suggestions are made for professionals to help international students experience better cultural adjustment and also to enhance the services and programs.

Key Words: Acculturation, International Students, Stress, Migration, Immigrants.

---

¹Öğr. Gör., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

²Yrd. Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

INTRODUCTION

Internationalization of higher education has been one of the major global phenomena contributing to the development of multicultural societies. As millions of young people leave their native countries every year to study abroad to acquire professional skills or knowledge more cultures come in contact with each other. Turkey rapidly grows as destination for international students. Between the 2005-2006 and the 2011-2012 school year, the number of international students attending Turkish universities more than doubled, from 15,481 to 31,170. International students residing in Turkey come from 155 different countries, they provide diversity and opportunity for multicultural experience at host universities.

International students have to adjust to a new culture and educational system which can be very different from what they were used to in their home countries. They have to learn new ways of behavior according to the new cultural norms and many of them start learning from zero the language of the host country. These learning processes take time, and the longer these students stay in the host culture, the more acculturated they become (Flannery et al., 2001). However, some of them may face considerable difficulties in making new adjustments initially due to communication problems, lack of social connections, and homesickness. This may easily lead to acculturative stress (Pederson, 1991). Sooner or later most international students become acculturated into a new culture, although there are always few who may not be able to function well

(Sodowsky and Plake, 1992). This raises several questions in regard to what can account for successful acculturation and what are the main factors that cause stress among different immigrant groups, particularly foreign students. The purpose of our study is to examine whether demographic variables predict acculturative stress among foreign students who studying in Turkey. More specifically, we examined the relation gender, age, religion, level of education, number of year lived in Turkey and acculturative stress factors (perceived discrimination, homesickness, perceived hate/rejection, fear, culture shock, and guilt).

Acculturation has been studied as the process of cultural and psychological change that results from the interaction between cultures (Berry, 2005). It is seen as a process by which an individual must adjust to the new culture while at the same time deciding if to keep up the practices and convictions of his or her heritage culture (Berry, 1997).

Research on acculturation has primarily used one of two models, either a unidimensional or a bidimensional approach. In the unidimensional model, individuals from one culture assume the cultural norms, values, and beliefs of the culture in which they come into contact (Gordon, 1964). The bidimensional model, however, defines acculturation as a process in which both heritage and mainstream cultural identities are free to vary independently (e.g., Berry, 1980; Celano & Tyler, 1990; LaFramboise, Coleman, & Gerton, 1993; Laroche, Kim, Hui, & Joy, 1996; Sayegh & Lasry, 1993; Sanchez & Fernandez, 1993; Zak, 1973).

During the acculturation process, some individuals may experience a variety of stressors related with their personal features, attitude of the dominant culture to their group, or factors associated with their immigration. Acculturative stress refers to "a response by people to life events (which are rooted in intercultural contact) when they exceed the capacity of people to manage them" (Berry, Poortinga, Segall, & Dasen, 2002, p. 362). Acculturative stress happens when people experience difficulties emerging from the acculturation process (Williams & Berry, 1991). It can come from contradictory social values and practices, language problems and discrimination (Gil, Vega, & Dimas, 1994). Immigrants are most likely to experience this form of stress, however it is also seen in later generations, including later-generation school students (Mena, Padilla, & Maldonado, 1987; Padilla et al., 1986).

All students face similar difficulties during their college years, but international students, in addition, must cope with challenges of adaptation to a completely new culture. College students "deal with stress from academic life and issues stemming from normal development, such as psychological autonomy, economic independence, and identity formation" (Toyokawa and Toyokawa, 2002, p. 363). Besides normal developmental concerns, international students face additional stress due to demands of cultural adjustment (Mori, 2000). Yeh and Inose (2003) found that international students feel a lack of adequate social connectedness and social support in the host country, which adds to acculturative distress. These results were confirmed by another study consisted of 170 volunteered international students from one private and four state universities in

Ankara, demonstrated that international students who have low acculturative stress, low perceived cultural distance and high use of positive coping skills were better adjusted to college life (Fatma Nihal Otlu, 2010).

On the other hand another study indicates that Chinese international students' language competency is significantly tied to acculturative stress, but other background characteristics such as age, gender, length of residence in the U.S., and marital status fail to show a strong association with acculturative stress (Yue Zhang, 2012).

METHOD

The purpose of our study was to examine whether demographic variables predict acculturative stress among foreign students who studying in Turkey. In this regard, it is possible to assert that this study is an example of correlational model.

Participants

The participants were 127 international students enrolled in Turkish Language Education Program at Istanbul Sabahattin Zaim University and Fatih Sultan Mehmet University. Most of the respondents were young population between 18-25 years old (69%). The age of the respondents ranged from 18 years to 50 years. There were more male respondents (76%) than female Respondents (34%). 85% of participants didn't have a job in Turkey. 91% were Muslims, 9% - Christians. Majority were single - 76%. About 91% spent less than 2 years in Turkey. 57% have Bachelor's Degree. Nationality of the respondents ranged

widely: 35% were from Syria, 9% from Palestine, 6% from Yemen, 2% from Iran, 48% from other countries.

Instruments

Demographic scale that was used for the research included questions about gender, age, religion, marital status, level of education, native language, availability of job, number of years lived in Turkey, etc.

The acculturative stress scale for international students (ASSIS) was used to measure students' acculturative stress levels. Based on a study with international students, Sandhu and Asrabadi (1994) developed th's scale stating that there are seven main sub-factors that contribute to acculturative stress:

1. Perceived discrimination and alienation, which is defined as experiencing of discrimination based on race or color, receiving mistreatment, and feeling socially isolated.
2. Homesickness factor, which measures feelings of missing family and living in an unfamiliar environment.
3. Perceived hate means that some international students perceive negative attitudes about their culture based on the U.S. individuals' verbal and nonverbal behaviors.
4. Fear, which includes feelings of insecurity and keeping a low profile due to different cultural background.
5. Culture shock is comprised of difficulties related to adjustment to new cultural norms and expectations.

6. Guilt, which refers to feelings of betrayal to older cultural values and lifestyle and adopting the new ones.
7. The last factor is a miscellaneous category that includes some additional experiences that are important to study but do not fit into any other previous factors stated above.

Overall the acculturative stress scale for international students (ASSIS) consists of 36-item scale which measures acculturative stress among international students. Responses are scored on a 5-point Likert-type scale, with a score of 1 being “strongly disagree” and 5 being “strongly agree.” The scores range from 36 to 180, with high scores referring to higher acculturative stress. The subscales of ASSIS are: perceived discrimination (8 items), homesickness (4 items), perceived hate (5 items), fear (4 items), stress due to change (3 items), guilt (2 items), and miscellaneous (10 items).

The ASSIS has very high reliability and validity. The Cronbach’s coefficient alpha is 0.94 and Guttman split-half reliability is .96 for all 36 items of the scale. The validity of the scale, using factor analysis, was established; the seven factors of the scale accounted for 69.7% of the total variance. The alpha levels for the subscales are: perceived discrimination (0.90), homesickness (0.89), perceived hate (0.90), fear (0.88), stress due to change (0.79), guilt (.44), and miscellaneous (0.84) (Sandhu and Asrabadi, 1998). The internal consistency of the scale for our sample is 0.94.

Statistical Analysis

Kolmogorov-Smirnov test is used to evaluate whether conducted Acculturative Stress Scale for International Students (ASSIS) points met normality hypothesis. Since the significance level is lower than .05, distribution did not meet the normality hypothesis. Therefore, Mann-Whitney U test was used to analyze the significance between mean differences of two independent samples. When the independent samples are more than two, Krusal-Wallis test was used, and the group differences were confirmed with the Mann-Whitney test.

Procedure

The data of the study were gathered by the researchers of this study. Prior to conducting this survey and scale, ASSIS had been translated into Turkish and Arabic language by a certified translator and back translations are applied. Researchers handed in the scales and questionnaires by themselves and explained the goals and benefits of the study.

Anonymity was assured with no identifiable information included in the surveys. No compensation was provided to the respondents for their participation.

FINDINGS

Table 1. Mann-Whitney U Test Results of Acculturative Stress Scale for International Students (ASSIS) According to Gender, Job, Religion, Marital Status, Time Spent in Turkey

Variables		N	Mean Rank	Rank Sum Test	U	p
Gender	Female	43	67.94	2921.50	1636.50	.388
	Male	84	61.98	5206.50		
Job	Yes	19	58.61	1113.50	923.50	.488
	No	108	64.95	7014.50		
Religion	Islam	115	61.49	7071.50	401.50	.017*
	Christianity	12	88.04	1066.50		
Marital Status	Married	30	76.48	2275.50	1039.50	.026*
	Single	95	59.36	5599.50		
Time Spent in Turkey	0-2	115	64.61	7430.00	390.00	.045*
	3-5	10	44.50	445.00		

* $p < .05$

Foreign students' ASSIS points do not show significant relation to gender (U=1636.50, $p > .05$.)

Foreign students' ASSIS points do not show significant relation to working condition. (U=923.50, p>.05)

Foreign students' ASSIS points show significant differences in accordance with religion. Hereunder, Christian participants showed higher acculturative stress compared Muslim participants. (U=401.50, p<.05.)

Foreign students' ASSIS points show significant differences according to marital status. (U=1039.50, p<.05.) Results show that married participants demonstrated higher acculturative stress than single participants.

Foreign students' ASSIS points show significant relation according to the time spent in Turkey. (U=390.50, p<.05) Those who lived in Turkey for 0 to 2 years have higher acculturative stress compared to ones who lived in Turkey 3 to 5 years.

Table 2. Kruskal-Wallis Test Results of Acculturative Stress Scale for International Students (ASSIS) According to the Age, Education, Nationality, Native Language and Accompanies

	Variables	N	Mean Rank	S D	X Square	p	Significant Difference
Age	A.18-25	88	59.57	3	8.083	.044*	B-C
	B. 26-32	32	79.41				B-D
	C. 33-40	4	45.13				
	D.40 +	3	57.83				

Education	A.Highschool	31	71.61	2	2.353	.308	C-A
	B. Bachelors	73	60.22				C-B
	C. Graduate	22	56.98				
Nationality	A.Syria	41	78.45	4	17.17	.002*	A-B
	B.Palestine	12	36.29				C-B
	C.Yemen	7	73.14				A-C
	D.Iran	3	53.33				
	E.Other	61	56.16				
Native Language	A.Arabic	79	64.17	3	19.63	.000*	B-A
	B.English	8	111.88				B-C
	C.Other	37	50.38				
Accompanied Ones	A.Family	37	71.38	3	10.11	.018*	C-D
	B.Friends	57	62.47				A-D
	C.Relatives	8	89.88				B-D
	D. Other	25	48.28				
Satisfaction of Living in Turkey	A.Always	51	45.67	2	21.24	.000*	C-A
	B.Sometimes	74	76.11				C-B
	C.Never	2	83.50				

*p<.01 **p<.05

Foreign students' ASSIS points show significant differences in accordance with the age of the participants. χ^2 =(sd=3, n=124)=8.08, p<.05. In

order to define the difference among groups Mann Whitney U test is used and according to the results there are significant differences between the 26-32 and 33-40; 26-32 and 40 plus ages. Findings showed that participants who were between 26-32 years old have more acculturative stress levels.

Foreign students' ASSIS points do not show significant differences according to education levels of the participants. χ^2 =(sd=2, n=126)=2.35, p>.05.

Foreign students' ASSIS points show significant differences according to education levels of the participants χ^2 =(sd=4, n=124)=17.17, p<.01. In order to define the difference among groups Mann Whitney U test is used and it is found out that Syrians have more acculturative stress levels than Palestinians and Yemenis; Yemenis have more acculturative stress levels than Palestinians.

Foreign students' ASSIS points show significant differences according to the native languages of the participants χ^2 =(sd=3, n=124)=19.63, p<.01. In order to define the difference among groups Mann Whitney U test is used and the results show that participants whose native languages is English have more acculturative stress levels than Arabic or other speakers.

Foreign students' ASSIS points show significant differences according to the native languages of the participants χ^2 =(sd=3, n=124)=10.11, p<.05. In order to define the difference among groups Mann Whitney U test is used and it is found

out that those who are living with their relatives, families and friends have more acculturative stress levels than those who live by themselves.

Foreign students' ASSIS points show significant differences in accordance with the satisfaction of living in Turkey $\chi^2_{(sd=2, n=124)}=21.24$, $p<.01$. In order to define the difference among groups Mann Whitney U test is used and the results show those who stated that they are not happy living in Turkey at all have more acculturative stress levels than those who stated that they are always or sometimes happy living in Turkey

Discussion

The purpose of this study was to examine how demographic variables predict acculturative stress among foreign students who are studying in Turkey. Overall, results of the study showed that these variables significantly predicted acculturative stress, however, not all of them. For example, ASSIS points didn't show significant relation to gender, education and working condition.

There is a limited amount of research related to gender and acculturative stress. This limited research produced inconsistent results. Poyrazli, Arbona, Nora, McPherson and Pisecco (2002) found gender differences in experience of loneliness, a subcategory of acculturative stress. In the study, male graduate students reported experiencing higher feelings of loneliness than did female graduate students. However, Sodowsky and Plake (1992) did not find any gender differences in acculturative stress. As a result, it is important that the gender differences are continued to be explored.

Christian participants showed higher acculturative stress compared to Muslim participants. These results suggest that Christians feel less comfortable when they are exposed to the values, traditions, and religion of mainstream Turkish culture and they are more likely to report experiencing stress associated with perceived discrimination. Amer and Hoovey's study (2012) shows that Christian Arabs living in the States display greater religiosity than Muslim Arabs living in the States.

Married participants and those who are living with their relatives demonstrated higher acculturative stress than single participants. As Verthelyi (1995) argued married international students may experience a higher level of acculturative stress than single international students for the possible reason was that they were likely to spend a substantial portions of social time in the company of their spouses or invest in relationship maintenance issues but lost opportunities for social interactions with both other international and domestic students, which may result in an increased social isolation among married international students.

Those who lived in Turkey for 0 to 2 years had higher acculturative stress compared to ones who lived in Turkey 3 to 5 years. Furthermore, results showed that length of time spent in Turkey negatively correlated to perceived discrimination stress. Specifically, the longer international students have lived in the country, the less they report experiencing stress related to discrimination. These results extend previous findings by Flannery and colleagues (2001) that

demonstrate the longer foreign students stay in the host culture, the more acculturated they become.

Syrians have more acculturative stress levels than Palestinians and Yemenis; Yemenis have more acculturative stress levels than Palestinians. It can be assumed that Syrians have higher acculturative stress level among other nationality groups because they were forced to move to Turkey by the difficult political situation while Palestinians and Yemenis migrated by their own choice. These results are confirmed by research findings of John Ogbu, a Nigerian-American anthropologist, who questioned the academic performance of minorities in American schools. He asked why some minorities succeed in American schools and some do not. He found a link between the students' identity of self and school performance. Minorities in the US, he concluded, are affected by their access to their racial heritage, culture, and language. **Invuntary Minorities** or so-called *Castelike Minorities* are those who have been incorporated into society against their will. Because of long periods of discrimination, this group harbors a distrust of the host country's institutions, such as school. **Voluntary Minorities** chose to immigrate to the host country and they view the society in a positive way. Voluntary minorities attempt to adapt to the dominate culture and see this change as positive. They are willing to learn and accept the cultural norms of the dominant group. While **Invuntary Minorities** maintain alternative self-affirming norms and set boundaries between themselves and the majority group.

Participants whose native languages was English had more acculturative stress levels than Arabic or other non-Turkish speakers. These results align with the study conducted by Suanet and Van de Vijver (2009) in Russia. They observed that students coming from Georgia, Uzbekistan, and Ukraine (the countries that have similar culture with Russia) reported the lowest perceived cultural distance, less stress and homesickness and more interactions with host-nationals. However, students coming from China and Iran (the countries that have different cultures when compared to Russian culture) reported high perceived cultural distance, more stress and homesickness and more social contacts with co-nationals compared to host nationals.

IMPLICATIONS OF THE FINDINGS

The findings of this study have a few important implications. First, the results demonstrate the importance of Turkish language competency during the acculturative process. Other universities in Turkey may provide language training or implement programs like conversational Turkish for international students to communicate with local students, or open international student centers that might also assign bilingual personnel or mentors to work with students to improve their Turkish. This approach may promote more frequent and easier use of university services for international students. Another important implication may be in counselors' developing multicultural competence. Results of this study can help university counselors to understand the experiences and adjustment process of

international students. Orientation programs, workshops or support groups can be designed to facilitate adjustment process of these students.

RECOMMENDATIONS FOR FUTURE RESEARCH

In this study, a total of 127 international students were reached to collect data which were relatively low in number and students only from 2 universities were represented. For further studies, it is important to reach bigger number of students from different universities to be able to make more sound generalizations.

Longitudinal studies on college adjustment of international students may give broader results since adjustment is an ongoing process that spans over time. A study that observes and evaluates international students from the beginning of their education to the end can give a whole picture of adjustment process and possible effective factors.

Qualitative studies can be conducted as they can give more specific information about adjustment experiences of international students and can provide deeper understanding of their adjustment process.

As cultural distance and acculturative stress were also significant in this study, it might be worth conducting a research on acculturation or life satisfaction. Examining how cultural adjustment can affect general adjustment or college adjustment of international students may be meaningful in understanding the role of culture in adjustment process.

References

Amer, M.M., & Hovey, J.D. (2012). Anxiety and depression in a post-September 11 sample of Arabs in the USA. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 47 (3), 409-418.

Berry, J. W. (1980). Acculturation as Varieties of Adaptation. In A. M. Padilla (Ed.), *Acculturation: Theory, models and some new findings* (pp. 9-25). Boulder, CO: Westview Press

Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46, 5-68. doi: 10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x

Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29, 697-712. doi: 10.1016/j.ijintrel.2005.07.013

Erhabor Sunday IDEMUDIA (2014). Associations between demographic factors and perceived acculturative stress among African migrants in Germany. *African Population Studies*, Vol. 28, No. 1, April 2014: 449-462.

Fatma Nihal Oflu (2010). *College Adjustment Of International Students: The Role of Gender, Acculturative Stress, Coping Skills, Cultural Distance, And Perceived Social Support* (Mater's Thesis). Retrieved from <https://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12612769/index.pdf>

Flannery WP, Reise SP, Yu J (2001). An empirical comparison of acculturation models. *Personality Soc. Psychol. Bull.*, 27: 1035-1045

Gordon, M. M. (1964). *Assimilation in American life: The role of race, religion, and national origins*. New York: Oxford University Press.

Laroche, M., Kim, G, Hui, M., & Joy, A. (1996). An empirical study of multidimensional ethnic change: The case of the French Canadians in Quebec. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 27, 114-131.

LaFramboise, T., Coleman, H., & Gerton, J. (1993). Psychological impact of biculturalism: Evidence and theory. *Psychological Bulletin*, 114, 395-412.

Mori S (2000). Addressing the mental health concerns of international students.

J. Counseling Dev., 78: 137–144.

Pederson PB (1991). Counseling international students. *The Counseling Psychologist*, 19: 10–58.

Sandhu DS, Asrabadi BR (1994). Development of an acculturative stress scale for international students: Preliminary findings. *Psychological Reports*, 75: 435-448.

Sayegh, L., & Lasry, J.-C. (1993). Immigrants' adaptation to Canada: Assimilation, acculturation and orthogonal cultural identification. *Canadian Psychology*, 34, 98-109.

Sanchez, J., & Fernandez, D. (1993). Acculturative stress among Hispanics: A bidimensional model of ethnic identification. *Journal of Applied Social Psychology*, 23, 654-658.

Toyokawa T, Toyokawa N (2002). Extracurricular activities and the adjustment of Asian international students: A study of Japanese students. *Int. J. Intercultural Relations*, 26: 363-379.

Sodowsky GR, Plake BS (1992). A study of acculturation differences among international people and suggestions for sensitivity to withingroup differences. *J. Counseling Dev.*, 71: 53-59

Yeh CJ, Inose M (2003). International students' reported English fluency, social support satisfaction, and social connectedness as predictors of acculturative stress. *Counselling Psychol. Quarterly*, 16: 15-28.

Zhang, Yue (2012). An Examination of Acculturative Stress, Perceived Social Support and Depression Among Chinese International Students. *Child and Family Studies - Theses*. Paper 3. http://surface.syr.edu/cfs_thesis/3

Suriye'den Gelen Göçün Yerel Ekonomiye Etkileri: Gaziantep İli Örneği

İbrahim ARSLAN¹

Yusuf BAYRAKTUTAN²

Mehmet Vahit EREN³

ÖZET

Göç; iktisadi, siyasi, ekolojik, bireysel ve bunun gibi nedenlerle gerçekleştirilen yer değiştirme hareketidir. Nedenleri ve sonuçları ile ele alındığında, önemli bir sosyal ve iktisadi olgudur. Kırsal yaşam alanlarından kentlere ülke-içi göçler ve bir ülkeden diğerine farklı gerekçelerle ve biçimlerde yaşanan sınır-ötesi göçler tartışmanın değişik boyutlarını oluşturmaktadır. Türkiye'de göç, sanayileşme ve bölgesel dengesizlikler yanında güvenlik temelinde uzun zamandır sosyo-politik ve iktisadi sorunlar oluşturmaktadır. Daha çok kırdan kente doğru ve iktisadi faktörler, nüfus yoğunluğunun sanayi şehirlerine toplanmasına yol açmaktadır. 1990'lardan itibaren iç göçün dışında jeopolitik kaos nedeniyle dış göçün de yaşanması, sınırdakiler dışında ülkenin farklı bölge ve kentlerinin nüfus ve fiziki yapısı yanında ekonomik ve sosyal yapısını etkilemektedir. Ortadoğu'da Arap Baharı ve 2011 yılında Suriye'de başlayan çatışmalarla, can güvenliği tehlikeye giren Suriye vatandaşları başka ülkelere sığınmaya başlamış; Türkiye binlerce Suriyeliye kapılarını açmıştır. Çatışma ortamının devamı, öngörülebilir gelecekte çözüm umudunun görünmemesi, sorunu derinleştirmektedir. Sığınmacıların bir kısmı devlet eliyle kurulan kamplarda, diğer bir kısmı ise kendi imkânlarıyla kent merkezlerinde konaklamakta ve yaşamaktadır. Sığınmacı ihtiyaçlarının karşılanması noktasında çeşitli ülkeler ve kuruluşlardan gelen yardımların yetersiz kalması, ihtiyaçların finansmanını Türkiye ekonomisine yüklemektedir. Özellikle Suriye'ye komşu Gaziantep, Kilis, Hatay ve Şanlıurfa gelişmelerden çok daha fazla etkilenmektedir. Bu çalışmanın amacı, Suriye'den gelen göçün yerel olarak etkilerini Gaziantep ili özelinde incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Göçün iktisadi etkileri, Gaziantep, Sığınma, Suriye.

---

¹ Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, arslan@gantep.edu.tr

² Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, ybayrak@kocaeli.edu.tr

³ Arş. Gör., Şırnak Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, mvahiteren@hotmail.com

1. GİRİŞ

Göç, bir yerden başka bir yere ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir. Göç, nedenleri ve sonuçları ile ele alındığında ülke ekonomilerini etkileyen önemli bir sosyal ve ekonomik olaydır. Türkiye’de göç, günümüzde sosyal ve ekonomik sorunlar oluşturmaktadır (Taş ve Özcan, 2013:290). Göç, global ekonominin en önemli sorunlarından birisidir. 110 milyondan fazla bireyin doğdukları yer dışında ikamet ettikleri tahmin edilmektedir. Göçü alan ve veren ülke açısından önemli sosyo-ekonomik etkileri bulunmaktadır. İlki, işgücü piyasasıdır. İkincisi, işçi ücretlerinde belli bir azalmanın olmasıdır. Üçüncüsü, birçok OECD ülkesinin de yüz yüze olduğu nüfusun yaşlanması sorunudur. Son olarak, önemli ekonomik etkilerinin olmasıdır (Drinkwater vd., 2003:1). Özellikle son yıllarda göç, kentlerin nüfus ve fiziki yapısını değişmesinin yanı sıra ekonomik ve sosyal yapısını da etkilemesi nedeniyle önem kazanmaktadır. Göçü alan ve veren ülkeler açısından işgücü piyasası, nüfus yapısı, ekonomisi gibi sosyo-ekonomik etkileri bulunmaktadır. Türkiye’deki göç hareketleri daha çok kırdan kente doğru ve ekonomik nedenlerle gerçekleşmesi, nüfus yoğunluğunun sanayi şehirlerine toplanmasına yol açmaktadır. Ancak son yıllarda iç göçün dışında çatışma nedeniyle dış göçün de yaşanması yerel ve bölge ekonomilerini etkilemektedir. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde göçün sosyo-ekonomik etkileri açıklandıktan sonra Suriye’de ortaya çıkan çatışmalardan kaçıp Türkiye’ye sığınan misafirler hakkında bilgi verilmektedir. Ardından Suriye krizinin Türkiye ekonomisine etkileri izah edilmekte ve son olarak söz krizinin etkileri Gaziantep ili özelinde değerlendirilmektedir.

2. Göçün Sosyo-Ekonomik Analizi

Göç kavramı, toplumsal dönüşüm sürecinin her aşamasında önem arz etmekte olup insanlığın ortaya çıktığı döneme kadar uzanan bir geçmişe sahip olduğundan birçok bilim dalı tarafından incelenmiş ve çeşitli çalışmalar üretilmiştir. Zira göç, çok faktörlü ve aynı faktörün farklı zaman ve mekânlarda

değişik sonuçlar doğurması nedeniyle tanımlanması oldukça zordur (Tümtaş ve Ergun, 2014:2-3). Bilim dallarında farklı tanımları olmakla birlikte göç, “belli bir yerleşkede yaşayan nüfusun belli bir kesiminin çeşitli ve farklı nedenlerle, bulunduğu yerden kalkıp başka bir yere yerleşmek üzere ya da nispeten sürekli olarak (Birleşmiş Milletlerce “sürekli olma ögesi” bir yılı aşkın süreler olarak kabul edilmektedir) gitmesi” anlamına gelmektedir (Şen, 2014:232-233). Bir başka tanıma göre göç, yer değiştirme hareketi sürecinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplumun yapısını değiştiren nüfus hareketidir (Tutar vd., 2012:109). Yapılan tanımlamalardan yola çıkarak ortak bir tanım yapmak gerekirse; göç, ekonomik, siyasi, ekolojik ya da bireysel sebeplerle bir yerden başka bir yere yapılan kısa, orta ve uzun vadeli sürekli yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme olayıdır (Özdemir, 2008:10).

Belirli bir bölgenin sosyal, ekonomik, kültürel veya doğal ortamı, o bölgede yaşamayı imkânsız hale getirmiş, bireylerin yaşamasına olanak sağlamayacak bir hale getirmiş ise bu bölgeden dışarıya gerçekleşecek göç, “isteğe bağlı olmayan göç”tür. İsteğe bağlı olmayan göçler, nüfusun yaşam alanından zorla çıkarılması veya bölgenin hayat koşulları nedeniyle oluşan bir göç türü olup göç eden bireylerin iradesi dışında gerçekleşmektedir. Sözü geçen göç hareketi, göçe ilişkin yapılan araştırmalarda veya sosyoloji literatüründe “zorlama göç” ya da “zorunlu göç” olarak tanımlanmaktadır (Güvenç vd., 2011:19-20). Sürgün veya savaş gibi nedenlerle gerçekleşen zorunlu göç, göçü veren ve alan toplumların sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel yapılarına tesir ederek bir takım değişikliklere yol açabilmektedir.

Nispi olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile söz konusu ülkelere gelen göç dalgası sınır illerinin ekonomik ve sosyal açıdan sağladıkları imkân ve kolaylıklar bakımından “göç çekim merkezi” olma özelliği taşımaktadır. Bu özelliğe sahip illerde görülen hızlı nüfus artışı, kentsel nüfusta artışa yol açarak nüfus yoğunluğunu yükseltmektedir (Kavasoğlu, 2004:343). Hızlı nüfus artışının beslediği işsizlik, bölgesel gelişmişlik farkları sebebiyle büyük şehirlere göç ve

sebepler olduğu hızlı ve çarpık kentleşme, Türkiye'nin acilen çözüm bekleyen sorunlarının başında gelmektedir (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009:12).

Hızlı ve Çarpık Kentleşme: Kentleşme, ekonomik kalkınma ve sanayileşmenin sonucu olarak kırsal toplumun kentsel topluma dönüşme sürecidir (Peng et al., 2010:2). Büyük kentler ve gelişmiş bölgeler, kırsal alanların ve az gelişmiş bölgelerin genç ve yetenekli işgücünü çekmekte, bu ise dinamik nüfustan yoksun bırakılarak dengesizlikleri artırmaktadır. Böylece göç veren alanlarda artan olumsuz koşullar ortaya çıkmaktadır. Net göç verme hızı yükseldikçe, göç veren yörelerin gelişmişlik düzeyi düşmekte, gelişmişlik düzeyi düştükçe göç artmakta ve geri kalmışlık ortaya çıkmaktadır. Göç olayına sadece üretim faktörü olarak değil de aynı zamanda tüketim faktörü olarak bakıldığında, göç edenlerin gelişmeyi farklı bir şekilde etkiledikleri ortaya çıkmaktadır (Yıldırım, 2004:37).

Göçün ortaya çıkardığı hızlı ve çarpık kentleşme, birçok sorunu da beraberinde getirmekte ve kentlerdeki yoğun nüfusun neden olduğu kalabalıklaşma maliyeti yadsınamaz bir durumdadır (Ulusoy ve Vural, 2001:4). Hızlı nüfus artışının yol açtığı kalabalıklaşma maliyetleri; tüketimin artması, demografik (nüfusa yapılan yatırım; yol, su, elektrik, konut, hastane, okul gibi) yatırımların artması, tasarrufların azalması, kişi başına düşen gelirin azalması, konut sıkıntısının oluşması, işsizliğin artması ve çevre sorunlarının artması şeklinde özetlenebilir (Akan ve Arslan, 2008:35-36).

Türkiye nüfusu 1950'lerden bu yana hızlı bir kentleşme sürecine girmiştir. Kırsal alanlardan kentlere doğru oluşan bu göçlere paralel olarak sanayinin gelişme gösterememesi, kentleşmenin sorunlarla birlikte oluşmasına neden olmuştur (Şen, 2014:245). Bazı şehirlerde plansız ve iyi yönetilmeyen kentsel genişleme, sürdürülemez üretim ve tüketim kalıpları ile birlikte hızlı yayılma, kirlilik ve çevresel bozulmaya yol açmaktadır (United Nations, 2014:3). Plansız kentleşme ve çevresel bozulmanın yol açtığı gecekondulaşma, göç olayının en somut göstergelerinden biri olarak gösterilebilmektedir.

Gecekondulaşma: Günümüz dünyasında gecekondulaşma, gelişmekte olan ülkelerde görülen temel sorunlardan biridir. Gecekondulaşma genellikle aşırı

nüfus oranı ve bunun meydana getirdiği göç olgusunun bir sonucudur (Akan ve Arslan, 2008:37). Gecekondulaşma, Türkiye’de özellikle 1950’li yıllarda tarımda yaşanan reformun sonunda kentlere yönelen göç dalgalarının oluşturduğu sosyal, politik, kültürel ve ekonomik açıdan çok yönlü bir olgudur. Göçmenler, genel manada düşük gelire sahip olduklarından yasal yoldan konut sahibi olamayacaklarından, dayanışma içerisinde belediye memurlarının ve yıkım ekiplerinin çabalarına karşın ilk zamanlarda hakikaten bir gecede konutlarını yapmıştır. Nitekim, bu yasal olmayan konutlara “gecekondu” denilmiştir. Göçmenlerin konut gereksinimini karşılayan gecekondu, kentin fiziki yapısını bozacak düzeye gelmiş ve beraberinde çarpık kentleşmeyi getirmiştir (Koçak ve Terzi, 2012:178). Gecekondu sahibi aileler, kentte yaşamının sağladığı yarar ile daha iyi beslenme, giyim, sağlık ve temizlik imkanlarına kavuşurken değer yargıları da değişmektedir (MÜSİAD, 2011:21).

Türkiye’de 1980’li yıllarda özellikle göç alan kentlerde hızla artış gösteren gecekondu yapılarını engellemek ve artan konut ihtiyacını en ekonomik yolla gidermek üzere “Toplu Konut İdaresi” kurulmuştur. Fakat daha sonra politik rantlar uğruna çıkarılan imar afları nedeniyle bu çalışmalar olumsuz etkilenmiştir. Gecekondu kentleşme sürecinde mülkiyet aracı olma, tasarruf aracı olma, sosyal güvenli aracı olma, kırsal kesim değerlerini koruma aracı olma gibi çeşitli işlevler yüklenmiştir. Gecekondu bir zorunluluğun, bir umutsuzluğun, bazen de bir umudun yerleşme düzenine yansımadır (Öztürk ve Altuntepe, 2008:1601-1602).

İşgücü ve İstihdamda Yapısal Dönüşüm: Kentlere göç eden nüfus, sanayileşme süreci kapsamında oluşturulan yeni iş imkânlarının oldukça üzerinde olması nedeniyle kentsel nüfusun büyük bir bölümü hizmet sektörüne kaymaktadır. Hizmet sektöründe bu beklenmedik aşırı genişleme ile birlikte kentlerdeki gizli ve açık işsizlik oranı da sürekli artış göstermiştir. Dolayısıyla işsizlik sorunu ortaya çıkmaktadır (Koçak ve Terzi, 2012:178-179).

Göç eden nüfusun en büyük problemi istihdam noktasında oluşmaktadır. İstihdam sorunu, Türkiye ekonomisinin her döneminde en önemli sorunlarından

biri olma özelliğini taşımaktadır. Bu nedenle iktisat politikası stratejileri belirlenirken işsizlik sorunu, sosyal yönünün de önemi ile birlikte diğer ekonomik sorunlar yanında ayrı bir yere sahip bulunmaktadır. İşsizlik, hem ekonomik hem de sosyal etkileri bulunan çok yönlü bir sorun olarak kabul edilmektedir (Akan ve Arslan, 2008:38-39).

Göçler, kente başka bir yerden gelen çekirdek ailenin sadece erkeklerini değil, diğer üyelerinin de çalışma hayatına girmelerine neden olmuştur. Göç, yüksek oranlı işsizlik, artan yoksullaşma ve gelir dağılımı adaletsizliği ve eğitimin maddi getirilerinin iyice azalması, çocuk işçiliğinin de yaygınlaşmasına yol açmaktadır (Öztürk ve Altuntepe, 2008:1603). Göçlerin kadın emeği üzerindeki etkisi, genellikle kırsal alanda ücretsiz aile işçisi olarak kullanılan kadın emeğinin çalışma yaşamından çekilmesi biçiminde gerçekleşmektedir. Kadın emeğine yönelik “ev kadınlaşma” süreci, göçün beraberinde getirdiği kadınlara özgü bir sonuçtur. İşgücü piyasasının yapısı, ailelerin tutum, davranış ve inanışları, söz konusu duruma neden olarak gösterilebilmektedir (Şen, 2014:249).

Türkiye'nin ağırlıklı olarak göç veren bir ülke konumundan aynı zamanda göç alan bir ülke konumuna geçişi, göç konusuna olan ilginin artışıyla paralellik göstermektedir. Göç kavramı yurtdışına göç, yurt içine göç, yurt dışından geri dönen göç, transit göç, sığınmacı ve mültecilerle iç göçü de barındıracak şekilde kapsam olarak gittikçe genişlemektedir (Sirkeci ve Yüceşahin, 2014:3). Son yıllarda politik nedenlerle birçok insan, buldukları ülkelerden başka ülkelere göç edip, sığınmacı statüsünde göç ettikleri ülkelerin imkânlarından faydalanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada Türkiye'ye sığınan mültecilerin durumu hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

3. Suriye Krizi: Türkiye'ye Sığınan Suriyeliler

Tunus'ta 2011 yılı başlarında başlayan halk ayaklanması süreci ile birlikte Arap ülkelerindeki diktatör yönetimlere karşı değişim isteyen toplumsal hareketler ortaya çıkmış; bazı ülkelerde yönetimler düşerken, bazılarında protesto ve gösteriler uzun süre devam etmiştir. Suriye'de ise olaylar nispeten geç

başlamasına karşın halen en ağır şiddetiyle devam etmekte olup; siyasal, ekonomik ve toplumsal etkilerinin haricinde insani boyutuyla da ön plana çıkan bir iç savaşa dönüşmüştür (Yüksel vd., 2014:6). Suriye’de Mart 2011’den bu yana devam etmekte olan ve birçok sivilin ölümüne yol açan çatışmalarda ortaya çıkan Suriye krizi, bölgesel anlaşmaların Ortadoğu’nun bu havzasında ne kadar kırılgan olduğu bir kez daha göstermiştir (Ertuğrul, 2012:1). Özgürlük, demokrasi ve reform talepleriyle Suriye’de Mart 2013’te başlayan olaylarda Birleşmiş Milletler rakamlarına göre Ekim 2013’e kadar 120.000 kişi ölmüş, milyonlarca insan ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır (Seydi, 2013:218).

Suriye’de yaşanan olaylar nedeniyle can güvenliği tehlikeye düşen Suriyeliler; başta Türkiye olmak üzere, komşuları Ürdün, Lübnan ve Irak’a göç etmeye başlamışlardır. Ülkelerindeki iç savaş nedeniyle, can güvenliği tehlikeye düşen Suriyeliler “*en güvenilir yer olarak*” Türkiye’ye sığınmışlardır. En çok göçü de Türkiye almıştır. Zira Türkiye, Suriye’de yaşanan olaylara seyirci kalmamış, can güvenliği tehlikeye düşen Suriyelilere kapılarını ardına dek açmıştır (Çetin ve Uzman, 2012:10).

Suriye’de arapsaçına dönen halk hareketlenmeleri iç savaşa dönüştüğünden bu yana ülkenin bugünkü nüfusunun yaklaşık yarısı, komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmış ve yaşanan büyük insani dram nedeniyle ülke içerisinde yerlerini değiştirmek zorunda kalmışlardır. 2011 yılı Mart ayında başlayan bu göç furyası günümüze kadar artarak devam etmektedir. Ülkesini terk etmek zorunda kalan Suriyeli mülteci sayısı her geçen gün artmaktadır (Yüksel vd., 2014:6).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin (BMMYK) 18 Mart 2015 tarihli son verilerine göre, komşu ülkelere sığınan kayıtlı Suriye vatandaşlarının en yüksek olduğu ülke Türkiye’dir (Tablo 1).

Tablo 1: Suriyeli Vatandaşların Sığındığı Ülkeler	
Türkiye	1.718.147
Lübnan	1.187.407
Ürdün	626.357
Irak	244.731
Mısır	133.516
Kaynak: BMMYK (2015), http://data.unhcr.org/syrianrefugees/download.php?id=8407 (21.03.2015).	

İç savaşın başlamasında itibaren Türkiye, Suriye vatandaşları için “açık kapı politikası” izlemiştir (İçişleri Bakanlığı, 2015). Suriye sınırına yakın illerde kurulan mülteci kamplarından ulusal ve uluslararası basında övgüyle bahsedilmesi, mültecilerin Türkiye’ye sığınmasında “özendirici” rol oynamıştır. Zira Suriyeli mülteci sayısı her geçen gün artış göstermiştir (Kap, 2014:31).

Tablo 2’de barınma merkezlerinin iller arasındaki dağılımı ve Suriyeli misafirlerin barınma merkezlerindeki dağılımı incelenmektedir. 13 Mart 2015 tarihi itibariyle Türkiye’nin güney ve güneydoğusundaki 6 konteynır kenti ve 19 çadır kentten oluşan 25 barınma merkezinde 260 binden fazla Suriyeli bulunmaktadır. Suriyeli misafirler için yapılan barınma merkezlerinin bulunduğu kentlerin çoğunlukla Türkiye-Suriye sınırı ve sınıra yakın illerde buldukları görülmektedir. Hatay, Gaziantep ve Şanlıurfa en çok barınma merkezlerinin bulunduğu illerdir. Şanlıurfa beş barınma merkezinde 94.612 Suriyeli ile en çok misafirin bulunduğu kenttir. Buna göre barınma merkezlerindeki misafirlerin % 36.3’ü Şanlıurfa’da yaşamaktadır. Gaziantep, barınma merkezlerinde yaşayan toplam Suriyeli misafirlerin % 18’ine karşılık gelen 46.831 Suriyeli ile en çok misafirin bulunduğu ikinci ildir. Sonuç olarak Hatay, Gaziantep ve Şanlıurfa’da bulunan ve oldukça kalabalık olan barınma merkezleri en çok dikkati çeken barınma merkezleridir. Barınma merkezlerinde ağırlanan misafir sayılarının sınır

ili dolayısıyla ulaşım kolaylığı ve illerin gelişmişlikleri ile ilişkili olduğu belirtilebilmektedir.

Tablo 2: Barınma Merkezleri ve Bu Merkezlerde Bulunan Suriyeli Sayıları (13.03.2015)			
İl	Barınma Merkezi Sayısı	Mevcut Suriyeli Sayısı	Toplam İçerisindeki Oranı (%)
Hatay	5	15.122	5.8
Gaziantep	5	46.831	18.0
Şanlıurfa	5	94.612	36.3
Kilis	2	37.069	14.2
Mardin	3	12.232	4.7
Kahramanmaraş	1	17.284	6.6
Osmaniye	1	9.213	3.5
Adıyaman	1	9.856	3.8
Adana	1	11.006	4.2
Malatya	1	7.670	2.9
Toplam	25	260.895	100
Kaynak: AFAD (2015), www.afad.gov.tr (21.03.2015).			

Türkiye’de sadece 9 ilde Suriyeli bulunmakta ve kamp dışındaki Suriyelilerin Türkiye’nin 72 farklı ilinde kendi imkânlarıyla geçici işlerde çalışarak yaşam mücadelesi vermektedir. Ağustos 2014 verilerine göre en fazla Suriyelinin yaşadığı il 330 bin ile İstanbul olurken; İstanbul’u, 220 bin ile Gaziantep izlemektedir (www.haberturk.com). Suriyelilerin nüfus artış hızı ve Gaziantep’e geliş hızları, sınırdan kaçak yollardan geçenler ve Ağustos ayından bu güne geçen zaman dikkate alınacak olursa Gaziantep’te yaşayan Suriyeli

nüfusun 400 bin civarında olabileceği tahmin edilmektedir. Bu da nüfusun yaklaşık olarak %20'sine tekabül etmektedir.

Türkiye'ye sığınan Suriyeli mültecilerin hukuki statüsü, konunun en çok tartışılan boyutlarından birini oluşturmaktadır. Türkiye'de mültecilik mevzuatının temeli, 1951 tarihli *Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi*'ne dayanmaktadır. Bu sözleşmeye “coğrafi sınırlama” ile taraf olan Türkiye, sadece Avrupa'dan Türkiye'ye gelen kişilere mülteci statüsü vermektedir. Avrupa dışından gelmiş kişiler ise Türkiye'ye geçici olarak sığınabilmekte ve kendilerine “sığınmacı” statüsü verilmektedir. Bu nedenle, Türkiye'ye kaçan Suriyeliler “mülteci” değil, “sığınmacı” statüsüne sahiptir (Kap, 2014.31-32). 29 Nisan 2011'de giriş yapan ilk göç kafilesi ile birlikte “Suriyeli mülteciler” ile tanışan Türkiye, savaş mağduru sığınmacıları “misafir” olarak tanımlamıştır. Uluslararası hukukta bir karşılığı olmayan bu ilk tanımlamanın ardından Nisan 2012'de yayımlanan genelge ile Suriyelilere “geçici koruma” statüsü tanınmıştır. Türkiye'de savaş mağduru olan Suriyeli mültecilerin “misafir” oldukları söylemi gerek siyasi gerekse medya ve sosyal alanda Türkiye'nin Suriye krizine ve mültecilere yaklaşımının bir ifadesi olarak görülmektedir (İHH, 2012:7). Statü konusundaki bu farklı uygulama ile Türkiye'ye geçerli bir pasaportla giren Suriyeli sığınmacılar, oturma ve çalışma iznine başvuru, sağlık ve eğitim hizmetlerinden faydalanma gibi haklara sahip olabilmektedir (UNHCR, 2015).

Mültecilerin temel gereksinimlerini (yiyecek, barınma, sağlık ve eğitim gibi) karşılamak için Türkiye hatırı sayılır bir çaba göstermektedir (Savaşan, 2015:1). TESEV ve ORSAM tarafından yayınlanan raporda, kamplardan 500 bin hastanın sevk edildiği belirtilmiştir. Ameliyat edilen hasta sayısı ise 200 bini aşmıştır. 35 bin doğum gerçekleşmiştir. Türkiye 4.5 milyar dolar para harcamış; BM ve Avrupa'dan gelen yardımlar ise 250 milyon doları aşmamıştır (ORSAM-TESEV, 2015:7).

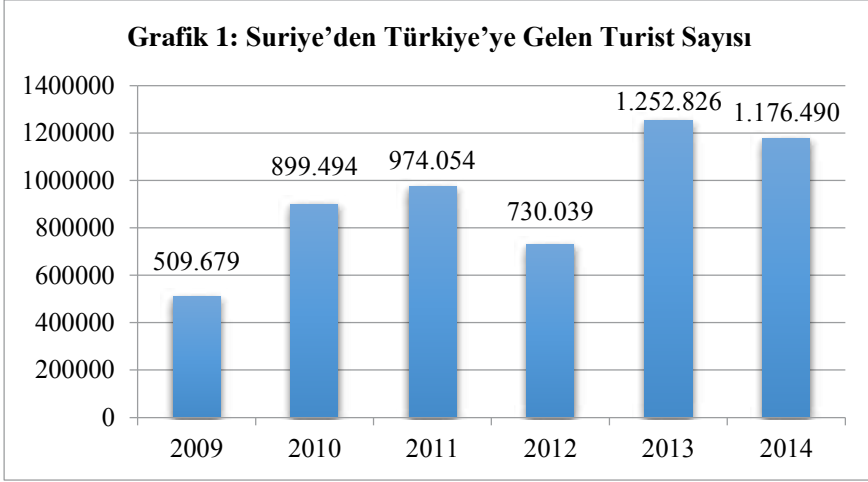
4. Suriye Krizinin Türkiye Ekonomisine Etkileri

Suriye krizi, Türkiye ile Suriye'nin coğrafi olarak yakınlığı, iki ülke arasındaki tarihi ve kültürel bağlar ile karşılıklı ekonomik bağımlılık sebebiyle Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Kriz; Türkiye'ye giriş yapan sığınmacılar, Esed rejiminin PKK terör örgütüne sağladığı destek, Suriye'nin kuzeydoğusundaki ayrılıkçı eğilimler ve iki ülke arasındaki ticaretin sona erme noktasına gelmesi nedeniyle Türkiye'yi doğrudan etkilemiştir (Sandıklı ve Semin, 2012:3). Öte yandan, Türkiye'nin krize taraf olması, Suriye'ye komşu olan sınır bölgelerinin ekonomisini kırılgan hale getirmektedir. Nitekim, Suriye muhalefetine verilen destek, başta İran, Irak ve Rusya olmak üzere, bazı komşuları ile ilişkilerinde de problemlere zemin hazırlayarak Türkiye'yi dolaylı olarak etkilemiştir (Balcı, 2012:13).

Tablo 3: Türkiye ile Suriye Arasındaki Dış Ticaret			
	İhracat (Bin \$)	İthalat (Bin \$)	Ticaret Hacmi
2009	1.421.637	221.454	1.643.091
2010	1.844.605	452.493	2.297.098
2011	1.609.861	336.646	1.946.507
2012	497.960	67.448	565.408
2013	1.024.473	84.909	1.109.382
2014	1.802.000	115.499	1.917.499
Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr (21.03.2015).			

Tablo 3'te Türkiye'nin Suriye'ye yaptığı ihracat ve Suriye'den yaptığı ithalat rakamları verilmektedir. Ele alınan 2009-2014 döneminde iki ülke arasındaki dış ticaretin tavan yaptığı yıl 2010'dur. 2011 yılı Mart ayında başlayan Suriye'deki çatışmalar nedeniyle 2011 yılı dış ticaret verilerinde 2010 yılına nazaran gerileme görülmekte, 2012 yılında ise dip yaptığı görülmektedir. Tüketici olarak nüfusun büyük bir kısmının başka ülkelere göç etmesiyle 2012 dış ticaret

verilerinden; ihracat 2011 yılına göre yaklaşık % 70 oranında, üretici olarak nüfusun büyük bir kısmının başka ülkelere göç etmesiyle ithalat 2011 yılına göre yaklaşık % 80 oranında düşüş göstermiştir. 2014 yılı verileri, tavan yapılan 2010 yılı verilerine hala yaklaşamadığını göstermektedir.

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr (23.03.2015).

Grafik 1’de Suriye’den Türkiye’ye gelen turist sayıları verilmektedir. 2009 yılında vizelerin kaldırılmasıyla 2010 yılında gelen turist sayısında tarihi bir artış (% 76.4) gözlemlenmektedir. 2011 Suriye’de iç savaşın başlamasıyla 2012 yılında gelen ziyaretçi sayısında % 25 (244.015 kişi) oranında bir azalma görülmektedir. TÜİK verilerine göre 2012 yılında turist başına ortalama harcamanın 795 dolar (\$/TL=1.78) olduğu düşünüldüğünde 345.3 milyon TL’lik bir turizm geliri kaybının oluştuğu belirtilebilmektedir.

Suriye’de yaşanan çatışmalar sadece turist talebini değil, turizm yatırımlarını da etkilemiştir. Örneğin, Hatay’ın Yayladağı ilçesinde Hatay Valiliği ve Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı tarafından yapılması planlanan 500 bin liralık “Bungalov Evler Projesi” askıya alınmıştır. Benzer şekilde Hatay’daki lokanta ve otel sahipleri, Ortadoğu ülkelerinden gelen turistlerin zevklerine hitap etmek için çeşitli yatırımlar yapmışlar ve bu yatırımlarını finanse etmek için bankalardan

kredi çekmişlerdir. Ancak sınır kapısının kapanmasından sonra, şehre gelen turist sayısında düşüşler yaşanmış ve işyeri sahipleri kredilerini ödemekte zorlanır hale gelmişlerdir (Kervankıran ve Çuhadar, 2014:4007). Geçmiş dönemlerde gerek ticaret gerekse turizm ve hızla gelişen Türkiye-Suriye ilişkileri, Suriye'deki kriz sonucunda gerilemiş ve özellikle Suriye'ye yakın olan Hatay, Kilis, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa illerinin ekonomileri ve turizmi durumdan olumsuz etkilenmiştir (Çay, 2012:19).

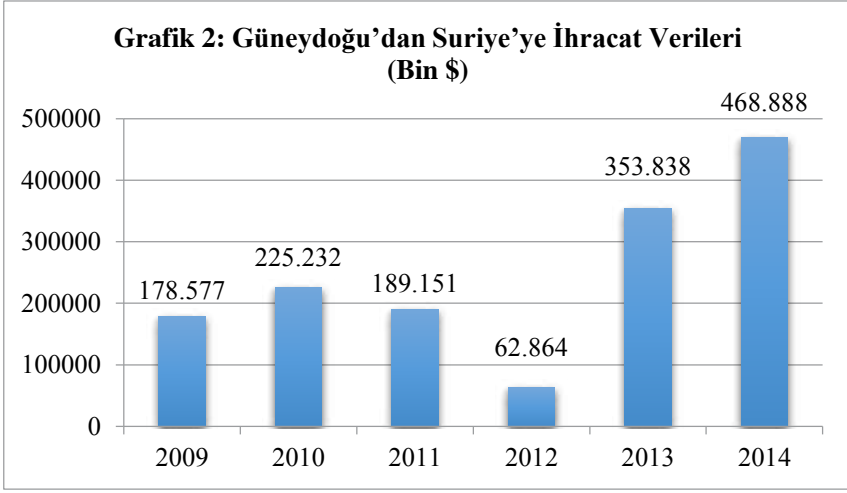
İstanbul Ticaret Odası'nın "2014 Yılı Yeni Kayıt ve İptal Edilen Firmalarda Yabancı Yatırımcı Sayısı ve Sermaye Durumu Raporu"na göre, İstanbul'da 2014 yılında 4.487 yabancı yatırımcı toplam yaklaşık 1.2 milyar TL sermaye tutarında yeni şirket kurulmuştur. Söz konusu tutar, toplam sermaye tutarının yaklaşık % 7'sini oluşturmaktadır. 2014 yılında 1.131 Suriyeli ortak toplam 85 milyon TL sermaye kaydettirerek İstanbul'da yeni firma faaliyete girmiştir. Yabancı ortak sayısında en büyük payı % 25.2 ile Suriyeli yatırımcılar almıştır. Başka bir deyişle, 2014 yılında İstanbul'da yeni kurulan şirketlere firmalara ortak olan dört yatırımcıdan birini Suriye vatandaşları oluşturmuştur. Suriyeli yatırımcılar, yine toplam ortaklık sayısı içerisindeki % 7,09'luk pay ve 318 ortaklık sayısı ile hizmet sektörüne, şirket türlerinden ise % 22,42 pay ve 1.006 ortaklık sayısı ile limited şirketlere yatırım yapmayı tercih etmiştir (İTO, 2014:7).

5. Suriye'den Gelen Göçün Gaziantep Ekonomisine Etkilerinin Değerlendirilmesi

Gaziantep'e göçün en önemli unsuru ekonomik nedenlerdir. Toplam göçmen nüfusu içinde yaşadığı yerden ekonomik nedenlerle göç edenler % 69,5 ile ilk sırayı almaktadır. Bunu % 16,7 ile ailevi nedenlerle göç edenler ve % 9,6 ile de bireysel nedenlerle göç edenler izlemektedir. Göç eden bireylerin Gaziantep'i tercih etmelerinde de % 56,5'lik bir oranla en önemli nedenin ekonomik faktörler olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla ailevi faktörler ve sosyal bağlar takip etmektedir. Başka bir deyişle % 14,8'lik bir grup ailesi göç

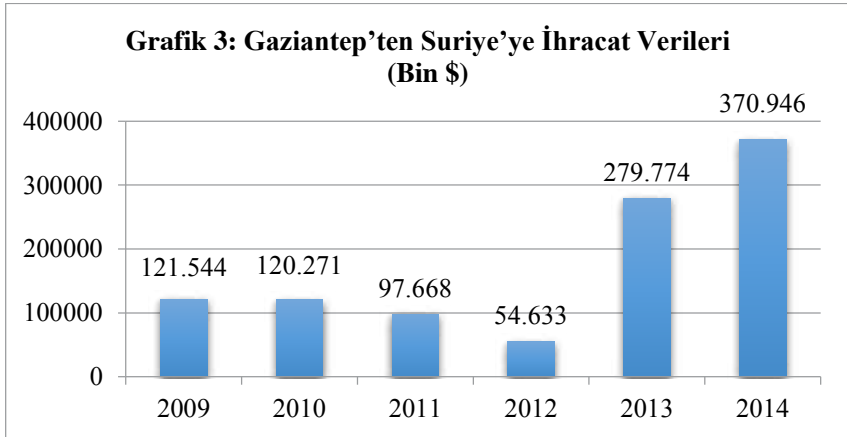
ettiği için ya da ailesinin yanına gelmek için Gaziantep'e göç ederken, % 12,6'lık bir kesim ise Gaziantep'te hısım, akraba ve çevresi olduğu için Gaziantep'e gelmeyi tercih etmiştir. Gaziantep'i şahsi nedenlerden dolayı tercih edenlerin oranı ise % 7,7'dir (Geniş ve Adaş, 2011:298). Bu istatistikler doğrultusunda Gaziantep, bulunduğu bölge itibariyle sanayileşmiş ve kentleşmiş bir büyükşehir olması nedeniyle, yüksek oranda iç göç alan bir kent konumundayken 2011 yılındaki Suriye krizinden sonra dış göç de alan bir şehir durumundadır. Gaziantep'in sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş bir şehir olması, Suriye'den göç edenlerin Gaziantep'te yoğunlaşmasına yola açması nedeniyle birçok açıdan kent ekonomisini etkilemektedir.

Suriye'deki iç savaştan kaçarak Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin sayısı 2 milyona yaklaşırken, göç edenlerin bir kısmı "patron" olmuştur. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) verilerine göre, 2014 yılında toplam 4.736 adet yabancı sermayeli şirket kurulurken bunların 1.257'si Suriye ortaklı gerçekleşmiştir. Kurulan 4.736 yabancı ortak sermayeli şirketin 765'i anonim, 3.971'i limited şirkettir (TOBB, 2015). Gaziantep Kent Konseyi tarafından hazırlanan "Gaziantep'te Yaşayan Suriyeli Misafirlere İlişkin Rapor"a göre, kentte yaşayan Suriyelilerin sayısı 315 bine yaklaşmıştır (Gaziantep Kent Konseyi, 2014:7). Suriyelilerin yoğun olarak yerleştiği [Gaziantep](#)'te Suriyelilerin ortak olduğu şirket sayısında adeta patlama yaşanmıştır. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın Merkezi Sicil ve Kayıt Sistemi verilerine göre Gaziantep'te Suriyeli ortağı bulunan 676 işletme bulunmaktadır. Gaziantep'te Suriyeli ortağı bulunan 7 anonim şirket, 327 limited şirket, 18 şahıs işletmesi, Suriyeli temsilcisi bulunan 5 anonim şirket, 288 limited şirket, 18 şahıs işletmesi, 13 şube olmak üzere toplam 676 işletme faaliyet göstermektedir. Esnaf ve Sanatkarlar Bilgi Sistemi kayıtlarına göre Gaziantep'te toplam 7 adet yabancı uyruklu esnaf ve sanatkar olduğu tespit edilmiştir (Artan, 2015).

Kaynak: GAİB, www.gaib.org.tr (23.03.2015).

Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri verilerine göre 2010 yılında bölgeden Suriye'ye yapılan ihracat; 225.232 bin dolar iken, 2011 yılında çatışmaların etkisiyle 189.151 bin dolara ve 2012 yılında ise bir önceki yıla göre % 66.7 oranında azalarak 62.864 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılında geçen yıla göre % 462.8 oranında artarak 353.838 bin dolar ihracat yapılmıştır. Suriye'nin Türkiye'den ithal ettiği ürünlerin başında bitkisel yağlar, kumaş, çimento, pastacılık ürünleri ve değirmencilik ürünleri gelmektedir.

Kaynak: TİM, www.tim.org.tr (23.03.2015).

Türkiye İhracat Meclisi verilerine göre 2010 yılında Gaziantep'ten Suriye'ye yapılan ihracat; 120.271 bin dolar iken 2011 yılında % 18.8 azalarak 97.668 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılında ise bir önceki yıla nazaran % 44 oranında düşüş göstermiş ve 54.633 dolarlık bir ihracat performansı sağlanmıştır. 2013 yılında, 2012 yılına göre % 412 oranında artarak 279.774 bin dolarlık ihracat yapılmıştır. 2014 yılında Suriye'ye bölgeden yapılan ihracatın % 79.1'ini Gaziantep karşılamıştır. Bu veri, Gaziantep'in Suriye ekonomisi için ne denli önem arz ettiğinin bir göstergesidir.

ORSAM'ın 2015 yılında Gaziantep, Hatay, Kilis ve Şanlıurfa illerinde yaptığı çalışmada mülakat yapılan kişilerin yarısı ücretlerin % 26-50 oranında azaldığını inanmaktadır. Gaziantep'te mülakat yapılanların % 40'ı ücretlerdeki azalmanın % 1-25 oranında olduğunu düşünmektedir. Ayrıca, Şanlıurfa, Hatay ve Gaziantep'te mülakata katılanların % 80'i ücretlerdeki azalmayı sığınmacılarla ilişkilendirmektedir. Sığınmacılar işgücü arzını artırdıkları ve kayıt dışı çalıştıkları için özellikle kayıt altına alınmayan sektörlerde belirgin ücret azalmasının ortaya çıkmış olabileceği belirtilebilmektedir (ORSAM, 2015:18). Hali hazırda çalışan işgücü, işlerini kaybetme endişesi karşı karşıya kalmaktadır. Nitekim sigortalı bir işte çalışan işçiler işlerinden çıkarılarak yerlerine hiçbir kaydı ve sorumluluğu olmayan sığınmacılar “karın tokluğu”na çalıştırılmaktadır. Ayrıca çalışan işçilerin ücretleri, Suriyeli işçi bolluğu ileri sürülerek artırmak bir yana düşürülmektedir.

Suriyeli sığınmacıların Gaziantep'in ekonomik yapısına etkilerini izah ettikten sonra göç olayının toplumsal etkilerine bakıldığında, ilk aşamada olumlu yaklaşılan Suriyelilerin son dönemde “istenmeyen topluluk” haline geldiği görülmektedir. Sığınmacılar şehrin göç alan varoş mahallelerine yerleşmektedir. Bu mahalleler genel olarak suç oranının yüksek olduğu alanlardır. Saldırıları kenar mahallelerle sınırlı kalsa da etkisi şehir geneline yayılmaktadır. Olay sonrasında yerel halk ile misafirler arasında trafikte, sosyal alanlarda gergin bir hava oluşmakta, ufak tartışmalar sıkça yaşanmaktadır. Yaşanan olaylar iki toplum

arasında karşılıklı bir güven bunalımının yaşanmasına neden olduğu söylenebilir. Şehirden ayrılan Suriyeliler olsa da büyük kısmı kalmaya devam etmiştir (ORSAM-TESEV, 2015:22).

Suriye krizinin sosyolojik boyutu incelendiğinde ise sığınmacıların yoksul kadın ve çocukları şehrin kalabalık semtlerinde, trafik ışıklarında, her camide, her sokakta dilencilik faaliyetleri ifa etmektedir. Öte yandan Suriye plakalı sigortasız araçların neden olduğu trafik kazaları nedeniyle oluşan hasarları Türk sürücülerin karşılamak zorunda kalması mağduriyet sorununa yol açmaktadır (Dinçer vd., 2013:35).

Kamp dışı alanda yaşayan Suriyeli misafirler, barınma alanı bulmakta zorlanmaktadır ve bu sorun yalnızca kendilerini değil şehirde yaşayan bireyleri de yakından ilgilendirmekte ve huzursuz etmektedir. Maddi açıdan yeterli olamayan bazı Suriyeliler ya çok yüksek kiralari ödeyebilmek amacıyla kalabalık ailelerle iç içe aynı odayı paylaşmakta ya da yaşanması mümkün olmayan metruk binalarda kendilerine bir yaşam alanı oluşturma çabasına girmektedir. Bu durumdan rant sağlamaya çalışan bazı mülk sahipleri, evlerini fahiş fiyatlarla kiraya vererek hem Suriyeli misafirlere hem de kentte yaşayan vatandaşlara büyük bir konaklama sorunu yaratmaktadır (Gaziantep Kent Konseyi, 2014:11). Nüfusun özellikle düşük gelirli grubu için kiralardaki yükselme yaşam maliyetlerinde önemli bir artışı beraberinde getirmektedir. Özellikle varoş bölgelerdeki kira artışlarının çok yüksek düzeylerde olduğu ifade edilmektedir (ORSAM, 2015:34). Ev kiralari % 100'e kadar artış gösteren bazı semtler bulunmakta ve özellikle Suriyeli bir kiracı adayi söz konusu ise 1000 TL'nin altında ev kiralamak neredeyse mümkün değildir (GAGİAD, 2013:77).

Toplumunu endişelendiren esas konuların başında sağlık gelmektedir. Sağlık sunucuları, bölgede yaşanan çatışmalar nedeniyle yaralanan hasta sayısına yetişememektedir. Suriye'den kaçıp Türkiye'ye giriş yapan ancak Suriyeli Misafirler İl Koordinasyon Merkezi'ne kayıt olmayan göçmenler sağlık hizmeti almakta zorlanmaktadır. Gelecek nesilleri tehlikeye atan hastalıklar ortaya çıkmış olup, çocuk felci ve şark çibani vakaları tekrar görülmüştür. 2013 yılından en çok

kızamık olayı Gaziantep'te yaşanmıştır. Gaziantep'te yoğun bakım ünitelerinin % 40'ı Suriyeli hastalar oluşturmaktadır (Genç, 2014). Toplumu ilgilendiren bir diğer konu ise eğitimidir. Günümüzde Gaziantep'te eğitim sisteminin içinde olması gereken 60.000'e yakın çocuk bulunmaktadır. Ancak bu çocukların pek azı eğitim imkanlarından faydalanabilmektedir (Gaziantep Kent Konseyi, 2014:16). Gaziantep'te geçici eğitim merkezlerinde toplam 1009 Suriyeli öğretmenin görev yaptığı belirtilmektedir (Gaziantep İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 2015). Nizip'te 2015 yılı Mart ayında 1080 öğrencinin eğitim alabileceği 12 derslikli geçici eğitim merkezi faaliyete girmiştir. Nizip'teki bu merkez de dahil olmak üzere UNICEF, bugüne kadar 27 prefabrik eğitim merkezinin kurulmasını sağlayarak, bu merkezler vasıtasıyla 29.000'den fazla Suriyeli çocuğa eğitim imkanı sağlamıştır. Ayrıca, her biri 24 derslikli 4 yeni eğitim merkezinin inşaat çalışmaları da AFAD ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın işbirliğinde devam etmektedir (UNICEF, 2015).

6. Sonuç

Türkiye başta olmak üzere birçok sınır ülkesi, Suriye'de yaşanan siyasi krizden etkilenmektedir. 2011 yılında başlayan çatışmaların kısa sürmesi beklenirken aksine hala devam etmesi krizin zorunlu göçe sevk etmesi sonucunu doğurmaktadır. Mart 2015 itibariyle Türkiye'ye sığınanların sayısının 2 milyona yaklaşması, yerel ve bölgesel bazda sosyo-ekonomik dengeleri olumsuz etkilemektedir. Söz konusu sayının özellikle Gaziantep gibi belli kentlerde yoğunlaşması, barınma başta olmak üzere birçok açıdan yaşama olumsuz etkileri olmaktadır. Bu olumsuzlukların giderilmesine dair yapılması gerekenler özetlenmektedir.

Suriye dâhil Ortadoğu ülkelerine ihracat yapan firmalara hükümet destek paketleri sunulmalıdır. Firma sahiplerine hibe ya da düşük ve uzun vadeli kredi, işçilerin sigortalarının sübvansede edilmesi destek paketlerinin içeriğinde olmalıdır. Suriye ile dış ticaret bağlamında en çok etkilenen Gaziantep gibi sınır illerine özel teşvikler verilmelidir. Firmaların borçlarına erteleme ya da hibe yardımı

yapılabilir. Suriye'den gelen göçmenlerin istihdam politikası, hali hazırda çalışmakta olan işgücünün huzurunu bozmayacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. İşverenler kurum içi dengeleri bozmamak adına en azından asgari ücret ödenirse hem göçmenlere karşı bir dışlamanın önüne geçilebilir hem de göçmenlerin yaşam şartları iyileştirilebilir. Suriyelilere çalışma izni verilmesi ile kaçak işçi çalıştırılmasından kaynaklanan vergi kaybı önlenmiş olacaktır. Özellikle Gaziantep gibi sanayisi güçlü olan kentlerdeki işgücü açığının giderilmesi noktasında iş dünyası, yerel halkın tepkisini engellemek için belli bir oranda sığınmacı çalıştırılmasının huzuru bozmayacağını ileri sürmüştür.

Suriyeli çocukların en önemli sorunlarından olan eğitim sorununun giderilmesi noktasında kamp dışında yaşayan Suriyeliler için okulların açılması, açılan okulların denetim altına alınması, öğrencilere uyum açısından en az bir yıl Türkçe hazırlık eğitiminin verilmesi müfredatın anlaşılması için faydalı olacaktır.

Suriyeli vatandaşların barınma ihtiyacının giderilmesi amacıyla misafirhane niteliğinde konutlar inşa edilebilir. Belediyeler aracılığıyla bu konutların yapılarak daha sonra göçmenlerin ülkelerine dönmelerinden ardından kentteki ihtiyaç sahiplerine uygun ödeme koşullarıyla satılabilir ya da sığınma evi gibi sosyal amaçlı tesis olarak kullanılabilir.

Göçmelerin Türkiye'ye giriş yaptığı zaman ilk yapılması gereken kayıt olmaları ve acilen bir sağlık kurumuna giderek ya da yönlendirilerek sağlık kontrolünden geçirilmeleri ve toplum sağlığı açısından bunun ivedilikle yapılması gerekmektedir. Göçün yoğun yaşandığı illere (Gaziantep, Şanlıurfa vb) uzman doktor istihdamının yapılmasına yönelik Sağlık Bakanlığı adım atmalıdır. Çatışmalardan dolayı yaralanan hastalara tedavi edecek doktor sayısının azlığı, önem arz etmektedir.

Gaziantep'te Suriye plakalı birçok araç bulunmaktadır. Bu araçlar kaza yaptığında ya da bir olaya karıştığında takibi yapılamamaktadır. Sınır kapısından giriş yapan Suriyelilerin kayıt alınması bu noktada önemlidir. Kayıt altına alınan kişiler, bir araç sahibi ise bu araçlara geçici Türkiye plakası ve özel bir plaka verilmelidir.

Gaziantep'teki Suriyelilerin sayısının nüfusun % 20'sine yaklaşması toplum tarafından rahatsızlık duyulan bir durumdur. Bunların nedenleri arasında derslik başına düşen öğrenci sayısının artması, doktor başına düşen hasta sayısının artması, güvelik sorunlarının ortaya çıkması, toplu taşıma gibi kalabalık ortamlarda yan kesiciliğin görülmesi, konut talebindeki artışın kiralari ve fiyatları artırması yani gayrimenkul piyasasındaki aşırı şişme gibi faktörler sayılabilir. Kalabalıklaşma maliyetinin azalması için Gaziantep'e artık sığınmacı kabulünün sonlandırılması, gelenlerin ise başka illere yönlendirilmesi toplumun huzuru ve sığınmacılara olan "misafir" bakış açısının gün geçtikçe değişmesine yol açmaktadır. Misafirlerin birçoğunun kalıcılığına inanların sayısı her geçen gün artmaktadır.

Kaynakça

AFAD (2015), <https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay1.aspx?ID=16&IcerikID=848> (21.03.2015).

AKAN, Yusuf ve İbrahim ARSLAN (2008), **Göç Ekonomisi**, *Ekin Yayınları*, Bursa.

ARTAN, Gökhan (2015), “Suriyeliler Patron Oldu!”, <http://ekonomi.haberturk.com/is-yasam/haber/1031641-suriyeliler-patron-oldu> (23.03.2015).

BALCI, Bayram (2012), “Suriye krizi: Türkiye’nin Ortadoğu rüyasının sonu mu?”, Ortadoğu ve Türkiye, *Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği*, ss.9-15.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (2009), Kentleşme Şurası, Bölgesel Eşitsizlik, Yerel Kalkınma Ve Rekabet Edebilir Kentler Komisyonu Raporu, Ankara.

BMMYK (2015), <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/download.php?id=8407> (21.03.2015).

ÇAY, Sabriye (2012), “Suriye Krizi ve Türk Turizmi”, *General Management-Turizm&Yönetim Dergisi*, Sayı: 7, ss.12-19, <http://gmdergi.com/online/haber/suriye-krizi-ve-turk-turizmi/> (23.03.2015).

ÇETİN, Altan ve Nasrullah UZMAN (2012), “Sığınmacılar Çerçevesinde Suriye-Türkiye İlişkilerine bir Bakış”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, Cilt:1, Sayı.1, ss.3-18.

DİNÇER, Osman Bahadır vd. (2013), *Suriyeli Mülteciler Krizi ve Türkiye Sonu Gelmeyen Misafirlik*, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu&Brookings Enstitüsü*, Ankara.

DRINKWATER, Stephen; Paul LEVINE, Emanuela LOTTI and Joseph PEARLMAN (2003), “The Economic İmpact Of Migration: A Survey”, Flowenla Discussion Paper 8, November, UK.

ERTUĞRUL, Doğan (2012), Türkiye Dış Politikası İçin Bir Test: Suriye Krizi, *TESEV*, ss.1-8.

GAGİAD (2013), “Suriyelilerin Gaziantep’e Ekonomik ve Sosyal Etkileri”, **Kentsel Güç, Küresel Rekabet**, *Genç Çizgi*, Sayı:35, ss.76-77.

Gaziantep İl Milli Eğitim Müdürlüğü (2015), “AFAD İl Müdürlüğü İlimizdeki Suriyeli Misafirlere İlişkin Bilgilendirme Toplantısı Düzenledi”, 19.03.2015, <http://gaziantep.meb.gov.tr/www/afad-il-mudurlugu-ilimizdeki-suriyeli-misafirlere-iliskin-bilgilendirme-toplantisi-duzenledi/icerik/1102> (25.03.2015).

Gaziantep Kent Konseyi (2014), “Gaziantep’te Yaşayan Suriyeli Misafirlere İlişkin Rapor Sorun ve Çözüm Önerileri”, Gaziantep.

GENÇ, Fehim (2014), “Antep Yine Gazi!”, <http://www.milliyet.com.tr/antep-yine-gazi-ekonomi/detay/1835976/default.htm> (24.03.2015).

GENİŞ, Şerife ve Emin Baki ADAŞ (2011), “Gaziantep Kent Nüfusunun Demografik ve Sosyo-ekonomik Yapısı: Saha Araştırmasından Notlar”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:1, ss.293-321.

Güneydoğu Anadolu İhracatçılar Birliği, www.gaib.org.tr (23.03.2015).

GÜVENÇ, Selahattin; F. Şevin TESELLİ ve Mehmet BARUT (2011), Zorla Yerinden Edilenler İçin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Araştırma Raporu, Can Matbaa, İstanbul.

İçişleri Bakanlığı (2015), “Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler”, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler_409_558_560 (21.03.2015).

İHH (2014), *Komşuda Kriz: Suriyeli Mülteciler Aralık 2014, İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, İstanbul.*

İstanbul Ticaret Odası (2014), “İstanbul’da Yabancı Sermaye Göstergeleri Yeni Kayıt ve İptal Edilen Firmalarda Yabancı Yatırımcı Sayısı ve Sermaye Durumu Raporu”, İleri Araştırmalar Koordinatörlüğü İstatistik Birimi, İstanbul.

KAP, Derya (2014), “Suriyeli Mülteciler: Türkiye’nin Müstakbel Vatandaşları”, *Akademik Perspektif*, ss.30-35.

KAVASOĞLU, Taner (2004), “Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmaları”, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Cilt I, Pamukkale Üniversitesi, ss.337-347.

KERVANKIRAN, İsmail ve Murat ÇUHADAR (2014), “Yerel Halkın Suriye İç Savaşının Hatay Turizmine Olan Etkilerini Algılama ve Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma”, 2. Uluslararası Davraz Kongresi, Küresel Sorunlar ve Çözüm Arayışları, 29-31 Mayıs, Isparta, ss.4001-4038.

KOÇAK, Yüksel ve Elvan TERZİ (2012), “Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:3, Sayı:3, ss.163-184.

MÜSİAD (2011), İnşaat Sektör Raporu 2010 Çarpık Yapılaşma ve Kentsel Dönüşüm, MÜSİAD Sektör Raporları: 72, İstanbul.

ORSAM (2015), Suriyeli Mülteci Türkiye’ye Ekonomik Etkileri: Sentetik Bir Modelleme, Rapor No:196, Ankara.

ORSAM-TESEV (2015), Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri, ORSAM Rapor No:195, Ankara.

ÖZDEMİR, Murat (2008), Türkiye’de İç Göç Olgusu, Nedenleri ve Çorlu Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD, Edirne.

ÖZTÜRK, Mustafa ve Nihat ALTUNTEPE (2008), “Türkiye’de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Çalışması”, *Journal of Yasar University*, Cilt:3, Sayı:11, ss.1587-1625.

PENG Xizhe; Xiangming CHEN and Yuan CHENG (2010), “Urbanization and Its Consequences”, *Demography*, Vol:II, The Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS) pp.1-16.

SANDIKLI, Atilla ve Ali SEMİN (2012), Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye, Bilge Adamlar Kurulu Raporu No:52, *BİLGESAM*, Ankara.

SAVAŞAN, Fatih (2015), “Türkiye’deki Suriyelilerden Türkiyeli Suriyelilere Mülteci Ekonomisi”, PESA, ss.1-3.

SEYDİ, Ali Rıza (2013), “Türkiye’deki Suriyeli Akademisyen ve Eğitimcilerin Görüşlerine Göre Suriye’deki Çatışmaların Suriyelilerin Eğitim Sürecine Yansımaları”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 30, ss.217-241.

SİRKECİ, İbrahim ve M. Murat YÜCEŞAHİN (2014), “Türkiye’de Göç Çalışmaları”, *Göç Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, ss.1-10.

ŞEN, Mustafa (2014), “Türkiye’de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı:1, ss.231-256.

TAŞ, H. Yunus ve Selami ÖZCAN (2013), “Türkiye’de İç Göçün Yoksulluğa ve İstihdama Etkileri”, *International Conference on Eurasian Economies*, 17-18 Septemberi Russia, pp.289-298.

TUİK, www.tuik.gov.tr (21.03.2015).

TUTAR, Erdinç; Filiz TUTAR ve Mehmet Vahit EREN (2012), “Yerel Ekonomik Kalkınma ve Göç: Gaziantep Örneği”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4, No:1, ss.107-116.

TÜMTAŞ, Mim Sertaç ve Cem ERGUN (2014), “Göç ve Yoksulluk Kıskaçında Yıkılan Bir Kent: Van”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, ss.1-23.

Türkiye İhracatçılar Meclisi, www.tim.org.tr (23.03.2015).

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (2015), Kurulan ve Kapanan Şirket İstatistikleri Aralık 2014, www.tobb.org.tr (23.03.2015).

UNHCR (2015), Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler sık Sorulan Sorular, The UN Refugee Agency, http://www.unhcr.org.tr/uploads/root/s%C4%B1k_sorulan_sorular.pdf (21.03.2015).

UNICEF (2015), “UNICEF’ten Suriyeli Çocuklara Yeni Bir Eğitim Merkezi”, 18.03.2015, <http://www.unicef.org.tr/basinmerkezidetay.aspx?id=22551> (25.03.2015).

UNITED NATIONS (2014), World Urbanisation Prospects The 2014 Revision, New York.

YILDIRIM, Aziz (2004), Kentleşme ve Kentleşme Sürecinde Göçün Suç Olgusu Üzerindeki Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi ABD, Kent ve Çevre Bilimler BD, Ankara.

YÜKSEL, Umutcan; Merve Nur BULUT ve Zerrin MOR (2014), Türkiye’de Bulunan Suriyeli Mülteciler, Uluslararası Orta Doğu Barış Araştırmaları Merkezi (IMPR), ss.1-14.

<http://www.haberturk.com/gundem/haber/975425-istanbulda-sariyer-nufusu-kadar-suriyeli-yasiyor> (21.03.2015).

www.tuik.gov.tr (23.03.2015).

3. BÖLÜM

Uluslararası Göç ve İslamofobi

Bir Göç Politikası Olarak: Segregasyon

Yusuf SOYUPEK¹

Alper AKGÜL²

Ömer ÖZKAYA³

ÖZET

Gerek insanların gerekse diğer canlıların, sebebi ne olursa olsun, hayatlarının bir bölümünü veya geri kalanının tamamını geçirmek üzere yaşadıkları mekanı terk ederek yeni bir mekana gitmeleri olarak tanımlanabilen göç, insanlığın ilk ortaya çıktığı neolitik çağdan beri devam eden bir süreçtir. İnsan sayısının artmasıyla birlikte göçler kitlesel bir hal almıştır. Savaşlar, ülkedeki iç karışıklıklar, kıtlık gibi sebeplerle insanlar başka ülkelere sığınmaya başlamıştır. Kitlesel göçler neticesinde göç eden bireyler kendi kültürlerini, yaşam tarzlarını da beraberinde götürmüştür. Göç alan ülkeler kendi sistemlerinin sağlığı açısından belirli politikalar izlemek durumunda kalmıştır. Bazı ülkeler gelen kitleleri asimilasyon politikasını izlemiş, bazı ülkeler entegrasyon politikasını benimsemiştir. Bazı ülkeler de segregasyon (ayrı tutma, ayırıştırma) politikalarını izlemeyi tercih etmiştir. Ulus devletlerin gücünü kaybettiği günümüz dünyasında ülkeler, içlerinde barındırdıkları farklı değerler oranında güce sahiptir. Ülkeler arasında yapılan anlaşmalar ile devletler güçlerini artırmaya çalışmaktadır. Sözgelimi, Avrupa ülkeleri arasında kurulan Avrupa Birliği Schengen Sistemi ile birlikte ülkeler arası geçişi serbest bırakmıştır. Ulus devlet anlayışının gücünü kaybetmesi, çok kültürlü dünya düzenini gerektirmektedir. Bu dünya düzeninde ülkelerin göçmenlere uygulayacakları politikalar oldukça önem arz etmektedir. İngilizce “Segregation” kelimesinin Türkçe karşılığı, sözlük anlamı olarak, ayrı tutma, ayırma, şeklindedir. Göç eden kitleler ev sahibi toplum tarafından farklı açılardan ayrı tutulabilir. Bu ayrımlar; ırk ayrımı (racial segregation), din ayrımı (religion segregation), mesken ayrımı (residential segregation/housing segregation),

---

¹ Dr., Kamu Yönetimi, ysoyupek@hotmail.com

² Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Doktora Öğrencisi, alagkul@gmail.com

³ Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Araştırma Görevlisi, ozkaya.omer@hotmail.com.tr

olarak sıralanabilir.Çalışmada dünya ülkeleri üzerinden segregasyon örnekleri sunularak, bir göç politikası türü olarak segregasyonun temel özelliği ve sonuçları irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göç Politikası, Segregasyon

GİRİŞ

Ulus devletlerin gücünü kaybettiği günümüz dünyasında ülkeler, içlerinde barındırdıkları farklı değerler oranında güce sahiptir. Ülkeler, aralarında yaptıkları anlaşmalarla güçlerini artırmaya çalışmaktadır. Sözgelimi, Avrupa Birliği *Schengen Sistemi* ile ülkeler arası geçişi serbest bırakmıştır. Ulus devlet anlayışının gücünü kaybetmesi, çok kültürlü dünya düzenini gerektirmektedir. Bu dünya düzeninde ülkelerin göçmenlere uygulayacakları politikalar, oldukça önem arz etmektedir.

İngilizce'de “Segregation”, Fransızca'da ise “Ségrégation” olarak kullanılan kelimenin Türkçe karşılığı, sözlük anlamı olarak, *ayrı tutma, ayırma* şeklindedir. Göç eden kitleler ev sahibi toplum tarafından farklı açılardan ayrıma tabi tutulabilirler. Bu ayrımlar; ırk ayrımı (racial segregation), din ayrımı (religion segregation) ve mesken ayrımı (residential segregation/housing segregation) olarak sıralanabilir.

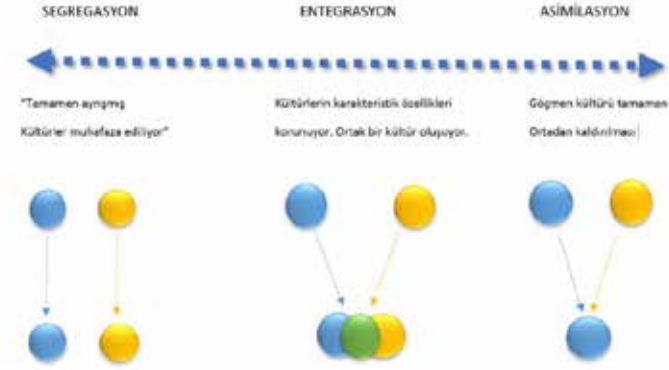
Asimilasyon, farklı toplumsal kökenlerden gelen azınlık veya etnik grupları veya bunların kültür birikimlerini, kimliklerini baskın doku ve yapı içinde eriterek yok etmesi, kendilerini daha büyük bir milli ailenin parçası olarak görmeleri sonucuna ulaşan bir yöntemdir (www.tdk.gov.tr). Türkçede bütünleşme, uyum gibi anlamlara gelen ve Fransızca “*intégration*” kelimesinden gelen entegrasyon; bir kişi veya grubun bir topluluk veya sosyal bir grup içerisinde asimile olmasıdır (Le Robert Micro,1998, s.713).

I. Segregasyon Kavramı

Segregasyon ise Latince bölünme, ayrılma, farklılaşma, ayrıştırma manalarına gelmektedir. Segregasyon politikası, güçlü olan unsurun kendisinden farklı olan grubun varlığını ve bu farklılıklarla birlikte bir bütünün parçası olduğunu kabul etmesidir. Fakat bu ayırım içerisinde farklı olana kendisinden

farklı bir hukuk uygulamasıdır. Söz konusu farklılık eğitimden günlük yaşama, kamu hizmetlerinden yaşamın birçok alanına uzanmaktadır. Bu sistematik aslında farklılığı koruyabilmek ve yaşatabilmek adına getirilmiş olsa da hukuki açıdan, farklı bir rejime tabi olma sonucu karşımıza çıkmaktadır (Adıyeye, 2009).

Segregasyon, çoğunlukla olumsuz olarak lanse edilen, bölücü, anlayış ve hoşgörüyü önleyen, sosyal etkileşimi azaltan bir olgu olarak tanımlanmaktadır (Altıntaş, 2003, s.22).

Şekil 1: Asimilasyon, Entegrasyon ve Segregasyon politikaları karşılaştırması (Hamburgers Continuum, 1989)

II. Tarihsel Süreçte Segregasyon

Segregasyon, güçlü olan unsurun kendisinden farklı olanın varlığını ve bu farklılıklarla birlikte bir bütünün parçası olduğunu kabul etmesi bağlamında değerlendirildiğinde Bizans döneminde, İslam Devletleri ve nihayet Osmanlı Devleti döneminde uygulanan politikaların segregasyon politikaları olduğunu söylemek mümkündür.

Hâkim unsur olan Türk milletinin idaresi altındaki gayrimüslimler, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde belli hukuki statüler çerçevesinde yönetiliyordu (Güler, 1998, s.155). Ümmet anlayışı çerçevesinde, hangi ulustan olursa olsun Müslümanlar yabancı olarak kabul edilmezlerdi. Devletin tabiiyetini kabul etmiş olan gayrimüslimlere ise zımmiler adı verilmekteydi. Gayrimüslimler, İslam ülkesinde güvenlik içinde devamlı olarak oturma ve bazı istisnalar dışında vatandaşlık haklarından yararlanma imkânına sahip bulunmaktaydılar. Bunlar kendilerine özgü bir vergi olan cizyeyi verirler ve siyasi haklar bakımından Müslümanlardan esaslı olarak ayrılırlardı (Çiçekli, 2012,s.30). Toplum kesimleri arasında dini ve kültürel farklılıkların varlığına rağmen, söz konusu kesimler, aynı coğrafyada bir arada yaşama kültürünü gerçekleştirebilmişlerdir (Adıyeke, 2009).

Osmanlı döneminde evlilik, aynı dine mensup kişiler arasında gerçekleştirilmekteydi. Farklı din ve inanca sahip olanların, mesela; bir Ermeni ile bir Rum'un evliliği o dönemlerde pek mümkün değildi (Ortaylı, 2008, s.36). Nitekim; bu farklılaşma ve ayrışma günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Örneğin; değişik din ve mezheplerden gelen insanlar arasında evlilik yaygın değildir. Bugün Mardin ve Hatay gibi illerde ortaya çıkan Hıristiyan, Müslüman ya da Alevi mahallerinin farklı olması; söz konusu gruplar arasında evlilik oranlarının düşük olması, segregasyon'un farklı sonuçlarını ve ne kadar uzun süre etkili olabileceği gerçeğini karşımıza çıkartmaktadır (Kaya, 2007,s.46).

III. Günümüz Dünyasında Segregasyon

Geçmişte segregasyon politikalarının, toplumun ağırlığını oluşturmayan kişilere uygulandığı gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Günümüz dünyasında özellikle göç kabul eden ülkelerden bazılarının bu politikaları uygulamayı devam ettirdikleri görülmektedir. Örneğin Almanya; 1955'te İtalya, 31 Ekim 1961'de de Türkiye ile anlaşma yapmıştı. Söz konusu anlaşma kapsamında gelen kişiler 'misafir işçi' olarak tanımlanmıştır. Her ne kadar günümüzde Almanya,

entegrasyon politikaları uyguluyor olsa da 2000’li yıllara kadar kendisinin bir göç ülkesi olduğu gerçeğinden uzak bir şekilde toplumsal yapısını hiç değiştirmemeyi tercih etmiştir. Bu tercihin sonucu olarak “misafir işçiler” şeklinde tanımlanan kitleler, Alman toplumuna adaptasyonu gerçekleştirmek yerine kendi kültürlerine sığınan, dil ve kültür açısından topluma uyum sağlayamayan bir topluluk haline gelmişlerdir (Öğünç, 2007).

Hollanda’da 1970’lerin sonlarından günümüze kadar geçen süreçte göçmenlerin gettolaşması ve segregasyonu problemi varlığını devam ettirmektedir. Göçmenlerin gettolaşmasını önleyebilmek için farklı semtlerde yerleşime zorlanmaları, ana dillerinde eğitim haklarının ellerinden alınması ve istihdama ilişkin düzenlemeler toplumsal anlamda gettolaşmaya ve kültürel anlamda paralel toplum denilebilecek bir yapının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir (Canatan, 2011,s.7-10).

Günümüzde özellikle Amerika’da zencilere karşı yürütülmekte olan ırkçı yaklaşımlarda yine segregasyon kavramı karşımıza çıkmaktadır. 1960 ve 70’li yıllar siyahlara karşı yürütülen ayrımcılıkla mücadelenin zirve yaptığı yıllardır. Malcom X., Martin Luther King Jr. gibi birçok toplum lideri söz konusu ayrımcılıkla mücadele ederken yaşamlarını yitirdiler. Bu mücadelede esas talep, siyahlarla beyazların eşit olmasıydı (www.history.co.uk). Ferguson olaylarından sonra tekrar tartışılmaya başlanan siyahlara karşı ırkçılık iddiaları, son günlerde yaşanan polis şiddeti vakalarıyla yeniden gündeme gelmiştir.

Sosyal yapı içerisindeki grupların birbirlerinden ayrılarak kutuplaşması olarak da ifade edilen segregasyon olgusu, İngiltere’de 1970’lerin sonunda, kalifiye işçi sınıfının yeni kentlere veya başka yerlere göçü ve yüksek yoğunluklu sınıfın yoğunluklu bölgeler oluşturmasıyla ortaya çıkan bir durumdur (Hamnett, 2001, s.164).

IV. Segregasyonun Olumlu ve Olumsuz Sonuçları

Segregasyon politikalarının hem olumlu hem de olumsuz etkileri vardır. Öncelikle olumlu yönlerini ele alacak olursak; segregasyon göçmen grupları arasında sosyal anlamda birlikteliklerin korunmasını sağlamaktadır. Bu sayede göçmenler kendi kültürel değerlerini koruyabilmekte, sosyal ağlarını genişletebilmekte, daha bütünleşmiş bir yapı oluşturabilmektedirler. Göçmenler söz konusu yakınlık sayesinde kendi sosyal birikimlerini aktarma ve etkileşim sürecini de hızlandırmaktadırlar (Altıntaş, 2003, s.22).

Segregasyon politikalarının olumsuz etkilerine bakıldığında ise; göçmenlerin etkin olarak yoğunlaştıkları bölgelerde fiziksel olarak yakın olmaları; aslında sosyo-kültürel olarak da aynı standartlarda toplumsal yapılar oluşturmaları ve dolayısıyla içerisinde buldukları toplumdan kopmaları sonucunu doğurmaktadır (Altıntaş, 2003, s.22). Bunun en ciddi örneklerini Almanya'ya göç eden Türk işçilerde görmek mümkündür. Türk toplumu bir dönem 'Almanlaşma'dan tamamen korkmuş, kendi içine kapalı bir hale gelmiştir. Bu nedenle aslında kendi kültürel değerlerine, ülkesinde bulunduğu döneme kıyasla daha da bağlı bir hale geldiklerini söylemek mümkündür.

Sonuç

Geçmişte Türkiye göç veren bir ülke iken, son yıllarda göç alan, hedef bir ülke haline gelmiştir. Hatta hükümet, mevcut durumun ihtiyaca cevap veremediği gerekçesiyle yabancı istihdamını yeniden düzenlemeye karar vermiş ve 9 Şubat 2015 tarihinde TBMM'ne "Yabancı İstihdamı Kanunu" adıyla yeni bir kanun tasarısı sunmuştur. Çünkü çalışma bakanlığı istatistiklerine göre (<http://cibs.csgeb.gov.tr/>) 2011-2014 yılları arasında toplam 173.799 yabancı, Türkiye'de çalışmak için başvuru yapmıştır. Başvuruların neredeyse üçte biri 2014 yılında yapılmıştır. 2011 yılında 20.738 olan başvuru sayısı, üç yıl kadar kısa bir sürede yaklaşık üç katına çıkmıştır.

Şekil 2: 2011-2014 yıllarında çalışma izni başvuru sayısına göre ilk on ülke

Başvurular açısından ülkelerin dağılımına bakıldığında ise birinci sırada Gürcistan, devamında Ukrayna, Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya gibi ülkeler yer almaktadır (Akgül, 2015). Yine özellikle son dönemde Suriyeli mültecilerin kentsel yapı ve iş gücü piyasasındaki varlıkları hissedilir derecede artış göstermiştir.

Ülkemiz Suriye krizi sonrasında açık kapı politikası izlemiştir. Ülkemizde kurulan kamplara yerleştirilen mültecilerin oranı ise sadece % 12.3 olmuştur. Şu anda kamplar dışında yaşamaya devam eden Suriyeli mültecilerin sayısı 1,629,000 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Türkiye halkının mültecilere ilişkin kaygıları; ekonomik, güvenlik ve uyum olmak üzere üç başlık altında toplanabilir. (Demir, 2015).

Tüm sayısal verilere bakıldığında ülkemizin azımsanmayacak sayıda yabancı göçmen işçi ile birlikte yaşamaya dair bir politika geliştirmesi gerekmektedir. 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu uyarınca göç politikalarının belirlenmesinde, Göç Politikaları Kurulu görevlendirilmiştir. Yine Yabancı İstihdamı Kanunu Tasarısı'nda Yabancı İstihdamı Politikası Kurulu'nun oluşturulması öngörülmektedir.

Politika yapıcılarının ülkemizde bulunan yabancıları misafir olarak nitelendirmeleri segregasyon gerçeğini karşımıza çıkarmaktadır. Alınacak kararlar ve izlenecek politikalara paralel olarak gettolaşma ve yabancılaşma oranlarında artış olacak ve sonrasında Almanya'nın da tecrübe ettiği gibi entegrasyon politikalarını uygulayabilmek de zorlaşacaktır. Bu bağlamda söz konusu yabancıların ülkemiz toplumunda yaşamlarını belirli standartlarda devam ettirebilmeleri ve toplumun da onlarla uyumunun kolaylaştırılabilmesi için entegrasyon politikalarının üretilmesine ihtiyaç vardır. Söz konusu politikaların zamanında belirlenememesi, segregasyon sonucunu ortaya çıkaracak ;nihayetinde segregasyon hem göçmenlerin hem de vatandaşların yaşam standartlarının nesiller boyu düşük kalmasınave kaygıların artmasına sebebiyet verecektir.

Kaynakça

Altıntaş, H. “Türk Siyasal Sisteminde Siyasal Partiler ve Kentleşmenin Kutuplaşma Sürecine Etkileri”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, S.5, 2003, ss.1-31.

Canatan, K. “Hollanda’da Etnik İlişkiler, Gettolaşma ve Paralel Toplum Tartışmaları”, Sosyo-Ekonomi, 2011, M.1, s.6-28.

Çiçekli, B. Yabancılar Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara, 2012.

Güler, A. “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan “Kilise Defterleri”nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defteri’nden Örnek Fermanlar)”, OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), s.9, 1998.

Hamnett, C. Social Segregation and Social Polarization, Handbook of Urban Studies, Sage Pub., London, 2001.

Kaya, İ. “Azınlıklar, Çokkültürlülük ve Mardin”, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, s.9, 2007, ss.44-55.

Le Robert Micro, Dictionnaire de la Langue Française. Paris, 1998.

Ortaylı, İ. “Türk Osmanlı Aile Yapısı”, Perşembe Konferansları, Rekabet Kurumu, 3.1.2008, Ankara.

İnternet kaynakları

Adıyeye, N. “Demokratik Açılımın Osmanlıcası”, Radikal 2, <http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=haberyazdir&articleid=955334>

Akgül, A. “Türkiye’de Yabancıların Çalışmasında Yeni Bir Dönem mi? Yabancı İstihdamı Kanunu Tasarısı”, 10.04.2015, <http://globalpse.org/turkiyede-yabancilarin-calismasinda-yeni-bir-donem-mi/>

Demir, O.Ö. “Göç Politikaları, Toplumsal Kaygılar ve Suriyeli Mülteciler”, 12.03.2015, <http://globalpse.org/goc-politikalari-toplumsal-kaygilar-ve-suriyeli-multeciler/>

Hamburgers Continuum, 1989
<http://atsuchness.blogspot.com.tr/2010/04/segregation-integration-assimilation.html>

<http://www.history.co.uk/study-topics/history-of-america/racial-segregation>

Öğünç, P. “Kimseye Azınlık Değilsin Denemez”, Radikal Hayat, 15.09.2007,
<http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=haberyazdir&articleid=867530>

11 Eylül Sonrasında Avrupa'da (Müslüman) Göçmenler ve “İslamofobi-Göçmenfobi”

Özcan HİDIR¹

ÖZET

11 Eylül hadisesinin genelde Batı'da özeld de Avrupa'da müslüman göçmenler açısından bir kırılma noktası olduğu olduğu izahattan varestedir. Zira bu olay ve daha sonrasında farklı ülkelerdeki bazı terör hadiselerine paralel olarak Avrupa'da islamofobi ve anti-islamizm yükselişe geçmiş, Avrupa'da yaşayan göçmenlere ve özel olarak da müslümanlara yönelik bakış ve politikalarda güvenliği önceleyen paradigma değişikliğine gidilmiştir. Bu meyanda farklı etnik ve mezhebi kökene sahip müslüman göçmenlerle alakalı, göç başta olmak üzere, esasen sosyal nitelikli pek çok problem din-İslam ekseninde ele alınarak islamofobi ve İslam/müslüman karşıtlığında önemli bir argüman olarak kullanılmıştır. Son senelerde Avrupa'daki ekonomik krizin de müslüman göçmenlere yönelik fobiyi artırıcı etkisi olmuştur. Bu arada islamofobi bir oy kapısı haline de gelmiş ve hemen her ülkede islamofobik partiler, konjonktürel olarak önemli oranda oy ve kazamınlar elde etmişlerdir. En son yaşanan Paris'teki Charlie Hebdo saldırısı, Avrupa'da müslüman göçmenlere yönelik söylem, eylem ve politikaları negatif anlamda artırıcı ve hızlandırıcı bir etkiye yol açmıştır. Halbuki hangi etnik-sekter ve dini grup olursa olsun, teolojik problemlere sahipse de, göç ve göçmenlik esas itibariyle sosyal bir fenomen olup siyasi, dini, ekonomik, demografik ve sosyo-kültürel pek çok sebeple irtibatlı problemlere sahiptir. Bu tebliğde biz, 50-55 yıllık geçmişe sahip ve pek çoğu bulunduğu ülkelerin vatandaşı olan Avrupa'daki müslüman göçmenlere yönelik islamofobik/anti-islamist tutum ve politikaları, 11 Eylül sonrasında bu politikalardaki paradigma değişimlerini, bu tutum ve politikalarda göç-göçmenlik olgusunun ne derece rol

---

¹ Rotterdam İslam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dekanı, YTB Danışma Kurulu Üyesi

oynayıp öne öne çıktığını ele alacağız. Bu meyanda da son yıllarda özellikle öne çıkarılan “Avrupa’daki müslüman göçü ve Avrupa’nın İslamlaşması” tezini de irdelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, İslamofobi ,Müslüman Göçmenler

GİRİŞ

11 Eylül hadisesinin genelde Batı'da özeldede Avrupa'da müslüman göçmenler açısından bir kırılma noktası olduğu izahından varestedir. Zira bu olay ve daha sonrasında farklı ülkelerdeki bazı terör hadiselerine paralel olarak Avrupa'da islamofobi ve anti-islamizm yükselişine geçmiş, Avrupa'da yaşayan göçmenlere ve özel olarak da müslümanlara yönelik bakış ve politikalarda güvenliği önceleyen paradigma değişikliğine gidilmiştir. Bu meyanda farklı etnik ve mezhebi kökene sahip müslüman göçmenlerle alakalı, göç başta olmak üzere, esasen sosyal nitelikli pek çok problem din-İslam ekseninde ele alınarak "islamofobi" ve İslâm/müslüman karşıtlığında önemli bir argüman olarak kullanılmıştır.

Son senelerde Avrupa'daki ekonomik krizin genel itibariyle bütün göçmenlere, esas itibariyle de müslüman göçmenlere yönelik fobiyi arttırıcı etkisi olmuştur. Bu arada islamofobi bir oy kapısı haline gelmiş ve hemen her ülkede islamofobik partiler, konjonktürel olarak önemli oranda oy ve kazamınlar elde etmişlerdir. Son dönemde yaşanan Paris'teki Charlie Hebdo saldırısı da Avrupa'da müslüman göçmenlere yönelik söylem, eylem ve politikaları negatif anlamda arttırıcı ve hızlandırıcı bir etkiye yol açmıştır. Bu itibarla özellikle 11 Eylül sonrasında, ağırlıklı olarak Avrupa'nın merkezi ülkelerinde müslüman göçmenler, islamofobinin en temel sebeplerinden biri haline gelmiş, daha doğrusu getirilmiştir demek yanlış olmayacaktır. Bu yönüyle de "islamofobi" aslında bir "(müslüman)göçmenfobi" halini almıştır.

Halbuki hangi etnik-sekter ve dini grup olursa olsun, teolojik bazı yönlerde ve problemlere sahipse de, göç ve göçmenlik asıl itibariyle "sosyal bir fenomen" olup siyasi, dini, ekonomik, demografik ve sosyo-kültürel pek çok sebep ile irtibatlı problemlere sahiptir. Ne var ki; göçmen karşıtı tutumlarda ve göçmenlere yönelik politikalarda bu sosyal problemler genelde görmezden gelinmekte veya çok az öne çıkarılmaktadır.

Bu tebliğde biz, 50-55 yıllık geçmişe sahip ve pek çoğu bulunduğu ülkelerin vatandaşı olmuş Avrupa'daki müslüman göçmenlerin halihazırdaki

durumu, onlara yönelik islamofobik/anti-islamist tutum ve politikaları, 11 Eylül sonrasında bu politikalarındaki paradigma değişimlerini, bu tutum ve politikalarda göç-göçmenlik olgusunun ne derece rol oynayıp öne çıktığını ilgili bazı araştırmalar ve şahsi gözlemlerimiz ışığında irdelemeye çalışacağız. Bu meyanda da son yıllarda özellikle öne çıkarılan “Avrupa’daki müslüman göçü ve Avrupa’nın İslamlaşması” olgusu üzerinde duracağız.

İslâm Telakkîleri Bakımından Avrupa’da Müslüman Göçmen Kategorileri

Tarihin çeşitli devirlerinde Avrupa’nın bazı ülkelerinde yerleşmiş olan Müslümanları ayrı tutarsak; Avrupa’da yaşayan müslüman göçmenleri, İslâm’ı anlama ve yaşama bakımından ana hatlarıyla üç kategoriye ayırabilmek mümkündür. Bu kategorileri aslında farklı açılardan sınıflandırabilmek de mümkündür.

Birinci grup, sömürgecilik dönemi sonrası Avrupa’ya gelmiş olan Müslümanlardır ki; İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika, İtalya, Portekiz gibi daha ziyade sömürgeci geçmişleriyle bilinen ülkelerde yaşayan göçmenlerdir. Bu meyanda İngiltere daha ziyade Hint Alt Kıtası’ndan (Pakistan, Hindistan, Bangladeş) ve kısmen de diğer ülkelerden (Kıbrıs ve bazı Afrika ve Asya ülkeleri) göçmen almıştır. Fransa, Belçika ve İtalya ise daha çok, kolonileri durumundaki Kuzey Afrika ülkelerinden ve Afrika’dan göçmen kabul etmiştir. Farklı mezhebî-mezhebî-sekter alt gruplara da ayrılan bu göçmen grupların önemli bir kısmı Müslümandır ve buldukları ülkelerde İslâm’ı kendi gelenek ve anlayışlarına göre yaşamaya çalışmaktadırlar.

İkinci grup göçmenler ise; II. Dünya savaşının ardından özellikle Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, Avusturya gibi ülkelerde oluşan işçi açığını tamamlamak üzere daha ziyade Türkiye, Kuzey Afrika ve Balkan ülkelerinden gelen “müslüman misafir işçiler”dir. Bunların göçmenlik süreçleri de farklı evrelere ayrılmakla beraber; özellikle 1980’li yıllardan itibaren buldukları ülkelerde kalıcı olma anlayışına evrilmiştir. Ayrıca bunlar arasında da mezhebî-

meşrebî-sekter alt gruplar alabildiğine çeşitlenmiş olup her bir grup kendine ait unsurlarla varlığını sürdürmeye çalışmaktadır.

Üçüncü grup göçmenler ise mültecilerdir. Dinî inançları veya politik-ideolojik görüşleri sebebiyle kök ülkelerde baskı gören pek çok Müslüman, muhtelif Avrupa ülkelerine iltica etmişlerdir. Çoğunlukla eğitim seviyesi yüksek kişilerden oluşan bu gruplar, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde İslâm ve müslümanlar adına farklı seslerin oluşmasına yol açmıştır. Bu durum, aynı zamanda diğer müslüman göçmenler arasında bazı problemlerin de kaynağı olmuştur.

Bu üç ayrı kategoriye belki Avrupa'da nispeten yeni fenomen olan “yerli Müslümanlar”ı da ekleyebiliriz. Sayıları henüz fazla olmamakla beraber, dini ve sosyo-kültürel hayatta nispeten etkindirler. Her ne kadar bunları diğer göçmen grupları gibi değerlendiremesek de, İslamofobik tutumlar bakımından Müslüman göçmenlerden çoğu zaman ayrılmamakta ve aynı kategoriye tabi tutulmaktadır.

Bütün bu kategoriler göz önüne alındığında; aslında Avrupa'da Müslüman göçmenler arasında başlıca üç ayrı Müslümanlık tarzının da öne çıktığını görüyoruz. Buna göre İngiltere'de daha ziyade “İslâm'ın Hint Alt Kıtası yorumu”, Fransa, Belçika, İtalya, İspanya ve kısmen de Hollanda'da “İslâm'ın Arap yorumu” ve Almanya, Hollanda, Avusturya gibi ülkelerde ise “Türkiye Müslümanlığı”nın öne çıktığını görüyoruz. Yerli-mühtedi müslümanlar ise, yer yer kendilerine has özellikler ortaya koysalar da, henüz kendilerine ait bir İslâm anlayışı ortaya koymaktan uzaktırlar. Bununla beraber onlar üzerinde “İslâm'ın Arap yorumundan daha ziyade belirginleşen “selefi-literal-zahirî-protest” İslâm yorumu ile “tasavvufi-irfani yorum” tarzının iki ana çizgi olarak öne çıktığını söylemek mümkündür.

Tabiatıyla bütün bu göçmen grupları ve İslâm anlayışları, bir yandan çeşitliliği, farklı yorum tarzlarını ifade edip olumluluğu vurgularken; diğer taraftan da İslâm korkusunu besleyen bir unsur olarak öne çıkmakta, çıkarılmaktadır. Bununla beraber “İslâm'ın Arap yorumu” içinde daha ziyade

tebellür ettiğini söylediğimiz, “selefi-literal-zahirî” yorum ve buna dair imajlar, İslâm korkusunu beslemede çok daha belirgin olsa gerektir.

Göçler, Avrupa’da Müslüman Göçmenler ve İslâm korkusu

Günümüzde uluslararası göç, giderek yaygınlaşması ile gerek sosyo-ekonomik gerek siyasal açıdan belirgin bir niteliğe kavuşmuştur. Bu nitelikteki göç olgusu, ulusal güvenlik, küresel çatışma, uluslararası düzensizlik ve kimlik meseleleriyle ilişkili bir inceleme ve tartışma konusu haline gelmiştir. Bu meyanda da göçle ilgili uluslararası kurumlar, enstitüler, projeler ve tartışmalar alabildiğine çoğalmıştır.

Bugün oldukça yüksek bir ivme kazanan ve sofistike bir hal alan uluslararası göç hareketleri, ülkeler ve toplumlar arasında etnik, dinsel ve kültürel yönlerden farklılaşmalara yol açmakta veya böylesi farklılaşmaların temel kaynağı olarak görülmektedir. Böyle bir yaklaşım çerçevesinde, göçmenlerin egemen dile ve kültüre uyum sağlamaya zorlanması, onlara karşı ırkçı, ayrımcı nitelikte şiddet boyutuna varan tutum ve davranışlar, yeni etnik–dinsel azınlıkların vücut bulmasına sebep olmaktadır. Gittikçe yoğunlaşan göç sürecinde; çoğunlukla yoksul ülkelere gelen vasıfsız göçmenler, sosyo-ekonomik bakımdan dezavantajlı konumda bulunan yerli nüfus ile rekabete neden olabilmektedir. Bu durum ise, “istenmeyen göç” olgusuna ve bununla bağlantılı göçmen korkusuna meydan vererek, ırkçı, ayrımcı, ötekileştirici eğilimlerin ortaya çıkmasına veya gelişmesine yol açmaktadır. Bu meyanda kriz durumlarında veya olumsuz toplumsal gelişmelerde baş sorumlu olarak göçmenlerin gösterilmesi eğilimi artmıştır. Ayrıca, modernleşme sürecinde ulus-devletlerin homojenleşmiş veya homojenleştirilmiş bir toplumsal yapıya önem ve öncelik vererek, milliyetçilik akımından beslenen bir “homojenlik miti” yaratmış olmaları da, ayrımcı veya ötekileştirici tutum ve davranışlar sergilenmesine, bu

yönde politikalar izlenmesine zemin oluşturmaktadır.² Avrupa bağlamında buna, geçtiğimiz senelerde özellikle Almanya'da tartışılan ve halen tartışılmaya devam edilen “çok kültürlülük” tartışmalarını da eklememiz gerekmektedir. Zira bu tartışmanın da en önemli sebeplerinden biri, Almanya'daki Müslümanlar ve onların topluma entegrasyonu meselesiydi.

Bugün, Batı Avrupa'da yaklaşık 15-17 milyon civarında Müslüman nüfus yaşamaktadır. Her yıl, gerçekleşen yeni göçlerle birlikte yaklaşık 1.7 milyon yeni göçmen Avrupa Birliğine intikal etmektedir. Batı Avrupa'ya Müslüman göçü, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra yükselmeye başlamıştır. Bu dönem, Avrupa'nın savaş sonrası ekonomisini toparlayabilmesi için göçmen işçilere büyük ölçüde ihtiyaç duyduğu bir dönemdi. Daha sonraki yıllarda Müslüman göçmen nüfusundaki artış, siyasal İslam hareketlerinin yükselişiyle çakışmaya başladı. Bu süreçte; bir yandan Müslümanlara yönelik bir karşıtlık ve dışlayıcılık duygusu güçlenirken, diğer yandan İslâm ile “radikalizm” ya da “köktencilik” arasındaki sınırlar, Avrupalıların gözünde bulanıklaşarak İslâm'a ilişkin bir tehdit algısı oluştu. Bu gelişmelerle bağlantılı olarak Avrupalılar, kıtalarının İslamîleşeceğini, İslam ile Avrupa medeniyetinin uyuşamayacağını dile getirmeye başladılar. Bu korkunun tipik bir yansımasını “Araplaşmış/müslümanlaşmış Avrupa” anlamında tedavüle sokulan “Eurabia” teriminde görmek mümkündür. Zira “eurabia”, Avrupa'daki düşük doğum oranları karşısında Müslüman toplumlardan ve Arap ülkelerinden gelen ve giderek artan göçler yüzünden birkaç kuşak sonra göçmenlerin çoğunluk haline geleceği endişesini ve Avrupa'nın radikal İslâm tarafından kuşatılacağı korkusunu ifade etmek üzere tedavüle sokulan nevezuhur, zenefobik-islamofobik ve göçmenfobik bir ifadedir. Böyle bir korkunun yaygınlaşp pekişmesinde,

---

² Stephen Castles, ve J. Miller Mark, Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri, Çev., Bülent Uğur Bal–İbrahim Akbulut, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 420-421. Ayrıca bk. Mehmet Yüksel, “İslamofobinin Tarihsel Temellerine Bir Bakış: Oryantalizm Ya Da Batı ve Öteki”, *JÜHFM C. LXXII*, 2014, s. 195-96.

tedirgin kamuoyunun desteğini kazanmak için “Eurabia”nın bir korku tekniği olarak aşırı sağ siyasi partiler ve merkez partiler içerisindeki ırkçı tutumlara sahip bazı siyasilerce kullanılması da etkili olmaktadır.³

İslamofobinin Avrupa’da güçlenip yerleşmesinde, Avrupa’nın göçmenleri durumundaki Müslümanları, aşırılık ve fanatizmle eşleştirme ve bunu son yıllarda sürekli gündemde tutma eğilimi önemli bir yer tutmaktadır. Burada da Müslümanların kendi aralarındaki sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel, ideolojik ve herşeyden önemlisi yukarıda da sözünü ettiğimiz İslam telakkilerindeki ayrılıkları veya farklılıkları yok sayılarak homojenleştirilip genelde köktencilik ya da fundamentalizm ile özdeşleştirilmeleri söz konusudur. Yine müslüman göçmenler arasındaki kötü örnekler seçilerek sürekli onlar üzerinden bir genelleme yapılmakta, böylece “selektif” bir okumaya gidilmektedir. Bu durum ise ötekileştirilen müslüman göçmenler üzerinde “refleksif-reaksiyoner” olarak karşı bir tepkiye yol açmaktadır. Hatta bütün bunların müslüman göçmenler arasındaki bazı gruplarda radikal-ekstremist eğilimlerin öne çıkmasına yol açtığını da söylemek gerekir. Tabiatıyla burada göçmenler arasındaki yüksek işsizlik oranları, dışlanmışlık, ayırmacılık, ötekileştirme de alabildiğine rol oynamaktadır. Tabiatıyla müslüman göçmenler arasında gelişen bu tutumlar da ilgili ülkelerin yerleşik vatandaşları nezdinde göçmen ve müslüman karşıtı tutumların beslenmesine ve artmasına sebep olmaktadır. Bu meyanda da karşılıklı bir etki-tepki sarmalı ve kısır döngü oluşmaktadır.

İlgili bazı araştırmalarda bu fenomen, bir tür ırkçılık veya ırkçılığın yükselişi olarak değerlendirilmektedir.⁴ Buna göre 11 Eylül 2001’den sonra İslamofobideki hızlı tırmanış, mevcut ırkçılık kalıplarının gelişmesi olarak değerlendirilmektedir. Böylece Müslümanlar, Araplar ve Asyalı göçmenlere

---

³ Leora Moreno, “Fearing the Future: Islamophobia in Central Europe.” *Genocide and Oppression/TNP*, Autumn 2010, s. 74. Ayrıca bk. Mehmet Yüksel, a.g.m., s. 196.

⁴ Bk. Scott Poyting, ve Victoria Mason, “The resistible rise of Islamophobia: Anti-Muslim racism in the UK and Australia before 11 September 2001.” *Journal of Sociology*, 43 (1), 2007, s. 61-86.

dönük mevcut karşıtlık, zamanla bir ırkçılığa dönüşmekte ve bu insanlar, ırkçı nefret eylemlerinin nesnesi haline getirilmektedir. Bu meyanda Hollandalı Liberal yahudilerin eski başkanı Abraham Soetendorp ile İşçi Partisi (PvdA) eski başkanı yahudi asıllı Job Cohen'in "11 Eylül sonrasında müslümanlar, Avrupa'da Hitler dönemi yahudileri gibi görülüyor." anlamındaki ifadeleri anlam kazanmaktadır.

Bu açıdan bakılırsa Avrupa ülkelerinde bir etno–dinsel grup olan Müslümanların adeta yeni bir ırk gibi değerlendirilmesi, ırkçılığın post-modern dönemdeki yeni bir biçimini oluşturmaktadır. Önce, bu gruba mensup bazı kimselerin tutum ve davranışlarından hareketle tüm Müslüman göçmenler hakkında bir dizi önyargı ve kalıp yargı yaratılmaktadır. Ardından, en son Charlie Hebdo saldırısı sonrası pek çok Avrupa ülkesinde görüldüğü gibi, Müslümanlara ve onların kutsal saydıkları değerlere ve mekanlara yönelik birçok sözlü ve fizikî saldırı gerçekleştirilmektedir. Nitekim;1990'lı yıllarda çok sayıda sosyolog ve kültürel antropolog, deri rengine dayalı olarak ileri sürülen ırkçı fikirlerden "kültürel üstünlük" ve "ötekilik" kavramları temelinde yapılan bir ayrımcılığa ve ırkçılığa doğru bir değişme yaşandığını belirtmektedir.⁵ Etienne Balibar ve Imanuel Wallerstein da bu yöndeki değişime şöyle işaret etmektedirler:

"...Yeni–ırkçılık, 'sömürgelikten kurtuluş' çağına, eski sömürgelerle eski metropoller arasındaki nüfus hareketlerinin tersine çevrilişi, insanlığın tek bir siyasal alan içinde parçalanışı çağına ait bir ırkçılıktır. Bizde göç karmaşığını merkez alan günümüz ırkçılığı ideolojik olarak, Fransa dışında, özellikle de Anglosakson ülkelerde çoktan beridir gelişmiş olan bir 'ırksız ırkçılık' çerçevesi içinde yer alır. Baskın temanın biyolojik soyaçekim değil, kültürel farklılıkların aşılabilirliği olduğu bir ırkçılık; ilk bakışta bazı grup ya da halkların diğerlerine üstünlüğünü değil, sadece sınırların kaldırılmasının sakıncasını, hayat tarzlarının

---

⁵ Bk. Abduljalil Sajid, "Islamophobia: A New Word for an Old Fear". Palestine–Israel Journal, 12 (2-3), 2005, 31-32.

ve geleneklerin bağdaşmazlığını savunan bir ırkçılık,haklılıkla; farkçı–ırkçılık olarak adlandırılabilir.”⁶

Bu açıdan bakılırsa günümüzde Avrupa’daki müslüman göçmenler, tarihte pek çok Avrupalı düşünürün fikirlerinde tebellür eden Avrupa’nın Doğu’ya, ötekine ve özelde de Müslümanlara bakışındaki ırkçı, dışlayıcı ve oryantalistik bakışın güncellenmesinde öne çıkarılmaktadır. Son dönemlerde Müslümanlar dolayımında ortaya çıkan pek çok olayda bu tutumlar, yeni birtakım argümanlarla aktive edilmekte ve güncellenmektedir. Aslında bu durum, tarihin, farklı argüman, söylem ve tutumlarla tekerrürüdür. Bu söylem, tutum ve davranışlar tarihte genel anlamda ”Doğu”ya ve Müslümanlara bakışta tebellür ederken, günümüzde Batı’daki ve Avrupa’daki müslüman göçmenler üzerinden güncellenmektedir. Böylece müslüman göçmenler, İslâm karşıtı ve islamofobik tutum ve davranışların önemli, belirleyici ve merkezî bir unsuru haline gelmiş bulunmaktadır. Bu olgu aynı zamanda, göçmen özellikle de müslüman göçmen karşıtı tutumlarını politik söylemlerinin merkezine yerleştiren Avrupa’daki aşırı sağ partilerin yükselişine de yol açmaktadır. ”Bu yüzyılın sonunda Avrupa Müslümanlaşacak”, ”her Müslüman terörist olmasa da her terörist Müslümandır.” türünde, müslüman göçmenleri de içine alan speküle edilmiş söylemler de, bu meyanda muharrik bir unsur olarak öne sürülmektedir. Bunun ise Müslümanlara ve Müslüman asıllı göçmenlere yönelik fobiye ve karşıtlığı arttırıcı bir fenomen olduğu aşikardır.

Bütün bunlara paralel olarak Avrupa’nın merkezi ülkeleri, özellikle de 11 Eylül ve akabindeki pek çok terör hadiseleri sonrasında, göçmenlere yönelik dini, siyasi, ekonomk ve sosyo-kültürel hakları kısıtlayıcı politikalara yönelmekte, asimilasyona eğilimli entegrasyon politikaları devreye sokulmakta, müslüman göçmenleri ikinci sınıf vatandaşlar, Avrupa toplumları için potansiyel tehlike ve ”Avrupa’nın bir tür yeni barbarları” olarak değerlendirip neticede güvenlik

---

⁶ Etienne Balibar, ve Wallerstein Immanuel, Irk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler, Çev., Nazlı Ökten, İstanbul, Metis Yayınları, 2007, s. 32.

eksenli politikalar devreye sokulmaktadır. "Göç" gibi önemli oranda "sosyal" meseleler de bu bağlamda çoğunlukla güvenlik meselesi olarak ele alınmaktadır. Bütün bunların ise Avrupa'daki göçmenlerin –özellikle de gençlerin- günlük yaşayışları ve gelecek perspektifleri üzerinde negatif etkisi büyük olmaktadır.

Bir paradoks gibi gözükse de, burada müslüman göçmenler ile alakalı bir hususu daha vurgulamak gerekir. Avrupa'daki müslüman göçmenlerin, özellikle 1980'li yıllardan sonra birer işçi olmaktan çıkıp iş adamı, sanatçı, sporcu, siyasetçi, bürokrat, akademisyen olarak hayatın he alanında nitelikli olarak yer almaya başlaması, yani asimile olmaksızın kendileri olarak topluma katkı yapmaya başlamaları, Avrupa'lı karar vericilerce bir yandan "teşvik ediliyor" gibi gözükse de, aslında Avrupa'lı zihinlerde negatif bir etkiye de yol açmaktadır. Bu durum esasen, müslüman göçmenlere yönelik islamofobik-göçmenfobik tutumları gizliden gizliye besleyen bir olgudur. Bu meyanda müslüman göçmenlerin niceliklerinin yanı sıra esasen niteliklerinin yükselmesi islamofobiyi ve göçmenfobiyi besleyen bir faktör olarak karşımızda durmaktadır. Zira müslümanların işgücü piyasasında niteliğinin artması, Avrupalıların iş alanlarında daralmalara; siyasal ve kamusal alanda da haklarını çok daha efektif-etkin olarak dillendirmelerine yol açar. Bu durum ise, yukarıda da söylediğimiz üzere, görünürde destekleniyor gözükmeyle beraber, paradoksal olarak göçmenlere yönelik içten içe olumsuz tutumları beslemektedir. Zira marjinal olanların, periferide olması gerekenlerin merkeze yönelmeleri, merkeze talip olmaları, merkezin sahipleri olan Avrupalılarca hiç de arzu edilen bir durum değildir. Bu yönüyle göçmenfobik tutumları bir yönüyle merkezin periferidekileri öteleme, merkeze almak istememe tutumları olarak da değerlendirebilmek mümkündür.

Burada vurgulanması gereken bir diğer husus da, Avrupa'daki müslüman göçmenlerin kendilerine yönelik "göçmenfobik-islamofobik" tutumlara yönelik nasıl bir tavır geliştirecekleridir. Bu meyanda müslüman göçmenler pek çok açmazla karşı karşıyadır. Bunlardan önemli bazıları; "etnik-sekter bölünmüşlük", "kök ülkelere aşırı bağımlılık", "duygusallık", "reaksiyonerlik", "eğitimsizlik",

”aşırılık”, ”kurban psikolojisi”, İslâm’ı yeterince bilememe ve konteks merkezli yorum geliştirememe, ”toplumun norm ve değerlerini tanımama ve topluma yeterince/aktif katılamama”, ”nitelikli kurumsallaşamama”, ”kendilerini hala birer göçmen-yabancı olarak görüp eşit vatandaşlar olarak görememe”, gibi önemli iç sorunlarını halletme gayretleri olacaktır. İç problemlerini çözememiş müslüman göçmen grupları, Avrupa’da kendilerine yönelik dominant-baskın ve sistemik-sistemli dışsal politikalara ve kendileri dışında gelişen problemlere karşı olumlu-yapıcı ve sonuç alıcı tutumlar ve çözümler geliştiremeyeceklerdir.

Sonuç

Netice olarak şunu ifade edebiliriz ki; sömürgecilik sonrası Avrupa’nın bazı ülkelerine gelen müslüman göçmenler, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan işçi açığını gidermek üzere gelen müslüman göçmenler ve mülteciler olmak üzere üç ana kategoriye ayrılabilir olan Avrupa’daki müslüman göçmen gruplarından her biri kendi içinde farklılıklar göstermekte ve alt etnik-sekter gruplara ayrılmaktadır. Özellikle 80’li yıllardan sonra bu göçmenler önemli kazanımlar elde etmişler ve buldukları toplumun hemen her kademesinde yer alma gayretine girmişlerdir. Artık günümüzde sanattan spora, siyasetten bürokrasiye ve sosyo-kültürel hayattan ekonomik hayata pek çok alanda müslüman göçmenler, yeterli olmayan düzeyde de olsa yer almakta ve buldukları ülkelere katkı yapmaktadırlar. Ne var ki özellikle 11 Eylül ve daha sonrasında müslümanların dolayımında meydana gelen bazı lokal hadislerle birlikte, Avrupa’da "İslamofobi ve anti-İslamist tutum ve davranışlar artmıştır. Bu meyanda da ilk hedef olarak müslüman göçmenler seçilmiştir. Bu bağlamda müslüman göçmenlere yönelik politikalar ve paradigmlar değişmiş ve asimilasyon ve güvenlik eksenli politikalara hız verilmiş, meydana gelen hemen her bir olumsuzluğu müslüman göçmenlere mal etme eğilimine girilmiştir. Bu durum, en önemli sorun alanlarından biridir ve müslüman göçmenler bu sorunun olumsuz yansımalarını dini, siyasi, sosyal ve ekonomik hayatın hemen her alanında alabildiğine hissetmektedirler.

Bütün bunları kırmaya ve kısmen de olsa boşa çıkarmaya yönelik adımlar ise; öncelikle sorunu iyi teşhis, müslüman göçmenler olarak iç sorunları belli oranda çözüme ve ardından da dışarıya yönelik olarak refleksif-reaksiyoner olmaktan uzak adımların bilinçli ve sistemli bir şekilde atılabilmesine bağlıdır.

Yaşlılık ve Göç: Almanya'da Türk Göçmenler İçin Uygulanan Yaşlılık Politikaları: Berlin Örneği¹

Beyhan DOĞAN²

ÖZET

İsteğe bağlı veya zorunlu olarak gerçekleştirilen uluslararası göç; sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlere neden olan bir olgudur. 1960'lardan bu yana ise Türklerin Batı Avrupa ülkelerine olan göçü önceleri hızlı daha sonra yavaşlayarak halen devam etmektedir. Bu yıllarda Almanya'ya ilk göç eden Türklerden birçoğu –kendileri bugün birinci kuşak olarak adlandırılmaktadırlar- Almanya'da göçmen statüsünde buldukları bu ülkede yaşlılıklarını geçirmektedirler. Son yüzyılda çeşitli sebeplerden dolayı gerçekleşen radikal demografik değişimle birlikte dünya üzerinde yaşlı nüfusu giderek daha fazla yer almaya başlamıştır. Yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte yaşlı bakımı konusu gündemi daha fazla meşgul etmiş, her alandan birçok araştırmacı bu husus üzerine çalışmalar gerçekleştirmiştir. Yaşlı bakımı çok hassas, duyarlı ve aynı zamanda çok karmaşık alandır. Yaşlı bakımına bir de göçmenliğin eklenmesi ile durum daha kompleks bir yapıya bürünerek söz konusu kişilerin yaşam memnuniyetini ve kalitesini artırma adına düzenlenen politikalar farklı bir önem kazanmıştır. Sosyal refah politika sistemlerinde muhafazakâr devletlerin öncüsü olan Almanya Türk göçmenlere uyguladığı yaşlılık politikalarının çekiciliği ile birçok yaşlı Türk göçmenin ülkesine geri dönme planlarını ertelemesine yol açmıştır. Bugün sadece Berlin'de yaşayan 65 yaş üstü kişilerin sayısı 16044'dür. Bu çalışmada Almanya'da yaşlanma konusu üzerine yoğunlaşarak yaşlı Türk göçmenlere yönelik uygulanmakta olan yaşlılık politikaları analiz edilmiştir. Berlin Eyaleti yaşlılık politikaları kapsamında Türk göçmenlerin yararlandıkları hizmet alanları tespit edilmiştir. Türk göçmenlerin yaşlılık politikalarında önemli bir yere sahip olduğu yapılan literatür taramalarıyla ve medyaya yansıyan kısımlarıyla kanıtlanmıştır. Ayrıca yaşlı Türk göçmenlere uygulanan yaşlı bakımı politikaları kapsamında sunulan hizmetlerin sadece Alman kurumlarından değil özellikle Türk kökenli işverenler aracılığıyla da yürütüldüğü saptanmıştır.

¹ Bu çalışma "Almanya'da Yaşlı Bakımı ve Yaşlı Türk Göçmenler Berlin Örneği adlı Yüksek Lisans tezimin verilerinden derlenmiştir. (Beyhan Doğan, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014)

²Araştırma Görevlisi Bingöl Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü.

Berlin’de yürürlükte olan yaşlılık politikaları ve burada yaşlanan Türk göçmenlerin yararlandığı hizmetler kapsamlı bir şekilde ele alınarak çalışmanın sonucu oluşturulmuştur. Türk yaşlıların önemli bir kısmının hayatlarının bu dönemini de göçmen olarak geçirmeye devam etmek istedikleri yapılan çalışmalar ile ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, göç, Yaşlılık Politikaları, Almanya’da Yaşlanma

GİRİŞ

Göç kavramı, dünyada meydana gelen yeni gelişmelerle birlikte değişime uğramakta ve bu çerçevede yeniden tanımlanmaktadır. Oluşan bu yeni gelişmelerle birlikte devletlerin göç olayına karşı tavırları değişirken göç edenlerin de göçü algılama, göç edilen yere uyumu ve bu uyum içindeki davranış biçimleri de değişmektedir. Bu değişimi en iyi ifade eden örneklerden biri de Türklerin yaklaşık yarım yüzyıl öncesine uzanan Avrupa'ya göç serüvenleridir. Bu serüven Gastarbeiter (Misafir İşçi) statüsünde başlamıştır. Bu tanımlamanın aradan geçen zamanla birlikte değişime uğraması, yukarıda da belirtildiği gibi göçe karışan devletlerin de değişim geçirdiği tezini doğrulamaktadır. Göç olayına dair yapılan çalışmalarda, göçün daima konunun tarafı olan her iki ülkede meydana getirdiği yankıların dikkate alınmasında yarar bulunmaktadır.

1950'li yıllardan sonra ekonomisi hızla gelişen Almanya bu ekonomik gelişmeyle doğru orantılı olarak insan gücüne ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyacını ise gelişmekte olan ülkelerle yapılan iş gücü antlaşmalarıyla giderme yoluna gitmiştir. Bu bağlamda Almanya ile Türkiye arasında da antlaşmalar imzalanmış ve böylece Türkiye'den Almanya'ya ilk emek göçleri başlamıştır. 1960'lı yıllarla başlayan bu göçler, rotasyona bağlı olup Almanya'da geçirilen belirli bir ikametinden ardından Türkiye'ye geri dönüşü öngörmekteydi. Aradan geçen zamanla birlikte şartların değiştiği, geri dönmeyi geciktirici sebeplerin doğmaya başladığı görülmektedir. Göç eden işçiler tarafından sürekli ertelenen Türkiye'ye geri dönüşü, kimi ileri yetişkinlik çağlarında kimi yaşlılık dönemlerinin başında gerçekleştirmiştir. Bazıları ise hâlâ geri dönüşü gerçekleştirmediği, gerçekleştiremediğinden emek gücü için geldiği bu ülkede yaşlanmış ve yaşlılığını da bu ülkede sürdürmek durumunda kalmıştır.

Almanya'ya işçi olarak gidip yaşamlarının en verimli çağlarını burada ağır çalışma koşulları altında geçiren geri dönmemiş bu Türk göçmenler, şimdilerde yaşlanmanın verdiği sıkıntılarla baş etmek ve yabancı bir ülkede

yaşlanmanın pozitif ve negatif yanlarını bir arada tecrübe etmek durumunda kalmışlardır.

Sosyolojik Bir Olgu Olarak Göç

Geçmiş insanlık tarihi kadar eski olan, toplumsal olgular arasında sosyolojinin merkezinde bulunan göç, insanların çeşitli nedenlerden dolayı bireysel veya toplu olarak buldukları yerden başka bir yere yerleşmesidir (Karagöz, 2007:4). Başka bir tanıma göre ise göç; “Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret...” (Türkçe Sözlük, 2012: 555) olarak tanımlanmıştır. Göç olayında kişiler veya topluluklar gelecek yaşantılarının bir kısmını veya tamamını geçirmek amaçlı bir yerleşim yerinden bir diğerine yerleşmek için coğrafi bir niteliğe sahip olan yer değiştirme işlemini gerçekleştirirler. 1960’lardan sonra Almanya’ya göç edip buraya yerleşen Türkler bugün yaşlılıklarını bu ülkede geçirmektedirler. Bu insanlar göç eden ilk grubu oluşturduklarından dolayı yaşlanan ilk kuşağı da yine kendileri oluşturmaktadır. Çeşitli sebeplerden dolayı ülkelerine dönmeyen bu insanların çoğu göç ettikleri yıllarda ağır çalışma koşullarında çalıştığı için şimdilerde bu zorlukların sebep olduğu hastalıklarla ve yaşlılığın tabii sonucu olan zorluklarla mücadele etmektedirler. Bu çalışma ile Berlin Eyaleti’nde uygulamada olan göçmenlere yönelik yaşlılık politikaları incelenmiştir. Sosyal refah politika sistemlerinde muhafazakâr devletlerin öncüsü olan Almanya Türk göçmenlere uyguladığı yaşlılık politikalarının çekiciliği ile birçok yaşlı Türk göçmenin ülkesine geri dönme planlarını ertelemesine yol açmıştır. Bugün sadece Berlin’de yaşayan 65 yaş üstü Türk göçmenlerin sayısı 16044’dür. Aşağıdaki tabloda Berlin Eyaletinde yaşayan Türklerin yaşa göre dağılımı verilmiştir. Buna göre Berlin’de yaşayan toplam yaşlı nüfus hakkında bir bilgi sahibi olunabilir.

Tablo 4: Berlin Eyaleti İstatistik Bakanlığı 31 Aralık 2013 Tarihine Göre Berlin’de Yaşayan Türk Göçmenlerin Yaş Gruplarına, Cinsiyete Göre Dağılımı

TOPLAM					KADINLARIN TOPLAMI				
Bunlardan ...yaşındakiler, ...yaşın altındakiler, ... yaş arası olanlar					Bunlardan ...yaşındakiler, ...yaşın altındakiler, ... yaş arası olanlar				
Toplam	15 yaş altı	15-45 yaş arası	45-65 yaş arası	65 üstü	Beraber	15 yaş altı	15-45 yaş arası	45-65 yaş arası	65 üstü
99558	334	5524	2275	1160	47260	11702	2245	1130	779
	31	94	89	44			59	04	95

Kaynak: Berlin Eyaleti İstatistik Bakanlığı 31 Aralık 2013 Tarihine Göre Berlin’de Yaşayan Göçmenlerin Yaş Gruplarına, Cinsiyete Göre Dağılımı Tablosu. (Tablo orijinal halinden çalışmaya uygun hale getirilmiştir. Diğer ülkelerin değerlerine yer verilmemiştir.

Berlin’deki yaşlı göçmen nüfusunda 45-65 yaş arası grupta toplam olarak 27589 kişi bulunmaktadır. Bu rakamdan 13004’ünü kadınlar, 14585’ini ise erkekler oluşturmaktadır. Bu bağlamda erkeklerin sayısı kadın göçmenlerden 45-65 yaş arasında 1581 kişi fazladır. Bu yaş aralığı genel itibariyle ikinci kuşağı kapsadığından üzerinde fazla durulmaya gerek görülmemektedir. 65 yaş üstü grupta ise erkek göçmenlerin sayısı (8049) bayanlara göre (7995) sadece 54 kişi fazladır. Almanya’ya ilk göç eden Türk göçmenlerinin çoğunun erkek olduğu göz önünde bulundurulduğu zaman bu farkın sadece 54 olması dikkat çekmektedir. Göç eden ilk kuşağın çoğunu erkek işçilerin oluşturduğu bilindiği için bu farkın daha yüksek bir sayı olması beklenmektedir. Fakat daha sonra yapılan analiz ve araştırmalara bakıldığında bu sayı farkının az olmasının altında yatan nedenler anlaşılmaktadır. Bu etkenlerin başında erkeklerin yaşam süresinin bayanlara oranla daha kısa olması gelmektedir. Zamanında daha ağır iş koşullarında uzun

yıllar çalışan erkeklerde yıpranmadan dolayı ağır sağlık sorunları oluşmuştur. Bu yıpranmalar ve sağlık sorunlarının da yaşam sürelerine olumsuz etki ettiği gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra ülkelerine dönen erkeklerin bayanlara nazaran daha çok olması gibi etkenler de sayıları arasında belirtilen farkın az olmasına etki etmiştir (Berlin Eyaleti İstatistik Bakanlığı).

Almanya’da Yaşlılara Sunulan Hizmetler

Almanya’daki yaşlılık politikaları derinlemesine incelendiğinde bunun ne sadece devlet tarafından merkezi olarak örgütlenmiş bir sistem olduğu, ne vakıflar, bağışlar ve kiliseler tarafından yürütülen fahri bir hayırseverlik olduğu, ne de sigorta ve hizmet kurumlarının ödeme gücü olan yaşlı kişilere yönelik bir ekonomik pazar olduğu iddia edilebilir. Sosyal yardımı sadece devlet kurumlarından beklemek onlara kaldıramayacakları bir yük bindirmek demektir. Bu nedenle Almanya’da devlet kurumlarının, üçüncü sektör örgütlerinin ve özel şirketlerin bir araya gelmesinden oluşan ve yaşlılara kolaylık ve hizmet sağlayan bir birleşim oluşmuştur (Welfare-Mix). Yalnız buradan şu sonuca hemen varmak yanlış bir kanı oluşturur. Bugün Almanya’da yürürlükte olan hizmetlerdeki destekleme/tamamlama prensibi devletin ve özellikle de belediyelerin kendi sorumluluklarını piyasaya veya üçüncü sektöre devretmeleri gerektiği anlamına gelmemektedir. Temel sorumluluk yine onlarda kalmaya devam etmektedir. Eğer Almanya’daki yaşlılara yönelik olanak ve kolaylıklara dikkatle eğilmek gerekirse, bunun özgün ve halen yoğun bir dönüşüm ve değişim geçiren yukarıdaki üç boyutun bir karışımı olduğu görülür. Gelecek dönemlerde çeşitli sosyal devlet garantilerinin, üçüncü sektör hizmetlerinin ve kazanca yönelik şirketlerin sunduğu olanakların birbirinden ayrışma süreci gözlemlenebilir (Türkiye ve Almanya’daki Yaşlılar ve Yaşlılık Politikaları, 2009). Berlin Eyaleti Yaşlılık Politikaları, kişilerin önce sağlık durumlarına göre bir gruplamayı öngörür. Buna göre her şeyden önce yaşlı kişi evinde kalıp kendisine evde bakım hizmeti mi sunulmalı, bir gündüz bakımevinde gününü geçirip akşam kendi evinde mi kalmalı, bir huzurevi, yaşam evi, yaşlı rezidansı mı tercih edilmelidir gibi sorulara

yanıt aranır. Alınan cevaplara göre yaşlı kişiye müdahale edilir. Bu esnada dikkat edilmesi gereken en önemli husus ise kişinin olabildiğince uzun süre kendi evinde ve kendi alışık olduğu çevresinde hayatını sürdürmesini desteklemektir.

Verilecek bakımın fiziksel ve tıbbi yönlerinin yanı sıra sosyal ve psikolojik yanlarının da olup olmadığına dikkat edilir. Almanya'da ihtiyaç sahibi olduğu tespit edilen yaşlılar parasal yardım ile buna karşılık gelen hizmet arasında seçim yapabilmekte ya da ikisinin karışımını tercih etme hakkına sahiptirler. Yaşlılara götürülen hizmetlerde belirli bir grubun ihtiyaçlarına yönelik ve sadece belirli şekilde hizmet sunma biçimindeki bakış açısı artık bakıma muhtaç olarak görülen kişilerin tüm sosyal ve sağlık sorunlarını kapsamak üzere hizmet sunma olarak değişmiştir. Bu aynı zamanda sırf medikal amaçlı yürütülen yaşlı hizmetlerine ek olarak sosyal hizmetlerin de yaşlılara götürülmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Almanya'da yaşlılar için üç sosyal sigorta bulunmaktadır. Yaşlılara sunulan hizmet ve olanaklardan Türk yaşlı göçmenler de Alman yurttaşlar gibi yararlanma hakkına sahiptirler. Yaşlı refah hizmetlerinde ayrıca göçmenlere sunulan hizmet adı altında bir uygulama bulunmamaktadır. Yalnız yaşlıların aldığı hizmetlerde hastalık sigortaları ve bakım sigortaları emekli maaşları doğrultusunda düzenlendiğinden farklılıklar bu alanda sunulan hizmetlerin niteliğinde oluşmaktadır. Emekliler için yaşlılıkta geliri güvence altına alan emeklilik sigortasının Türkiye'deki sistemden en büyük farkı ise emeklilik maaşları bakım ve sağlık giderlerini karşılayamayacak kadar düşük olan kişilerin yaşlılıkta temel sigorta haklarının olmasıdır. Bu sayede belirli mali desteğe sahip olup, kendilerini geçindirebilecek seviyeye gelirler. Böylelikle Almanya'daki bütün yaşlı yurttaşların mali güvencesi sağlanmaktadır ve bu yolla yaşlılıkta yoksulluk düşük olmakta, kontrol altında tutulabilmektedir.

Tıbbi bakım giderlerinin sağlanması için ise hastalık sigortası devreye girmektedir. Akut tıbbi tedavilerin yanı sıra rehabilitasyon hizmetleri de bakım sigortasının güvencesi altındadır. Kendi türünde dünyada bir ilk olma özelliği taşıyan ve 1995 yılında yürürlüğe giren bakım sigortası ile bakım ihtimam ve

destek sisteminde bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu sigorta ile bakım sektörü yeniden bir yapılanma ve biçimlenmeye geçmiştir. Yatılı bakım yerine gezici bakımı kendisine ilke edinen bakım sigortası kısmi kasko sigortası olarak tasarlanmıştır. Başvuru üzerine bakımdan yararlanacağı tespit edilen kişiye ya bakım parası ödenir ya da bunun yerine profesyonel ve resmi yaşlı bakım hizmeti alması seçenekleri sunulur (Heinzellman, 2004:76). Almanya’da yaşlılığın kurumsal örgütlenmesi olarak nitelendirebilecek hizmetleri aşağıdaki başlıklar altında toplamak mümkündür.

Kurum Bakımı

Kurum bakımı hizmetleri tüm Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Almanya’da da azalmaya başlamıştır. Bu azalma kurum bakımının tarihi ile yakından ilgilidir. Daha önce de bahsedildiği gibi kurum bakımı yoksulluğa çözüm yolu bulmak için düşünülmüş bir refah hizmetidir. Önceleri sadece yoksul kişilerin yararlanmaya tabi tutulması, daha sonraları ise teknolojik ilerleme ve sosyal yapıdaki değişme gibi faktörlerin etkisi ile bu hizmet çeşidinin tercih edilebilirliği azalmıştır. Ayrıca kurum bakımında birçok kişinin tek çatı altında toplanması mantığı da bu hizmetin günümüz şartlarında rağbet görmemesinin nedenleri arasındadır. Çünkü artık gerek hizmet verenler gerekse hizmet alanlar böyle bir hizmet anlayışının insan onuru, sağlığı ve günümüz modernizesi ile bağdaşamayacağı görüşünde birleşmişlerdir.

Gündüz Bakım Merkezleri

Gündüz bakımevlerinin sakinleri aslında evlerinde yaşamaktadırlar. Fakat gün içerisinde eğitimli personel tarafından bir kurum içerisinde bakımları ile ilgilenilir. Buralarda tıbbi yardımın yanı sıra sosyal ilişki ve boş zamanları değerlendirme imkânları da sunulmaktadır. Buradaki asıl amaç ise kişinin evinde yaşama süresini olabildiğince uzun tutulmasıdır. Bir gündüz bakımevine başvurmadan önce bakım alacak kişinin öncelikle karar vermesi gereken konu hangi bakıma ne zaman ve hangi çerçevede ihtiyacının olduğudur. Bunun

yanı sıra gündüz bakımevinin ücretinin ne kadarının bakım kasasından karşılandığının öğrenilmesi de bilinmesi gereken hususlar arasındadır.

Evde Bakım Merkezleri

Evde bakım hizmetlerinde yine asıl amaç kişinin evinden kopmamasını sağlamak ve bu süreyi olabildiğince uzun tutmaya çalışmaktır. Yaşlı kişi eğer evinde kendisine bazı şartlar sağlandığında kalabilecek durumda ise bu altyapı oluşturulur ve evinde yaşamını devam ettirmesi sağlanır. Bu hizmet sağlık ve sosyal boyutta pek çok farklı hizmeti içermektedir. Eve sıcak yemek servisi, düzenli sağlık kontrolleri, alışveriş olanakları ve hem sağlık hem sosyal manada iyileştirici tedavileri kapsar.

Bakımevleri

Bakım evleri uzayan yaşam süresinin ve huzurevlerinin yetersizliği sonucu ortaya çıkmış kurumlardır. Yaşlılarından dolayı sağlıkları iyice bozulan ve uzun süre bakım gerektiren kişiler bir yandan hastanelerde uzun süre kalamayacaklarından, diğer yandan da huzurevlerinde verilen hizmetin bu kişilerin özel gereksinim gerektiren bakımlarından dolayı huzurevi personeline fazla yüklenilmiş olunacağı sebebiyle bakımevlerine yerleştirilmişlerdir. Kişilerin bakımları daha ağır olduğundan bu tür yerler genelde en fazla iki yataklı odalardan oluşmaktadır. Huzurevi ve bakımevi kombinasyonundan oluşan kuruluşlarda ise klasik huzurevi mantığı günümüzün koşullarına uyarlanıp hizmet sunulmaktadır. Huzurevine yerleştirilen bir kişi önceleri iki kişilik bir odada kaldığı halde ihtiyacı olması durumunda tek kişilik bir odaya alınıp özel bakım alabilir. Bugün Almanya'da en yaygın olan yaşlı bakım merkezleri bu şekilde olan kurumlardır. Hospiz adı verilen, kişilerin yaşamlarının son aylarını ya da günlerini geçirmek için kaldırılmayı tercih ettikleri kurumlar da mevcuttur. Bu yerler bakımevlerinin daha da geliştirilmiş şekilleridir (Heinzellman, 2004: 33).

Yaşam Evleri ve Rezidansları

Yaşam evleri ya da rezidansları, tamamıyla özel ticari kuruluşların bünyesinde açılmış, düzenleme ve bakımın kişilerin tüm isteklerine cevap

verecek nitelikte olacak şekilde organize edilmiş kurumlardır. Yaşam Evleri birkaç yaşının-genelde 5 ya da 7- bir ev ortamına alınıp bakıcı gözetiminde günlerini geçirmeleri için dizayn edilmiş yerlerdir. Huzurevinin daha sakinleştirilip hizmetin de daha yoğunlaştırıldığı yerlerdir. Yaşlı rezidansları ise bir kattaki veya bir apartmanın birkaç katındaki dairelerin sırf yaşlılar için ayrılması, buraya günlük temizlikçi, bakım elemanı hemşire gibi personelin günün değişik saatlerinde gelerek yaşlıların ihtiyaçlarını gördüğü evlerdir. Yaşlı rezidanslarında kişiler genelde tek veya eşi ile yaşarlar. Bu evin kirası ve tüm masrafları yaşlı kişinin sigortasından karşılanır. Almanya’da gerek yaşlılara gerekse bakıma muhtaç kişilere sunulan hizmetlerde kişilerin Alman ya da başka bir uyruktan olmasının bir önemi yoktur. Sunulan tüm hizmetlerden genel olarak bakıma muhtaç olan herkes faydalanabilmektedir. Almanya’ya göç etmiş, bu ülkede yıllarca yaşamış, emekli-hastalık-bakım sigortası bulunan tüm göçmenler de Alman vatandaşları gibi sosyal devletin kendilerine sunduğu hizmetlerden yararlanabilirler. Göçmenlerin bu tarz hizmetleri Almanlara göre daha az tercih ediyor olması ailevi unsurlara bağlandığı gibi kendilerinde bu konularda bilgi eksikliği bulunması da diğer önemli etkenler arasındadır. Bilgi eksikliğinin yanı sıra göçmenlerin yaşlandıkları ilk yıllarda kendilerine hizmet sunabilecek kültüre duyarlı bakım servislerindeki eksiklik onların bakım hizmetlerine daha mesafeli davranmasına yol açmıştır. Çünkü birçok insan yaşlılıklarında alışmış olduğu hayat tarzı dışındaki bir yaşama kolay adapte olamamaktadır. Bu açıdan göçmenlerin geneli için kültürel kodları ve dini yaşam tarzları büyük önem arz etmektedir.

Almanya’da yaşlanan (oturma izni bulunan) ve bakıma muhtaç durumda bulunan bir kişi otomatik olarak bakım sigortası hizmetlerinden yararlanma imkânına sahiptir. Çünkü bakım sigortası hizmetleri alabilmenin ilk şartı bakıma muhtaç durumda olmaktır. Yasalar nezdinde ise (§14 SGB Sosyal Kanun XI - Sosyal Bakım Sigortası) belirtilecek koşullarda bulunan kişi bakıma muhtaç sayılmakta ve bakım kasasının sunduğu olanaklardan yararlanabilmektedir. Fiziksel, ruhsal veya zihinsel bir hastalığa sahip olan veya sakat durumda olanlar,

günlük olağan ve sürekli tekrarlanan işlerde yardıma muhtaç olanlar, yardıma muhtaçlık halinin önemli derecede veya büyük ölçüde olması ve sürekli (en azından 6 ay) olması durumunda, kişiler yasalar nezdinde yardıma muhtaç sayılmaktadır (Tuncer, 2013: 4). Yasal bir hastalık sigortasına kayıtlı olan bir kişi, kayıtlı olduğu bu sigorta çerçevesinde bir bakım sigortasına sahiptir. Fakat bakım sigortası alabilmek için son 10 yıl içerisinde en az 5 yıl sigorta aidatı düzenli bir şekilde ödenmiş olmalıdır. Bakım sigortasına kayıtlı olmayıp bakıma muhtaç duruma düşen bir kişi ise yine yardım alabilmektedir. Fakat bu durumda bağlı bulunduğu yerdeki “Sosyal Hizmetler Dairesi’ne” başvurarak gerekli işlemler yapılmalıdır. Sigorta ödemelerinde eksiklik bulunanlar da belirli şartlar dâhilinde başvuru yaptıkları takdirde başvuruları değerlendirilerek bakım hizmetlerinden yine yararlanabilmektedirler.

Bakım sigortasından faydalanmak isteyen bir kişi ilk olarak sağlık kasasına bir dilekçe ile başvurmalıdır. Bakım kasası sağlık sigortasının tıbbi hizmet birimi bir bilirkişiyi rapor hazırlaması için görevlendirir. Bilirkişinin bakıma muhtaç yaşlı için hazırladığı rapor çerçevesinde hangi tarz bir hizmet alacağını kararlaştırılmasının ardından kişi bu yardımlardan faydalanmaya başlar. Bakıma muhtaç kişi bilirkişinin hazırladığı rapora itiraz edip süreci mahkemeye taşıma hakkına sahiptir. Bu süreç Alman olsun veya olmasın her bakıma muhtaç kişi için aynı şekilde ilerlemektedir. Alınan hizmetlerde oluşan tek fark hizmet sunan kurumların bakıma muhtaç kişiye ne kadar hitap edebildiğine bağlıdır. Yani Hindu dinine mensup bir Hindistanlı için hizmet sunan bir kuruluşun bulunması bu kişi için kültür, dil ve din hususlarında bir avantaj olmaktadır. Kişilerin farklı kültürel motifleri ve yaşam tarzları alacakları hizmetleri sunan kurumla bağlı olup bu hizmetler de genel olarak özel işletmeler tarafından verilmektedir. Aynı süreç Almanya’da yaşlanan Türk vatandaşlar için de geçerli olduğundan Almanya’da göçmen olarak yaşlanan Türklerin yararlanabileceği olanaklar kendilerine bu anlamda hizmet sunan kurumların kalite ve hizmet anlayışına bağlıdır.

Almanya’da Yaşlı Türk Göçmenler İçin Düzenlenen Çalışmalar

1960’lı yıllarda Almanya’ya işçi olarak giden kişilerin yaşamlarında dönmeyip buraya yerleşmeye karar verdikleri günden bugüne kadar olan süreçte birçok değişim meydana gelmiştir. Bugün 65 yaşın üstünde bulunan göçmenler: “Hepimiz buraya en verimli çağlarımızda geldik, dışlarımızda bir eksik bile yoktu” diyerek yaşanan bu değişimi kısaca özetlemektedir. 1990’lı yıllara gelindiğinde ilk giden işçiler yaşlanmaya, üreticilikten tüketici konumuna geçmeye başlamışlardır. Çalışma potansiyelleri ve istekleri gayet yüksek olan bu insanlar çalışamayacak yaşa geldiklerinde veya bir hastalıktan dolayı iş yaşamından ayrıldıklarında ise ilk zamanlardaki karşılaşmış oldukları uyum, dil vb. sorunların ardından bu sefer de yabancı bir ülkede yaşlılık ve yaşlanmanın getirmiş olduğu sıkıntılarla yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Nasıl ki kendileri ilk kuşak olmuş olmanın verdiği birçok sorunu çalışma hayatları ve sosyal yaşamları boyunca yaşamışlarsa, yaşlılıklarının ilk yıllarında da yine yaşlı bakımı alanında ilk olmanın doğurduğu tecrübesizlik ve ilgisizliğin olumsuz yanlarıyla yüzleşmek durumunda kalmışlardır. İlk yıllarda, Türk yaşlı göçmenlerin içinde bulunduğu bu durum değişikliğinin dikkat çekmemesi genel anlamda bakımlarının aile içinde yürütülmesine ve bu konudaki bilgilendirme eksikliğine bağlanmaktadır. İlerleyen zamanla beraber Türk ve Alman yetkililerinin dikkati bu konuya çekilmeye çalışılmıştır. Türk yaşlı göçmenler bu konuda ilk önemli olumlu adımları özellikle Türk işletmecilerden atılmasını beklemişlerdir. Çünkü kendilerini yine ancak en iyi anlayacaklar kişilerin soydaşlarının olacağını düşünmüşlerdir. Yaşlı Türklerin bhusus dil yetersizliği sebebiyle sosyal haklarından tam olarak yararlanamamaları ve yaşadıkları sıkıntılardan dolayı kendilerine rehberlik edecek Almanca ve Türkçe bilen danışmanlara ihtiyaç duymuşlardır. Bu ihtiyaç sorunlar yetkililerin dikkatini çekmeye başladıktan sonra daha da artmıştır. Bu bağlamda Türkçe ve Türk yaşantısına uygun hizmet verecek kurumlar açılmaya başlanmıştır. Türklerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde öncelik olmak üzere çeşitli eyaletlerde Türk yaşlı göçmenlerin bakımı

üzerine konferans ve çalışmalar organize edilmiştir. Bu anlamda 2003 yılında Lünen şehrinde düzenlenen bir panelde, panel sunucusunun şu sözleri Türklerin yaşlılıklarında içinde buldukları durumu ortaya koyar mahiyettedir: Ben, bazen bizim göçmenlere karşı hala bir misafir işçi politikası izlediğimizi düşünüyorum. Birçok alanda göçmen katılımına daha erişilemedi bile. Eğitimde, iş sahasında, kamu kuruluşlarında ve politikada göçmenler hala dışarıda kalıyor. Partiler de bu konuda göçmenlerle çok az ilgileniyorlar ve henüz seçmen tabakası olarak göçmenleri kendilerine hedef edinmemişler. Hep göçmenler hakkında konuşuluyor ama göçmenler ile konuşulmuyor ve göçmenler ile iş birliği içine girilmiyor. Göçmenlerin -o misafir işçilerin- savaş sonrası ülkenin kalkınması için çok yardımları dokundu. Gençliklerini burada geçirdiler, emekleriyle, vergileriyle, katkılarıyla bu ülkeyi bugünkü refah seviyesine getirmeye çok yardım ettiler. Ve şimdi onlar maalesef işlerini kaybedenlerin ilki oldular. Mesela Lünen'de göçmenler arasındaki işsizlik oranı %37 ve bunların büyük kısmı uzun süreliğine işini kaybetmiş olanlardır. Şimdi bu ihmalkârlık onların emeklilik yaşlarında da devam ediyor. Yoksun bırakma, mağdur etme problemiği kendisini hala hiç değiştirmede Küçük, 2004: 3)

1 Ocak 2003 yılında yürürlüğe konulan yasadan- yabancılarla Almanların sahip olduğu sosyal hakları eşitleme adına atılmış olan önemli bir adım- çoğu Türk vatandaşı yeterince haberdar değildir ve dolayısıyla tam anlamda yararlanamamaktadır. (Prüfer-Storcks, 2004: 10) Yaşlıların aynı zamanda kendilerine sunulmuş olan medikal hizmetler ve sağlık hizmetleri hakkında da yeterince bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür. 2000'lerden sonra yaşlılık ile ilgili çalışmalarında ağırlığın özellikle sayıları gittikçe artan bu gruba verilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Yaşlı Türklerin bakımının kültürel ve dini görünüşler altında özel talepleri beraberinde getirdiği hususuna dikkat çekilmiştir. Örneğin; yaşlı birçok Türk erkeğinin, vücut temizliğinin bir kadın bakıcı tarafından yapılmasını istememesi ilgilenilmesi gereken alanlardan sadece birisidir. Yani bazen dil probleminin ziyade öte kültürel ve dini değerler ön plana çıkmaktadır. Alman bakım anlayışında erkek hastaya erkek bakıcı veya bayan bir hastaya

bayan bir bakıcının özellikle gönderilmesi çok da alışık olunmuş bir durum olmadığından, Alman bir kurumdan hizmet alan herhangi bir yaşlı bu konuda bazı sıkıntılarla karşılaşabilmektedir. Çünkü yapılan görüşmelerden ortaya çıkan bulgular ışığında söylenebilir ki 2013 yılına gelindiğinde artık bahsi geçen bu sorunların iyice azaldığı görülmektedir.

Türklerin yoğun olarak yaşadığı semt Kreuzberg’ de 1996 yılında kültüre duyarlı bir yaşlı yardım merkezi olan Pflegezentrums St. Marienhaus Berlin-Kreuzberg (Azize Maria Evi Berlin Bakım Merkezi) açılmıştır Bu merkezin çalışmalarına göre merkez açıldığı yıl bünyesinde barınan 120 kişiden sadece 3’ünün göçmen olduğu, 10 yıl sonra 2006’da bu bakım merkezinde yaşayan 82 kişiden 13’ünün göçmen olduğu bunlardan da 6’sının Türk olduğu belirtilmektedir. Burada kalan kişilere tek kişilik odalarda yaşama, kendi odasını istediği gibi kendi kültür ve zevkine göre dekore etme imkânının sunulduğuna da yer verilmektedir. Müslüman göçmenlere camiye gitme ya da odaları veya kurumlarında dua ve ibadet etme özgürlükleri hususunda yardımcı olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca yaşlı Türk göçmenlerinin okuyabileceği Türkçe gazetelerin de kurumlarda bulundurulduğu ve Türkçe yayın yapan televizyonların seyredilebildiği belirtilmektedir. Kendilerine hizmet sunan personelle aynı ana dilden ve hemcinsten olmalarına da özen gösterdikleri bilinmektedir.

Almanya Türk Toplumu ve Alman Kızıl Haçı tarafından 2010’da Berlin’de ortaklaşa düzenlenen Yaşlılık ve Göç sempozyumunda Türk yaşlı göçmenlerin sorunlarına daha ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Sempozyum, bilgilendirmenin yanı sıra katılımcıları ve dinleyicileri eğlendirecek birçok renkli kültürel etkinliklere de sahne olmuştur. Düzenlenen bu sempozyumun amacı ‘önsöz’ kısmında şu şekilde belirtilmektedir:

“Demografik değişim ile ilgili bilgi daha birçok çözülmemiş soru ile karşı karşıyadır. Bu sorulardan bir tanesi, sayıları artmakta olan insanların bu ülkede hangi şartlar altında, onurlu ve özerklik hakkını koruyarak yaşlanabileceklerini hedef alır ve insanların yaşlılıkta da aktif, olabildiğince bağımsız ve aile hayatına uygun bir yaşam geçirebilmeleri için hangi tür yardımlara ihtiyaçları olduğudur.” (Yaşlılık ve Göç, 2010)

Yaşam şartlarının yaşa uygun olarak şekillendirilmesi yaşlılıkta iyi bir yaşam için çok önemli olduğundan Alman vatandaşlarının yanı sıra tüm göçmen grupları için de aynı durum istenmelidir. Yaşlı bir kişi ancak böylelikle giderek zorlanmadan yaşayabilir. Göçmenlerin aileleri ve sosyal çevreleriyle olan ilişkileri yaşlanmayla beraber değişiklik göstermektedir. Ailevi ilişkilerinde problem yaşayan kişilerin bu durumlarına bir de Almanca 'ya yeterli derecede hâkim olamama eklenince göçmenler kendilerine sunulan kültüre duyarlı bakım hizmetlerinden tam olarak yararlanamamaktadırlar. Bu da onların yaşlı bakım hizmetlerine olan katılımlarını azaltmaktadır. Almanya Türk Toplumu ve Alman Kızıl Haç' ı tarafından düzenlenen bu sempozyumda her iki tarafın birbirlerini daha iyi tanıyabilmesi, fikir alışverişinde bulunabilmesi, yaşlılıkta hayatın nasıl geçirilmesi ve gerektiğinde bakım ve yardımın nasıl uygulanması konusundaki düşünce ve arzuları üzerine karşılıklı olarak anlaşabilmesi amacı güdülmektedir. Düzenlenen bu sempozyum yaşlı göçmenler hakkında tarafsız ve faydalı bilgilerin edinilmesini sağlamıştır. Türk ve Alman tarafındaki bilgi eksikliğini giderme, yaşam biyografilerine itina göstermek ve çeşitliliği takdir etmek, katılım ve kültürlerarası açılımı sağlamak, kaynaklardan faydalanma gibi birçok önemli hususlara değinilerek önlemler alınmaya çalışılmıştır.

Almanya'da düzenlenen seminer, konferans ve panellerin hepsinin ortak paydasını Türklerin Alman yaşlıları kadar iyi yaşam standartlarına sahip olmadıkları oluşturur. Bununla birlikte birçok Türk göçmenin hala ülkesine dönmeyip Almanya'yı tercih etmesi ise; Türkiye'deki sağlık hizmetlerinin Almanya'da kendilerine sunulan hizmetlere nazaran daha zor ulaşılır, pahalı ve az gelişmiş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Sonuç

Genel anlamda Almanya'da yaşlılığını geçiren Türk işçilerin bir endüstri toplumu olan bu ülkede temelleri yıllar öncesinden oturmuş olan sosyal hizmet örgütlenmesinin kendilerine sunduğu cazip olanaklardan yararlanmak amacıyla yaşlılıklarını burada geçirmek istedikleri gözlemlenmektedir. Almanya'da

Türkiye’den daha yaşanabilir bir ortamın kendilerine sunulmuş olması onlarda burada kalmayı tercih etmelerinde etkili bir faktör olmuştur. Birçok yaşlı Türk göçmeninde geriye dönüş konusunda onları bekleyen durum için belirsizlik bulunmaktadır. “Türkiye’ye döndüğümde acaba ödediğim miktardan daha mı az maaş alırım” endişesi vardır. Birçok kişide ise Türkiye’de yarın ne olur korkusu kendini yoğun bir biçimde hissettirmektedir. Türkiye’ye gittikleri takdirde istenmeyen bir durum cereyan ederse tekrar Almanya’ya dönemeyecek olmalarını göze alamamaktadırlar. Son on yılı aşkın süredir Türk kültürüne, diline, dinine uygun hizmet veren yerlerin açılmış olması ile yaşlı Türk göçmenler burada sahip oldukları imkânları kaybetmek istememektedirler. Araştırmaya dâhil olan kişilerde Almanya’da yaşlılığını geçirmekten dolayı son derece memnun olanlar olduğu gibi, buradaki tüm imkânlara rağmen Türkiye’de olmayı tercih edenler de bulunmaktadır. Yaşlı göçmenlerin Almanya’yı tercih nedenlerinden en önemlisi sağlık imkânlarının iyi olmasıdır. Aynı olanaklar “yaşlılara Türkiye’de sunulmamaktadır.” Eğer emekli bir Türk vatandaşı Türkiye’ye temelli dönüş yaparsa, emekli maaşını alabilir, bu konuda bir sıkıntı yaşamaz ancak Alman sigorta sisteminde emekli maaşı, bakım parası ve sağlık sigortası birbirlerinden ayrı tutulmaktadır. Yani Türkiye’ye temelli dönüş yapan bir kişi emekli maaşını alırken bakım parasını alamaz. Bu şart dâhilinde de Almanya’da kendilerine sunulan sağlık hizmetlerinden yararlanamamış olurlar. Ayrıca Almanya’da ihtiyaç sahiplerine verilen bir de belediye yardım parası vardır. Bu yardımı alabilmenin ilk şartlarından birisi Almanya’da yaşıyor olmaktır. Yani ya temelli burada kalmak ya da yılın en az 183 gününü Almanya’da geçiriyor olmak gereklidir. Bu da Türkiye’ye sağlık durumlarından dolayı sürekli giriş çıkış yapamayan yaşlıları Almanya’da yaşamak zorunda bırakmaktadır. Yaşlı Türk göçmenlerle yapılan görüşmelerde Almanya’da kalmayı tercih etmelerinin altında yatan en önemli gerekçe ömürlerinin son demlerini daha iyi imkânlar altında geçirebilmektir.

Kaynakça

Anadolu Eğitim, Kültür ve Bilim Vakfı, Tuncer, (2013). *Bakım Hizmetlerinden Yararlanma Broşürü*, Bremen.

Berlin Eyaleti İstatistik Bakanlığı. (2015). Berlin ve Brandenburg İstatistik Dairesi, (Çevrimiçi) <https://www.statistik-berlin-brandenburg.de/> 28.04.2015

Çoban, A. (2005). *Aile ve Toplum Dergisi*, Ocak- Mart 2005. Sayı 8. 46

Heizellmann, M. (2004). **Das Altenheim-immer noch eine“Totale Institution “ Eine Untersuchung des Binnenlebens zweier Altenheime-**, Göttingen, 30-33

Karagöz, R. (2007). *Almanya Yeni Yurt, Son Göçün Anatomisi*, Fide Yayıncılık.

Küçük, K. (2004). *Auch Migranten Werden Alt*, Lebenslagen und Perspektiven in Europa, Eröffnung und Grusswort, Lünen ,

Prüfer, C (2004). *Auch Migranten Werden Alt*, Lebenslagen und Perspektiven in Europa, Eröffnung und Grusswort, Lünen.

Türkçe Sözlük. (2012). Kolektif Türk Dil Kurumu Yayınları

'Düzenli Almanlar'ın Düzensiz Hayatları: Türkiye'de Alman Olmak

Barbara PUSCH¹

ÖZET

Makalem, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi' de 29 ile 30 Mayıs 2015 tarihler arasında 'Disiplinler Arası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu' nda sunduğum bildirinin genişletilmiş hali. Makalem, dört bölümden oluşuyor: Giriş olarak Türkiye'deki Almanların tarihine değinerek Türk-Alman göçü olgusunu sadece 1960larda başlayan Türkiye'den Almanya'ya işçi göçüne indirgemenin yanlış olduğunu vurguluyorum. Makalemin ikinci bölümünde ise günümüzde Türkiye'de yaşayan Almanların tipolojisini sunup farklı Alman gruplarının en önemli özelliklerini özetliyorum. Yazımın üçüncü bölümünde ise Türkiye'de 2003'den itibaren sürekli değişen yabancılar mevzuatını ele alıp Türkiye'de yerleşmiş yabancıların yasal çerçevesini özetliyorum. Buradan hareketle dördüncü bölümde yabancılarla ilişkin yasaların Türkiye'de yaşayan Alman vatandaşlarının hayatlarını nasıl etkilediğini analiz ediyorum. Bu analizden yola çıkarak sonuç bölümünde yazımın başlığındaki kelime oyununa açıklık getiriyorum.

Anahtar Kelimeler: Göç, Alman Göçü, Türkiye'de Yaşayan Almanlar

---

¹ Doç. Dr. Barbara Pusch, Mercator.IPC Araştırmacı, İstanbul Politikalar Merkezi, Sabancı Üniversitesi ve Orient-Institut Istanbul, pusch@oidmg.org.

GİRİŞ

Türkiye 60'lı yıllardan itibaren Avrupa'ya ve özellikle de Almanya'ya gerçekleşen göç hareketinden dolayı, daha çok göç veren bir ülke olarak algılanıyor. Bu imaj, 60'lı, 70'li ve 80'li yıllardaki göç olgusuyla örtüşse de, önceki ve sonraki dönemlerin göç hareketlerini dikkate aldığımızda gerçeğin tam bir resmini vermez. Sadece Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleşen göçlere baktığımızda bile üç ana dalgadan söz edebiliriz: (1) Lozan Anlaşması uyarınca, 1923 ve 1945 yılları arasında Türk soylu/asıllı ve/veya Müslüman asıllı yaklaşık 840 bin kişinin Türkiye'ye göç etmesine yol açan Mübadele (Kirişçi, 1995); (2) Türkiye vatandaşlarının Batılı ülkelere göçü (Abadan-Unat, 2006) ve (3) Türk asıllı/soylu olmayanların ve heterojen grupların farklı ülkelerden çıkıp 1980'lerden, özellikle de 1990'lardan itibaren Türkiye topraklarına göçü (Pusch ve Wilkoszewski, 2008; İçduygu ve Kirişçi, 2009; Erdoğan ve Kaya 2015). Ortadoğu'daki siyasal çatışmalar, Suriye krizi, SSCB'nin çöküşü, Avrupa Birliği'nin göç koşullarını sertleştirmesi ve dünya ölçeğinde yaşanan küreselleşme süreci gibi değişken toplumsal koşullar, bu üçüncü aşamadaki göç dalgalarında tayin edici rol oynamıştır.

Genel olarak bugün Türkiye'de bulunan göçmenler² sığınmacı ve mülteciler, geçici korunmada bulunan Suriyeliler, kayıtdışı iş göçmenleri, transit göçmenler ve kayıtlı göçmenlerden oluşuyor. Literatürde, bu göçmen grupların büyük bir kısmı düzensiz olarak nitelendiriliyor (Erder ve Kaşka, 2003; İçduygu, 2004a ve 2006; İçduygu ve Kirişçi, 2009; Tokgöz, Erdoğan ve Kaşka, 2012; Erdoğan ve Kaya 2015). Düzensiz göçmenleri ise Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 'buldukları ülkelere yasal izne sahip olmadan giren ve çalışan kişiler yasadışı, gizli, kâğıtsız ya da düzensiz' olarak tanımlıyor (ILO, 2004). Bu göçmenler bazen de 'yasadışı göçmenler' olarak isimlendiriliyor. Ancak Bauder

---

² Türk mevzuatına göre göçmen kavramı sadece belirli bir grup için kullanılmaktadır. Nitekim 5543 sayılı İskan Kanununu göçmenler 'Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı' olarak tanımlıyor. Ben ise göçmen kavramı İngilizcede 'migrant' olarak tanımlanan kişiler için kullanmaktayım.

(2013) 'yasadışı göçmen' teriminin normatif bazı çağrışımları ve bir suçun işlendiği fikrini taşıdığı için göç araştırmalarında pek kullanılmaması gerektiğini vurguluyor. Türkiye'ye yönelen göç hareketlerine baktığımızda düzensiz göçmenler arasında Alman vatandaşların da bulunduğunu görüyoruz. Makalemde düzenli ve düzensiz olarak Türkiye'ye yönelmeye başlayan Almanları ele alacağım.

Giriş olarak Türkiye'deki Almanların tarihine değinerek Türk-Alman göçü olgusunu sadece 1960larda başlayan Türkiye'den Almanya'ya işçi göçüne indirgemenin yanlış olduğunu vurguluyorum. Makalemin ikinci bölümünde ise günümüzde Türkiye'de yaşayan Almanların tipolojisini sunup farklı Alman gruplarının en önemli özelliklerini özetliyorum. Yazımın üçüncü bölümünde ise Türkiye'de 2003'den itibaren sürekli değişen yabancılar mevzuatını ele alıp Türkiye'de yerleşmiş yabancıların yasal çerçevesini özetliyorum. Buradan hareketle dördüncü bölümde yabancılarla ilişkin yasaların Türkiye'de yaşayan Alman vatandaşlarının hayatlarını nasıl etkilediğini analiz ediyorum. Bu analizden yola çıkarak sonuç bölümünde yazımın başlığındaki kelime oyununa açıklık getiriyorum.

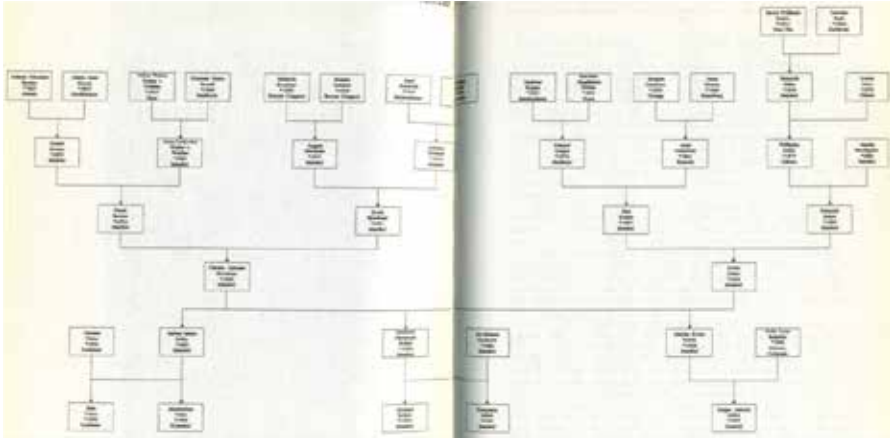
Türk-Alman Göç Tarihi İlişkin Notlar

Türk-Alman Göç tarihinde genellikle iki gerçeklik göz ardı ediliyor: Birincisi; Almanya'ya işçi getirilmesi 61'deki anlaşmadan çok önce başladı. Türkiye'den işçiler 1952'den itibaren Lübeck, Kiel, Bremen ve Hamburg'daki tersanelere çağrıldı. Bunun nedeni de şuydu: Almanya genç erkek kuşağı savaşta kaybetmişti. Onun için 61 yılından önce Almanya ve Türkiye arasındaki özel ilişkilerden dolayı Türkiye'den işçi alımına başlandı. Bağlantıları da Almanya'dan Türkiye'ye mal getiren iş adamları kurmuştu. O dönemde işçiler hep özel davetiyelerle Almanya'ya gittiler (Pusch ve Splitt, 2015).

Unutulan ikinci unsur ise şu; Türk-Alman göç hareketi hiçbir zaman tek taraflı, değildi. Yani, her zaman Almanya'dan Türkiye'ye gelenler de vardı. Bu bağlamda Osmanlı ordusunun modernleşirmesi için davet edilen Alman subaylar

(Demm, 2005) ve Nazi rejimi Almanya'sından Türkiye'ye kaçan Alman bilim adamları (Kubaseck ve Seufert, 2008) en çok bilinen örneklerdir (Kummer, 2009). Ancak Osmanlı İmparatorluğu'na veya yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne yerleşen Almanlar sadece üne ve statüye sahip olan kişilerden oluşmamıştı. 19. Yüzyılın ilk yarısında esnaflar, işadamları ve işçiler gibi 'sıradan' Almanlar da İstanbul'a gelmişlerdi. Onların yerleşmesiyle birlikte Alman Hastanesi, Alman Lisesi, Alman Katolik ve Alman Protestan Kilisesi gibi Alman kurumlar ortaya çıkmıştır (Dietrich, 1998; Radt 2006). 'Sıradan' Almanlar daha çok İstanbul'a yerleştikleri için halen 'Boğaziçi Almanları' olarak adlandırılmaktadırlar. Köhle ailesine ait soy ağacından anlaşıldığı gibi (bkz. Tablo 1) bu aile yedi kuşaktan beri İstanbul'da yaşamaktadır. Bu aile mensupları günümüzdeki İstanbul'unda halen faaliyet gösteren Alman kuruluşların aktif üyeleridirler ancak sayıları çok azaldı.

Tablo 1: Köhle Ailesinin Soy Ağacı

Kaynakça: Dietrich, 1998, s. 406-407.

Günümüzdeki Türkiye'deki Almanlar

Günümüzde Boğaziçi Almanlarının dışında da birçok farklı Alman grubu da Türkiye'de yaşıyor. Türkiye'deki Almanlar motivasyon, kalış nedeni ve kalış süresi açısından büyük farklılıklar göstermektedirler. Suzan Erbaş'a (1997, s. 72-98) ait ve Bianca Kaiser (2004 ve 2012) tarafından güncelleştirilmiş ve daha sonra benim tarafımdan biraz değiştirilmiş (Pusch, 2013) bir tipolojiye göre Türkiye'deki Boğaziçi Almanlarının dışında sekiz grup daha yaşıyor:

1. Bu bağlamda ilk olarak *Alman Yatırımcılar ve uluslararası şirket temsilcilerinden* bahsetmek gerekiyor. Bu grup göçmenler özellikle İstanbul'a yerleşiyorlarsa da Alman şirketlerinin faaliyet gösterdiği İzmir, Antalya, Ankara ve Bursa gibi büyük şehirlerde de mevcutlar.
2. *Evlilik göçmenleri yani Türk vatandaşlarıyla evli Alman vatandaşlar* ikinci grubu oluşturuyor. Bu grubun çoğunluğu kadın. Ancak yurtdışında eğitim gören veya çalışan kadınların sayısının artmasıyla beraber yabancılarla evlenen Türk kadınların oranı da yükselmektedir. Bu grubun büyük kısmı aileleriyle birlikte kalıcı olarak Türkiye'ye yerleşmiştir.
3. *Türk-Alman karma evliliklerden doğan çocuklar üçüncü grubu teşkil ediyor.* Bu grubun üyelerinin sayısı da sürekli artmaktadır. Bu çocuklar, çoğunun çifte vatandaşlığına sahip olması nedeniyle Türkiye'de yabancı istatistiklerine yansımamaktadır.
4. *Alman emeklileri* dördüncü grup olarak sayabiliyoruz: Giderek artan sayıda Alman vatandaşı emekli olduktan sonra Ege ya da Akdeniz kıyılarına yerleşmekte ve buradan kısmen gayrimenkul de satın almaktadır. Özellikle Alanya, düşük geçim harcamalarından ve Alanya'nın yumuşak ikliminden dolayı emeklilik yaşındaki Almanların bir yerleşim merkezi haline gelmiştir (Balkır, 2008).
5. Beşinci grubu ise *'alternatif yaşam arayışındaki Alman vatandaşları'* olarak tarif edebiliriz. 35-60 yaş arası olup meslekî ya da ailevî hayatında bir değişimden geçen ve Türkiye'de kendine farklı bir yaşam kurmak isteyen

Alman vatandaşları, bu gruba giriyor. Aralarında serbest çalışan sanatçılar olduğu gibi, küçük şirket veya dükkân sahipleri de var. Daha çok Güney sahillerinde veya kozmopolit ve kültürel olarak zengin bir şehir olan İstanbul'da yerleşmektedirler (Özbek, 2010, s. 159-170).

6. Altıncı grup olarak *Erasmus öğrencilerini* sayabiliriz: Bu grup nispeten yeni ve Erasmus programı sona erdikten sonra birçoğunun Türkiye'deki bağı kopmuyor. Master yapmak veya çalışmak için Türkiye'ye tekrar gelenler oluyor (Baysan, 2013).
7. Son olarak *Türkiye kökenli Alman vatandaşından*, yani eski Türkiye vatandaşı olan Almanlardan bahsetmek gerekir. 1980'lerde "konuk işçilere" ve ailelerine ülkelerine geri dönmeleri için teşvik primi verilmesinden sonra, yüksek nitelikli işlerde uzmanlaşmış Türkiye kökenli birçok göçmen geri dönerek Türkiye'ye yerleşmiştir (Rittersberger-Tılıç 1998). Zaman içerisinde geri dönen göçmenlerin profili ve yerleştikleri yerler değişmiştir (Sezer ve Dağlar, 2009; Sievers, Griese ve Schulte, 2010; Pusch ve Aydın, 2012, s. 471-490). Birinci kuşak 1990'lı yıllara kadar daha çok geldikleri köylere veya memleketlerindeki kasabalarına yerleşmişken bugün özellikle ikinci, üçüncü ve dördüncü kuşak ekonomik ve kültürel olarak gelişmiş şehirler tercih etmektedirler (Kaya ve Adaman, 2011). Ayrıca son yıllarda geri dönenlerin yasal statüsü de bir değişiklik göze çarpıyor. Eskiden geri dönen 'Almancılar' genellikle 'sadece' Türk vatandaşlığına sahip iken son yıllarda geri dönenlerin Alman pasaportuyla (ebeveynlerinin) kaynak ülkesine geliyorlar. Almanya'da çifte vatandaşlık halen genel bir hak olmadığı için (Pusch, 2015) Türkiye 'eski' vatandaşlarına Mavi Kart denilen bir kimlik veriyor. Türkiye kökenli Alman vatandaşları bu kimlikle seçme ve seçilme gibi birkaç istisna dışında Türkiye vatandaşlarıyla aynı haklara sahip ve oturma ve çalışma izini almak sorunda değiller. Bu nedenle Mavi Kart sahipleri 'sıradan' yabancı kategorisine girmiyor ve genel yabancılar mevzuatına tabii değiller (Pusch, 2013; Pusch ve Splitt, 2013).

2.2. Türkiye'deki Yabancılar Mevzuatının Kısa Bir Bakış

Türkiye, AB-Uyum sürecinde göç politikalarına ilişkin birçok yasal reform yaptı. Bu reformlar bazı araştırmacılar tarafından Türkiye'nin AB-Uyum sürecinin bir sonucu olarak görülürken (Tolay, 2012) bazılarının tarafından da AKP'nin göç politikası olarak değerlendiriliyor (Elitok Pacaçı, 2013). Bu değerlendirmelerden bağımsız olarak son on beş yıldır Türkiye'deki göç mevzuatına ilişkin akademik tartışmalarda en çok mülteciler mevzuatının ele alındığını söyleyebiliriz. (Özgür, 2011; Kirişçi, 2002 ve 2012; İhlamur-Öner, 2013). Ancak yapılan reformlar, sadece mülteci ve sığınmacı statüsünde bulunan göçmenlerin hayatlarını değil, Türkiye'de kısa ve uzun süreli yaşayan bütün yabancı uyruklular için birçok temel değişiklik de getirdi (Pusch 2010, Ekşi 2014).

Türkiye'deki yabancılar mevzuatı topyekûn olarak değerlendirmek bu makalenin çerçevesini aşıyor. Bu nedenle yazımda sadece yabancıların ikamet ve çalışma durumunu düzenledikleri için şu yasaların ana hatlarını özetleyeceğim. (1) 2003 yılında yürürlüğe girmiş olan 4817 sayılı 'Yabancıların Çalışma İzini Hakkında Kanun'; (2) yine 2003 yılında yürürlüğe giren 4866 sayılı 'Türk Vatandaşlığı Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun'; (3) Şubat 2012'den itibaren yürürlükte bulunan 5683 sayılı 'Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun' ile bunu takiben de 6458 sayılı kanun, (4) Nisan 2014'ten itibaren yürürlükte olan ikamet izinleriyle ilgili hükümleri içeren, 6458 sayılı 'Yabancılar ve Uluslararası Korunma Kanunu' nun ikinci kısmı ve (5) son olarak Şubat 2015'te TBMM'ye sunulan 'Yabancı İstihdam Kanunu Tasarısı'.

2.1. Yabancıların Çalışma Mevzuatına Kısa bir Bakış

1923-2003 yılları arasında, uzun bir dönem boyunca, Türkiye'de yaşayan yabancıların iş hukukundaki durumları 2007 sayılı 'Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Meslek ve Sanatlar Hakkında Kanun' ile biçimlenmiştir. Söz konusu

yasaya göre, Türkiye’de yetmiş iki meslek yalnızca Türk vatandaşlarına ayrılmıştır. Bu mesleklerin arasında seyyar satıcılık, müzisyenlik; fotoğrafçılık, kuaförlük; basımcılık, komisyonculuk; terzilik, şapkacılık; ayakkabıcılık, borsa simsarlığı; devlet tekelindeki malların satıcılığı, turist rehberliği ve tercümanlık; inşaat, demiryolu ve kereste sanayii işçiliği, taşımacılık ve haberleşme ile su, aydınlatma ve ısıtma sistemleri kurulumunda işçilik ve mevsimlik işçilik; kara taşımacılığında yüklemecilik, şoförlük ve muavinlik; zanaatçılık, kapıcılık; ticarethane, ev, otel ve şirketlerde odacı ve hizmetçilik, otel, kafe, kulüp, bar ve benzeri eğlence mekânlarında garsonluk; eğlence mekânlarında sanatçılık, veterinerlik; kimyagerlik, avukatlık; eczacılık, hâkimlik; diş doktorluğu, tıp doktorluğu; ebelik, hemşirelik; mühendislik, teknisyenlik; ustalık, uzman işçilik; maden işçiliği, dalgıçlık; balıkçılık, gemi kılavuzluğu; hırdavatçılık, gözlükçülük vb. meslekler vardı.

4817 sayılı ‘Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Yasa’ ile de yabancı çalışanlar için farklı bir yasal temel oluşturulmuştur. Bu yasal düzenlemenin önemli bir hedefi, Türkiye’de çok yaygın olan yabancıların yasadışı çalışmasına engel olmaktı. Halen yürürlükte olan ‘Yabancılar İçin Çalışma İzni Yasası’ sınırlı, sınırsız ve bağımsız çalışma izni ayrımı yapmaktadır. Sınırlı çalışma izni en fazla iki yıl için verilebilmektedir ve belirli bir işyeri ve belirli bir iş için geçerlidir. İzin üç ve daha sonra altı yıla uzatılabilmektedir. Söz konusu iznin verilmesi, ülkedeki iş piyasası ve ekonomik gelişmelere bağlıdır.

Türkiye’de sekiz yıl boyunca yasal olarak ikamet etmiş ya da altı yıl boyunca yasal olarak çalışmış kişilere sınırsız çalışma izni verilebilmektedir. Bu tür izin, belirli bir işyeri ya da işe bağlı değildir. Bu izin en fazla beş yıllık bir süre için verilebilmektedir.

Serbest çalışan yabancılar için, yasa koyucu bağımsız çalışma izni öngörmektedir. 6224 sayılı ‘Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası’ çerçevesinde kurulmuş şirket ya da kurumlarda çalışan yabancılar için ise çalışma izni, özel bir kararname uyarınca verilmektedir. Ayrıca kanun diplomatlar vb. gruplar için bazı istinaslar da öngörmektedir.

Çalışma mevzuatındaki değişikliklerin gösterdiği gibi, yabancılar için Türk emek piyasasındaki koşullar eskiye oranla düzelmiştir, ancak emek piyasasına erişimleri hâlâ sınırlıdır. Genel olarak, yabancıların Türk emek piyasasında, Türk vatandaşları ile eşit koşullarda olmadıkları ve emek piyasasına erişim anlamında ikincil bir konuma sahip oldukları söylenebilir.

2.2. Yabancıların İkamet Hakkına Dair Bir Özet

Şubat 2012' den itibaren yürürlüğe giren 5683 sayılı 'Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun' ile ilgili reform Türkiye'de yaşayan birçok yabancıların ikamet durumunu ciddi biçimde değiştirdi. Nitekim o zamana kadar Türkiye'de birçok yabancı üç aylık turist vizesiyle ülkede ikamet etmekteydi. Vizelerini yenilemek amacıyla adeta mekik göçmenler gibi üç ayda bir giriş-çıkış yapıyorlardı. Şubat 2012' den itibaren yürürlüğe giren reformla birlikte turist vizesiyle gelen yabancılar artık 180 günden sadece 90 gün Türkiye'de kalabilmektedirler. Daha uzun kalmak isteyenlerin oturma izni için başvurmaları gerekiyor. Bu hüküm, Nisan 2014'ten itibaren yürürlükte olan 6458 sayılı 'Yabancılar ve Uluslararası Korunma Kanunu' nda da mevcut.

6458 sayılı 'Yabancılar ve Uluslararası Korunma Kanunu' son derece geniş çaplı bir kanundur. Kanun yabancıların ikametleri dışında, mültecilerin ve sığınmacıların mevzuatı ile birlikte Türkiye'nin göç yönetimini de kökten değiştirdi. Kanunun genel analizi bu makalenin çerçevesini aştığı için sadece Alman (ve başka AB) vatandaşlarının ikamet durumlarına ilişkin hükümlerine değinmek istiyorum. Bu bağlamda 90 günden fazla Türkiye'de kalmak isteyenler için özellikle şu dört ikamet izni önemli: (1) Kısa dönem ikamet izni (her defasına en fazla bir senelik), (2) Aile ikamet izni (her defasına en fazla iki senelik), (3) Öğrenci ikamet izni (öğrenim sürelerine göre verilir) ve (4) Uzun dönem ikamet izni (süre sınırı olmaksızın verilir).

Genel olarak ikamet izni için başvuran yabancıların talep ettikleri ikamet izni süresinden altmış gün daha uzun süreli pasaport ya da pasaport yerine geçen belgeye sahip olmaları gerekiyor. Ayrıca kalacağı süreyi kapsayan geçerli sağlık sigortası bulunmayanlara, Türkiye'ye giriş, Türkiye'den çıkış veya Türkiye'de kalış amacını haklı nedenlere dayandıramayanlara ve kalacağı sürede yeterli ve düzenli maddi imkâna sahip olmayanlara, yani başvurdukları her ay için 300-500 Amerikan Doları gösteremeyenlere, ikamet izni verilmemektedir.

Ayrıca ikamet izinleri için ancak belirli sağlık sigortaları geçerlidir: (1) ikili sosyal güvenlik sözleşmeleri kapsamında Türkiye'de sağlık hizmetlerinden faydalanabileceğine dair belge, (2) SGK'dan alınmış provizyon belgesi, (3) SGK'ya sağlık sigortası olmak için yapılan başvuru belgesi, (4) özel sağlık sigortası ve (5) Erasmus Plus yararlanıcılarının kendi ülkelerinde yaptırdıkları sağlık sigortası poliçesi. Eksik belge durumunda başvurular alınır ve bu belgelerin getirilmesi için kendilerine bir ay süre verilir. Bir ay içinde eksik belge tamamlanmazsa başvurular işlemde kaldırılır. Önemli diğer bir değişiklik de çalışma izni sahibi olan yabancıların ayrıca bir ikamet izni için başvurularının gerekmemesi. 55 TL karşılığında ikamet kartı alabiliyorlar.

'Yabancılar ve Uluslararası Korunma Kanunu', Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa yabancı uyruklulara uzun dönem ikamet izniyle daimi bir ikamet hakkı tanıyor. Bu izin başka ülkelerde de olduğu gibi birçok şarta bağlı. Bu şartların en önemlisi en az sekiz yıl kesintisiz olarak Türkiye'de kalınmış olmasıdır. Kanununun 44. maddesine göre ayrıca uzun dönem ikamet izni alanların yasada 'Türk vatandaşlarına tanınan haklardan yararlanırlar' ifadesi olmasına karşın çalışmak istiyorlarsa çalışma izni almaları gerekiyor. Ayrıca emlak ve mülkiyet almak konusunda halen yabancılara mahsus kanunlara tabii tutuluyorlar. Başka bir deyişle uzun dönem ikamet izni daimi ikamet hakkı verse de başka ülkelerde olduğu gibi çalışmak ve mülk edinmek gibi temel hakları doğrudan vermiyor!

3. Yabancılar Mevzuatının Türkiye'deki Almanların Etkileri

Son senelerde kökten reformlara uğramış yabancılar mevzuatı ister istemez Türkiye'de bulunan Alman vatandaşlarının hayatlarını da etkiledi. Sadece iki grup bu reformlardan etkilenmedi: (1) *Türk-Alman karma evliliklerden doğan çocuklar* genellikle çifte vatandaşlığa sahip oldukları için Türkiye'de Türk vatandaşı olarak sayıyorlar ve bahsettiğim mevzuat değişikliğinden etkilenmiyorlar. (2) *Türkiye kökenli Alman vatandaşları* ise, Mavi Kart uygulamasından dolayı özel bir statüsüne sahip ve genel yabancılar mevzuatına tabii değiller. Bu nedenle sadece aşağıdaki gruplar yapılmış reformlardan etkilenmektedirler:

Genel olarak *Alman Yatırımcılar ve uluslararası şirket temsilcilerinin* reformlardan en az olumsuz etkilenen grup olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim devlet, 2003'ten itibaren yabancı yatırımları çekmek amacıyla birçok reform da yaptı ve bununla bağlantılı olarak bu grubun çalışma izinleriyle ilgili uygulamalar kolaylaştırdı. Alman Yatırımcılar ve uluslararası şirket temsilcileri yapılmış reformları yeterli bulmuyorlarsa da bu grubun reformlardan avantajlı olarak çıktıklarını dahi söyleyebiliriz. Mevzuat açısından ancak uzun süre kalmak isteyenlerin ciddi bir sorunu var, çünkü onlara da genellikle sadece kısa süreli bir çalışma izni veriliyor! 2015 Şubat'ında meclise sunulan 'Yabancı İstihdam Kanunu Tasarısı' bu uygulama da pek bir şey değiştirmeyecek, çünkü taslakta uzun dönem çalışma izinlerinin sayısının dar tutulacağı vurgulanıyor. Ayrıca uygulamalara baktığımızda kanun yapıcının küçük ve büyük yabancı şirketler arasında bir ayırım yaptığını söylemek de mümkün.. Büyük sermayeye destek verilirken küçük ölçekli yabancı şirket sahipleri çoğu zaman birçok sorunla karşı kaşıya kalıyorlar.

Türk vatandaşlarıyla evli Alman vatandaşları yıllardan beri yabancılar mevzuatı ile ilgili birçok sorun yaşamaktalar. Aslında bu grup evlilikten nedeniyle oturma iznini kolay alıyor. Ancak yeni yabancılar kanununa göre durumları kötüleşti, çünkü daha önce beş senelik izin alabilirlerken şimdi en fazla iki senelik

izin alabiliyorlar. Ayrıca çalışma izniyle ilgili de sıkıntılılar, çünkü onlara T.C. vatandaşlarıyla evli olmalarına rağmen şimdiye kadar herhangi bir kolaylık gösterilmiyor. Başka bir deyişle, evlilik göçmenleri de ‘sıradan’ uygulamaya tabii tutuldular. Sıradan uygulamalar ise yabancılar için oldukça sorunlu, çünkü süreli çalışma izinlerinin verilmesi birçok şarta bağlı ve sadece belirli bir iş ve belirli işyeri için geçerli. Ayrıca başvuru işleri için o pozisyonda çalışacak uygun bir Türk vatandaşının bulunmaması şartı da var. Öbür taraftan bu izinler verilirken ülkenin ekonomik durumu ve sektörel gelişmesi de dikkate alınmıyor. Dolayısıyla Türkiye’de çalışma izni almanın oldukça zor olduğunu söyleyebiliriz.

Bu yüzden evlilik yoluyla gelen birçok yabancı damat ve gelin iş sorunlarını kayıtdışı çalışmakla ‘çözmektedirler’. Batı ülkelerden farklı olarak Türkiye’de beyaz yakalı işlerde de kayıtdışı çalışma imkânı olduğu için birçok evlilik göçmeni mesleklerini sağlık ve emeklilik güvencesi olmadan icra etmektedirler. Göçmenlerin perspektifinden bakarsak bu durum özellikle emeklilik ve boşanma gibi durumlarda bireyler için oldukça sorunlu.

Ancak burada önemli bir noktayı vurgulamak gerekiyor: Yabancılar mevzuatına göre Türk vatandaşıyla evli olan yabancılar özel bir yabancı statüsüyle dâhil edilmiyor. Türk mevzuatına göre 2003’e kadar ‘yabancı gelinler’in ve 2003’den itibaren de ‘yabancı gelinler ve yabancı damatlar’ın Türk vatandaşlığına geçme imkânı var. Dolayısıyla Türkiye’nin yabancı eşleri vatandaşlık vererek ülkeye dahil etme niyetinde olduğu söylenebilir. Ancak Alman evlilik göçmenleri bu uygulamadan pek faydalanamıyorlar çünkü Alman kanunlarına göre çifte vatandaşlık halen genel bir hak değil. Alman kanunlarına göre yurt dışında yaşayan Almanlar ancak 2000 yılından itibaren özel gerekçeler ve izinlerle çifte vatandaşlığa geçme ihtimaline sahip olabildiler.

Söz konusu olan bu yasal çerçeve *Boğaziçi Almanları* için de geçerli. Boğaziçi Almanları, yukarıda ifade ettiğim gibi Osmanlı döneminden itibaren Türkiye’de bulunuyorlar. Nesiller boyunca yabancı statüsüyle ülkede yaşadılar, iki senede bir oturma ve çalışma izinlerini uzatmak zorundaydılar ve ‘Yabancılar

ve Uluslararası Korunma Kanunu' yürürlüğe girdikten sonra ise uzun oturma izni alma çabasındalar.

Erasmus öğrencilerine ise öğretim süresi için öğrenci ikamet izni verilir. Yeni kanuna göre artık haftada 24 saatlik çalışma hakkına da sahip olan bu grup bu haktan çok fazla faydalanmamaktadır. Ayrıca, ikamet izni alma konusunda da çok fazla şikâyetçi değiller. Sadece Yabancılar ve Uluslararası Korunma Kanunu uygulanmaya başlandığından itibaren e-randevu alamamak ve uzun işlem süreleri gibi genel aksatmalardan şikâyetçiler.

Alternatif yaşam arayışındaki Alman vatandaşları ve Alman emekliler için ise yeni durum daha farklı. 2012'deki vize reformlarına kadar diğer birçok mekik göçmen gibi turist vizelerini yenilemek amacıyla üç ayda bir giriş-çıkış yapıyorlardı. Yani birçoğu resmi oturma statüsüne sahip değillerdi. Şubat 2012'de ise turist vizesiyle gelen yabancılar 180 günden sadece 90 gün ülkede kalabilmektedirler. Daha uzun kalmak isteyenlerin oturma izni için başvurmaları gerekiyor. Bu yeni düzenlemeye geçildikten sonra Türkiye'deki gayrimenkul tapularını, sağlık sigortalarını ve belli bir miktar parayı gösterip oturma izni alabiliyorlar. Sadece 120'de fazla yurtdışıda kalanlar son uygulamalara göre birçok sıkıntı çekiyorlar. Ayrıca genel olarak bu kişiler oturma izinlerini sadece bir senelik alabildikleri için çok şikâyetçiler.

Alman emekliler Almanya'dan aldıkları emekli maaşıyla Alanya gibi nispeten ucuz yerlerde yaşayıp rahat geçiniyorlar. Alternatif yaşam arayışındaki Alman vatandaşları ise daha genç ve halen çalışmak zorundalar. Ancak daha önce de söylediğim gibi Türkiye'de sıradan bir yabancı için çalışma izni almak kolay değil. Onun için bu grubun birçoğu kayıtdışı çalışmakta. Daha önce vurguladığım gibi Türkiye'deki emek piyasası vasıflı ya da vasıfsız birçok düzensiz iş imkânı sunuyor. Bu nedenle düzensiz çalışan Almanlar bazen mesleklerini icra edip kariyer bile yapabilirler. Bu bağlamda araştırmalarım sırasında rastladığım en uç örnek, çalışma izni ve denklik olmadan 18 yıl boyunca bir Türk hukuk bürosunda yabancı şirketlere hukuki danışmanlık veren bir Alman avukattı.

4. Bitirirken

Bu örnekle makalemin başlığına dönerek bitirmek istiyorum. Türkiye’de Almanlar genellikle dakik, düzenli ve çalışkan vs. olarak algılanıyorlar. Bu olumlu olarak değerlendirebileceğimiz önyargı ama Türkiye’deki gerçeklerle pek örtüşmüyor. Bu örtüşmemeye birçok açıklama getirilebilir. Ancak Türkiye’deki yabancı mevzuatının ‘sıradan Almanlar’ı düzenli olarak emek piyasasına kolay dâhil etmediğini söyleyebiliriz. Bu nedenle yeni kurulmuş Göç İdaresi devreye girdikten ve eski sistemden yeni sisteme aşama aşama geçildikten sonra yaşanan ‘geçiş kargaşası’ diyebileceğimiz sorunları dikkate almadığımızda dahi yabancılar mevzuatının, Almanları düzensizleştirdiğini söyleyebiliriz. Umarım bu provokatif varsayım bize yabancılar mevzuatını tartışmak için bir vesile olur...

Kaynakça

Abadan-Unat, N. (2006). Bitmeyen Göç. Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Balkır, C. (2008). Uluslararası Emeklilik Göçünün Ekonomik ve Sosyal Etkileri: Antalya Örneği. Antalya: Kutlu ve Avcı.

Bauder, H. (2013). Why We Should Use the Term Illegalized Immigrant. RCIS Research Brief 2013 No. 1

Baysam, A. (2013). Heute Studium, morgen Abwanderung? Deutsch-türkische AustauschstudentInnen in Istanbul. B. Pusch (Ed.), Transnationale Migration am Beispiel Deutschland und Türkei içinde (s. 267-278). Würzburg: Springer VS.

Demm, E. (2005). Zwischen Kulturkonflikt und Akkulturation. Deutsche Offiziere im Osmanischen Reich. Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 53, 691-715.

Dietrich, A. (1998). Deutschsein in Istanbul. Nationalisierung und Orientierung in der deutschsprachigen Community von 1843 bis 1956. Opladen: Leske + Budrich.

Ekşi, N. (2014). The New Turkish Law on Foreigners and International Protection: An Overall Assessment, Schriften zum Migrationsrecht 17, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.

Elitok Paçalı, S. (2013). Turkey's Prospective EU Membership from a Migration Perspective: Two Steps Forward, One Step Back? Perceptions. Journal of International Affairs, 18/3, 1-11.

Erbaş, S. (1997). EU-Bürger in der Türkei: Stand und Perspektiven. Unter besonderer Berücksichtigung der Situation der deutschen Staatsbürger. Konrad Adenauer Stiftung (Ed.), XII.

Journalistenseminar. Probleme von Ausländern in Deutschland und in der Türkei und die Rolle der Medien içinde (s. 72-98). İstanbul: KAS.

Erder, S. ve Kaşka, S. (2003). Irregular Migration and Trafficking in Women: The Case of Turkey. Cenevre: IOM.

Erder, S. ve Yüksek, D. (2013). Die türkische Migration nach Westeuropa und die Migrationsstudien in der Türkei. B. Pusch (Ed.), Transnationale Migration am Beispiel Deutschland und Türkei içinde (s. 49-64). Würzburg: Springer VS.

Erdoğan, M.M. ve Kaya, A. (Der) (2015). Türkiye'nin Göç Tarihi. 14 Yüzyıldan 21 Züzyıla Türkiye'ye Göçler. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Griese, H. ve Sievers, I. (2010). Bildungs- und Berufsbiographien erfolgreicher Transmigranten. Aus Politik und Zeitgeschichte, 46-47, 22-28.

İçduygu, A. (2004a). Türkiye'de Kaçak Göç. İstanbul: İTO.

İçduygu, A. (2006). The Labour Dimensions of Irregular Migration in Turkey. CARIM Research Report (2006/05), http://cadmus.eui.eu/dspace/bitstream/1814/6266/1/CARIM-RR2006_05.pdf.

İçduygu, A. ve Kirişçi K. (Der.). (2009). Land of Diverse Migrations. Challenges of Emigration and Immigration in Turkey. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Ihlamur-Öner, Suna Gülfer (2013). Turkey's Refugee Regime Stretched to the Limit?. Perceptions. Journal of International Affairs, 18/3, 191-228.

ILO (2004). Towards a Fair Deal for Migrant Workers in the Global Economy. (<http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc92/pdf/rep-vi.pdf>)

Kaiser, B. (2004). German Migrants in Turkey: The 'Other Side' of the Turkish-German Transnational Space. Faist, Th. ve Özveren, E. (Ed.), Transnational Social Spaces. Agents, Networks and Institutions içinde (s. 91-110). Aldershot: Burlington.

Kaiser, B. (2012). 50 Years and Beyond: The “mirror” of Migration – German Citizens in Turkey. Perceptions. Journal of International Affairs, 17 (2), 113-124.

Kaya, A. ve Adaman, F. (2011). The Impact of Turkish-Origin Returnees/Transmigrants on Turkish Society. Ozil, Ş., Hoffmann, M. ve Dayıoğlu, Y. (Ed.), 50 Jahre türkische Arbeitsmigration içinde. Göttingen: V&R, 37-57.

Kirişçi, K. (1995). Post Second World War Immigration from Balkan Counties to Turkey. New Perspectives on Turkey (12), 61-77.

Kirişçi, K. (1995). Post Second World War Immigration from Balkan Counties to Turkey. New Perspectives on Turkey (12), 61-77.

Kirişçi, K. (2002). Justice and Home Affairs. Issues in Turkish-EU Relations. İstanbul: TESEV.

Kirişçi, K. (2012). Turkey's New Draft Law on Asylum: What to Make of It? Tolay, Elitok, S. ve Straubhaar, Th. (Der). Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities içinde, Hamburg: HWWI Publications, 63-83.

Kubaseck, Ch. ve Seufert, G. (2008). Deutsche Wissenschaftler im türkischen Exil. Die Wissenschaftsmigration in die Türkei, 1933–1945. Würzburg: Ergon.

Kummer, v. M. (Der). (2009). Deutsche Präsenz am Bosphorus/Boğaziçi'ndeki Almanya. İstanbul, Generalkonsulat der Bundesrepublik Deutschland İstanbul.

Özbek, Y. (2010). Almanya'dan Türkiye'ye Ulusaşırı Göç. Pusch, B. ve Wilkoszewski, T. (Ed.), Türkiye'ye Uluslararası Göç. Toplumsal Koşullar – Bireysel Yaşamlar içinde (s. 159-170). İstanbul, Kitap.

Özgür, N. (2011). Praxis der Asylverfahren in der Türkei: Flüchtlingsleben in Konya. B. Pusch & U. Tekin (der.). Türkei und Migration: Migrationsbewegungen im Rahmen der Eingliederung in die Europäische Union içinde (s. 207-226). Würzburg, Ergon Verlag.

Pusch, B. (2010). İstenen ve İstenmeyen Konuklar: Türkiye'deki Yabancıların İş Karşındaki Durum. Pusch, B. ve Wilkoszewski, T. (Ed.), Türkiye'ye Uluslararası Göç. Toplumsal Koşullar – Bireysel Yaşamlar içinde (s. 75-88). İstanbul, Kitap.

Pusch, B. (2013). Karşı İstikametten Göç: Türkiye'deki Yüksek Vasıflı Alman Kadınlar. Sosyoloji Dergisi (Özel Sayı: Göç), 3(27), 123-149.

Pusch, B. ve Aydın, Y. (2012). Migration of highly qualified German citizens with Turkish background from Germany to Turkey: Socio-political factors and individual motives. International Journal of Business & Globalisation (Special Issue: Exploing Careers of Skilled Immigrants in the Middle East), 8 (4), 471-490.

Pusch, B. (2015). Dual Citizenship in the Transnational German-Turkish Space. İstanbul: IPC-Mercator Policy Brief. (http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2015/02/Barbara-push-feb_son1.pdf).

Pusch, B. ve Splitt, J. (2013). Binding the Almancı to the “Homeland” - Notes from Turkey. Perceptions. Journal of International Affairs, 18/3, 129-166.

Pusch, B. ve Splitt, J. (2015). Türk-Alman Göç Araştırmalarının 50 Yılı. Prof. Dr. Nermin Abadan-Unat'tan Otobiyografik bir Değerlendirme. İstanbul: Orient-Institut İstanbul (http://www.perspectivia.net/content/publikationen/pera-blaetter/28/barbara-pusch_tuerk/view?searchterm=Pusch%20splitt%20%20otobiyografik)

Pusch, B. ve Wilkoszewski, T. (Ed.). (2010). Türkiye'ye Uluslararası Göç. Toplumsal Koşullar – Bireysel Yaşamlar, İstanbul, Kitap.

Radt, B. (2006). Von der Teutonia bis zur Brücke – Zur Deutschsprachigen Infrastruktur in Istanbul. Zeitschrift für Türkeistudien, 19 (1), 152-159.

Rittersberger-Tılıç, H. (1998). Vom Gastarbeiter zum Deutschler. Die Rückkehrgemeinschaft in einer türkischen Kleinstadt. Potsdam: Berlin Brandenburg.

Sezer, K. ve Dağlar, N. (2009). Die Identifikation der TASD mit Deutschland – Abwanderungsphänomen der TASD beschreiben und verstehen. Krefeld/Dortmund: Futurorg.

Sievers, I., Griese, H. ve Schulte, R. (2010). Bildungserfolgreiche Transmigranten. Eine Studie über deutsch-türkische Migrationsbiographien. Frankfurt: Brandes & Apsel.

Tokgöz, G., Erdoğan, S. & Kaşka, S. (2012). Türkiye'ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin işgücü Piyasasındaki Durumları. İstanbul, IOM.

Tolay, Juliette (2012). "Turkey's "Critical Europeanization:" Evidence from Turkey's Immigration Policies. Tolay, Elitok, S. ve Straubhaar, Th. (Der). Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities içinde, Hamburg: HWWI Publications, 39-61.

Kanunlar

2007 sayılı Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Meslek ve Sanatlar Hakkında Kanun

4817 sayılı 'Yabancıların Çalışma İzini Hakkında Kanun'

4866 sayılı 'Türk Vatandaşlığı Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun'

5543 sayılı 'İskân Kanununu'

5683 sayılı 'Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun'

6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası

6458 sayılı 'Yabancılar ve Uluslararası Korunma Kanunu'

'Yabancı İstihdam Kanunu Tasarısı'

4. BÖLÜM

Göç ve Güvenlik

Türkiye’de Zorunlu Göç ve Kente Uyum Süreci: Muş Örneği

Reşat AÇIKGÖZ¹

Mustafa GÜNERİGÖK²

ÖZET

Türkiye’de çatışma/şiddet kaynaklı zorunlu göç, Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde 1980’lerin ortalarında başlayan ve 1990’ların ilk yarısında şiddetlenen çatışma ortamının bir sonucudur. Bölgedeki çatışma ortamının bir neticesi olan göçler iki doğrultuda gerçekleşmiştir. Birincisi, göçlerin çoğunlukla kırsal kesimden kentlere doğru gerçekleşmesi, ikincisi ise göçlerin yönünün çoğunlukla Doğu bölgelerinden Batı bölgelerine (özellikle İstanbul, Bursa, İzmir ve Mersin gibi büyük kentlere) doğru olmasıdır. Zorunlu göçlerle ya da gönülsüz olarak büyük kentlere göç edenler, gittikleri yerlerde büyük sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Bu sıkıntıların başında ise “kente uyum” sorunu gelmektedir. Göç edilen yerde barınma, iş bulma, kültürel uyumsuzluk, yabancılaşma, dışlanma vb. sorunlarla karşılaşan göçmenler, bu sorunların üstesinden gelmek için öncelikle akrabalık, hemşerilik, komşuluk ve cemaat gibi toplumun geleneksel dayanışma ağlarına başvurmuşlardır. Ancak, bu ağlar göçmenlerin kente tutunmalarını kolaylaştırmış olsa da, onların sancılı bir süreci yaşamalarını engelleyememiştir. Bununla birlikte, göç edilen bütün kentlerde göçmelerin benzer bir süreci yaşadıklarını söylemek mümkün değildir. Zira hem Batı ve Doğu kentleri arasında hem de görece büyük ve küçük kentler arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, zorunlu göç sürecinde Muş’un kırsalından Muş merkeze göç eden bir aile ile İstanbul’a göç eden bir aile arasında hem kente uyum sürecinde hem de karşılaşılan problemler açısından önemli farklılıklar vardır. Bu çalışmada, zorunlu göç sonucu Muş’un kırsal kesiminden Muş şehir merkezine göç edenlerin kent hayatıyla bütünleşmelerinin, diğer büyük kentlere nazaran, daha kolay gerçekleştiği varsayılmaktadır. Çalışmada özellikle 1990 yılından sonra zorunlu göç

---

¹ Yrd.Doç.Dr., Muş Alparslan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, acikgozresat@hotmail.com

² Dr., Muş Alparslan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, mustafagunerigok@gmail.com

nedeniyle Muş merkeze göç edenlere yönelik bir alan araştırması (anket uygulaması) yapılmış; elde edilen bulgular zorunlu göç ve kente uyum süreci bağlamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zorunlu göç, kente uyum süreci, yoksulluk, işsizlik, dışlanma.

GİRİŞ

Zorunlu göçler Türkiye'nin toplumsal ve siyasi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Zorunlu göçler bağlamında Türkiye, tarihte hem ülke dışından göç alan hem de ülke dışına göç veren bir ülke olmuştur. Osmanlı döneminde konar-göçer aşiretlerin yerleşik hayata geçirilmesi, 1860'lardaki büyük Kafkas göçü, Ermenilere yönelik Tehcir Kanunu, 1930'larda Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan "nüfus mübadelesi" antlaşması, 1937-38 Dersim ayaklanması sonucu yaşanan göçler, iskân politikalarına ve zorunlu göçlere örnek gösterilebilir. Yine, 1934 tarihli İskân Kanunu sonrası yaşanan göçler, 1964 yılında Kıbrıs olayları gerekçe gösterilerek İstanbul'da yaşayan binlerce Rum'un zorla göç ettirilmesi ve 1980'lerde Balkan ülkelerinden gelen göçler de zorla göçün başka örnekleridir.

Ancak, bugün Türkiye'de zorunlu göç denilince daha çok 1990'lardaki silahlı çatışma ortamı sonucunda kırsal kesimlerden kentlere yönelik yaşanan göçler akla gelmektedir. Bunun nedeni, belki de 1990'larda yaşanan olayların ve göçlerin tarihsel açıdan yaşadığımız döneme daha yakın ve ülke içi çatışma/şiddet kaynaklı olmasıdır. Ama bu, tarihsel uzaklık nedeniyle diğer olayları (zorunlu göç vakalarını) daha önemsiz kılmaz. Burada sadece toplumsal bilinç noktasında ve olayların güncelliği bakımından bir ayırım yapılabilir.

1990'larda Türkiye'nin doğusunda yaşananlar, istemsiz bir şekilde kırsal kesimlerden kentlere- özellikle büyük kentlere- doğru büyük bir göç dalgasını başlatmış, bu göçlere bağlı olarak da kentlerde sosyo-ekonomik, kültürel, psikolojik ve kentsel birtakım yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Zorunlu göç sonucu kentlere akın eden kişiler kırsal yaşamla kentsel yaşamın farklılığı, barınma, iş, konut, kente uyum, yabancılaşma, dışlanma, dil problemi ve psikolojik problemler gibi çeşitli sorunlarla karşılaşmışlardır. Sosyal devlet imkânlarının azlığı/yokluğu, geleneksel dayanışma ağlarının yetersizliği, yabancı ortamda bulunma tedirginliği, mesleki becerilerden yoksunluk gibi faktörler de karşılaşılan sorunların üstesinden gelinmeyi güçleştirmiştir. Sonuçta zorunlu

göçle büyük kentlere göç edenler, uzun süreli işsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanma riskiyle birlikte yaşamak zorunda kalmışlardır.

Zorunlu göçün ortaya çıkardığı önemli sorunlardan biri de kente uyum sorunudur. Kent ve kırsal; sosyo-ekonomik, politik, kurumsal, sosyal hizmetler ve imkânlar açısından birbirinden oldukça farklı iki yaşam alanını temsil ederler. Haliyle uzun süre kırsal yaşama (doğayla iç içe olma, geçim ekonomisine dayalı bir yaşam, geleneksel yaşam tarzı vs.) alışmış olanların, yeni kentsel yaşam alanlarında çeşitli sorunlarla karşılaşmaları kaçınılmazdır. Ancak, kentsel ortamdaki sorunların varlığı ve çokluğu, göç edenlerin tamamen edilgin bir durumda kalmalarına yol açmamış, aksine sorunların üstesinden gelmek için onları büyük bir hayat mücadelesi içerisine koymuştur. Farklı geçim yollarının keşfedilmesi, enformel ve kayıt dışı sektörün yoğun bir şekilde kullanılması, çocukların çalıştırılması, çeşitli yardım ve dayanışma ağlarına girme gibi yollara başvuruyla karşılaşılan sorunların üstesinden gelmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada, zorunlu göçle kente uyum süreci arasındaki ilişki Muş ili özelinde ele alınmaktadır. Muş'un hem doğuda yer alması, hem göç edilen diğer şehirlere göre nispeten daha küçük olması, hem de şehirde geleneksel aşiret ve akrabalık bağlarının güçlü olması, şehre göç edenlerin daha rahat bir uyum sürecinden geçmelerini sağlamıştır denilebilir. Ancak bu, şehre göç edenlerin hiçbir sorunla karşılaşmadıkları ve göç edenlerin hepsinin aynı veya benzer bir durumla karşılaştıkları anlamına gelmemektedir.

1990'lı Yıllar, Köy Boşaltmaları ve Zorunlu Göçler

Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri* 1984-1999 yılları arasında devlet veya devlete ait güvenlik birimleri ile silahlı örgüt PKK arasında yaşanan

---

* Kürtlerin yoğunlukta olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri, Cumhuriyet tarihi boyunca siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan birçok sorunun çözüme kavuşmadan süregeldiği bölgeler olmuştur; bu yüzden de ülkenin toplumsal açıdan en kırılgan bölgeleri arasında yer almaktadır. Bölgedeki başlıca sorunlar ise aşiret yapısı,

yoğun bir çatışma ortamına sahne olmuştur. “Doksanlar tecrübesi” olarak anılan bu yoğun çatışma dönemi, hacimce önceki dönemlerle kıyaslanmayacak bir boyuttaydı (Kurban ve Yeğen, 2012, s.49). Çünkü çatışmalar sadece asker ve sivil can kayıplarına ve yaralanmalara/sakatlanmalara yol açmamış, aynı zamanda bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını da derinden etkilemiştir. 1990’lı yılların ilk yarısında ise çatışmalar daha da yoğunlaşmış, buna bağlı olarak da güvenlik gerekçesiyle köy boşaltmaları, faili meçhul cinayetler, mülkiyete zarar verme, işkenceler ve baskılar gibi yaygın insan hakları ihlalleri yaşanmıştır. Çatışmaların sivil halk açısından en önemli sonucu, belki de yöre halkının geleneksel yaşamlarından koparılıp kentlere göç etmek zorunda bırakılmasıdır.

Köy boşaltmaları ve başta en yakın kentsel yerleşim birimleri olmak üzere kentlere doğru yaşanan zorunlu göçler, çoğunlukla 1992-1994 yılları arasında yaşanmıştır. Göç edenlerle ilgili 11 ilde yapılan bir araştırmaya göre, göç edenlerin yaklaşık %92’si 1984-1997 yılları arasında göç etmiştir (Göç Platformu, 2011, s. 32). TBMM tarafından hazırlanan *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*’na göre köy boşaltmalarının ardında yatan nedenler şunlardır:

1- *Köylülerin köylerini terk etmeleri*: Silahlı illegal örgütlerin lojistik desteğini kesmek için 1990’dan sonra birçok ilde mera yasağı uygulanmaya konmuş, bunun sonucunda da bölgenin başlıca geçim kaynağı olan hayvancılık olumsuz etkilenmiş, hatta bitme noktasına gelmiştir. Gerek örgütün eylemleri, gerekse sürdürülen operasyonlar ve çatışmalar nedeniyle köylüler tarımsal faaliyetlerini sürdüremez hale gelmişlerdir. Köylülere geçici Köy Koruculuğu almaları istenmiş; bazı köyler bunu kabul ederken bazıları ise kabul etmemiştir.

---

ekonomi, eğitim ve sağlık altyapılarının zayıflığı, devletin askeri varlığı ve Kürt kimliğinin yok sayılmasıdır (Kurban vd., 2008: 21).

Koruculuğu kabul eden köylere örgüt baskısı yoğunlaşmış, etmeyenlere ise güvenlik birimleri kuşku ile yaklaşmıştır; kontroller ve operasyonlar da koruculuğu kabul etmeyen bu köyler üzerinde yoğunlaşmıştır. Yerleşim birimlerinin hem güvenliğinin sağlanamaması hem de geçim kaynaklarının yok olması, buralarda yaşamı çekilmez hale getirmiştir. Sonuçta köylerdeki insanların güvenliğinin, geçiminin, eğitim, sağlık ve diğer hizmetlerinin sağlanamaması, köylüleri yerleşim yerlerini terk etmeye zorlamıştır.

2- *Silahlı örgütler tarafından köylerin ve mezraların boşalttırılması:* Rapora göre, örgüt kendine lojistik destek sağlamayan ve özellikle koruculuğu kabul eden yerleşim birimlerine baskısını arttırmıştır. Zorunlu göçün bir nedeni de bu baskılardır.

3- *Güvenlik birimlerince boşaltılan köyler ve mezralar:* Koruculuk sistemini kabul etmeyen köyler, güvenliklerinin sağlanamayacağı gerekçesi veya PKK'ya yardım edecekleri endişesiyle güvenlik birimlerince boşaltılmıştır. Ancak rapora göre, bu uygulama yasal çerçevede yapılmamış, güvenlik birimlerince fiilen gerçekleştirilmiş ve özellikle 1992-94 yıllarında yaygınlık kazanmıştır. Ayrıca, köy boşaltmaları yasal bir çerçevede yapılmadığı için, köylerini terk etmek zorunda kalanlara devlet tarafından iskân, iaşe ve diğer hizmetler sağlanamamıştır (TBMM, 1998, s. 31).

Raporda ayrıca, zorunlu göçün nedenleri olarak şunlara da yer verilmektedir:

- Olağanüstü Hal uygulaması, OHAL'in baskıya dönüşen uygulamaları,
- Yayla yasağının uygulanması,
- Kırsal yerleşimlerde çatışmalardan kaynaklanan can güvenliği riski,
- Güvensizlik ve şiddet ortamından uzaklaşma isteği,
- Hane halkı reislerinin çocuklarının geleceği için duydukları kaygılar,
- Çatışma ortamının ailelerin ve işletmelerin ekonomik işleyişini bozması,

- Özel birlikler, özel kuvvetler ve koruculuk sisteminden kaynaklanan rahatsızlıklar,
- Silahlı illegal örgütlerin baskısı,
- Birçok bölgede uygulanan gıda ambargosu,
- Siyasi faili meçhul cinayetlerin işlenmesi (TBMM, 1998, s. 71-72).

TBMM raporunda zorunlu göçün nedenleri olarak belirtilen unsurlar başka araştırmalar tarafından da desteklenmiştir. Göç Platformunun 11 ili kapsayan araştırmasında 1541 katılımcıya birtakım unsurların göç olayı üzerinde etkili olup olmadığı sorulmuş; elde edilen bulgular hem genel olarak hem de il bazında değerlendirilmiştir. Buna göre, genel oranlara bakıldığında, şu sonuçlar ortaya çıkmıştır. Katılımcılara göre, zorunlu göç hareketinde geçim sıkıntısı ve işsizlik %12,1, dinsel baskılar %0,8, eğitim olanaklarının yokluğu %7,5, sağlık sorunlarının varlığı %5,4, kan davası ise %1,8 oranında etkili olmuştur. Buna karşın can güvenliği sorunu %63,8, yerleşim alanlarının boşaltılması %60,8, koruculuk baskısı veya dayatması %65,9, yayla yasağı %36, gıda ambargosu %26,2, güvenlik güçlerinin baskıları ve OHAL uygulamaları %77,5, PKK baskısı ise %1,4 oranında etkili olmuştur (Göç Platformu, 2011, s. 33-37). Zorunlu göçte en etkili unsur olarak %77,5'lik oranla güvenlik güçlerinin baskıları ve OHAL uygulamalarının ön plana çıkması, buna karşın PKK baskısının düşük çıkması (%1,4), oldukça dikkat çekmektedir.

Sonuçta yukarıda bahsedilen nedenlere ve faktörlere bağlı olarak 1990'lı yıllarda Türkiye'nin güneydoğu kırsalında büyük bir göç dalgası yaşanmıştır. İnsan Hakları Raporuna göre (1995), göç edenlerin bir kısmı Diyarbakır, Van, Hakkâri ve Elazığ gibi bölgedeki yerleşim merkezlerine, bir bölümü de İstanbul, İzmir, Mersin, Bursa, Adana ve Antalya gibi batıdaki şehirlere göç etmiştir (TBMM, 1998, s. 26). Göçler ülke içiyle sınırlı kalmamış, uluslararası bir boyut da kazanmıştır. Kurban ve diğerlerinin (2008, s.22) belirttiklerine göre, 1990'larda yaklaşık 12 bin kişi Irak'a kaçmış, bunlardan 9 bini Mahmur mülteci kampına yerleştirilmiştir. Pek çok kişi de siyasi sığınmacı olarak Avrupa Birliği ülkelerine göç etmiştir. Bu göçler de Avrupa'daki Kürt diasporasını beslemiştir.

Ulusal ve uluslararası kuruluşlara göre, 1990'lı yıllardaki çatışma döneminde Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşayan yaklaşık 4 milyon kişi yerinden olmuştur (Yükseker, 2012, s. 233). TBMM raporuna göre 1997 yılı itibariyle 905 köy ile 2523 mezra boşaltılmış, 378.335 kişi göç etmiştir (Ünalın vd., 2008, s.74). Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün (HÜNEE) yapmış olduğu *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması* bulgularına göre ise 1986-2005 yılları arasında güvenlik nedenleriyle göç edenlerin oranı bir milyon iki yüz bin civarındadır.* Bu araştırmaya göre, göç edenlerin %80'i kırsal, %20'si ise kentsel çıkışıdır. Göç edenlerin %59,6'sı erkek, %40,4'sü ise kadındır. Göç eden nüfusun %9,7'sini 15 yaşın altındaki çocuklar, %86,1'ini 15-64 yaş grubu çalışma çağında yer alanlar, %4,2'sini ise 65 yaş ve üzeri kişiler oluşturmaktadır (HÜNEE, 2006, s. 61).

Göç edenler, göç ettikleri yerlerde barınma, iş ve çalışma hayatı, kente uyum gibi konularda büyük sıkıntılar yaşamışlardır. HÜNEE'nin araştırma bulgularına göre, göç eden nüfusun önemli bir kısmı kentlerin gecekondulu mahallelerinde ve sağlıksız çevre koşullarında, yeterli iş ve gelir imkânlarından yoksun bir şekilde yaşamak durumunda kalmıştır (HÜNEE, 2006, s. 5).

Göç olayında devlet ve devlete ait kamu kurumları da ciddi bir faaliyet içerisinde bulunmamıştır. TBMM raporuna göre, devlet ve yerel yönetimler göçü yönetmekte aciz kalmıştır. Devlet, köyleri boşaltılan insanların güvenli bir yere yerleştirilmesinde, iş ve iskânlarında bir sorumluluk üstlenmemiş veya son derece isteksiz davranmıştır. Sonuçta “göç etmek zorunda bırakılan yurttaşların mağduriyetlerini giderme, hak ve hukuklarını sağlamaya yönelik devletin çaba ve girişimleri yetersiz kalmış; bu yurttaşlarımızın yaşam, barınma, çalışma,

---

* TRT'nin yapmış olduğu *Zorunlu Hayat* adlı belgeselde ise yaklaşık üç bin köyün boşaltıldığı, dört milyona yakın insanın da büyük şehirlere sığındığı belirtilmektedir.

mülkiyet, sağlık eğitim, dolaşım gibi temel insan hakları ihlal edilmiştir” (TBMM, 1998, s.72).

Zorunlu Göç ve Yerinden Edilme

Gerçekleşme biçimine göre göçleri çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Göç süresi baz alındığında geçici/kalıcı göçler, göç eden nüfus baz alındığında bireysel/kitlesel göçler, ülke sınırlarını geçip geçmeme baz alındığında iç göçler/dış göçler, göç etme kararı baz alındığında gönüllü/gönülsüz (zorunlu) göçler şeklinde kaba bir sınıflandırma yapılabilir. Sonuçta bugün karşı karşıya olduğumuz gerçek, Kümbetoğlu'nun (2012,s. 82) belirttiği gibi, çok sayıda insanın kendi vatanlarını, yaşanan çatışmalar, iklim felaketleri, ekonomik krizler ve toplumsal alt üst oluşlar yüzünden zorunlu ya da gönüllü olarak terk etmesidir.

Göçün zorunlu olup olmadığı, göç kararının alındığı sürece bağlıdır. Göç kararı, göç eden insan veya gruplarca gönüllü olarak alınmışsa ve göç eylemine katılanlar bu harekete kendi istekleriyle katılmışlarsa, bu göç “isteğe bağlı göç” veya “gönüllü göç”; belirli bir bölgenin toplumsal, ekonomik, kültürel veya doğal ortamı o bölgede yaşamı olanaksız kılmış, insanların yaşamasına imkân sağlamayacak bir durumu ortaya çıkarmışsa, buradan dışarıya gerçekleşen göç de “isteğe bağlı olmayan göç” veya “zorunlu göç” olarak adlandırılmaktadır (Göç Platformu, 2011,s. 19).

Türkiye’de 1990’lı yıllarda silahlı çatışma ortamı ve güvenlik nedenlerinden dolayı meydana gelen göçler, çoğunlukla zorunlu göç kapsamında ele alınmaktadır. Konuyu araştıran TBMM komisyonu da, mevcut durum için “boşaltılan köyler, göçe zorlanan yurttaşlar” başlığını kullanmıştır (TBMM, 1998, s.11). Komisyona göre, “göç etme kararı göç eylemine katılan, bu eylemi gerçekleştiren nüfus tarafından ‘baskı ve zor uygulamaları’ sonucu verilmiş, bir başka irade tarafından uygulanmış ya da yerleşim alanında ortaya çıkan doğal, sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik koşullar, yerleşim alanında yaşamayı çok

zor hale getirmiş, göç kararının temel belirleyeni olmuşsa bu tür göç” zorunlu göç olarak adlandırılmalıdır (TBMM, 1998, s. 71).

Zorunlu göç, kişilerin kendi iradeleri dışında buldukları yerleşim yerlerini terk etmek zorunda kaldıkları bir göç hareketidir. Zorunlu göç sonucu buldukları yerleri terk etmek zorunda kalanlar için literatürde daha çok “yerinden edilmiş kişiler” tabiri kullanılmaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan *Ülke İçinde Yerinden Olmaya İlişkin Yol Gösterici İlkeler*'e göre, yerinden edilmenin gerçekleşmesi için kişilerin “sürekli yaşamakta oldukları yeri terk” etmiş olmaları gerekir (HÜNEE, 2006, s.61).

Zorunlu göç sonucu buldukları yerleri terk etmek zorunda kalanlar, göç ettikleri yerlere (ülke içi ve ülke dışı) göre farklı kategorilerde değerlendirilmektedir. Hazan'ın (2012, s.183-184) belirttiğine göre, mekân esas alındığında, uluslararası sınırı geçenler “mülteciler”, “sığınmacılar” ve “uluslararası göçmenler” gibi terimlerle, kendi ülkelerinin sınırları içinde kalanlar ise “ülke içinde yerinden edilmiş kişiler” veya “ülke içi göçmenler” olarak adlandırılmaktadır. Bu sınıflandırma esas tutulduğunda Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği verilerine göre, 2010 yılı sonu itibarıyla 15,4 milyon mülteci, 27,5 milyon ülke içinde yerinden edilmiş kişi bulunmaktadır.

Sayısal açıdan mültecilerden daha çok olmalarına rağmen, ülke içinde yerinde edilmiş kişiler uzun yıllar uluslararası hukuki bir statü kazanamamışlardır. Yerinden edilmiş kişiler ancak, Kurban'ın da (2008, s. 55) belirttiği gibi, iç savaş ve çatışmaların yoğun bir şekilde görüldüğü Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası hukukun konusu olmaya başlamıştır. Soğuk Savaş'tan sonra ise hem zorunlu göçleri durdurmak veya engellemek için hem de yerinden edilmiş kişilere yardım ve koruma sağlayacak uluslararası bir rejim kurma arayışları, Birleşmiş Milletleri 1990'ların başında harekete geçmeye zorlamıştır. Bunun üzerine hazırlanan *Ülke İçinde Yerinden Olmaya İlişkin Yol Gösterici İlkeler* 1998 yılında BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından kabul edilmiştir (Kurban, 2008, s. 56-57).

Birleşmiş Milletlerin konuya eğilmesi, hem ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin giderek artan sayısı hem de BM'nin konuyla ilgili hukuki bir metne sahip olmaması etkili olmuştur. Zira 1951 Birleşmiş Milletler Mülteci Sözleşmesi, sadece “ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden” zulme uğrama korkusu taşıyan *bireylere* koruma sağlamaktaydı. 1980'lerden sonra ise etnik ayrımcılık vb. nedenlerden ötürü kitlesel göçler meydana gelmekteydi. Batı Avrupa ülkelerinin bu kitlesel göçlerle baş etme durumu yoktu. Bu yüzden, zorunlu göç akımlarını kontrol altına alma ve engellemeye odaklanmaya başlandı. Ayrıca, zorunlu göç siyasi ve stratejik bir sorun, dolayısıyla bölgesel ve uluslararası güvenliği tehdit ettiği için de uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiştir (Kurban, 2008, s.56).

BM Yol Gösterici İlkeler'de *ülke içinde yerinden edilmiş kişiler*, “özellikle silahlı çatışmalardan, toplu şiddet durumlarından, insan hakları ihlallerinden, doğal veya insan eliyle yapılmış felaketlerden dolayı yaşadıkları yerleri terk etmiş olan ve uluslararası bir sınırı geçmemiş kişiler veya gruplar” olarak tanımlanmaktadır (Hazan, 2012, s. 193). Ünalın'a göre (2008,s. 9) ise her türlü yerinden olma durumu, iç savaş ve çatışmaların, doğal afetlerin ve kalkınma planlarının neden olduğu yer değiştirmelerdir. Bu tanımlarda doğal ve insani sebepler birlikte anıldığı için üçlü bir sınıflandırmaya daha gidilmiştir. Buna göre yerinden edilmenin nedenleri 3 grupta toplanabilir: felaket kökenli yerinden olma, kalkınma kökenli yerinden olma ve çatışma kökenli yerinden edilme (Ünalın vd., 2008, s.72). Keser ise yerinden edilmeye neden olan zorunlu göçleri doğa kaynaklı ve insan kaynaklı zorunlu göçler olmak üzere iki genel kategoride ele almakta; insan kaynaklı zorunlu göçleri de şiddet/çatışma nedenli zorunlu göçler (etnik, politik, kabilesel çatışma ve savaş nedenli göçler) ile şiddet/çatışma nedenli olmayan zorunlu göçler (insan kaynaklı ekolojik felaketler, barajlar, kamulaştırma, kalkınma politikaları, kentsel dönüşüm nedenli göçler) olmak üzere yine iki başlık altında değerlendirmektedir (Keser, 2011, s.11).

Bu sınıflandırmalar esas alındığında, Türkiye’de 1986-1999 yılları arasında yaşanan zorunlu göçlerin “çatışma kökenli yerinden edilme” veya “şiddet/çatışma nedenli zorunlu göçler” kapsamına girdiği görülür. Ülke içi çatışmalarda hükümetler taraf oldukları için “yerinden edilme olayları ya hükümetlerin ya da hükümetlerin çalıştıkları grupların doğrudan veya dolaylı baskısıyla gerçekleşmektedir” (Ünalın vd., 2008, s. 73). Sonuçta şiddet/çatışma nedenli zorunlu göçlere bağlı olarak meydana gelen göçler, hem ülkenin bölgesel sosyo-ekonomik yapısını oldukça olumsuz etkilemiş, hem bölgesel ve kırsal/kentsel nüfus dağılımında bir dengesizliğe yol açmış, hem de göç edilen yerlerde yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

TBMM Komisyonu, zorunlu göçle birlikte ortaya çıkan sorunları yerleşim, istihdam, eğitim, sağlık, sosyal ve diğer sorunlar başlıkları altında ele almakta ve belirtilen sorun alanlarında birçok sıkıntının olduğunu belirtmektedir (TBMM, 1998, s. 31-38). TBMM raporuna göre, göçün yönlendirilememesi sonucu kentlerde gettolar oluşmakta, göç alan kentler hızlı bir şekilde gecekondularla dolmakta, yapı denetimi sağlanamamakta, kentlerin alt ve üst yapıları yetersiz kalmakta ve sonuçta bu kentler köyleşmektedir. Yine rapora göre, yerleşim yerlerinin boşaltılmasından dolayı bölge ekonomisinde büyük kayıplar meydana gelmiş, bölgenin hayvansal ve tarımsal üretimi büyük ölçüde düşmüş, köylerinde üretici konumda olan insanlar göç ettikleri kentlerde tüketici haline gelmişlerdir (TBMM, 1998, s.72-73).

Zorunlu göç mağdurlarının önemli bir kısmının geri dönmeyecek olması da, yerinden edilme sorununu bir kentsel soruna dönüştürmektedir (Kurban, 2008, s.63). Zorunlu göç sonucunda kentsel yoksulluk, eğitim hakkından mahrumiyet, sağlık hizmetlerinden yararlanamama, sosyal güvenceden yoksunluk, işgücü piyasasına yeterince katılamama, işsizlik ve kentsel mekânlarda ayrımcılığa uğrama gibi çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır (Yükseker, 2008b, s. 220). Zorunlu göç ayrıca, tarımsal üretici konumda olan pek çok insanı kentlerde yoksul tüketiciler konumuna getirmiştir (Yükseker, 2008b, s. 222).

Yükseker'e göre, zorunlu göç veya yerinden edilmenin kentlerde yol açtığı önemli bir sorun da sosyal dışlanmadır. Yüksekere'e göre sosyal dışlanmanın bazı boyutları şunlardır: 1) geleneksel geçim kaynaklarından kopma ve bu kaynaklara ulaşamama, 2) sosyal yurttaşlık haklarından yararlanamama, 3) konut sıkıntısı, 4) işgücü piyasasında rekabet edememe ve yoksulluk, 5) çocuk emeğinin istismarı, 6) eğitim hakkı ve fırsatlarından yararlanamama, 7) kent ortamında ayrımcılığa uğrama. Zorunlu göç ayrıca, mekânsal olarak hem yatay bir yer değiştirmeye hem de dikey ve aşağıya doğru bir yer değiştirmeye yol açmıştır (Yükseker, 2012, s. 234, 237).

Zorunlu göç kentlerde hastalık, çocuk işçiliği, suç ve sokakta yaşama gibi başka sorunlara da yol açmıştır. Örneğin, zorunlu göç veya yerinden edilmenin bireylerin beden ve ruh sağlığını etkilediğinden bahsedilmektedir (Aker, 2008, s. 64). Keza, Diyarbakır'da kendileriyle görüşülen belediye yetkilileri, zorunlu göçle sokakta yaşayan çocukların sayısının artması arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu belirtmişlerdir (Yükseker, 2008b, s. 231). Yine, henüz bağımsız araştırmalarla desteklenmemesine rağmen, zorunlu göçlerle kentlerdeki suç oranlarının artışı arasında bir ilişki kurulabileceği tahmin edilebilir.

Zorunlu göçle kentlere gelenlerin karşılaştığı en büyük sorunlar şüphesiz yoksulluk, işsizlik ve barınma ile ilgili sorunlardır. Özellikle, mesleki beceriden yoksunluk ve dolayısıyla düzenli gelir getirici sürekli bir işe sahip olamamak, göçmenleri geçici ve kayıt dışı işlerde çalışmaya zorlamaktadır. Bu durum da onların yoksulluğunu kalıcı hale getirmektedir. Göçmenlerin kentlerde yaptıkları işlere bakıldığında, onların daha çok inşaat işçiliği, seyyar satıcılık, hamallık, katı atık toplama, ev temizliği, çocuk bakıcılığı, tarım işçiliği gibi geçici işlerde çalıştıkları görülmektedir (Çağlayan vd., 2011, s. 23). Göç Platformu'nun (2011, s.30) 11 ilde yaptığı araştırmaya göre de zorunlu göç mağdurlarının %82,2'sinin düzenli bir işi yoktur. Erkek işsizliği ya da düzensiz çalışma, hanedeki diğer üyelerin de (kadın ve çocuklar) çalışma hayatına girmesine ve okul çağındaki çocukların öğrenimlerini aksatmalarına veya terk etmelerine neden olmaktadır.

Devlet, geç de olsa, zorunlu göçlere bağlı olarak meydana gelen zararları telafi etmek için girişimde bulunmuş ve 5233 sayılı “Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun” (Tazminat Yasası), Temmuz 2004’te TBMM tarafından kabul edilmiştir. Yasa ağır aksak işlese de birçok kişi bu yasadaki faydalanmıştır. Önemli bir diğer nokta da sorunların sadece güvenlik politikalarıyla çözülemeyeceğinin anlaşılmasıdır. TBMM raporuna göre, güvenliği sadece askeri tedbirlerle sağlamak mümkün değildir. Bölgedeki insanların güvensizlik unsuru olmaktan çıkarılması, onların ancak aş, iş ve itibar sahibi olmaları, genel demokrasi koşullarında hak ve hukuklarının korunması, kimliklerine ve insanlık onurlarına saygı duyulması ile mümkün olabilir (TBMM, 1998, s.73). Yüksekler’e göre de (2008a, s. 46), Türkiye’de yaşam alanlarına dönüş; güvenlik sağlanmadan, korucu sorunu çözülmeyen, mülkiyet hakları iade edilmeden, maddi zararlar giderilmeden, mayınlar temizlenmeden ve genel anlamda bölgede barış tesis edilmeden gerçekleşmeyecek ve kalıcı olmayacaktır.

Araştırma Bulguları ve Sonuçlar

Muş, OHAL bölgesi ve mücavir alanı içinde yer alan 11 ilden biridir. TBMM raporuna göre, Muş’ta 13 köy ve 74 mezrada 1.161 hanede oturan 9370 kişi köy boşaltmalarına bağlı olarak zorunlu göç etmiştir. Bunlardan yarıdan fazlası (5658 kişi) geri dönmüştür (TBMM, 1998, s.12). Boşaltılan 13 köy ve bunlara bağlı mezralar, halk arasında “dağ köyleri” olarak bilinen köylerdir. 1990’lı yıllarda (özellikle 1993’te) köylerini terk etmek zorunda kalanların büyük çoğunluğu Muş merkeze, bir kısmı Diyarbakır ve Bingöl gibi çevre illere, bir kısmı da batıdaki büyük kentlere göç etmiştir. Muş merkeze göç edenler ise genellikle “kenar mahalle” olarak adlandırılan mahallelere (özellikle Muratpaşa mahallesine) yerleşmişlerdir.

Alan araştırması için ilkin valiliğe resmi bir yazı yazıldı ve hem 1990’larda zorla göç edenlerin adresleri talep edildi hem de alan araştırmasının yapılması için izin istenildi. Ayrıca, konuyla ilgili olarak bir vali yardımcısıyla da

görüşüldü. Fakat valilikten olumlu ve olumsuz herhangi bir cevap gelmeyince muhtarlarla bağlantıya geçildi ve üç mahalle muhtarından adresler temin edildi. Üç mahallede (Saray, Dere ve Muratpaşa mahallelerinde) 150 aileye 5'i açık uçlu olmak üzere 35 sorudan oluşan bir anket uygulandı. Anket sonuçları SPSS 17 paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri

Saha çalışması hane düzeyinde gerçekleştirilmiş ve çekirdek aile yapısı esas tutulmuştur. Görüşülen kişiler aile içindeki konumlarına göre (baba, anne, erkek çocuk, kız çocuk ve diğer şeklinde) kategorize edilmiştir. Buna göre, görüşülen kişilerin %50,7'si baba, %28,7'si anne, %7,3'ü erkek çocuk, %5,3'ü kız çocuk konumunda yer almaktadır. Görüşülen kişilerden diğer kategorisinde yer alanların oranı ise %8'dir. Bu kişiler de görüşme yapılan haneye birinci derecede akraba olan kişilerdir (amca, hala, kardeş, dede vb.).

Katılımcıların yaş dağılımlarına bakıldığında, en yüksek oranın orta yaş grubunda olduğu görülmektedir (45-54 yaş arasında olanların oranı %28,7, 35-44 yaş arasındakilerin oranı %26,7'dir.) Diğer yaş gruplarının oranları ise sırasıyla şöyledir: 55-64 yaş arası %16, 65 yaş ve üstü %12,7, 25-34 yaş arası %11,3, 15-24 yaş arası ise %4,7.

Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında ise büyük çoğunluğunun evli olduğu görülmektedir (%84). Bekâr olanların oranı %8,7, dul/eşi ölmüş olanların oranı %6'dır. Boşanmış/ayrılı ile çok eşli olanların oranı ise aynıdır: %0,7.

Öğrenim durumlarına göre katılımcılara bakıldığında, oldukça dikkat çeken bir tabloyla karşılaşmaktayız.

Tablo 1: Katılımcıların Öğrenim Durumları

Öğrenim durumu	Frekans	Yüzde	Yığılan yüzde
Okuryazar değil	55	36,7	36,7
Sadece okuryazar	13	8,7	45,3
İlkokul mezunu	45	30,0	75,3
Ortaokul mezunu	15	10,0	85,3
Lise mezunu	14	9,3	94,7
Üniversite mezunu	8	5,3	100,0
Total	150	100,0	

Öğrenim düzeyleri belirlenirken 25 yıl önceki eğitim sistemi esas tutulmuştur. Tabloda görüldüğü gibi en yüksek oran okuryazar olmayanlara aittir (%36,7). İkinci sırada ise %30'luk oranla ilkokul mezunları gelmektedir. İlkokuldan üniversiteye doğru gidildikçe oranlar düşmektedir. Sırasıyla ortaokul mezunu olanların oranı %10, lise mezunu olanların oranı %9,3, üniversite mezunu olanların oranı ise %5,3'tür. Okuryazar olup da herhangi bir okul bitirmemiş olanların oranı da %8,7'dir. Yığılan yüzdede görüldüğü üzere katılımcıların %75,3'ü ilkokul ve aşağısı bir öğrenim seviyesine sahiptir. Öğrenim seviyelerinin bu kadar yüksek oranda düşük çıkmasının temel nedeni, katılımcıların kırsal kökenli olmaları ve önemli bir kısmının da kadın olmasıdır. Zira görüşülen kişiler ile öğrenim durumları karşılaştırıldığında, görüşülen kişilerin önemli bir kısmının kadın (aile içinde anne konumunda) olduğu (%28,7), bunların da büyük çoğunluğunun okuryazar olmadığı (%80) ve ilkokul mezunu olduğu (%15,6) görülmektedir (toplam %95,6). Benzer bir durum, aile içinde baba konumunda olan erkekler için de geçerlidir; zira onlarda okuryazar olmayanların oranı %16,7, sadece okuryazar olanların oranı 15,4, ilkokul mezunu olanların oranı ise %42,3'tür (toplam %74,4). Görüşülen kişilerden diğer kısmında yer alanların da yarısı okuryazar değil, önemli bir kısmı da (%33,3) ilkokul mezunudur.

Mesleklerine ya da yaptıkları işlere göre değerlendirildiğinde katılımcıların önemli bir kısmının (%40) herhangi bir meslek sahibi olmadığı görülmektedir. Katılımcıların %16'sı esnaf olduğunu, %14,7'si işçi olarak çalıştığını, %10,7'si çiftçilik yaptığını, %4'ü ise memur olduğunu belirtmiştir. Diğer şikkını işaretleyenlerin oranı ise %14'tür. Bu soruda en yüksek oran olarak “mesleği yok” şikkının çıkması, yine katılımcıların kırsal kökenli olması ve önemli bir kısmının ev hanımı konumunda olması ile ilgilidir. Görüşülen kişiler ile icra ettikleri meslekleri kıyaslandığında kadınların %93,3'nün, kız çocukların ise %62,5'nin herhangi bir mesleği olmadığı görülmüştür. Kadınların geriye kalan oranı da (%6,7) herhangi bir mesleği olduğunu belirtmemiş, diğer şikkını işaretlemiştir. Yukarıdaki meslek oranları dikkate alındığında, kırsal kesimde tarım ve hayvancılıkla uğraşan zorunlu göç mağdurlarının göç ettikleri yerde çok fazla itibarlı mesleklerde çalışmadıkları sonucu çıkarılabilir.

Hanede yaşayan kişi sayılarına bakıldığında hanelerin çoğunlukla kalabalık ailelerden oluştuğu görülmektedir. Anket sonuçlarına göre hanelerin %0,7'sinde 1-2 kişi, %14,7'sinde 3-4 kişi, %32,7'sinde 5-6 kişi (bu en yüksek orandır), %29,3'ünde 7-8 kişi, %10,7'sinde 9-10 kişi ve %12'sinde 11 ve üzeri kişi yaşamaktadır. Hanede yaşayan kişilerin oranı Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki nüfus (özellikle kırsal nüfus) yapısıyla paralellik göstermektedir.

Göç Tarihi ve Nedenleri

Zorunlu göçle olan ilişkisini göstermek için katılımcılara hangi tarihlerde ve hangi sebeplerden ötürü göç ettikleri sorulmuştur. Çatışma/şiddet eksenli zorunlu göçün 1990'larda yoğunluk kazandığı ve göçün ardında yatan en önemli nedenin de köy boşaltmaları/yakmaları olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Göç edilen tarih, göçün yoğun yaşandığı yıllar göz önünde bulundurularak bir sınıflandırma yapılmıştır. Buna göre katılımcıların yarısından

fazlası (%53,3) 1993 yılında, %18,7'si 1990-1992 yılları arasında, %9,3'ü 1994 yılında, %7,3'ü 1995-1999 yılları arasında, %11,3'ü ise diğer yıllarda göç etmiştir. Genel olarak bakıldığında, %88,7 gibi yüksek bir oranla katılımcıların 1990'lı yıllarda göç ettiği anlaşılmaktadır. Geriye kalan oran ise muhtemelen 1980'lerin ikinci yarısına ve 2000'li yılların ilk yarısına aittir. Çünkü bu iki dönemde de çatışmalar yaşanmış ve buna bağlı olarak göçler meydana gelmiştir.

Göç edilen yere bakıldığında ise en yüksek oranın Muş merkeze bağlı köylere ait olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Göç Ettikleri Yerler

Nereden göç etmiş	Frekans	Yüzde
Muş merkez köyler	124	82,7
Muş ilçe ve ilçe köyleri	20	13,3
Diğer yerler	6	4,0
Total	150	100,0

Tabloda görüldüğü üzere katılımcıların büyük çoğunluğu (%82,7), Muş merkeze bağlı köylerden göç etmiştir. Katılımcıların %13,3'ü Muş iline bağlı ilçe ve ilçe köylerden, %4'ü ise diğer yerlerden göç etmiştir. Muş iline bağlı ilçelerden Varto ilçesi ve köylerinin, diğer yerlerden ise Bingöl, Diyarbakır ve Batman kırsalının ön plana çıktığı görülmüştür. Bu bulgulardan göçlerin hepsinin Muş'u çevreleyen kırsal alanlardan Muş merkeze yapıldığı anlaşılmaktadır.

“Niçin göç ettiniz?” sorusu katılımcılara çoktan seçmeli bir soru olarak soruldu. Buna göre, göçe neden olan unsurlar ve etki oranları aşağıdaki gibidir:

- Tehdit edilme: %53,3
- Köyün boşaltılması: %64,7

- Baskı ve şiddet görme (hem güvenlik güçleri hem de PKK tarafından): %65,3
- Koruculuğun dayatılması: %31,3
- Güvensiz bir ortamın olması: %50
- Yalnız kalmak: %13,3
- Diğer: %5,3.

Görüldüğü üzere göçte en fazla köy boşaltmaları ve baskı/şiddet görme unsurları etkili olmuştur. Bu sonuç, Türkiye'de zorunlu göçle ilgili yapılan diğer çalışmaların sonuçlarıyla paralellik göstermektedir (Bkz. Göç Platformu, 2011).

Muş merkeze göç edenlere, neden başka yere değil de Muş'a göç ettikleri sorulduğunda, yarıya yakını (%47,3), bunun nedeni olarak Muş'un yaşadıkları yere yakın olmasını göstermiştir. %35,3'ü Muş'ta akrabaları olduğu için, %10'u gidecek başka yerleri olmadığı için, %4,7'si ekonomik nedenlerden dolayı Muş'a göç ettiğini belirtmiş; %2,7'si ise diğer şıkkını işaretlemiştir. Verilerden anlaşılacağı üzere Muş'un tercih edilmesinin en önemli iki nedeni, yakın olması ve göç edenlerin Muş'ta akrabalarının bulunmasıdır.

Zorunlu göçle buldukları yerleşim alanlarını terk edenlerin büyük çoğunluğu göç hareketine tek başına katılmamış, aileleriyle, akrabalarıyla veya köylülerle hep birlikte göç etmiştir. Bu çalışmanın bulgularına göre zorunlu göçle Muş merkeze göç edenlerin %39,3'ü ailesiyle, %30 akrabalarıyla, %30,7'si de köylülerle hep birlikte göç ettiğini belirtmiştir.

Zorunlu Göç ve Kente Uyum Süreci

Zorunlu göçle kentlere göç edenlerin kentlerde karşılaştıkları problemler ve kent hayatına uyum sağlama süreci önemli bulunmuş; bu yüzden katılımcılara barınma, iş/işsizlik, iletişim kurma, dışlanma, güvende hissetme, psikolojik sorun, destek/yardım alma, uyum sağlama vb. değişkenler üzerinden sorular yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular aşağıda analiz edilmektedir.

Göç sonrası kente karşılaşılan ilk problemlerden birisi barınma ile ilgilidir. Muş merkeze göç eden zorunlu göç mağdurlarının önemli bir kısmı da bu sorundan etkilenmiştir. “Göç sonrası kentte ilkin nerede kaldınız?” sorusuna katılımcıların %56’sı ev kiraladığını, %18,7’si kendi evinde kaldığını, %14,7’si akrabalarının yanında kaldığını, %6,7’si gecekonduda, %4’ü ise çadırda kaldığını belirtmiştir. Verilerden anlaşılacağı üzere katılımcıların sadece %18,7’sinin kendisine ait bir evi bulunmaktadır. Geri kalanların barınma sorunu yaşadıkları yüksek bir ihtimaldir. Zaten çoğu katılımcı bu durumu sözlü olarak ifade etmiştir.

Kentte karşılaşılan ikinci önemli problem işle/çalışmayla ilgili olanıdır. Katılımcılara kente geldiklerinde ilkin ne tür işlerde çalıştıkları ve iş bulmakta zorlanıp zorlanmadıkları sorulmuştur. Çok az bir kısmı hariç, katılımcıların büyük çoğunluğu iş konusunda büyük sıkıntı yaşadığını, uzun süre işsiz kaldığını, daha çok hamallık, inşaat işçiliği, tarım işçiliği gibi geçici ve düzensiz işlerde çalıştığını beyan etmiştir. “Ne iş olsa çalışırdık” ifadesi, aslında onların içinde bulunduğu durumu özetlemektedir.

Zorunlu göçle kente gelenlerin kahir ekseriyeti göçten önce buldukları kırsal alanda tarım ve hayvancılıkla uğraştığı için kentte ilk başta mesleki beceri gerektiren işlerde çalışmaları mümkün olmamıştır. Zamanla bir kısmı esnaflık, memurluk ve ticaret alanlarında güvenceli iş sahibi olmuşsa da, arada geçen uzun zamana rağmen, önemli bir kısmı hâlâ geçici ve güvencesiz işlerde çalışmaktadır. Zira çalışmanın bulgularına göre, katılımcıların büyük kısmı göçten önce mesleki beceri gerektiren işlerle değil, tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, göçten önce katılımcıların %88’i kendilerine ait tarım ve hayvancılık işlerinde, %5,3’ü tarım işçisi olarak çalışmış, %3,3’ü çobanlık yapmış, %3,3’ü de diğer işlerde çalışmıştır.

Baba konumundaki hane erkeğinin işsiz kalması veya düzensiz çalışması, ailenin diğer fertlerinin de çalışmalarını zorunlu hale getirmiştir. Birçok ailede erkek çocuklar öğrenimlerini yarıda bırakarak çalışma hayatına girmek zorunda kalmışlardır. Bazı ailelerde ise hem kadınlar hem de kız çocukları haneye gelir

getirici işlerde çalışmışlardır. Görüşülen kişilerin %25,3'ü göç sonrası çocuklarını okula gönderemediklerini, buna karşın %53,3'ü ise çocuklarını okula gönderebildiklerini veya o dönemde çocukları olmadığını, daha sonra doğan çocuklarını ise okula gönderdiklerini belirtmiştir. Çocukların okula gönderme oranının yüksek çıkması, muhtemelen ailelerin kendi gelecekleri için çocuklarına duydukları umut ile ilgilidir. Zira birçok ailede zor hayat şartlarından ve yoksulluktan kurtulmanın çaresi çocuklarının iyi bir eğitim almalarına ve dolayısıyla iyi bir iş sahibi olmalarına bağlanmıştır.

Kente uyum sorunu ile ilgili olarak ayrıca katılımcılara zorunlu göç sonrası kent hayatına uyum sağlayıp sağlamadıkları sorulmuştur.

Tablo 3: Katılımcıların Kent Hayatına Uyum Sağlaması

Uyum sağlama	Frekans	Yüzde
Hayır, güçlük çekmedim	16	10,7
Evet, uzun süre güçlük çektim	82	54,7
Evet, kısa süre güçlük çektim	50	33,3
Diğer	2	1,3
Total	150	100,0

Tabloda görüldüğü üzere katılımcıların %10,7'si kent hayatına uyum sağlamada güçlük çekmediğini belirtirken %54,7'si uzun süre güçlük çektiğini, %33,3'ü ise kısa süre güçlük çektiğini ifade etmiştir. Uzun süre ve kısa süre güçlük çekme birlikte alındığında oran %88 olmaktadır. Bu da Muş gibi akrabalık ve aşiret bağlarının güçlü olmasından kent hayatına uyum sağlamanın çok fazla

güçlük çekilmeden aşıldığının varsayıldığı bir kentte dikkat çekici bir sonuç olarak görülmektedir.

Çalışmada uyum sağlamaya etki eden unsurlar ayrı ayrı olarak ele alınmıştır. Muş bölgesi etnik yapı açısından çoğunlukla Kürtlerden oluşmasına rağmen, zorunlu göçle kente gelenlerin iletişim konusunda kısmen de olsa güçlük çekmeleri bir başka dikkat çekici bulgu olarak durmaktadır. Katılımcıların %34,7'si göç sonrası kentte diğer insanlarla rahat bir şekilde iletişim kurabildiğini, %37,3'ü ise *kısmen* rahat iletişim kurabildiğini belirtmiştir. Buna karşın %27,3'ü ise rahat bir şekilde iletişim kuramadığını ifade etmiştir.

Uyum sağlamaya etki eden bir başka unsur da güvenlik ile ilgilidir. Zira uzun süre güvensiz bir ortamda kalanlar, kente geldiklerinde de uzun bir süre kendilerini güvende hissetmemişlerdir. Katılımcıların önemli bir kısmı (%42,7) kendilerini kentte güvende hissetmediklerini, %30,7'si güvende hissettiklerini, %26,7'si ise kısmen güvende hissettiklerini belirtmiştir. “Kısmen güvende hissediyorum” ifadesi “kısmen güvende hissetmiyorum” şeklinde de yorumlanabilir. Bu şekilde alınırsa %70 civarında güvensizlik durumu ortaya çıkar. Dolayısıyla, kendini güvende hissetmemenin kente uyum sürecine önemli oranda etki ettiğini söylemek mümkündür.

Kentte yaşanan dışlanma olgusu da kente uyum sürecini doğrudan etkilemektedir. Şehrin yapısı ve bölgenin etnik yapısı göz önünde bulundurularak, Muş'ta sosyal dışlanmanın çok fazla yaşanmadığı varsayılmıştır. Sonuçlar kısmen varsayıldığı gibi çıkmıştır. Göç sonrası kentte dışlanmaya uğramadığını belirtenlerin oranı %49,3'tür. Buna karşın katılımcıların %16'sı çok fazla dışlanmaya uğradığını, %34,7'si ise az da olsa dışlanmaya uğradığını ifade etmiştir. Burada şunu önemle belirtmek gerekir ki, bu yaşanan dışlanmalar kente göçün gerçekleştiği ilk zamanlarda meydana gelmiştir. Zamanla dışlanmanın ortadan kalktığı görülmektedir. Yine de, az oranda olsa bile, sosyal dışlanmanın kentteki uyum sürecine etki ettiği anlaşılmaktadır.

Travma benzeri psikolojik sorunların yaşanması, kente uyum sürecine etki eden bir diğer faktördür. Katılımcıların %44'ü ya kendilerinin ya da aile üyelerinden bir veya birkaçının göç sonrası psikolojik sorun yaşadığını ifade etmiş, buna karşın %56'sı ise ne kendisinin ne de aile üyelerinden herhangi birisinin psikolojik sorun yaşadığını belirtmiştir. Sonuçta, katılımcıların neredeyse yarıya yakınının kendisinde veya aile üyelerinin bazılarında psikolojik sorun yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu da yaşanan psikolojik sorunların kente uyum süreci üzerinde etkili olduğu anlamına gelmektedir. Bununla ilişkili olarak sorulan bir başka soruda ise (göçün ailede en çok kimi etkilediği), görüşülen hanelerin çoğunda göçün bütün aile fertleri üzerinde etki bıraktığı görülmüştür (%61,3).

Göç sonrası kentte ilk zamanlarda en fazla karşılaşılan problemler ile kente uyum süreci arasında da bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Katılımcılara çoktan seçmeli bir soru olarak kente geldiklerinde ilkin en çok hangi sorunlarla karşılaştıkları sorulmuştur. Verilen cevaplarda öne çıkan unsurlar ve etki oranları şöyledir:

- İşsizlik/yoksulluk: %80
- Barınma: %40,7
- Yabancılık çekme: %21,3
- Güvenlik: %19,3
- Dil: %19,3
- Sağlık/hastalık: %12,7
- Eğitim: %10,7
- Kültür çatışması %9,7.

Verilerden anlaşılacağı üzere katılımcılar en çok işsizlik/yoksulluk ve barınma ile ilgili sıkıntı yaşamışlardır. Uzun süreli işsizlik ve yoksulluk durumu ile barınma konularında yaşanan sıkıntıların kişilerin kente uyum sürecine etki etmesi güçlü bir ihtimaldir. Bunun yanında, kentsel ortama yabancılık çekme,

güvenlik ve dil ile ilgili hususların da kişilerin kente uyum sürecinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Kente uyum süreci bağlamında göç sonrası toplumsal çevreden ve devletten destek görme ve yardım alma oranlarına bakıldığında da çarpıcı sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı (%69,3) toplumsal çevreden (akraba ve komşulardan) ve herhangi bir sivil kuruluştan (hayır kurumları, belediye vs.) destek görmediğini, %18,7'si akrabalarından, %4,7'si hayır kurumlarından, %4'ü komşularından, %1,3'ü ise belediyeden destek gördüğünü belirtmiştir. Destek görme oranlarında akrabalık şikkının diğerlerine göre yüksek oranda çıkması kentteki geleneksel ağlarla ilişkilendirilebilir.

Devletten (kamu kurum ve kuruluşlarından) yardım alma oranlarına bakıldığında ise daha ilgi çekici bir sonuçla karşılaşmaktayız. Çünkü katılımcıların büyük çoğunluğu (%70) devletten herhangi bir yardım almadığını belirtmiştir. Devletten yardım alanların oranı ise %30'dur. Yardım alanların önemli bir kısmı yardım türü olarak tazminat aldığını belirtmiştir. Diğer kısmı ise kömür, gıda ve eğitim yardımı aldığını ifade etmiştir. Tazminatla ilgili soruda elde edilen veriler de bu durumu desteklemektedir. "Tazminat Yasası kapsamında devletten tazminat aldınız mı?" sorusuna katılımcıların %66,7'si "hayır", %33,3'ü ise "evet" cevabını vermiştir. Tazminat alanların çoğu da durumdan şikâyetçiydi; çünkü çok az bir miktar aldıklarını beyan etmişlerdir.

Göç Öncesi ile Sonrasını Karşılaştırma

Katılımcıların zorunlu göçten etkilenme derecelerini ve kente uyum süreçlerini değerlendirmek için göç öncesi ve sonrası durumlarının kısa bir karşılaştırması yapılmıştır. Buna göre, katılımcıların ikiye bölündüğü, yarıya yakını köye geri dönmek istemekte ve köydeki durumlarının şimdiki durumlarından daha iyi olduğunu belirtmiştir. Buna karşın yarından fazlası ise,

köydeki durumlarının iyi olmasına rağmen köye dönmek istememekte ve şimdiki durumlarından memnun olduklarını ifade etmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların Göç Öncesi Maddi Durumları

Göç öncesi maddi durum	Frekans	Yüzde	Yığılan yüzde
Çok iyi	71	47,3	47,3
İyi	43	28,7	76,0
Orta	27	18,0	94,0
Kötü	8	5,3	99,3
Çok kötü	1	,7	100,0
Total	150	100,0	

Tabloda görüldüğü gibi katılımcıların %47,3'ü göçten önce köydeki maddi durumlarının çok iyi olduğunu, %28,7'si ise iyi olduğunu belirtmiştir. Maddi durumlarının orta halli olduğunu söyleyenlerin oranı %18, kötü olduğunu belirtenlerin oranı %5,3, çok kötü olduğunu ifade edenlerin oranı ise %0,7'dir. Yığılan yüzdede görüldüğü üzere katılımcıların çok büyük kısmının (%76) göçten önceki maddi durumlarının iyi olduğu anlaşılmaktadır. Maddi durumu orta halli olanlar da buna eklenirse bu oran daha da artmaktadır (%94). Buna rağmen katılımcıların %56'sı köylerine geri dönmek istememektedir. Bunun nedeni olarak köydeki varlıklarının ellerinden gitmesi, kente yeni bir hayatın kurulması ve buna alışılması, çocukların eğitimi, genç kuşağın geri dönmek istememesi, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin daha fazla olması gibi hususlar dile getirilmiştir. Bundan başka katılımcıların önemli bir kısmının (%64,7) kentte mülkiyet sahibi olması da (bu mülkiyet sadece oturdukları evle sınırlı da olsa) köye geri dönüşü engelleyen bir faktör olarak görülebilir. Katılımcıların %46'sı ise eski imkânlar kendilerine geri verilirse köylerine geri dönmek istediklerini belirtmiştir. Ayrıca,

köye geri dönme isteğinin arkasında kent hayatına alışamama, yaşlı kuşağın köy ve doğal hayat özlemi, kentsel ortamın sıkıcılığı gibi hususların yattığı gözlemlenmiştir.

Son olarak, aradan geçen 20-25 yıllık süreden sonra katılımcılara şimdiki hayatlarından memnun olup olmadıkları sorulmuştur.

Tablo 5: Katılımcıların Hayatlarından Memnun Olma Durumları.

Memnuniyet	Frekans	Yüzde
Evet	84	56,0
Hayır	14	9,3
Kısmen	52	34,7
Total	150	100,0

Tabloda görüldüğü üzere katılımcıların yarısından fazlası (%56) şimdiki hayatlarından memnun, %34,7'si ise *kısmen* memnun olduğunu belirtmiştir. Memnun olmadığını belirtenlerin oranı ise %9,3'tür. Bu sonuç, zorunlu göçle kente gelenlerin zamanla kent hayatına alıştıkları ve hayatlarının geri kalanını kentte geçirmek istedikleri şeklinde yorumlanabilir. Buradan hareketle zorunlu göçle kente gelenleri köye geri döndürmeye çalışmanın veya buna yönelik bir kamu politikası yürütmenin yanlış olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yerine, zorunlu göç mağdurlarının kentte karşılaştıkları engellerin ortadan kaldırılması ve insanların yaşamak istedikleri yerler hususunda özgür bırakılması, daha makul bir yaklaşım olarak görülmektedir.

Sonuç

Varsayılanın aksine, zorunlu göçle Muş kırsalından Muş merkeze göç edenlerin önemli sorunlarla karşılaştıkları ve sıkıntılı bir kente uyum sürecinden geçtikleri görülmüştür. Büyük kentlere göç edenlerin yaşadıkları kadar olmasa da

Muş merkeze göç edenler de işsizlik/yoksulluk, barınma, sosyal dışlanma, psikolojik sorun yaşama, dil/iletişim sorunu, kültür çatışması gibi sorunlar yaşamışlardır. Açık uçlu bir soru olarak “zorunlu göçün kendileri için ne anlam ifade ettiği” sorulduğunda, verilen cevapların çoğunda kısa ifadelerle zorluk, zorbalık, sefalet, sıkıntı, devlete karşı güvensizlik, devletin ayıbı gibi hususlar dile getirilmiştir. Bir katılımcı, zorunlu göç için “büyük bir haksızlık, insanları doğup büyüdüğü yerden ayırmak, en büyük kötülük, devletin vatandaşı mağdur” etmesi olarak ifade ederken, bir başka katılımcı da “elinde olan her şeyi bir rüyada bırakıp kaçmak gibi bir duyguyu” ifade ettiğini belirtmiştir.

Sonuçta zorunlu göç mağdurları, kendi rızaları olmadan yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan kişilerdir. İnsanların alışık oldukları yaşam tarzlarından koparılması, onlar üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Bu durum bile tek başına olayın ciddiyetini anlatmaya yetmektedir. Ancak, zamanla göç edilen yerlerde iş gücü sahibi olunması, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerden daha fazla yararlanmaya başlanması, göç edenlerin yeni bir hayat kurmalarını mümkün hale getirmiştir. Yeni hayatlar kurmak mümkün olmasa bile, zamanla kent hayatına alışılmış, köye geri dönmek gibi tekrar göç etmek, istenilen bir durum olmaktan çıkmıştır. Bununla birlikte, çalışmanın bulgularından hareketle zorunlu göç mağdurlarının hala önemli oranda toplumsal, ekonomik ve psikolojik sorunlar yaşadıklarını söylemek mümkündür. Bu mağduriyetlerin dışlayıcı ve aşağılayıcı olmayan birtakım politika ve uygulamalarla giderilmesi büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça

Aker, A. T. (2008), “Ruhsal Süreçler Açısından Zorunlu Göç ve Yerinden Edilme”, *Zorunlu Göçle Yüzleşmek- Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, (Dilek Kurban vd.) 2. Baskı, İstanbul: Tesev Yayınları, 64-67.

Çağlayan, H. vd. (2011), *Ne Değişti?- Kürt Kadınların Zorunlu Göç Deneyimi*, Ankara: Ayizi Yayınları.

Göç Platformu (2011), “Zorla Yerinden Edilenler İçin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Raporu”, http://www.gocder.com/sites/default/files/proje-photo/goc_rapor_20_haziran_2011.pdf

Hazan, J. C. (2012), “Geçmişten Geleceğe Zorunlu Göç: Mülteciler ve Ülke İçinden Yerinden Edilmiş Kişiler”, *Küreselleşme Çağında Göç- Kavramlar, Tartışmalar*, (Der. S. G. İhlamur-Öner ve N. A. Ş. Öner), İstanbul: İletişim Yayınları, 183-197.

HÜNEE (2006), *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.

Keser, İ. (2011), *Göç ve Zor- Diyarbakır Örneğinde Göç ve Zorunlu Göç*, Ankara: Ütopya Yayınevi.

Kurban, D., M. Yeğen (2012), *Adaletin Kıyısında- ‘Zorunlu’ Göç Sonrasında Devlet ve Kürtler*, 2. Baskı, İstanbul: Tesev Yayınları.

Kurban, D. vd. (2008), *Zorunlu Göçle Yüzleşmek- Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, 2. Baskı, İstanbul: Tesev Yayınları.

Kurban, D. (2008), “Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Uluslararası Hukuktaki Gelişmeler ve Ülke Pratikleri”, *Zorunlu Göçle Yüzleşmek- Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, (Dilek Kurban vd.) 2. Baskı, İstanbul: Tesev Yayınları, 55-67.

Kümbetoğlu, B. (2012), “Göç Çalışmalarında ‘Nasıl’ Sorusu”, *Küreselleşme Çağında Göç- Kavramlar, Tartışmalar*, (Der. S. G. İhlamur-Öner ve N. A. Ş. Öner), İstanbul: İletişim Yayınları, 49-85.

TBMM (1998), *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*,

<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem20/yil01/ss532.pdf>.

Ünalın, T. (2008), “Ülke İçinde Yerinden Edilme Konusunda Dünyada Durum ve Mevcut eğilimler”, *Zorunlu Göçle Yüzleşmek- Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, (Dilek Kurban vd.) 2. Baskı, İstanbul: Tesev Yayınları, 29-38.

Ünalın, vd. (2008), “Türkiye’nin Yerinden Edilme sorunu: Sorun Mevzuat ve Uygulama”, *Zorunlu Göçle Yüzleşmek- Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, (Dilek Kurban vd.) 2. Baskı, İstanbul: Tesev Yayınları, 71-92.

Yükseker, D. (2012), “Kürtlerin Yerinden Edilmesi ve Sosyal Dışlanma: 1990’lardaki Zorla Göçün Sonuçları”, *Küreselleşme Çağında Göç- Kavramlar, Tartışmalar*, (Der. S. G. İhlamur-Öner ve N. A. Ş. Öner), İstanbul: İletişim Yayınları, 233-262.

Yükseker, D. (2008a), “Dünyada Yerinden Edilme Olgusuna İlişkin Politika ve Uygulamalara Eleştirel Bir Bakış”, *Zorunlu Göçle Yüzleşmek- Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, (Dilek Kurban vd.) 2. Baskı, İstanbul: Tesev Yayınları, 39-46.

Yükseker, D. (2008b), “Yerinden Edilme ve Sosyal Dışlanma: İstanbul ve Diyarbakır’da Zorunlu Göç Mağdurlarının Yaşadıkları Sorunlar”, *Zorunlu Göçle Yüzleşmek- Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, (Dilek Kurban vd.) 2. Baskı, İstanbul: Tesev Yayınları, 220-237

Şiddet ve Güvenlik Sarmalında Köy Boşaltmalar ve Zorla Yerinden Edilme (1987-2002)

Ercan ÇAĞLAYAN¹

ÖZET

Sosyal bilimcilerin ekserisi, merkezîyetçilik ve homojenliği temel referans alan ulus-devletlerle birlikte iskân ve sürgün gibi olguları içeren zorunlu göç politikalarında dikkat çekecek derecede bir artış olduğu konusunda hemfikirdir. Bilhassa yirminci yüzyıl, deyim yerindeyse, iskân ve sürgün yüzyılı olmuştur. Bir ulus-devlet olarak teşekkül eden Cumhuriyet Türkiye'sinin de kuruluşundan itibaren iskân ve sürgün politikalarını geniş ölçekte tatbik ettiği bilinmektedir. Tek parti döneminde çıkarılan birkaç iskân kanunuyla devlet, bir taraftan teritoryal hâkimiyeti sağlamak için kitlesel iskân faaliyetlerine girişirken, diğer taraftan bilhassa Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kendisine muhalefet edebilecek dini, politik ve ekonomik itibar sahiplerini zorunlu göçe tabi tutarak egemenliğini pekiştirmeye çalıştı. 1950-1980 yılları arasında iskân ve zorunlu göç uygulamalarında bir düşünüş yaşandıysa da, 1980'li yılların ikinci yarısından 2000'li yıllara dek mevzu bahis bölgelerde yerinden edilme vakalarında olağanüstü bir artış yaşandı. Hiç şüphesiz bu artışın temel nedeni, Kürt ayrılıkçı hareketi PKK'nın ortaya çıkışı ve bölgede gerçekleştirdiği eylemlerdir. PKK'nın bölgedeki ideolojik propagandası ve gerçekleştirdiği eylemler, devletin bölgede çok sayıda köy ve mezrayı boşaltmasına neden oldu. 1987'de ilk olarak sekiz ilde, akabinde bölgedeki beş ilin de dâhil edilmesiyle toplam on üç ilde Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'nin ihdas edilmesi ve OHAL Valisi'ne "güvenlik yönünden gerekli düzenlemeleri yapabilmek için geçici veya sürekli olarak görev alanı içinde bulunan köy, mezra, kom ve benzeri yerleşim birimlerini boşalttırabilir, yerlerini değiştirebilir, birleştirebilir" yetkisinin verilmesiyle birlikte bölgede köy boşaltma politikası ivedilikle uygulamaya konuldu. Rakamlar kesin olmamakla birlikte, 1984-1999 yılları arasında boşaltılan köy ve mezra sayısının binlerle, zorunlu göçe maruz kalan ve yerinden edilen kişi sayısının ise milyonla ifade edildiğini belirtmek gerekir. Hiç kuşkusuz bu da, sosyal, siyasal, ekonomik, psikolojik ve idari çok sayıda problemi beraberinde getirdi. Bu çalışmada, dönemin resmi

---

¹ Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, caglayanercan@gmail.com.

kayıtları, basın ve tanıklıklar referans alınarak, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde yakın tarihimizin önemli olaylarından biri olan köy boşaltmaları ve etkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: G, Şiddet, Köy Boşaltmalar, Güvenlik

GİRİŞ

Sosyal bilimcilerin ekserisi, merkezîyetçilik ve homojenliği temel referans alan ulus-devletlerle birlikte iskân ve sürgün gibi olguları içeren zorunlu göç/zorla yerinden edilme politikalarında dikkat çekecek derecede bir artış olduğu konusunda hemfikirdir. Bilhassa yirminci yüzyıl, deyim yerindeyse, iskân, sürgün ve zorla yerinden edilme yüzyılı olmuştur. Bir ulus-devlet olarak teşekkül eden Cumhuriyet Türkiye'si'nin de kuruluşundan itibaren zorla yerinden etme, iskân ve sürgün politikalarını geniş ölçekte tatbik ettiği bilinmektedir. Tek parti döneminde çıkarılan birkaç iskân kanunuyla devlet, bir taraftan teritoryal hâkimiyeti sağlamak için kitlesel iskân faaliyetlerine girişirken, diğer taraftan bilhassa Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kendisine muhalefet edebilecek dini, politik ve ekonomik itibar sahiplerini zorunlu göçe tabi tutarak egemenliğini pekiştirmeye çalıştı.

Türkiye'de 1950-1985 yılları arasında iskân ve zorunlu göç uygulamalarında bir düşüş yaşandıysa da, 1980'li yılların ikinci yarısından 2000'li yıllara dek mevzubahis bölgelerde zorla yerinden edilme vakalarında olağanüstü bir artış yaşandı. Hiç şüphesiz bu artışın temel nedeni, Kürt ayrılıkçı hareketi PKK'nın ortaya çıkışı ve bölgede gerçekleştirdiği eylemlerdir. PKK'nın bölgedeki ideolojik propagandası ve gerçekleştirdiği eylemler, devletin bölgede çok sayıda köy ve mezrayı boşaltmasına neden oldu. 1987'de ilk olarak sekiz ilde, akabinde bölgedeki beş ilin de dâhil edilmesiyle toplam on üç ilde Olağanüstü Hal Bölge Valiliği (OHAL)'nin ihdas edilmesi ve OHAL Valisi'ne köy/mezra boşaltma yetkisinin verilmesiyle birlikte bölgedeki köy/mezra boşaltma politikası ivedilikle uygulamaya konuldu. Rakamlar kesin olmamakla birlikte, 1987-2002 yılları arasında boşaltılan köy ve mezra sayısının binlerle, zorunlu göçe maruz kalan ve yerinden edilen kişi sayısının ise milyonla ifade edildiğini belirtmek gerekir. Hiç kuşkusuz bu da, toplumsal, siyasal, ekonomik, psikolojik, idari ve hukuki çok sayıda problemi beraberinde getirdi.

Çalışmada sıklıkla kullandığımız kavramlardan biri zorla yerinden edilme kavramı² olup bu kavram, “zorla ya da zorunda kalarak evlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerlerden, özellikle silahlı çatışmaların etkilerinden, genel olarak şiddet içeren durumlardan, insan hakları ihlallerinden veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerden korunmak için, uluslararası kabul görmüş devlet sınırlarını geçmeksizin kaçan ya da bu yerleri terk eden kişi veya bu kişilerden oluşan grupları” tanımlamak için kullanılır.³ Zorla yerinden edilme kavramı, pek tabii olarak “yerinden eden” dış etken veya etkenlerin de mevcudiyetini ortaya koymaktadır. Ancak hem kamuoyunda hem de akademide söz konusu iki kavramdan ziyade zorunlu göç teriminin daha sık bir biçimde kullanıldığını belirtmek gerekir. Ancak biz çalışmada daha ziyade zorla yerinden edilme kavramını kullanmayı tercih ettik. Bu çalışmadaki zorunlu göç kavramı, 1987-2002 yılları arasında Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde gerçekleşen köy/mezra boşaltma/yakma⁴ uygulamalarından veya sistematik güvenlik güçleri (asker, polis

---

² Köy/mezra boşaltmalarının/yakmalarının yoğunlukla yaşandığı dönemde yerleşim birimlerini terk edip şehirlere yerleşenler, resmi literatürde “yerinden olmuş kişiler” olarak tanımlanarak bir anlamda göçün ‘kendiliğinden’ ve ‘edilgen’ bir biçimde gerçekleştiği kabul ettirilmeye çalışılmaktadır. Kuşku yok ki bu söylem, hükümetlerin köylerin/mezraların güvenlik güçleri tarafından boşaltılmadığı/yakılmadığı söylemi ile doğrudan ilgilidir. Ancak tanıklıklar ve konu hakkında yapılan çalışmalar, köy/mezra boşaltmalarının/yakmalarının devlet eliyle gerçekleştirildiğine dair kuşkuya mahal bırakmayacak kadar açıktır.

³ Zorunlu göç veya zorla yerinden edilme hakkında kapsamlı iki çalışma için bkz. Elif Kalaycıoğlu & Elif Ege,(Yay. Haz.), “Zorunlu Göç” ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası, TESEV Yayınları, İstanbul, 2008; Dilek Kurban-Mesut Yeğen, *Adaletin Kıyısında: Zorunlu Göç Sonrasında Devlet ve Kürtler/5233 Sayılı Tazminat Yasasının Bir Değerlendirmesi-Van Örneği*, TESEV Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2012.

⁴ 1990’lı yıllardaki faili meçhuller soruşturmasını yürüten Diyarbakır Cumhuriyet Savcısı Osman Coşkun’a ifade veren askerinin, 1990’lı yıllarda bölgedeki köyleri yakmakla görevli taburda yer aldığını söylemesi köylerin boşaltmanın yanı sıra yakıldığını da ortaya koyuyordu. İsminin açıklanmasını istemeyen asker köyleri nasıl yaktıklarını şu sözlerle anlatıyordu: “Bizim taburumuza verilen görev köyleri yakmaktı, orada kaldığımız süre içerisinde Hazro, Lice, Hani ve Kulp ilçelerine bağlı yaklaşık 30 köyü yaktık. Köylere girince komutanlarımız askerleri ikiye, üçer kişi olarak evleri yakmakla görevlendiriyordu, evlere girip dışarı çıkın yakacağız diyorduk, eşyalarını boşaltmak için fırsat vermiyorduk.” Bkz. *Taraf*, 10 Kasım 2013. 1990’lı yıllarda köy yakmalarının yanı sıra Şırnak, Kulp ve Lice gibi il ve ilçelerin de yakıldığını hatırla/t/mak gerekir. Şırnak’ın yakılması için bkz. *Milliyet*, 20-21-22 Ağustos 1992, Kulp için bkz. *Milliyet* 6 Ekim 1992 ve Lice için bkz. *Milliyet* 27 Ekim 1993.

ve korucu) baskısından kaynaklanan zorla yerinden edilmeleri ifade etmektedir. Tüm bunlarla birlikte bu kavram, söz konusu bölgelerdeki uygulamalara/baskılara maruz kalmamakla beraber çatışma koşullarının yaşamı imkânsız kılması, birtakım politik ve sosyo-ekonomik nedenlerden kaynaklanan göç hareketliliğini de kapsamaktadır. Kısacası bu çalışma, OHAL'in kurulduğu 1987 yılından kaldırıldığı 2002 yılına dek Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde güvenlik güçleri ile PKK arasında devam eden ve “düşük yoğunluklu savaş” olarak adlandırılan çatışma sürecinde yaşanan köy/mezra boşaltma/yakma ve zorla yerinden edilme pratiklerine odaklanıyor.

Kemalist Cumhuriyet'in Zorunlu Göç ve İskân Politikaları

Sosyal bilimciler modern/ulus devletinin en temel zafiyetinin farklılıkları tanıyıp onlara düşünce ve ifade özgürlüğüne dayalı yaşam alanı sağlamak yerine, toplum üzerinde mutlak kontrol kurmak adına *güvenlikleştirme* olduğunu ileri sürer (Özgür, 2012: s. 214). Bir ulus-devlet olarak kurulan Cumhuriyet Türkiye'si de farklılıkları kendisi için “tehlike” olarak gördüğü için kuruluşundan itibaren güvenlikçi politikalarla farklılıkları yok sayarak, ya da minimize ederek uluslaşma projesini uygulamaya koydu. Hiç kuşkusuz söz konusu güvenlikçi politikaların başında zorunlu göç ve iskân politikaları gelmektedir. Modern Türkiye'de zorunlu göç ve iskân politikalarının on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden yirmi birinci yüzyılın başlarına kadar devam edegeldiği bilinmektedir.⁵ Bilhassa homojenleştirme, ya da erken Cumhuriyet dönemindeki yaygın kullanımıyla “mütecanis toplum” yaratma politikalarına ayrıcalıklı bir önem veren Kemalist Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte zorunlu göç ve iskân politikaları geniş bir ölçekte uygulandı. Cumhuriyet, ulus-devletlerin başat alamet-i farikası olan türdeş bir toplum yaratmak için çeşitli politikalarla öncelikle Anadolu'daki gayrimüslim nüfusu minimize etmeye çalıştı. Bu bağlamda,

---

⁵ Konu hakkında genel bir çalışma için bkz. Fikret Babuş, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik ve Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti ve Uygulamaları*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Anadolu'da önemli bir nüfusa sahip olan Rumlar 30 Ocak 1923 tarihli *Yunan ve Türk Nüfuslarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme* gereği Yunanistan'a, Yunanistan'daki Türkler de Anadolu'ya yerleştirildi.⁶ Tatbik edilen bu politikanın sonucunda Anadolu'da Türk-Müslüman unsurların varlığı pekiştirilmiş ve Anadolu'nun demografik yapısı gayrimüslim unsurların aleyhine olacak biçimde şekillenmişti. 1930'lu yıllara gelindiğinde, Çağaptay'tan mülhem ifade etmek gerekirse, Anadolu "eskiye oranla çok daha az Hıristiyan ve çok daha fazla Türk'tü" (Çağaptay, 2009: s. 17).

Hiç şüphesiz, gayrimüslim nüfusun minimize edilmesinden sonra gayri Türk nüfusun da Türklük potası içerisinde eritilmesi gerekiyordu. Bunun için uygulamaya koyulan yöntemlerden biri de zorunlu göç ve iskân politikasıydı. Tedavüle koyulan iskân politikasıyla bir taraftan Doğu ve Güneydoğu'daki Kürt nüfus Batı vilayetlerine sürülürken, diğer taraftan Balkanlar ve Kafkaslardan getirilen göçmenler Anadolu'nun muhtelif yerlerine iskân edilerek ulus inşası gerçekleştiriliyordu.⁷ Bilindiği gibi, Cumhuriyet Türkiye'sinde çıkarılan ilk iskân yasası 31 Mayıs 1926 tarih ve 885 sayılı İskân Kanunu'dur. Bu yasa ile hem ülke sınırları dışından getirilen muhacir ve mülteciler Anadolu'nun farklı bölgelerine iskân edilirken, hem de bazı Türkiye vatandaşlarının "münasip ve müsait mahallere nakil ve iskânları" gerçekleştiriliyordu.⁸ Bu kanundan bir yıl sonra 19

---

⁶ Konu hakkında önemli bazı çalışmalar için bkz. Onur Yıldırım, *Diplomasi ve Göç: Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006; Renee Hirschon, *Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Çev. Müfide Pekin-Ertuğ Altınay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007; Kemal Arı, *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (Beşinci Basım), İstanbul, 2010.

⁷ Konu hakkında Diyarbakır örneğinde bir çalışma için bkz. Ercan Çağlayan, *Cumhuriyet'in Diyarbakır'da Kimlik İnşası (1923-1950)*, İletişim Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2014, s. 111-173.

⁸ Bkz. "Dâhil-i memleketteki seyyar aşiretlerle alelumum göçebelere ve sıhhî esbab dolayısıyla nakli icap eden veya ormanlar dâhilinde vasıta-i maişetten mahrum bulunan köylerin münasip ve müsait mahallere nakil ve iskânları ve evleri çok dağınık olan bazı köylerin münasip merkezler etrafında teksifi ve casusluklarından şüphe edilen eşhasın hudutlardan uzaklaştırılması İcra Vekilleri Heyeti kararıyla Dâhiliye Vekâletince icra edilir." Bkz. "İskân Kanunu", Sayı: 885, *Resmî Gazete*, 1 Temmuz 1926, Sayı: 409.

Haziran 1927 tarihinde kabul edilen “Bazı Eşhasın Şark Menatıkından Garb Vilayetlerine Nakline Dair Kanun” ile başta Ağrı olmak üzere bölgedeki 1.400 kişi yerinden edildi (Resmi Gazete, 4 Temmuz 1927). Hiç şüphesiz, erken Cumhuriyet döneminde farklı tarihlerde çıkarılan iskân kanunlarının en kapsamlı ve ayrıntılı olanı 14 Haziran 1934 tarihinde çıkarılan 2510 sayılı İskân Kanunu’dur. 1934 tarihli İskân Kanunu, Kemalist Cumhuriyet’e karşı girişilen Kürt ayaklanmalarına karşı geliştirilen bir önlem olmanın yanı sıra ulus-devlet anlayışı doğrultusunda homojen bir Türk kimliği yaratmak için hükümetlere imkân tanıyordu (Resmi Gazete, 21 Haziran 1934). Kürt nüfusun geniş bir biçimde zorunlu göç ve iskâna tabi tutulduğu diğer bir olay da 1937-38 Dersim olaylarıdır. Bu olaylar nedeniyle Dersim bölgesindeki büyük bir Kürt nüfus yerinden edildi. Özetle söylemek gerekirse, İskân Kanunu’nun yoğun bir biçimde uygulandığı 1934-1947 yılları arasında Vilayat-ı Şarkiye’den 5.074 hanede olmak üzere 25.831 kişi Batı Anadolu’da zorunlu iskâna tabi tutuldu (Tekeli, 1990, s. 64). Tüm bu bilgiler dikkate alındığında Cumhuriyet’in ilk çeyreğinde Rumların mübadele edilmesinin, Balkan ve Kafkas Müslümanlarının Anadolu’ya iskân edilmesinin ve Kürtlerin Batı Anadolu’ya yerleştirilmesinin Anadolu’nun etnik ve dini kompozisyonunda önemli bir değişim ve dönüşüme yol açtığını ifade etmek gerekir.

Tek parti iktidarı boyunca Kürt coğrafyasında yoğun bir biçimde uygulanan iskân ve zorunlu göç politikası, 1950-1985 yılları arasında münferit birkaç olay dışında neredeyse hiç uygulanmadı.⁹ Ancak 1984 yılında PKK’nın bölgede eylemlere başlamasıyla birlikte yeniden iskân ve zorunlu göç politikası, hiç de tahmin edilmeyen sonuçların ortaya çıkması pahasına bölgedeki kırsal kesimin büyük bir kısmında uygulandı. Hiç şüphesiz, yirminci yüzyılın son çeyreğinde hükümetlerin bölgede uyguladığı iskân ve zorunlu göç politikalarının,

---

⁹ 1950 sonrasında Türkiye daha ziyade Doğu Avrupa’dan ve Kafkaslardan gelen zorunlu göçün etkisinde kaldı. Daha açık bir biçimde ifade etmek gerekirse, bu dönemde zorunlu göç nedeniyle ülke dışından çok sayıda kişi Anadolu’ya iskân edildiyse de ülke içerisinde kitlesel bir zorunlu göç, zorla yerinden edilme ve iskân söz konusu olmamıştır.

önceki deneyimlerden büyük ölçüde farklılık gösterse de modern Türkiye'nin kuruluşundan itibaren benimsediği politikanın bir devamı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bölümde OHAL'in yürürlükte olduğu 1987-2002 yılları arasındaki köy/mezra boşaltmaları, zorla yerinden edilmeler ve bunun doğurduğu sonuçlara odaklanılacaktır.

1990'lar: Olağanüstü Hal, Şiddet ve Köy Boşaltmalar

12 Eylül 1980 askeri darbesinden önce kurulan Kürt ayrılıkçı örgütü PKK'nın 1984'ten sonra Doğu ve Güneydoğu illerinde silahlı eylemlere başlaması ve bunun artarak devam etmesi devletin bölgede yeni "tedbirler" devreye koymasına neden oldu. Bu "tedbirlerin" en bilineni *Geçici Köy Koruculuğu*'nun ve *Olağanüstü Hal Bölge Valiliği*'nin kurulmasıdır. *Geçici Köy Koruculuğu* yasal olarak 1924'te çıkarılan 442 sayılı Köy Kanunu'na dayandırılarak, 26 Mart 1985'te, 442 sayılı Köy Kanunu'nun 74. maddesinde yapılan değişiklikle oluşturulan bir kurumdur. Bu kanunla bölgedeki sivil vatandaşlar devlet tarafından silahlandırılarak PKK ile yürütülen mücadelenin bir ayağı olarak sisteme dâhil edilmiştir. Geçici veya gönüllü köy korucusu olmayı reddetmenin yerinden edilmeye ve zorunlu göçe maruz kalmaya neden olduğunu belirtmek gerekir. Kurban, güvenlik güçlerinin sivil halka yönelik "ya korucu ol, ya da köyünü terk et" baskısının, koruculuk sisteminin bir güvenlik tedbiri değil, Kürt sivillere yönelik bir cezalandırma, baskı ve yıldırma politikası olduğunu söyler ve ekler: " 'Sivil halkı korumak' ve 'bölgede güvenliği sağlamak' gerekçeleri ileri sürülerek, aslında bölgede yaşayan bütün bir halkı 'devleti destekleyenler' ile 'PKK yandaşları' veya en hafif tabiriyle 'devlet karşıtları' olarak ikiye bölmek ve böylece PKK'yı zayıflatmak amaçlanmıştır" (Kurban, 2009: s. 259).

Geçici Köy Koruculuğu'nun kurulmasından iki yıl sonra Bakanlar Kurulu 10 Temmuz 1987 tarihinde 285 sayılı *Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*'yi kabul ederek aralarında Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Siirt, Tunceli ve Van'ın bulunduğu sekiz

ilde merkezi Diyarbakır olan *Olağanüstü Hal Bölge Valiliği* (OHAL)'ni kurdu. Aynı kanuna göre Adıyaman, Bitlis ve Muş da, mücavir il (komşu il) olarak belirlendi. 1990 yılında Batman ve Şırnak'ın il yapılmasıyla birlikte söz konusu iki il de OHAL kapsamına alındı. Kuruluşundan sonra her dört ayda bir Bakanlar Kurulu kararıyla uzatılan OHAL uygulaması, 1994 yılı sonuna kadar toplam on üç ilde sürdürüldü. Kurulduğu 19 Temmuz 1987 tarihinden sona erdiği 30 Kasım 2002 gününe kadar tam on beş yıl yürürlükte kalan OHAL kırk altı kez uzatıldı. Söz konusu illerde kademeli olarak kaldırılan OHAL, TBMM'nin 19 Haziran 2002 tarihli oturumunda 30 Temmuz 2002 tarihinde Diyarbakır ve Şırnak'ta son kez dört ay daha uzatılması kararlaştırıldı. Bu tarihten sonra bir daha uzatılmayan OHAL uygulaması, böylece 30 Kasım 2002 tarihinde resmen sona ermiş oldu. OHAL Bölge Valiliği görevini ilk olarak Hayri Kozakçıoğlu yaptı. Daha sonra sırasıyla Necati Çetinkaya, Ünal Erkan, Necati Bilican, Aydın Arslan ve Gökhan Aydın bu görevi yürüttü.¹⁰

Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'nin kurulmasını ön gören KHK'ya göre OHAL Valiliği, bölgedeki iller arasında koordinasyon ve işbirliğini sağlamaktan kolluk kuvvetlerinin askeri harekâtına, asayişten kamu düzeninin sağlanmasına, istihbarattan memurların yer değişikliğine dek çok çeşitli alanlarda görev ve yetki sahibidir. OHAL Valiliği'nin konumuzla ilgili olarak en önemli görevi ise köy/mezra boşaltmadır. KHK'ye göre, "Olağanüstü Hal Bölge Valisi güvenlik yönünden gerekli düzenlemeleri yapabilmek için geçici veya sürekli olarak görev alanı içinde bulunan köy, mezra, kom ve benzeri yerleşim birimlerini boşalttırabilir, yerlerini değiştirebilir, birleştirebilir ve bu maksatla gereken kamulaştırma ve diğer işlemleri re'sen ve ivedilikle yapabilir" (Resmi Gazete, 14 Temmuz 1987). OHAL'in yürürlükte olduğu on beş yıllık süreçte bölgede binlerce köy ve mezra boşaltıldı ve sayıları milyonla ifade edilen vatandaş

---

¹⁰ OHAL hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hakan Bacanlı, *Cumhuriyet Dönemi Olağanüstü Bölge Yönetim Uygulamaları (Umumi Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2012.

yerinden oldu. Kuşku yok ki köy boşaltmaların/yakmanın ve vatandaşları zorla yerinden etmenin esas amacı “isyancıları kırsal çevrelerinden yoksun bırakmak” (Jongerden, 2008: s. 394) veya PKK’nın “lojistik desteğini kesmek” (Ayata ve Yüksek, 2007a).

1980’li yılların ikinci yarısından itibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde köy ve mezralarda yaşayan halkın şehirlere göç etmesinde ciddi bir artış yaşanmasında güvenlik güçleri ile PKK arasındaki silahlı çatışmanın artarak devam etmesi, olağanüstü hal uygulamaları, devletin koruculuk sistemini dayatması, insan hakları ihlallerinin artması, can güvenliğinin tehlike altında olması, güvensiz ve şiddet ortamından uzaklaşma isteği ve siyasi faili meçhul cinayetlerin işlenmesi birinci derecede etkili olmuştur. Yanı sıra bölgede yayla yasağı ve gıda ambargosu uygulanması, bireylerin gelecek kaygısı, örgütün kendisine destek vermeyen köy ve mezralara baskınlar yapması, sosyal, siyasal ve iktisadi imkânların daralması nedeniyle kırsal bölgede yaşayan insanların büyük bir kısmı şehirlere göç etmek zorunda kaldı (TBMM Raporu, 1998). Kısaca ifade etmek gerekirse, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da zorla yerinden edilmelerin temel sebepleri arasında güvenlik güçlerinin köyü yakmaları/boşaltmaları, halka yönelik muameleleri ve “korucu olun ya da gidin” baskısı ile çatışma ortamının getirdiği genel güvensizlik ortamı, bu ortamdan kaynaklanan ekonomik sıkıntılar ve PKK baskısı gibi nedenleri zikretmek mümkündür (Çelik, 2008: s. 178). Zorla yerinden edilenlerin büyük bir kısmı ilk etapta köyün ve mezranın bağlı bulunduğu şehirlere göç ettiyse de sonra daha büyük şehirlere göç ettiler. 1980’li yılların ikinci yarısında başlayan göçler nedeniyle 1990’ların ortalarına doğru Diyarbakır, Van, Şanlıurfa ve Gaziantep gibi il merkezleri, kırsal alandan gelen göçmenlerin ve yerinden edilen kişilerin akınına uğradı. Bununla birlikte göçün büyük bir kısmı Adana, Mersin, Antalya, İstanbul, Kocaeli, İzmir, Manisa ve Ankara gibi, Türkiye’nin Batı ve Güney metropollerine gerçekleştirildi.

Bilhassa 1990’larda¹¹ güvenlik güçleriyle PKK arasında yaşanan “düşük yoğunluklu çatışma” sırasında, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde binlerce köy/mezra boşaltıldı¹² ve milyonlarca insan yerinden edildi. Bununla birlikte OHAL’in yürürlükte olduğu 1987-2002 yılları arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde boşaltılan köy/mezra sayısı ile zorla yerinden edilenlerin sayısı hakkında elimizde kesin bir bilgi yoktur. Konuyla ilgili olarak resmi kurumlar, ulusal ve uluslararası STK’lar farklı rakamlar ileri sürmektedir. Bu bağlamda İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı, valiliklerden doğrudan sağladığı bilgiler çerçevesinde, Haziran 1995 itibariyle, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki on dokuz ilde, “terör nedeniyle” boşalmış veya boşalttırılmış köy sayısının 809, mezra sayısının ise 1.612 olduğunu açıklamıştır (TBMM Raporu, 1998: s. 1). 1998 yılında TBMM’nin devletin resmi kaynaklarına dayanarak hazırladığı raporda OHAL ve mücavir alan içindeki toplam on bir ilde Kasım 1997 itibariyle 820 köy, 2.345 mezra olmak üzere toplam 3.165 yerleşim birimi ile 378.335 kişinin zorla yerinden edildiği bilgisi yer almaktadır (TBMM Raporu, 1998: s. 11-12). *Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Türkiye’de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması* isimli raporda ise 1986-2005 yılları arasında bölgedeki on dört ilden 950 bin ile bir milyon 200 bin kişinin “güvenlik nedeniyle” göç ettiği belirtiliyordu (TGYONA Rapor, 2006: s. 61).¹³ Buna karşılık ulusal ve uluslararası STK’lar ise resmi verilerin gerçeği yansıtmadığını, boşaltılan

---

¹¹ 1990’ların Kürt coğrafyasındaki iz düşümü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. “Hakikat ve Adaletin İzinde Doksanları Hatırlamak”, *Toplum ve Kuram*, Sayı: 9, Bahar 2014.

¹² Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yakılan ve boşaltılan köylerin listesi için bkz. Necati Bozkurt, *Denizi Kurutmak: Dünden Bugüne Zorunlu Göç ve İskân Politikası*, Belge Yayınları, İstanbul, 2000, s. 200-218.

¹³ Bkz. http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tgyona/TGYONA_rapor.pdf, Erişim Tarihi: 12/04/2015. Söz konusu raporda zorunlu göçe maruz kalanların Kürt olduklarına dair herhangi bir bilgi olmaması oldukça düşündürücüdür. Konuyla ilgili olarak Ayata ve Yüksekler şunları söyler: “Aslında, bizatihi bu göçün Kürtlerin göçü olduğu gerçeği, kurulan söylemden mümkün olduğunca dışlanıyor. Bu konudaki en çarpıcı örneği, yine TGYONA oluşturuyor. 136 sayfalık raporda Kürt veya Kürtçe kelimeleri geçmiyor! Bireysel görüşme yapılan kişilerin sosyoekonomik özellikleri arasında “Türkçe konuşma oranları” diye muğlak bir kategori dışında etnik ve kültürel farklılıklarını ima eden herhangi bir bilgi yer almıyor” (Ayata ve Yüksekler, 2007b, s. 43).

yerleşim birimlerinin dört bin ve göç eden vatandaşların sayısının ise bir ile dört milyon arasında olduğunu iddia etmektedir. Bu cümleden olarak, Türkiye’de yerinden edilmiş kişi sayısı ile ilgili olarak *ABD Mülteciler Komitesi (USCR)* 380 bin ile bir milyon arasında bir rakamdan söz ederken, *İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW)* iki milyon, *Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV)*, *İnsan Hakları Derneği (İHD)* ve *Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği (Göç-Der)* yayımladıkları raporlarda ve ortak basın bildirimlerinde ise üç ile dört milyon gibi rakamlar telaffuz etmektedir.¹⁴

Tablo I. OHAL ve Mücavir İllerde Boşaltılan Yerleşim Birimleri ve Nüfus (1987-1997).

İLLER	KÖY	MEZRA	HANE	NÜFUS
Diyarbakır	90	225	7.745	50.371
Hakkâri	42	145	5.026	41.761
Siirt	81	109	4.908	31.848
Şırnak	105	225	9.734	71.874
Tunceli	183	823	8.439	41.939
Van	16	87	1.756	13.573
Batman	32	110	2.456	18.409
Bingöl	41	288	3.702	24.944
Bitlis	88	125	4.379	30.411
Mardin	129	134	8.008	52.826
Muş	13	74	1.161	9.370
TOPLAM	820	2.345	57.314	378.335

Kaynak: TBMM Raporu, 1998: s. 12.

¹⁴ Bkz. Norwegian Refugee Council (Norveç Mülteci Konseyi) - Internal Displacement Monitoring Centre (Ülke İçinde Yerinden Edilme İzleme Merkezi), “Güvensizlik Mirasının Aşılması: Devlet ve Yerinden Edilmiş Kişiler Arasında Toplumsal Mutabakata Doğru” Çev. Metin Çulhaoğlu, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006, s. 13.

Burada vurgulanması gereken önemli hususlardan biri de Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde köy/mezra boşaltmalarının ve zorla yerinden edilenlerin tamamına yakınının yasal bir dayanaktan yoksun olarak gerçekleşmesidir. Daha açık bir biçimde ifade etmek gerekirse, köylerin/mezraların boşaltılması/yakılması bir yasaya, mahkeme kararına ve idari tasarrufa dayandırılmadan yürütüldü. Bu bağlamda TBMM'nin zorunlu göçle ilgili araştırma komisyonunun raporunda, köy ve mezraların boşaltılmasının hukuk dışı olduğunun ve kanun önünde eşitlik ilkesi, kişinin yaşamını koruma ve geliştirme hakkı, özel ve aile yaşamının mahrumiyeti, hanenin kutsallığı ilkesi, mülkiyet hakkı ve temel hak ve özgürlüklerin korunması ilkesi gibi bazı anayasal hakların ihlal edildiğinin ifade edilmesi bunun açık bir kanıtıdır (TBMM Raporu, 1998). Konuyla ilgili çalışma yapan Kurban ve Yeğen de köy boşaltma ve zorla yerinden edilme olaylarında hukukun “askıya alındığı”nı ifade ederek bu hususa dikkat çeker:

1990'lı yıllarda, Kürtlerin yoğunlukta olduğu bölgede ağırlıkla devlet eliyle gerçekleşen zorla göç, hukukun en formel biçimiyle dahi bütünüyle askıya alındığı, yerinden yurdundan edilen Kürtlerin en temel vatandaşlık haklarının sistematik olarak ihlal edildiği bir süreç oldu. Üstelik bir milyondan fazla insanı on-on beş yıl içerisinde yerinden etme harekâtı, herhangi bir yasal dayanak olmaksızın gerçekleştirildi. O dönemde yürürlükte olan Olağanüstü Hal Kanunu, bölge valilik makamına güvenliğin sağlanması adına “belli yerleşim yerlerini boşaltmak veya başka yerlere nakletmek” yetkisini tanımış olmasına rağmen, mezra, köy ve yer yer ilçe merkezlerinin boşaltılması bir yasaya, mahkeme kararına ve idari tasarrufa dayandırılmadan yürütüldü. Böylece, toplumun görmediği, duymadığı bu büyük afet, hukukun da ‘gözünden kaçtı’. Bu toplumsal körlük hali sayesinde devlet, OHAL bölgesinde kırsal boşaltmaya yönelik bir askeri politikanın varlığını, bu politika uyarınca güvenlik görevlilerinin binlerce mezra ve köyü boşalttığını ve bölgede

yaşayan halkın iradeleri dışında yerlerinden edildiğini on yıllar boyunca inkâr edebildi (Kurban & Yeğen, 2012: s. 49-50).

Köy boşaltmalar/yakmalar neticesinde şehirlere göç etmek zorunda kalanlar veya zorla yerinden edilenler, kentsel yoksulluk, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanamama, sosyal güvenceden yoksunluk, işgücü piyasasına yeterince katılamama, işsizlik ve kentsel mekânda ayrımcılığa uğrama gibi birçok sorunla karşı karşıya kaldı (Yükseker, 2012: s. 233-234). Daha da detaylandırmak gerekirse, zorla yerinden edilenler, “topraksızlık, evsizlik, işsizlik, güvenilirmez (sağlıksız) yiyecek, artan hastalık tehdidi, marjinalleşme, uygun genel kaynaklara erişim engelleri ve bütünleşemeyen topluluk” (Jongerden, 2008) gibi sorunların yanı sıra “ayrımcılık, dışlanma, güvensizlik ve belirsizlik” gibi sorunlara maruz kalıyordu (Çağlayan vd., 2011: s. 127-154). Ayrıca zorla yerinden edilmeler büyük kentlerde ekonomik temelli mekânsal ayrışmaya siyasal bir hava katarak gettolaşmanın ortaya çıkmasına, kentlerde toplumsal ve siyasal ayrışmaların/kutuplaşmaların oluşmasına, milliyetçiliğin yükselmesine, tabanını genişletmesine ve hayatın hemen her alanına yayılmasına yol açmakta ve tüm bunlar da antidemokratik politika ve uygulamalara neden olmaktadır (Tuncel & Gündoğmuş, 2013: s. 242-243). Açıkçası, zorla yerinden edilenlerin şehirlere göç etmesi Kürtlerde etnik farkındalığa da neden olarak Kürt milliyetçiliğinin yükselişine de ivme kazandırdı.

Zorla yerinden edilenler, yukarıda ifade edilen siyasal ve toplumsal baskının neden olduğu sorunların yanı sıra metropollerde kayıt dışı ve sömürüye açık ucuz işgücünün de ortaya çıkması anlamına geliyordu. Koç’un önemle vurguladığı üzere, “zorla göç ettirilen, geçim araçlarından koparılan, büyük kentlerin varoşlarına fırlatılıp atılan ve kendilerine tamamen yabancı bir ortamda ‘tehdit’ muamelesi gören insanların emek piyasasının en kırılğan, en dayanıksız ve dolayısıyla, en şiddetli sömürü koşullarını kabul etmeye yatkın grubunu oluşturması kaçınılmaz” olmuştur. Bu durum da Koç’un ifadesiyle şu sonuçlara neden oluyor: “Büyük kentlere göç etmek zorunda bırakılan Kürt yoksulları öyle

ağır koşullar altında emek piyasasına ekleniyorlar ki, en düşük ücretlere razı olmak, en kötü iş ortamlarını kabullenmek, son derece kötü barınma ve yaşama koşullarına tahammül etmek zorunda kalıyorlar” (Koç, 2012).

Zorunlu göç, devletin Kürt illerindeki hareketi kontrol etmek için uygulamaya koyduğu askeri-siyasi bir tedbir olsa da, aynı zamanda Türkiye tarihindeki en kapsamlı ve en hızlı mülksüzleştirme ve proleterleştirme süreci olmuştur. Batıdaki şehirlere ve özellikle İstanbul ve İzmir gibi metropollere, Denizli, Manisa, İzmit, Tekirdağ gibi sanayi merkezlerine göç ettirilen Kürtler, bu kentlerde çok düşük ücretlerle, güvencesiz koşulların yaygın olduğu iş kollarında çalışmaya başlamışlardır. Bugün batı illerindeki inşaatlarda, konfeksiyon atölyelerinde, yazları tarlalarda çalışan işçilerin; sokaklardaki hamalların, seyyar satıcıların, temizliğe giden kadınların büyük bir kesimini Kürtler oluşturmakta, bu insanlar kayıtdışı ekonominin yükünü omuzlamaktadırlar. Zorunlu göç ile kentlere getirilen Kürtler, esnek sermaye birikiminin ihtiyaç duyacağı pazarlık gücünden yoksun, her işte çalışmaya hazır, mülksüzleşmiş işçi arzını büyük oranda artırmıştır (Yörük, 2009).

Zorla yerinden edilenlerin karşı karşıya kaldığı söz konusu sorunlar hükümetlerin konuyla daha ciddi bir biçimde ilgilenmesini ve köye dönüş politikalarını devreye koymasını sağladıysa da, bugüne dek, bu uygulamadan istenilen sonucun alınmadığı görülmektedir. Bu bağlamda, 1994 yılında yürürlüğe konulan “Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi”, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, başta güvenlik olmak üzere çeşitli nedenlerle köylerinden ayrılan aileler arasından gönüllü olarak geri dönmek isteyenlerin, kendi köylerinde veya arazisi müsait başka yerlerde iskân edilmeleri ve bu yerleşim yerlerinde sürdürülebilir yaşam koşulları sağlanmasını hedeflediysede geri dönüş konusunda pek başarı sağlanamadı. Kuşkusuz, zorla yerinden edilenlerin geriye

dönüşlerinin önünde, “bölgede çatışmaların devam ediyor olması, bu nedenle can ve mal güvenliği kaygısı, yine bu nedenle tarım ve hayvancılık gibi geçim kaynaklarının büyük ölçüde azalması, kırsal hayatın özellikle gençler ve kadınlar açısından çekici olmaması gibi birçok başka engel de bulunmaktadır” (Kurban ve Yeğen, 2012: s. 50). 2000’li yıllarda Avrupa Birliği uyum sürecinde gerçekleştirilen reformlarda da zorla yerinden edilenlerin karşılaştıkları zararların giderilmesi ve isteyenlerin köylerine geri dönmesi için çeşitli girişimlerde bulunuldu. Söz konusu girişimlerden en kayda değer olanı ise 27 Temmuz 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5233 sayılı “Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılınması Hakkında Kanun”dur. Kanunun amacı, 1987-2004 yılları arasında “terör eylemleri veya terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle *maddi zarara* uğrayan kişilerin zararlarının karşılanması” olarak ifade edilmiştir. Kurban ve Yeğen’in önemle vurguladığı üzere kanun 1990’larda başta zorla yerinden edilme olmak üzere çeşitli ağır hak ihlallerine uğramış vatandaşların sorunlarını çözmekten uzaktır. Daha da mühimi söz konusu kanun sayısı milyonla ifade edilen vatandaşın Kürt meselesinden kaynaklı olarak yaşadığı sorunları bireysel zararlara indirgeyerek meselenin etno-politik tarafını örtbas etmektedir:

Türkiye örneğinde Tazminat Yasası, 1990’larda sivillere karşı işlenen ağır hak ihlallerindeki sorumluluğu kabul, pişmanlığı ifade ve mağdurların maddi ve manevi bütün zararlarını telafi etmeye dönük bir devlet iradesini ve kararlılığını içermemektedir. Yasa köyleri boşaltılan insanlar için çıkartılmıştır, ama hak sahipleri yerinden edilenlerle sınırlı değildir. Hükümet, sürecin başından itibaren, bu yasayı yerinden edilen Kürtlere özel bir telafi çabası yerine, bütün “terör mağdurları”na açık bir tazminat mekanizması olarak tasarlamıştır. Yasa, isminden de anlaşıldığı üzere, “terör” ve “terörle mücadele” nedeniyle maddi zarara uğrayan herkese tazminat hakkı tanımaktadır. Böylelikle, milyonlarca insanın kitlesel olarak göçe zorlandığı bir mesele, kolektif boyutundan

arındırılarak bireysel zararlara indirgenmiş, arka planındaki etnik meseleden ayrıştırılmıştır. Yasa, başlığında da anlaşıldığı üzere, bir coğrafyada yaşayan bütün bir Kürt nüfusu hedef alan ayrımcı bir uygulamanın üzerini örterek, meseleyi terörle mücadelenin istenmeyen bir sonucuna indirgemıştır. Geleceğe odaklı olan Tazminat Yasası, yakın geçmişe ilişkin hakikatleri ortaya çıkarma niyeti de taşımamaktadır. Aksine, devletin cezai sorumluluğunun üzerini örtmek amacıyla, yasanın kusursuz sorumluluk ilkesine dayandırılmasıyla 1990'lara ilişkin “alternatif bir anlatı” yaratılmıştır (Kurban ve Yeğen, 2012: s. 147-148).

Özetle ifade etmek gerekirse, güvenlik güçleri ile PKK arasında 1984 ile 1999 yılları arasında cereyan eden silahlı çatışmalar nedeniyle 1987 yılında OHAL'in kurulması ve OHAL'e yerleşim yerlerini boşaltma yetkisinin verilmesi ülkenin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yoğun bir köy/mezra boşaltma ve bunun neticesinde de yerinden edilme vakalarına sebebiyet vermiştir. Büyük çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu kişilerin yerinden edilmesi, pek tabii olarak beraberinde sosyal, siyasal, ekonomik, hukuki vb. sorunları doğurmuştur. Hiç şüphesiz, aradan uzun bir zaman geçmesine rağmen zorla yerinden edilenlerin karşı karşıya kaldığı sorunların henüz çözüme kavuşturulmamış olması da üzerinde önemle durulması gereken meselelerden biri olarak karşımızda durmaktadır.

Sonuç

1987-2002 yılları arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde on üç ilde uygulanan OHAL, söz konusu bölgelerde sistemli bir biçimde yürütülen köy/mezra boşaltma/yakma, zorla yerinden edilme, faili meçhul cinayet, yargısız infaz, gözaltında kayıp, işkence ve kötü muamele gibi ağır insan hakları ihlallerinin yaşandığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Hiç kuşkusuz söz konusu yıllarda bölgede yaşanan olaylara yargı ve hukukun bigâne kalması da ayrı bir garabet olarak tarihteki yerini almıştır. Bilhassa bölgede çok sayıda köy/mezra

yakma/boşaltma vakalarının yaşanması bölge halkını zorunlu göçe mecbur bırakmıştır. İstatistikler, söz konusu on beş yıllık süreçte üç binin üzerinde köyün/mezranın “güvenlik gerekçesi”yle yakıldığını/boşaltıldığını ortaya koymaktadır. Boşaltılan/yakılan köy ve mezra sakinleri şehirlere göç etmek zorunda kalmıştır. Pek tabii olarak bu durum başta yaşama hakkı olmak üzere, beslenme, barınma, çalışma, eğitim, mülkiyet, sağlık ve seyahat gibi temel insan haklarının ihlalinin beraberinde getirmiştir. Köy/mezra boşaltmalar/yakmalar nedeniyle şehirlere göç eden ve sayıları milyonla ifade edilenlere devlet tarafından herhangi bir barınma imkânı tanınmadığı için bu durum beraberinde plansız kentleşme, gecekondulaşma ve alt yapı yetersizliği gibi sorunları getirmiştir. Bunun yanı sıra zorla yerinden edilenler yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik ve sağlıksız koşullarda yaşamak gibi temel sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Yukarıdaki sorunların dışında kabul görmeme, dışlanma, öteki olma, gertolaşma, uyum sağlamada sorunlar yaşama, kültür çatışmasına maruz kalma, illegal yollara başvurma (fuhuş, uyuşturucu, hırsızlık vb.) ve marjinalleşme de zorla yerinden edilenlerin maruz kaldığı sorunlar arasında yer almaktadır. Köy/mezra boşaltmalar/yakmalar neticesinde zorla yerinden edilenlerin şehirlere yerleşmesinin aynı zamanda siyasal ayrışmaya ve kutuplaşmaya neden olarak Türk ve Kürt milliyetçiliğinin önemli itici güçlerinden biri olduğunu ve bunun da dönemsel olarak etnik gerilimlere neden olduğunu da unutmamak gerekir. Son olarak, hükümetlerin zorla yerinden edilenlerin karşılaştığı sorunları çözme konusundaki girişimlerinin başta politik ve ekonomik olmak üzere çeşitli nedenlerden ötürü amacına ulaşmadığını da not etmek gerekir.

Kaynakça

Resmi Yayınlar ve Gazeteler

Resmi Gazete, 1 Temmuz 1926, Sayı: 409.

Resmi Gazete, 4 Temmuz 1927, Sayı: 624.

Resmi Gazete, 21 Haziran 1934, Sayı: 2733.

Resmi Gazete, 14 Temmuz 1987, Sayı: 19517.

Milliyet

Taraf

Kitap, Makale ve Tezler

Arı, K. Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Beşinci Basım, İstanbul, 2010.

Ayata, B. Yüksek, D., “İnkâr Siyasetinden “İdare” Politikasına: Kürtlerin Zorunlu Göçü”, *Birikim*, Sayı: , İstanbul, (Ocak 2007), ss. 42-46.

Ayata, B. Yüksek, D. Kürtlerin Yerinden Edilmesine Ulusal ve Uluslararası Tepkiler, *Birikim*, Sayı: 213, İstanbul, (Ocak 2007), ss. 47-60.

Babuş, F. Osmanlı'dan Günümüze Etnik ve Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti ve Uygulamaları, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Bacanlı, H. Cumhuriyet Dönemi Olağanüstü Bölge Yönetim Uygulamaları (Umumi Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2012.

Beşikçi, İ. Kürtlerin Mecburi İskânı, Komal Yayınları, İstanbul, 1977.

Bozkurt, N. Denizi Kurutmak: Dünden Bugüne Zorunlu Göç ve İskân Politikası, Belge Yayınları, İstanbul, 2000.

Çağaptay, S. Türkiye’de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik Türk Kimdir?, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

Çağlayan, H. vd. Ne Değişti? Kürt Kadınların Zorunlu Göç Deneyimi, Ayizi Yayınları, İstanbul, 2011.

Çağlayan, E. Cumhuriyet’in Diyarbakır’da Kimlik İnşası (1923-1950), İletişim Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2014.

Çelik, A. B. “Batman İli Alan Araştırması Değerlendirmesi: Ülke İçinde Yerinden Edilmenin Sosyo-ekonomik Sonuçları ve Geri Dönüş Önündeki Engeller”, Zorunlu Göç İle Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası içinde, (Ed. Dilek Kurban, Deniz Yüksek, Ayşe Betül Çelik, Turgay Ünal ve A. Tamer Aker), TESEV Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2008, ss. 177-195.

“Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu”, *TBMM Tutanak Dergisi* 53 (Dönem 20), 2 Haziran 1998.

“Hakikat ve Adaletin İzinde Doksanları Hatırlamak”, *Toplum ve Kuram*, Sayı: 9, Bahar 2014.

Hirschon, R. Ege’yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, Çev. Müfide Pekin-Ertuğ Altınay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tgyona/TGYONA_rapor.pdf.

Jongerden, J. Türkiye’de İskân Sorunu ve Kürtler, [Çev. Mustafa Topal], Vate Yayınları, İstanbul, 2008.

Koç, F. “Ferda Koç: Kürt İşçisi Türkiye’de Göçmen İşçi Konumunda”, <http://alternatifsiyaset.net/2012/12/02/ferda-koc-kurt-iscisi-turkiyede-gocmen-isci-konumunda/>, Erişim Tarihi: 04/04/2015.

Kurban, D. “Bir ‘Güvenlik’ Politikası Olarak Koruculuk Sistemi”, Ahmet İnsel ve Ali Bayramoğlu (ed.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim içinde*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 253-259.

Kurban, D. Yeğen, M. Adaletin Kıyısında: ‘Zorunlu’ Göç Sonrasında Devlet ve Kürtler -5233 sayılı Tazminat Yasası’nın bir Değerlendirmesi- Van Örneği, TESEV Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2012.

Norwegian Refugee Council (Norveç Mülteci Konseyi) - Internal Displacement Monitoring Centre (Ülke İçinde Yerinden Edilme İzleme Merkezi), “Güvensizlik Mirasının Aşılması: Devlet ve Yerinden Edilmiş Kişiler Arasında Toplumsal Mutabakata Doğru” Çev. Metin Çulhaoğlu, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006.

Özgür, N. “Modern Türkiye’nin Zorunlu Göçmenleri: Muhacirler, İskanlılar, Mübadiller, İslamlar, Soydaşlar, “G” Grubu, Mülteciler, ‘Tekne Mültecileri’ ”, Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar içinde, (Der: S. Gülfer İhlamur-Öner & N. Aslı Şirin Öner), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 199-216.

Tekeli, İ. “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskân Sorunu”, *Toplum ve Bilim*, S. 50, [1990], ss. 49-71.

Tuncel, G. Gündoğmuş, B., “Güneydoğuda Yaşanan Köy Boşaltma Hadiselerinin Siyasal Yansımaları ve Şırnak İl Ölçeğindeki Seçmen Tercihine Etkisi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış-2013, Cilt:12 Sayı: 44, ss.234-254.

Yıldırım, O. *Diplomasi ve Göç: Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

Yörük, E. “Zorunlu Göç ve Türkiye’de Neoliberalizm”, <http://www.bianet.org/biamag/insan-haklari/118421-zorunlu-goc-ve-turkiye-de-neoliberalizm>, Erişim Tarihi: 04/04/2015.

Yükseker, D. “Kürtlerin Yerinden Edilmesi ve Sosyal Dışlanma: 1990’lardaki Zorla Göçün Sonuçları”, Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar içinde, (Der: S. Gülfer İhlamur-Öner & N. Aslı Şirin Öner), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 233-262.

Türk Ceza Kanunu'nda Göçmen Kaçakçılığı Suçu

Gülşah BOSTANCI BOZBAYINDIR¹

ÖZET

Savaşlar, ekonomik nedenler, coğrafi olumsuzluklar gibi bir takım sorunlar nedeniyle insanlar, vatandaşı oldukları ülkelerden, memleketlerinden ayrılarak, bu sorunlarla karşılaşmayacaklarını düşündükleri ülkelerde yaşamak amacıyla göç etmektedirler. Bu göçler, çoğunlukla yasadışı yollardan gerçekleşmekte veyahut yasal yollardan gerçekleşmekle birlikte süresi içinde ülkeyi terk etmemek suretiyle olmaktadır. Yasadışı göçün önüne geçebilmek ve kontrolsüz göç akımını önlemek amacıyla özellikle göç alan ülkelerin, ceza mevzuatlarında 'göçmen kaçakçılığı' nı suç olarak düzenledikleri görülmektedir. Dünya'da Birleşmiş Milletler düzeyinde mücadele edilen bu sorun, özellikle coğrafi yapısı gereği Avrupa ve Asya kıtalarını birbirine bağlayan Türkiye'nin de gündemini bir hayli meşgul etmektedir. Gerek transit ülke olması gerekse özellikle son dönemlerde hedef ülke olması dolayısıyla, Türkiye'nin göçmen kaçakçılığı sorunu ile uzun zamandır yüz yüze ve bu sorunla mücadele içinde olduğu söylenebilir. Bu bakımdan, BM düzeyinde Türkiye'nin de imzaladığı 'Sınırşan Örgütlü Suçlara Karşı BM Sözleşmesi' ve buna ek 'Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol' gereği, 2002 tarihinde yapılan bir kanun değişikliği ile ilk kez göçmen kaçakçılığı 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda suç olarak düzenlenmiştir. 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu'nda özel hükümlere ilişkin ikinci kitabın uluslararası suçlar başlıklı birinci kısmında ikinci bölümde 79.madde numarası ile bu suç tipine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen Kaçakçılığı, Türk Ceza Kanunu

---

¹ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Göç, nüfusun birey, aile, grup ya da topluluklar halinde yaşadığı yeri, doğal afetler, ekonomik, toplumsal, siyasal, demografik nedenlerle değiştirmesidir². Göç, çoğunlukla ulusal sınırları aşmak suretiyle, bir ülkeden başka bir ülkeye doğru olmaktadır. Bu nedenle, gerek kaynak gerek transit gerekse hedef ülke olmaları bakımından hemen hemen dünyadaki bütün ülkelerin doğrudan etkilendiği göç olgusu, genellikle hukuka aykırı yollardan gerçekleştiği için göçmen kaçakçılığı suçu ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Çoğunlukla zayıf, korunmasız ve istismara açık olan göçmenlerin içinde buldukları durumlardan kâr elde etmeyi amaçlayan organize suç örgütleri bünyesinde işlenen bir fiil olarak karşımıza çıkan göçmen kaçakçılığı suçu, kişilerin göçmen kaçakçıları tarafından maddi ya da başka çıkarlar karşılığında ülkelerin sınırlarını hukuka uygun olmayan yollarla sınırları geçmesi olarak ifade edilmektedir³.

Konteynırlarda havasızlıktan boğulan, denizlerde yok olan ya da çöllerde susuzluktan ölen insanların haberleri ile neredeyse her hafta gündeme gelen göçmen kaçakçılığı hususunda yakın zamana kadar -özellikle 1990larda yaşanan yasadışı göç sayısındaki hızlı yükselişe kadar- uluslararası camiada herhangi bir düzenlemeye gidilmemişken özellikle Çin’de meydana gelen ve çok sayıda insanın ölümüne neden olan ‘Golden Venture’ kazası ile dünya göçmen kaçakçılığı meselesi ile daha yoğundan ilgilenir hale gelmiştir⁴. 2003-2004 yıllarında BM bünyesinde “Sınır aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi” ve bu Sözleşmeye ek “Göçmenlerin Kara, Deniz ve Hava Yollarıyla Kaçırılmalarına Karşı Protokol” düzenlenmiş ve BM üye ülkelerin imzasına

---

² Hüdayi Sayın, Uluslararası Hukuk Ve Türk Hukuku Bakımından Göçmen Kaçakçılığı, İnsan Ticareti, Cinsel Sömürü Suçları Ve Bunlarla Mücadelede Uluslararası İşbirliği, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul, 2010, s.19.

³ Anne T. Gallagher, Routledge Handbook of Transnational Criminal Law, Ed.By Neil Boister and Robert Currie, New York, 2005, s.187.

⁴ A.J.Sein, ‘The Prosecution of Chinese Organized Crime Groups: The Sister Ping Case and It’s Lessons’ Trends in Organized Crime, 2008, vol.11, no.2, p.157-163.

açılmıştır. Her iki düzenlemede de, bunlara taraf olan devletlere sözleşmede yasaklanan fiilleri suç haline getirme yükümlülüğü getirilmiştir. Taraf devletlere ceza kanunlarında yapılacak değişikliklerle ya da ayrı bir kanunla Sözleşmede ve Protokolde yer alan fiilleri suç olarak düzenleme asgari yükümlülüğü getirilmekte, Sözleşme ve Protokolle belirlenen minimum standartları göçmenler lehine ya da örgütlü suçluluk aleyhine aşan düzenlemelere de cevaz verilmektedir. Örneğin Protokol, sadece sınır aşan göçmen kaçakçılığını ve suçun örgütlü suç grubu tarafından işlenmesi hallerinin suç olarak düzenlenmesi yükümlülüğü ile kapsamını belirlemekle birlikte⁵ bu standartlardan daha fazlasının düzenlenmesi ise devletlerin takdir yetkisine bırakılmaktadır⁶. Sözleşme ve Protokol arasındaki ilişki nedeniyle sadece Protokoldeki yükümlülükler değil Sözleşme ile getirilen yükümlülükler de taraf devletlerce dikkate alınmak durumundadır. Örneğin, Sözleşme gereği taraf devletler, göçmen kaçakçılığı gelirlerinin aklanması, tüzel kişilerin cezai sorumlulukları, diğer taraf devletler ile soruşturma ve kovuşturma safhalarında işbirliği, karşılıklı hukuki yardım gibi konularda da düzenlemeler yapmak durumundadır⁷.

Avrupa Birliği bünyesinde göçmen kaçakçılığı ile mücadeleye ilişkin süreç 1985 (Schengen 1) ve 1990 yıllarında (Schengen 2) Schengen Sözleşmeleri'nin kabul edilmesi ile başlamış, özellikle 2004'ten günümüze ilerleme kaydetmiştir. Schengen Sözleşmesi ile üye devletlere, Birliğe üye diğer devletlerin hukuksal düzenlemelerine aykırı olarak, menfaat karşılığı bir yabancının üye devlete girmesine ya da kalmasına yardım eden ya da yardım etmeye teşebbüs edenlerin cezalandırılmalarına yönelik düzenlemeleri gerçekleştirme yükümlülüğü getirilmiştir⁸. Ayrıca Sözleşme, göçmen kaçakçılığı ile mücadelede daha yakın

---

⁵ Sözleşme 4.maddesi

⁶ Matilde Ventrella, The Control of People Smuggling and Trafficking in the EU: Experiences From the Uk and Italy.

⁷ Anne T. Gallagher, s.193.

⁸ Schengen Antlaşması 27.madde

işbirliğini içeren birçok düzenleme getirmiştir. Bunların başında ortak sınır kontrol standartları, ortak vize sistemi gelmektedir⁹.

Amsterdam Antlaşması'nın 1999'da yürürlüğe girmesi ile üçüncü sütunda bulunan adalet ve iç işleri politikası Avrupa Birliği Sözleşmesi'ne entegre edilmek suretiyle birinci sütuna dahil edilmiştir. Bu başlık altına, vize, iltica ve göç politikaları ile dış sınır güvenliğine yönelik tedbirler ile gümrük işlerinde işbirliği ve hukuk davalarında adli işbirliği düzenlenmiştir. Antlaşma sonrası Avrupa Konseyi tarafından 2004 yılında Lahey Programı¹⁰ kapsamında göçmen kaçakçılığının önlenmesi için tedbirlerin alınması gerektiği hususunda bir karar alınmıştır. Bu çerçevede 2004/927/EC kararı ortaya konmuştur. Program ile 2005-2010 yılları arasında Birliğe üye devletlerin adalet ve iç işleri politikasındaki prensipleri kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda ortak bir Avrupa iltica sistemi ve yasal göçün kontrolünün yanı sıra programda AB'nin dış sınırlarının kontrolü ve yasadışı göçle mücadele de yer almaktadır¹¹.

2006'da Brüksel'de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi toplantısında, 21.yüzyılda AB'nin en önemli önceliği olarak, göçle bağlantılı sorunların çözülmesinde her yolun denenmesi ve ayrıca göçün getirdiği imkânlardan yararlanılması olarak belirlenmiştir¹². Lizbon Antlaşması sonrası sütunlu yapının kalkmasıyla Birlik,

---

⁹ Kilchling/Herz, Europaeisches Strafrecht, Hrsg.Sieber/Satzger, Nomos, 2.Auflage, 6.Kapitel §22, Rd.8, s.406.

¹⁰ The Hague Programme, Strengthening Freedom, Security and Justice in the European Union, Doc. 13993/04JAI 408, 27 Ekim 2004.

¹¹ Kilchling/Herz, Europaeisches Strafrecht, 6.Kapitel §22, Rd.12, s.407.

AB Bünyesinde gerçekleştirilen düzenlemeler kronolojik olarak şu şekildedir; 2002 yılında 2002/90/EG Direktifin 1.maddesi üye devletlere: a) bir kimse, üye devlet vatandaşı olmayan bir kimseye, Birliğe üye olan bir devletin yabancıların ülkeye girişi ya da transit geçişine ilişkin kanunlarına aykırı olarak girişine ya da transit geçişine kasten yardım etmesi; b) bir kimse, maddi menfaat elde etmek amacıyla üye devlet vatandaşı olmayan bir kimseye, Birliğe üye olan devletin yabancıların ülkede ikametgâhına ilişkin kanunlarına aykırı olarak ülkede ikamet etmelerine kasten yardım etmesi durumlarına yönelik olarak uygun cezalar düzenlemesi yükümlülüğü yüklemektedir. Bu kapsamda insani yardımlar cezalandırmanın dışında tutulabilir. 2.maddeye göre bu suçlara iştirak de cezalandırılmalıdır. 3.maddeye göre bu cezalar, etkili, ölçülü ve caydırıcı olmalıdır. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:328:0017:0018:EN:PDF>.

¹² Kilchling/Herz, Europaeisches Strafrecht, 6.Kapitel §22, Rd.4, s.405.

vize, iltica ve göç politikaları ile dış sınır güvenliğine yönelik tedbirler, gümrük işlerinde işbirliği ve hukuk davalarında adli işbirliği alanlarında üyeleri bağlayıcı düzenlemeler yapma yetkisine kavuşmuştur. Bu yetki ile Birlik ortak bir göç politikasını geliştirmeye yönelik olarak yasadışı göçe ve insan ticaretine karşı güçlü önleme ve mücadele tedbirlerinin alınması yönünde kararlar alabilecektir¹³.

‘Sınır aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’ni ve bu Sözleşmeye ek ‘Göçmenlerin Kara, Deniz ve Hava Yollarıyla Kaçırılmalarına Karşı Protokol’ü imzalayan taraf devletlerden biri olan Türkiye, Sözleşme ve Protokolü 30.01.2003 tarih ve 4804 sayılı Kanunla onaylamıştır. Böylelikle Türk hukukunda ilk kez suç olarak kabul edilmiş olan göçmen kaçakçılığı, mülga 765 sayılı TCK’da çalışma hürriyetine karşı suçlar kısmında 201/a maddesinde düzenlenmiştir. 5237 sayılı yeni TCK’da uluslararası suçlar kısmında 79.maddede düzenlenmiştir.

Buna göre TCK’da göçmen kaçakçılığı;

(1) Doğrudan doğruya veya dolaylı olarak maddi menfaat elde etmek maksadıyla, yasal olmayan yollardan;

a) Bir yabancıyı ülkeye sokan veya ülkede kalmasına imkan sağlayan,

b) Türk vatandaşı veya yabancıнын yurt dışına çıkmasına imkân sağlayan kişi, üç yıldan sekiz yıla kadar hapis ve onbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır. (Ek cümle: 22/7/2010 - 6008/6 md.)

Suç, teşebbüs aşamasında kalmış olsa dahi, tamamlanmış gibi cezaya hükmolunur.

(2) (Ek fıkra: 22/7/2010 - 6008/6 md.) Suçun, mağdurların;

a) Hayatı bakımından bir tehlike oluşturmaması,

---

¹³ Kilchling/Herz, 6.Kapitel, §22, Rd.16, s.409.

b) Onur kırıcı bir muameleye maruz bırakılarak işlenmesi, hâlinde, verilecek ceza yarısından üçte ikisine kadar artırılır.

(3) Bu suçun bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, verilecek cezalar yarı oranında artırılır.

(4) Bu suçun bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, tüzel kişi hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.

1. Korunan Hukuksal Yarar

Göçmen kaçakçılığı suçu ile korunan birden çok hukuksal yararın varlığı söz konusudur. Bunlar, göçmen kaçakçılığına maruz kalan göçmenler ve kaçakçılıktan menfaatleri etkilenen devlet ekseninde toplanmaktadır. Bunlardan ilkinin kapsamına, göçmenlerin vücut bütünlükleri, mal varlıkları, haysiyetlerinin dokunulmazlıkları ve kişi hürriyetleri olarak belirtilmektedir¹⁴. Ayrıca insan onurunun korunması da bu kapsamda değerlendirilebilir¹⁵. Zira göçmenlerin içinde buldukları koşullar, onların gerek vücut dokunulmazlıklarının ihlal edilmesini gerekse insan onuruna aykırı davranışlara maruz kalmasını kolaylaştırmakta, onları bu nevi tehlikelere karşı çok daha açık hale getirmektedir. Bu nedenle, ileride ele alınacağı üzere, bu nevi ihlaller suçun nitelikli hallerini oluşturmakta, göçmen kaçakçılığı suçunun cezasını daha da ağır hale getirmektedir. Diğerinde ise yasadışı göçü engellemek suretiyle devletlerin çıkarları korunmak istenmektedir. Bu kapsamda kamu ekonomisi, düzeni ve güvenliği korunmaktadır. Yasal olmayan yollardan ülkeye sokulan göçmenler kayıt dışı çalıştırılmakta, ucuz işgücü ülke vatandaşlarının iş kaybına neden

---

¹⁴ Koray Doğan, Göçmen Kaçakçılığı Suçu, Ankara, 2005, s.93vd; Çetin Arslan, Göçmen Kaçakçılığı Suçları, AÜHFD, Cilt 52, Sayı 1, 2003, s.117.

¹⁵Johanne Vernier, 'French Criminal And Administrative Law Concerning Smuggling Of Migrants And Trafficking In Human Beings: Punishing Trafficked People For Their Protection', in: Immigration and Criminal Law in the European Union, Ed.By. Elspeth Guild, Paul Minderhoud, Vol.9, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2006, s.7.

olabilmektedir¹⁶. Kayıt dışı istihdam, vergi kaçakçılığını da gündeme getirmektedir. Ülkelerin yasadışı göç hareketleri uluslararası toplumun çıkarlarını da etkilediğinden uluslararası toplum da korunmaktadır¹⁷.

2. Suçun Konusu

Suçun konusu, göçmenler ve onların malvarlığı değerleridir¹⁸. Yargıtay da göçmenleri suçun mağduru değil, konusu olarak kabul etmektedir¹⁹. Madde göçmen kaçakçılığını suç olarak düzenlemekteyse de maddede göçmen değil yabancı ve Türk vatandaşından bahsedilmektedir. Dolayısıyla suçun hukuki konusunun Türk vatandaşı ve yabancı olduğu söylenebilecektir²⁰.

3. Fail

Yasadışı yollarla yabancıyı ülkeye sokan ya da Türk vatandaşını veya yabancıyı ülkeden çıkartan ile yasadışı yollarla ülkeye giren bir yabancıyı ülkede kalmasına ya da Türk vatandaşının yurt dışına çıkmasına imkân sağlayan kişi bu fiilleri maddi bir çıkar karşılığında yapması halinde fail olarak nitelendirilecektir. Fail, Türk vatandaşı olsun ya da olmasın herkes olabilir. TCK 266.maddesine göre; göçmen kaçakçılığı suçunda failin kamu görevlisi olma sıfatı göz önünde bulundurulmadığından kamu görevlisi failin görevi gereği elinde bulundurduğu araç ve gereçleri bu suçun işlenmesi sırasında kullanması halinde verilecek ceza üçte biri oranında artırılacaktır.

Doktrinde bu suçun çok failli suç olduğu, göçmenlerin de ülkeye yasadışı yollarla girdikleri ya da ülkeden yasadışı yollardan çıktıkları durumlarda bizzat suçun faili

---

¹⁶ Durmuş Tezcan/Mustafa Ruhan Erdem/ Murat Önok, Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, 8.Baskı, Seçkin, 2012, s.82.

¹⁷ Köksal Bayraktar, 'Göçmen Kaçakçılığı Suçu', Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt IX/2, Sayı:2, 2012, s.62.

¹⁸ Tezcan/Erdem/Önok, s.83. Malvarlığı değerinin suçun konusu olmadığı yönünde bakınız: Veli Özer Özbek; Mehmet Nihat Kanbur; Koray Doğan; Pınar Bacaksız; İlker Tepe; Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, 8.Baskı, Seçkin, 2015, s.58

¹⁹Yrg.8.C.D. E. 2006/2028 K. 2006/3617 T. 25.4.2006.

²⁰ Aynı yönde bkz: Özbek vd., s.57.

oldukları ancak içinde buldukları durumdan yararlanıldığı için aynı zamanda mağduriyet yaşadıkları için suç politikası gereği suçun faili değil mağduru olarak değerlendirildikleri ileri sürülmektedir²¹. Ancak kanımızca bu görüşe katılmak mümkün değildir. Öncelikle ifade etmek gerekir ki; Protokolün 5.maddesi gereği, göçmenlerin işlenen suçtan dolayı cezai sorumlulukları bulunmamaktadır. Zira fiilin cezalandırılma nedeni göçmenler değil, göçmen kaçakçılaridir. BM Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme'nin 31.maddesinde; *'Taraf Devletler, hayatlarının veya özgürlüklerinin, 1. madde gösterilen şekilde tehdit altında bulunduğu bir ülkeden doğruca gelerek izinsizce kendi topraklarına giren veya bu topraklarda bulunan mültecilere, gecikmeden yetkili makamlara başvurarak yasadışı girişlerinin veya bulunuşlarının geçerli nedenlerini göstermeleri koşuluyla, yasadışı yollardan girişleri veya bulunuşlarından dolayı ceza vermeyeceklerdir'* düzenlemesi ile göçmenlerin cezalandırılmamaları gerektiğini ifade etmektedir. Bu nedenle, göçmenler sadece suçun konusu oldukları için değil, aynı zamanda Türkiye'nin taraf olduğu Sözleşmeler çerçevesinde de cezalandırılmaktan imtina edilenlerden olmaktadır. Ancak bu süreçte göçmen örneğin yasadışı giriş, transit geçiş veya yasadışı ikamet sağlamak amacıyla hileli olarak iltica talebinde bulunursa daha fazla 31.maddeden yararlanamayacaktır. Bu durumda, işlediği fiiller Protokoldeki örneğin sahte seyahat veya kimlik belgesi imali, bu tür bir belgenin tedariki, temini veya bulundurulması ya da yasal olarak kalmak için gerekli şartlara uymaksızın göç edilen devlette kalmasına başka yasadışı yollarla imkân sağlamak suçlarından birini işlemiş olabilecektir. Dolayısıyla, göçmenler göçmen kaçakçılığı suçundan değil, işledikleri fiillerin başka bir suç tipine uyması halinde diğer suçların faili olacaklardır. Ayrıca, TCK 79.madde lafzına bakıldığında; yabancının yasal olmayan yollardan bir yabancıyı ülkeye sokan veya ülkede kalmasına imkân sağlayan ile Türk vatandaşı veya yabancının yurt dışına çıkmasına imkân sağlayan kişinin suçun faili olabileceğinin açıkça ifade edildiği görülmektedir. Bu

---

²¹ Özbek vd., s.59.

nedenlerle göçmenlerin 79.madde bağlamında suç faili sayılmaları mümkün görünmemektedir.

Türk hukukunda, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na göre; Türkiye'ye giriş ve Türkiye'den çıkış işlemlerini, sınır kapılarından geçerli bir pasaport veya pasaport yerine geçen belgelerle gerçekleştirmeyenler hakkında ikibin TL; Türkiye'ye girişleri yasaklanmış olanların buna aykırı olarak Türkiye'ye giriş yapanlar hakkında bin TL idari para cezası uygulanacaktır. Bu fiiller, idare hukuku kapsamında değerlendirilmekte, suç olarak düzenlenmemektedir. Dolayısıyla mülga Pasaport Kanunu'nun cezai hükümlerinden farklı olarak yürürlükteki kanuna göre göçmenlerin yasadışı yollardan Türkiye'ye giriş ya da çıkış yapmaları suç sayılmamakta, dolayısıyla yasadışı göç, göçmenler açısından suç olarak düzenlenmemektedir. Türk hukukunda böyle olmakla birlikte pek çok Avrupa Birliği ülkesi, yasadışı göçü de suç olarak düzenlemiştir. Örneğin, İngiltere'de Immigration Act'e göre, göç kanunlarına aykırı olarak yasa dışı yollarla İngiltere'ye giren ya da girmeye teşebbüs edenler suç işlemiş olmaktadır. İngiliz hukukuna göre; bir yabancıyla ülkeden ayrılması gerekirken ayrılmayıp kanuna aykırı yollarla ülkede kalmaya devam etmesi halinde yasadışı göç suçunu işlemiş olacaktır. Fransız Hukukuna göre ise göçmenin yasadışı yollarla ülkeye girmesi, ülkede ikamet etmesi ya da ülkeden transit geçiş yapması da suç olarak düzenlenmiştir. Hatta bu fiilleri işlemek amacıyla Fransız vatandaşı biri ile evlenmesi de suç kabul edilmiştir. Ayrıca, göçmen, bu fiilleri işlemek amacıyla sahte belge düzenler ya da kullanırsa da suçun cezasında artış olacaktır²². Alman Hukuku'nda²³ da göçmen kaçakçılığı suçunun konusunu oluşturan göçmenlerin yasadışı yollardan Almanya'ya girmeleri durumunda cezai sorumlulukları düzenlenmiştir. Buna göre; gerekli olan geçerli izin ya da vize olmaksızın ülkeye giriş veya ülkede kalış suç olarak düzenlenmiştir. Netice olarak denilebilir ki; Avrupa Birliği'ne üye ülkelerdeki

---

²² Fransız Ceza Kanunu 441-3, Vernier, s.14.

²³ Yabancıların Federal Ülkede İkametleri, Çalışmaları ve Entegrasyonlarına İlişkin Kanun'un 95.maddesi.

düzenlemelere bakıldığında Protokol'e uygun olarak; organize suç örgütü bünyesinde işlenen göçmen kaçakçılığı suçunda, göçmenler fail değilken, organize suç örgütünün yer almadığı, münferit göç olarak nitelendirilebileceğimiz yasadışı göç suçunda göç edenler fail olarak nitelendirilmektedir.

4. Mağdur

Göçmen kaçakçılığı suçunun mağdurunun kim olduğu hususunda birden çok görüş bulunmaktadır. Suçun mağdurunun, egemenlik hakkı ve toprak bütünlüğü ihlal edilen devlet²⁴ olduğunu ifade eden görüşler olduğu gibi, göçmenleri mağdur olarak kabul eden görüşler de bulunmaktadır²⁵. Yargıtay kararlarında ise suçun yasal mağdurunun uluslararası toplum olduğu²⁶ kabul edilmektedir. Ancak kanunun lafzına bakıldığında, suçun mağdurlarına karşı nitelikli hallerin işlenmesi halinde cezanın arttırılacağı öngörülmektedir. Bu nedenle kanunun göçmenleri mağdur olarak kabul ettiği söylenebilir.

5. Maddi Unsur

TCK'ya göre, göçmen kaçakçılığı suçunun oluşabilmesi için birden çok seçimlik ve serbest hareketli suçlardan birinin işlenmesi yeterlidir. Kanuna göre bu seçimlik hareketler şunlardır:

- yasal olmayan yollarla bir yabancıyı ülkeye sokmak,
- yabancının ülkede kalmasına imkân sağlamak,
- yasal olmayan yollarla Türk vatandaşı veya yabancının yurt dışına çıkmasına olanak sağlamak.

---

²⁴ Vernier, s. 14.

²⁵ Bayraktar, 'Göçmen Kaçakçılığı Suçu',s.63; Faruk Turhan, Yeni Türk Ceza Kanunu'nda Uluslararası Suçlar, www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/101.doc; erişim tarihi: 11.02.2015, s.9; Özbek vd., s.60.

²⁶ Yrg.8.C.D. E. 2006/2028 K. 2006/3617 T. 25.4.2006

Seçimlik hareketlerden biri olan ve bir yabancıyı suçun konusu olduğu yabancıyı yasal olmayan yollarla ülkeye sokmak fiilinin göçmen kaçakçılığı suçunun oluşturduğunun kabulü için yabancıyı gerçek anlamda ülke olarak kabul edilen, kara, deniz ve hava ülkesine yasal olmayan yollardan sokulması gerekmektedir. Yabancıyı ülke sınırına girmesi ile suç tamamlanmış olur. Dolayısıyla bu seçimlik hareketli suç ani suç niteliğindedir. Yabancıyı ülkede kalmasına imkân sağlamak seçimlik hareketinde ise genellikle yasal yollardan ülkeye girmelerine rağmen, vize süresi bitmiş ya da oturma izni bitmiş yabancıların ülkede kalmasının sağlanması ile suç işlenmiş olur. Göçmenin, ülkede yasadışı yolla kalmasının sağlanması ile suç tamamlanır, göçmenlerin ülkede kalmaya devam etmelerinin sona ermesine kadar suç devam eder, dolayısıyla suçun mütemadi suç niteliğinde olduğu söylenebilir. Bir diğer hal olan Türk vatandaşı veya yabancıyı yurt dışına çıkmasına olanak sağlamak seçimlik hareketinde ise kanuna uygun olmayan yollarla Türkiye'den çıkışın gerçekleşmesine imkân sağlamak gerekmektedir. Türk vatandaşının ya da yabancıyı yurt dışına çıkmış olmasına gerek yoktur. Çıkışı için imkân sağlayıcı hareketin yapılmış olması yeterlidir²⁷. Bu seçimlik hareketli suç da ani suç niteliğindedir. Türk vatandaşının ya da yabancıyı yurt dışına çıkması için gerekli olan imkân sağlayıcı hareketlerin yapılması ile suç tamamlanır.

Bütün seçimlik hareketlerde yer alan imkân ya da olanak sağlamak ifadelerinin kapsamına hangi fiillerin dâhil olacağı kanımızca belirsizdir. Doktrinde, imkân sağlama ifadesinin maddi yani somut yardımlar olarak yorumlanması gerektiği, bu nedenle yabancıyı yasadışı olarak ülkede kalma konusunda teşvik etmenin veya ülkede yabancıların yasadışı olarak kalma kararlarını kuvvetlendirmenin, imkân sağlamak anlamına gelmeyeceği belirtilmektedir²⁸. Avrupa Birliği üyesi

---

²⁷ Özbek vd., s.69.

²⁸ Doğan, s.130. Özbek vd. s.67. Bir kişinin yurt dışına çıkarılmak istenen yabancıyı, diğer eylemlere katılmadan doğrudan veya dolaylı maddi menfaat temini amacıyla sadece evinde, otelinde veya başka bir yerde bir süre barındırması durumunda, yabancıyı yasal olmayan yollardan yurt dışına çıkmasına imkân sağlama şeklinde işlenen göçmen kaçakçılığı suçuna

bazı ülkelerin kanunlarına bakıldığında, imkân sağlamanın daha geniş kapsamlı olarak değerlendirildiği görülmektedir. Örneğin Fransız hukukunda, sırf bir göçmenin oturma izni alması için evlilik gerçekleştiren de 5 yıldan az olmamak üzere hapis cezası ve 15bin Euro para cezası ile cezalandırılırken, bunun organize suç örgütü bünyesinde işlenmesi halinde 10 yıldan az olmamak üzere hapis ve 750 bin Euro para cezası öngörülmektedir²⁹. Alman hukukunda Alman Yabancıların İkametlerine İlişkin Kanun'un 95.maddesinde yer alan yasadışı göçe yardım suçunu oluşturan fiillerden daha ağır ve kaçakçılık fiilinin yapısı gereği özünde daha nitelikli unsurlar içeren fiiller göçmen kaçakçılığı suçunun basit hali olarak değerlendirilmektedir. Alman Yabancıların İkametlerine İlişkin Kanun'un 96.maddesinde göçmen kaçakçılığı suçu tanımlanmıştır. Buna göre; *“yabancıların yasadışı yollarla ülkeye girişi, izinsiz ikameti ve transit geçişi için, yabancıları azmettiren veya yardım eden kişiler, bu suçtan herhangi bir maddi yarar elde eder veya bu yönde kendine vaatle bulunulmasını sağlarsa ya da aynı kişiye karşı suçu birden fazla işler veya birden fazla yabancıya karşı işlerse, beş yıla kadar hapis veya para cezası ile cezalandırılır”*.

Birleşmiş Milletler Protokolü'nün 6.maddesinde, devletlere hangi fiillere suç haline getirme yükümlülüğü altında buldukları açıkça ifade edilmiştir. Bunlar, göçmen kaçakçılığının yanı sıra göçmen kaçakçılığının işlenmesi amacıyla sahte seyahat veya kimlik belgesinin imali, tedariki, temini ve bulundurulmasıdır. Ayrıca Protokole göre, ilgili devletin vatandaşı olmayan veya o Devlette daimi ikametgâhı bulunmayan bir kişinin, anılan devlette, yasal olarak kalmak için gerekli şartlara uymaksızın kalmasına, yukarıda ifade edilen yollarla yani sahte seyahat veya kimlik belgesinin imali, tedariki, temini ve bulundurulması

---

yardım etmenin olduğu ve fail hakkında TCK'nın 39. maddesinin uygulanması gerektiği zira buradaki amacın yabancıların ülkede sürekli kalmasının sağlanması değil yurt dışına yasa dışı yollardan çıkarılması için bir süre saklanması olduğu ileri sürülmüştür. Bülent Yenigün, Göçmen Kaçakçılığı Suçu, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku ABD, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2010, s.60.

²⁹ Vernier, s.12.

yollarından biri ile veya başka yasadışı yollarla imkân sağlamak da suç olarak düzenlenmelidir. Bu suçlar, geniş kapsamlı tek bir düzenleme -ki o da kanundur- altında olabilir ya da farklı kanunlarda her bir suç ayrı ayrı düzenlenebilir. Kapsamlı tek bir kanunla düzenleme, uygulayıcılar açısından daha kolay olabilir. Bu sayede, doğabilecek kanun boşluklarının da önüne geçilebilir ancak bundan her bir suçun farklı kanunlarda düzenlenmesi halinde, kanun boşluğunun doğacağı sonucu çıkarılmamalıdır. Bu nedenle, önemli olan Protokolde yer alan şartların yerine getirilmesidir, bunun ne şekilde düzenleneceği devletlerin takdirine bırakılmaktadır. BM çerçevesinde düzenlenen Model Kanun'da birkaç alternatifli kanun düzenlemesine yer verildiği görülmektedir. Bunlardan ilki, daha ziyade Protokoldeki düzenlemeye çok yakın bir modeldir. Buna göre; 'Göçmen Kaçakçılığı: Doğrudan veya dolaylı olarak mali veya bir maddi çıkar elde etmek amacıyla bir kimsenin ikametgahı bulunmayan veya vatandaşı olmayan taraf devlete yasal olmayan yollardan girişini sağlarsa.... Hapis cezası ile cezalandırılır. Sahte Seyahat ve ya Kimlik Belgesi Düzenlenmesine ilişkin Suçlar: Göçmen kaçakçılığını gerçekleştirmek amacıyla doğrudan veya dolaylı olarak mali veya bir maddi çıkar elde etmek amacıyla sahte seyahat veya kimlik belgesi imali, bu tür bir belgenin tedariki, temini veya bulundurulması halinde ...Hapis cezası ile cezalandırılır. Yasadışı İkametgah Sağlanması: Doğrudan veya dolaylı olarak mali veya bir maddi çıkar elde etmek amacıyla, ilgili devletin vatandaşı olmayan veya o devlette daimi ikametgahı bulunmayan bir kişinin anılan devlette yasal olarak kalmak için gerekli şartlara uymaksızın orada kalmasına imkan sağlayan kişi ...hapis cezasıyla cezalandırılır.' Bu örnekte, suça teşebbüs ve iştirak de ayrıca düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye benzer bir örnek olarak Yeni Zelanda hukukundan 1961 tarihli Crimes Act Section 98C verilmektedir. Bir diğer model kanun ise, göçmen kaçakçılığını ve sahte seyahat ve ya kimlik belgesini düzenlemeyi ayrı, yasadışı ikametgâh sağlanmasını ve iştirak ile teşebbüsü ayrı tek bir başlık altında ayrıca düzenlendiği modeldir. Buna örnek olarak Hollanda Ceza Kanunu'nun 197a maddesi gösterilmektedir. Son olarak ise daha geniş kapsamlı bir düzenleme önerisidir. Bu halde, göçmen kaçakçılığına ilişkin suçlar

başlığı altında yukarıdaki üç hal tek bir çatı altında toplanmaktadır. Buna örnek olarak da Slovakya Ceza Kanunu 171a gösterilmektedir.³⁰

TCK'da yer alan göçmen kaçakçılığı suçunda, Protokolün suç olarak düzenlenmesi yönünde zorunlu tuttuğu göçmen kaçakçılığı hariç diğer fiiller suç olarak düzenlenmemektedir. Tam olarak Protokolün gerekleri yerine getiren düzenleme olmamakla birlikte, 5682 Pasaport Kanunu'nun cezai hükümlerini içeren 33 vd. maddelerinde birtakım suçların ihdası söz konusu idi. Ancak Kanun'un 33 vd. maddeleri 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile mülga edilmiştir. 6458 sayılı Kanun'da, örneğin sahte seyahat belgesi kullananların vizelerinin iptal edileceği, sınır dışı edilecekleri gibi düzenlemeler yer almakta ise de bu tür sahte belgenin tedariki, temini veya bulundurulması durumunda, bunu yapanlara karşı herhangi bir cezai yaptırım içeren hüküm bulunmamaktadır. Failin sahte seyahat ve kimlik belgesinin imali halinde TCK 204 ve devamı maddelerinde yer alan resmi belgede sahtecilik suçunun oluşacağından bahisle ayrıca belgede sahtecilik suçundan da cezalandırılacaktır. TCK 204.maddesi, bir resmi belgeyi sahte olarak düzenleyen, gerçek bir resmi belgeyi başkalarını aldatacak şekilde değiştiren veya sahte resmi belgeyi kullanan kişi hakkında iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası öngörmektedir. Ancak, Protokole bakıldığında, sahte seyahat veya kimlik belgesinin sadece düzenlenmesi ya da değiştirilmesi değil, herhangi bir yerde kullanılmasa bile sırf tedarik edilmesi, bulundurulmasının dahi suç olarak düzenlenmesi gerektiği öngörülmektedir. Ayrıca, bu fiiller göçmen kaçakçılığının gerçekleştirilmesi amacıyla işlenmelidir. Dolayısıyla suçun işlenmesi bakımından özel kast mevcuttur. Bu nedenle kanımızca, göçmen kaçakçılığı suçu düzenlenmesine ek olarak Protokolün şart koştuğu bu düzenlemenin de 79.maddeye eklenmesi gerekir. Protokol, göçmen kaçakçılığının işlenmesi amacıyla sahte seyahat veya kimlik belgesinin imali, tedariki, temini ve bulundurulmasının da suç olarak düzenlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu

---

³⁰ Model Law against the Smuggling of Migrants, s.31 vd.

durumda, bu nitelikteki bir belgeyi bulunduran göçmenin de cezalandırılması gündeme gelecektir. Bu nedenle, düzenlemeye bu hususun eklenmemesinin nedeni göçmenlerin cezalandırılmalarının önüne geçmek olabilir. Ancak, bu halde artık göçmen suçun konusu değil, suçun faili haline gelecektir³¹. Dolayısıyla, BM Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme'nin 31.maddesinde yer alan '*Taraf Devletler, hayatlarının veya özgürlüklerinin, 1. madde gösterilen şekilde tehdit altında bulunduğu bir ülkeden doğrudan gelerek izinsizce kendi topraklarına giren veya bu topraklarda bulunan mültecilere, gecikmeden yetkili makamlara başvurarak yasadışı girişlerinin veya bulunuşlarının geçerli nedenlerini göstermeleri koşuluyla, yasadışı yollardan girişleri veya bulunuşlarından dolayı ceza vermeyeceklerdir.*' düzenlemesinden daha fazla yararlanamaz duruma geleceklerdir³².

765 sayılı TCK'nın 201/a maddesinin 2. fıkrasında yer alan göçmen kaçakçılığı suçuna 'iştirak etmeksizin, daha önce ülkeye sokulmuş veya girmiş kaçak göçmenleri, maddi menfaat elde etmek maksadıyla, yasal olmayan yollarla ülkeden çıkaranlara, yasal koşullara uymaksızın ülkede kalmalarını olanaklı kılanlara, bu maksatla sahte kimlik veya seyahat belgelerini hazırlayanlara veya temin edenlere ya da bu suçlara teşebbüs edenlere, fiilleri başka bir suçu oluştursa bile' ayrıca verileceği hükmü yeni TCK'ya alınmamıştır. Bu nedenle, her ne kadar belirtilen bu durumlarda failin 765 sayılı TCK'na göre hem resmi evrakta sahtecilik hem de göçmen kaçakçılığı suçlarından ayrı ayrı cezalandırıldığı ileri sürülmekteyse³³ de 5237 sayılı TCK'dan farklı olarak belgeyi temin edenleri de cezasız bırakmayan bir düzenleme olduğu söylenebilir.

---

³¹ Model Law against the Smuggling of Migrants, s.28.

³² Model Law Against the Smuggling of Migrants, s.28.

³³ Turhan, Yeni Türk Ceza Kanunu'nda Uluslararası Suçlar, s.10.

6. Manevi Unsur

Göçmen kaçakçılığı suçu kasten işlenebilen bir suçtur³⁴. TCK'da göçmen kaçakçılığı suçunun oluşabilmesi için failin doğrudan doğruya veya dolaylı olarak maddi menfaat elde etmek maksadıyla hareket etmiş olması özel kastı aranmaktadır. Protokolün, göçmen kaçakçılığı tanımına yer verdiği 3.maddesinde ise göçmen kaçakçılığı doğrudan veya dolaylı olarak, mali veya diğer bir maddi çıkar elde etmek için, bir kişinin vatandaşlığını taşımadığı veya daimi ikametgâh sahibi olmadığı bir Taraf Devlete yasadışı girişinin temini olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda göçmen kaçakçılığının tanımında yer alan unsurlardan olan mali veya maddi bir çıkar elde etme amacı sadece mali bir değeri olan çıkarları değil failin ya da organize suç gruplarının daha geniş anlamda bir çıkar sağlaması olarak kabul edilmektedir³⁵. Buna göre, faaliyetin karşılığında cinsel bir karşılığa bulunulması da bu kapsamda suçta yer alan maddi çıkar kapsamı dâhilinde değerlendirilecektir. Buna karşın, örneğin aile bireylerine ya da insani gerekçelerle yardım amacıyla yapılan faaliyetler suç kapsamı dışında tutulmaktadır³⁶. TCK'da, protokolde yer alan bu tanımdan sadece maddi menfaat kısmı alınmışsa da bu maddi menfaatten sadece maddi karşılığı olan bir değer anlaşıldığı görülmekte, diğer ülke hukuklarında olduğu gibi örneğin buna karşılık mağdurdan cinsel yönden yararlanmak gibi maddi menfaat elde etmek dışında bir amaca yönelikse, bu suçun oluşmayacağı kabul edilmektedir³⁷. Para, alacak hakkı, borçtan kurtarma, taşınır veya taşınmaz bir malın hibesi gibi menfaatler bu

---

³⁴ Protokol, suçun en az kastla işlenebileceğini ifade etmekte ancak taraf devletlere diledikleri takdirde ihmal suretiyle de işlenmesini suç haline getirebileceklerini ifade etmektedir.

³⁵ United Nations Office on Drugs and Crime, Legislative Guides for the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto, UN Sales No. E.05.V.2. s.13-334.

³⁶ Assessment Guide to the Criminal Justice Response to the Smuggling of Migrants, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna, s.20.

³⁷ Tezcan / Erdem / Önok, s. 95; Turhan, s. 9; Doğan, s. 134,135; Mustafa Artuç, Göçmen Kaçakçılığı Suçu, TAHD, Yıl 2, Sayı 16, Aralık 2007, s. 59; Yarg. 8. CD'nin 25.10.2004 tarih ve 6004/8050 sayılı kararında; sanıkların göçmenleri yurt dışına çıkarmak karşılığında cinsel ilişkiye girmelerini, maddi yarar sağlama kapsamında değerlendirmemiştir. Karar için bkz. Kemalettin Erel, Yargıtay Kararları Işığında Göçmen Kaçakçılığı suçu, TBBB, Sayı 71, 2007, s. 281.

kapsamda değerlendirilebilir³⁸. Bu açıdan Türk hukukundaki düzenleme ile Protokolün yorumlanması arasında farklılık bulunmaktadır.

Alman hukukunda da maddi menfaat kavramı geniş yorumlanmaktadır. Bu mali değeri olan bir menfaat olabileceği gibi mali değeri olmayan bir menfaat de olabilir. Örneğin; para, mal varlığı, indirim olabileceği gibi cinsel taciz fiillerine katılma ya da cinsel ilişkiye girme gibi fiiller de bu kapsamda menfaat olarak değerlendirilmektedir³⁹. Menfaatin büyüklüğü ya da değeri önem taşımamaktadır. Kaçakçıdan başka kimselerin de kaçakçılık fiili sebebiyle maddi menfaat elde etmesi halinde suçun unsurunun oluştuğu kabul edilmektedir. Burada maddi menfaat kavramı geniş yorumlanmaktadır. Örneğin, kaçakçı yerine anlaşmalı olarak evlendirileceği kişinin göçmen kadından maddi menfaat temin etmesi bu çerçevede maddi menfaat olarak değerlendirilmektedir⁴⁰.

7. Suçun Özel Görünüş Biçimleri

A. Teşebbüs

6008 sayılı kanun ile 79.maddeye suçun teşebbüs aşamasında dahi kalsa tamamlanmış gibi cezaya hükmolunur ifadesi eklenmiştir. Bu ifade 765 sayılı TCK'da bulunmakta iken 5237 sayılı TCK'nın 2010 değişikliğine kadar bulunmamaktaydı. Bu nedenle 2010 yılına kadar Yargıtay kararlarında suçun teşebbüs aşamasında kaldığından ve teşebbüs için genel hükümlerdeki düzenleme esas alınmakta, TCK'nın teşebbüs hükümlerine göre fail hakkında daha az ceza verilmesi gerektiğinden bahisle yerel mahkeme kararlarının bozulduğu görülmekte idi⁴¹.

³⁸ Özbek vd., s.76.

³⁹ Huber, Rd. 30.

⁴⁰ Siegler, s.84.

⁴¹ Saniğa yüklenen göçmen kaçakçılığı suçu, fiilin gerçekleştirildiği tarihte yürürlükte bulunan 765 sayılı Türk Ceza Yasası'nın 201/a maddesinde seçimlik hareketli bir suç olarak tanımlanmıştır. Sözü edilen maddede kalkışmanın da tamamlanmış suç gibi cezalandırılacağı öngörülmüş, böylelikle bu suç, 765 sayılı TCY uygulamasında bir kalkışma suçu olarak düzenlenmiş bulunmaktadır. Yargılama sürecinde yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza

Yargıtay kararlarına bakıldığında, göçmen kaçakçılığı suçunun göçmenlerin yurt dışına çıkmasına imkân sağlama seçimlik hareketi bakımından genellikle tamamlanmış değil teşebbüs aşamasında kalmış suçtan faillerin cezalandırıldığı görülmektedir. Zira kararlarda, göçmen kaçakçılığı suçunun göçmenlerin yurt dışına çıkmasına imkân sağlama seçimlik hareketi bakımından çıkışın sağlanması ile suçun tamamlanacağı kabul edildiğinden, göçmenleri yurt dışına çıkarmadan yakalanan sanıklar hakkında göçmen kaçakçılığına teşebbüs suçunun oluştuğu kabul edilmektedir⁴². Ancak kanımızca suçun tamamlanması için Türk

---

Yasası'nın göçmen kaçakçılığı suçuna ilişkin 79. maddesinde ise; kalkışmanın tamamlanmış suç gibi cezalandırılacağına dair bir hüküm bulunmamaktadır. Somut olayda, göçmenler Türk Karasularında demirli bulunan gemide ve sınır dışına çıkmadan yakalandıklarına göre göçmen kaçakçılığı suçu kalkışma aşamasında kalmıştır. Bu itibarla, kalkışma aşamasında kalan suçun, tamamlanmış suç niteliğinde kabulü gerekir. Yrg.C.G.K. E. 2007/8-234 K. 2008/16 T. 5.2.2008 Sanıkların Van ilinden İstanbul'a getirmek üzere aldıkları 65 göçmeni kamyonetin içinde oluşturdukları iki bölmeye koyarak yola çıktıkları ve Tatvan ilçesinde kolluk tarafından yakalandıklarının anlaşılması karşısında, teşebbüs aşamasında kalan suç nedeniyle 5237 sayılı TCK.nun 79. maddesinden verilecek cezadan teşebbüs nedeniyle dörtte birinden dörtte üçüne kadarının indirilmesi gerekir. Yrg.8.C.D. E. 2006/215 K. 2006/2281 T. 20.3.2006

Göçmen kaçakçılığı suçunda; uyumsuzluk; sanıkların üzerlerine atılı göçmen kaçakçılığı suçunun tamamlanıp tamamlanmadığının belirlenmesine ilişkindir. Sanıkların yasal olmayan yollardan ülkemize giren göçmenlerin maddi menfaat elde etmek amacıyla ülkede kalmalarına imkân sağladıkları ve bu şekilde eylemlerinin tamamlandığı kabul edilmiş ise de, yasal olmayan yollardan ülkeye giriş yapan göçmenleri, yurt dışına çıkarmak maksadıyla belli bir süre barındıran sanıkların eylemlerinin, göçmen kaçakçılığı suçunun, suç tarihi itibarıyla yürürlükte olan ve sanıkların lehine olduğunda tereddüt bulunmayan "göçmenin yurt dışına çıkartılmasına imkân sağlanması" şeklindeki seçimlik hareketi oluşturduğu, göçmenlerin yurt dışına çıkartılmadan yakalanmış olmaları nedeniyle sanıkların fiilinin teşebbüs aşamasında kaldığı kabul edilmelidir. Yrg.C.G.K. E. 2012/8-1085K. 2013/96 T. 19.3.2013.

Yasal olmayan yollardan Türkiye'ye giriş yapan göçmenleri İstanbul'a getirdiğine ilişkin sanığın aşamalarındaki aksi kanıtlanamayan savunmaları, bilirkişi raporuna göre sahte oldukları anlaşılan ve yabancı uyruklu kişiler adına hazırlanmış olan pasaportların sanığın üzerinde ele geçirilmesi ve yasal olmayan yollardan Türkiye'ye giriş yapan göçmenlerin sanık tarafından ülkeye sokulduğuna ilişkin herhangi bir kanıtın elde edilememiş olması karşısında sanığın eyleminin göçmen kaçakçılığı suçunun "göçmenin yurt dışına çıkartılmasına imkân sağlanması" şeklindeki seçimlik hareketi oluşturduğu ve göçmenler yurt dışına çıkartılmadan sanığın yakalanmış olması nedeniyle de eylemin teşebbüs aşamasında kaldığı anlaşılmaktadır. Yrg.C.G.K. E. 2012/8-322K. 2012/221T. 5.6.2012.

Yasadışı yollardan Türkiye'ye giren yabancı uyruklu göçmeni Van'dan alıp Erciş ilçesine götürürken yapılan ihbar üzerine kolluk görevlileri tarafından yakalanan sanıkların eyleminin göçmenlerin yurt dışına çıkmalarına imkân sağlamaya teşebbüs aşamasında kaldığı, verilen cezadan teşebbüs sebebiyle indirim yapılması gerektiği gözetilmeyerek sanıklar hakkında fazla ceza tayini yasaya aykırıdır.8.C.D. E. 2009/2335K. 2011/14012T. 29.11.2011

⁴² Göçmen kaçakçılığı suçu teşebbüse olanaklı olup suçun ülke karasuları, hava sahası veya kara sınırlarının dışına çıkıldığı anda tamamlandığı ve olayımızda göçmenlerin karasularımız içinde bulunan Ayvalık Kız Adasında yakalandıkları hususlarının da gözetilerek lehe yasa

vatandaşının ya da yabancıнын yurt dışına çıkmış olmasına gerek olmamakta, çıkışı için imkân sağlayıcı hareketin yapılmış olması yeterli olmaktadır⁴³. Bu nedenle, göçmenler yurt dışına çıkartılmasa dahi imkân sağlayıcı hareketler yapılmış ise suç tamamlanmış sayılmalıdır.

B. İştirak

Göçmen kaçakçılığı suçuna azmettirme ve yardım etme mümkündür. Göçmen kaçakçılığı suçu, Türk vatandaşının veya bir yabancıнын yasal olmayan yollardan yurt dışına çıkmasına, yabancıнын yasal olmayan yollardan ülkeye sokulması ve ülkede kalmasına imkân sağlamak, göçmenlere yardım etmek suretiyle gerçekleşmektedir. Bu nedenle, suç tipine uygun olan yardım etme niteliğindeki fiiller bakımından kişi yardım eden değil, suçun faili olarak değerlendirilecektir. Bu nedenle, göçmen kaçakçılığı suçu bakımından hangi fiillerin yardım etme hangi fiillerin ise suçu oluşturan fiiller olduğunu belirlemek için her bir münferit olayda fiilin suçun işlenişindeki etkisinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Örneğin, göçmenler ile kaçakçılar arasında çevirmenlik yapmak yardım etme olarak değerlendirilebilir.

Pek çok Avrupa Birliği ülkesinde, yukarıda izah edildiği üzere her ne kadar göçmen kaçakçılığı suçu ile ilişkili olsa da göçmen kaçakçılığında daha hafif nitelikli olan, suç örgütünün dâhil olmadığı münferit yasadışı göçe (irregular migration) yardım başlı başına suç olarak düzenlenmiştir⁴⁴. Örneğin; İtalyan hukukunda göçmen kaçakçılığı ve yasadışı göçe yardım suçunun cezası aynı iken, İngiliz Hukukunda göçmen kaçakçılığı suçunun cezası daha ağırdır⁴⁵. İngiliz hukukuna göre; bir yabancıнын ülkeden ayrılması gerekirken ayrılmayıp kanuna

---

değerlendirmesinin Yerel Mahkemece buna göre yapılması gereklidir. Yrg.C.G.K. E. 2008/8-33 K. 2008/83 T. 15.4.2008

⁴³ Aynı yönde bkz: Tezcan/Erdem/ Önok, s.94.

⁴⁴ Katja Z. Siegler, The Legal Framework Of Trafficking And Smuggling In Germany: Victim Protection Emerging From Witness Protection?, in: Immigration and Criminal Law in the European Union, Ed.By. Elspeth Guild, Paul Minderhoud, Vol.9, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2006, s.69.

⁴⁵ Ventrella, s.169

aykırı yollarla ülkede kalmaya devam etmesi halinde yasadışı göç suçunu işlemiş olacaktır⁴⁶. Buna göre; Bir kimse; göç kanununa aykırı bir biçimde hareket eden AB üye ülke vatandaşı olmayan bir kişiye yardım ederse göçe yardım suçunu işlemiş olacaktır. Bu yardım kapsamına ülkeye giriş, ülkede kalış ya da ülkeden transit geçiş dâhildir. Bu suçu işleyenler hakkında 10 ila 14 yıla kadar hapis cezası öngörülmektedir. Fransız hukukunda da maddi çıkar elde etmek amacıyla bir göçmenin ülkede yasa dışı yollarla kalmasına ya da ülkeden transit geçişine yardım etmek suç olarak düzenlenmiştir. Bu tür yardımların insani yardım gibi amaçlarla gerçekleştirilmesi halinde suç oluşturmayacaktır⁴⁷. Alman Hukukunda Yabancıların Federal Ülkede İkametleri, Çalışmaları ve Entegrasyonlarına İlişkin Kanun'un 95.maddesinde yer alan fiillere yardım yasadışı göçe yardım olarak kabul edilmekte ve genel hükümlerdeki iştirak maddeleri kapsamında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda suçun yasadışı göçe yardım kapsamında mı kaldığı yoksa göçmen kaçakçılığını mı oluşturduğu yardımının kapsamına göre değişmektedir⁴⁸. Zira yasadışı göçe yardım sayılacak fiillerin birden fazla tekrarlanması ya da birden çok göçmene karşı işlenmesi veya bir maddi yarar elde etmesi veya bu yönde kendine vaatte bulunulmasını sağlaması halinde göçmen kaçakçılığı suçu işlenmiş olacaktır. 95.madde kapsamında, yasadışı giriş ya da ikameti kolaylaştıran, teşvik eden, kararı kuvvetlendirme, bu kişileri güvence altına alma gibi hareketler yasadışı göçe yardım olarak değerlendirilmekte, dolayısıyla yardım etme fiili çok geniş yorumlanmaktadır. Hatta bu fiilleri işlerken de doğrudan sınırda yardım etmek gerekmemektedir. Yardım etmenin bu kadar geniş yorumlanmasının göçmen kaçakçılığı faillerinin cezası daha az olan

---

⁴⁶ Nationality, Immigration and Asylum Act 2002, md. 143.

⁴⁷ Vernier, s.10.

⁴⁸ Katja Z. Siegler, The Legal Framework Of Trafficking And Smuggling In Germany: Victim Protection Emerging From Witness Protection?, in: Immigration and Criminal Law in the European Union, s.81.

yasadışı göçe yardım suçundan yargılanmasına neden olduğu hususunda doktrinde eleştiriler bulunmaktadır⁴⁹.

C. İçtima

Göçmen kaçakçılığı suçunda failin işlediği fiil başka suçları da oluşturuyorsa fikri içtima hükümleri uygulanabilecektir. Birden fazla göçmenin bir seferde ülkeye sokulmaları ya da ülkeden çıkartılmaları halinde zincirleme suçun oluşup oluşmayacağı hususu Yargıtay kararlarına konu olduğu görülmektedir. Aynı suçun birden fazla kişiye karşı tek bir fiille işlenmesi olan zincirleme suçun varlığının kabul edilebilmesi için göçmenlerin suçun mağduru olarak değerlendirilmeleri gerekmektedir. Ancak Yargıtay kararlarına bakıldığında göçmenlerin mağdur değil suçun konusu olarak kabul edildikleri ve bu nedenle birden fazla göçmen olsa bile zincirleme suç değil tek bir suçun işlendiğinin kabul edildiği görülmektedir⁵⁰. Göçmen sayısının çok olması, tayin edilecek cezada etkili olacaktır. Ancak, göçmenleri suçun mağduru olarak kabul eden nitelikli hal dikkate alındığında, zincirleme suç hükmünün uygulanması gündeme gelecektir⁵¹.

Göçmen kaçakçılığı suçunun işlenmesi için sahte vize, pasaport, ikametgâh belgesi gibi belgelerin sahte olarak düzenlenmesi halinde ayrıca TCK 212.madde gereği evrakta sahtecilik ve göçmen kaçakçılığı suçundan ayrı ayrı cezalandırma söz konusu olacaktır.

---

⁴⁹ Yasadışı göçmenin işe alınması, yasadışı giriş için yol tarifi, yasadışı göç edenle evlilik ayarlanması gibi fiiller, Alman Federal Mahkemesi tarafından yasadışı göçe yardım olarak kabul edilmektedir. BGH, 1989 NJW 1435.

⁵⁰ Sosyal olarak suçtan zarar gören durumunda bulunan göçmenlerin göçmen kaçakçılığı suçunun yasal mağduru durumunda bulunmayıp suçun konusu oldukları, suçun yasal mağdurunun uluslararası toplum olduğu, göçmenlerin sayıca çok olmasının TCK.nun 61. maddesi uyarınca alt sınırdan uzaklaşarak ceza tayin edilmesini gerektireceği gözetilmeden, zincirleme suç kabulü ile 5237 sayılı TCK.nun 43/2. madde ve fikrasın uygulanması suretiyle ceza tayini hatalıdır. Yrg.8.C.D. E. 2006/2028 K. 2006/3617 T. 25.4.2006

⁵¹ Aynı yönde bkz: Tezcan/Erdem/Önok, s.97; Özbek vd, s.80.

8. Cezanın Arttırılmasını Gerektiren Nitelikli Haller

A.Suçun Mağdurların Hayatı Bakımından Bir Tehlike Oluşturması

Protokol'ün 6.maddesinde cezanın ağırlaştırılmasını gerektiren hallerden biri olarak ifade edilen 'göçmenlerin hayatlarını veya güvenliklerini tehlikeye sokan veya tehlikeye sokması muhtemel durumlar', TCK lafzında 'suçun mağdurların hayatı bakımından bir tehlike oluşturması' olarak ifade edilmiştir. Burada korunan hukuki yarar göçmenlerin gerek fiziki gerekse psikolojik bütünlüklerinin korunmasıdır⁵². Suçun niteliği gereği aslında birçok husus göçmenlerin hayatlarını ve güvenliklerini tehlikeye sokmakta ya da sokması muhtemel durumları oluşturmaktadır. Örneğin, deniz yoluyla yapılan kaçakçılıklarda kullanılan araçlar gerek yapıları gerekse aşırı yüklenme nedeniyle göçmenlerin hayatlarını tehlikeye sokmaktadır⁵³. Göçmenlerin taşınması esnasında örneğin

---

⁵² Huber, Rd. 76.

⁵³ Model kanunda protokolden farklı olarak ağırlatıcı hal önerileri getirilmektedir. Bunlar; göçmenin veya başka bir kimsenin ciddi biçimde yaralanması veya ölmesi (ki buna intihar sonucu ölüm de dahil edilmektedir); suçun organize suç örgütü bünyesinde işlenmesi; suçun işlenmesi esnasında silah veya herhangi bir uyuşturucu madde kullanılması; kaçakçılık suçuna söz konusu göçmenlerin sayıları; suç failinin kamu görevlisi olması; kamu görevlisinin suç işlerken bulunduğu görevi veya yetkisini kullanması (yolsuzluk, rüşvet vb); göçmenin çocuk olması veya suçun işlenmesinde çocukların kullanılması; göçmenin hamile olması veya akıl ya da fiziksel sağlığının yerinde olmaması; failin göçmene veya ailesine şiddet uygulaması veya şiddet uygulayacağı tehdidinde bulunması; Önerilen bu unsurların örneğin Belçika, Slovakiya, Kosta Rika tarafından ağırlatıcı nedenler olarak düzenlediği görülmektedir. Model Kanun, s.52.

Alman hukukunda, Alman Yabancıların İkametlerine İlişkin Kanun'un 96.maddesinin ikinci fıkrasında, göçmen kaçakçılığının nitelikli halleri düzenlenmiştir. Bu unsurlarda özellikle kaçakçıların göçmenlere karşı tehlikeli olabilecek neticelerde bulunması ile fiillerin örgüt bünyesinde işlenmesi gibi durumlar cezalandırılmaktadır. Buna göre; "Failin suçu meslek edinmesi; Suçun bu tür amaçla kurulan bir örgütün üyesi tarafından işlenmesi; Kişinin suçun işlenmesi sırasında yanında ateşli silah bulundurması; Kişinin kullanma amacıyla yanında herhangi bir silah bulundurması; Göçmenlerin yaşamlarının tehlikeye sokulması, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamelede bulunulması veyahut sağlığının ağır tehlikeye girmesine neden olunması, durumunda faile verilecek ceza artırılabilecektir. Bu nitelikli hallerin varlığı durumunda faile, 6 aydan 10 yıla kadar hapis cezası verilir". Kanun başka nitelikli halleri de 97.maddesinde düzenlemiştir. Buna göre; "96 nci maddenin 1 inci fıkrasında belirtilen suç, yabancıların ölümüne neden olursa, üç yıldan aşağı olmamak üzere hapis cezası verilir. 96 nci maddenin 1 inci fıkrasında belirtilen suç, suçu meslek edinen ve bu tür amaçla kurulan bir örgütün üyesi tarafından işlenirse, 1 yıldan 10 yıla kadar hapis cezası verilir. 97 nci maddenin 1 inci fıkrasında belirtilen suç, ağır olmayan bir şekilde işlenirse, 1 yıldan 10 yıla kadar, 2 nci fıkrasında belirtilen suç, ağır olmayan şekillerde işlenirse, 6 aydan 10 yıla kadar hapis cezası verilir".

havasız konteynırlarda sıkış sıkış yolculuk yapmaları, küçük teknelerde kapasitesinin çok üstünde kişiyi doldurarak yolculuk ettirilmeleri, hayalet gemi denilen mürettebatı bulunmayan ya da belli bir yerden sonra mürettebatın terk ettiği küçük tekne ya da hurdaya çıkan ticari gemilerde denizin ortasında aç ve susuz bırakılması göçmenlerin hayatları bakımından bir tehlike oluşturacaktır. Burada kanımızca soyut tehlike yeterlidir. Tehlikenin somut olarak ortaya çıkmasına gerek olmamalıdır⁵⁴.

TCK'daki ifade Protokol'deki düzenlemeye nazaran belirsiz kalmaktadır. TCK'daki düzenlemeye göre kaçak göçmenlerin yaşam veya vücut bütünlüklerinin maddi olarak tehlikeye girmiş, mağdur ölmüş ya da yaralanmışsa, bir başka deyişle zarar vukuu bulmuşsa sadece göçmenlerin hayatı bakımından bir tehlike oluşturması ağırlatıcı nedeninin olduğu mu kabul edilecektir yoksa bunun yanı sıra genel içtima kurallarına göre cezai sorumluluk mu söz konusu olacaktır? 765 sayılı TCK md. 201/a fık. 3, Protokol'de yer alan düzenlemeye paralel olarak, göçmen kaçakçılığı fiillerinin “kaçak göçmenlerin yaşamlarını veya vücut bütünlüklerini tehlikeye soktuğu veya insanlık dışı veya onur kırıcı muamele biçimlerine tabi kılınmalarına neden olduğu hallerde faillere verilecek cezalar, yarısı oranında; ölüm meydana gelmiş ise bir kat artırılarak” verilmesini öngörüyordu. Bu nedenle, göçmenlerin yurda sokulması veya çıkarılması sırasında yaralanmaları veya ölmeleri halinde fail yalnızca göçmen kaçakçılığının bu ağırlatıcı nedeni göre cezalandırılması söz konusu idi. Göçmenlerin sağlıklarının ciddi biçimde somut olarak tehlikeye sokulması veya işgüçlerinin önemli ölçüde zarara uğraması tehlikesinin doğması halinde bu nitelikli hal uygulanacaktı. Ancak yukarıda belirttiğimiz üzere suçun bu nitelikli hali yeni kanuna alınmamıştır. Bu açıdan yeni kanuna göre fail bu gibi durumlarda hem göçmen kaçakçılığı suçundan hem de taksirle yaralama (md. 89) veya taksirle öldürme (md. 85) suçlarından cezalandırılabilirdiği gibi kanımızca kasten öldürmenin ihmali davranışla işlenmesi (md. 83) suçundan da

---

⁵⁴ Bu yönde bkz: Gericke, Münchener Kommentar, §96, Rd 36, 2.Auflage, 2013.

cezalandırılabilir. Çünkü göçmen kaçakçısı, göçmene karşı işlemiş olduğu önceki fiillerinden dolayı göçmenlerin hayatına yönelik tehlikeli bir durum meydana gelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla kanunen garantör durumundadır⁵⁵.

B. Suçun Göçmenlerin Onur Kırıcı Bir Muameleye Maruz Bırakılarak İşlenmesi

Protokol 6.maddesinde, AİHS 3.maddesindeki düzenlemeden yola çıkarak göçmenlerin istismarı dâhil insanlık dışı veya aşağılayıcı muamelelerin cezanın ağırlaştırılmasını gerektiren haller olarak düzenlenmesi gerektiğine işaret edilmektedir. Gerek Protokolde gerekse Sözleşmede tanımlanmamış olan insanlık dışı ve aşağılayıcı muamelenin⁵⁶ ne olduğu genellikle mahkeme kararları ile doktrinde izah edilmeye çalışılmaktadır. Buna göre; mağdura sadece fiziksel değil aynı zamanda zihinsel ıstırap çektiren hareketler de bu kapsamda değerlendirilecektir. Bu hareketlerin işkenceyi oluşturması da gerekmemektedir. Protokol'e taraf AB üye ülkelerin düzenlemelerine bakıldığında, göçmen kaçakçılığı suçu neticesinde örneğin, deniz ya da kara yoluyla taşıma şartları, ülkede yaşama ve çalışma şartlarının insan onuruyla bağdaşmayacak şekillerde olması ya da göçmenlerin ailelerinden ayrılmış şekilde yaşamaları da aynı şekilde suçun ağırlaştırılmış hali olarak kabul edilmekte ve öyle cezalandırılmaktadır⁵⁷.

Bu kapsamda, göçmenlerin sürekli ya da kısa süreli olmakla birlikte yoğun biçimde bedensel ya da ruhsal eziyet çekmelerine neden olan davranışlarda bulunulması halinde⁵⁸ bu nitelikli hal olduğu kabul edilecektir. Göçmende

---

⁵⁵ Aynı yönde bkz: Huber, Rd.76.

⁵⁶ 1975 tarihli BM Tüm Kişilerin İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezaya Maruz Bırakılmaya Karşı Korunması Bildirisi; 1984 tarihli BM İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme; 1987 tarihli Avrupa İşkencenin ve İnsanlık dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezanın Önlenmesi Sözleşmesi'nde işkencenin tanımı bulunmakta iken insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamelenin tanımı yapılmamıştır.

⁵⁷ Vernier, s. 11.

⁵⁸ Huber, Rd.80.

kızgınlık, çaresizlik ya da acizlik duygularına yol açılması, küçük düşürülmesi, aşağılanması bu nitelikli hal içinde değerlendirilmektedir⁵⁹. Örneğin, çok soğuk ya da nemli, ışsız, kirli yerlerde göçmenlerin tutulması⁶⁰; tuvalet imkânı olmayan yerlerde uzun süre tutulması nedeniyle göçmenlerin tuvaletlerini üzerlerine yapması⁶¹ durumları insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele olarak değerlendirilmektedir.

C. Suçun Bir Örgütün Faaliyeti Çerçevesinde İşlenmesi

Göçmen kaçakçılığı suçunun örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde suçun cezası yarı oranında arttırılacaktır. Suçun, örgüt bünyesinde işlenmesinin nitelikli hal olarak kabul edilmesindeki amaç, suç örgütünün işlenen suçtan soyut olarak başlı başına bir tehlike arz etmesidir. Suçun, suç örgütü çerçevesinde işlenmesi Sözleşme kapsamında da cezayı ağırlatıcı neden olarak düzenlenecek durumlardan biri olarak gösterilmektedir⁶². Sınır aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 2.maddesine göre örgütlü suç grubu, 'doğrudan veya dolaylı olarak mali veya diğer bir maddi çıkar elde etmek amacıyla belli bir süreden beri var olan ve Sözleşmede belirtilen bir veya daha fazla ağır suç veya yasadışı eylemi gerçekleştirmek amacıyla birlikte hareket eden, üç veya daha fazla kişiden oluşan yapılanmış bir grup' anlamına gelmektedir. Sözleşme gereği, örgüt sadece göçmen kaçakçılığı suçunun işlenmesi amacıyla kurulmalıdır ve örgütün kurulması başlı başına bir suç olarak düzenlenmelidir. TCK'da ise suçun örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde göçmen kaçakçılığı suçunun cezasının yarı oranında arttırılacak, bir suç örgütü kurmak TCK 220.maddesinde başlıca suç olarak düzenlenmiştir. Suçun örgüt

---

⁵⁹ Gericke, MüKo, Rd. 37.

⁶⁰ Huber, Rd.80.

⁶¹ Gericke, MüKo, Rd. 37.

⁶² Sözleşmeye göre suçun işlenmesi suretiyle elde edilen gelirlerin aklanması, yolsuzluk ve adaletin engellenmesi de suç haline getirilecektir.

faaliyeti çerçevesinde TCK 79/2 uygulanacak, TCK 220 uygulanmayacaktır.
Ancak örgütün oluşum şartları bakımından TCK 220 dikkate alınacaktır.

Kaynakça

Anne T. Gallagher, Routledge Handbook of Transnational Criminal Law, Ed.By Neil Boister and Robert Currie, New York, 2005.

A.J.Sein, 'The Prosecution of Chinese Organized Crime Groups: The Sister Ping Case and It's Lessons' Trends in Organized Crime, 2008, vol.11, no.2.

Assessment Guide to the Criminal Justice Response to the Smuggling of Migrants, United Nations Office on drugs and Crime, Vienna.

Ahmet Caner YENİDÜNYA, Mehmet Emin Alşahin, Göçmen Kaçakçılığı Suçu, TBB Dergisi, Sayı 82, 2009.

Bülent Yenigün, Göçmen Kaçakçılığı Suçu, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku ABD, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2010.

Çetin Arslan, Göçmen Kaçakçılığı Suçları, AÜHFD, Cilt 52, Sayı 1, 2003.

Durmuş Tezcan/Mustafa Ruhan Erdem/ Murat Önok, Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, 8.Baskı, Seçkin, 2012.

Gericke, Münchener Kommentar, AufenthaltG, C.H. Beck, 2.Auflage, 2013.

Huber, Münchener Kommentar, AufenthaltG, C.H. Beck, 2.Auflage, 2013.

Hüdayi Sayın, Uluslararası Hukuk Ve Türk Hukuku Bakımından Göçmen Kaçakçılığı, İnsan Ticareti, Cinsel Sömürü Suçları Ve Bunlarla Mücadelede Uluslararası İşbirliği, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul, 2010.

Johanne Vernier, 'French Criminal And Administrative Law Concerning Smuggling Of Migrants And Trafficking In Human Beings: Punishing Trafficked

People For Their Protection', in: Immigration and Criminal Law in the European Union, Ed.By. Elspeth Guild, Paul Minderhoud, Vol.9, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2006.

Katja Z. Siegler, The Legal Framework Of Trafficking And Smuggling In Germany: Victim Protection Emerging From Witness Protection?, in: Immigration and Criminal Law in the European Union, Ed.By. Elspeth Guild, Paul Minderhoud, Vol.9, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2006.

Kemalettin Erel, Yargıtay Kararları Işığında Göçmen Kaçakçılığı suçu, TBBD, Sayı 71, 2007.

Kilchling/Herz, Europaeisches Strafrecht, Hrsg.Sieber/Satzger, Nomos, 2.Auflage, 6.Kapitel §22, Rd.8.

Koray Doğan, Göçmen Kaçakçılığı Suçu, Ankara, 2005

Köksal Bayraktar, 'Göçmen Kaçakçılığı Suçu', Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt IX/2, Sayı:2, 2012.

Köksal Bayraktar, 'Göçmen Kaçakçılığı Suçu',s.63; Faruk Turhan, Yeni Türk Ceza Kanunu'nda Uluslararası Suçlar, www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/101.doc; erişim tarihi: 11.02.2015.

Matilde Ventrella, The Control of People Smuggling and Trafficking in the EU: Experiences From the Uk and Italy, in: Immigration and Criminal Law in the European Union, Ed.By. Elspeth Guild, Paul Minderhoud, Vol.9, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2006.

Mustafa Artuç, Göçmen Kaçakçılığı Suçu, TAHD, Yıl 2, Sayı 16, Aralık 2007.

The Hague Programme, Strengthening Freedom, Security and Justice in the European Union, Doc. 13993/04JAI 408, 27 Ekim 2004.

United Nations Office on Drugs and Crime, Legislative Guides for the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto, UN Sales No. E.05.V.2. s.13-334.

Veli Özer Özbek; Mehmet Nihat Kanbur; Koray Doğan; Pınar Bacaksız; İlker Tepe; Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, 8.Baskı, Seçkin, 2015.

5. BÖLÜM

Göç Politikaları ve Değerler

Göç Politikalarının Değersel Temelleri

Hollanda ve Fransa’da Büyük Siyasal Partilerin Göç Politikaları Üzerine Bir Çözümleme

Kadir CANATAN¹

Şebnem CANSUN²

ÖZET

Bu çalışma, Hollanda ve Fransa’daki anaakım siyasi partilerin göç politikalarını ve bu politikaları belirleyen siyasal değerleri incelemektedir. **İncelemede** Hollanda’da muhafazakâr liberal Liberal Parti (VVD), sosyal demokrat İşçi Partisi (PvdA), Hıristiyan demokrat Hıristiyan Demokratik Birlik Partisi (CDA) ve popülist Özgürlük Partisi (PVV) ele alınırken, Fransa’da milliyetçi muhafazakâr Ulusal Cephe (FN), Hıristiyan liberal Halk Hareketi Birliği (UMP) ve sosyal demokrat Sosyalist Parti (SP) mercek altına alınmıştır. Göç politikaları, genel olarak amaçları açısından, önleyici/engelleyici politikalar, teşvik edici politikalar ve seçici politikalar, olmak üzere üç grupta incelenebilir. İlk gruptaki politikalar, göçü ülkenin çıkarları açısından tehlikeli gören, önlemeye çalışan politiklardır. Sınırları sıkı sıkıya kontrol etme, kaçak olarak ülkeye giren göçmenleri kovuşturma, sınır dışı etme gibi önlemler almak isterler. Teşvik edici göç politikaları, ülkeye göçmen akımını yararlı gören, göçmen akışını özendirici önlemler alan yaklaşımdır ve genellikle piyasada işgücü açığı olan ülkelerin politikasıdır. Seçici göç politikasında ise ülkede hangi alanda ne tür işgücüne ihtiyaç varsa, bu niteliklere sahip olan göçmenlerin seçilip ülkeye girişi sağlanır. Geri kalan göçmenler, yararsız ve asalak olarak değerlendirilerek ülkenin sınırları dışında tutulmaya çalışılır. Bu tipoloji çerçevesinde, göç karşıtı olan Hollanda’daki VVD, Hıristiyan Demokrat CDA ve aşırı sağdaki PVV ile Fransa’daki merkez-sağ UMP ile aşırı sağdaki FN’nin güvenlik ve kültürel değerleri öne çıkardıkları, göç politikalarını bu değerler temelinde meşrulaştırmaya çalıştıkları söylenebilir. Bu partilere göre göç, ciddi güvenlik sorunları yaratmakta ve kültürel sonuçları itibarıyla ulusal kültürü tehdit etmektedir. Yerli ulusal kültür, İslam kültürüyle asla bağdaşmaz

¹ Prof. Dr., kadir.canatan@izu.edu.tr, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

² Yrd. Doç. Dr., sebnem.cansun@izu.edu.tr, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

ve bu bakımdan çokkültürlülük kaçınılmaz bir şekilde çatışmalara neden olacaktır. Göçün engellenmesini savunan bu partilerin karşısında, Hollanda'daki İşçi Partisi PvdA ile Fransa'daki sosyalist PS seçici bir göç politikası önermektedir. Bu partilerin göç politikalarının arka planında ise, "ulusal çıkarlar" başlığı altında toplanacak yarırcı değerler yer almaktadır. Bu partilerin, göçün kültürel sonuçları konusunda tümünden duyarsız oldukları söylenemez, ancak zamanla göçmenlerin geldikleri topluma uyum sağlayacakları konusunda iyimser bir tutumları olduğu söylenebilir.

Anahtar kelimeler: göç, göç politikaları, değerler, Hollanda, Fransa, siyasi partiler

GİRİŞ

Literatürde “göç politikaları” ve “değerler” arasındaki ilişki hakkında fazla bir çalışmaya rastlanmaz. Ama bu iki alan hakkında bağımsız olarak yeterince çalışma yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı, bugüne kadar birbirinden bağımsız olarak çalışılmış bu iki alanı birbiriyle ilişkili hale getirmek ve göç politikalarının değer arka planını irdelemektir.

Göç politikaları, göç sürecini yönetmeye çalışan ve bunun için gerekli olan kuralları ortaya koymaya çalışan önlemler paketidir. Her politikada olduğu gibi göç politikalarında da “amaçlar” ve “araçlar” ayrımı önemlidir. Göç politikaları, genel olarak amaçları açısından üç grupta incelenebilir: Önleyici ya da engelleyici politikalar, teşvik edici politikalar ve son olarak seçici politikalar. İlk gruptaki politikalar, göçü ülkenin çıkarları açısından tehlikeli gören ve önlemeye çalışan politiklardır. Amaç bu olunca, bu tür bir politikayı yapanlar açısından göçü engellemek için her türlü araca başvurmak gerekir. Sınırları sıkı sıkıya kontrol etmekten, kaçak olarak ülkeye giren göçmenleri kovuşturmaya ve sınır dışı etmeye kadar her türlü önlemi almak kaçınılmazdır.

Teşvik edici göç politikaları, ilkinin zıddına ülkeye göçmen akımını yararlı gören ve göçmen akışını sağlamak özendirici önlemler alan bir anlayışa sahiptir. Bu politika, yakın tarihte göç alan Avrupa ve Amerika gibi ülkelerin politikaları incelendiğinde, genellikle piyasada işgücü açığı olan ülkelerin politikasıdır. Yeterli işgücünün bulunmamasından dolayı ekonomik büyümenin duracağından endişe eden bu ülkeler, hızla çevre ülkelerden işgücü almaya yönelmiş ve göçü teşvik etmişlerdir. İşgücü açığının gerisinde, bazen azalan nüfus faktörü, bazen de tam tersine çok hızlı büyüyen ekonomi yatmaktadır.

Seçici göç politikası, ülkeye akan ve yararlı olduğu düşünülen göçmenleri niteliklerine göre değerlendiren bir politikadır. Ülkeye gelişi güzel bir şekilde herkesin gelmesini değil, daha çok yüksek nitelikli işgücünü çekmeyi amaç edinmiştir. Burada temel motif, göçmenin ülkeye sağlayacağı pratik yararadır. Pratik yarar ise, piyasanın talepleri açısından belirlenir. Hangi alanda ne tür

işgücüne ihtiyaç varsa, bu niteliklere sahip olan göçmenlerin seçilip ülkeye girişinin sağlanması esastır. Bunun dışında kalan göçmenler, yararsız ve asalak olarak değerlendirilir ve ülkenin sınırları dışında tutulmaya çalışılır.

Göç politikalarını amaçlarına göre tasnif ettiğimizde, bu politikaların değersel temellerini anlamak ve sorgulamak nispeten kolaylaşmaktadır. Bu konuya geçmeden değerler hakkında bazı bilgiler vermek yararlı olacaktır. Sosyoloji literatüründe değerler, “iyi” ve “kötü” hakkında bize fikir veren soyut düşünceler olarak tanımlanır. Değerleri, “bir toplumun olması gereken idealleri ve hedefleri olarak görmek mümkündür (Canatan, 2012, s.20). Biz bu düşünceleri, sosyalleşme süreçlerinin etkisiyle toplumdan alırız (Aydın & Gürler, 2014, s.4). Toplumsallaşmadan önce, neyin iyi neyin kötü olduğu konusunda herhangi bir fikrimiz yoktur. İngiliz felsefeci John Locke’un ifade ettiği üzere doğuştan zihnimiz “boş bir levha” (tabula rasa)dır. İslam kültüründe de insanın ilk yaratılış hali “fitrat” olarak nitelenmiştir. Her insan ya da çocuk, fitrat üzere doğar, sonra anne ve babası onun nasıl bir kimlik edineceğine karar verir.

Değerler, “tarihi birikimlerden oluşan köklü inançlardır; üzerinde görüş birliğine varılmış kabullerdir; sosyal hayatı düzenleme rolleri vardır” (Aydın & Gürler, 2014, s.5). Değerler kültürün “ruh”unu; kurallar da “beden”ini oluşturur. Ruhla beden arasındaki ilişki koptuğu zaman kültür ölür: Bir insan ruhunu kaybettiği zaman bedeninin cansız kalması ve ölmesi neyse, bir toplumdaki kuralların da varlık gerekçesi olan değerlerle ilişkisini koparması öyledir.

İnsan değer yüklü bir varlıktır. Çevresindeki nesnelere ve hemcinsleriyle kurduğu ilişkilere sürekli olarak anlam yükler. Yüklelediği bu anlam ise, onun davranışlarına yön verir. İnsanlar gibi ülkeler ve devletler de başkalarıyla ilişki kurarken aynı şekilde davranırlar. Eğer bir ülke göç olgusuna olumsuz bir anlam yüklüyorsa, elbette ona karşı önlemler alacaktır. Bu açıdan bakıldığında göç politikaları, ülke ve devletlerin eylemlerini yansıtan olgular olarak değer yüklüdürler ve değerlerden asla bağımsız olamazlar.

Farklı göç politikalarını değer arkaplanlarıyla birlikte ele aldığımızda bazı değerlerin yönlendirici olduğunu görüyoruz. İster engelleyici ve özendirici olsun, isterse seçici olsunlar, tüm göç politikalarında ulusal çıkarları önceleyen pragmatik değerler ortak bir payda olarak görünmektedir. Göç ve sonuçları, ülkeye getirdiği yarar açısından değerlendirilmektedir. Eğer göç, ülkeye yarar sağlayacaksa bu özendirilmekte, eğer tersi bir sonuç doğuracaksa bu engellenmektedir.

Göç politikalarını yönlendiren pragmatik/yararcı değerlerin karşısına insani değerler konulabilir. Özellikle sığınmacılar ve mülteciler söz konusunda, kendi ülkesinde dini ve siyasi inançlarından ya da etnik ve kültürel kimliklerinden dolayı kovuşturulan kişilere kapıları açmak ülkelerin insani bir tutumu olarak tanımlanmaktadır. Burada, ilgili kişilerden yarar sağlamaktan ziyade onlara insani bir yaklaşımla evsahipliği yapmak, başka bir deyişle insani değerler ve motifler belirleyici durumdadır.

Üçüncü olarak göç politikalarının yapımında ve geliştirilmesinde kültürel değerler etkili görünmektedir. Engelleyici göç politikaları, göçten kaynaklanan kültürel farklılıkları ulusal bir tehdit olarak algılamak, özendirici ve seçici politikalarda kültürel çeşitlilik bir zenginlik olarak algılanmaktadır. Bu noktadaki kaygılar çoğunlukla göçmenlerin yeni topluma ne kadar uyum sağlayabileceği sorusuyla ilgilidir. Kültürel farklılıkların büyük olması durumunda uyumun zor ya da imkânsız olacağı düşünülmektedir.

Göç ve değerler kapsamında üzerinde durulması gereken dördüncü ve son bir konu güvenlik meselesidir. Batı ülkeleri 11 Eylül olaylarından sonra güvenlik konusunu öne çıkardılar ve güvenlik merkezli bir politika izlemeye yöneldiler. Söz konusu tarihten sonra güvenlik Batı dünyasında yükselen bir değer haline gelmiştir. Bugün hangi ülke ne tür bir göç politikası izlerse izlesin, göçmenleri ülke için bir güvenlik sorunu olarak algılamaya başlamıştır. Bu bakımdan da bir seçicilik söz konusudur. Üstelik bu husus, sadece yeni göçmenler için değil, eski göçmenler için de önemsenen bir noktadır. Göçmen gençlerin daha fazla suç

işlediklerine ve radikalleştiklerine dair haberler sadece sıradan insanları değil, politika yapımcılarını da derinden etkilemektedir.

Bu çalışmada, iki farklı Avrupa ülkesinin (Hollanda ve Fransa) önemli siyasi partilerinin göç politikaları konusundaki görüşleri ve bu görüşlerin arka planını oluşturan değerler ortaya çıkarılacaktır. Hollanda'dan dört, Fransa'dan ise en çok oy alan üç siyasi parti çalışmaya konu edilmiştir. Bu partilerin, ne kadar göç karşıtı ya da seçici politika taraftarı oldukları sorgulanmaktadır. Ayrıca söz konusu partilerin yaklaşımlarında yabancı düşmanlığı ve islamofobi gibi olguların ne kadar etkili olduğu araştırılmaktadır. Araştırma, bir literatür araştırması olup Hollanda ve Fransa'da ilgili partilerin göç ve entegrasyon konusundaki görüşlerini yansıtan belgeler incelenerek yapılmıştır. Bu belgelerin başında ilgili partilerin kendi materyalleri ve basında yer alan haberler gelmektedir. Ayrıca araştırma raporları ve kitaplar da referans olarak kullanılmıştır.

Hollanda'da Göç Politikaları

Hollanda toplumunda geleneksel olarak varolan dinsel ve kültürel çeşitlilik, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan göç hareketleriyle daha da artmış ve zenginleşmiştir. Son yıllarda çokkültürcü politikalara karşı bir direniş sergilense de çokkültürlü ve çok-etnikli yapı fiili bir durumdur. Yirminci yüzyılın ortalarına kadar bu ülkede Yahudi azınlıkla birlikte daha çok Katolik ve Protestan kutuplaşması önemli bir rol oynarken, bugün dini çeşitlilik Müslüman, Hindu, Budist ve benzer farklı dinlerin de temsiliyle farklı bir görünüm kazanmıştır. Etnik çeşitlilik, dinsel çeşitlilikten daha zengin bir tablo sergilemektedir. Fries, Türk, Faslı, Sürinam, Antilli ve Arubalı gibi büyük etnik azınlık grupların dışında yüzlerce küçük etnik grup bulunmaktadır.

Hollanda'da "azınlıklar" denilince, genellikle göçmen kökenli gruplar akla gelmektedir. Fakat bu ülke kendi içinde her zaman çokkültürlü olagelmıştır. Bir yandan Katolik ve Protestanlar gibi farklı dinî gruplar, diğer taraftan da tarihsel olarak burada yaşayan Friesler ülkenin dinsel ve etnik yapısını

renklendirmişlerdir. Bugün ülkede daha çok göçmen kökenli azınlıklar, aktüel tartışmalara ve toplumsal-siyasal gerginliklere konu olmaktadır.

Hollanda İstatistik Kurumu'nun verilerine göre 1 Ocak 2014 itibariyle Hollanda 17. milyona yakın (tam olarak 16.829.289) bir nüfusa sahiptir. 1950 tarihinden bu yana ülke nüfusu 7 milyon artış göstermiştir (CBS, 2014). Bu artışta, elbette doğal doğumların yanı sıra ülkeye dışardan gelen göçmenlerin önemli bir payı olmuştur. İstatistik Kurumu'nun "autochtoon" (yerli) karşısında "allochtoon" (yabancı kökenli) olarak adlandırdığı göçmenlerin sayısı, 3.594.744'tür. Bu rakam, Hollanda'ya dışardan gelmiş olanlarla, Hollanda'da doğmuş olan tüm insanları kapsamakta olup toplam nüfus içinde yüzde 21'lik bir orana karşılık gelmektedir. (CBS, 2014). Hollanda İstatistik Kurumu yabancıları, iki farklı kategoride sınıflandırmaktadır. Yabancılar, "batılı" ve "batılı olmayan" şeklinde bir ayrıma tabi tutulduğu gibi "birinci kuşak" ve "ikinci kuşak" olarak da tasnif edilmektedir. Kurumun tanımına göre Hollanda dışında doğmuş göçmenler birinci kuşak, Hollanda'da doğmakla birlikte en az bir ebeveyni dışardan gelmiş olan kişiler de ikinci kuşak olarak tanımlanmaktadır.

Batılı olmayan yabancı gruplar arasında, büyüklüğü bakımından Türkler birinci sırada (396.414) gelmektedir. Bunu Faslılar (374.996) izlemektedir. Bu iki grup, ülkede aynı zamanda Müslümanların çoğunluğunu oluşturmaktadır. Sürinamlılar (348.291) ile Antilliler ve Arubalılar (146.855), eski ve halen Hollanda sömürgesi olan ülkelere gelmektedirler. 17. yüzyılda İngiltere ve Hollanda tarafından sömürgeleştirilen Sürinam, 1975 yılında bağımsızlığına kavuştuğunda, Hollanda'yı tercih edenler büyük bir göç dalgasına sebep olmuşlardır. Antilliler ve Arubalılar, "Hollanda Antilleri" olarak bilinen adalardan (Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, Sint Maarten ve Sint Eustatius) gelen ve halen Hollanda Kraliyet'e bağlıdırlar. Hollanda ile olan organik bağlarından dolayı hepsi de Hollanda vatandaşlarıdır.

Göçmenlerin "batılı" ve "batılı olmayan" şeklinde ayrıma konu olmaları ve "Hollanda Antilleri"nden gelenlerin Hollanda vatandaşı oldukları halde göçmen

olarak görülmeleri istatistiki bir tanımlamadan ziyade siyasal bir tanımladır. Hollanda, ülkede sayıları 3,5 milyonu aştığı halde göçmenlerin tümünü, izlediği entegrasyon politikasının hedef grubu olarak görmemektedir. Entegrasyon politikası, daha çok Hollanda toplumuna entegre olmadığı varsayılan ve toplumsal konumu görece zayıf olan göçmenleri hedef almaktadır. İstatistiki ayrımlar, bu politikanın bir parçası yapılmaktadır.

Hollanda’da demokratik siyasal yaşam katılımcı ve çoğulcu bir karakter arz etmektedir. Bunun en önemli göstergesi ülkede ideolojik görüşleri, parti programları ve sosyal tabanları bakımından birbirinden farklı pek çok partinin örgütlenmiş olmaları ve demokratik mücadele içinde yer almalarıdır. Bugün varlığını sürdüren partilerin çoğu, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra kurulmuş ve o günden bugüne süren siyasal mücadeleler içinde kimliklerini pekiştirmişlerdir. Geleneksel yerleşik partilere seksenli yıllardan itibaren yeni partiler katılmıştır.

Seksenli ve doksanlı yıllarda göçmen-karşıtlığı siyasette pek tutunamazken, 2000’li yıllara girerken Pim Fortuyn liderliğinde başlayan bir hareket Hollanda siyasal hayatında önemli bir rol oynamaya başlamıştır. “Leefbaar Nederland” (Yaşanılır Hollanda) adlı partinin adayı olarak 2002 yerel seçimlerinde büyük bir başarı elde etmiştir. Oyların neredeyse yüzde 35’ini alan parti, belediye meclisindeki toplam 45 sandalyenin 17’sini ele geçirmiştir. 6 Mayıs 2002 tarihinde Hollandalı bir hayvan hakları eylemcisi tarafından öldürülen Pim Fortuyn’ün siyasal mirası paylaşılamamıştır. Bugün Pim Fortuyn çizgisini, Hollanda siyasetinde önemli bir yer kapmış olan Geert Wilders ve onun partisi (Özgürlük Partisi, PVV) temsil etmektedir.

Hollanda parlamentosundaki sandalye dağılımına bakılırsa oldukça renkli bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Liberal Parti (VVD), 2,5 milyon civarında oy alarak parlamentoda en fazla sandalye sayısına (41 sandalye) sahip birinci büyük siyasal güçtür. Bunu 2,340 bin oy ve 36 sandalye sayısıyla ikinci parti olarak İşçi Partisi (PvdA) izlemektedir. Merkez sağda yer alan ve ülkeyi uzun yıllar İşçi Partisi’yle yer değiştirerek yöneten Hıristiyan Demokratik Parti (CDA) üçüncü

büyük partidir. Bu partiyi, İslam ve göç karşıtı görüşleriyle öne çıkmış ve son yıllarda yükseliş göstermiş olan aşırı sağ bir parti Özgürlük Partisi (PVV) takip etmektedir.

Özgürlük ve Demokrasi İçin Halk Partisi, ülkenin liberal partisi olarak bilinmektedir. Her ne kadar liberalizm İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra otuzlu yılların ekonomik krizi ve işsizliği ile özdeş olarak anılsa da VVD, başından beri liberal geleneğe bağlı kalmış ve bireyin özgürlüğünü vurgulamıştır. Liberal felsefeye göre her insan biricik bir kişiliktir ve kendi tabiatına, yetenek ve inançlarına göre gelişmelidir. Bunun için de “insanın gerek zihinsel ve siyasal gerekse maddi bakımdan büyük bir özgürlük içinde olması kaçınılmaz bir koşuldur” (VVD, 2005: 81). Fakat özgürlükler sınırsız değildir, bilakis sınırsız özgürlük başkalarının özgürlüklerine müdahale anlamına geleceği için savunulamaz bir fikirdir. Bu nedenle Parti, özgürlük ilkesinin sorumluluk, tolerans ve sosyal adalet ilkeleriyle sınırlandırılabilceğini düşünmektedir.

Liberal parti doksanlı yıllarda Frits Bolkestein'in başa geçmesiyle göçmen karşıtı ve “tam entegrasyon” (başka bir deyişle asimilasyon) politikası talebinde bulunmaya başlamıştır. Hollanda, Bolkestein'in 6 Eylül 1991 tarihinde Lozan Liberal Enternasyonal'inde yaptığı açıklamalarıyla ilk kez “ulusal” bir entegrasyon tartışması yaşamıştır. Ona göre özkimliği koruyarak entegre olma politikası mümkün değildir. İslami değerler ile liberalizmin evrensel değerleri birbiriyle bağdaşmaz. Liberal değerler arasında yer alan kilise-devlet ayrılığı, ifade özgürlüğü, tolerans ve non-diskriminasyon ilkelerini İslam tanımamaktadır (Van der Brug vd., 2009, s.8).

VVD, nitelikli göçe taraf olan bir parti olarak AB dışından gelen eğitimi düşük göçmenlerin alınmasına karşı bir tavır sergilemektedir. Ayrıca yurtdışından din görevlisi getirilmesini engellemek istemektedir. Aile birleşimi çerçevesinde meydana gelen göçe gelince bu tip göç için bazı sıkı şartlar öngörmektedir. Sadece 16 yaşın altındaki eş ve çocuklara müsaade edilmelidir. Evlilik göçmenleri, yeterli eğitimi varsa ve Hollandaca dilini yeterince öğrenmişse ve ayrıca Hollanda

toplumu karşısında olumlu bir tutuma sahipse ülkeye giriş yapabilmelidir. Kaçak ve suçlu göçmenler aktif bir şekilde yurtdışı edilmelidir.

Liberal Parti, göçü sınırlamak isterken tersine entegrasyonu da iletirmek isteyen bir partidir. Entegrasyon, Parti'ye göre hükümetin değil, insanların kendilerinin bir sorunudur. Eğer bir kimse Hollanda'ya gelip kalmayı seçmişse topluma katılmak için kendisi bir sorumluluk üstlenmelidir. Yabancılar işsizlik ve suç (kriminalite) istatistiklerinde hala yüksek oranda temsil edilmektedir. İş yaşamına katılım en iyi entegrasyon biçimidir. İş yanında eğitim de suç (kriminalite) ile mücadele etmek için gereklidir. Liberal Parti, herkesin katılım sağladığı bir toplum öngörmektedir. Bu öyle bir toplum ki inançtan ziyade davranışın, topluluktan ziyade bireyin merkezde olduğu bir toplumdur. Bireyler sadece haklarda değil, sorumluluklarda da eşit muamele görmelidirler. Liberal Parti, tüm dinler karşısında tarafsız olup dini faaliyetleri ve dinlerarası diyalogları hükümetin bir görevi olarak görmez ve finans edilmesini kabul etmez. Dini cemaat ve kuruluşlar toplumun temel değerlerine, demokratik düzene ve bununla ilgili kurum ve yasalara uymak zorundadırlar (Forum, 2010).

İşçi Partisi (PvdA), geçmişten bu yana kendini geleneksel kitle partisi olarak tanımlamaktadır. İşleyişi ve ideolojik görüşleri bakımından Almanya, İngiltere ve İskandinav ülkelerindeki sosyal demokrat partilerle akraba hissetmektedir. Fakat seçmen tabanı bakımından onlar kadar güçlü değildir. 1952 yılı seçimlerinde, güneydeki Katoliklerin ağırlıklı desteğini kazanarak Parti ülkenin en büyük partisi olmuştur. 1948 yılında ilk kez hükümet ortağı olmayı başaran İşçi Partisi, 1959 yılına kadar çeşitli hükümet oluşumlarında önemli bir rol oynamıştır. Altmışlı ve yetmişli yıllarda muhalefette kalan parti, yetmişli yılların sonunda tekrar iktidara gelmiş ve 1977-1981 arasında ülke siyasetine yön vermiştir. Doksanlı yılların ortalarından itibaren yeniden koalisyon hükümetlerinde yer alan İşçi Partisi, bugün halen hükümetin iki ortağından biridir.

İki binli yıllarda Parti yepyeni sorunlarla baş etmeye çalışmaktadır. Köklü ekonomik değişimler, kitlesel göç ve zahmetli bir gıda sergileyen göçmenlerin

entegrasyonu Hollanda toplumu ve sosyal demokrat tabanda kültürel çelişkilere yol açmıştır. Parti, halen üç kuzey eyaletinde ve 100.000'i aşan büyük kentlerde başarılı olup, özellikle büyük kentlerde Sürinam, Faslı ve Türk kökenli göçmenlerin desteğini almaktadır.

İşçi Partisi, göç konusunda seçici (selektif) bir politika izlenmesini gerektiğini savunmakta ve bu noktada iş pazarının ihtiyacı çıkış noktası alınmalıdır. Evlilik çerçevesinde yapılan göç için ölçü, göçü talep eden göçmenin kendi eşini geçindirebilecek düzeyde gelir sahibi olmasıdır. Sahte ve zorunlu evlilikler sıkı bir şekilde kontrol edilmeli ve ceza verilmelidir. Yeni gelen göçmenlere okuma-yazma testi uygulanmalıdır. Aile birleşimi için engel konulmamalı, oturma için alınan harçlar makul bir seviyeye çekilmelidir.

Entegrasyon özünde vatandaşların kendi görevidir. Bu, yeni Hollandalılardan en büyük çaba sarf etmeyi gerektirir. Yeni bir toplumda yer edinmek bazı şeyleri terk etmek, bazı şeylere de bağlanmak demektir. Yeni Hollandalılar Hollanda'yı seçmiş kişilerdir ama kendi kökleriyle de gurur duyabilirler. Entegrasyonun kendiliğinden olmayacağı açıktır. Burada hem vatandaşlara hem de hükümete görevler düşmektedir. Başarılı bir entegrasyon hükümetin kendi görevlerini ciddiye alması gerektirmektedir. Hükümet hukuk devletini korurken, insanlara şanslar da yaratmalıdır. İyi bir eğitim yanında ayrımcılığa ve işsizliğe karşı aktif bir iş piyasası politikası başarılı bir entegrasyonun güvencesidir. Çifte vatandaşlık, sadakat ve entegrasyon meselesi değil, hukuksal bir konudur. Birlikte yaşamak ve çokkültürlülük üç yolla mümkün olacaktır. İlk olarak herkes yasa ve kurallarda yeri olan bir ortak norm sistemi, ikinci olarak karşılaşma ve diyaloga girmek, üçüncüsü ise farklılıkları kabul etmek ve hoşgörülü davranmaktır. Bu üç yol izlenirse çatışma ve anlaşmazlıklar çözülecektir (Forum, 2010).

Hristiyan Demokrat Parti (CDA), görece geç bir tarihte (1980) üç büyük profesyonel partinin (Karşı-Devrimci Parti, Hristiyan Tarihsel Birlik ve Katolik Halk Partisi) birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Söz konusu partiler, 2. Dünya

Savaşı'ndan sonra meydana gelen toplumsal, dinsel ve siyasal gelişmelerin etkisiyle güç kaybına uğrayınca birleşme gereği duymuşlardır ve nitekim önemli bir siyasal güç haline gelmişlerdir. Parti, kendini Hristiyan bir parti olarak tanımlamaktadır. Partinin temel programının ilk maddesinde bu özellik şöyle ifade edilmiştir: Hristiyan Demokratik Parti, İncil'in tanıklığında, Tanrı'nın vaatleri, fiilleri ve yasaklarının insan, toplum ve devlet hayatı için belirleyici bir anlamı olduğunu kabul eder ve sürekli bir biçimde politik eylem için İncil'in anlamının ne olduğunu araştırmak niyetiyle ona yönelir (CDA, 1993, s.7).

Parti, toplumsal ve siyasal görüşünü üç merkezi kavramla dile getirmektedir: Adalet, paylaşılmış sorumluluk, dayanışma ve halifelik (Tanrı tarafından yaratılan dünyanın insan tarafından yönetilmesi fikri). Bu kavramların bileşkesinin ideal anlamda bir "sorumlu toplum"a yol açacağı varsayılmaktadır. "Sorumlu toplum" kavramını Hristiyan demokratlar, Dünya Kiliseler Birliği'nden ödünç almışlar ve bunu önemli oranda Katolik sosyal doktrininin temeli olarak görmekte-dirler.

Hristiyan Demokratik Parti, son 30 yılda sadece sosyal ekonomik meselelerle (refah devletinin uyarlanması dâhil olmak üzere) dinin kamusal rolü gibi manevi meselelerle de meşgul olmuştur. Bu meseleler arasında bir gerilim söz konusu olduğunda parti bazen içeriğe bazen de güç ve iktidara doğru salınım göstermiştir.

Parti'ye göre sığınma amaçlı göç ile düzenli göçe ilişkin prosedürler birbirinden ayrılmalıdır. Emek göçmenleri için Hollanda iş piyasası ihtiyacı belirleyici olmalı; eğer emek göçmenleri yardım ve ödeneklere başvuru yaparlarsa oturma hakkı iptal edilmelidir. Evlilik göçmenlerine sıkı bir dil şartı getirilmeli, yeni gelen göçmenler uyum çabası içinde olduğunu göstermek kaydıyla oturum almalıdır. Evlilik yoluyla gelen eşler 5 yıl sonra bağımsız bir oturum hakkı alabilmelidir. "Belçika-yolu" üzerinden gelen aile göçü engellenmelidir.

Hristiyan Demokrat Parti, paralel toplum oluşmasını bir tehdit olarak görmektedir. Kim Hollanda'ya giriş yapıyorsa toplumun bir paydaşı olmalıdır. Bu

olmazsa kendi değer ve normlarıyla alternatif toplumlar oluşacaktır. CDA için toplum grupları arasında güven çok önemlidir. Bu güven “biz” ve “onlar” vurgusu yaparak elde edilemez. Herkes kendi arka planından hareketle topluma katkıda bulunmalıdır. Entegrasyon toplumsal bir meseledir. Topluma katkı sağlayan ve paydaşı olan herkese toplum yeterli şans vermeli ve ayrımcılığa fırsat vermemelidir. Hollanda’ya gelen herkes özgür bir şekilde kendi inancını yaşayabilir. Ancak geldiği toplumda Yahudi-Hristiyan ve Hümanist gelenek ve kültürün topluma renk verdiğini bilmelidir. Batılı kültür ve değerler toplumda belirleyicidir (Forum, 2010).

Özgürlük Partisi (PVV), Hollanda siyasetinde görece yeni bir partidir ve sıkı sıkıya Geert Wilders ismiyle özdeşleşmiştir. Ülke içinde ve dışında anti-İslamist söylemiyle tanınmaktadır. Wilders, siyasetine, 1997 yılında Liberal Parti’den Utrecht Belediye Meclisi’ne meclis üyesi seçilmesiyle başlamıştır. Bir yıl sonra, yine aynı partiden Hollanda Parlamentosu’na milletvekili olarak seçilmiştir. Türkiye’nin Avrupa Birliği konusunda, partisinin grup görüşüne muhalefet ettiği için 3 Eylül 2004 yılında partisinden ayrılmış ve tek kişiden oluşan kendi grubunu (Wilders Grubu) kurmuştur. Bu andan itibaren Wilders’i, Hollanda’da siyasal ve toplumsal tartışmaların önemli bir aktörü ve eksenini olmuştur.

Wilders hareketini, Wilders Grubu’nun ortaya çıkışından itibaren başlatabiliriz. Wilders Grubu, tek kişilik bir harekettir ve tümüyle liberal parti VVD’nin grup görüşüne bir tepki olarak doğmuştur. Wilders bir arkadaşıyla (Gert-Jan Oplaat) parti içi tartışmaları teşvik etmek amacıyla 10 maddelik bir manifesto yayınlamıştır (Wilders, 2004). Manifestoda yer alan maddeler dikkatle incelendiğinde, bu iki kişinin amaçlarının partiyi daha aşırı sağ bir çizgiye çekmek olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu manifestoda radikal Müslümanların yurt dışı edilmesi, üç kez suç işleyen kişilere müebbet hapis cezası verilmesi, gelişme yardımlarının yarıya indirilmesi, trafikte asgari hız seviyesinin yükseltilmesi, üçüncü kez sol partilerle asla bir koalisyon hükümetinin kurulmaması ve nihayet

Türkiye'nin AB'ye hiç zaman alınmaması gibi daha çok aşırı sağcı söyleme uygun düşen önlemler öneriliyordu.

Manifestonun yayınlanmasıyla, 2004 yılının sonunda Wilders kendi partisiyle artık yollarının ayrıldığını görmeye başlayacaktır. Çünkü parti lideri Van Aartsen başta olmak üzere önemli yöneticiler, Wilders'a ve manifestosuna karşı şiddetle tepki göstermişlerdir. Sözelimi eski bakan Nijpels, Wilders'i "Janmaat gibi aşırı sağ bir parti" kurmak istemekle suçlamıştır. Türkiye'nin AB üyeliği konusunda da parti kararlı davranınca, neticede Wilders istifa etmek zorunda kalmıştır. İstifanın ardından yapılan kamuoyu yoklamalarında Wilders'in bir parti kurması halinde kaç milletvekili çıkaracağı sorusuna cevaplar aranmış ve bazı kamuoyu araştırma şirketleri açıklamalar yapmıştır.

2005 yılının Mart ayında Wilders, 19 sayfalık "Bağımsızlık Bildirisi"ni açıklayarak, Özgürlük Partisi'ni (Partij voor de Vrijheid) kurduğunu kamuoyuna deklare etmiştir. Bu bildiriye Wilders, kendisini milliyetçi (nationalistisch) değil, yurtsever (patriottisch) olarak tanımlamıştır (Wilders, 2005). Fakat bildiriye inceleyen ve yorumlayan uzmanlar, partinin Hollanda siyasetinde son yıllarda sivrilmiş başka bir aşırı sağcı olan Pim Fortuyn ve onun çizgisindeki LPF (Pim Fortuyn Listesi) ile ortak noktalara sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Özgürlük Partisi, kuruluşundan bir yıl sonra parlamento seçimlerine girerek, kısa bir süre içinde Hollanda siyasetinde önemli bir güç haline gelmiştir.

Wilders, ilk kez liberal parti VVD'den ayrıldığında "Wilders Grubu" adına bir bildiri yayınlanmıştır. "Bağımsızlık Bildirisi" (13 Mart 2005) olarak adlandırdığı bu bildiri, Özgürlük Partisi'nin ilk programı olarak kabul edilebilir. 19 sayfalık bu bildirinin ana başlıkları ve temaları şöyledir: 1) Sosyal ve ekonomik politika, 2) Avrupa, 3) Antiller, 4) Güvenlik, 5) Eğitim, 6) Göç ve entegrasyon, 7) Sokak terörü, 8) Temel haklar, 9) Seçmenler ve seçilenler (Wilders, 2005). Wilders'e göre Hollanda devleti, esas yükümlülüklerini ihmal etmiştir, bunun gerisinde devletin değişen görev anlayışı yatmaktadır. Fazla sorumluluk ve bununla paralel yürüyen fazla vergi, hem devleti çalışamaz hale

getirmekte hem de halkın çalışma şevkini kırmaktadır. Birbirini güçlendiren hükümet görevleri, bürokrasi ve düzenlemeler arasındaki ilişkinin koparılması, başka bir deyişle devletin gereksiz görevlerle meşgul edilmesi ve büyütülmesine son verilmelidir. Yeni sosyal ve ekonomik program, devletin ve toplumun üstündeki yükü azaltacaktır.

Özgürlük Partisi, ilk girdiği 2006 seçimlerinde hemen hemen yüzde 6 kadar oy alarak 9 milletvekili çıkarırken, bir sonraki seçimlerde oylarını yüzde yüz elli artırarak, toplam oyların yüzde 15'inden fazlasını toplamayı başarmıştır. Nereden bakılırsa bakılsın Özgürlük Partisi, 1,5 milyona yakın bir seçmen grubu ikna etmiştir. Bu gücüyle, Hollanda'nın en büyük partilerinden Hıristiyan Demokrat Partisi'ni geçerken, İşçi Partisi'ne de yakın bir güce ulaşmıştır. Başka bir deyişle Wilders partisini Hollanda'da büyük partilerle yarışan bir konuma yükselmiştir. Bu, siyasette çok fazla ömrü olmayan bir kişi ve yepyeni bir parti için oldukça büyük bir başarıdır.

Seçimlerde yerleşik partilerin kaybı incelenirse, Özgürlük Partisi'nin hangi kesimlerden oy devşirdiğini açıkça göstermektedir. 2006 seçimlerinde en fazla kaybeden taraf, Hıristiyan Demokrat Parti olmuştur. Bu parti, yüzde 26,5 gibi bir orandan yüzde 13,6 kadar bir orana düşmüştür. Yani yüzde 13 kadar bir oy kaybı olmuştur. Öte taraftan Sosyalist Parti de, epeyce bir oy kaybına uğrayarak bu seçimlerden zararlı çıkan bir başka partidir. İşçi Partisi için fazla bir kayıp söz konusu değildir, ama o da kaybeden tarafta yer almıştır. Kısacası 2006 seçimleriyle birlikte Hollanda siyaseti aşırı sağa doğru bir kayma yaşamış ve Özgürlük Partisi, özellikle Hıristiyan demokratların tabanından oy alarak bu kaymayı gerçekleştiren parti olmuştur.

Özgürlük Partisi, kurulduğu yıl (2006) 9 milletvekiliyle parlamentoya girmeyi başarmıştır. 2009 yılından bu yana Avrupa Parlamentosunda, 2011 yılından bu yana da Eyaletlerde ve Senatoda temsil edilmektedir. Son ülkesel seçimlerde (2012) parti meclisteki milletvekili sayısını 15'e çıkarmış ve böylelikle üçüncü büyük siyasal güç haline gelmiştir. Ancak daha sonra parti-içi

anlaşmazlıktan dolayı 3 milletvekilinin kopmasıyla sandalye sayısı 12'ye düşmüştür. Parti, sadece kamuoyunda değil, parlamentoda da göç, göçmenler ve İslam hakkında ortaya attığı radikal ve ekstremist görüşlerle sert bir muhalefet yapmaktadır.

Göç ve entegrasyon bağlamında Wilders, ilk bildirisinde, sığınmacılara sınırların kapatılması, Müslüman radikallerin temel haklarının elinden alınması, başörtüsünün kamu görevleri sırasında yasaklanması, aile birleşiminin 5 yıllığına durdurulması, radikal camilerin kapatılması, Hollanda uyruğuna geçişin zorlaştırılması, Hollanda uyruğuna sahip olmayan yabancıların belediye seçimlerine katılmalarının yasaklanması ve Hollandaca dili dışında hiçbir dilde devletin bilgilendirme malzemesi üretmemesi gibi oldukça somut önlemler önermektedir. Sokak terörüne karşı Wilders'in çözümü oldukça radikaldir: Sokakta terör estiren gençler derhal kendi ülkelerine gönderilmelidir. Eğer bu yabancı kökenli gençler Hollanda vatandaşlığına sahipse, derhal vatandaşlıktan çıkarılmalı ve yurtdışı edilmelidir.

Wilders, 2010 seçimlerine yeni bir seçim programı hazırlayarak girmiştir. “Ümit ve İyimsizliğin Ajandası” (2010-2015) adlı programda öncelikli madde “güvenlik”tir. Güvenlik sorununa çözüm olarak polisin güçlendirilmesi (10. bin yeni polis), yüksek cezalar, suçluların etnik kökeninin kayıt altına alınması, direksiyon arkasında alkol yasağı, üç kez suç işleyenlere müebbet hapis, ıslah kampları, Hollandalı olmayan suçluların yurt dışı edilmesi, suç işleyen yabancıların çifte vatandaşlığının sona erdirilmesi ve başarısız görevlilerin görevlerine son verilmesi gibi radikal önlemler sayılmaktadır.

Programın ikinci maddesi, açık bir şekilde “İslamla mücadeleyi seçmek ve kitlesel göçe karşı durmak” olarak ifade edilmiştir. Burada dikkat çeken husus, özellikle göç yasağının Müslüman ülkelerle sınırlı tutulmasıdır. Başka bir deyişle göç yasağı, İslamla mücadelenin bir parçası olarak görülmektedir. İlk programında “anti-İslam” bir parti olmadıklarını belirten Wilders, söz konusu seçim programında açıkça “İslamla mücadele”yi esas alan bir parti olduğunu

saklamaktan vaz geçmiştir. Somut olarak yapılan saptamalar ve öneriler arasında yeni camilerin kapatılması, tüm islam okullarının kapatılması, çifte vatandaşlığın kaldırılması suç işleyen yabancıların yurtdışı edilmesi ve benzer yasaklar bulunmaktadır.

Bu görüşler ve kamuoyunda yarattığı tartışmalar dikkate alınırsa, Özgürlük Partisi ve liderinin açıkça anti-islamist, göç/men ve çokkültürlü toplum karşıtı bir parti olduğunu söylenebilir.

Ana hatlarıyla programlarını ve söylemlerini incelediğimiz dört siyasal partiyi, göç, entegrasyon ve İslam ekseninde karşılaştıracak olursak, merkez sağda yer alan partilerle (Özgürlük ve Demokrasi için Halk Partisi ve Hıristiyan Demokrat Parti) merkez solda yer alan İşçi Partisi entegrasyonist bir politika konusunda tam bir fikir birliği içindedir. Seksenli yıllarda liberal bir entegrasyon modeli, yani özkültürü muhafaza ederek topluma katılım sağlama genel bir kabul görürken Hollanda doksanlı yıllardan itibaren giderek daha sıkı ve katı bir entegrasyon politikasına yönelmiştir. Bu politikanın geliştirilmesinde her üç parti de kendi iktidar dönemlerinde belirli bir pay sahibi ise de bu süreçte en erken ve en etkili parti şüphesiz ki liberal parti olmuştur. 2000’li yılların başında o zamanki Hıristiyan Demokrat Parti lideri olan Jan Peter Balkenende Hollanda’ya çokkültürlü bir toplum yapma taraftarı olmadığını açıklayarak³ liberal partiyle aynı çizgiye gelmiştir. İşçi Partisi çokkültürlü toplum konusunda açıkça yadsıyıcı beyanlar vermekten kaçınsa da, Hollanda’ya gelmeyi tercih edenlerin bazı şeyleri terk etmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Söz konusu partiler sadece entegrasyon modeli hakkında değil, göç politikalarında da fikir birliği içinde görülebilirler. Partilere göre Hollanda seçici (selektif) bir göç politikası izlemeli ve bu konuda Hollanda iş piyasası belirleyici olmalıdır. İhtiyaca göre göçmen sayısı ve nitelikleri konusunda normlar konulmalıdır. Hollanda’ya gelip yerleşmeyi düşünen her göçmen gelmeden önce

---

³ ANP, “Balkenende Verzet Zich Tegen Multiculturele Samenleving”, 25 Ocak 2005.

entegre olma koşulları noktasında iyi niyet beyanında bulunmalı ve kendisi çaba sarf etmelidir. Bu bakımdan partiler ulusal çıkarları (iş, konut ve sosyal yardımlar) göçmen çıkarlarının üstünde kabul etmektedirler. Öte taraftan bir kez kabul edilmiş göçmenlerin ayrımcılığa maruz kalmadan hoşgörülü bir ortam içinde yaşaması ve bu konuda hükümet ve toplumun destekleyici bir tutum sergilemesi talep edilmektedir.

Merkez sağ ve sol partiler karşısında aşırı sağcı Özgürlük Partisi, başından beri genel olarak göç olgusuna özelde ise Müslüman ülkelerden gelen göçmenlere karşı açıkça karşıt tavırlar sergilemiş ve İslam'ı yerleşik toplum için bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Burada dikkat çeken husus, özellikle göç yasağının Müslüman ülkelerle sınırlı tutulmasıdır. Başka bir deyişle göç yasağı, İslam'la mücadelenin bir parçası olarak görülmektedir. Parti için ülke güvenliği, istikrarı ve kültürü ön plandadır.

Fransa'da Göç Politikaları

Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya gibi bir göçmenler ülkesi değildir. Ancak endüstrileşmeyle beraber, 19. yüzyıl ortalarından beri göç alan bir ülkedir. Diğer Avrupa ülkelerinden farklı olarak, Fransız Devrimi ve Cumhuriyetçi gelenek çerçevesinde, yabancıları potansiyel vatandaş olarak görmüş, 20. yüzyılın başlarından beri vatandaşlığı kan bağı ilkesinden ziyade o toprakta dogma ilkesine bağlamıştır (Hollifield, 2014, s.135). İşgücü ihtiyacı nedeniyle “1950’lerin ortalarından 1970’lerin başlangıcına kadar” düzenli olarak göçmen işçi almış bir ülkedir (Kaya & Kentel, 2005, s.17). Göç politikalarına bakılacak olursa, 1970’li yıllarda yabancı işçilere kısıtlamalar getirilmiş, aile bütünleşmesinde geri adım atılmıştır (Hollifield, 2014, s.156). 1980’lerin ortalarında ise milliyetçi parti *Front National* (FN, Ulusal Cephe) lideri Jean-Marie Le Pen’in “Fransız olmak için bunu hak etmelisiniz” söylemleri sonucunda, ikinci kuşak göçmenlerin direkt vatandaşlık alması ilkesi değişmiş ve talepte bulunmaları kuralı getirilmiştir (Kaya & Kentel, 2005, s.19). Böylece, göçmenler ve özellikle “İslam banliyöleri” kriz nedeni sayılmaya başlanmış,

göçmenler Fransızların işlerini almakla, Müslümanlarsa “asimile edilemez ve cumhuriyetçi değerler düşmanı olmakla” suçlanmış (Hollifield, 2014, s.143). Fransa’daki entegrasyon başarısızlığı 1980lerde eğitime ve istihdama bağlı sorunlar olarak algılanmış, son dönemde ise var olan ayrımcılık uygulamaları ile ilintilendirilmiştir (Schain, 2009, s.108). Sayısal anlamda bakılacak olursa, Insée (*Institut national de la statistique et des études économiques* - Ulusal istatistik ve ekonomik çalışmalar enstitüsü) verilerine göre, 2013’ün başında, Fransa’da 5 800 000 göçmen vardır ve nüfusun 8.8%’ini oluşturmaktadır (Insée, 2015).

Fransa’daki “asimilasyon/entegrasyon modeli”, “Cumhuriyetçilik ve laiklik” olmak üzere başlıca iki değeri referans almaktadır (Danış & Üstel, 2008, s.7). Bu ülkedeki “uygarlık projesi, yabancıları dil, laiklik, modernizm, devlet-merkezli evrenselcilik ve akılcılık yoluyla asimile eden bir yurttaşlık modelidir” (Idem., s.43) ve bu model, “yabancıların yeniden-kültürlenmesi” odaklıdır, denilebilir (Kaya, 2008, s.43). Bu çerçevede Türkiye kökenli göçmenler -ki Fransa, Almanya’dan sonra gelerek, Avrupa’daki en büyük ikinci Türkiye kökenli göçmen topluluğa sahiptir, “asimilasyona dirençli” ve “cemaatçi kapanma” özellikli varsayılmaktadır. Bu sonuca varan kişi Fransız nüfus bilimci Michèle Tribalat göç konusunda “en çok atıfta bulunulan” araştırmacıdır ve çalışmasında Cezayir, Fas, İspanya, Portekiz, Güney Doğu Asya ve Türkiye kökenli göçmenleri ele almıştır (Tribalat, 2002). İslam özelinde bakılacak olursa, bir yandan İslam, “genel olarak Batı’da Avrupa yaşam tarzına bir tehdit olarak algılanmakta ve anlatılmakta”, öte yandan “dini değerlerin yükselişe geçmesinin işsizlik, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, dışlanma ve kimi zaman da asimilasyon gibi çeşitli sınırlamalar sonucu ortaya çıkan bir belirti (semptom) olarak ele alınması da mümkün” görülmektedir (Kaya, 2008, s.61). Etnik ilişkiler uzmanı Ayhan Kaya, İslami veya dinsel eğilimlerin dışlanma sürecine karşı üretilen “semptomlar” olarak nitelendiren araştırmacılardan olup uygulamada tek bir İslam’dan bahsetmenin yanlışlığına, Alevi ve Sufi oluşumların varlığına dikkat çekmektedir (Idem., s.62). Fransa’da 2003’de *Union pour un mouvement populaire* (UMP, Halk Hareketi Birliği) tarafından Fransa İslam Konseyi kurulmuş, bu konudaki

çalışmalardan dönemin İç İşleri Bakanı Nicolas Sarkozy sorumlu sayılmıştır. Bu oluşum, bir yandan demokratikleşme adına önemli bir gelişme sayılmıştır (Kaya, 2008: 69), öte yandan da siyasileşmiş radikal islamcı gruplar dışındakileri, yani çoğunluğu oluşturan Müslümanları temsil etmediği eleştirisini almıştır (Petek, 2008, s.79). Fransa'nın amacı bir anlamda “ülkesindeki Müslümanların bütünleşmesi yoluyla, Avrupa İslamını yer(el)leştirmek”, sorunların çözümünde “Fransa İslamı”ndan faydalanmaktır (Subaşı, 2008, s.135). Din sosyoloğu Necdet Subaşı'ya göre, bu proje yeterince işlenmiş ve açık değildir. Ancak Subaşı “toplumsal kaygıların” ülkeyi “Fransa İslamı”na yönlendirdiğinden ve bunun da “Müslümanlar için yeni bir entegrasyon aracı” olabileceğinden bahsetmektedir (Idem., s.137). Kısaca, Fransa'daki geleneksel göç politikası “ulusal ve uluslararası hukuk tarafından korunan göç etme hakkı, aile hayatının korunması hakkı, sığınma hakkı ve ayrıca AB hukuku tarafından korunan birlik içi serbest dolaşım hakkı” odaklı olagelmıştır. Ancak 2000'lerde, Fransa göç politikası, geleneksel yaklaşımından farklı olarak, ülkeye faydalı olabilecek “kalifiye göçmenlerin kabulü” ve göçmenlerin Fransız toplumuna uyumu konularına eğilmiştir (Özer, 2015, s.19-20).

Pekiye, siyasi partilerin göç politikalarına yaklaşımı nasıldır? Fransa'daki göçmen politikalarına bakışımızda ele aldığımız siyasi partiler François Hollande'in Parti Socialiste'i (PS, Sosyalist Parti), Nicolas Sarkozy'nin UMP'si ve Marine Le Pen'in FN'idir. Merkez sol, sağ ve aşırı sağ olarak da nitelendirebileceğimiz bu üç siyasal parti, 2012 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin önde gelenleri olup, ilk turdaki on aday arasında, Hollande oyların yüzde 28.63, Sarkozy yüzde 27.18 ve Le Pen yüzde 17.90'ını almıştı. İkinci turda ise, Hollande ve Sarkozy oyları sırasıyla yüzde 51.64 ve yüzde 48.36 olarak paylaşmışlardı (Ministère de l'Intérieur, 2012). Daha yakın geçmişteki bir seçimde, 2014 Avrupa Parlamentosu seçimlerinden ise milliyetçi kadın lider Marine Le Pen, diğer tüm partileri geride bırakarak yüzde 25 oy oranı ile sandıktan birinci çıkmış ve 2017 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin belki de en güçlü adayı olacağını belli etmişti (The Guardian, 25 Mayıs 2014). Siyaset Bilimci Yeşim Özer'e göre, “11 Eylül 2001

sonrasında daha da güçlenen güvenlik vurgusu ile göçmenlere yönelik toptan bir tehdit algısına çevrilen ‘savunmacı’ tutumun belirgin bir yansıması (...) aşırı sağ partilere verilen desteğin artması şeklinde ortaya çıktı” (Özer, 2015, s.17) ve Le Pen’in yükselişi de işte bu çerçevede değerlendirilebilir.

Fransa’daki partiler arasında yabancılara karşı en sert tutum sahiplerinden biri, hiç şüphesiz ki avukat Marine Le Pen’in liderliğindeki aşırı sağ parti FN’dir. Marine Le Pen kişisel websayfası üzerinde, göç konusuna özel bir yer ayırmaktadır (<http://www.marinelepen.fr/le-projet-de-marine-le-pen/autorite-de-letat/immigration/>). Le Pen’in kişisel web sayfası ile partinin resmi websayfası içerik açısından aynıdır. “Proje” bölümünde “Devlet Otoritesi” başlığı altında “Göç” konusu, kendisine “Savunma”, “Güçlü Devlet”, “Adalet”, “Emniyet”, “Kamu Hizmetleri” gibi başlıkların yanında yer bulmaktadır (<http://www.frontnational.com/le-projet-de-marine-le-pen/>).

FN’i 1972’de kuran babası Jean-Marie Le Pen’den 2011’de devralan kadın lidere göre, göç Fransa’ya senede 70 milyar Euro’ya varan maddi ziyan vermektedir. Göç, işsizlik ve satın alma gücü düşüklüğüne eklenmekte, ekonomik krizin başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Göç, finansal güç çevrelerince Fransız işçilerinin maaşlarının ve sosyal haklarının küçülmesinde araçsallaştırılmaktadır. Ayrıca, Le Pen’e göre, göç toplumu istikrarsızlaştıran bir unsurdur, çünkü yeni Fransızların asimile edilememesi toplumsal gerilim yaratmaktadır. Bu gerilimlere örnek olarak, gettolaşma, etnisiteler arası çatışmalar, siyasal-dinsel provokasyonlar ve görünürlüğü gittikçe artan İslamlaşma verilebilir. Le Pen’e göre ise bu durum milli birliğin karşısındaki bir zehir gibidir.

Sorunun maddi ve sosyal boyutlarına dikkat çektikten sonra Le Pen, sıkıntıların aşılmasına dair reçetesini sunar. Öncelikle Fransa’nın sınır kontrolü sağlayabilmesi için Schengen Anlaşması gözden geçirilecek, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve özellikle Fransa’ya göçü destekleyen 8. maddesi yeniden müzakere edilecektir. Yasal düzenlemelerle, beş yıl içinde yasal göç senede

200.000'den 10. 000'e, yani yirmide birine indirilecek, iltica hakkıyla ülkede kalmak isteyenlerin sayıları azaltılacak, en fazla 10 yıl olan oturma müsaadesi 3 yıla indirilecek, yenilenmesi çok sıkı denetime sokulacaktır. Ayrıca, göçmenlerin ülkede sorunsuz ve uzun süreli yasal olarak yaşamak için Fransızca'ya hâkimiyetleri ile asimilasyon kanıtları göstermeleri gerekecek, Avrupa Birliği dışındaki ülkelere çifte vatandaşlık kabul edilmeyecektir.

Siyasi rakibi Nicolas Sarkozy'yi göç konusunda halka verdiği sözleri tutmamakla ve başkanlık dönemini göçün her zamankinden fazla yaşadığı dönem olmakla suçlayan Le Pen kaçak göçü sınırlama hedefindedir. Le Pen ülkeye kaçak yolla giren ve/veya ülkede kaçak olarak kalanları sistematik olarak sınır dışı etme, kaçak göçmenlere ayrılan Devlet Sağlık Yardımını kaldırma, kaçak göçmenlerce yapılan ya da onları desteklemek için yapılan protestolar yasaklama, bir suçun işlenmesinde Fransız-düşmanı ırkçılık motivasyon nedeni ise cezasını ağırlaştırma, iş hayatında Fransız vatandaşına öncelik sağlama sözü vermektedir. Bu çerçevede, Cumhuriyetçi model ve Anglo-sakson çokkültürlülük karşıtı değerler yeniden kucaklanacak, okul üzerinden asimilasyon bir kural haline gelecek ve sınıfsal tabakalaşma yasaklanacaktır.

Le Pen'in çözümleri arasında bir de büyük "İç İşleri, Göç ve Laiklik Bakanlığı" kurulması vardır. Bu bakanlık bu üç alandaki kamu politikalarında tutarlılık ve iş birliği sağlayacak, her üç ayda bir, verilen oturma müsaadeleri, vatandaşlıklar ve sınır dışı edilmelerle ilgili sayısal ve istatistiksel detaylı bilgi yayınlayacaktır. Milliyetçi Le Pen'in yeni kurulacak Bakanlık adına "Laiklik" de eklemesi, toplumsal gerilimlerden bahsederken "görünürlüğü gittikçe artan İslamlaşma"dan bahsetmesi farklı gördüğü ve asimile etmek istediği gruplar arasında Müslümanlar'ın özel bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Burada Marine Le Pen'in 2013 yılında Zaman France Gazetesi'nden Emre Demir'e verdiği özel röportajdan bahsetmekte yarar görüyoruz. Le Pen, laik ve Hıristiyan kökenli Fransa'nın bu şekilde kalmasını istemektedir. Le Pen, Fransa sokaklarında başörtüsü görünürlüğünün artmasını Katar gibi yabancı ülkelere desteklenen siyasal bir girişim olarak algılamakta ve sorunu İslam ya da bu dinin

uygulanıyor olmasında değil, dinin görünürlüğünde bulmaktadır. Ona göre, Türkiye’ye 20 milyon Protestan gelip kendi kanunlarını empoze etmeye çalışacak olsa, Türkler de bu insanlara Türk gibi yaşamaları gerektiğini söylerdi. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Le Pen ne tarihi ne coğrafi ne de kültürel olarak Avrupa’da olan Türkiye’nin Avrupa Birliği’nde işi olmadığına inanmaktadır (Demir, 3 Nisan 2013).

İkinci olarak ele alınacak parti, Nicolas Sarkozy’nin UMP’sidir. Bu parti 2002’de Jacques Chirac’ın cumhurbaşkanlığını desteklemek çerçevesinde merkez-sağ ittifak olarak, birkaç partinin birleşmesinden doğmuştur. Partinin resmi websayfasındaki ana başlıklarda gerek “göç” gerekse “yabancı” kelimelerine rastlanmamaktadır. “Değerlerimiz” başlığı altında, “özgürlük”, “sorumluluk”, “cömertlik ve dayanışma”, “milletimiz”, “Avrupa”, “Uluslararası işimiz”, gibi başlıklar bulunmaktadır. “Milletimiz” açıklamalarında, Fransa’da yaşamayı seçenlerin “Cumhuriyet değerlerine uyması” ve “Fransız kimliğini sahiplenmesi” gerektiği belirtilmektedir. Fransa’daki ana değerler arasında, laikliğin garanti altında olması vardır ki, bu prensip bir arada yaşama ve dini özgürlükleri sağlamaktadır (UMP, <http://www.u-m-p.org/notre-parti/nos-valeurs>). Göç, parti websayfasındaki ana başlıklar arasında yer almasa da, partinin konu hakkındaki görüşü websayfada basın açıklamaları altında ve de muhtelif gazetelerde görülebilir.

Avrupa Milletvekili (Auvergne-Centre-Limousin) ve İç İşleri Eski Bakanı Brice Hortefeux, François Hollande ve sosyalist hükümeti göç politikasında başarısızlıkla, sığınmacı statüsü sahibi olmayanları geri göndermemekle suçlamaktadır (UMP Espace Presse, 23 Haziran 2014). Burada sığınmacı statüsü sahibi olmak ülkede kalmayı sağlayıcı unsurdur. Rhône senatörü ve Oullins belediye başkanı, aynı zamanda partinin Göçten Sorumlu Ulusal Sekreter’i François-Noel Buffet’in 6 Ocak 2015 tarihli basın açıklaması da benzeri şekildedir. Yüzlerce göçmenin gemilerle Akdenize çıkması Avrupa’nın acil reaksiyonunu gerektirmektedir. François Hollande hükümeti Avrupalı İç İşleri Bakanlarını acilen toplantıya çağırmalı, bu işleri düzenleyen mafya kanallarıyla

savaşılmalıdır. Buffet, Schengen reformu istemekte, bu yolla hem “iltica süpermarketini” sonlandırma hem de “gerçekten zulüm görenlerin kucaklanmayı” hedeflemektedir (UMP Espace Presse, 6 Ocak 2015).

Bu, görece ılımlı, açıklamalara rağmen hareketin öncüsü Nicolas Sarkozy 2007’deki cumhurbaşkanlığı seçilme sürecinde, kampanyasını “uluslararası göç ve ulusal kimlik arasındaki gerilim” üzerine yapılandırmıştır (Özer, 2015: 22). Cumhurbaşkanlığı seçilmesinin hemen ardından, aynı sene “Göç, Entegrasyon ve Dayanışmanın Geliştirilmesi Bakanlığı” kurmuştur. Bu bakanlık adeta FN’in uzun yıllardır sözünü verdiği bakanlıktır. Ancak hem aldığı tepkiler hem de FN’in oylarının hala yükselişte olması nedeniyle bu siyasal manevranın başarısızlığı görülmüş, bakanlık 2010’da kaldırılmıştır (Vampouille, 16 Kasım 2010). Sarkozy 2014’de, UMP başkanlık seçimlerinde de, ekonomik reformlarla ilgili planlarını belirtmesinin hemen ardından, “göç dalgalarını kontrol” konusuna değinmiştir. Sarkozy’e göre, göç FN’e bırakılmayacak kadar önemli bir konudur. “Tabu bir konu değil, önemli bir konu olmalıdır, çünkü [Fransızların] yaşam biçimini tehdit etmektedir”. Sarkozy yeni bir Schengen” uygulaması hedeflediğini söylemekte (Lemarié, 3 Kasım 2014), cumhuriyetçi değerlerle göç arasındaki çatışmaya işaret etmektedir.

Le Monde Gazetesinin UMP takipçisi/sorumlusu Alexandre Lemarié’ye göre Sarkozy göç karşıtı pozisyonu ile Marine Le Pen’in milliyetçi FN’i tarafından cezbedilen sağ oyları yeniden kazanmaya çalışmaktadır. Ancak böylesi bir yaklaşım, FN’in tezlerini doğrulamak ve seçmeni, taklidi yerine gerçeğe yönlendirmekten başka işe yaramaz. Fransız tarihçi Pascal Blanchard’a göre, 1980’lerden beri, sağ partiler göç konusunda her geçen gün daha az toleranslı olmakta ve FN ile rekabet edebilmek için aşırı sağın fikirlerini kucaklamaktadır. 1930’larda sağ ve aşırı sağ Fransız kimliğinin savunması konusundaki rekabette dönemin düşman komünistti, bu gün ise düşman Müslüman’dır (Idem.).

Son olarak, ele alacağımız parti PS’dir. Bu parti Fransa’nın en güçlü sol partisidir ve 1969’da kurulmuştur. Tıpkı, UMP websayfasında olduğu gibi, PS

websayfasında da “göç” için özel bir başlık açılmamıştır. “Temalar” başlığı altında ele alınan on iki konu, “sürdürülebilir kalkınma ve köylülük”; “ekonomi”, “teşebbüs”, “endüstri”, “eğitim, araştırma, kültür”; “istihdam ve iş”; “Avrupa ve uluslararası”; “aile, çocukluk ve spor”; “özgürlük, medya, adalet ve emniyet”; “deniz ötesi”; “devlette reform” ve “ademi merkezîyetçilik”tir. Partinin göçten sorumlu (kadın) ulusal sekreteri Sandrine Mazetier’dir ve partinin göç konusuna yaklaşımı onun basın açıklamaları üzerinden görülebilir.

Sandrine Mazetier, göç konusu üzerinden, daha önce ele aldığımız FN ve UMP’yi eleştirmektedir. Mazetier’ye göre, göçü bir tehlike görmek yerine, bu çeşitliliği Fransa için bir güç ve hatta sorunları karşılamada bir silah olarak görmek gerekir (Mazetier, 22 Ekim 2014). Mazetier’ye göre, PS ırkçılığın, yabancı düşmanlığının ve hoşgörüsüzlüğün karşısındadır ve karşısında olacaktır. Örneğin 30 Kasım 2014’deki ırkçılık karşıtı yürüyüşünü desteklemiştir (Assouline & Mazetier, 28 Kasım 2014) ve zulüm görenlerin yanındadır. Afganistan, Suriye, Eritre’deki krizlerden kaçan ve insanlık dışı şartlarda yaşayan göçmenlere karşı hassastır. Bu nedenle, hem Fransa hem de Avrupa bir yandan yasak göç karşıtı olsa da, öte yandan çatışma ve zulüm kurbanlarını korumalı, bu konudaki uluslararası sözleşmeleri uygulamalıdır (Mazetier, 7 Ağustos 2014). Avrupa Birliği üyesi devletlere tehlikedeki insanları kurtarma ve koruma görevi hatırlatılmalıdır (Mazetier, 3 Eylül 2014). Parti ülkelerinde tehdit altında olanlara sığınmacılara statü verilmesine dair reformu desteklemektedir. Bu reform Cenevre Sözleşmesi korumasından faydalanmak isteyenlerin haklarını da iyileştirecektir (Mazetier, 20 Haziran 2014).

Mazetier, PS’nin göç sorununa yeni bir bakış talep ettiğini ve Avrupa ülkelerinin tümünden taahhüt beklediğini söylemiştir. PS global, sorumlu ve eşgüdümlü bir göçmen politikası inşa etmeyi ve sığınmacıları desteklemeyi hedeflemektedir. Sıcaklık yükselmeleri ve iklimsel göçlere de dikkat çeken Mazetier, PS’in Fransa’nın Birleşmiş Milletler’in “Tüm Göçmen İşçiler ve Ailelerine Dair İlişkin Sözleşmesi”nin onaylamasını dilediğini açıklamıştır. Yürürlüğe girmesinin üzerinden on yılı aşkın zaman geçmiş olmasına rağmen,

hiçbir Avrupa Birliği ülkesi, sözleşmeye taraf olmamıştır. Fransa bu metni onaylayarak Avrupalı partnerlerine örnek olmalıdır (Mazetier, 18 Aralık 2014).

Fransa'daki asimilasyon/entegrasyon modelinde öne çıkan en önemli değerler “cumhuriyetçilik ve laiklik”tir. Milliyetçi FN, göçü toplum istikrarsızlaştırıcı, ekonomik krizin, ülke içi gerilimin suçlusu ve Fransız milli kimliğini rahatsız edici görmektedir. UMP, sığınmacılık hakkından bahsediyor görünse de, göç konusunda FN'e yakın durmaktadır. Her iki parti de “yeni bir Schengen” uygulaması talep etmekte ve sınırlarına sahip çıkmak istemektedir. Ele alınan partiler arasında göçmenlere ılımlı yaklaşan tek parti PS'dir. PS, “ırkçılığın, yabancı düşmanlığının ve hoşgörüsüzlüğün” karşısındadır. Çatışma ve zulüm gören insanlara yardım görevinden, dokunulmaz sığınma hakkından bahseden, göçü tehlike olarak değil de, çeşitlilik olarak gören partidir.

Sonuçlar

Yukarıda yaptığımız analizler; Hollanda'daki liberal VVD, Hristiyan Demokrat CDA ve aşırı sağdaki PVV ile Fransa'daki merkez-sağ UMP ile aşırı sağdaki FN'nin göç karşıtı olarak konumlandığını gösterirken, Hollanda'daki İşçi Partisi PvdA ile Fransa'daki sosyalist PS'nin de seçici göç politikaları önerdiklerini göstermektedir. Burada sağ ve sol partiler arasında göç konusuna yaklaşımda ideoloji farkı olduğu görülmekte, merkez-sağdaki göç karşıtı partilerin anti-islamist bir tutumda birleştikleri görülmektedir.

Anti-islamizm çerçevesinde, örneğin, Hollanda'daki VVD'ye göre, “İslami değerler ile liberalizmin evrensel değerleri bağdaşmaz”, CDA'ya göre, İncil öğretisi “insan, toplum ve devlet hayatı için belirleyici”dir, PVV ise, radikal Müslümanları tüm haklarından mahrum edecek derecede anti-İslamcı ve Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine karşıdır. Benzeri şekilde Fransa'da FN İslam'ın kamusal görünürlüğüne eleştirmekte, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine karşı çıkmakta, UMP ise FN'in göçmen ve İslam karşıtlığını taklit etmektedir.

Ele alınan Avrupalı siyasi partilerin göç karşıtı konumlanmalarında başka bir ortak nokta ise, “güvenlik” temasıdır. Bu konu da bir şekilde anti-İslamist değerlerle ilişkilendirilebilir. Örneğin, VVD’ye göre “yabancılar işsizlik ve suç istatistiklerinde yüksek oranda temsil edilmekte, PVV’nin 2010 seçim programında “güvenlik” öncelikli madde olarak yer almakta, suçluların etnik kökeninin kayıt altına alınması planlanmaktadır. FN, göçün etnisiteler arasında çıkan çatışmalar ve siyasal-dinsel provokasyonlar yarattığını iddia etmektedir.

Göç karşıtı politikaları ılımlı partilerden farklı olarak, seçici politika taraftarı solcu partilerin söylemlerinde anti-islamizme rastlanmamıştır. Hollandalı PvdA, göçe iş pazarının ihtiyacı doğrultusunda sınırlar getirme taraftarıdır. Fransız PS ise, kendi memleketinde çatışma ve zulüm görenlere yardım zorunluluğunun altını çizmektedir. Hollanda ve Fransa’daki siyasi partilerin göç politikalarına odaklanan bu çalışma, partilerin ideolojik yelpazedeki konumlarıyla, onların dine ve bu çerçevede İslam’a bakışlarının farklı olduğunu göstermektedir.

İncelediğimiz partilerin göç politikaları değer arka planları bakımından, daha önce yaptığımız tipolojiyi esas alırsak, göç karşıtı olan Hollanda’daki VVD, Hristiyan Demokrat CDA ve aşırı sağdaki PVV ile Fransa’daki merkez-sağ UMP ile aşırı sağdaki FN’nin güvenlik ve kültürel değerleri öne çıkardıkları ve göç politikalarını bu değerler temelinde meşrulaştırmaya çalıştıkları söylenebilir. Bu partilere göre göç, ciddi güvenlik sorunları yaratmakta ve kültürel sonuçları itibariyle de ulusal kültürü tehdit etmektedir. Yerli ulusal kültür, İslam kültürüyle asla bağdaşmaz ve bu bakımdan çokkültürlülük kaçınılmaz bir şekilde çatışmalara neden olacaktır.

Göçün engellenmesini savunan bu partilerin karşısında, Hollanda’daki İşçi Partisi PvdA ile Fransa’daki sosyalist PS seçici bir göç politikası önermektedir. Bu partilerin göç politikalarının arka planında ise, “ulusal çıkarlar” başlığı altında toplanacak yararçı değerler yer almaktadır. Bu partilerin, göçün kültürel sonuçları konusunda tümünden duyarsız oldukları söylenemez, ancak zamanla göçmenlerin

geldikleri topluma uyum sağlayacakları konusunda iyimser bir tutumları olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Assouline, D. & Mazetier, S. “Le Parti socialiste soutient la marche contre le racisme samedi 30 novembre”, <http://www.parti-socialiste.fr/communiqués/le-parti-socialiste-soutient-la-marche-contre-le-racisme-samedi-30-novembre>, 28 Kasım 2014 [25.2.2015].

Aydın, M.Z. & Gürler, Ş.A. *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*, Nobel Yayın, Ankara, 2014.

Canatan, K. *Avrupa’da Çokkültürlülük, Entegrasyon ve İslam*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2012.

Canatan, K. “İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Bir Yaklaşım”, Canatan K. & Hıdır, Ö. (der.), *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Eski Yeni Yayınları, Ankara, 2007.

CDA. Program van Uitgangspunten CDA, 1993.

Danış, D. & Üstel, F. “Türkiye’den Fransa’ya Göçün Toplumsal ve Tarihsel Boyutları”, Danış, D. & İrtiş, V. (der.). *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 3-32.

Demir, E. “Marine Le Pen: Ce n’est pas l’islam qui pose problème, mais sa visibilité”, *Zaman France*, <http://www.zamanfrance.fr/article/marine-pen-nest-pas-l-islam-qui-pose-probl-me-visibilit>, 3 Nisan 2013 [28.2.2015].

Forum. Verkiezingsprogramma’s over multiculturele samenleving, integratie en immigratie Tweede Kamerverkiezingen, Utrecht, 9 Haziran 2010.

Front National, *Immigration*, <http://www.frontnational.com/le-projet-de-marine-le-pen/>, [28.2.2015].

Hollifield, J. “Immigration and the Republican Tradition in France”, Orrenius, P., Martin, P., Hollifield, J. F. (der.), *Controlling Immigration: A Global Perspective*, Stanford University Press, California, 2014, s. 135-168.

Insee, Les immigrés récemment arrivés en France, http://www.insee.fr/fr/themes/document.asp?ref_id=ip1524#inter1 [28.2.2015].

Kaya, A. “Fransa Türkleri: Cumhuriyetçi Entegrasyon Modelinin Eleştirisi”, Daniş, D. & İrtiş, V. (der.), *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 35-72.

Kaya, A. & Kentel, F. *Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Köprü mü Engel mi? Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi, İstanbul, 2005.

Lemarié, A. “L’immigration, thème de campagne à l’UMP”, *Le Monde*, http://www.lemonde.fr/politique/article/2014/11/03/l-immigration-theme-de-campagne-a-l-ump_4517033_823448.html, 3 Kasım 2014 [28.2.2015].

Marine Le Pen Le Site Officiel, *Immigration*, <http://www.marinelepen.fr/le-projet-de-marine-le-pen/autorite-de-letat/immigration/> [28.2.2015].

“Marine Le Pen’s confidence vindicated by Front National election triumph”, *The Guardian*, <http://www.theguardian.com/world/2014/may/25/marine-le-pen-confidence-proves-vindicated-front-national>), 25 Mayıs 2014 [28.2.2015].

Mazetier, S. “Immigration: Le retour du discours de Grenoble”, <http://www.parti-socialiste.fr/communiqués/immigration-le-retour-du-discours-de-grenoble>, 22 Ekim 2014 [25.2.2015].

Mazetier, S. “Immigration clandestine: À Calais comme en Méditerranée, les solutions durables sont des solutions partagées”, <http://www.parti-socialiste.fr/communiqués/immigration-clandestine-calais-comme-en-mediterranee-les-solutions-durables-sont-des>, 3 Eylül 2014 [25.2.2015].

Mazetier, S. “Immigration clandestine: un défi de solidarité et de responsabilité pour l'Union européenne”, <http://www.parti-socialiste.fr/communiqués/immigration-clandestine-un-defi-de-solidarite-et-de-responsabilite-pour-lunion>, 7 Ağustos 2014 [25.2.2015].

Mazetier, S. “Journée internationale des migrants : penser autrement la question migratoire”, <http://www.parti-socialiste.fr/communiqués/journee-internationale-des-migrants-penser-autrement-la-question-migratoire>, 18 Aralık 2014 [28.2.2015].

Mazetier, S. “Journée mondiale des réfugiés: le PS réaffirme la nécessité d'améliorer le droit d'asile”, <http://www.parti-socialiste.fr/communiqués/journee-mondiale-des-refugies-le-ps-reaffirme-la-necessite-dameliorer-le-droit-dasile>, 20 Haziran 2014 [25.2.2015].

Ministère de l'Intérieur, “Résultats de l'élection présidentielle 2012”, [http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Presidentielles/elecresult__PR2012/\(path\)/PR2012/FE.html](http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Presidentielles/elecresult__PR2012/(path)/PR2012/FE.html) [28.2.2015].

Özer, Y. *Türkiye ve Fransa Örnekleriyle Uluslararası Göç ve Yabancı Düşmanlığı*, Derin Yayınları, İstanbul, 2015.

Petek, G. “Türkiye Kökenli Göçmenlerin Fransa’da Siyasi Katılımı ve Temsiliyeti”, Danış, D. & İrtiş, V. (der.), *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 73-90.

Schain, M. “The State Strikes Back: Immigration Policy in the European Union”, *European Journal of International Law*, 20 (1), 2009, s. 93-109.

Subaşı, N. “Fransa’da Türkler: Din Eksenli Kimlik ve Bütünleşme Sorunları”, Danış, D. & İrtiş, V. (der.), *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 121-156.

Tribalat, M. “Cultural Assimilation of The Immigrants and Societal Integration in France”, *The International Scope Review*, 2002, 4 (7).

UMP, *Nos valeurs*, <http://www.u-m-p.org/notre-parti/nos-valeurs>, [28.2.2015].

UMP Espace Presse “Communiqué de presse de François-Noel Buffet”, http://www.u-m-p.org/sites/default/files/fichiers_joints/communiques_presse/2015-01-06_-_cp_ump_-_francois-noel_buffet_-_immigration.pdf, 6 Ocak 2015 [28.2.2015].

UMP Espace Presse “Immigration et asile: une véritable faiblesse derrière de prétendues réformes”, <http://www.u-m-p.org/actualites/espace-presse/immigration-et-asile-une-veritable-faiblesse-derriere-de-pretendues-reformes-108872307>, 23 Haziran 2014 [28.2.2015].

Vampouille, Thomas “L’Identité nationale, vie et mort d’un ministère contesté”, *Le Figaro*, <http://www.lefigaro.fr/politique/2010/11/15/01002-20101115ARTFIG00751-l-identite-nationale-vie-et-mort-d-un-ministere-conteste.php>, 16 Kasım 2010 [28.2.2015].

VVD. *Om de Vrijheid Liberaal Manifest*, Amstelveen, 2005.

Van der Brug, W., Fennema, M., Van Heerden, S., De Lange, L. Hoe heeft het integratiedebat zich in Nederland ontwikkeld?, FMG: Amsterdam Institute for Social Science Research (AISSR), FMG: Institute for Migration & Ethnic Studies (IMES), Amsterdam, 2009.

Wilders, G. *Tien punten van Wilders*, Limburg, 2004.

Wilders, G. *Onafhankelijkheidsverklaring*, GroepWilders, 13 Mart 2005.

Dini ve İnsani Bağlarla Oluşan Yakınlığa Karşın Kültürel Farklılıklarla Oluşan Mesafenin Zorunlu Göç Olgusuna Yansımaları

Sümeğe AKYOL KAHVECİ¹

ÖZET

Göç olgusu; farklı kültürleri, farklı tarihi geçmişleri ve birbirlerine ilişkin farklı ulusal algıları olan toplumların eşit olmayan şartlar altında karşılaşması olarak tanımlanabilir. Araştırmada bu tanımdan yola çıkarak, Türk halkının özellikle kamp dışında yaşayan Arap göçmenlere ilişkin algısına yönelik bir analiz ortaya konulacaktır. Türk modernleşmesinin tarihi seyri içinde, İslamcılık ve moderniteye ilişkin yeni görünümeler ortaya çıkmıştır. Modernitenin laik karakteri ile birlikte (Ahmad, 2010, s.106), dinî algılarda(algıda) önemli değişimler birbirini izlemiştir; bu bağlamda Türk toplumunun Arap toplumuna yönelik algısında bir kırılma yaşanmıştır. İslamcılık ve modernite ilişkisini bir arada düşünmek koşuluyla (Bkz. Roy, 2003), laiklik uygulamaları karşısında İslamcılığın aldığı tavır ve edindiği yeni görünümünden kaynaklı olarak (Bkz. Özdağca, 2007) toplumsal yaşamda, tarihsel bağlar ve yeni gelişmeler arasında sentetik görünümeler ortaya çıkmıştır (Bkz. Gözaydın, 2009; Zürcher, 2014, s.266-267). Bu görüntüye, Türk Müslümanlığı'nın Arap ve diğer etnisitelerin temsil ettiği Müslümanlık tarzlarıyla(tarzlarından) ayrıştığı, milliyetçi/ ulusalcı yaklaşım da aynı zamanda eşlik etmiştir (Bkz. Mardin, 1991). Toplumsal algının tarihsel süreçte geçirdiği bu değişim üzerine küreselleşme döneminde ve uluslararası ilişkilerin hengamesinde, savaşların yol açtığı zorunlu göç olgusu da eklenmiş ve son durum Türk toplumun algısında yeni boyutlar oluşturmuştur. Arap toplumu ile Türk toplumunun İslam ortak paydasında ön plana çıkan ve insani değerlerde kendini gösteren, zorda kalan ve "muhacir" tanımlamasında ifadesini bulan dini değerler, sığınmacılara yönelik yardımseverliğe dönük eylemleri harekete geçirirken; kültürel farklılıkların sebebiyet verdiği "ötekileştirme" durumu da farklı ve biri diğeri ile çatışan iki sosyal mekanizmayı ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmada bir taraftan Türk toplumunun Cumhuriyet'le birlikte laiklikle İslamlığı(Laiklik ve İslamiyet'i) sentezleyerek ortaya koyduğu dindarlık tipi ile (Bkz. Aktay, 2011; Zürcher, 2014), Arap ve Müslüman göçmenlere yönelik yardım elini uzattığı (uzatan) kanallardan birini örnekleyen Kur'an kursları çerçevesinde

---

¹ Dr. Diyanet İşleri Başkanlığı

gelişen mülteci-yerel halk iletişimi irdelenecek; diğler taraftan kentin halka açık parklarında zaman geçiren yetişkin ve çocuk mülteçilere karşı yerel halkın olumsuzluklar barındıran anlatılarına yer verilecektir. Sonuç olarak; sivil toplumun ekonomik örgütlenmedeki etkinliğine ve neo-muhafazakâr/neo-liberal politikalara rağmen, Türkiye’de ulus-devlet politikalarının belirlediğı sınırlar içerisinde, yerel halk ve sığınmacılar arasındaki mesafenin tarihi, bu mesafenin ekonomik ve siyasî nedenlerini içeren sosyo-kültürel çıktıları tartışmaya açılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Din, Kültür

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma Ankara ilinde Suriye’li mültecilerin yoğun olarak görüldüğü olduğu yaşadığı, görece alt sosyo-ekonomik seviyedeki Mamak ve Keçiören ilçelerindeki Kur’an kursu öğretici ve öğrencileriyle odak grup görüşmesi yapılarak sürdürülmüştür. Keçiören ilçesinde yer alan kurs 15 mülteci öğrenciye gündüzlü, 5 öğrenciye ise yatılı eğitim vermektedir. Ayrıca bu kursta bir de Suriye’li mülteci öğretici fahri olarak görev yapmaktadır. Diğer odak görüşmenin yapıldığı kurs ise yerel halktan 50 yetişkin kadın ve bir öğreticinin yer aldığı, yine mültecilerin yoğun yerleşim bölgesi olan Mamak ilçesinde yer almaktadır. Gerçekleştirilen görüşmelerin ardından göç olgusuna ilişkin kuramsal çalışmaların taranmasının yanı sıra göç olgusunu küresel ve ekonomik- politik açılardan ele alan çalışmalar taranmıştır. Ayrıca Türkiye tarihi açısından Balkan göçleri, mübadele kapsamında gerçekleşen göçler, Kuzey Irak’tan ve Kırım’dan yapılan göçlere ilişkin literatür taramaları yapılmıştır (Bkz. Öner ve Öner, 2012; Tekeli, 2008; Chambers, 2014; Özyakışır, 2013). Nihai olarak; Suriye’lerin Türkiye’ye "açık kapı politikası" nın ardından girişleriyle ilişkin sürece farklı yaklaşan akademik çevrelerin güncel yayınları değerlendirmeye tabi tutulmuştur (Bkz, Birikim, Suriye ve Mülteciler). Çalışmada söz konusu literatür dikkate alınmakla birlikte, bir taraftan Türk modernleşmesinde ve ulus-devletin kuruluş aşamasında “Arap” algısı ve buradan Türk modernleşmesinde dinsel yapının dönüşümü konusuna odaklanılarak Suriyeli göçmenlere ilişkin olumsuzluk içeren ifadelerin sosyo-kültürel temelleri sorgulanacak; diğer taraftan dini anlam dünyası içerisinde “Ensar ve Muhacir” kavramlarında ifadesini bulan dini yakınlıklar analiz edilecektir.

ODAK GRUP GÖRÜŞMELERİNDE MÜLTECİLERE İLİŞKİN ORTAYA ÇIKAN OLUMLU ve OLUMSUZ İFADELERİN ÇİZDİĞİ PANOROMA

Mamak ilçesi şehrin alt sosyo-ekonomik bir bölgesinde yer almakla birlikte kadınların devam ettiği Kur’an kursunun(kadınların katıldığı Kuran

kurslarının) profili 17'den 70 yaşa kadar geniş bir yaş grubundan oluşmaktaydı. Sınıfta biri üniversite sınavına hazırlanan 8 genç kız, devlet memurluğundan emekli 4 kadın bulunmakla birlikte; kursun geri kalanı ev hanımlarından oluşmaktaydı. Kursta Malezya'lı bir gelin derse kayınvalidesi ile beraber katılmakta, kendisinin Kırım göçmeni olduğunu ve bu ülkenin kendi soydaşlarına yer, yurt verdiğini ifade eden bir kursiyer de görüşlerini dile getirmişti. Odak grup görüşmesi öncesinde kursiyerlere yapılacak sosyo-kültürel araştırmadan bahsedilerek, çevrelerindeki mültecilere ilişkin değerlendirmelerini ve varsa etkileşimlerini anlatmaları istendi. İlk söz alan 60 yaş üzerindeki Naciye, Suriyelilerin Mamak'ta her adım başı görünür olduklarından ve torununu parka götürdüğünde parkı Suriyeli çocukların adeta işgal ettiklerini ve onların kalabalığından ve hareketliliğinden tedirgin olduğundan bahsetti: “Torunumu gezdirmek, kaydırmak istediler vermedim, torunuma simit vermek istediler aldırmadım” ifadelerini kullandı. Nejla (40-45 Yaş) ise grupta Suriyeliler'e karşı en olumsuz ifadeleri kullanan ve onları yaşadıkları apartmandan attırmaya gayret ettiklerini açıkça ifade eden bir kişiydi. Ona göre Suriyeli mülteci kadınlar evde çok bakımlıydılar ve İslamî bir yaşam tarzları yoktu. Nejla apartmanındaki göçmenlerin bir dairede iki aile yaşamalarından rahatsız olduğunu, mülteci ailelerdeki kalabalık çocuk sayısı ve bir dairede 12 çocuk 8 yetişkinin bir arada yaşamasının kendilerinin çok tedirgin ettiğini ifade etti. Nejla kendilerine yardım amaçlı verilen giysilerin mülteciler tarafından çöpe atıldığını, mültecilerin apartmanın yaşam kurallarına uymadıklarını, kapı otomatığını defalarca kestiklerini ve çamaşırlarını apartman boşluğuna asarak görüntü kirliliğine sebebiyet verdiklerini bu nedenle de mültecileri binalarında istemediklerini ifade etmişti. Nejla'nın ifadelerinden mültecilerle etkileşimi olan yerel halk arasında ahlaki alanda başıboşluğu içeren dedikoduların hızla yayıldığı anlaşılmaktaydı. Bu ahlaki başıboşluk söylemi bir taraftan mültecilerin çoğunlukla kadın olmasından kaynaklı bir tehdit olarak görülmelerine yoğunlaşırken diğer taraftan birkaç ailenin bir daireye sığınmasından kaynaklı mahrem olmayanların bir arada yaşamalarına yönelik eleştirileri barındırmaktaydı. Nejla apartmanlarında

yaşayan mülteci genç kızların çok erken yaşta evlenmelerinden ve yaşı çok küçük kızların hamile olmalarından rahatsızlık duyduklarını ifade etmişti. Bu durum önemli ölçüde Suriyeliler'in Türkiye'ki statüsizliklerinden ve evlenme, boşanma, velayet gibi hukuki işlemlerin hangi çerçevede sürdürüleceğine ilişkin boşluktan kaynaklanmaktadır. Nejla ve diğer görüşmecilerin en çok rahatsızlık duydukları bir diğer konu ise Suriyeliler'in devletten aldıklarını düşündükleri nakdi yardımlarıdır.

Emekli memur olan ve ihtiyaç sahipleri için bir depoda yardım toplama ve dağıtma işinde gönüllü görev alan Songül (50-55) ise "benim oğlum asgarî ücretle çalışıyor, geçim zor; mültecilere yardım edin diyerek duygu sömürüsü yapmasınlar. "Suriyeliler neden kendi vatanlarını savunmak yerine buraya geldiler?" ifadelerini kullanarak kültürel farklılıklar ve bir arada yaşamının zorluklarına vurgu yaptı. Görüşme 18 Mart Çanakkale Şehitlerini Anma Haftası'na yakın bir tarihte yapıldığından: "biz Türkler Kurtuluş savaşında vatanımızı savunduk, Mehmetçiğe kadınlarımız miğfer taşıdı. Onlar neden ülkelerini terk etti ?" söylemi ve eğitim tarihi içinde yer bulan Kurtuluş Savaşı'nda Araplar Türkleri arkadan vurdu" söylemi görüşme sırasında bir ağızdan dile getirildi. Bu söylem ulus-devlet inşa sürecinin bugüne yansımalarını içeren bir ruh halinin halen varlığını sürdürdüğüne işaret etmektedir. Songül, görüşmede ayrıca "Suriyelilerin doğurganlık oranları fazla ve Türkiye'de çocuk dünyaya getirmek istiyorlar" diyerek, Arap nüfusun Türkiye'de yerleşik kalması ve nüfus oranlarının artmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmişti.

Olumsuz izlenimlerin aktarıldığı görüşme boyunca Nejla ve Songül'ün aksine Sariye: "Mültecilere biz varımızı yoğunuzu vermeyeceğiz ki yaptığımız yardımlar cüzi de olabilir. Zor durumda kaldıkları, mecbur kaldıkları için gelmişler. Kadınlar, çocuklar zor durumda kaldıkları için gelmişler. Onlar da çocuk parkında oynayacaklar tabi. Bana şimdiye kadar mültecilerin zararı olmadı" ifadeleriyle mültecilere karşı olumlu bir tavır içerisinde olduğunu ortaya koymuştu. Sariye gibi Şengül de aynı ve nakdi yardım konusunun abartılmaması gerektiği, yapılan yardımların kişilere ciddi bir yük getirmeyeceği fikrini öne

sürmüştü. Ancak diğer taraftan Şengül, parklarda gördüğü mülteci çocukların hoyrat olduklarını ve çocuklara zarar verdiklerini söylemiş; bu durumun nedeninin de mülteci çocukların çok kalabalık olmalarına bağlamakla birlikte, Türkler ve Araplar arasında kendince gördüğü bir farklılığa da işaret etmişti. Şengül'e göre Suriyeli Arap kadınlar Türk kadınları gibi çocuklarını tedip eden ve sürekli çocuklarını dizginleyen yapıda değillerdi.

Görüşme grubundaki bir başka kadın Şengül ise empati kurduğunu kendisi için Ankara'dan başka bir şehre gitmek zorken onların ülkelerini terk etmeleri durumunda kaldıkları için yardımlaşmanın gerekliliğini vurgulamıştı. Ancak Şengül mültecilerin istenmedik tavırları ve uyum sorunları karşısında “eğitilsinler” ifadesini kullanmış ve modernleşme pratiğini tamamlayan veya bu doğrultuda Araplara göre hayli yol alan Türk devletinin mültecileri modern kent yaşamının gereklilikleri doğrultusunda eğitmesi talebini dile getirmişti.

Odak grup görüşmesinde mülteci meselesine dini referans çevresinden bakan en dikkat çekici yaklaşım Oya tarafından dile getirilmişti. Oya Suriyeliler'in iddia edildiğinin aksine vatanlarını terk etmediklerini, vatanlarına ihanet etmediklerini, erkeklerin vatan savunması için kaldıklarını ve kadınlarla çocukların namuslarını kurtarmak için ülkemize sığındıklarını düşündüğünü ifade etmişti. Bu nedenle de mültecilerin kabullenilmesi gerektiğini söyleyen Oya, mültecilerin de komşu olarak görülmesi gerektiğini, mülteci çocukların parkta oynama haklarının olduğu gibi aynı şekilde bizim çocuklarımız gibi okullarımızda eğitim hakkına sahip olmaları gerektiğini savunmuştu. Diğer taraftan Oya bu insanî hakları dini referans çerçevesi içinde ortaya koymuştu. Oya, “Hz. Muhammed (s.a.v.) müşrikler tarafından Mekke'den kovulduğunda Ensar'ın mal ve mülklerinin yanı sıra eşlerini dahi paylaşmayı teklif ettiklerini” ifade etmişti. Ayrıca Oya, Müslüman toplulukların iç savaş ve kargaşa ortamında yaşadıkları bu durumun yarın bizim de başımıza geleceğinden endişe duyduğunu ifade ederek yine dinî referans çerçevesi içinde mültecilere karşı olumlu bir tutum sergilenmesi gerektiğini ve imkanlar nispetinde yardımcı olunması gerektiğini düşündüğünü ifade etmişti. Kurs ortamında ortaya konulan yoğun olumsuz

tepkilere karşı kendisinin de bir Kırım göçmeni olduğunu söyleyen Kamuran, kendi durumunu ve mültecilere yaklaşımını şu ifadelerle ortaya koymuştu: “Dedem mülteci. Kırım tatarıyız. Gölbaşı’nın (Ankara) Ahiboz ve Taşpınar köylerine yerleştirilmişiz. Suriyeliler’e de yer verilse kendi kültürleri ile yaşasalar.” Bu arada söze giren öğretici kursiyerlerinin zaman zaman kendisine aktardığı ve görüşme esnasında da dile getirdikleri Suriyeli mültecilere yönelik eleştirileri yoğun ve süresi uzayan misafirlik nedeniyle “kültürel şok olarak” tanımladı. Öğreticinin bu yaklaşımı kamp dışında yaşayan ve kentlerde görünürlüğü artan ve uzayan iç savaş nedeniyle mültecilerin durumlarının belirsizliğini koruması ve kamuoyunun takip edilecek politikalar, yapılan devlet yardımı, mültecilerin hukuki hakları konusunda yeterince bilgilendirilmediği veya bu konuda bilgi kirliliğinin oluştuğunu göstermekteydi.

Görüşme grubundaki kursiyerlerin her biri kendi kültürel sermayeleri ve gündelik karşılaşmaları üzerinde sürdürdükleri analizlerinde mültecilerin makbul olanları ve olmayanları açısından bir ayrışma belirginleşmeye başlamıştı. Gerçek ihtiyaç sahibi olan, dilenmeye tevessül etmeyen, dini bütün ve mülteci olmanın gereğince mutavazı giyinen zinet eşyası olmayan, son model telefon taşımayan mülteciler, makbul mülteci kapsamına alınmıştı. Bu doğrultuda Neslihan makbul ve makbul olmayan mülteci ayırımına dikkat çekmiş, komşularından ikinci el eşya toplayıp onları satıp bankaya yatıran bir mülteci tiplemesi ile ekmek alacak parası olmayan ikinci mülteci tiplemesini ayırmak gerektiğini vurgulamıştı. Neslihan tarafından makbul olanla olmayan arasındaki ayırım yapıldıktan sonra gene dini referanslar çerçevesinde makbul olanın yokken de paylaşma olduğu vurgulanmış ve aslolanının kardeşlik hukukunun bozulmaması olduğu ifade edilmişti.

Görüşme grubunda eşi Suriyeliler’i çirak olarak çalıştıran bir kursiyer ise helal para kazandıklarını bunun da makul bir durum olduğunu çalışkan, dürüst insanlara kucak açmanın herhangi bir problem doğurmayacağını ifade etmişti. Ancak Songül, Suriyeli mültecilerin ucuz iş gücü piyasasında yer edindiklerini ve yerel halkın işten çıkarıldığını söyleyerek, ayrıştırıcı bakış açısını örneklemiştir. Görüşme boyunca olumsuz örnekler sıralanırken varlıklı mültecilerin de makbul

mülteci arasında görülmediği, alışveriş merkezlerinde, bankalarda karşılaşılan özellikle de son model cep telefonu taşıyan, mücevher, altın takı takan kadın mültecilerin zihinde yerleşik mülteci tanımlamasına uymadıkları sıkça ifade edilmişti.

Görüşme grubundaki Hatice, makbul göçmen tanımlamasına yeni bir yaklaşım getirmiş, Türkmenlerin kalabalık gruplar halinde dışarı çıkmadıklarını ve bu nedenle Türkmen gruplardan ürkmediklerini ifade etmişti. Hatice anlatısında soğukta kaldıklarını bilip bir ihtiyaçları olup olmadığını sormadan edemediğini ifade etmişti. Sığınmacılara kendi ihtiyaçları doğrultusunda büyük bir tencere tedarik eden Hatice, manevî anlamda komşuluk görevini yerine getirmenin memnuniyetini yaşadığını ifade etmişti. Görüşme grubundaki kursiyerler sığınmacıların semtlerinde ev almak istediklerini ve bu durumun yaygınlaştığını duymuşlar ve bundan rahatsız olmuşlardı. Sığınmacıların yerleşip kalması istendik bir durum değildi.

Zaman zaman tarihinde mülteci deneyimi yaşayan Türkiye koşullarında eski deneyimler gündeme gelmekte ve peşmerge gruplar gibi Suriyeli mültecilerin de Türkiye’de kalıcı olmasından endişe duyulduğu ifade edilmekteydi. Önemli bir rahatsızlık, kent merkezinde mültecilerin görünür olması hususuydu. Vurgulanan nokta yaşam tarzı farklılığı ve mültecilerin daha izole ve takibi yapılabilir mekanlarda devlet eliyle yerleştirilmesi üzerineydi. Mültecilere ilişkin olumsuz söylemin ağırlıkta olmasına karşın dini referanslarla öne sürülen ayrışmaya karşı olumlu tavırlar ayrımcılığın yapılmaması hususuna odaklanmaktaydı. Mülteci grupların zulme maruz kaldıkları için yurtlarını terk ettikleri ve bu gerekçe olmadıkça kimsenin yurdunu terk etmeyeceği üzerine geliştirilen darda kalana el uzatmanın dinî gerekliliğine ilişkin anlatılar, karşı argüman olarak sunulmaktaydı. Mülteci komşularıyla olumlu izlenimleri olanlar için makbul mülteci tanımına girenler kalmalı diğerleri ise gitmeliydiler. Bunun yanı sıra olumlu deneyimleri olanlar için bile Suriyeli mülteciler bir farklı kültüre sahip garip kimselerdi. Kendilerinin kent koşullarında yabancılara temkinli yaklaştıklarını söyleyen görüşme grubundaki Melek, oturduğu binada iki mülteci

ailenin yaşadığını, bu ailelerin aile olmanın ve apartmanda yaşamının kendince makul gerekliliklerini yerine getirdiklerini, ancak asansörde karşılaştığı mülteci aileyle yaşadığı deneyimi yadırgadığını ifade etmişti. Melek, asansörde selam verdiği mülteci komşusuna :“Ben de Kur’an öğreniyorum, kursa gidiyorum.” dediğini, mülteci ailenin de kendisini eve davet ettiğini ve her ne zaman isterse Arapça öğrenmek için kendilerine gelebileceğini söylemeleri karşısında şaşırıldığını ifade etmişti. Benzer bir deneyim de Halime’den gelmişti. Mülteci komşusunun karı koca çalıştığını ve kendilerine nereden geliyorsunuz diye sorduğunda: “Alışverişten, Kızılay’dan geliyoruz. Evde lazım olan, istediğin bir şey varsa alabilirsin” diye teklifte bulduklarını ifade etti. Bu iki anlatı Arap mültecilerin yakınlık içeren davranışlarının da kent yaşamının normlarına uymayan davranış olarak nitelenmesine örnek teşkil etmekteydi.

Ayrıksılığı, kuşkuyu ve söylentilerin oluşturduğu bilinmezlik ortamında olumsuz bir algıyı yansıtan yerel halka ait görüşler yukarıdaki örneklerle ortaya konulmuşken, Keçiören ilçesinde köklü bir Kur’an kursunda görüşme yapılan mülteciler ve onlarla kardeş sınıf yapılan yerel halktan öğrenciler arasında ise farklı bir etkileşim gerçekleşmekteydi. Keçiören ilçesinde gerçekleştirilen odak grup görüşmesi öncelikli olarak yerel halktan oluşan kursiyerlerle yürütüldü. Bu grup Mamak’taki kurs gibi yetişkin kadınlardan oluşmuyordu. 13-16 yaş arası kız öğrencilerden oluşmaktaydı. Bu grubun anlatısına göre “mülteci kardeşleri” kültürel olarak, yaşam, giyim tarzı olarak kendilerinden çok farklıydılar. Ancak bu farklılık onlarda yetişkinler kadar ayrıksı bir yaklaşım benimsemek için yeterli neden değildi. Kurs öğreticisinin anlatısına göre mülteci çocuklar kurstan ayrılmak istemiyorlar, yerel öğrencilerin aksine tatil zamanlarını dahi aileleriyle geçirmek yerine kursta geçirmek istiyorlardı. Bu gruptaki öğrenciler mültecilerin savaş mağduru gibi bir tavır içinde olmadıklarını, kızlarının bakımlı ve feminen oldukları gerekçesiyle bu yargıya vardıklarını ifade etmişlerdi. Diğer taraftan bu grubun mültecilerin kalıcı olmalarıyla ilgili herhangi bir kaygıları yoktu. Birebir ilişkileri olduğu için mültecilerin vatan hasretine yakinen şahit olmuşlar, Suriye sevgisi ve özlemini mültecilerde gözlemlemişlerdi. Diğer taraftan seçilerek kursa

alınan 13-15 yaş civarındaki Suriyeli mültecilere Kur'an-ı Kerim dersinin yanı sıra Türkçe dersi de verilmekteydi. Kurstaki Suriyeli mülteci kız çocukları Türkçe'yi kısa sürede öğrendikleri için iletişim problemi yaşanmadığı ifade edilmişti. Aynı kursta geçici süre öğrenim gören mülteci çocuklar ise, kurs ortamını öğretmen ve arkadaşlarını çok sevdiklerini ancak dışarıdaki yerel halktan aynı tepkileri görmediklerini ifade ettiler. Mülteci çocukların her biri ülkelerine geri dönmeyi umut etmekteydi. İçlerinden iki çocuk parkta tepkiyle karşılaştıklarını, kendilerine: "Suriye'ye git." denildiğini ve bu durumun kendilerini çok üzdüğünü ifade ettiler. Çocukların hiç biri dini eğitime devam etmeyi düşünmemekteydi. Gelecek için planları iyi birer meslek sahibi olup kendi ülkelerinde kendi halklarına hizmet etmekte.

Söz konusu görüşme yapılan kursta geçici olarak istihdam edilen mülteci öğretici ise kendisi Fas'lı, eşi Suriyeli 4 çocuklu bir kadındı. Din eğitimini Medine'de aldığını ifade etmişti. Ona göre artık Suriye'ye dönme imkanı yoktu, " Irak'ta da yaşamın aynı şekilde olanaksız hale geldiği gibi." Çocuklarının semtdeki okula devam ettiklerini söyleyen mülteci öğretici kendisinin ve eşinin çalışıyor olmasından dolayı kendilerini şanslı hissettiğini ifade etmişti. Ayrıca çevresindeki insanlardan herhangi bir ayrımcılık yaşamadığını bu durumu da din kardeşliğine borçlu olduğunu ifade etmişti.

SONUÇ

TÜRKİYE'DE SURİYELİ MÜLTECİLERE İLİŞKİN ALGININ TARİHİ, KÜLTÜREL, SİYASAL ve SOSYAL BELİRLEYENLERİ

Suriye'li mültecilere yönelik algının ilk olarak dini boyutta analiz edilmesi gereklidir. Gerek sınırda uygulanan "açık kapı politikası" ve gerekse Suriye'nin Osmanlı topraklarından olması ve sonraki süreçte sömürgeleştirilmesi ve sömürgeciliğin bittiği dönemde bölgedeki devletlerin sınırlarının yine sömürgeci devletler tarafından itibari olarak çizilmesi süreci, Türkiye'de tarihi ve dini duyarlılıkları harekete geçiren bir süreç olmuştur. Dini ve tarihi bağlar mültecilerin olumlu karşılanmasına ilişkin yönü oluşturmaktadır. Ancak

mültecilerin varlığının artması ve seçim sürecinde her bir siyasi oluşumun kendi etnik ve arkeik siyasî önceliğinde güttüğü politik yaklaşım, konuyu etnik bağlamda tartışılır hale getirmiştir (Bkz. Birikim, Suriye ve Mülteciler).

Suriyeli sığınmacılar meselesi, Kuzey Iraklı Kürt mültecilerin Türkiye'ye sığınması ve Ayn el Arap ve DAESH bağlamında etnik bir mesele olarak politize edilmiştir. Diğer taraftan Türk modernleşmesinin ve uluslaşma sürecinin "Osmanlı'nın Araplar tarafından arkadan vurulduğu" na ilişkin söylemi Arap mültecilere karşı ayrıksılığa yol açmıştır.

Türkiye'de mültecilere yönelik algının parçalı görünümü etnik, dini, tarihi ve sosyal bir çok nedene dayanmaktadır. Yerel ve etnik dinamikler, politikleşen zeminde kitlesel psikolojik süreçleri tetikleyerek mülteci sorununu insanlık sorunundan ayrı bir mecraya taşıma gayretinde görünmektedir. Yerel bağlamda ve sadece etnik, dini, kültürel temelde meseleye bakmak; göçün ulus-ötesi boyutunu ihmal etmek olacaktır. Ekonominin küreselleşmesi sonucunda, savaşlar, silah ticareti ve insan ticareti de küreselleşmiştir. Küresel bağlamda özellikle mülteciler ve sığınmacılar gibi insani konularda dini bağlar olumlu bir işlev üstlenirken, Türk modernleşmesinin ulusalcı ve laik reflekslerinin günümüze uzanan etkileri (Bkz. Deringil, 2013) etnik ve mezhepsel ayrışmayı paradoksal olarak beslemiş ve bu doğrultuda her bir grubun bir diğerini ötekileştirdiği ve ortak paydadan bakılamayan ayrışmaları derinleştirmiştir.

Siyaset, ekonomi, din, aile gibi alanların her birinin birbirinden görece özerk alanlar olduğunu ve sosyal alanın bu alt alanların toplamından daha fazla bir alan olduğunu ortaya koyan Bourdieu'nun yaklaşımıyla (Bkz. Bourdieu, 1997, 2013), Türkiye'de siyasal alanın diğer alanların aleyhine genişlediği ve ağırlık kazandığı söylenebilir. Ancak bu genişleme etnik ve mezhepsel arka planlar ve gündemlerle ilerletildiği, siyasal kamplaşma akademik alanı ve "homo-akademikus'u" da içine alan bir kör sağır diyaloğuna dönüştürdüğü için insani olaylar da siyasal hengame de rengini yitirebilmektedir. Bunun Suriyeli mülteciler üzerinden eleştirel okuması, "açık kapı politikasının" Neo-Osmanlılık olarak eleştirilmesine yöneliktir. Bu bakış açısının devamında, Türkiye'nin

muhafazakar/milliyetçi reflekslerle ve devlet geleneğinin gereği olarak Orta Doğu politikasında Kürtler'in aleyhine olmak adına hareket ettiği iddiasıdır (Bkz. Birikim, Suriye ve Mülteciler). Bu yaklaşım etnik ayrımcılığı kaldırmaktan çok, bu defa da Araplar'a yönelerek yeni ayrımcılıkların doğmasına ve mevcutların yeniden üretilmesine zemin hazırlamaktadır.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2010). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Çev: S. C. Karadeli, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Aktay, Y. (2011). *Türk Dininin Sosyolojik İmkânı İslam Protestanlığı ve Alevilik*. İstanbul: İletişim.
- Birikim Dergisi, Suriye ve Mülteciler, Sayı:311, Yıl: 2014
- Bourdieu, P. (1991). Genesis and Structure of the Religious Field, *Comparative Social Research*, 13, 1-44.
- (1997). *Toplum Bilim Sorunları* (I.Ergüden, Çev.). İstanbul: Kesit. (1984).
- (2013). *Bilimin Toplumsal Kullanımları -Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin-* (L. Ünsaldı Çev.) Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Chambers, L. (2014). *Göç, Kültür, Kimlik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Deringil, S. (2013). *Simgeden Millete II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*. İstanbul. İletişim Yayınları
- Etil, H., Demir, M. (2014). Pierre Bourdieu'nün Bilim Sosyolojisine Katkısı: "Alan Teorisi", "Habitus" Cini ve "Refleksivite Talebi". *Cogito*, 76 (Bahar, 2014), 312-349.
- Gellner, E. (2008). *Uluslar ve Ulusçuluk*, İstanbul:Hij
- Giddens, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet* (Çev: C. Atay) İstanbul: Kalkedon (1985).
- Gözyayın, İ. (2009). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi*. İstanbul: İletişim.
- Mardin, Ş. (1991). "Ulus Devlet, Din ve Siyaset". M. Türköne ve T Önder (Ed.). *Şerif Mardin Bütün Eserleri 8 Türkiye'de Din ve Siyaset*. (s. 81-248). İstanbul: İletişim Yayınları.

Öner, S.G. ve Öner, N.A. Ş. (Der.)(2012), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar ve Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Özdalga, E. (2007). *İslamcılığın Türkiye Seyri: Sosyolojik Bir Perspektif*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özyakışır, D. (2013). *Göç: Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama*, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Roy, O. (2003). *Küreselleşen İslam* (H. Bayrı, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (2002).

Tekeli, İ. (2008) *Göç ve Ötesi*, İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Zürcher, E. J. (2010). “Kemalist Cumhuriyette Osmanlı Mirası” (119-137). *Devlet ve Maduniyet Türkiye’de ve İran’da Modernleşme, Toplum ve Devlet*. (Der: T. Atabaki) İstanbul. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

----- (2014). “Mustafa Kemal Paşa’nın İslam Tarihi Yorumu” (327-340) *Yakın Türkiye Tarihinden Sayfalar*. Haz: M. Ö. Alkan,

----- (2014). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi* (Çev: Y. Saner), İstanbul: İletişim Yayınları.

Yerel Halkın “Açık Kapı” Politikası Ve Suriyelilere İlişkin Kanaatleri

Ahmet KOYUNCU¹

ÖZET

2010 yılında Arap coğrafyasında yaşanan ve Arap Baharı olarak isimlendirilen sürecin 2011 yılı Mart ayında Suriye’ye yansımalarıyla başlayan ve kısa sürede bir iç savaş dönüştüren olayların ardından Türkiye’nin takındığı tavır, uyguladığı “açık kapı” politikası ve misafirlere sunduğu imkanlar, ülkelerinden kaçan Suriyeliler için Türkiye’yi bir cazibe merkezi haline getirmiştir. Her ne kadar gelen misafirler için ülke içinde ve dışında barınma merkezleri inşa edilse de artarak devam eden göç, misafirlerin Türkiye’nin neredeyse tüm şehirlerine dağılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu kadar kısa sürede 2 milyona yakın göç alan Türkiye’nin hukuktan dış politikaya, güvenlikten sağlığa, eğitimden istihdama, ekonomiden kültüre toplumsal yapının tümünde kendini hissettiren yeni bir olgu ortaya çıkmıştır. Bu yeni olgu ve beraberinde getirdiği sorunlar kendini kentlerde görünür kılmıştır. Buna karşın ülkemizdeki Suriyeli misafirler ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında daha ziyade kamplarda ya da kamp dışında yaşayan Suriyeli misafirlerin sorunları, beklentileri ve ihtiyaçlarının dile getirildiği görülmüştür. Başka bir ifade ile Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı kentlerde söz konusu kent halkının misafirlere ilişkin kanaatlerini yansıtan bir çalışma (çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla) mevcut değildir. Bu anlamda Konya özelinden hareketle kentlerin gündelik hayat pratiklerinde ve sosyal dokusunda ortaya çıkan bu farklı ve yeni olguya ilişkin yerel halkın gerek izlenen politika gerekse Suriyelilerle ilgili kanaatleri analitik bir incelemeye tutmaya yönelik bu çalışma vücut bulmuştur. (2014 Mayıs ayında 45bin Suriyelinin bulunduğu Konya ilinde) Yerel halkın Suriyeli misafirlerle münasebetleri, misafirler hakkındaki kanaatleri ve pratikte karşılaşılan sorunları tespit etmek amacıyla 2014 Mayıs ayı içerisinde Konya halkına yönelik 1330 anket uygulanmış, anketler içinden 1200’ü değerlendirmeye alınmış ve veriler ileri istatistik teknikleri ile yorumlanmıştır. Saha araştırması sosyo-ekonomik yapı dikkate alınarak üç merkez ilçedeki 50 mahallede kotalı tesadüfi örneklem yöntemi kullanılarak

---

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBBF, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi,
koyuncuahmet42@gmail.com

gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çalışma kapsamında 50 kişi ile yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiş, yanı sıra konunun muhatabı (resmi ve sivil olmak üzere) 30 kurum ve Suriyelilerin en çok istihdam edildikleri inşaat, tekstil ve ayakkabıcılık sektöründen temsilciler ile görüşmeler yapılmıştır. Bu bağlamda çalışma gerek kullanılan yöntem gerekse gerçekleştirildiği tarih itibariyle bir ilk olma özelliği de taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Suriye, Açık Kapı Politikası

GİRİŞ

Bu çalışma, son dönemde genelde ülkemizin özelde Konya ilinin gündeminde olan Suriyeli misafirlere ilişkin temel problemleri gündeme taşıyarak, pratikte karşılaşılan sorunlarını tespit etmeye ve buradan hareketle konuyla ilgili durum tespitine odaklanmaktadır. Bu anlamda çalışma, (araştırmanın gerçekleştirildiği tarih itibarıyla) yaklaşık 45 bin Suriyelinin bulunduğu Konya'da sürecin en önemli aktörü konumunda olan yerel halkın izlenen politikaya ilişkin düşünceleri ve bu politikanın kentteki yansımaları ve misafirlere ilişkin kanaatleri, tutumları ve tavırları, izlenen politikanın sürdürülebilirliği ve iki halk arasındaki ilişkilerin şimdi ve gelecekteki konumuna ilişkin sorulara Konya özelinden yola çıkarak cevap arama çabasıdır. Konya özelinde ifadesi özellikle vurgulanmıştır. Çünkü söz konusu kanaatler, tutumlar ve tavır alışlar her bir il için kendine özgü farklılıklara sahiptir.

Ankete katılanların demografik özellikleri şöyledir. Katılımcıların %56,2'si erkek, %43,8'i kadındır. Yaş dağılımına bakıldığında, 18-25 yaş %13,9; 26-35 yaş %29,3; 36-45 yaş %28,1; 46-55 yaş %17,6; 56-65 %7,4; 66 ve üzeri %3,7 şeklindedir. Medeni duruma göre, katılımcıların %75,3'ü evli, %18,2'si bekar, %3,7'si eşi ölmüş, %2,7'si ise boşanmıştır. Eğitim durumuna bakıldığında, %3,8 okur yazar, %25'i ilkokul, %10,6'sı ortaokul, %22,7'si lise ve %32,5'i üniversite mezunudur. Lisansüstü eğitim alanlar ise %5,4'dür. Katılımcıların %24,2'si ev hanımı, %16,3'ü memur, %21,3'ü işçi, %12,6'sı eğitimci, %8,8'i küçük esnaf, %8,3'ü emekli, %3,5'i profesyonel (avukat, doktor, mühendis, akademisyen vb.), %2,9'u ise tüccar ve iş adamıdır. Gelir düzeyi açısından dağılım ise, 500 - 1.500 TL %30,4; 1.501 - 2.500 TL %33,4; 2.501 - 4.000 TL %25,6; 4001 - 7.000 TL %8,3; 7.001 - 15.000 TL %1,5; 15.001 TL ve üzeri gelire sahip olanlar ise %0,8'dir. İkamet edilen ilçeye göre, katılımcıların %51,6'sı Selçuklu, %26,8'i Meram ve %21,7'si Karatay'da oturmaktadır. Katılımcıların %36,8'i kendini muhafazakar, %28,5'i dindar, %11,4'ü milliyetçi muhafazakar,

%10,8'i milliyetçi, %6,6'sı Atatürkçü, %3,2'si sosyal demokrat, %2,6'sı ise liberal olarak tanımlamıştır. Katılımcıların demografik özelliklerine bakıldığında, Konya özelinde yapılmış çalışmalarla benzerlik gösterdiği, ayrıca gerek dağılımlar gerekse ortalamalar itibariyle örneklemin evreni temsil kabiliyetinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Suriye Politikasına İlişkin Görüşler

Tablo 1 Türkiye'nin Suriyeli Misafirlere Sınır Kapılarını Açması İle İlgili Kanaatler

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
İnsanlığın ve Müslümanlığın gereği	572	47,7	48,6
İslam göre doğru siyaseten yanlış bir karar	335	27,9	28,4
Son derece yanlış ve tehlikeli bir karar	271	22,6	23,0
Toplam	1178	98,2	100,0
Cevapsız	22	1,8	
Toplam	1200	100,0	

Suriye'de yaşanan iç çatışmalar dolayısıyla Türkiye'nin izlediği politika, kimi uzmanların ve halkın çeşitli kesimleri tarafından bazı eleştirilere konu olmuştur. Bu bağlamda tablonun yorumuna geçmeden konu ile ilgili Türkiye genelinde yapılmış çalışmalara göz atmak gerek ülke genelinde kanaatlerin nasıl şekillendiği gerekse Konya'nın bu konuda nasıl ve nerede konumlandığına ilişkin önemli bir katkı sunacaktır.

Buna göre, SDE'nin (Stratejik Düşünce Enstitüsü) Haziran 2012'de yaptığı Siyasi Durum Araştırması'nda "Suriye politikası" konusunda hükümetin tavrını doğru bulanların oranı %33,1 iken bu politikayı "yanlış" bulanların oranı ise %48,8'dir (URL-1). Kadir Has Üniversitesi'nin Aralık 2013'te gerçekleştirdiği "Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması"nda ise Türkiye'nin

Suriye’deki olaylara karşı uyguladığı politikayı başarısız bulanların oranı %49’dur (URL-2).

Türkiye’nin Suriye konusunda dış politikada ortaya koyduğu temel tezlerin bir gereği olarak sınırda izlediği “açık kapı” politikası AK Parti’nin kalesi konumunda olan Konya’da ise ilk bakışta tam tersi bir sonuç ortaya koymuştur. Tablo 1’e bakıldığında izlenen politikanın yanlış olduğunu düşünenler %23 iken onaylayanlar %48,6’dır. Ancak burada söz konusu politikaya ilişkin yeni bir kategori, farklı bir bakış dikkat çekmektedir. Buna göre, katılımcıların %28,4’ü izlenen politikayı “İslam’a göre doğru siyaseten yanlış bir karar” olarak nitelendirmektedir. Bu kategorinin oluşmasında Konya’nın dini ve siyasi konularda ortaya koyduğu muhafazakar tavrın etkili olduğu görülmektedir. Bu sonuç, seküler temelli bir Batılılaşma pratiği içinde şekillenen Türk modernleşmesinin ve Cumhuriyet döneminin kameralist içerikli Kemalist medeniyet projesinin (Aydın, 2009:169) Türk toplumu için öngördüğü talepler bağlamında Konya’nın söz konusu seçkin modernleşme karşısındaki “sessiz, muhafazakar direniş”ini (Aktay, 2005; 45) yansıtan bir özelliğe de sahiptir. Nitekim Konya, toplumsallığın ve siyasallığın dini ve muhafazakar pratikler üzerinden vücut bulduğu son derece işlevsel bir kent (Koyuncu, 2011:171) olarak bu konuda da farklı bir bakış ortaya koymuştur. Bu farklılığın ortaya çıkmasındaki bir diğer sebep, Konya’nın muhafazakar kimliğiyle müsemma siyasal tercileridir. Konya, muhafazakâr siyasetin sembol kentlerinden biri olmanın yanı sıra demokrasi tarihi boyunca siyasi tercihlerini muhafazakar ya da muhafazakârlığa yakın siyasi partilerden yana kullanmıştır (Akın vd., 2013: 147). Bu durum, kendini muhafazakar demokrat olarak tanımlayan AK Parti ile zirve noktasına ulaşmış ve AK Parti Konya’da oldukça yüksek oy oranlarına ulaşmıştır. Konyalıların Recep Tayyip Erdoğan’a olan sevgisi ve desteğinin yanı sıra Ahmet Davutoğlu’nun Konyalı oluşu da söz konusu politikanın benimsenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Bununla birlikte mezkur nitelendirme içinde ifadesini bulan “siyaseten yanlış” görüşü izlenen politikaya ilişkin tereddüdün bir yansımasıdır. Nitekim tersten (sadece siyaset üzerinden) yapılacak bir okuma ile “açık kapı” politikasını siyaseten yanlış bulanların oranı %51,4’tür. Bu okuma ilk bakışta bir önceki paragrafta ileri sürülen iddia ile çelişiyor görünebilir. Ancak süreç içerisinde başta başbakan ve dışişleri bakanı olmak üzere hükümet yetkililerinin farklı zamanlarda konuyla ilgili yaptıkları açıklamalara bakıldığında bu durumun bir çelişki değil, aksine benimseme olduğu görülecektir. Nitekim hükümet Suriye rejimi ile ilişkiler ve Suriyeli sığınmacılara ilişkin izlenen “açık kapı” politikasının bir takım riskleri de beraberinde getirdiği, ancak risklere rağmen tarihsel bağlarımız, din kardeşliğimiz ve akrabalıklarımız dolayısıyla Suriyeli kardeşlerimize sahip çıkmamız gerektiği, bunun insanlığımız ve Müslümanlığımızın bir gereği olduğu yönünde birçok kez açıklama yapmıştır.

“Açık kapı” politikasına ilişkin bir diğer sorun da Türk vatandaşlarının özellikle de gençlerin hiçbir resmi işleme ya da sorguya takılmadan cihad adı altında Suriye ve Irak’a geçişleridir. Son dönemde sıklıkla medyada da yer bulan bu durum vatandaşları tedirgin etmektedir. Başka bir ifade ile başta güvenlik olmak üzere sınır hattında yaşanan daha birçok sorun politikaya ilişkin eleştirileri de beraberinde getirmektedir. Tüm bu söylenenlerden çıkarılacak sonuç sınırın derhal kapatılması değildir elbette. Nitekim gerek çalışma süresince soruya ilişkin yapılan yorumlarda ön plana çıkan talep, sınırda kontrolün sağlanması, giriş-çıkışların denetim altına alınması yönündedir.

Bu konuya ilişkin, EDAM’ın (Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi) Türkiye çapında yaptırmış olduğu araştırmada Türkiye’ye Suriye’den sığınmacı alımına son verilmesi konusunda farklı bir yaklaşım benimsendiği görülmektedir. Katılımcıların %86’sı Suriye’den sığınmacı alımına son verilmesini isterken sığınmacıların kabulüne ilişkin politikanın sürdürülmesini düşünenler %11’dir. Görüşülen kişilerin %31’i gelecek sığınmacılar için sınır

belirlenmesi ve bu sınır geçildiğinde sığınmacı alınmasına son verilmesi yönünde görüş belirtirken, Suriye'den sığınmacı alınmasına hemen son verilmesi görüşüne katılanlar %25, hem sığınmacı alınmasına son verilmesi hem de mevcut sığınmacıların iadesi görüşüne katılanların oranı ise %30 düzeyindedir (URL-3). Bu veriler ışığında Tablo 2'ye bakıldığında Konyalıların bu konuda da farklılaştığı görülmektedir.

Tablo 2 Ülke İçindeki Suriyeli Sığınmacılar Hakkındaki Görüşler

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Gözetim altında olmak şartıyla savaş devam ettiği sürece burada kalmalılar	587	48,9	49,3
Sınırdaki kurulan kamplara gönderilmeliler	214	17,8	18,0
Sadece çocuklar, yaşlılar ve kadınların kalmasına müsaade edilmeli	154	12,8	12,9
Derhal sınır dışına çıkarılmalılar	129	10,8	10,8
İsteyen istediği kadar kalmalı	106	8,8	8,9
Toplam	1190	99,2	100,0
Cevapsız	10	,8	
Toplam	1200	100,0	

Tablodaki verilere bakıldığında Konyalıların yaklaşık yarısının gözetim altında ve savaş bitinceye kadar yani şartlı da olsa misafirlerin Türkiye'de kalmasına sıcak baktığı görülmektedir. Katılımcıların %18 ile en çok dile getirdikleri ikinci husus misafirlerin sınırdaki kurulan kamplara gönderilmesidir. Bu görüşün ortaya çıkmasında misafirlerin kontrolsüz bir şekilde sınırdan geçmeleri, dolayısıyla ortaya çıkan güvenlik zafiyeti ile sayıları 2 milyonu bulan Suriyelilerin yine kontrolsüz bir şekilde Türkiye'deki farklı illere dağılımları belirleyicidir. Bu kanaatin şekillenmesinde en etkili unsur ise risk gruplarının oluşturduğu tehdittir. İleri sürülen şartlar dışarıda bırakıldığında katılımcıların yaklaşık %90'ı misafirlerin kalması yönünde kanaat bildirmiştir. Yukarıda zikredilen EDAM'ın anketi göz önünde bulundurulduğunda tablodan ortaya çıkan

en önemli sonuç, misafirlerin derhal sınır dışına çıkarılmasını talep edenlerin yaklaşık %11 düzeyinde kalmasıdır. Bu oran EDAM'ın anketinde %30 olarak gerçekleşmiştir.

Konya'daki Suriyeli Misafirlere Bakış

	Evet	Hayır
Tablo 3. Suriyeli Misafirlere İlişkin Kanaatler		
Suriyelilerin sayısının artmasından ve şehrin her tarafına yayılmalarından endişe duyuyorum	832 %71,2	336 %28,8
Yeteri kadar kontrol ve gözetim olmaması güvenliğimizi de tehdit ediyor	797 %69,4	351 %30,6
Şehrin dışında yapılacak kamp benzeri bir yere nakil edilmeleri iyi olur	784 %67,9	370 %32,1
Suriyeli bir ailenin apartmanımıza taşınacak olması beni rahatsız eder	611 %53,4	533 %46,6
Suriyeli bir aile ile dünür olmak isterim	141 %12,4	992 %87,6

TUİK istatistiklerine göre 2000 yılı itibariyle kent nüfusunun %88,5'inin (www.tuik.gov.tr) Konya doğumlulardan oluştuğu görülmektedir. Buna Konya'nın eski ilçeleri olan Karaman ve Aksaraylılar da dahil edildiğinde rakam %95'lere yaklaşmaktadır. Süreç içerisinde Konya'nın göç istatistiklerine bakıldığında Konya'nın göç alan değil göç veren bir il olduğu da görülecektir. Dolayısıyla özellikle son 6 ay içinde yaşanan yoğun Suriyeli göçü dikkate alındığında Konya'nın Cumhuriyet tarihi boyunca bu kadar kısa sürede aldığı en yüksek göç rakamları ile karşı karşıya olduğu görülmektedir. Ayrıca bu göç, farklı bir coğrafyadan ve kültürün mensupları tarafından homojen bir sosyal yapıya sahip bir kente gerçekleştirilmiştir. Kısacası Konya için alışılmışın dışında bir durum söz konusudur ve elbette bu durum karşısında temkinli ve mesafeli bir duruş sergilenmesi son derece doğaldır.

Bu anlamda, Konya'daki Suriyeli misafirlere ilişkin kanaatlere bakıldığında genel anlamda bir tedirginlik ve endişenin hakim olduğu görülmektedir. Bunda misafirlerin çoğunun kaçak yollarla ülkeye girişinden kaynaklanan güvenlik

zafiyeti, kent özelinde özellikle bekar olanlar ve dilencilik yapan misafirlere ilişkin yeterli denetim ve gözetimin olmaması, bir kısım Suriyelilerin karıştığı olumsuz hadiseler ve bu olumsuzlukların halk arasında hızla yayılması, kırsaldan gelen ve kente uyum sağlayamayanlar temel etkenlerdir.

Son olarak üzerinde durulması gereken bir diğer konu da Suriyeli bir aile ile dünür olma isteğidir. Dünür olmak istemeyenlerin %87,6 gibi oldukça yüksek bir orana sahip olması ilk bakışta Suriyelilere olan öfkenin bir yansıması olarak okunabilir. Ancak böyle bir okuma mevcut şartları ve Konya'nın sosyal dokusu ile kültürel reflekslerini bilmemek anlamına gelecektir. Komşuluk bahsinde de özel olarak değinileceği gibi Konya, muhafazakarlığını aynı zamanda homojenliği üzerinden besleyen ve koruyan bir kenttir. Dolayısıyla ortalama bir Konyalı bırakın başka bir ülkeyi, başka bir ilden kız alıp-vermeye bile son derece temkinli yaklaşmaktadır.

Faktörlerin Analizi

Bu bölümde, araştırmanın temel amaçlarından olan Konya halkının Suriyelilere ilişkin algısını ölçmek amacıyla, gerek medyada yer bulan, gerek halk arasında sıklıkla dile getirilen gerekse pilot çalışmadan elde edilen ifadeler katılımcılara yöneltilmiştir.

Bu bağlamda Suriyelilere ilişkin olumsuzlama, Konya'nın misafirperverliği ve inanç öğelerine ilişkin kanaatlerini ortaya koymaya yönelik soruları içeren toplam 17 ifadeden müteşekkil bir ölçek hazırlanmıştır. Söz konusu ifadeler faktör analizine tabi tutularak ölçek üzerinde faktör analizi yapılmasına ve faktörlerle sosyo-demografik değişkenler arasında karşılaştırma yapılmasına imkan sağlanmıştır. İfadelere uygulanan faktör analizinden (KMO değeri: , 918/ Mükemmel) üç faktör elde edilmiştir. Bu üç faktörün %65,781 gibi bir oranla toplam varyansın yarıdan fazlasını açıkladığı tespit edilmiştir.

Suriyeli Karşıtlığı

Ankette katılımcıların Suriyeli misafirlere ilişkin kanaatlerini ortaya koymaya yönelik soruları içeren ilk ölçeğe uygulanan faktör analizinde ise aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 4 Suriyeli Karşıtlığı	Ort.	Std. Sapma	FAKTÖR 1
Suriyeliler yüzünden kendi vatandaşlarımız iş bulamıyor	3,1394	1,35419	,823
Kendi vatandaşlarımız açken yardımlar Suriyelilere gidiyor	3,0986	1,34940	,817
Suriyeliler geldi huzurumuz kaçtı	2,9457	1,29266	,772
Şehrin her tarafında ne konuştuklarını anlamadığımız için rahatsız olduğumuz bir sürü insan türedi	3,2462	1,35970	,763
Her türlü imkandan faydalanıyorlar birde üstüne nankörlük edip şikayet ediyorlar	3,2398	1,26815	,743
Dilimiz, örfümüz adetimiz farklı. Bu sebeple uyum sağlayamıyoruz	3,3158	1,23900	,739
Devlet Suriyelilere sağlık, gıda vb. konularda bizden fazla imkan tanıyor	3,2018	1,32561	,732
Suriyeliler geldiğinden beri ev kiralari arttı	3,3674	1,25716	,697
Burada bu kadar zorluk ve zahmeti çekmek yerine kamplara gitmeliler	3,5312	1,27588	,679
Suriyeliler geldiğinden beri dilencilik her geçen gün artıyor	3,3140	1,22992	,669
Eigenvalue			6,926
Açıklanan Varyans (%)			40,739
Cronbach's alpha			,868

Yukarıda dile getirilen ifadeler gündelik hayatın rutinleri üzerinden Suriyelilere ilişkin algıyı ortaya koymaktadır. Aslında söz konusu ifadelerde yer alan hususlar Suriyelilerin ikamet ettiği tüm iller için temel eleştirileri içermektedir. Ancak kültürel farklılıktan kaynaklanan tedirginlik ve uyumsuzluk ile belli semtler için kiraların artışı dışındaki ifadeler gerçek olmaktan çok (sadece Suriyelilere değil genelde Araplara yönelik) ulus devletin inşa sürecindeki resmi tarih anlayışının bir sonucu olan verili zihniyet kalıpları olmak üzere medya ve şehir efsaneleri üzerinden şekillenen bir imgeleme sahiptir. Bununla birlikte kimi

zaman medyaya yansıyan yanlış ya da eksik bilgiler de kanaatlerin şekillenmesinde etkilidir.

Örneğin katılımcıların yaklaşık yarısı (%48) devletin Suriyelilere sağlık, gıda vb. konularda yerel halktan fazla imkan tanıdığı yönündeki ifadeye katıldıklarını belirtmişlerdir. Suriyelilerin imkanlardan yerel halktan daha fazla faydalandıkları algısı bir ileri aşamada “Tüm imkanlardan faydalandıkları halde bir de üstüne nankörlük edip şikayet ettikleri” yönündeki görüşün de temel dayanak noktasını oluşturmaktadır. Oysa AFAD, Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, kaymakamlıklar ve belediyelerle yapılan görüşmelerde durumun böyle olmadığı açıkça görülmektedir. Bu konuda en fazla destek AFAD tarafından sağlık konusunda verilmektedir. Ancak bu imkandan ve diğerlerinden faydalanabilmek için (araştırmanın yapıldığı tarihte) üzerinde ülkeye giriş mührü bulunan pasaportla resmi kaydın yaptırılması gerekmektedir. Şayet bu şartlar yerine getirilirse o zaman katkı payını ödemek koşuluyla Sağlık Usul Tebliği’nde bir Türk vatandaşı için hangi şartlar geçerli ise Suriyeliler için de aynı şartlar geçerlidir. Diğer yardımlar konusunda da Suriyeliler için özel bir bütçe ayrılmadığı ve genel bütçe üzerinden ihtiyacı olan Konyalılara da Suriyelilere de yardım yapıldığı görülmektedir. Ayrıca yapılan yardımlarda oldukça titiz davranıldığı ve yardımların sürekli değil denetimli olmak kaydıyla üç ya da altı aylık dönemler halinde gerçekleştirildiği dikkati çekmektedir.

İstihdam konusu da benzerdir. İkinci bölümde de ifade edildiği gibi Konya’da işsizlik oranı %4,5 olup, söz konusu oran istihdam yokluğundan ziyade iş beğenmezlikten kaynaklanmaktadır. Başta Aykent (Konya Ayakkabıcılar Sanayi) olmak üzere mevsimlik sektörler ve sipariş ile çalışan firmalar için Suriyeliler önemli bir istihdam kaynağı olup, sektöre ivme kazandırmıştır. Bu sektörler vasıfsız elemana en çok ihtiyaç duyan sektörlerdir ve Suriyeliler bu açığı kapatma noktasında önemli bir rol üstlenmiştir. Nitekim Konya sanayindeki vasıfsız eleman ihtiyacı sorununun giderilmesi için Suriyeli misafirlerden istifade

edilmesi iş dünyasında da karşılık bulmuştur. Nitekim hem sanayinin vasıfsız eleman ihtiyacının karşılanması hem de misafirlerin barınma ve geçim sorununa bir çözüm olması için MÜSİAD Konya Şube Başkanı, Konya Sanayi Odası Başkanı, Konya Ticaret Borsası Başkanı ve Konya Ticaret Odası Başkanı bir araya gelerek Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Faruk Çelik'e hitaben 01.01.2013 tarihinde bir mektup kaleme almışlardır.

Söz konusu algıların oluşmasında en temel etkenlerden biri de kültürel farklılıktır. Nitekim bu farklılıktan kaynaklı yanlış anlamalar ilişkileri son derece olumsuz etkilemektedir. Buradaki farklılaşmanın sebebi önceliklerdir. Bir Konyalı için gereksiz, hatta zor zamanlarda israf olan kişisel bakım, özellikle kent merkezinden gelen Suriyeli kadınlar için en temel önceliklerdir. Meseleye toplumsal cinsiyet rolleri açısından bakıldığında Suriye'de bir kadın için temel öncelik eşine güzel görünmek ve onu memnun etmektedir. Sosyo-ekonomik seviyesi yüksek Suriyeli bir aile de çocukların bakımından ev temizliğine kadar tüm işler hizmetçiler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu önceliğin yerel halk tarafından anlaşılması, kuaföre gitme, makyaj malzemesi alma gibi davranışların yanlış görülmesine hatta kınanmasına sebep olmaktadır.

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer konu da Suriyeliler geldiğinden beri dilencilik arttığı ve genel anlamda şehrin huzurunun kaçtığı görüşüdür. Elbette bu ifadelerin geçerlilik payı vardır. Suriye'nin çöküntü bölgeleri ile çingene mahallelerinden gelenler burada da benzer bir yaşam sürmekte ve dilencilik yapmaktadır. Ayrıca kırsal alanlardan özellikle de Şarkıyye kırsalından gelenler (Suriyelilerin tabiriyle bedeviler) kent hayatına ve kurallarına uyum sağlayamamaları yerel halkı huzursuz etmektedir. Son olarak şehrin huzurunun kaçmasında etkili olan bir diğer konu da Suriyeli misafirlerin gelişi ile artış gösteren çocuk felci, kızamık ve verem gibi hastalıkların yayılması yönündeki endişedir.

Misafirperverlik

Katılımcıların Suriyeli misafirlere ilişkin kanaatlerini ortaya koymaya yönelik soruları içeren ikinci ölçeğe uygulanan faktör analizinde ise aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 5 Misafirperverlik	Ort.	Std. Sapma	FAKTÖR 2
Ensar için muhacirler ne ise bizim için de Suriyeliler odur.	3,2308	1,31675	,772
Konyalılar hayırsever insanlardır. Suriyelilere de kucak açarlar	3,4416	1,20027	,754
Bize sığınmış kim olursa olsun yardım etmek boynumuzun borcudur	3,5801	1,23548	,745
Suriyeliler Konya’ya kültürel anlamda bir canlılık ve renk getirdi	2,4760	1,20672	,707
Eigenvalue			2,850
Açıklanan Varyans (%)			16,762
Cronbach’s alpha			,818

Yukarıdaki ifadeler esasen Konya’nın kent kimliğini yansıtan öğeler içermektedir. Bu ifadeler ile yukarıdaki ifadeler karşılaştırıldığında zihinlerde “bu ne yaman çelişki” izlenimi doğabilir ki, bir çelişkinin olduğu açıktır. Ancak burada mevzunun gözden kaçırılmaması gereken iki farklı boyutu vardır. İlki (Suriyelilerin Konya’ya kültürel anlamda bir canlılık ve renk getirdiği ifadesi dışarıda bırakıldığında) bu ölçek, pratikte kendine bir zemin bulmasa bile imparatorluk bakiyesi olan ortalama bir Müslüman Türkün özellikle de payitaht varisi bir Konyalının reddetmeyeceği, çoğu zaman refleks tepkiler vereceği ifadeleri içermektedir.

İkinci husus, özellikle Suriye’deki iç savaş süresince Konyalıların bölgeye yardım için çok büyük maddi imkanları seferber etmesidir ki, sadece bu konuda değil Müslüman coğrafyada yardıma ihtiyaç duyan herhangi bir bölge için yapılan

yardımların oransal dağılımında Türkiye'nin en çok yardım yapan ili olması da bunun bir göstergesidir. Suriyeli misafirlerin bu konudaki görüşleri de savımızı destekler niteliktedir. Özellikle Konya'ya ilk dönemde gelenlerin ifadelerine bakıldığında, bir evde olması gereken hemen her gıdaya, eşyaya, giyeceğe ilişkin ciddi bir yardım aldıklarını ve çok iyi karşılandıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Genel olarak Suriyelilere ilişkin kanaatlerde olumsuz bir bakış ortaya çıksa da mahallesine, sokağına ya da apartmanına taşınmış zor durumda bir mazlum için ortalama bir Konyalının tavrı çok açıktır. Bu kişinin Suriyeli olup olmaması da önemli değildir.

İnanç

Ankette katılımcıların Suriyeli misafirlere ilişkin kanaatlerini ortaya koymaya yönelik soruları içeren üçüncü ölçeğe uygulanan faktör analizinde ise aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 6 İnanç	Ort.	Std. Sapma	FAKTÖR 3
Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir	4,4805	,91872	,918
Rızık Allah'tandır	4,5321	,85926	,912
Müslümanlar kardeştir	4,4652	,91629	,907
Eigenvalue			1,408
Açıklanan Varyans (%)			8,280
Cronbach's alpha			,875

Bu ölçekte İslam inancının temel akidelerini içeren ifadelere yer verilmiştir. Oranlardan da görüleceği üzere ifadelere katılma kesinlik düzeyinde olup son derece yüksektir. Buradaki ifadeler esas itibarıyla Suriye Karşıtlığı ölçeğinde yer alan ifadelerin anti tezi niteliğindedir. Nitekim saha araştırması esnasında Suriye Karşıtlığı ölçeğinde yer alan ifadelere katılanların bir kısmının inanç ölçeğindeki ifadelere de kesinlikle katıldığını belirttikten sonra anketin çelişkili olduğunu

ifade etmesi de bunun en somut delilidir. Özellikle Suriyeliler geldiği için kendi vatandaşlarımızın işsiz kaldığını ve kendi vatandaşımız açken Suriyelilerin doyurulduğunu düşünenlerin, “Rızık Allah’tandır” ifadesine gelindiğin de kesinlikle katıldıklarını belirttikten sonra anketin çelişkili olduğunu vurgulamaları manidardır. Aslında bu durum Konya’nın muhafazakar* kimliğinin en somut yansımasıdır. Söylemde inancından hiçbir şekilde taviz vermese de pratikte yukarıda da ifadesini bulan verili formlardan hareketle daha farklı bir eylemsellik tercih etmektedir. Bu durum insanoğlunun inanç dünyası ile söz konusu inanç akidelerinin gündelik hayatta ne kadar karşılık bulduğu tartışmasına ilişkin önemli bir veri teşkil etse de bu tartışmaya burada girilmeyecektir. Dinin inanç noktasındaki emirlerini gündelik hayatta bire bir eyleme dönüştüremese bile bu emirleri dil ile ikrar etmemek itikadi bir soruna işaret etmesi açısından bir Müslüman için sakıncalıdır.

Komşuluk İlişkileri

Katılımcıların yarısına yakınının (%47,4) Suriyeli komşusu bulunmaktadır. Suriyeli komşuları ile görüşmeyenlerin %35 gibi oldukça yüksek bir orana sahip olması dikkat çekicidir. İlişkilerin daha ziyade selamlaşma (%36) ve misafirlere yardım ulaştırma (10,4) şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Elbette komşuluk ilişkilerinin daha yoğun ve samimi bir ortamda gerçekleştiği (Koyuncu, 2005; Konya Büyükşehir Belediyesi, 2006) Konya’da bu oranlar şaşırtıcı gelebilir. Özellikle komşularıyla (selamlaşma dahil) görüşenlerin oranının %85’ler (Koyuncu, 2005: 62) düzeyinde olduğu bir kentte Suriyeli komşusuyla hiçbir münasebeti olmayanların %35 olması dikkat çekicidir. Bu oranların ortaya çıkmasında çok farklı etkenler olmakla birlikte en temel husus dil farklılığıdır. Bu durum, her iki taraf için de komşuluğun tesis edilmesi önündeki en önemli engeldir. İkinci husus, komşuluğun tesisinde en önemli aktör kadınlar olmasına

---

* Çalışma boyunca muhafazakar kavramı dindarlık anlamında değil birçoğu dinden neşet etse de verili geleneksel formların muhafaza edilmesi anlamında kullanılmıştır.

karşın Suriyeli kadınların yabancı bir ülkede olma, dil bilmeme ve yaşadıkların acı hatıralar sebebiyle daha ziyade evde kalmayı tercih etmeleridir. Üçüncüsü, Konya'nın sosyal dokusuna ilişkin yukarıda ifadesini bulan farklılıklara karşı mesafeli ve temkinli duruştur. Bu duruş, sadece Suriyelilere özel değildir. Özellikle yerli Konyalıların ağırlıkta olduğu semtlerde ortalama bir Konyalı başka bir ilden gelip yanı başına taşınan komşusuna da ilk etapta mesafeli bir duruş sergilemekte, uyum gerçekleşirse daha sıkı ve samimi bir ilişki tesis edilmektedir. Burada farklılık arz eden ise, özellikle son 3 aylık dönemde (daha ziyade bekarlar ve dilenciler üzerinden şekillenen) Suriyelilere ilişkin olumsuz kanaatlerin daha fazla dillendirilmesidir. Bu durum özellikle yeni gelen Suriyeli misafirlerle mesafeyi artırmakta, kimi zaman ise hiçbir ilişki kurulmamasına sebep olmaktadır ki, söz konusu %35'in içinde bu bakış açısının izleri de görülmektedir. Nitekim misafirler içinde kente ilk gelenler ile son dönemde gelenlerin beklentilerine bakıldığında son dönemde gelenlerin en çok mustarip oldukları konu kendilerine yönelik güvensizlik ve peşin hükümdür. Dördüncü husus, ikamet edilen mahalledir. Hangi mahallede ikamet edildiği komşuluk ilişkilerinin şekillenmesinde son derece önemlidir. Örneğin başta Şükran ve Şems olmak üzere Alaaddin Tepesi etrafındaki mahalleler ile Karaman Yolu civarındaki mahalleler ve Real AVM civarı arasında doğal olarak ilişkilerin nitelik, nicelik ve formunda ciddi farklılıklar mevcuttur ki, bu durum söz konusu bölgelerde ikamet eden misafirlerin komşuluğa ilişkin ifadelerine de yansımaktadır. İlkinde yerel halk arasında yoğun ve samimi komşuluk ilişkileri olmasına karşın daha ziyade bekar misafirler üzerinden şekillenen olumsuz Suriyeli algısı ilişkileri en aza indirirken, ikincisinde aileler üzerinden şekillenen daha aktif bir münasebet görülmekte, üçüncüsünde ise zaten komşuluk ilişkilerinin diğer mahallelere oranla daha zayıf oluşundan kaynaklanan mesafeli ilişkiler göze çarpmaktadır.

Komşuluğun Toplumsal Görünümleri

Tablo 7 Gündelik Hayatta Komşuluk İlişkileri	Hiç	Çok nadir	Bazen	Sık sık	Her zaman
Suriyeli komşuları ziyaret etmek	353 %62	96 %16,9	88 %15,5	23 %4	9 %1,6
Suriyeli komşuların bir ihtiyacı olup olmadığını sormak	261 %45,9	112 %19,7	127 %22,3	51 %9	18 %3,2
Suriyeli komşuların tuz, şeker, ekme vb küçük çaplı maddi ihtiyaçlarını karşılamak	222 %39,1	129 %22,7	137 %24,1	53 %9,3	27 %4,8
Nakit para yardımında bulunmak	387 %68,1	90 15,8	69 %12,1	11 %1,9	11 %1,9
Borç para alış verişinde bulunmak	515 %90,5	33 %5,8	15 %1,3	2 %0,4	4 0,7
Suriyeli komşunun iş bulmasına yardımcı olmak	389 %68,4	73 %12,8	64 %11,2	22 %3,9	21 %3,7
Çocukları birlikte oyun oynamaları için teşvik etmek	339 %60,1	66 %11,7	80 %14,2	46 %8,2	33 %5,9
Komşular arası oturmalarına Suriyeli komşuları da davet etmek	376 %66,3	80 %14,1	66 %11,6	27 %4,8	18 %3,2
Suriyeli komşuların resmi dairedeki işlerinde yardımcı olmak	422 %74,4	62 %10,9	48 %8,5	19 %3,4	16 %2,8

Yukarıda ifadesini bulan hususlar komşuluğun gündelik hayattaki temel işlevlerine dönüktür. Bu anlamda Tablo 7'ye bakılarak komşularla ilişkilerin çok da işlevsel olmadığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi dil, kültürel farklılık ve Suriyeli kadınların evde kalmayı tercih etmesi söz konusu işlevlerin yerine getirilmesini engellemektedir. Buna karşın Suriyeli komşunun bir ihtiyacı olup olmadığını sorma ve ekme, tuz, şeker gibi maddi ihtiyaçlar konusunda yardımlaşmanın sıklığı değişse de diğer seçeneklerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu anlamda misafirlerle komşuluk, daha ziyade maddi yardımlaşma üzerinden gerçekleşmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi burada ikamet edilen semt de son derece önemlidir. Suriyeli komşularla anlaşmazlığa düşenlerin oranına bakıldığında ise katılımcıların %40,8'i hiçbir anlaşmazlığın olmadığını belirtmiştir. Suriyeliler ile komşuluk ilişkilerinin malum sebeplerle daha sınırlı ve mesafeli olması sebebiyle anlaşmazlığa sebep olacak bir ilişki de söz konusu değildir. Bunun dışında en çok şikayet alan konu hane halkı sayısından kaynaklı gürültüdür. Şartlar gereği bir evde 2, 3 bazen 4 aile kalabilmektedir. Ortalama hane halkı sayısının 7 ile 10 arasında olduğu düşünüldüğünde gürültü kaçınılmaz hale gelmektedir. İkinci en yüksek oran kültürel farklılıklardır ki, bunun başında da dil gelmektedir. Burada anlaşmazlıktan kasıt, herhangi bir sürtüşme ya da kavgadan ziyade dillerin farklı oluşudur. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi farklı kültürel formlar yanlış yorumlara ve kanaatlere sebep olabilmektedir.

Demografik Değişkenlere Göre Sosyo-Kültürel Farklılaşmalar

Kendini Nasıl Tanımladığı (Siyasal Kimlik): Farklı kimliklerin konuyla ilgili kanaatlerine ilişkin yapılan ki kare ve parametrik testlere bakıldığında, Türkiye'nin sınırdan izlediği "açık kapı" politikası, Suriyelilere ilişkin görüşler ile Suriyeli karşıtlığı ve misafirperverlik gibi konularda dindarlar ve muhafazakarların Atatürkçü ve milliyetçilerle anlamlı bir şekilde farklılaştığı, ilk gurubun daha olumlu ikinci gurubun ise olumsuz görüşe sahip olduğu görülmektedir.

Cinsiyet: Kadınlar, Türkiye'nin sınırdan izlediği "açık kapı" politikasının "İslam'a göre doğru siyaseten yanlış" bulmakta, ülke içindeki Suriyeli sığınmacılara ilişkin ise gözetim şartını erkeklere oranla daha yüksek oranlarda benimsemektedir. Ayrıca, ev dışı konularda erkekler daha aktif rol üstlenirken, kadınlar çocuklar arası ilişki ve hanımlar arası görüşmeler üzerinden komşuluk ilişkilerini şekillendirmektedir.

Yaş: Türkiye'nin sınırda izlediği “açık kapı” politikası ile ilgili 18-25 yaş dışındaki tüm yaş gruplarının ilk tercihi “İnsanlığın ve Müslümanlığın bir gereği” iken 18-25 yaş gurubunun ilk tercihi “İslam'a göre doğru siyaseten yanlış” şeklindedir.

Medeni Durum: Türkiye'nin sınırda izlediği “açık kapı” politikası ile ilgili evli ya da başından evlilik geçmiş olanların ilk tercihi “İnsanlığın ve Müslümanlığın bir gereği” olurken bekarların ilk tercihi “İslam'a göre doğru siyaseten yanlış” şeklindedir. Bu oranlar bir önceki tabloda yer alan yaş grupları arasındaki farklılaşma ile de örtüşmektedir.

Eğitim: Türkiye'nin sınırda izlediği “açık kapı” politikası ile ilgili farklı eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık görülmezken ülke içindeki Suriyelilere ilişkin görüşlere bakıldığında ise ilk tercihler “gözetim altında olmak kaydıyla savaş bitene kadar kalmaları” yönünde iken ikinci tercihlere bakıldığında okur yazar olanlar (%26,7) derhal sınır dışı edilmeleri gerektiği, ilkokul mezunu olanlar “isteyenin istediği kadar kalması gerektiği” diğer eğitim düzeylerinden katılımcılar ise sınırdaki kamplara gönderilmeleri gerektiği yönünde kanaat bildirmiştir. Sınırdaki kamplara gönderilmeleri gerektiği yönündeki görüşler içinde en yüksek oran %24,6 ile lisansüstü eğitim düzeyine aittir. Buna göre eğitim seviyesi düşükçe milliyetçi reflekslerin arttığı görülmektedir.

Meslek: Meslek grupları açısından Türkiye'nin sınırda izlediği “açık kapı” politikasında bir farklılaşma görülmezken ülke içindeki Suriyelilere ilişkin görüşlere bakıldığında ise ilk tercihler “gözetim altında olmak kaydıyla savaş bitene kadar kalmaları” yönündedir. Suriyeli komşusu olanların komşuları ile ilişkilerine bakıldığında her meslek gurubu için hiçbir ilişkisi olmayanlar en yüksek oranlara sahipken bunu karşılaştıkça selamlaşma izlemektedir. Konya'daki Suriyeliler ilişkin kanaatler açısından genelde benzer düşünceler mevcut olmakla birlikte Suriyeli karşıtlığı hususunda ev hanımları ile eğitimcilerin anlamlı bir şekilde farklılaştıkları görülmektedir. Buna göre, ev hanımları eğitimcilere nazaran Suriyelilere ilişkin daha olumsuz bir kanaate

sahiptir. Bu durumun ortaya çıkmasında yukarıda bahsi geçen kültürel farklılıklar ve şehir efsanesi haline gelen olumsuzluklar oldukça etkilidir.

Gelir: Türkiye'nin sınırdaki izlediği "açık kapı" politikası ile ilgili 15.001 TL ve üzeri gelire sahip olanlar dışında diğer tüm gelir gruplarının bu uygulamayı insanlığın ve Müslümanlığın bir gereği olarak nitelendirdikleri görülmektedir. 15.001 TL ve üzeri gelire sahip olanlar %44,4 ile İslam'a göre doğru siyaseten yanlış bir uygulamaya olduğu kanaatinde. Şehirdeki Suriyeli sayısının artmasından endişe duyanlar, artan Suriyeli sayısının güvenliğimizi tehdit ettiğini düşünenler, apartmana Suriyeli bir ailenin taşınacak olmasından rahatsızlık duyanlar ve Suriyelilerin şehir dışında belirlenecek bir yere nakledilmeleri konusunda 15.001 TL ve üzeri gelire sahip olanlarla 500-1500 TL gelire sahip grubun benzer kanaate sahip olduğu görülmektedir. İlk grup sosyo-kültürel anlamda yaşam şartları ve kalitesinde oluşabilecek olumsuzluk ihtimali, ikinci grup ise Suriyelilerin istihdam ve kamu yardımları noktasında kendilerine ortakçı olacağı görüşü sebebiyle artan Suriyeli sayısından rahatsızdır. Bu durumdan en az kaygı duyanlar ise 2.501-4.000 TL gelire sahip olan gruptur

SONUÇ

Ülkemizdeki Suriyelilere ilişkin kanaatlerin şekillenmesinde olan üç temel argüman dikkati çekmektedir. İlki ve en sık dile getirilene Kurtuluş Savaşı sürecinde Arapların bizi sırtımızdan vurması dolayısıyla şuan yaşadıkları sıkıntıyı kendi elleriyle hazırladıkları, ikincisi savaştan kaçmanın vatana ihanet olacağı, üçüncüsü ise aynı durum bizim başımıza gelse Arapların (daha özelden Suriyelilerin) bırakın bize yardım etmeyi bir tekme de onların atacağı yönündeki inançtır.

Konya halkı Suriyeliler konusunda mesafeli ve temkinli bir duruş sergilemektedir. Özellikle son altı ayda hızla artan misafir sayısı ve yukarıda bahsi geçen risk gruplarının oluşturduğu problemler ve bu problemlerin kulaktan kulağa hızla yayılması, yanı sıra kırsal alanlardan (Şarkıyye kırsalından) gelenler ise kent

hayatına uyum sorunu halkın Suriyeliler hakkındaki kanaatlerini her geçen gün daha da olumsuz yönde etkilemekte ve temkin yerini endişeye hatta bazen öfkeye bırakmaktadır.

Türkiye dış politikada ortaya koyduğu duruşun bir sonucu olarak, Suriye meselesinde izlediği “açık kapı” politikasıyla büyük bölümünü mağdurların oluşturduğu misafirler için bir nefes olmuş, bununla birlikte adıyla müsemma olan uygulama sebebiyle sınırın kontrol altına alınması konusunda aksaklıklar yaşanmış, mağdurlarla birlikte Türkiye için tehlike ve risk taşıyan gruplar da sınırdan giriş yapmıştır. Bu anlamda artan Suriyeli sayısına paralel olarak sorunların da artışı halkın gerek izlenen politikaya ve özellikle de mevcut Suriyelilere ilişkin kanaatlerine olumsuz yansımış ve ilişkiler medya ve şehir efsanelerinin de desteği ile her geçen gün daha da gerilmiştir. Burada üzerinde özellikle durulması gereken husus, Kürt meselesi ve Alevi-Sünni çatışmasından bir sonuç alınmadığı takdirde ya da ani gelişecek bir politik kargaşada iki halkın çatıştırılması üzerinden yeni bir fay hattı oluşturulma ihtimalidir. Reyhanlı’da, Kahramanmaraş’ta, Gaziantep’te yaşananlar ve zaman zaman Suriye tarafından yapılan zımnî tehditler bunun çok uzak bir ihtimal olmadığını da göstermektedir. Türkiye’nin izlediği “açık kapı” politikası ile ilgili bir diğer konu da cihad amacıyla çatışma alanlarına giden Türk vatandaşlarına ilişkindir. Özellikle IŞİD’e katılımlar aileleri tedirgin etmektedir.

Suriye’deki çatışma ortamının (mevcut durum açısından) daha uzun süre devam edeceği, çatışmalar bitse bile istikrarın sağlanmasının çok uzun yıllar alacağı ve ülkemizdeki Suriyeli misafirlerin en az yarısının burada kalıcı olma isteği göz önüne alındığında Suriyelilere ilişkin uzun dönemli stratejik planların hazırlanması gerekliliği ortadadır. Bu anlamda başta hukuki mevzuat olmak üzere istihdam, barınma, sağlık, eğitim vb. alanlarda yeni göç politikaları oluşturulmalı, sistemli bir biçimde verilerin toplandığı ve güncellendiği bir veri bankası oluşturulmalıdır. Nitekim mevcut şartlar altında bir geri dönüş neredeyse

imkansız olup, böyle bir kararın uygulanabilmesi de büyük zorluklar içermektedir. Ayrıca Ortadoğu'da savaş uzun süre devam edecek gibi görünmektedir. Savaş devam ettiği sürece de bugün Suriye'den yarın başka bir ülkeden misafirler ya da mülteciler kapımızı çalmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Akın , M. H., Aydemir , M. A., Nacak, İ. (2013), “Konya’nın Muhafazakârlık Algısı Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma”, Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 36, Nisan – Mayıs – Haziran 2013.

Aktay, Yasin, (2005), *Küresel Kentleşme: Konya Örneği*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Şehir Kitapları:1, Konya.

Aydın, Mustafa (2009), *Moderniteye Dışarıdan Bakmak*, Açılımkitap, İstanbul.

Konya Büyükşehir Belediyesi, (2006) *Konya’da Komşuluk Araştırması*, Sosyal Doku Projesi Kent Araştırmaları-1. Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya.

Koyuncu Ahmet, (2011), *1980’den Sonra Kente Göç Edenlerin Tutunma Yolları: Konya Örneği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya

Koyuncu, Ahmet (2005), *Konya’da Komşuluk İlişkileri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

URL-1- <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/sde-siyasi-durum-arastirmasi-haziran-2012/2970>, erişim tarihi: 15.05.2014

URL-2-<http://www.khas.edu.tr/news/950/455/Kadir-Has-ueniversitesi-nden-Dis-Politika-Anketi.html> erişim tarihi: 15.05.2014

URL-3-
<http://www.edam.org.tr/Media/Files/1152/EdamAnket2014.1.pdf>, erişim tarihi: 15.05.2014

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İctihatlarında Göçmen ve Sığınmacıların Aile Ve Özel Hayat Hakkına Saygı Kapsamında Korunması

Dr. Ergin ERGÜL¹

ÖZET

Göç olgusu insanlık tarihi kadar eski olsa da, günümüzde daha görünür olmuştur. Türkiye, bugün birçok ülkeden, çeşitli nedenlerle gelen farklı din, dil ve ırktaki göçmenin ve sığınmacının yollarının kesiştiği bir ülkedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) gibi etkili bir yargısal mekanizmaya sahip Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), Türkiye'nin de aralarında yer aldığı Avrupa Konseyi'ne (AK) üye ülkelerde yaşayan/bulunan göçmen ve sığınmacılar açısından önemli bir koruma mekanizması teşkil etmektedir. AİHS'nin 8'inci maddesinin 2'nci fıkrasındaki istisnalar, "göçmenlerin ve sığınmacıların aile ve özel hayatına saygı" hakkına mutlak bir nitelik tanımamaktadır. Ancak, bundan devletin bir yabancıyı aile ve özel yaşamını dikkate almadan ülkesinden uzaklaştırabileceği sonucu çıkmaz. AİHM'nin, AİHS'nin 8'inci maddesi kapsamındaki başvurularında verdiği kararlar, hem bireyi hem aile fertlerini ilgilendirmesi nedeniyle üye ülkelerin göç ve sığınma politikalarının şekillenmesini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle konunun AİHM içtihatları bağlamında irdelenmesi, son yıllarda artan bir göçmen ve sığınmacı akımı ile karşı karşıya olan Ülkemiz açısından da önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, AİHM, Aile, Göçmen

---

¹ Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı

GİRİŞ

Göç olgusu insanlık tarihi kadar eski olsa da, günümüzde geçmiştekine nazaran daha görünür olmuştur. İster göç alan veya göç veren, isterse transit ülkeler söz konusu olsun, bir şekilde her ülke kendini bu konu ile ilgili hissetmektedir. Türkiye, bugün birçok ülkeden, çeşitli nedenlerle gelen farklı din, dil ve ırktaki yabancı göçmenin ve sığınmacının yollarının kesiştiği bir ülkedir. Bu çerçevede Türkiye sadece göç alan bir ülke değil, aynı zamanda başka ülkelere gitmek isteyen yabancıların kullandığı bir geçiş ülkesidir (İçduygu, 2009).

Evrensel ve bölgesel insan hakları sözleşmeleri, içerdikleri temel hakların ihlali durumunda tüm yabancılar koruma sağlarken; vatansızlar, mülteciler ve göçmen işçiler gibi yabancı kategorileri ise münhasıran kendilerine özgü uluslararası anlaşmalardan da yararlanmaktadırlar (Ergül, 2012, s.2).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) bu alanda yabancılar sağladığı benzersiz korumanın bizzat ve doğrudan Sözleşmeden ve onda yer alan haklardan değil de, Sözleşme organlarının bir yorum tekniği olarak geliştirdikleri “dolaylı koruma” ve türettikleri dolaylı haklardan kaynaklanmıştır. Öyle ki, AİHS sınır dışı etmeme, geri göndermeme ve geri vermeme haklarını içermediği, göç ve sığınma konularını düzenlemediği halde, AİHM göç ve sığınma konularında adeta bir temyiz mahkemesi ve yabancıların ve özellikle de sığınmacıların dolaylı koruyucusu olarak algılanır olmuştur.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) çeşitli kararlarında sığınma ve göç konularındaki rolünü açıklığa kavuşturmuştur. Buna göre; aleyhine bireysel başvuru yapılan devletin sığınma ile ilgili iç hukuk düzenlemelerini soyut olarak incelemek veya Sözleşmeciler devletlerin 1951 Sözleşmesinden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirme şekillerinin denetimi Mahkemenin görevi değildir. Mahkemenin temel kaygısı, ne tür olursa olsun, başvuruları kaçtığı ülkeye doğrudan veya dolaylı keyfi bir geri göndermeye karşı koruyan etkili usulü garantiler mevcut olup olmadığını bilmektir. Sözleşmeciler devletler, uluslararası hukuka ve Sözleşmeye göre, vatandaş olmayanların ülkeye girişlerini, ikametlerini ve uzaklaştırılmalarını düzenleme yetkisine sahiptirler. Ayrıca, siyasi sığınma hakkı ne Sözleşmede ne de

Protokollerinde yer almamaktadır. Ne var ki taraf bir devlet tarafından sınır dışı etme, geri gönderme ve geri verme ilgilinin Sözleşmedeki haklarının ihlaline yol açacaksa, Sözleşme bakımından taraf devletin sorumluluğuna yol açabilir.”²

AK üyesi ülkelere yönelik yasal veya yasa dışı yollarla göçmen akını ve bu akına kaynak oluşturan üçüncü ülkelerdeki siyasi, ekonomik ve doğrudan güvenlik gibi çeşitli sorunların beslediği istikrarsızlık ortamı, yabancıların söz konusu tedbirlerle karşı koruma elde etmek için AİHM’ye yaptıkları başvurularda başlıca etkenidir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’nin, çevresindeki istikrarsızlık ve iç karışıklık risklerine bağlı olarak, giderek daha güncel hale gelen bu sorundan gelecekte daha çok ve yoğun şekilde etkilenme riski taşıdığı söylenebilir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (AİHS) 8’inci maddesi “Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunması” başlığını taşımaktadır. AİHS yabancıların aile hayatının korunması ile ilgili ayrı bir hüküm içermemektedir (Atak, 2007, s.106). Gerçekten Sözleşme, yabancı için, vatandaşı olmadığı bir ülkeye giriş yapma, orada ikamet hakkı tanımamakta³ veya ikamet talebinin reddine karşı koruyucu herhangi bir hüküm içermemektedir. Sözleşmenin güvence altına aldığı haklar arasında, bir kişinin aile hayatını belirli bir ülkede kurması ve yabancıların taraf devletin ülkesinden sınır dışı edilmesi de yer almamaktadır (Benthair, 2003, s.80). Bununla beraber, bir kişinin yakın akrabalarının yaşadığı bir ülkeden sınır dışı edilmesi AİHS’nin 8/1’inci maddesi tarafından korunan aile hayatı hakkına bir müdahale oluşturabilir.⁴

---

²Örnek olarak G.H.H /Türkiye, Başvuru No: 43258/98, 11 Temmuz 2000, parag. 34,35; T.I. /Birleşik Krallık, Başvuru No: 43844/98, 7 Mart 2000; Müslim /Türkiye, Başvuru No: 53566/99, 26 Nisan 2005, parag.72; M.S.S/Belçika ve Yunanistan, Başvuru No:30696/09, 21 Ocak 2011, parag. 286.

³Benhebba /Fransa, Başvuru No: 53441/99, 10 Temmuz 2003, parag. 25; Aoulmi /Fransa, Başvuru No: 50278/99, 17 Ocak 2006, parag.76.

⁴Boultif/İsviçre, Başvuru No: 54273/00, 02 Ağustos 2001, parag.39; Aoulmi /Fransa, Başvuru No: 50278/99, 17 Ocak 2006, parag.76.

Yabancılar genelde, ikamet yasağı ile haklarındaki sınır dışı etme işlemini iptal ettirebilmek için AIHS organları önünde aile ve özel hayat haklarının ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir (Raux, 2007, s.837).

Biz bu tebliğde, yabancıların aile ve özel hayat hakkını sadece sınır dışı işlemleri bağlamında ve ağırlıklı olarak AIHM'nin web sitesinde HUDOC içtihat veri bankasındaki içtihatları ışığında ve yeri geldikçe de doktrindeki ikincil kaynaklardan yararlanarak ele alacağız.

1. GÖÇMEN VE SİĞİNMACILARIN ÖZEL VE AİLE YAŞAMINA SAYGI HAKKI KAPSAMINDA KARŞI KORUNMASI

1.1. Özel Hayata Saygı Çerçevesinde Koruma

AIHM tarafından göç alanında “özel hayata saygı” çerçevesinde korumaya başvurulması zaman almıştır. Bu imkân ilk önce sınır dışı etme işlemlerinden kaynaklanan başvurularda, çoğunluk görüşüne katılmayan hâkimlerin karşı oylarında veya verilen karara farklı bir gerekçe öneren uyumlu görüşlerde ileri sürülmüş, ardından ilk defa 1996 yılında C./Belçika davasında uygulanmıştır (Sarolea, 2000, s.269). Özel yaşam kavramına başvurulması, hem 8/1'inci madde anlamında aileye sahip olmayan yabancılar için bir koruma sunmakta, hem bu kişilerin içinde yaşadıkları ev sahibi toplumla bütünleşmelerine imkân tanımaktadır (Sarolea, 2000, s.271).

AIHM, Birleşik Krallık'ta kamu sağlık hizmeti kapsamında gördüğü tedaviden mahrum kaldığı takdirde, bunun sağlık durumu bakımından olumsuz sonuçlar doğuracağını savunan akıl hastası bir yabancı için başvurusunda, 8'inci maddenin ihlal edilmediği yönünde karar vermiştir. Mahkeme, akıl sağlığının özel hayatın bir parçası olduğunu, fakat başvuranın Cezayir'e uzaklaştırılması durumunda akıl sağlığının zarar görme riskinin geniş ölçüde farazi faktörlere dayandığını ve manevi bütünlüğün 8'inci madde kapsamına girecek oranda ağır

etkilenmediğini kabul etmiştir.⁵ Burada dikkat çeken husus, Mahkeme tarafından akıl sağlığını özel hayatın parçası olarak kabul edilmiş olması ve kişinin manevi bütünlüğünün yeterli oranda etkilendiğinin kanıtlanması halinde özel hayatın ihlal edilmiş olacağı sonucuna varılabileceğidir.

AİHM, Slivenko / Letonya kararıyla özel hayata bağlı korumaya gerçek bir etkinlik ve normal bir aile hayatı sürme hakkından bağımsız olarak kendine özgü bir kapsam verme iradesini göstermiştir. Buna göre; “Mahkeme, aile hayatlarının muhtemel bir bozulmasından değil de, sadece özel hayat ve ikamet hakları bakımından ilgililerin karşı karşıya kaldığı Letonya’dan uzaklaştırma tedbiri nedeniyle Sözleşmenin 8’inci maddesinin ihlaline karar vermiştir.”⁶ Slivenko kararı ile getirilen ilerlemelerin, başka kararlarda da devam ettiği belirtilmelidir.⁷ Bunlardan Syssoyeva vd./Letonya başvurusu, Letonya’da yerleşik ve bu ülkedeki istikrarsız durumları nedeniyle sınır dışı edilmekten endişe eden ikisi Rus, ikisi vatansız dört kişiyi ilgilendirmektedir. Bu kişiler Letonya makamlarının kendilerine daimî ikamet hakkı tanımayı reddetmesinden şikâyet etmektedirler. Mahkemenin bu kararında daha da ileri gittiği görülmektedir. Çünkü AİHM, başvuranlar hakkında resmi bir sınır dışı kararı alınmamış olmasına rağmen, devlet makamlarının, Letonya’da ikamet ettikleri süre zarfında her insanın özel hayatını oluşturan kişisel, sosyal ve ekonomik bağlar oluşturmuş olan başvuranların göçmenlik statülerinin yasallaştırılmamasının özel hayata müdahale teşkil ettiğine karar vermiştir.⁸

Chevanova/Letonya davası ise, 1970’den beri Letonya’da ikamet eden bir Rus vatandaşı bayana ilişkindir. Başvuran, 1998’de Letonya makamlarından daimî bir ikamet tezkeresi talep etmiştir. Letonya makamları, özellikle başvuranın Rusya’da ikinci bir ikametgâhı olduğunu ileri sürerek, hakkında sınır dışı kararı

---

⁵Bensaid / Birleşik Krallık, Başvuru No: 44599/98, 06 Şubat 2001, parag.46.

⁶Slivenko/Letonya, Başvuru No: 48321/99, 09 Ekim, 2003, parag.165.

⁷Kolosovskiy/ Letonya, Başvuru No: 50183/99, 29 Ocak 2004, Ivanov / Letonya, Başvuru No: 55933/00, 25 Mart 2004.

⁸Syssoyeva ve diğerleri/Letonya, Başvuru No: 60654/00, 16 Haziran, 2005, parag.102.

almışlardır. Sözleşmenin 8'inci maddesinin ihlali iddiasına ilişkin olarak, Mahkeme, başvuranın yetişkin olan erkek çocuğuyla ilişkilerinin aile hayatının değil de, özel hayatının bir parçasını oluşturduğu sonucuna ulaşmıştır. Üstelik Mahkeme, Letonya topraklarında ikameti sırasında her insanın özel hayatını oluşturan kişisel, sosyal ve ekonomik ilişkiler kurduğunu saptamıştır. Bu durumda, sınır dışı kararının, başvuranın özel hayatına müdahale teşkil ettiğine karar vermiştir.⁹

Belirtmek gerekir ki, tüm bu kararlara rağmen sadece özel hayat bakımından kontrol, daha çok tesadüfî görünmektedir (Ducroquetz, 2007, s.261). Gerçekten, uygulamada, AİHM daha genel olarak “aile ve özel hayatı” kavramını vurgulamayı tercih etmektedir. Sırf özel hayat anlamında ender olarak ayrı bir inceleme yapmaktadır (Sudre, 2008, s.611).

1.2. Aile Hayatına Saygı Çerçevesinde Koruma

Esasen AİHS'nin 8'inci maddesi, sadece mevcut aile yaşamına saygı hakkının kullanılmasını güvence altına almaktadır. Yabancılara aile hayatını seçtikleri ülkede kurma, yani coğrafi yerleşmeyi seçme hakkını¹⁰ garanti etmemektedir. Ayrıca yabancılar söz konusu olduğunda aile hayatına saygı hakkını dar yorumlamakta, eşler arasında ve anne-baba ile küçük çocuklar arasındaki ilişkilere indirgeyerek çekirdek aileyle sınırlandırmaktadır (Slivenko, 2008, s.607).

Göç vakalarında, en azından ilave bağımlılık unsurlarının varlığı kanıtlanmadığı takdirde, anne-baba ile yetişkin çocuklar arasında korunan bir aile hayatı olmayacaktır.¹¹ Aynı ilke daha genel olarak, devlet tarafından pozitif yükümlülüklerin doğmasına yol açmayan özel hayat vakalarına ilişkin olarak çocuklara ve yaşlı anne-babalara uygulanabilir.¹²

---

⁹Chevanova/Letonya, Başvuru No: 58822/00, 15 Haziran 2006, parag.67.

¹⁰Abdulaziz, Cabales ve Balkandali/Birleşik Krallık, Başvuru No:9214/80,9473/81 ve 9474/81, 28 Mayıs 1985, parag. 71.

¹¹Slivenko / Letonya, Başvuru No: 48321/99, 03 Aralık 2009 parag.97; Kwakye-Nti ve Dufie/Hollanda, Başvuru No: 31519/96, 7 Kasım 2000.

¹²Sijakova vd./ Makedonya, Başvuru No: 67914/01, 6 Mart 2003.

Ancak, AİHM henüz kendi aile birliklerini kurmamış genç yetişkinlere ilişkin bazı kararlarında, bunların anne babaları ve diğer aile üyeleri ile olan bağlarını bir “aile hayatı” olarak değerlendirmiştir.¹³

Örneğin Maslov/Avusturya kararında başvuran hakkındaki sınır dışı etme tedbiri kesinleştiği tarihte 18 yaşını doldurmuştur. Ancak hala anne-babasıyla yaşamaktadır.¹⁴

2.AİHM TARAFINDAN YABANCILARIN ÖZEL VE AİLE HAYATI HAKKI BAŞVURULARININ İNCELENMESİ

AİHM, yabancıların aile hayatı hakkının ihlali iddiasını içeren bir başvuruyu incelerken, öncelikle bir özel ve/veya aile hayatının mevcut olup olmadığını araştırmakla işe başlamaktadır. Özel ve/veya aile hayatının mevcut olduğuna kanaat getirmesi durumunda, söz konusu hakka bir müdahalenin olup olmadığını araştırmaktadır. Yapılan işlemin veya alınan önlemin müdahale oluşturduğu kanaatine ulaşması durumunda, mevcut müdahalenin “ulusal kanunlara uygun” ve 2’nci maddede sayılan amaçlardan biri yönünden “demokratik bir toplumda gerekli” olup olmadığını inceleyerek analitik bir yaklaşım göstermektedir (Poletti, 2003, s.111).

Dolayısıyla AİHM, bir yabancıların aile ve/veya özel yaşama saygı hakkına müdahale oluşturan sınır dışı etme işlemi, ancak 8’inci maddenin 2’nci fıkrası bakımından gerekçelendirilemiyorsa yani “kanun tarafından öngörülmemiş”, bu hükümde sayılan “bir amaç veya amaçları izlemiyor”, nihayet demokratik bir toplumda gerekli değilse, 8’inci maddenin ihlal edildiğine karar verebilecektir.¹⁵

---

¹³Bouchelkia/Fransa, Başvuru No: 23078/93, 29 Ocak 1997, parag. 41. El Boujaïdi/Fransa, Başvuru No: 25613/94 26 Eylül 1997, parag. 33; Ezzouhdi/Fransa, Başvuru No: 47160/99, 13 Şubat 2001, parag. 26.

¹⁴Maslov / Avusturya, Başvuru No: 1638/03, 23 Haziran 2008, parag.62.

¹⁵Maslov / Avusturya, Başvuru No: 1638/03, 23 Haziran 2008, parag. 65.

2.1. Müdahalenin Varlığı

Sözleşme organları 8'inci maddenin uygulamasında, olayın özel ve/veya aile hayatı alanına girdiğini tespit ettikten sonra, öncelikle, söz konusu hakkın kullanılmasına bir müdahale olup olmadığını belirlemek zorundadırlar.

Kişinin, çocuklarının veya birlikte aile hayatı sürdüğü başka kişilerin yaşadığı AİHS'ye taraf devletten sınır dışı edilmesi kararı, 8'inci madde kapsamında özel ve/veya aile yaşamına saygı hakkına müdahale edilmesi anlamına gelmektedir (Kilkelly, 2005, s.61). Dolayısıyla, AİHM, özel ve/veya aile hayatının varlığını saptadığı başvurularda, planlanan veya uygulanan sınır dışı işleminin aile hayatına saygı hakkına müdahale oluşturduğunu genel olarak kabul etmektedir (Ergül, 2012, s.196).

Başvuranın şikâyet ettiği olayların 8'inci madde kapsamına girip girmediği ve korunan haklara yönelik bir müdahalenin olup olmadığı hususlarını kanıtlama yükümlülüğü başvurana düşmektedir (Dinç, 2006, s. 384).

AİHM Baghli/Fransa kararında, bazı suçlardan hüküm giymiş bir kişiye ülkeye giriş yasağı getirilmesi tedbirini incelemiştir. Bu yasak, daimî olarak veya belirli bir süre için uygulanabilir. Bu davada, yasak on yıl süreyle konulmuştur. AİHM, bu önlemin başvuranın özel ve aile hayatına müdahale olduğunu kabul etmiş, ancak bu önlemin 8'inci maddenin 2'nci fıkrayla uyumlu olduğuna karar vermiştir.¹⁶

Nasri/Fransa davasında, Mahkeme hayatı boyunca anne babası ve sekiz kardeşiyle Fransa'da yaşamış olan okuma yazma veya herhangi bir işaret dili bilmeyen, fakat toplu tecavülden hüküm giyen sağır ve dilsiz bir Cezayir

---

¹⁶Baghli/Fransa, Başvuru No: 34374/97, 30 Kasım 1999, parag.37.

vatandaşına karşı alınan sınır dışı etme kararını, özel vakanın istisnai koşullarında orantısız bulmuştur.¹⁷

Önemle belirtmek gerekir ki, 8'inci madde ikamet yerinin seçimini garanti etmeksizin sadece bu yaşama saygıyı içermektedir. Ailenin makul olarak aile yaşamını başka bir yerde sürdürebileceği farz edilebildiği takdirde, müdahale yoktur (Mole, 2008, s.108). Ancak, ailenin başka bir yerde kendini oluşturabilmesinden şüphe duyuluyor ise, şikâyet esasa dayalı olarak incelenmelidir (Ovay, 2006, s.263).

8'inci maddenin 2'nci fıkrası aile yaşamına saygı hakkına bir müdahaleyi haklılaştırabilmek için uyulması gereken birden fazla koşul içermektedir. Bunlar aşağıda ayrı ayrı açıklanacaktır.

2.1.1. Kanunla Öngörölmüş Olma Koşulu

İlk koşul, müdahalenin “kanunla ön görölmüş” olmasıdır. Gerçekten 8'inci maddenin temel amacı devlet makamlarının talep edenlere asgari bir koruma sağlamalarıdır. Bir yabancıyı ülkeden uzaklaştırmanın belli bir kalitede, erişilebilir, öngörülebilir ve açık “hukuki bir dayanağı” olmalıdır.¹⁸

Uygulamada, bir sınır dışı etme tedbirinin 8'inci maddenin 2'nci paragrafında yer alan üçlü şartla uygunluğunun incelenmesi sırasında, yasallık ölçütü fazla zorluk çıkarmamakta, ender olarak tartışmaya konu olmaktadır (Docquir, 2004, s.925). İstisna oluşturan başvurulara örnek olarak, Al-Nashif/Bulgaristan vakasında, yetkililer tehlikeli bir radikal dinci militan olarak görölen başvurunu sınır dışı etmek için, ulusal güvenlik gerekliliklerine dayanmışlardı. Hükümet, AİHM önünde Yabancılar Kanununda bir kişinin hangi koşullarda ulusal güvenliğe tehdit oluşturacağını açık olmadığını kabul etmekle

¹⁷Nasri /Fransa, Başvuru No: 19465/92, 13 Temmuz 1995, parag.46.

¹⁸Lupsa, /Romanya, Başvuru No: 10337/04, 8 Haziran 2006,parag. 32.

birlikte, Çerçeve Ulusal Güvenlik Konseptinin “ulusal güvenlik” kararına açıklık getirdiğini belirtmiştir. Bu argümanı kabul etmeyen AİHM’ye göre;

Kanunun “öngörülebilirliği” koşulu, devletleri ulusal güvenlik gerekçesiyle sınır dışı gerektirecek davranışları ayrıntılı bir şekilde listeleyen yasal düzenleme yapma zorunluluğu altına sokmayacaktır. İşin doğası gereği, ulusal güvenlik tehditleri nitelik olarak değişebilir, tahmin edilmeyebilir veya önceden tanımlanması zor olabilir.

Ancak, idareye verilen takdir yetkisinin kötüye kullanılmaksızın kanuna uygun olarak kullanılmasını sağlayacak güvenceler olmalıdır.

Ulusal güvenliğin söz konusu olduğu hallerde bile, demokratik bir toplumdaki yasallık ve hukukun üstünlüğü kavramları, temel insan haklarını etkileyen önlemlerin bağımsız yetkili bir makam önünde gerekli usul güvenceleri ile birlikte çekişmeli usulle incelenebilmesini gerektirmektedir.¹⁹

Olayda, başvuran hakkındaki sınır dışı kararının keyfiliğe karşı gerekli yasal güvenceleri sağlamayan bir yasal rejim uyarınca verildiğini tespit eden AİHM, başvuranın aile hayatına müdahalenin yasallık gerekliliklerini karşılamaması nedeniyle 8’inci maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.²⁰

Görüldüğü üzere, Mahkeme bu koşulun gerçekleşmediğini tespit ettiği takdirde, meşru amaç ve orantılılık incelemesi yapmaya gerek duymadan ihlal kararı vermektedir.

2.1.2. Meşru Amaç

AİHS’nin 8/2’nci fıkrası bu hakka yapılması kabul edilebilen müdahalelerin sebeplerini düzenlemektedir. Bu sebepler; ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suçların önlenmesi,

---

¹⁹Al-Nashif/Bulgaristan, Başvuru No: 50963/99, 20 Haziran 2002,parag.120-123.

²⁰Al-Nashif/Bulgaristan, Başvuru No: 50963/99, 20 Haziran 2002,parag.128-129.

sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerini korunmasıdır. Bu nedenler sınırlı sayılıdır. Ayrıca, sınırlamalara ilişkin hükümler dar yorumlanır. Mahkeme incelemesini yaparken, müdahalenin söz konusu fıkradaki amaçlar dâhilinde kalıp kalmadığına bakmaktadır.

Mahkeme içtihatlarına göre, ülkede kaçak bulunan yabancılar için düzenin korunması ile ülkenin ekonomik refahının korunması, uzaklaştırma işlemi için meşru amaçlardır. Ülkede yasal olarak bulunan yabancılar bakımından meşru amaçlar ise, genelde düzenin korunması ve suç işlenmesinin önlenmesidir. Mahkeme ayrıca, yabancının uyuşturucu kaçakçılığından mahkûm edildiği durumlarda bu amacın sağlığın korunması olabileceğini değerlendirmiştir (Ducroquetz, 2007, s.78).

3.1.2.1 Ülkenin Ekonomik Refahı Amacı

Ülkenin ekonomik refahının korunması bazen yabancının sınır dışı edilmesini haklılaştıran meşru amaç olarak ileri sürülmüştür. AİHM, Berrehab/Hollanda kararında bir yabancının, çocuk sahibi olduğu Hollanda vatandaşı olan kişiden boşandıktan sonra sınır dışı edilmesinin, 8'inci madde'nin 2'nci fıkrası uyarınca, orantılılık ölçütüne uymadığına karar vermiştir. Komisyon, Berrehab'ın sınır dışı edilmesinin Hollanda göçmen politikasıyla uyumlu olduğunu ve böylece sınır dışı etmenin ve ikamet izni verilmemesinin 'düzensizliğin önlenmesi ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması' meşru amaçlarıyla yapıldığını kabul ederken; AİHM, 'düzensizliğin önlenmesi'nden çok 'ekonomik refahın korunması' meşru amacıyla yapıldığını kabul etmiştir. Hollanda hükümeti de sınır dışı etme işlemi, istihdam piyasasını korumak ve ülkenin ekonomik refahı için gerekli olduğunu söyleyerek savunmuştur. AİHM'ne göre:

Aile hayatına yapılan bu müdahalenin amacı, kızıyla yakın bağları olan bu yabancının sınır dışı edilmesini açıklamaya yetmemektedir. Amaca gelince, bu davada söz konusu kişinin ilk defa Hollanda'ya girişi izni isteyen bir kişi değil, birkaç yıldır orada yasal olarak yaşayan, bir evi ve işi

olan ve devletin aleyhinde herhangi bir şikâyeti olmayan bir kişi olduğunun altı çizilmelidir. Ayrıca Berrehab'ın orada mevcut aile bağları vardır; bir Hollandalı kadınla evlenmiş ve bu evlilikten bir çocukları olmuştur. Müdahalenin derecesine gelince, Berrehab ile kızı arasında birkaç yıldır çok yakın bağlar olduğu ve bağımsız bir oturma izninin verilmemesinin ve daha sonra sınır dışı etme olayının bu yakın bağları bozma tehlikesi yarattığına dikkat çekilmelidir. Müdahalelerin bu etkisi, Rebecca özellikle çok küçük olduğu ve babasıyla temas içinde kalmaya ihtiyacı olduğu için çok daha ciddidir. Mahkeme, bu özel şartları göz önünde bulundurarak, söz konusu çıkarlar arasında uygun bir denge kurulmadığını ve bu yüzden kullanılan yöntemler ile izlenen amaç arasında orantı olmadığını düşünmektedir. Mahkeme bu durumda, ihtilâf konusu olan önlemlerin demokratik bir toplumda gerekli olduğu görüşünde değildir. Bu nedenle 8'inci maddenin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.²¹

Ciliz/Hollanda davasında, evliliği sona eren ve ücretli veya bağımsız yürüttüğü bir işi olmayan başvuranın ikamet izninin uzatılması talebi, ilgili mevzuat uyarınca Hollanda makamlarınca reddedilmiştir. Mahkeme, işlemin yasal bir dayanağı olduğunu, ikamet izninin uzatılması talebinin reddinin 8'inci madde ile bağdaşmayan bir müdahale olmadığını, Hollanda'da aile üyelerinin varlığının sınır dışına engel olmayacağını tespit etmiştir. Orantılılık testinde başvuranın çocuğunun ziyaret hakkını engelleyen söz konusu tedbiri demokratik toplumda gerekli bulmasa da, öncesinde meşru amaca ilişkin olarak, öngörülen tedbirin ülkenin ekonomik refah amacına yönelik olduğunu değerlendirmiştir.²²

---

²¹Berrehab/Hollanda, Başvuru No: 10730/84, 21 Haziran 1998, parag.27-30.

²² Ciliz/Hollanda, Başvuru No: 29192/95, 11 Temmuz 2000, parag.64-65.

3.1.2.2. Kamu Düzeninin Korunması ve Suçların Önlenmesi Amaçları

Vatandaş olmayanların ülkesine girişini denetlemek, devlet için göç alanındaki mevzuatı ihlal eden kişilere karşı caydırıcı yaptırımlar uygulama imkânı gerektirir. Dolayısıyla, bu durumda bir uzaklaştırma işlemi kamu düzeninin korunması meşru amacını izler.²³

Mahkeme, ilke olarak Sözleşmeye taraf ülkelerin bir suçtan mahkûm olan yabancıları sınır dışı etme yetkisine sahip olduklarını kabul etmektedir.²⁴ Dolayısıyla suçlu bir yabancıyı sınır dışı edilmesi “düzenin korunması ve suç işlenmesinin önlenmesi gibi tamamen Sözleşme ile bağdaşan amaçlara karşılık gelmektedir. Ülkede kaçak olarak bulunan bir yabancıyı sınır dışı edilmesi, hatta durumunun düzenli hale getirilmesinin (yasallaştırılmasının) reddi, aynı zamanda Sözleşmenin 8’inci maddesi anlamında düzenin korunması meşru amacını izleyebilir. Çünkü kanuna uyulmasını sağlama kaygısı bir hukuk devletinde meşru bir amaç teşkil eder. Meşru bir amacın seçimi orantılılık denetiminin uygulanmasına engel değildir (Ducquir, 2004, s.938).

Boujlifa/Fransa başvurusunda, AİHM, ağırlıkları ve failin çarptırıldığı cezaların önemini dikkate alarak, işlenen suçların (silahlı soygun, şiddet içeren soygun) kişilerin ve malların güvenliği ile kamu düzenine özellikle ağır bir tehdit oluşturduğu tespit etmiştir. Bundan hareketle, başvuruda, kamu düzeni gerekliliklerinin başvurunun dayandığı kişisel nitelikteki mülahazalara baskın geldiği sonucuna ulaşmıştır.²⁵

Amrollahi/Danimarka kararı Irak savaşı sırasında ülkesinin ordusundan firar etmiş bir İran vatandaşıyla ilişkindir. 1990 yılından itibaren Danimarka’da ikamet eden başvuran burada evlenmiş ve ilki 1996’da dünyaya gelmiş iki çocuk babasıydı. Hanımının ilk eşinden kızı da evde birlikte yaşamaktaydı. 1996 da, eroin

²³ Chevanova, Başvuru No: 58822/00, 15 Haziran 2006, parag.74.

²⁴ Boulitif/İsviçre, Başvuru No: 54273/00, 2 Kasım 2001, parag.46; Jakupovic/Avusturya, Başvuru No:36757/97, parag.25.

²⁵ Boujlifa/Fransa, Başvuru No: 122/1996/741/940, 21 Ekim 1997, parag.42.

kaçakçılığı suçundan üç yıl hapis cezasına ve daimî ülkeye giriş yasağına çarptırılmıştır. İran'a sınır dışı edilmesi halinde, diğerleri yanında eşi ve çocuğuyla irtibatının kesileceğini ileri sürerek Sözleşmenin 8'inci maddesinin ihlalini oluşturacağından şikâyet etmiştir. AİHM Danimarka makamlarının müdahalesinin kamu düzeni ve güvenliği meşru amacını izlediğini kabul etmiştir.²⁶

Eski Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından bazı eski doğu bloku devletlerinin, ülkelerinde kalmaya devam eden Rus kökenlileri kamu düzeninin korunması ve ulusal güvenlik amaçlarına dayanarak sınır dışı etmeleri AİHM önünde birçok başvuruya konu olmuştur. AİHM bu başvurularda sınır dışı işlemlerinin düzenin korunması amacını izlediğini kabul etmiştir.²⁷ Ancak sonuçta, müdahalenin demokratik bir toplumda gerekli olduğuna ikna olmamıştır.²⁸

2.2. Orantılılık Denetimi

Sözleşmenin 8/2'inci maddesinin uygulanmasında AİHM'nin görevi, ihtilafli tedbirlerin mevcut yararlar, yani bir taraftan ilgilinin Sözleşme tarafından korunan hakları, diğer taraftan toplumun yararları arasında adil bir dengeye uyup uymadığını belirlemektir.²⁹

Yabancı hakkındaki uzaklaştırma işlemi “demokratik bir toplumda gerekli” ve “izlenen amaçla orantılı” olmalıdır. Bu ise, uzaklaştırma işleminin veya ikamet izni verilmemesinin, başvuranın özel ve aile hayatına saygı hakkı ile izlenen meşru amaçlar arasında adil bir denge oluşturup oluşturmadığının araştırılmasını gerektirir.

---

²⁶ Amrollahi/Danimarka, Başvuru No: 56811/00, 11 Ekim 2002, parag.31. Ancak, işlenen suçların ağırlığına rağmen başvuranın eşinin ve evliliğinden olan çocuklarının kendisiyle birlikte İran'a gitmeleri düşünülemeyeceğinden ve aile birliğinin fiilen Danimarka dışında devamı imkânsız görüldüğünden aile yaşamına saygı hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Amrollahi/Danimarka, Başvuru No: 56811/00, 11 Ekim 2002, parag.43-44.

²⁷ Örnek olarak, Chevanova, Başvuru No: 58822/00, 15 Haziran 2006, parag. 74.

²⁸ Slivenko /Letonya, Başvuru No: 48321/99, 9 Ekim 2003.

²⁹ Boultif/İsviçre, Başvuru No: 54273/00, 02 Ağustos 2001, parag.47.

AİHM orantılık denetimini yaparken, göç mevzuatını ihlal etmeleri nedeniyle sadece idari bir cezaya çarptırılarak sınır dışı edilmesi söz konusu olanlar ile işledikleri ağır suçlar nedeniyle sınır dışı edilenler veya edilmek istenilenler arasında bir ayrıma gitmektedir (Ergül, 2012, s.204).

AİHM, göç mevzuatını ihlal nedeniyle sınır dışı etme tedbiri bakımından orantılık denetimine yaklaşımı şöyle açıklamaktadır:

Devletin egemenliğinden kaynaklanan, ülkesine vatandaşı olmayanların giriş ve ikametini denetleme hakkı, zorunlu olarak bu alandaki hükümleri çiğneyenlere caydırıcı yaptırımlar uygulama imkânını içerir. Aksi takdirde, bu yetki, sadece hayali kalır. Bu yaptırımlar arasında ilgilinin uzaklaştırılması, söz konusu hakların spesifik karakterine göre, en mantıklı tedbir gözükmektedir. Gerçekten, birçok olayda, suçluya hapis veya para cezası vererek onu sınır dışı etmemek, hapis veya para cezasının kişiyi kanuna uyma mecburiyetinden kurtardığını söylemek anlamına gelecektir. Bununla beraber, böyle bir durumda bile, ilgilinin uzaklaştırılması, özellikle ilgili birey ülkede yeterince güçlü kişisel veya ailevi bağlara sahip olduğu takdirde 8/2'inci madde bakımından orantısız olabilecektir.³⁰

Ülkeden sınır dışı etme nedeniyle aile bağlarının zedeleneceği vakalarda, Mahkeme söz konusu önlemin demokratik bir toplumda gerekli ve izlenen amaçla orantılı olup olmadığını tartarken, daha önceki içtihadında zımnen yer alan kriterleri ilk olarak Boultif/İsviçre kararında sistemleştirmişti.³¹ Doktrinde de söz konusu kararın ismiyle, “*Boultif kriterleri*” olarak adlandırılan bu ölçütler şunlardır:

Başvuran tarafından işlenen suçun niteliği ve ağırlığı; Başvuranın ev sahibi ülkede ikamet süresi; Başvuranın suçu işlemesi ile ihtilafli sınır dışı tedbiri arasında geçen süre ve başvuranın bu süre içindeki tutumu; İlgili çeşitli kişilerin uyruklukları; Başvuranın ailevi (medeni) durumu: Örneğin evlilik süresi gibi bir

³⁰ Chevanova/Letonya, Başvuru No: 58822/00, 15 Haziran 2006, parag.76.

³¹ Boultif/İsviçre, Başvuru No: 54273/00, 02 Ağustos 2001, parag.48.

çiftin aile hayatının fiilî niteliğini ortaya koyan başkaca unsurlar; Çiftin/(eşlerin) aile yaşamının etkililiğini ortaya koyan diğer faktörler: Aile ilişkisi kurulduğu tarihte söz konusu suçun işlendiğini diğer eşin bilip bilmediği; Evlilikte çocukların olup olmadığı ve varsa yaşları gibi faktörler; Sınır dışı edilecek kişinin eşinin, eşiyile birlikte gideceği ülkede karşılaşacağı muhtemel risk ve güçlüklerin ağırlığı.³²

Mahkeme, Maslov/Avusturya kararında, çocuk ve gençler için bu ilkelere örtülü olarak yer alan iki ilke daha belirtmiştir: Çocukların yarar ve esenliği, özellikle başvuranın çocuklarının sınır dışı edileceği ülkede karşılaşabileceği zorlukların ağırlığı ile ev sahibi ve gönderileceği ülke ile sosyal, kültürel ve ailevi bağların sağlamlığı.³³

Bousarra/Fransa kararında bu ilkeler içinde şunları da vurgulamıştır: uzaklaştırma tedbirinin kesin niteliği ve başvuranın ev sahibi ve gönderileceği ülkeyle aile bağlarının sağlamlığı³⁴

Bu ölçütlerin amacı, sınır dışı etme vakalarında ulusal mahkemeler tarafından 8'inci mahkemenin uygulanmasını kolaylaştırmaktır. Bunların karşılıklı ağırlığı, kaçınılmaz olarak her davanın özel koşullarına göre değişmektedir. Ayrıca izlenen meşru amacın düzenin korunması ve suçların önlenmesi olduğu hallerde, anılan kriterler başvuranın ne ölçüde düzensizliğe yol açma veya suç faaliyetlerine karışma riski taşıdığına değerlendirilmesine yardımcı olmalıdır. ³⁵

Uygulamada, ihlal tespiti ekseriya Mahkemenin bireyin ve devletin zıt çıkarlarını dengeye koyma işlemine giriştiği orantılılık denetimine dayanmaktadır (Docquir, 2004, s.925). AİHM başvuranın sınır dışı edilmesi kararı çerçevesinde, başvuranın aile yaşamına saygı gösterilmesi hakkı ile düzensizliğin veya suçun önlenmesi yararları arasında adil bir denge sağlanıp sağlanmadığını ve kullanılan

---

³² Boulitif/İsviçre, Başvuru No: 54273/00, 02 Ağustos 2001, parag.48; Üner /Hollanda, Başvuru No: 46410/99, 18 Ekim 2006, parag.57.

³³ Maslov / Avusturya, Başvuru No: 1638/03, 23 Haziran 2008, parag.58.

³⁴ Bousarra/Fransa, Başvuru No: 25672/07, 23 Ekim 2010, parag.43.

³⁵ Maslov / Avusturya, Başvuru No: 1638/03, 23 Haziran 2008, parag.70.

araç ve izlenen amaç arasında orantısızlık olup olmadığını belirlemek durumundadır.³⁶

Boultif ölçütleri arasında, eskiden beri başvuran tarafından işlenen suçun niteliği ve ağırlığı, AİHM kararlarında en kesin faktör görülmektedir. Yeni içtihatlar da bu eğilimi teyit etmektedir. Suçun ağırlığı en başta incelenen öğedir.³⁷ Bu unsur, yabancının aile ve özel hayatının ihlal edilip edilmediğinin tespitinde sıklıkla belirleyici rol oynamaktadır. 1999 yılı öncesi Mahkeme içtihadının incelenmesinden, en sert yaklaşılacak suçun uyuşturucu ticareti olduğu görülmektedir. Ancak, burada Mahkeme kaçakçılık ile kullanma suçu arasında bir ayrım öngörmektedir. Mahkeme “uyuşturucu salgınının yayılmasına katkı sağlayanlar hakkında ulusal makamlar sert şekilde davranabilirlerse de³⁸, uyuşturucu kullanmaktan mahkûm olanlara karşı aynı yaklaşım geçerli olamaz” demiştir.³⁹

Özellikle Keles/Almanya kararında, başvuran üç aydan sekiz aya kadar varan hapis cezalarına yol açan, ancak hiçbir uyuşturucu ile ilgili olmayan en azından sekiz eylemden suçlu bulunmuştu. Mahkeme oturum süresine, ayrıca çocuklarının menşe ülkeye uyum sağlamada karşılaşacakları sorunlara dayanarak 8’inci maddenin ihlal edildiğini saptamıştır.⁴⁰

AİHM’nin, ailenin diğer üyelerinin sınır dışı edilen yabancıyı gittiği ülkede takip etme imkânını dikkate almakta başlıca amacının, eş ve çocukları dolaylı olarak vatandaşları oldukları devlet ülkesini terk etmeye zorlanmaması olduğu anlaşılmaktadır (Ducroquetz, 2007, s.246).

³⁶ Moustaquim/Belçika, Başvuru No: 12313/86, 18 Şubat 1991, parag 46.

³⁷ Ezzouhdi/Fransa, Başvuru No: 47160/99, 13 Şubat 2001, parag.34; Radovanovic/Avusturya, Başvuru No: 42703/98, 22 Nisan 2004, parag. 33; Keles/Almanya, Başvuru No: 32231/02, 27 Ekim 2005, parag 59; Shevanova/Letonya, Başvuru No: 58822/00, 15 Haziran 2006, parag.78.

³⁸ Bu yöndeki kararlar olarak bkz. Dalia /Fransa, Başvuru No: 26102/95, 19 Şubat 1998, parag.54;

Baghli / Fransa, Başvuru No: 34374/97, 30 Kasım 1999, parag. 48.

³⁹ Ezzouhdi/Fransa, Başvuru No: 47160/99, 13 Şubat 2001, parag. 34; Maslov / Avusturya, Başvuru

No: 1638/03, 23 Haziran 2008, parag.80.

⁴⁰ Keles/Almanya, Başvuru No: 32231/02 27 Ekim 2005, parag.66.

Suçun şiddet içerip içermediği de dikkate alınan bir faktördür.⁴¹İki kez hırsızlık yaptığı ve silah bulundurduğu için Avusturya'da ailesinin yanında yaşarken oturma izni kaldırılan bir başvuranın koşullarını değerlendiren Mahkeme, aşağıdaki değerlendirmeleri yapmıştır:

Oturma yasağı kararı, aile ve özel yaşama saygı hakkına, kamu düzenini sağlama, suçu önleme gerekçesiyle yapılan hukuka uygun bir müdahaledir. Oturma yasağı konulduğunda başvuran dört yıldan beri Avusturya'da bulunuyordu. Oturma yasağı, başvuranın yaşamını ciddi biçimde altüst etmiştir. Bosna'da yakınları bulunmadığından, annesi ve erkek kardeşiyle birlikte olmak amacıyla Avusturya'ya gelmişti. 16 yaşındaki bir genci, yakın zamana kadar bir dizi savaşların yaşandığı bir ülkeye tek başına göndermek üzere sınır dışı etmek için, ortada çok önemli nedenlerin bulunması gerekir. Yalnızca hırsızlıktan verilen ve ertelenen iki hapis cezası, suçun şiddet içermemesi nedeniyle, tehlikeli olarak kabul edilemez. Bu nedenle Avusturyalı yetkililer takdir yetkisini aşmışlar ve orantısız bir karar vermişlerdir. Bundan dolayı, Sözleşmenin 8'inci maddesi ihlal edilmiştir.⁴²

Mahkeme, benzer bir dava olan Üner / Hollanda davasında ise ihlal olmadığı kararına varmıştır. Türk vatandaşı olan başvuran, 12 yaşındayken ailesi ile birlikte Hollanda'ya yerleşmiştir. Kamusal alanda huzuru bozan fiillerinden dolayı birkaç kez cezalandırılmıştır. Hollanda vatandaşı bir bayanla birlikte yaşamaya başlamış ve bu birliktelikten bir çocukları olmuştur. Daha sonra birlikte yaşamaya son vermiş olmalarına rağmen, görüşmeyi sürdürmüşler ve çocuk ile baba arasında yakın bağlantı devam etmiştir. Başvuran son olarak bir kişiyi öldürmek ve diğerini yaralamaktan dolayı ceza almıştır. Cezaevinde iken ikinci çocuğu olmuş, eşi ve çocukları cezaevinde kendisini her hafta ziyaret etmişlerdir. Cezaevinden çıktıktan sonra sınır dışı edilmiştir. Mahkeme sınır dışı kararının Hollanda kanunlarına uygun

---

⁴¹ Maslov / Avusturya, Başvuru No: 1638/03, 23 Haziran 2008, parag.81.

⁴² Jakupoviç / Avusturya, Başvuru No: 36757/97, 06 Şubat 2003, parag.29-33.

olan ve meşru amaçlar izleyen bir müdahale olduğunu kabul etmiştir. Mahkeme kararını verirken özellikle başvuranın işlenmiş olduğu suçun ağırlığı ve daha önce de suç işlenmiş olduğu gerçeği üzerinde durmuş ve bu nedenle başvuranın kamu düzeni için tehlikeli olduğunu düşünmek konusunda meşru bir temelin olduğunu kabul etmiştir. AİHM ayrıca, hiç Türkçe bilmeseler de anne ve iki çocuğun küçük olduğu için, Türkiye'ye gitmeleri durumunda uyum sağlayabileceklerini düşünmektedir. Ayrıca bu durumda, Hollanda vatandaşı olduklarından, Hollanda'da kalan yakınlarını ziyaret etmek için bu ülkeye gelebileceklerdir. Bu noktaların yanı sıra, ülkeye giriş yasağı kararının on yıl için verilmiş olduğunu göz önüne alarak aile yaşamına saygı hakkının ihlal edilmediği sonucuna varmıştır.⁴³

SONUÇ

AİHS'nin 8'inci maddesinin 2'nci fıkrasındaki istisnalar, “yabancıların aile ve özel hayatına saygı” hakkına mutlak bir nitelik tanımamaktadır. Ancak, bundan devletin bir yabancıyı aile ve özel yaşamını dikkate almadan sınır dışı edebileceği sonucu çıkmaz.

AİHS'nin 8'inci maddesinin uygulama alanı, aile hayatı ve özel hayat olmak üzere, yabancıların hayatının iki ayrı boyutunu ilgilendirmektedir. Özellikle bekâr yerleşik yabancılar açısından veya anne baba ile yetişkin çocuklar bakımından aile hayatı ileri sürülemezse de, özel hayatın ihlali söz konusu olabilir. Mahkeme son zamanlardaki bazı istisnai kararlar dışında, kararlarında genelde “aile ve özel hayat” ifadesini kullanmaktadır. Bu nedenle, 8'inci maddenin dolaylı koruması açısından yabancıların sırf özel hayatlarına saygının korunma düzeyi henüz yetersiz görünmektedir.

AİHM, bu tür vakalarda “aile hayatı” kavramını dar yorumlayarak “çekirdek aile”ye indirgemıştır. Buna göre, yabancıların aile hayatı, çiftler arasında ve anne-baba ile küçük çocuklar arasındaki ilişkilerden oluşmaktadır. Yetişkin çocuklar ise, aileye bağımlı/muhtaç olduklarını gösteremedikleri takdirde bu

---

⁴³Üner/Hollanda, Başvuru No: 46410/99, 18 Ekim 2006, parag.61-67.

kavramın dışında kalacaktır. Mahkemenin bu şekilde, vatandaşların aile hayatı kavramını geniş, yabancıların aile hayatı kavramını dar yorumlamasını onaylamak mümkün değildir. Bu yaklaşım, vatandaş ve yabancı ayrımı yapmadan herkesin temel haklarını korumayı amaçlayan AİHS'nin ruhuna uygun düşmemektedir.

Sınır dışı etme önündeki temel engelin, yabancıların gönderileceği ülkede başvuranla eşinin ve/veya çocuklarının o ülkede birlikte yaşamaları bakımından zorluklar bulunması söz konusu olan vakalarda, Mahkeme uzaklaştırma önleminin demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığını tartarken, Boultif kriterleri olarak bilinen ölçütleri dikkate almaktadır. Söz konusu kriterlerin, ulusal düzeyde gerek idari makamlar gerekse idari yargı tarafından titizlikle gözetilmesi gerekmektedir.

AİHS'nin 8'inci maddesine ilişkin başvurularda Mahkemenin, maddenin 2'nci fıkrasındaki sınırlama nedenlerine bağlı olarak, bireysel çıkar ile toplumsal yarar arasında yaptığı orantılık denetimi nedeniyle, özel ve aile hayatına müdahalenin varlığı kabul edilen birçok başvuru ihlal bulunmadığı kararı ile sonuçlanmaktadır. İnsan hakları perspektifinden bakıldığında, yabancıların özel ve aile yaşamına saygı hakkı esas ilke, bu hakkın sınırlandırılmasındaki sebepler ise, ancak çok istisnai hallerde başvurulabilecek araçlar olarak kabul edilmelidir.

Kaynakça

Atak, Songül, (2007), “*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesinin Kararlarında Yabancıların Aile Yaşamı Hakkı*”, Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XI, S. 1–2, 2007.

Benthair, Fatène, (2003), “*Le droit européen du regroupement familial*”, Université de Lille II, mémoire, (<http://edocorale74.univ-lille2.fr>, erişim tarihi: 10.02.2015).

Dinç, Güney, (2006), *Sorularla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, Sorularla Hukuk Dizisi 4, Ankara: TBB.

Docquir, Pierre- François, (2004), “*Droit à la vie privée et familial des ressortissants étrangers: vers la mise au point d’une protection floue du droit de séjour?*” RTDH, 60/2004), s.921-949.

Ducroquetz, Anne-Lise, (2007), “*l’expulsion des étrangers en droit international et européen*”, Université Lille 2 – droit et santé, Faculté des sciences juridiques, politiques et sociales, Thèse de doctorat, Lille (hal. archives-ouvertes. fr/docs/00/19/63/12/PDF/alducroquetz07.pdf (Erişim tarihi: 28.12.2009).

Dutertre, Gilles, (2007), *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler*, Avrupa Konseyi, Ankara.

Ergül, Ergin, (2012), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku’nda Sınır Dışı etme, Geri Gönderme ve Geri Verme*, Yargı Yayınevi, Ankara. HUDOC database, <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc>

Kilkelly, Ursula, (2005), *Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Gösterilmesi Hakkı*, İnsan Hakları El Kitapları, No.1, Ankara: TBBB Yayınları.

İçduygu, Ahmet, Sert, Deniz ve Karaçay, Ayşem Biriz, (2009), Türkiye'ye Yönelen Göç ve Sığınma Hareketleri ve Politikaları Üzerine Brifing, No:1/2009, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Programı (MiReKoc), www.mirekoc.comMole, Nuale, (2008), *Le droit d'asile et la Convention européenne des droits de l'homme*, Strazbourg: Conseil de l'Europe.

Ovay, Clareand White Robin, (2006), *theEuropeanConvention on Human Rights*, Fourth Edition, Oxford: Oxford UniversityPress.

Poletti, Cécile, (2003), Regroupement familial des ressortissants des etats tiers face au droit communautaire, La directive 2003/86/CE du 22 septembre2003", D.E.A. de Droits de l'homme et libertés publiques, Université Paris X-Nanterre. (http://www.coordeurop.org/sito/0com/pdf10_Poletti_mem.pdf, erişim tarihi:01.03.2010.

Raux, Cédrix , (2007), "Lesmesures d'éloignement duterritoire devant la grande chambre de la Cour européenne des droits de l'homme", RTDH, (2007/71).

Saroléa, Sylvie (2000), "*Quelles vies privée et familiale pour l'étranger? Pour une protection non discriminatoire de ces vies par l'article 8 de la Convention européenne des droits de l'homme*", Revue Québécoise De Droit International, Volume 13,1,[http://www.sqdi.org/volumes/pdf/13.1 -_sarol_351a\).pdf](http://www.sqdi.org/volumes/pdf/13.1_-_sarol_351a).pdf), erişim: 10.02.2015

Sudre, Frédéric, (2008), *Droit européen et international des droits de l'homme*, Paris: puf.

Yıldırım, Gülşen, (2003), "*Özel Hayat, Aile Hayatı, Haberleşme ve Mesken: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin Genişlemiş Yorumu ile Sağlanan Koruma*", Sempozyum İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı, Türkiye Ankara: Barolar Birliği.

Savaş Nedeniyle Göç Eden Kimselerin Yaşadıkları Sıkıntıları Gidermede Din ve Din Eğitiminin Rolü

Teceli KARASU¹

Hakim TAŞKAN²

ÖZET

Ahşeni takvim ve Esfele- i safilin arasında varlık amacına uygun yaşama ile kendisine yer bulabilecek olan insan için Dünya ve Ahiret gerçekliğinin iyi kavranması önemlidir. Her insanın, toplumun ve çağın imtihan vesileleri ayrıdır. Günümüzde de imtihan aracı olarak değerlendirilebilecek ve farklı sebeplere dayanan göç, birey ve toplum için çok farklı sonuçlar doğurmuştur. Bunlardan biri göç eden bireyin ve dolayısıyla toplumun yaşadığı psikolojik travmadır. Niçin biz? Neden bizim toplum? Suçumuz neydi de böyle oldu? Gibi sorular zorunlu göç olgusuyla karşılaşan kimlerin varoluşsal olarak en çok karşılaştığı problemlerdir. İnsan hayatına en önemli katkıya sağlayan, tüm bu sorulara yanıt veren ve kültürün tüm unsurlarını etkileyen dindir. Dolayısıyla bu kimselerin yaşadıkları başta psikolojik sıkıntılar olmak üzere diğer sıkıntıların giderilmesinde dinden destek almak önemlidir. Bu çalışma göçten olumsuz etkilenen bireyin sorunlarının giderilmesinde dinden ve din eğitiminden nasıl destek alınabileceğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu amaçla Ayet, Hadis ve Geleneğin ortaya koyduğu ilkeler ile günümüz din psikolojisinin verileri mecz edilerek Suriye ve Iraktan ülkemize göç edenler örnekleminde öneriler geliştirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Savaş, Göç, Din Eğitimi

---

¹ Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, DİKAB Bölümü, Araştırma Görevlisi.

² Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Araştırma Görevlisi.

1. GİRİŞ

Toplumsal hareketliliğin özel bir formu olan göç, beraberinde değişim ve dönüşümü getirmektedir. Göç, sosyo- kültürel yaşantıların yanı sıra dinî yaşayış, kültür, tutum ve davranışlar üzerinde derin yankılar uyandırmaktadır. Göç olgusunun etkisi çeşitli, karmaşık köklü ve daha çok olumsuz olmakta; böylece toplum yapısı, yaşayışı ve kültürü çok önemli değişim ve dönüşümlere uğramaktadır (Günay, 2003, s. 1). Bu değişimden toplumun özü olan birey de etkilenmekte, göçü nasıl algıladığına bağlı olarak sorunlar ile baş etmeye çalışmaktadır. Bu noktada bireyin inandığı din, göç olgusunun birey tarafından nasıl algılandığının temel bileşeni olarak görev icra etmektedir.

Göç farklı boyutları olan bir olgudur. Bu olgu nisbi olarak olumlu etkilere sahip olmakla beraber daha çok farklı sıkıntıları beraberinde getirmektedir. Göçten sadece bu olguyu bizatihi tecrübe eden bireyler değil, aynı zamanda sonraki jenerasyonların bireyleri de etkilenmektedir. Göç olayından etkilenen bireyde olayın şiddeti ve etkisine bağlı olarak çaresizlik, aşırı üzüntü, depresyon, karşıt duygular yaşama, suçluluk, kızgınlık, utanma, sıkılma gibi bazı duygular yaşanır. Bu sıkıntıları gidermede, hem bireyin yaşadığı toplumu oluşturan kültürel öğelerin bir belirleyicisi olması, hem de bireyin varoluşsal sorularına anlamlı yanıtlar sunması hasebiyle din önemli bir unsurdur. Bireyin yaşadığı olaylar karşısında dinin bireye sunduğu çözüm yolları ile sıkıntı veren olaylar daha makul bir şekilde değerlendirilebilir.

Bireyin yaşadığı göç olgusunun sağlıklı olarak değerlendirebilmesinde bireyin çevresinde bulunan kişilerin yardım ve destekleri ile bireyin olayı anlama ve anlamlandırma çabasına makul ve mantıklı yaklaşımları önemli ölçüde katkı sağlar. Bu nedenle istenmedik ve beklenmedik bir olayla karşılaşan bireyin, olay sonucu yaşadığı olumsuz ve karmaşık duygularla baş edebilmesi ve olayı daha makul bir şekilde anlamlandırabilmesi din ile mümkündür. Aynı şekilde bireyin yaşadığı durumu kabul etme sürecinin daha sağlıklı olması için moral ve manevî

desteğin gerekliliği son derece önem kazanmaktadır (Kula, 2006; 3). Bu desteğin temel belirleyicisi ise dindir.

Göç, kişinin hayatının rutin akışı içerisinde gerçekleşen herhangi bir olay olmadığından tecrübe, destek ve sadece normal ilişkiler ile düzelebilecek bir durum değildir. İstenmedik ve çoğu zaman beklenmedik özelliğe sahip olduğundan bireyin hayatını alt üst etmektedir. Belirsizlik ve güvensizliğin temel bileşenleri olduğu bu durum bireyi varoluşsal sorgulamalara götürmektedir. Bu noktada “çaresizlik karşısında teselli olmanın ötesinde anlam kazandırma ve hayatı dönüştürme imkânı sunan” (Köse-Ayten, 2012, s.109) dinden destek almanın önemi daha da belirginleşmektedir. Zira anlam kazandırıcı bir sistem olarak din, anlaşılması zor konu ve olaylara bir anlam verir ya da onları insanın kabul edebileceği bir şekle sokar. Dinin bu işlevi özellikle insan hayatını derinden etkileyen olaylarda kendini güçlü bir şekilde hissettirir (Hökeleki, 2012, s.61). Zira bu sorulara en tatmin edici cevaplar dinden gelmektedir

Göç eden kimseye yönelik yardım ve destek faaliyetleri içerisinde psiko-sosyal nitelikte birtakım yardım ve desteklerle birlikte din ve din eğitimi yoluyla verilecek destek son derece önemlidir. Bu eğitim, göç olgusunun kabullenilmesinde ve yaşanabilecek sorunları aşmada etkili olabilecektir. Zira göç eden kimse makro düzeyde “neden böyle bir durum”la karşılaştığını anlamak ister ve “neden bu bizim başımıza geldi” şeklinde bazı soruları kendine sorup cevaplarını arama çabası içinde olur. Ancak din dikkate alınmadan hareket edildiğinde bazen bu sorulara cevap bulmak güçtür. Dahası göç eden birey; göç etmesine yani problemleri bir duruma düşmesine neden olan kimselerle aynı dinden veya aynı ulustan ise bunu anlamlandırmada daha da zorlanabilir. Böyle bir durumda yapılması gereken şey kendisine dini desteğin sağlanmasıdır.

Din kişiye ruhsal yardım eli uzatır ve başka hiçbir yerde bulamayacağı bir güvenlik duygusu verir. Kendini güvende hisseden kişi pek çok psikolojik rahatsızlıktan korunduğu gibi göçten kaynaklanan problemler ile de baş edebilir. Ancak bu, her zaman ve durum için söz konusu olmayabilir. Özellikle sağlıklı bir

dini bilgi, tutum ve davranış birliğine sahip olmayan kimseler dinin bu tedavi edici özeliğinden istifade edememektedirler. Bu kimseler özellikle aynı inancı taşıdığını ifade edenlerin sebep olduğu göçleri anlama ve dinden destek alarak bu problem ile baş etmede zorlanmaktadır.

“Göç” ün birçok nedeni vardır. Savaş bunlardan biridir ve başlı başına ele alınmayı gerektirir. Zira savaşın neden olduğu göçlerde; yabancılık yaşama, dil problemi ile karşılaşma, farklı kültür ya da kültürlerle karşılaşma gibi problemlerin yanı sıra savaş nedeniyle vatanının işgal edilmesi, göçe maruz kalan bireyin ailesinden veya çevresinden birilerinin öldürülmesi, yakınından biri ya da birilerinin tecavüze uğraması gibi problem durumları söz konusudur. Aslında savaştan ve onun neden olduğu göçten kaynaklanan bu problemlerin her biri ayrı başlık altından incelenebilecek genişliktedir.

Savaş nedeniyle yapılan göçlerden biri de Türkiye sınırları içerisinde “terör olaylarının” müsebbibi olduğu göçtür. 21. yüzyılın son çeyreğine girerken Kürtlerin sosyal, siyasi ve kültürel haklarını elde etmeyi amaçladığını iddia eden Partiya Karkerên Kurdistan (PKK) ile Türkiye devletini yöneten siyasi erkin mücadele ve savaşlarının sonucu olarak, özellikle 1990’larda birçok kişi zorunlu göçe tabi tutuldu. Bu grupların birine taraf olan-olmayan mezra, köy, belde, ilçe hatta şehirlerde yaşayan binlerce kişi daha güvenli buldukları yerlere göç etmek zorunda kaldı (TMMOB İnsan Hakları Komisyonu Zorunlu Göç Raporu, 2003, s.568, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2006; Ceylan, 2012). Göçe maruz kalan bu kimseler çok farklı sıkıntılar ile karşılaştılar ve hala karşılaşmaktadırlar. Bu kimselerin, yaşadıkları göç olgusundan kaynaklı sıkıntıları nasıl değerlendirdikleri ve bu sıkıntılar ile başa çıkarken dinden nasıl yararlandığının ortaya konması önemlidir.

Son yıllarda Türkiye’yi derinden etkileyen göç türlerinden biri de ülke dışından Türkiye’ye yapılan göçlerdir. 2010 yılından itibaren kimilerinin Büyük Ortadoğu Projesi, kimilerinin de Arap Baharı (Arab Spring) (Ergil, 2012, s. 53) olarak ifade ettiği bir dizi olaylar neticesinde Arap ülkelerinde yönetim değişikliği

talepleri ortaya çıktı. Bu ülkelerin bir kısmında savaş olmadan ülke yönetimleri değişti. Kimilerinde ise bu değişim arkasından büyük problemler bıraktı ve bırakmaya devam ediyor. Bu problemleri çok ciddi boyutlarda yaşayan en önemli iki ülke, ülkemizin güneyinde ve güneydoğusunda yer alan Suriye ve Irak devletleridir. Buralarda yönetimin değişmesini isteyenler ile rejim taraftarları arasındaki mücadele savaşa neden oldu. Bu savaşta şimdiye kadar Suriye’de yaklaşık 300 bin insanın öldüğü, 300 bin insanın yaralandığı, 265 bin kişinin ceza evinde olduğu, 100 bin kişinin kaybolduğu, 4 milyonu ülke dışına olmak üzere toplam 8 milyon insanın göç ettiği ifade edilmektedir (Sabah Gazetesi; 12,03,2015) . Irak, Yemen, Filistin ve daha birçok ülkede benzer durumlar söz konudur. Bu göçlerin büyük bir kısmı daha güvenli olduğu düşünülen yakın ülke Türkiye’ye olmuştur. 2 Mayıs 2014 tarihi itibarıyla Türkiye’de ki geçici barınma merkezlerine giriş yapan Suriyeli sayısı 482.809’dır (AFAD, 2014, s. 15). Gün geçtikçe bu sayının arttığını söylemek mümkündür.

Ülkemizde göç kaynaklı problem yaşayan bireylerin hali hazırdaki durumlarına bakıldığında, göçmenlerin merkeze alınarak yaşanan problemler ile nasıl baş ettiklerinin araştırılması önemli bir hale gelmiştir. Hem Türkiye’nin kendi iç yönetiminden dolayı göç etmek zorunda kalanların hem de farklı ülkelerden Türkiye’ye göç eden kimselerin yaşadıkları göç kaynaklı sıkıntılar ile baş etmede dinden nasıl yararlandığının saptanması ve buna yönelik eğitimlerinde hangi hususlara daha çok dikkat edilmesi gerektiğinin ortaya konması gerekir. Bu çalışma “ani”, “hazırlıksız”, “gönülsüz”, “umutsuz” can ve mal emniyetini sağlamak için zorunlu bir “kaçış” şeklinde cereyan eden göç olgusundan kaynaklanan problemlerin birey tarafından nasıl algılandığını ve bu algılamada dinin rolünü ortaya koymayı hedeflemektedir. Yanı sıra beliren sıkıntılarla baş etmede bu kimselere yönelik dini destek kapsamında din eğitiminin nasıl verilebileceği görüşmede elde edilen verilere dayalı olarak tartışılacaktır.

2. YÖNTEM

2. 1. Araştırma Modeli ve Katılımcı Grubu

Bu çalışma nitel araştırma yöntemi tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım-Şimşek, 2008, s.39).

Nitel desende tasarlanan araştırmalarda çok sık kullanılan tekniklerden biri görüşme tekniğidir. Görüşme tekniği araştırmalarda kişiler ile sözlü iletişim kurmak suretiyle bilgi toplama tekniği olarak ifade edilir (Cebeci, 2010, s. 104). Bireylerin deneyimlerine, tutumlarına, görüşlerine, şikâyetlerine, duygularına ve inançlarına ilişkin bilgi elde etmede etkili bir yöntem olduğundan (Çavuş, 2013, s. 187) yapılan bu araştırmada görüşme tekniği kullanılmıştır.

Bu çalışmanın evrenini Türkiye’de 1990’lı yıllarda yaşanan “terör olayları” nedeniyle göç etmek zorunda kalanlar ile Suriye, Irak ve Yemen’den ülkemize gelen mülteciler oluşturmaktadır. Ancak; gerek Türkiye’nin içerisinde göç etmek zorunda kalanların gerekse Türkiye’ye dışarıdan göç eden mültecilerin tümünün yaşadıkları sıkıntılar ile baş etmede dinin rolü ile ilgili bakış açılarını, deneyimlerini, tutumlarını ve verilebilecek din eğitimi ile ilgili önerilerini öğrenebilmek mümkün değildir. Bunun için evrenden örneklem alma yoluna gidilmiştir. Örneklemi ise evreni temsil ettiği düşünülen ve evrenden rasgele seçilen Türkiye’den 10, dışarıdan gelen mültecilerden 10 kişi olmak üzere toplam 20 kişi oluşturmaktadır. “Araştırma grubu” (örneklem) oluşturulurken evreni temsil gücüne sahip olmasına, evren hakkında genellemeyi mümkün kılacak ve bilgiyi, evrenin bütünü tek tek araştırmaya gerek kalmadan sağlayabilecek yapıda olmasına dikkat edilmeye çalışılmıştır.

2. 2. Veri Toplama Aracı ve Veri Analizi

Bu çalışmada veriler, göç eden bireyin yaşadığı sıkıntılar ile baş etmede dinin rolünü belirlemek için araştırmacılar tarafından geliştirilen toplamda on sorudan oluşan ‘Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu’ aracılığıyla toplanmıştır. Konu alanı ile ilgili literatür taraması yapılmış , katılımlı ve katılımsız gözlem sonrası sorular hazırlanmıştır. Görüşmeler, katılımcı grubun izni dahilinde ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Görüşmede çok farklı konular da dile getirilmiştir. Ancak araştırmanın amacına uygun olarak görüşme notları tasnif edildikten sonra araştırmacı tarafından gerekli görülen veriler üzrinden konu işlenmeye çalışılmıştır.

Yapılan araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmak için görüşmede sorulan sorular ön test yapıldıktan ve alanında uzman kişilere danışıldıktan sonra belirlenmiştir. Uzmanlara soru maddeleri verilerek, kendilerinden bu soruların açık ve anlaşılır olup olmadığını, ele alınan konuyu kapsayıp kapsamadığını ve gerekli olan bilgileri sağlama noktasında işlevsel olup olmadığını, kontrol etmeleri istenmiştir. Pilot uygulama sonuçlarına göre görüşme formuna son şekli verilmiştir.

Görüşmelerde; görüşme formundaki sorulara göre katılımcıların görüşleri tespit edilerek bulgular kısmında aktarılmıştır. Benzerlik arz eden katılımcı görüşlerinin tekrar oluşturulmaması için yalnızca katılımcılardan birinin görüşüne yer verilmiştir. Ayrıca sadece ortak düşünceler değil, farklı düşünceler de veriler ışığında açıklanmaya çalışılmıştır. Bulgular kısmında katılımcılara ait görüşler sunulurken daha çok direk alıntılar ile aktarılma yoluna gidilmiştir.

3. BULGULAR VE YORUM

Göç beraberinde başa çıkılması zor birçok problem getirmektedir. Özellikle savaş nedeniyle yapılan göçlerde dünyada yaşanabilecek en acı olaylar vuku bulmaktadır. Söz konusu problemlere maruz kalan birey sağlıklı bir şekilde hayatına devam edebilmek için bu problemler ile başa çıkabilmelidir. Başa çıkma yollarından biri, belki de en önemlisi dini başa çıkmadır. Savaş nedeniyle göç

eden bireylerin yaşadıkları sıkıntıların üstesinden gelmede dinin ve din eğitiminin rolünü belirlemeyi hedef edinen bu çalışmanın derinlemesine görüşme tekniği çerçevesinde elde ettiği bulgular şu başlıklar altında toplanabilir:

3. 1. İmtihan Anlayışı:

Zorluk ve kriz zamanlarında insanların Allah'a yöneldikleri bilinen bir durumdur. Bu durum, ister pragmatik veya dış güdümlü dindarlığın basit bir ifadesi olsun, isterse basit bir insani eğilim olsun, evrenselliği tartışılmayan bir husustur (Hood, 1996, s. 386). Allah'a yönelen birey yaşadığı olayın zahiri ve batını sebeplerini bir bütün olarak tahayyül etmeye başlar. Böylece yaşadığı problemi daha sağlıklı değerlendirme imkânına kavuşur. İnanan birey için dünyanın kendisi, dolayısıyla dünyada yaşadığı her şey imtihan vesilesidir. Zira Kur'an da bu konuya vurgu yapmaktadır.³

Bu konuda yapılan araştırmalarda değişik sıkıntı, zorluk ve kriz dönemlerinde insanların Allah'a yöneldikleri ve bazı dini davranışları yaptıkları görülmüştür. İnsanın Allah'a olan inanç ve bağlılığını simgeleyen bütün davranışları ihtiva eden ibadetlere yönelik bazı faaliyetleri insanların stresle başa çıkma davranışı olarak da gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir (Hökelekli, 2012, s.233).

Çalışma kapsamında kendileri ile görüştüklerimiz, yaşadıkları göç olgusunu bu çerçevede değerlendirmişlerdir. Bunlardan biri “*Ülkemizde yaşanan problem iki farklı boyutta değerlendirilebilir. İnsani açıdan bakıldığında insanların iktidar mücadelesi, dini açıdan bakıldığında ise Allah'ın insanı imtihanı olarak görülebilir.*” diyerek göç olgusuna yaklaşımını ifade etmiştir.

Göç olgusunu imtihan olarak değerlendirenlerin yanı sıra olumsuz dini başa çıkma yöntemi olarak değerlendirilebilecek yaklaşım sergileyenler de

---

³ Bakara Suresi, 49, 155, 249; Ali İmran Suresi, 186; Araf Suresi, 141, 163, 168; Enfal Suresi, 17; Yunus Suresi, 30; İbrahim Suresi, 6; Nahl Suresi, 92; Enbiya Suresi, 35; Ankebut Suresi, 2, 3; Ahzab Suresi, 11; Saffat Suresi, 106; Sad Suresi, 24, 34; Duhan Suresi, 33; Muhammed Suresi, 31; Hucurat Suresi, 3; Mümtehine Suresi, 10.

olmuştur. “Biz yaşadığımız bu problemi imtihan olarak değerlendiriyoruz. Ve hatta toplum olarak yaptığımız hataların neticesinde Allah’ın bir cezası olarak da değerlendirmek mümkündür”. Başka bir katılımcı ise “Her şeyde Allah’ın bir imtihanı vardır. Ama yaşadığımız problemi Allah’ın dininden uzaklaşmanın neticesi olarak görmek daha doğrudur.” diyerek bu konudaki düşüncesini ifade etmiştir.

Yaşanılan bir olayın Allah’ın cezalandırması olarak değerlendirilmesi, başa çıkmanın bilişsel boyutunda yer alan olaya anlam verme çabası olarak değerlendirilebilir (Pargament, 1990, s. 202; Hood, 1996, s. 378). Problem odaklı başa çıkmada önce yaşanılan olaya anlam verme, bilişsel açıdan olayı tanıma ve tanımlama söz konusudur. Böylece birey karşılaştığı olay ya da sorunu anlamlandırarak bu anlam çerçevesinde olaya ya da soruna yaklaşmaktadır. Fakat bazen, yaşanılan olaya anlam vermede bireyler karşılaştıkları olaylara kendilerinden bir şeyler katarlar ve adeta olayları kendilerince yorumlarlar (Pargament, 1990, s.198). Ancak göç olgusunu ve beraberindeki sıkıntıları anlama ve anlamlandırmada Allah’ın cezalandırması yerine Allah’ın uyarısı şeklinde bir anlam oluşturma daha sağlıklı bir şekilde problem odaklı başa çıkmanın gerçekleşmesine de katkıda bulunabilir. Zira yaşanan problemleri Allah’ın bir cezalandırması olarak ifade etmek, göç’ün sebep olduğu problemler ile baş etmeyi ve yeni duruma uyum sağlamayı zorlaştırabilecektir. Çünkü böylesi bir tutumla bireyler genelde kendisi dışındakilerin suçlarının cezası olarak bu olayın gerçekleştiğini düşünebilecek veya bireylerde aşırı suçluluk ve günahkârlık duygusu oluşabilecektir (Kula, 2002, s. 255).

3. 2. Sabır Anlayışı:

Zor koşullar altında cesaret ve metanetini yitirmeme duygusu olan sabır, Allah’a sığınıp güvenerek bela ve felaketlere direnç gösterme olarak

tanımlanabilir (Serinsu, 2009, s. 314). Kur'an-ı Kerim'in de önem verdiği konulardan biridir.⁴

Araştırma kapsamında görüşülen katılımcılar sabrın kendileri için önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bunlardan biri “*Biz sabrediyoruz. Bu şekilde nefsimizi terbiye ediyoruz ve sıkıntılara dayanmaya çalışıyoruz. Hem Kur'an'ın sabır anlayışı hem de Hz. Peygamberin çektiği zorluklara karşı gösterdiği sabır bizlere de ışık tutmaktadır. Hiç istemediği halde Hz. Peygamberin Hicret etmek zorunda kalması yaşadığımız olaylarla paralellik arz etmektedir. Dolayısıyla biz de onu örnek alarak sabretmeye çalışıyoruz.*” demektedir.

Başka bir katılımcı ise “*zaten sabır dışında başka yapacağımız bir şey yoktur.*” Diyerek sabrın zorunlu bir sonuç olduğunu beyan etmiştir. Kur'an'ın sabır ile ilgili ayetlerini okuyarak bunları kendilerine rehber edindiğini söyleyen katılımcılar da olmuştur.

3. 3. Dua Anlayışı:

Dua, her türlü problemin çözümünde kullanılan aktif ve anlamlı bilişsel bir başa çıkma stratejisidir. Dua, bireyin Allah ile ilişki kurma ve ondan yardım dileme halidir. İnsan dua ederek Allah'ın huzurunda olduğunu, onunla iletişim kurmaya hazırlandığını bilinci içerisinde bulunur. Dua eden bireye göre Allah, her şeye gücü yeten, her şeyi yapabilecek dolayısıyla insanın ihtiyacını da karşılayabilecek bir varlıktır. Dahası dua sabretmeyi olumlu etkilemektedir (Holahan ve Mous, 1987; Hökelekli, 2012; Peker, 2000).

Katılımcıların büyük çoğunluğu duanın kendilerine güç verdiğini ve sabırlarını arttırdığını ifade etmişlerdir. Bunlardan biri “*Biz şu an memleketimize gitmek istesek de gidemiyoruz. Yapabildiğimiz şey dua etmek ve Allah'tan yardım istemektir.*” başka biri ise “*Biz iyi insanların, hakkı savunanların egemen olmasını itiyoruz ve bunun için dua ediyoruz.*” demektedir. Diğer bir katılımcı ise

---

⁴ Müzemmil 73 /10; Asr 103 /1; Beld 90/ 17; Kasas 28/54; Hud 11/11; Lokman 31/17; Nahl16/126; Bakara 2/45,153,155; Ali İmaran 3/200.

“*dua ederken rahatlıyoruz.*” demiştir. Nitekim yapılan araştırmalar da sıkıntılı, bunalımlı ve gergin bir durumda duanın etkisinin, “yatışma ve rahatlama” şeklinde kendini gösterdiğini ortaya koymuştur (Hökelekli, 2012, s.228- 229).

3. 4. Şükür Anlayışı:

Her nimetin Allah’tan geldiğini bilip dil ile de hamd etmek olan şükür (Serinsu, 2009, s. 344), zorluklar karşısında dayanma gücünü artıran bir olgudur. Zor durumda olan inanan birey kendinden daha kötü durumda olan kimselerin durumunu düşününce Rabb’ in kendisine verdiği için şükreder. Bu kapsamda görüşülen katılımcıların büyük bir kısmı hallerine şükrettiklerini söylemişlerdir. Katılımcılardan biri “*insan kendinden daha iyi durumda olanlara baktığında nasıl onun gibi olmayı arzu ediyorsa ve kendisinden daha kötü durumda olanlara baktığında da şükür ediyorsa biz de aynı şekilde kendimizden daha kötü durumda olanlara baktığımızda şükrediyoruz*” diyerek şükre yaklaşımını ifade etmiştir.

Bireyin şükür duygusunu besleyen etmenlerin içerisinde zikredilebilecek önemli adımlardan biri de aynı ya da benzer sorunları yaşayan insanların hayatlarından sorunu açacak örnekleri gözlemleyerek “model alma” yöntemine başvurmaktır. Göçten etkilenen bireyin yaşadıkları zorluk ve sıkıntılarla baş etmede kendileri gibi aynı sorunları yaşamış çevrelerindeki insanların davranışlarını gözleme veya hayatlarında farklı nedenlerden dolayı yaşadıkları engeller ve zorluklarla baş eden önemli şahsiyetlerin davranış modellerine başvurmaları mümkündür (Kula, 2011, s. 165). Katılımcılar peygamberlerin kendileri için önemli model olduklarını zira onların da büyük bir kısmının benzer problemler yaşadıklarını söylemişlerdir. Özellikle Hz. Muhammed’in ve ashabının hicrete maruz kalmalarını zikir etmişlerdir. Bunlardan biri “*Hz. Muhammed’in ve diğer peygamberlerin hayatlarına bakınca başımıza gelenlere dayanma gücümüz artmaktadır. Peygamberlerin bile bizim belaya uğradıklarını görmek bizi rahatlatmaktadır*”. demiştir.

3. 5. İslam Kardeşliği Bilinci

İman sayesinde tesis edilen kardeşlik, bireyin huzur ve mutluluğunu sağlayarak ruh sağlığını korumada ve toplumsal bütünleşmeye de yardımcı olarak sosyal ilişkilerdeki çatışmaları önlemede önemli rol almaktadır (Kula, 1998, s.51)

Katılımcılar Türkiye'nin kendilerine sahip çıktığını ve Türkiye'ye olan iyi duygularının bu göç sayesinde perçinlendiğini ifade etmişlerdir. Bunlardan biri “ *Türkiye’de halkın bizi sıcak karşılaması derdimizin büyük bir kısmını ortadan kaldırdı. Zaten Türkiye ile Suriye arasında uzun yıllara dayanan ortak bir geçmiş vardır. Birbirimiz ile ilişkimiz, alakamız yeni değildir. Dolayısıyla biz Türk ve Kürt milletine aynen kardeş gibi bakmaktayız. Duygularımız onlara karşı temizdir. Bize kucak açtılar.* Başka bir katılımcı ise “*Türkiye’nin insanları yabancılara özellikle Araplara karşı çok iyidirler. Biz burada olmaktan çok memnunuz. Diyaloga geçtiğimiz kimseler bizlerle kardeş olduklarını, istediğimiz zaman kendilerine müracaat edebileceklerini söylüyorlar.*” demiştir.

Hucurat Suresi 10. Ayette, toplumsal hayatta önce müminler arasındaki ilişkileri düzenlemede ve onların imana bağlı olarak ilişkilerini zedeleyecek ve ruh sağlıklarını bozacak kin, öfke, haset gibi olumsuz duygu ve davranışlardan korunmalarını sağlamada önemli bir rolü olan kardeşlik ilkesi, "müminler kardeşdir" ifadesi ile ortaya konmuştur. Aynı zamanda bu ilke, müminlerin toplumdaki rollerini "kardeş olma" şeklinde belirleyerek rol belirsizliğinden kaynaklanabilecek bir takım çatışmaları da önleyecek ruh sağlıklarına olumlu katkısı bulunmaktadır (Kula, 1998, s. 56) . Kardeşliğin önemi ile ilgili katılımcıların dile getirdikleri düşüncelerin bir kısmı aşağıdaki gibidir.

Savaş son bulursa buraya göç etmiş olan nice insan vardır ki Türkiye'nin gönüllü elçisi olacaktır. Niceleri vardır ki Türkiye'yi kendi memleketlerine tercih edeceklerdir. Çünkü burada yaşadıkları rahatlık Türkiye'yi kendi memleketlerine tercih sebebidir. Türkler kucaklayıcı insanlar Türkiye ise kucaklayıcı bir memlekettir.

Acılar ile baş etmede sıcak bir kucak bulmak önemlidir. Biz bu sıcak kucacı Türkiye 'de bulduk. Sıcak bir kucak oldu mu insan derdinin büyük bir kısmını unutmaktadır. Bizim için de öyle oldu.

3. 6. Manevi Ödül Anlayışı

İnsan yaşadığı sıkıntı ve zorluklar sebebiyle zaman zaman üzüntü ve çaresizlik duyguları yaşayabilir ve yaşanan zorlukların altında kendini ezilmiş ve tükenmiş hissedebilir. İşte böylesi durumlarda yaşanan sıkıntıları aşma gücünü hissettirecek bir destek ya da çıkış yolu ile birlikte yaşananlara dayanma nedeniyle mükâfat alınacağı düşüncesi de son derece önemlidir. Çünkü zorluklara direnmenin, göğüs germenin sonunda mükâfatın alınacağını bilme ve buna inanma insana dayanma gücü verebilir ve yaşananlar karşısında öfke, kızgınlık ve isyan duygularını önleyici bir etki sağlayabilir (Kula, 2011, s. 188).

Katılımcılar sabrederlerse karşılığında mükafat elde edebileceklerini belirtmişlerdir. Bunlardan biri ahirette elde edebilecekleri manevi ödüle ilişkin “*Hiçbir kimse ailesinden, memleketinden, akrabalarından ayrılmak istemez, biz de istemedik. Ancak Allah'ın bir imtihanı olan bu durum karşısında inşallah sabredersek mükâfat elde ederiz diye düşünüyoruz*” şeklinde düşüncesini ifade ederken başka bir ise “*Allah bizi görüyor. Ve bize söz verdi sabır ederseniz sizi mükâfatlandıracağım. Ve Allah sözünden dönmez biz buna inanıyoruz, bu da bize kuvvet veriyor*” demiştir.

Tanrı'nın yaşanan olay sebebiyle kendilerini cezalandırdığı düşüncesi çerçevesinde aşırı suçluluk ve günahkârlık duygusunun yaşandığı, göç edenlerin bazıları arasında yoğun ölüm düşüncesine bağlı ölüm korkusunun olduğu ve bu durumlar sebebiyle Tanrı'ya sitem etme şeklinde bazı dini krizlerin yaşandığı söylenebilir.

Bununla ilgili olarak katılımcılardan biri “*yaşadığımız belaları hak edecek kadar kötü müydük*” demiştir.

3. 7. Eğitim ve Din Eğitimi:

Araştırma kapsamında görüşülen katılımcılar eğitimin kendileri için önemli olduğunu beyan etmişlerdir. Özellikle iletişim aracı olarak dil öğrenmeye öncelik verilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir.

Göç eden kimseler birçok problem ile karşılaşmaktadırlar. Bunların en önemlisi ki bunları biz de yaşıyoruz gurbet ve dil bilmemdir. Zira derdimizi, meramımızı dil ile anlatırız, dil yoksa arzu ve isteklerimizi de tam olarak anlatamayız.

Dil, farklı bir ülkeye göç etmiş olanların en büyük problemidir. Bunun çözülmesi önemlidir. Suriye'den bizim gibi göç etmiş olanlara hem kendi dilimizle yani Arapça ile hem de Türkiye'nin diliyle eğitim verilirse çok iyi olur. Bunun için özel okullar açılırsa iyi olur. Önemli diğer bir nokta ise bu okulların ücretsiz olmasıdır. Zira göç etmiş olan mültecilerin durumu ortadadır.

Din Eğitimi konusunda ise göç etmiş olanların yaşadıkları problemleri sağlıklı değerlendirmeleri için ihtiyaç duydukları dini bilgilerin öğretilmesinin önemli olduğu dile getirilmiştir. Katılımcılar ayrıca, herkes için dini bilincin önemli olduğu özellikle de kendilerini karşılayan kimselere de bu minvalde dini eğitimin verilmesinin kardeşlik bilincini pekiştirebileceğini ileri sürmüşlerdir.

Din eğitimi ise herkese fark gözetilmeksizin verilmelidir. Hem göç edenlere hem de onlara yardımcı olan kişilere verilmelidir. Bu şekilde İslam şuuru verilirse İslam tarihinde Muhacir Ensar kardeşliği gibi bir birliktelik kurulabilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Savaşın sebep olduğu göç nedeniyle bireyin yaşadığı problemler ile baş etmede dinin rolünü belirlemeyi ve buna göre din eğitiminin nasıl verilebileceğini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1-İnanan birey için din her türlü zorlukla baş etmede sığınılacak yegâne kapıdır. Zira din hayatı anlamlandırmada ve problemleri sağlıklı değerlendirmede bireye yardımcı olan en temel öğedir.

2-Dindar insan, bu dünyayı imtihan yeri olarak değerlendirmektedir. Karşılaştığı problemi imtihan olarak değerlendiren birey, dinin tavsiye ettiği sabır ve şükür düşüncesi ile rahatlamaktadır.

3-Öteki dünyada manevi ödül varlığı ve dünyada verilen her şeyin Allah'ın lütfü olduğu vurgusu bireyin anlam dünyasına cevap vermekte ve böylece problemler ile baş etmede bireyi daha güçlü kılmaktadır.

4-Göçmenler kimi olumsuzluklar ile beraber genelde Türkiye'de kardeşliği gördüklerini ifade etmişlerdir. Bu durumun onların yaşadıkları maddi ve manevi sıkıntıları hafiflettiği söylenebilir.

Yukarıdaki sonuçlara dayanarak aşağıdaki şekilde bazı öneriler geliştirilebilir:

1-Problemeleri sağlıklı değerlendirmeye imkân veren Din, özüne uygun biçimde insanlara tebliğ edilmeye çalışılmalıdır.

2-Türkiye'ye göç eden mültecilerin eğitim ve din eğitimi ile ilgili yaşadıkları sıkıntılardan biri olan okul sorunu çözülmeli bunlara kendi dilleri ve Türkçe ile sağlıklı bir eğitim verilmesi için imkânlar sağlanmalıdır.

3-Mültecilere verilecek din eğitiminin problem merkezli olmasına yani, onların yaşadıkları problemleri sağlıklı değerlendirmelerine imkân veren müfredat ve yöntem ile gerçekleştirilmeye çalışılmalıdır. Böylece göç etmek zorunda kalan birey, problem odaklı başa çıkma davranışı elde edilebilir.

4- Türkiye kendi okul müfredatında barışa ve kardeşliğe özel önem vermeli, bu konuda öğrenciyi bilinçli kılmayı hedeflemelidir. Özellikle Ensar ve Muhacir kardeşliğinin yaşanması gereken bir olgu olduğu şuuruyla hareket edilmelidir.

5. Kaynakça

Cebeci; Suat; *Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri*; Alfa Yayınları, İstanbul 2010.

Ceylan, Yılmaz (2012), Zorunlu Göç ve Suç İlişkisi (Muş İli Örneği), Akademik Bakış Dergisi, <http://www.akademikbakis.org>. Erişim Tarihi: 3 Mart 2015.

Ergil, Doğu; “Arap Baharı, STK ve Demokrasi”, Raporlarımız Uluslar Arası Hak İhlalleri İzleme Merkezi (UHİM), İstanbul 2012 Rapor No:07.

Günay, Ünver; “Din ve Değişme: Batı Avrupa’daki Türk İşçileri Örneği”, *Bilimname : Düşünce Platformu*, 2003/3, cilt: I, sayı: 3, s. 35-64.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2006), “Türkiye’de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, Ankara.

Holahan, Charles J. ve Mous, Rudolf H., “Personal and Contextual Determinants of Coping Strategies”, *Journal of Personality and Social Psychology*, , 52, 5, (1987), s. 949.

Hökekleli Hayati; *Din Psikolojisine Giriş*, Dem Yayınları , İstanbul 2012.

Hood, Ralph W. ve Ark., *The Psychology of Religion An Empirical Approach*, (New York, 1996) s. 378.

Köse, Ali ve Ayten, Ali; *Din Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

Kula, Naci; “Hucurat Suresi 10. Ayet Çerçevesinde Kardeşlik İlkesi ve Ruh Sağlığı Açısından Önemi”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler -*, 1998, cilt: I, sayı: 2, s. 49-56.

Kula, Naci; “Deprem ve Dini Başa Çıkma”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/1, cilt: I, sayı: 1, s. 234-255.

Kula, Naci; İstenmedik ve Beklenmedik Olaylarla Karşılaşan Bireylere Yönelik Moral ve Manevî Desteğin Önemi (Deprem ve Bedensel Engellilik

Örneği), *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2006, cilt: VI, sayı: 2, s. 73-94.

Kula, Naci; “Engelli Birey ve Ailelerinin Yaşantılarında Hz. Muhammed’in Örnekliliği” (Çorum Örneği), *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* _ [www.dinbilimleri.com], 2011, cilt: XI, sayı: 1, s. 163-194.

Ömer ve Güler, İlhami; Konularına göre Kur’an (Sistemik Kur’an Fihristi), (17 Baskı) Fecr Yayınları, Ankara 2014.

Özsoy, Hood, Ralph W. ve Ark., *The Psychology of Religion An Emprical Approach*, (New York, 1996) s. 378.

Peker, Hüseyin; *Din Psikolojisi*, Samsun, 2000, s. 120-121.

Pargament, Kenneth; “God Help Me: Toward A Theoretical Framework of Coping for The Psychology of Religion”, *Research in The Social Scientific Study of Religion*, 2, (1990) 195-224.

Serinsu, Ahmet Nedim (Ed.); *Dini Terimler Sözlüğü*; Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları; Ankara 2009.

Şahin, Çavuş; “Verilerin Analizi”, (Ed. Remzi Y. Kıncal) *Bilimsel Arştırma yöntemleri*, Nobel Yayınları, Ankara 2013.

TMMOB İnsan Hakları Komisyonu Zorunlu Göç Raporu (2003); http://www.tmmob.org.tr/icerik/295c76acbf4caae_ek.doc, 3 Mart 2015.

T. C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Suriyeli Misafirlerimiz Kardeş Topraklarında, Ankara 2014.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan; *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, Ankara 2008.

[Suriye'de 5. Yılına Giren İç Savaşın Bilançosu Açıklandı.](http://www.sabah.com.tr/.../2015/.../suriyede-5-yilina-giren-ic-savas-in-bilancosu)
www.sabah.com.tr/.../2015/.../suriyede-5-yilina-giren-ic-savas-in-bilancosu,
12.3.2015; Erişim tarihi 18,03,2015

6. BÖLÜM

Medya ve Literatürde Göç

Büyük Ayrılık'ta Göç

Necmettin ÖZMEN¹

ÖZET

Göç, insanoğlunun dünya var olduğundan beri karşı karşıya olduğu bir olgudur. Tarih boyunca yapılan bu göçlerin çok çeşitli sebepleri vardır. Bu sebepler özü itibariyle ikiye ayrılır. Göçlerin bir kısmı insanların isteği ile gönüllü olarak yapılır, bir kısmı ise mücbir bir sebepten dolayıdır. Mecburi göçlerin savaş, kıtlık, istila gibi çeşitli sebepleri vardır ve ardında çok büyük acılar bırakır. Bu acılar; toplumun bir ferdi olan, bazen bu acıları bizzat yaşayan bazen de derinden hisseden sanatkarlar tarafından işlenir. Tarih kitaplarında yer bulan göç acıları yerine; daha canlı bir âlem sunan, insanı, duyguları-ilişkileri ile işleyen edebî eserlerde anlatılan göçler, daha büyük ilgi görür ve insanların zihninde yer eder. Bu açıdan yaşanan bir göçü anlatan edebî eserleri incelemek önem arz eder. Büyük Ayrılık romanı da mecburi göçleri konu eden bir romandır. Konu edilen göçler 1914'te Batı Anadolu'dan Yunan Adalarına, 1919'da Yunan Adalarından Batı Anadolu'ya ve 1922'de Batı Anadolu'dan Yunanistan ve Yunan Adalarına yapılır.

Anahtar Kelimeler: Göç, edebiyatta göç, Rum göçü, Batı Anadolu'dan göç

---

¹ Yrd. Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, necmettin.ozmen@izu.edu.tr

GİRİŞ

Literatürde göçler, olayın gerçekleştiği *yere, mesafeye, sürekliliğine, zorunlu* veya *iradî* olup olmamasına göre tasnif edilir. (Öztaş, Zengin, 2006, s. 66) Zorunlu göçlerin savaş, siyasi olaylar, kıtlık, istila; iradi göçlerin ise iş bulma, eğitim alma, sanat ve kültür faaliyetlerinden yararlanma gibi çeşitli sebepleri vardır. Büyük Ayrılık'taki göç zorunlu bir göçtür. Göçler, siyasal sınırlara bağlı olarak *iç göçler* ve *dış göçler* olarak tasnif edilir. Dış göç, bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan göçü; iç göç ise bir ülkenin siyasal sınırları içerisindeki hareketliliği ifade eder. Çalışmamıza konu olan Büyük Ayrılık'taki göç, *zorunlu bir dış göç*tür. Göç ve göç politikaları konulu bir sempozyumda bir romanın konu edilmesini olabilir. Oysa edebiyatla hayat iç içedir. Hayatta ne varsa toplumun bir ferdi olan sanatçı tarafından eserine, genelde, o yansır. Bu bakımdan, roman, hikâye şiir gibi edebî mahsullerde bazen bir milletin inancını, düşünce biçimini, hayat tarzını, geleneğini vs. görmek mümkündür. Edebî eserler, insanlara gayr-i resmi bir tarih bilgisi de sunar. Özellikle bir millete ait mensur eserleri okumak ve onlar üzerinde inceleme yapmak önem arz eder.

Büyük Ayrılık

Kemal Anadol'un *Büyük Ayrılık* adlı romanı arka kapağında: “Ege’de Osmanlının ilk tehcirinin öyküsünü buruk bir biçimde okuyoruz” cümlesi ile çıkar. Roman *Mutlakiyet*, *Meşrutiyet* ve *Büyük Ayrılık* başlıklı üç bölümden oluşur. *Mutlakiyet* başlıklı birinci bölümde 1904 yılından II. Meşrutiyet’in ilanına kadar olan dönemde Batı Anadolu’da yaşananlar anlatılır. 96 sayfalık bu bölümde, romanın üçüncü bölümünde romanın kahramanları olarak okurun karşısına çıkacak olan, Türk/Rum tüccarlar-işçiler, aileleri, evleri, sorunları, çocukları, hayat telakkileri, ilişkileri, Türk/Rum köylüleri arasındaki benzer ve farklı yönler anlatılır. Geçmiş, nüfus yapısı, sosyal hayatı, sel felaketleri ile romanın ana mekânlarından Foça şehri; Aydın vilayeti anlatılır. Bölgenin en önemli eşkıyası Çakırcalı Mehmet Efe’nin Osmanlı Devleti’ne karşı giriştiği

mücadeleler, İzmir, Mora gibi Rum nüfusun yoğun olduğu adalardan Anadolu'ya yapılan göçler ve bunun sebebi üzerinde kısaca durulur. Batı Anadolu'da Türklerin niçin eşkıyalığa başladığı, kır serdarı olarak ilan edilen eşkıyalar, Aydın valilerinin eşkıyalarla mücadeleleri-İstanbul'la çekişmeleri-hesapları, devlet yetkililerinin usulsüzlükleri anlatılır. Duyun-ı Umumiye idaresinin Batı Anadolu'da yürüttüğü faaliyetler, bu faaliyetlerin Rum ve Türkler arasında ortaya çıkardığı fikir ayrılığı, tuzlalardaki faaliyetler, Batı Anadolu'daki kargaşa sebebi ile Batı Anadolu'ya düveli muazzamanın müdahale etme ihtimalinden dolayı yöneticilerin yaşadığı endişeler konu edilir.

Romanın 97-332 sayfaları arasında *Meşrutiyet* adlı II. bölümünde Meşrutiyet'in ilanına gelen süreçte yaşananlarla, II Meşrutiyet sonrası anlatılır. Batı Anadolu'da mültezimlerin halka uyguladığı baskılar, alınan vergiler, maaşları ödenmeyen askerler, İttihat ve Terakki Partisinin örgütlenmesi, Resneli Riyazi ve arkadaşlarının Makedonya'daki faaliyetleri, II. Meşrutiyetin ilanı, II. Meşrutiyet'ten sonra İzmir-İstanbul'daki kutlamalar, hükümet değişiklikleri, Bulgaristan'ın bağımsızlığı, Girit isyanı, ilk meclisin açılışı, 31 Mart Vakası, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişi, Çakırcalı Mehmet Efe'nin faaliyetleri, Türk/Rum evleri, Türk/Rum gençlerinin arkadaşlıkları, iş ilişkileri, gençlerin birbirini nasıl koruduğu, bölgede geçim kaynaklarından biri olan tuzlalarda Duyun-ı Umumiye tarafından sadece Rumların çalışmasına izin verilmesi, Tuzla'da çalışan Rum genci Mihail'in hayatı, Trablusgarp Savaşı, İttihat ve Terakki Partisi çevresindeki tartışmalar, iktidar çatışmaları, Büyük Kabine etrafındaki tartışmalar, Rum gençlerinin askere alınma sebepleri-bunun sonuçları, Balkan Savaşları, savaşların yaşattığı acılar, bu sırada Avrupa devletlerinin uyguladığı politikalar, İttihatçılarla İtilafçılar arasındaki güç savaşları, Babıali Baskını, İttihatçıların iktidarı tamamen ele geçirişleri anlatılır. Ardından üç kişiden oluşan bir Fransız arkeoloji grubunun arkeolojik kazı yapmak amacıyla Foça'ya gelişi ile Türk modernleşmesine kısa temaslara sona erer.

Romanın 333-556. sayfaları arasındaki *Büyük Ayrılık* adlı üçüncü bölümünde 1915'te Yunanistan'ın Türkiye ile savaşa girme planları, Çanakkale

Muharebeleri, 1915'te Pertev Paşa'nın İzmir ve civarını ziyareti, Yakup Cemil'in Enver Paşa ile ilişkileri ve Yakup Cemil'in idamı, Talat Paşa'nın Yakup Cemil'le ilgili düşünceleri ve Türkiye'den kaçıışı, İttihat Terakki hükümetleri, İzmir Valisi Rahmi Bey'in Birinci Dünya Savaşı sırasında sulh arayışları, Yunanistan'ın Anadolu'ya asker çıkarma çalışmaları, İzmir'in işgalinin detayları, I. Dünya Savaşında kanal harekatı, 1921-22 yıllarında Yunanistan'daki siyasi durum, Ayvalık'ın tarihi konu edilir. Roman bütün bunlardan da anlaşılacağı gibi esas itibariyle bir T.C. inkılap tarihi kitabını andırır. Ancak, bizim tebliğimizin konusu bütün bu olay kalabalığının arasına sıkışmış insan hikâyeleridir.

Büyük Ayrılık'taki göçler, kısa kısa Türk göçlerine de temas edilmesine rağmen esas itibariyle Rum göçleridir ve bu büyük göçler üç defa yaşanmıştır. Bu sebeple biz göçleri kronolojik olarak ve sıra numarası vererek inceleyeceğiz.

I. GÖÇLER

A) I. Göç: İlk Rum Göçü: Romanın kurgusuna göre tarihi tam verilmeyen bir dönemde, Çeşme'nin karşısındaki adalarda Rum nüfus çok artar. Bu sebeple oradaki maharetli, faal ve kabiliyetli Rumlar, iş imkânlarını araştırmak için; nüfus yoğunluğu fazla olmayan, verimli arazilere sahip Çeşme ve civarına gelir. Çeşmeye gelen Rumlar, Çeşme'deki arazi sahiplerine müracaat ederek topraklarının bir kısmına bağ tesisi için izin alırlar. Kiraladıkları arazilere daha sonra evlerini yapan Rum nüfus, Çeşme'de birden artar. Nihai merhalede, bölgede Rum köyleri oluşur, Çeşme'nin manzarası değişir. Çeşme bir bağcılık merkezi, tütün ve anason havzası olur. Adalardan gelen Rumlar, toprak sahipleri ile anlaşmaları sona erince toprakları sahiplerine iade etmez. Böylece Rumlarla Türkler arasında uzun süren ihtilaflar ortaya çıkar. (s.343) Bu ihtilaf 1914 yılında yapılacak birinci Rum göçüne önemli bir sebep teşkil eder.

B) II. Göç: İkinci Rum Göçü: Büyük Filiki Eteryay Cemiyetinin çalışmaları sebebiyle 1914 yılı baharında İzmir'i de içine alan Aydın vilayetinin tamamında Yunan Megali İdeası yayılır, Rumların tamamının benimsediği bir fikir hâline gelir. Rumlar, herhangi bir sebeple adalara giderek Türkiye'de dâhili

isyan veya savaş çıktığında ifa edecekleri vazifeyle alakalı talim, terbiye ve tebliğ alırlar. Edremit'ten İzmir'e kadar olan coğrafyada yaşayan Rumlar Midilli; İzmir, Urla ve Çeşme'dekiler Sakız; Aydın demiryolu güzergâhındakiler ise Sisam'da bulunan Yunan kolordularına kendilerini bağlı hisseder. (s.337) Ayrıca, İzmir-Kasaba ve İzmir-Aydın demiryolu çalışanları müdüründen hareket memuruna, mühendisinden makinistine kadar tamamen Rum kadroların elindedir. İstasyondaki bakkallar, o yörenin Rum casusu durumundadır. Bakkallar, aynı zamanda İzmir ve Aydın merkezli ticarethanelerin şubesi gibidir. Bakkal sahipleri mahalli ziraatçılara borç para verir, fiyatlarla istedikleri gibi oynar. Türklerden ucuz ev temin edip bunları daha uygun fiyata satarlar. (s.338) Rumların faaliyetlerine karşı Osmanlı Devleti bazı tedbirler alır. Kuşçubaşı Eşref, İstanbul'dan Milas'a tebdil-i kıyafet dolaşır, bir rapor hazırlar. Raporu Aydın Valisi Rahmi Bey'e sunar. (s.337) Raporda Edremit Körfezinden Milas'a kadar Rum nüfusun teksif olduğu ifade edilir. Rumlar arasında Yunanistan'dan kaçak gelip sahte nüfus tezkereleriyle bölgede ikamet eden papazlar, muallimler ve casuslar da bulunur. (s.337) Osmanlı Devleti, Rumların hareketlerini takip etmek için İzmir merkezli 4. Kolordu'yu kullanır. İzmir ve civarındaki Rum nüfus Devlet tarafından adalara ve Yunanistan'a tehcir edilmek istenir. Bu tehcir, 4. Kolordu Komutanı Pertev Paşa ve Erkan-ı Harp Reisi Cafer Tayyar Bey marifeti ile yapılacaktır. (s.339) Osmanlı Devleti, büyük tehlike olarak gördüğü adalarda talim gören Rum gençlerini askere alarak Ankara ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde teşekkül eden amele taburlarına sevk etmek ister. (s.339) Devlet, yaşlı tutan Rumların askerlik şubelerine sevk emrini yayımlar. Rum gençler, Yozgat'a ya da Erzurum'a gönderilmekten korkar. (s.350) 1914 yazında Ayvalık ve civarında çıkan iki şayia sebebiyle Rumlar bir gün içinde Midilli'ye kaçmaya-akmaya başlar. Bu şayialardan birincisi, Osmanlı hükümetinin bir muhaceret kanunu çıkaracağı, ikincisi ise Türk çetelerin Rumlara saldıracığıdır. (s.350) Pelengi Derya Muhribi, Ayvalık'a gelir. Muhribin komutanı Ayvalık'ta kaymakam ile görüşür. Rum ahali bunu, tehcir emrinin kaymakama tebliği şeklinde yorumlar ve göç başlar. (s.349)

C) III. Göç: Türk Göçü: 1912 ve 1913 Balkan Harbi'nde Osmanlı Devleti ağır bir yenilgi alır. Türkler Rumeli'den Anadolu'ya kaçmaya-göçmeye başlar. Göçenler, önce İstanbul'a ardından Anadolu'ya gelir. Rumların, Batı Anadolu'dan kaçmasından sonra Osmanlı hükümeti Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk, Epir, Yunan Adaları ve Girit'ten gelen Müslüman göçmenleri Batı Anadolu'ya da yerleştirir. Aydın vilayetine getirilen ve Rum evlerine dağıtılan Türk sayısı 30.000 civarındadır. (s.344) Sakız adasından da Çeşme'ye göçler olur. Yine aynı şekilde gelenlere, Rumların terk ettiği evler verilir. Bazıları evleri beğenmez, bazıları ise kullanışlı zannettikleri evlere veya akrabalarının yerleştiği evlere yakın olanlara yerleşir. Gelenler, ilk olarak kıyafetlerini değiştirir. Çünkü geldikleri yerlerden sadece kıyafetlerini alarak kaçabilmişlerdir. (s.347) Bu sebeple terk edilen evlerde ne buldularsa onları giyerler. Bazı muhacirler evde buldukları papaz kıyafetlerini giyerek sokakta dolaşır. Ahali, bu kişileri şehri henüz terk etmeyen Rumlar zanner. Dantelalı kadın külotlarını ayaklarına geçiren erkekler bile vardır. (s.348)

Osmanlı Devleti, muhacirlerle ilgili düzgün bir göç politikası yürütemez. İnsanları rastgele bir yerlere yerleştirir. Ayrıca gelenlere yol gösterilmemesi de büyük bir problemdir. (s.348) Yerleştirilenlerin çoğu köylü olduğu, sert iklimden geldikleri için Çeşme'nin iklimine ve ziraat karakterine intibak edemez, büyük kısmı bağcılık, bağ bakımı ve kurutulmasından habersiz olduğu için verimli bir ziraat yapamazlar. Anasonu ilk defa gören Türk muhacirler anasonu hayvanlara yedirmeye çalışır. Fukara muhacirlere sahip çıkılmamasına rağmen onlar yine de mutludur. Bu, geldikleri yerlerin ne kadar kötü durumda olduğunu gösterir. (s.347)

II. GÖÇE DAİR DÜŞÜNCELER:

A) Romanda birinci Rum göçüne dair değerlendirme bulunmaz. Bu sebeple biz sadece 1914 bahar aylarında başlayan Rum göçüne dair Osmanlı ve Rum tarafının değerlendirmelerini vermek istiyoruz.

a) Osmanlı Tarafı: Roman kahramanlarından Aydın valisi Rahmi, İzmir ve havalisindeki Rumların göçe zorlanmasının Yunanistan ve İngiltere'yi memnun etmeyeceğini hatta bunun bir savaşa sebep olacağını söyler. Urla gibi göz önündeki kasabalarda bile bunu yapmanın çok daha riskli olacağını söyler. (s.339) Kuşçubaşı Eşref ise müsamahakâr fikirlerin hiç faydasının görülmediğini söyler. O, Rumları göçe zorlamaktan yanadır. Osmanlı Devleti ayrıca Paraskavi adlı bir Rum'un Rumları hicrete teşvik ettiğini iddia eder. (s.358)

Osmanlı Devleti 1914 Haziran ayında Rumların Batı Anadolu'dan göçmesine sebep olanların bir kısmını cezalandırır. Foça, Biga, Ayvalık kaymakamları; Gömeç ve Barbaros nahiye müdürleri azledilir. Yüzbaşı Nazif ve Talat Efendilere görevlerinden el çektilir, mahkemeye verilir. Türk köylülerinden 100'ü divan-ı harbe sevk edilir. (s.358) Dahiliye Nazırı Talat Bey Rumların hicret ettiği bölgeleri ziyaret eder, halkın şikayetlerini dinler. O, soruşturmanın genişletilmesini ve münferit yağma olaylarına karışan Müslümanların derhal divan-ı harbe verilmesini ister. Fakat Talat Bey bu azillerin hepsini, dış ülkelere sempatik görünmek için yapar. (s.358)

Tahir, Duyun-ı Umumiye İdaresi tarafından Türklerin çalışmasına izin verilmeyen Tuzla'da kendisini işe alan Barba Kosta'nın da göçecek olmasına çok üzülür. Tahir, Barba Kosta'ya Rumların tehcir edileceğine dair söylentilerin birer şayia olduğunu söyler. Barba Kosta "Selahiyetli devlet memurlarının bir teki de 'Bunlar dedikodudur, yalandır' demiyor der" (s.350)

b) Rum Tarafı: 1914'te, Foça'dan Midilli'ye göçen-kaçan Stelyos Haralambos tersanesini, evini Türk Kahyası Mehmet'e emanet eder. Mehmet'e, gözünün arkada kalmayacağını ifade eder. (s.352) Aralarında patron-işçi ilişkisi değil bir dost ilişkisi vardır.

Kaptan Paraskos Petridis kaçarken nesi var nesi yoksa hepsini Foça'nın ileri gelenlerinden Raşid Bey'e emanet eder. Petridis ayrıca, beş kimsesiz Rum kadınla yedi yetim çocuğu da dostu Raşid Bey'e emanet eder. Göç hengâmesinde ancak Raşid Bey'in onlara yardım edeceğini bilir. (s.354) Raşid Bey, Rumları

Foça'daki otelinde, kurda kuşa yem olmasınlar diye, on gün saklar. Daha sonra, Stelyos Haralambos'un kahyası Mehmet ile onları Midilli'ye gönderir. (s.360)

Romanın başkahramanlarından Mihail, Tuzla'da çalışır, cumartesi pazar günlerini Kozbeyli'de Çapkınoğlu'nun meyhanesinde geçirir. Rum gençlerinin askere alınacağını öğrenince İtalyan Kaptan Garibaldi'nin teknesinde saklanır. Mihail, Türklerle Rumlar arasında aslında bir husumetin olmadığını, felakete yöneticilerin sebep olduğunu düşünür. (s.354) Mihail, Müslüman ahalinin onca kargaşa içerisinde sükûnetini koruyor olmasını bir şans olarak değerlendirir. Buna rağmen bazı kuytu yerlerden kötü haberler, yağma, ırza geçme haberleri de gelir. (s.355) Rumların kesin olarak tehcir edileceğini öğrenen Mihail, askere alınmaktan korktuğu için uzun süredir saklandığı Kaptan Garibaldi'nin teknesinden çıkar ve sevgilisi Maria'yı da alarak Midilli'ye gitmek düşüncesiyle köyüne gelir. Maria, Çapkınoğlu'nun meyhanesinde çalışan bir Rum kızıdır. Mihail köye geldiğinde Gencerlik Ovası'ndan Ahmet Ağa'nın Maria'yı kaçırdığını öğrenir. Gidip Ahmet Ağa'nın elinden Maria'yı almak ister; fakat fazla zamanı yoktur. Bu sebeple bir gün Maria'yı alacağına dair kendi kendine söz vererek Maria'yı alamadan ve her şeyini Türkiye'de bırakarak Midilli'ye gider. (s.356)

B) II. GÖÇ SIRASINDA YAŞANANLAR: 1914'te Tuzla'da çalışan Rumlar nesi var nesi yoksa toparlar en yakın iskeleye yetişmeye çalışır. Tuzla'dan Foça'ya tuz taşıyan tekneler artık, Rumları Midilli'ye götürür. (s.351) Gerenköylüler, eşyalarını at, eşek ve katırlara yükleyerek Gediz ağzındaki kıyılara inmeye çalışır. Bağarası-Foça arası Rum kabilelerle doludur. Arabaların üzerinde oturan ihtiyar kadınlar, hiçbir şeyin farkında olmayan ve avazı çıktığı kadar bağırarak çocuklar, manzaraya dehşet verir. Kağnıların yanında yayalar, atlılar yürütür. Onlara, üzölmeleri ve ağlamaları için bile zaman verilmemiştir. Onlar, Foça rıhtımında bir vasıta bularak Midilli'ye gitme telaşındadır. Hepsinin yüzünde doğup büyüdüğüleri, torunlarını büyüttükleri topraklardan ayrılmanın hüznü vardır. (s.351-2) Adeta bir mahşer hali vardır. Atlar, arabalar, insanlar, yaşlılar, çocuklar, alt, alta, üst üste, yan yana iç içedir. Hiç kimse birbirini duymaz

ve anlamaz. Havaya sürekli bir uğultu yayılır. Deniz kenarına gelince insanların kendilerini kayak, sandal, salapurya gibi suda yüzen ne varsa onlara attığını görür. (s.352)

C) III. GÖÇ YERİ OLAN MİDİLLİ'DE YAŞANANLAR:

Midilli'ye gelen Rumlar Midilli'yi coğrafi olarak Foça'ya benzetirler. Midilli'de de Foça gibi Kuzeyde Vario, güneyde de Küçük Liman olmak üzere iki deniz vardır. Bu onları biraz rahatlatır, vatan hasretlerini dindirir. (s.366) Mihail ve annesi Kria Despina Midilli'de bir Türk evine yerleşir. Ev sahibi Türk, hali vakti olmamasına rağmen onlara hiç kötü davranmaz. Oysa ada yerlisi Rumlar, ellerinden gelse, Foça, Ayvalık ve Gömeç'ten gelen Rumları hemen geri göndermek ister. (s.367) Mihail ve ailesi bir süre sonra uydurma bir barakada yaşamaya başlar. Mihail'in aklı hep Türkiye'de bıraktığı Maria'dadır. (s.374) Mihail'in annesi, oğlunun Türkiye'de bıraktığı sevgilisi Maria'ya kavuşması için kiliselerde hep dua eder. Maria'nın Ahmet Ağa tarafından kaçırılmış olmasına çok üzülür. Ahmet Ağa'nın belasını bulması için dua eder. Hristiyanlık ve Müslümanlıkta böyle insanlık dışı bir şey olamayacağını düşünür. (s.368) Mihail, bir gün Midilli'den Türkiye'ye gelir. Tahir'den, Foça'ya tuz taşıyan teknelerin Rumları Midilli'ye götürdükten sonra dönmediğini, Tuzla'da çalışanların neredeyse tamamı Rum olduğu için tuz istihsalinin durduğunu öğrenir. (s.376) Mihail Gencerli'ye gider ve sevgilisi Maria'yı Ahmet Ağa'nın elinden alır, Midilli'ye getirir. Çok mutlu olur; fakat Midilli'de hiç istemediği, babasının hayatını kaybetmesine sebep, balıkçılık yapmaya başlar. Mihail, her gün balığa gider, balıkçılar arasında bir çevre edinir. (s.446-47) Bu sırada komünist olur, komünizmi arkadaşlarına anlatır. Yunan devleti, Mihail'in komünist faaliyetlerini öğrenince onu tutuklar, askere alır. Maria: "Ne Türkiye'de ne de Midilli de birlikte yaşatmıyorlar bizi" der. (s.447) Maria, bazen zeytin toplamaya bazen zengin ailelerin evlerine temizliğe gider, hayatını zorluklarla idame ettirir. (s.447)

Midilli'ye gelen Rumlar, Mihail ve ailesi gibi, Türk mahallelerine yerleştirilir. Bir süre bu evlerde misafir olarak kalırlar. Türkçe bildikleri için rahat

anlaşırlar, rahatları yerindedir. Bir süre sonra Türkiye’den getirdikleri altınları bozdururlar. Foça’da durumları orta karar olan Rumların Midilli’deki durumları çok kötü olur. (s.365) Midilli’ye gelen Rumların yerleştirildiği Türk evlerinden biri Zero’nun Mehmet adlı bir Türk başçavuşundur. Bu evde, iki Rum kadın ile bir yetim kız çocuğu vardır. Bu Rumlar, Foça’da Raşit Bey’in koruduğu kişilerdir. Zero’nun Mehmet, Midilli’deki Yunan direnişine karşı koymak ister. (s.362-364) Rumlar adaya hâkim olunca Zero’nun Mehmet Türkiye’ye, Yenifoça’ya taşınır. Kendilerine boş bir Rum evi verilir. Rumlardan kalma birkaç dönüm zeytinlik ve bağ da mülkiyetlerine geçer. Fakat hiçbir zaman Midilli’deki rahatlarına kavuşamazlar.(s.413)

Maria’nın annesi Katerina, Midilli’ye geldiğinde bir barakada kalır. İlk günlerde Katerina, kızı Maria’dan ayrılmış olmayı bir türlü kabullenemez. Sürekli ağlar. Sadece Despina ile konuşur. Ancak onlar yemek getirirse yer. Getirmezlerse açlıktan ölmeyi kabul eder. Hayattan hiçbir beklentisi yoktur, yaşamak istemez. Zorunlu olarak kalbinin çarptığını düşünür. Bir müddet sonra kızı Maria’nın geri gelmiş olması bile onu mutlu etmez. Kısa süre sonra vefat eder. Çünkü o artık Kozbeyli’den sökülüp Midilli’ye dikilmek istenen yaşlı bir ağaçtır ve tutmamıştır. (s.446)

II. GÖÇ: YUNANİSTAN VE ADALARDAN TÜRKİYE’YE:

1915’te Yunan Başbakanı Venizelos ile General İoannis Metaksas Küçük Asya’ya, Anadolu’ya, çıkarma yapmayı konuşmak üzere bir toplantı yapar. Savaş karşıtı olan Metaksas Anadolu’ya asker çıkarmaya: “Türklerin savaşa alışık olduklarını oysa Anadolu Rumlarının savaşa katılmama karşılığı bedel adı verilen bir para ödeyerek 1908’e kadar hiç savaflara katılmadığını, dolayısıyla bir çıkarma sırasında Anadolu Rumlarından çok fayda sağlanamayacağını” söyler. (s.404) Savaş açılacaksa bile bir yardımcı bulunması gerektiğini söyler. (s.407) Bu sebeple Venizelos bir süre çıkarma yapmaktan vazgeçer. Venizelos 1919’da yine Anadolu’ya asker çıkarma planlarını yapar. Kazanacağından emindir. Planına göre Orta Anadolu’da kalacak olan Rumlar,

Batı Anadolu'da yaşayan Türklerle takas edilecektir. Böylece Batı Anadolu'da tam bir Rum çoğunluğu sağlanacaktır. (s.450) Venizelos 19 Mayıs 1919'da Zafirios'a çektiği telgrafla Ayvalık'tan Selçuk'a uzanan şeridin işgal edilmesini ve 5 yıldır Yunanistan'da bulunan Rumların vatanlarına yerleştirilmelerini ister. (s.467)

Büyük Ayrılık romanının başkahramanlarından Mihail, 1919'daki Yunan çıkarması sırasında Evzon Alayı ile İzmir'e gelir. O diğer askerlerden farklıdır. Her iki halkı da tanır ve sever. Yöneticilerin kendilerini savaştırdığını düşünür. Mihail Türkiye'de iken kendi soydaşlarına kurşun sıkmamak için askerden kaçmış Kaptan Garibaldi'nin gemisinde saklanmış sonra Midilli'ye kaçmıştır. Fakat Yunan devleti, onu zorla askere almıştır. Şimdi Anadolu'da birlikte yaşadığı, sadece dini ayrı hemşehrilerine kurşun sıkmak zorundadır. Mihail, iki tarafta bulunan “deyyusların” insanları Müslüman-Hristiyan diye ayırarak kavga ettirdiklerini söyler. Halbuki, Foçalı Raşid Bey Müslüman olduğu halde Hristiyan yetimleri ve dulları günlerce otelinde saklamıştır. Tahir ona, hiçbir Hristiyanın yapmayacağını yapmıştır. Mihail'e göre savaş halkların değil, menfaat odaklarının arasındadır. (s.372) Teğmen İliadis de Mihail gibi düşünür. O da güçlü devletler ve özellikle şirketler tarafından Anadolu'ya sürüldüklerinin farkındadır. (s.459)

Mihail, Menemen civarına geldiğinde çok hislenir. Defalarca geldiği atını bağladığı Menemen'le ilgili hatıralarını tazeler. (s.469) Türk, Yahudi ve Ermeni esnafın yan yana yaşadığı Menemen'deki eski mutlu günlerden artık eser yoktur. (s.469) Mihail çarşıya alışverişe değil, işgale gelmiştir. Sokaklarda müşteri olarak değil asker olarak dolaşır. Onun için artık dükkândakiler esnaf değil düşmandır. Çarşıda, daha önceki göçleri sırasında Rumlara yardım eden Raşid Bey'i görüp tanır. (s.470) Ahali, Raşid Bey'i bir Yunan askeri olan Mihail'in şerrinden korumak için gizlemek ister. Oysa Mihail'in ona zarar vermek gibi bir düşüncesi yoktur. Mihail bir yolunu bulup Raşid Bey'e teşekkür eder. Raşid Bey'e “düşman” olmadığını gösterir. (s.471) Zaten Raşid Bey de hep savaş karşıtıdır. Her ikisi de Yunan ve Türk halkının Anadolu toprağının çocukları

olduğunu düşünür. Onlar, insanı insan yapanın aşk olduğunu söyler. (s.494-95) Yunan işgali sırasında her taraf ceset dolar, çocuklar korkar. Yerli Rumlar Türklere saldırır, yağmalamalar başlar, düzen sağlanamaz. (s.462-64) Türk ahali, Yunan askerinin geldiği yerlerden hiçbir şeyini alamadan kaçır, göçer. (s.473) Mihail, Anadolu'da Yunan askerlerine komünizmi anlatmaya devam eder, savaş karşıtı bildiri dağıtır. Bu sırada yakalanıp ordu tarafından idam edilir. (s.491)

Mihail'in karısı Maria, Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden sonra Türkiye'ye gelir. Daha önce yaşadığı Kozbeyli'ye giderken içi ürperir. Ahmet Ağa'nın kendisine yaptıklarını, zorla alıkonulduğu günleri hatırlar. Ahmet Ağa'nın evinin önünden geçerken daha da kötü olur. Kozbeyli'de Mihail'in annesi Despina'nın evine yerleşir. Tekrar Çapkınoğlu'nun meyhanesinde işe başlar.

Mihail'in arkadaşı Tahir, Maria'yı teselli eder. Çapkınoğlu meyhanesini eski haline getirir. (s.481) Rumların adalara tehirci sırasında korkup İzmir'e gitmiş olan Çapkınoğlu meyhanesinin udisi Serkis Ciğerciyan ve Yenifoça'ya dönmüş olan hanendesi Aslanidis de meyhanede önceden olduğu gibi işe başlar. Maria Çapkınoğlu'nun meyhanesinde artık garson değil solist olarak da çalışır. (s.481)

Batı Anadolu'nun işgalinden sonra Foçalı Raşid Bey evlenecektir. Müstakbel eşi, Rabia adlı kız ailesi ile Sakız'dan göç etmiş bir Türktür. Rabia'nın babası Ahmet Nihad Bey, Sakız'da iken çok zengindir. Sakız işgal edilince ellerinde ne var ne yoksa hepsini satmışlardır. Hanımı Ziyşan'ın, kızı Rabia için hazırladığı iki çeyiz sandığı da sattıkları evde kalır. Evlerinin yeni sahibesi olan Rum, istedikleri zaman sandıkları alabileceklerini söylemiştir. Ahmet Bey, Rabia'nın düğününden önce Sakız'a gider, sattıkları evi bulur. Karısı Ziyşan o eve gelin gelmiş ve iki kızı orada doğmuştur. Sakız'a tekrar vardıklarında Ziyşan'ın gözyaşları sel olur. Oradan Rabia'nın çeyiz sandıklarını alır ve dönerler. (s.497-498)

Yunan Sosyal Yardım Bakanlığı kayıtlarına göre Anadolu'dan I. Göç sırasında 100.000 kadar Rum İzmir'den adalara göç eder. Yunan işgalinden sonra İzmir'e ilk gelen göçmen kafilesi Eskifoçalılardır. Kaptan Paraskos Petridis ve Stelyos Haralambos bu kafilededir. İkisi de Yunanistan'ın hem kendilerine iyi davranmadığını hem de dönüşlerini geciktirdiğini düşünür. Stelyos Haralambos, Türklerin Batı Anadolu'dan tahliye edilmesinin çok zor olduğunu söyler. Paraskos Petridis ise Türklerin çoğunun Yunan işgali başlayınca Ege içlerine doğru kaçtıklarını söyler. Dolayısıyla bir zorluk yoktur.

Batı Anadolu'daki Yunan işgalinden sonra, Yunan hükümeti Rumları Anadolu'ya getirmekte gecikir. Stelyos Haralombos'a göre Yunan hükümeti buna şöyle bir mazeret bulur. Yunan hükümeti Anadolu'da Rumların bıraktığı Rum evlerinin çoğunun yıkıldığını söyler. Fakat hakikatte Anadolu'ya gidecek gemi yoktur. Midilli'deki Rumlar kendi imkânları ile döner. (s.474) Roman kahramanlarından Stelyos ve Teofilios Haralombos kardeşler Anadolu'ya geldikten sonra tuz işine yeniden girmek ister. Stelyos kayıkhaneye de açacaktır. Anadolu'dan giderken kayıkhanesini emanet ettiği Ali Usta'nın kayıkhanesine çok iyi bakmış olacağını düşünür. Ali Usta, gerçekten onun emlakine kendi malı gibi bakmıştır. Foça'da her şey yerli yerindedir. Fakat tuz işinden anlayan sadece Tahir vardır. (s.474-475) Stelyos geri dönmenin heyecanı ile Foça'da sevinçle yürür. Kardeşi Teofilios'un evinin ve Rum mektebinin de sapsağlam olduğunu görünce çok sevinir. Paraskos Petridis'in evini harap görmek onu biraz üzer. (s.476) 1920 yılı Şubatında Haralambos kardeşler Paraskos Petridisi'nin Bağarasındaki çiftliğine gider. Yemek yiyip eğlenirler. Haralamboslar rakı içmek ister. Petridis rakı olmaz size şarap vereceğim der ve ardından şunları söyler: "Çünkü benim çiftliği verdikleri Arnavut, mahzendeki şarapları bulamamış. Hoş bulsaydı kırardı ya. Şişeleri samanların arasında görünce hazineye rastlamış gibi sevindim. Çünkü kaç yıldır Foçakarası içmemiştim" (s.377) Bu onları eğlendirir. Rumların bir kısmı evlerinin yıkık olduğunu gerekçe göstererek geri dönmek ister. Fakat Yunan komutan Stergiadis dönüşü yasaklar. İzmir Metropoliti Hrisostomos durumu kötü olan Rum göçmenlere yardım için İzmir'de kampanya

başlatır. (s.478) Yunanistan'dan ustalar getirilir, bunlar köy ve şehirlere dağıtılır.(s.478)

III. GÖÇ: TÜRKİYE'DEN YUNANİSTAN VE ADALARA:

Üçüncü göç, 3 yıl süren Yunan işgalinden sonra 1922'de Türk ordusunun zafer kazanması ile başlar. Bu göç; 1914'te Batı Anadolu'dan giden; 1919'da Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu işgaliyle Anadolu'ya gelen Rumların veya Anadolu'da yaşayan Rumların Türkiye'den ayrılması ile neticelenir. Yazar bu göç için de bazı insan hikâyeleri anlatır. Bu hikâyeler ailelerin veya kişilerin dramını çok iyi yansıtan metinler değildir, anlatıcının dili yalındır ve duygulara fazla yer vermez.

1922 yılının ağustos ayıdır. Apostolos Pandazis, kızı Kostantinos, karısı Olimpia ve kızı Mari ile Cunda Adası'ndadır. Beş gemisi, Pateriça'da zeytinlikleri, çarşıda kiraya verilmiş dükkânları, birçok arsası ile çok mutlu ve varlıklı bir ailedir. O, satın aldığı hiçbir gayrimenkulü satmaz, satamaz, kıyamaz. (s.512-13) Oğlu Kostantinos Balkan Harbi'nden sonra Midilli'ye Buğday götürmüş, orada Yunanlılar hem gemiye el koymuş hem de Kostantinos on yıl boyunca esir tutulmuştur. (s.513) Apostolos ailesine, 15 gün içinde Türk ordusunun Cunda'da olacağını artık Türklerle bir arada yaşamalarının mümkün olmadığını söyler. Bu sebeple İstanbul'a giderek orada kalabalık arasında kaybolmak ister. Üç gün içinde eşyalarını toplayıp İstanbul'a göçmek ister. (s.513-514) Fakat Baba Apostolos ve anne Olimpia, Bursa'da Tifo hastalığına yakalanır ve vefat eder. (s.523)

Tahir, Mihail'in idam edildiğini öğrenince çok üzülür. Türk ordusunun İzmir'e doğru ilerlediği haberine kendisi çok sevinir, ama Rum arkadaşları üzülür. Tahir şöyle düşünür: "Benim sevindiğim vakit, Rum arkadaşlarım üzülüyor, onlar sevinince de ben üzülüyorum. Hayret, birimizin kederi diğerimizin neşesi." der. (s.514) Oysa toplum aynı köyde, aynı kentte yüzyıllarca birlikte barış içinde komşuluk etmiştir. (s.520) Birbirlerinin bayramını kutlayıp yaslarını tutmuşlardır.

Athanasios Moshos Ayvalık'ta saygın bir kişidir. Gönüllü Rum savaşçı olan oğlu Moshos'u Bergama'da, Nikolas'ı Sakarya'da kaybeder. (s.502) Kızı Eleni, Ayvalık'ta öğretmendir. Eleni'nin kocası gönüllü Rum savaşçı Evangelos Vulgarellis Afyon'da ölür. (s.524) Türk ordusunun ilerlemesi üzerine Eleni de Midilli'ye gider. Orada yurdunu çok özler.(s.527)

Türk ordusunun zaferinden sonra, Nikos Hacimakris çok hatırası bulunan Kasaba'yı terk ederek İzmir'e gitmek ister. Tren Kasaba'ya gelir fakat hiç yer yoktur. Küçük Asya Rumları, kaçmak için kapılardan ve pencerelerden sarkar. Herkes can havliyle ayakta kalma ve sıkışmaya çoktan razı olarak İzmir'e ulaşma derindedir. Vagonlar çok havasız ve pistir. Trende her kafadan bir ses çıkar. Feryat gözyaşı ve panik vardır.(s.530)

Yunan ordusunun bozguna uğradığı 1922 Eylül'ünün başında, Foça'da yaşayan Kaptan Paraskos Petridis'in kızları Evdokia ve Anastasia ile kahyaları Kartelis ile beraber, gezmek ve alışveriş yapmak üzere İzmir'e giderler. Onlar, İzmir'de vapurdan indiklerinde manzara korkunçtur. Rihtım uykusuz insanlar, hayvan, yatak, yorgan, sandık ve paketler ile doludur. Erkeklerin sakalları uzundur. Elbiseler yırtık, postallar delik, zayıf ve bitkin askerler artık nefer değildir. Kadınlar, çocukları ile meşguldür. Onlar bir an önce adalara ulaşmaya çalışan canlılar topluluğudur. Herkes birbirine: “Kemal'in askerleri geliyormuş” diyerek kaçar. (s.531) İzmir civarındaki Rumlar trenlerle, arabalarla, atlarla kağnılarla İzmir'e doğru akar. Bu sırada yenik Yunan ordusunun önünden kaçan Türkler de İzmir'e gelir. İnsanların bir kısmı paçavralar üzerinde, orada geceler. Çünkü Yunan askeri köy ve kasabaları yakmaktadır. (s.533) Ortalık adeta mahşer yeri gibidir. (s.533) Artık herkes sandal, motor, salapurya, çektirme, vapur gibi deniz üstünde yüzen ne varsa ona atlayıp karşıya gitme çabasındadır.

9 Eylül günü Türk ordusu halkın sevinci arasında İzmir'e girince bir Rum, küçük Asya felaketi bu, diye üzülür. Bir Türk ise, Allah'ım bugünleri de görecek miydim diye sevinir. Bunun üzerine Anastasia içinden: “İki halktan birinin mutluluğu diğerinin felaketi oldu artık. Bir arada yaşamak olanaksız.

Galiba büyük ayrılığın zamanı geldi.” der. (s.534) İzmir’e giren Türk askerine Ermenilerin direnmesi ve Türk askerinin karşılık vermesi ile büyük bir yangın çıkar. Bu yangından kaçanlar, hiçbir şeylerini alamadan liman, rıhtım ve kordon’a doğru kaçar. (s.542) Kondon’dan feryat ve çığlıklar yükselir. Kalabalık aileler batacağını bile bile küçük sandallara dolar. Yunan müttefiklerinin harp gemileri Rumları gemilerine almaz. Önceliği kendi vatandaşlarına verir. Gemiler merdivenlerini kaldırır ve iskelelerini çeker. Gemilere tırmanmaya çalışanlar ise sırıklarla düşürülür.(s.543) Yenifoça ve Çakmaklı iskelelerinde de benzer bir durum vardır. (s.551) Rıhtımda yaşanan başka dehşet sahneleri de vardır. Bu sırada Barba Kosta, tuzlada çalışan ve Rum dostu Tahir’le vedalaşır.

Yunanistan’ın müttefiki İngilizler, bir gün sonra herkesi kurtarmaya karar verir. Gemilere sadece kadınlar ve çocukları alınır. Edokia ve Anastasia da bu gemilere binerek giderler. (s.544) Güverteden İzmir’e bakan insanlar, farklı duygular içindedir. Geride bıraktıkları her şeyi büyük bir özlemle anarlar.

Paraskos Petridis ve Stelyos Haralombos aynen 1914’te gidip 1919’da geldikleri gibi olacak, gidip tekrar dönecekler diye malını mülkünü satmaz, Foça’da kalır. Son hali görünce gitmeleri gerektiğini anarlar. Çünkü 1914’teki küçük ayrılıktır. Oysa bu defaki büyük ayrılıktır. Ayrıca gittikleri yerde Türk lokumu diye horlanacaklarını bilirler. (s.547)

Türk ordusu İzmir’e girdikten sonra, hali vakti yerinde olan Rumlar veya fırsat bulabilenler gemilerle kaçar. Fakat garibanlar Foça’nın karşısındaki Oğlak ve Orak adasına sığınır. Bu adalarda içme suyu bulunmadığı için gençler geceleri yüzerek, Foça’daki Küçük Denize gelip çeşmelerden sularını doldurur, geri dönerler. Stelyos teknesi ile Midilli’ye giderken Oğlak Adası’nın önünde bu kişiler tarafından durdurulur. Stelyos ile Leonidis bu adadaki Rumlar tarafından esir tutulur. Adadaki Rumlar, teknede bulunan Stelyos’un çocuklarından sabaha kadar kendilerine su taşımalarını isterler. (548) Onlar tekne ile son seferi yaptığında, adada kendilerini tutsak edenlere hissettirmeden Oğlak adasından kaçarlar.(s.551)

SONUÇ:

Büyük Ayrılık romanında; Foça'nın-Ayvalık'ın tarihi, Selçuk'a ilk Türk göçleri sebebiyle daha uzak geçmiş konu edilse de esas itibariyle 1900 ila 1922 arasındaki birçok siyasi, askerî ve sosyal olay anlatılır. Roman, okuyucuda zaman zaman bir tarih kitabı hissiyatı uyandırır. Romana “göç” izleğinden bakıldığında 1914, 1919 ve 1922 yıllarında Rumların yaptığı göçleri konu ettiği söylenebilir. 1914'teki göçte mağdur olan Rumlardır. Çünkü onlar yüzyıllardır yerleşik oldukları Batı Anadolu'daki topraklarından sökülüp atılır. Onlar Anadolu'dan gittikten sonra Balkanlardaki savaş mağduru Müslüman muhacirler, Rumların terk ettiği yerlere yerleşir. Dolayısıyla bu birinci göç sırasında mağdur olan ikinci grup Balkan Savaşlarında yenilmiş olan Osmanlının Balkanlardaki Müslüman tebaasıdır. Romandaki ikinci Rum göçü 1919'dadır. Yunanistan, Batı Anadolu'yu işgal ettiğinden bu ikinci göç, 1914'te Yunanistan'a ve adalara gidenlerin tersine göçüdür. Bu göç sırasında Türkler de mağdur olur. Çünkü onlar, 1914 Rum göçünden sonra Rumların evlerine yerleşmişlerdir. Rumların geri dönüşü sebebiyle bu evleri boşaltmak zorundadırlar. Üçüncü ve son göç 1922 yılındadır. Çünkü Türk-Yunan savaşı, Türk zaferi ile sonuçlanır. Bu sebeple, 1919'da ana yurtlarına döndüklerini düşünen Rumlar tekrar Yunanistan'a ve adalara göçmek zorundadır. Romanda anlatılan bu göçler, savaşlar sebebi ile mecburi göçlerdir. Kişilerin iradesi dışındadır ve onların mağduriyetine sebep olur. *Büyük Ayrılık* romanında verilmek istenen esas mesaj, Türk ve Rum halklarının birbiri ile dost olduğu fakat yöneticiler ve silah tüccarlarının halkları birbirine düşman ettiğidir.

KAYNAKÇA

Anadol, K., Büyük Ayrılık, Doğan Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2003.

Öztaş, C., Zengin, E., Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler, Zeytinburnu Belediyesi, 1. Baskı, İstanbul, 2006.

Köşe Yazılarında Suriyeli Mülteciler¹

İsmail ÇAĞLAR²

Yusuf ÖZKIR³

ÖZET

Bu çalışma, Suriye'deki iç savaştan dolayı ülkelerini terk etmek zorunda kalan mültecilerin Türkiye'deki yaşama pratiklerinin köşe yazılarına nasıl yansındığını ve köşe yazarları tarafından hangi bağlamda ele alındığını irdelemektedir. Bu bağlamda Hürriyet, Sabah, Zaman ve Sözcü gazetelerinde Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim 2014 ayları boyunca yayınlanan köşe yazıları söylem analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Dört gazetede yayınlanan köşe yazılarında mülteciler, büyük ölçüde, gazetenin genel yayın politikasıyla örtüşmekte ve her gazetenin kendi kültürel sermayesinin izini taşımaktadır. Yazarların mültecilere bakışını etkileyen bir diğer güçlü faktör ise Türkiye'deki medyanın ideolojik-politik tercihlerindeki farklılıklar bağlamındadır. Genellikle AK Parti Hükümetiyle ilişkilendirilerek belirlenen pozisyon alışlarda Hürriyet ve Sözcü gazeteleri yazarları çoğunlukla mültecileri dışlayıcı bir dili benimsemektedir. Sabah gazetesi daha dengeli ve kapsayıcı bir söylemi benimserken Zaman gazetesi ise mültecilerin durumuna insani olarak yaklaşmakta; fakat meseleyi AK Parti hükümetiyle ilişkilendirdiği durumlarda muhalif ve eleştirel bir dili tercih etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Mültecilik, Söylem Analizi

---

¹ Bu çalışmanın erken bir versiyonu Açılım Kitap tarafından yayınlanan Ortadoğu Yılığ 2014 isimli eserde yayınlanmıştır. Bu tebliğ için çalışma tekrar ele alınmış ve kapsamı genişletilmiştir.

²Yrd. Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

³ Yrd. Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi

GİRİŞ

Tunus'ta Aralık 2010'da başlayan Arap Baharı 2011 yılı ilkbaharında Suriye'ye ulaştığında, Beşşar Esed yönetimindeki Suriye özgürlük, adalet ve eşitlik arayışındaki barışçıl eylemlere devlet şiddetinin en katı şekliyle cevap vermiş ve Arap Baharıyla bölgede başlayan değişim dalgası Suriye'de kanlı bir iç savaşa dönüşmüştür. 2011-2015 tarihlerinde aralıksız devam eden iç savaşın ve neden olduğu yıkımın ne zaman sona ereceğine ve Suriye'de kalıcı barışın nasıl oluşturulacağına dair belirsizlik sürmektedir. Şam yönetiminin reform çağrılarına cevap vermeyerek kendisine muhalif olanları öldürerek tüketmeyi hala bir çözüm aracı olarak görmeye devam etmesi, çözüme dair belirsizliğin ve karamsarlığın gerekçesi olarak öne çıkmaktadır.

Diğer belirleyici etken ise meseleye müdahale edebilecek zemine sahip küresel güçlerin, Suriye'de yaşanan katliamları kendi çıkar ilişkileri penceresinden değerlendirmeleri ve Suriye'yi adeta bir satranç tahtası olarak masada tutmak istemeleri olarak görülmektedir.

Suriye'de devam eden iç savaş bir yandan Suriye'yi harabe haline getirirken diğer yandan Suriye yönetimi ile komşu ülkeler arasındaki ilişkileri de büyük ölçüde etkilemiş ve değiştirmiştir. Arap Baharı'nın Suriye'ye ulaştığı ilk günden bu yana Suriye yönetimini reform yapmaya ve barışçıl gösterilerin taleplerine kulak vermeye davet eden ülkelere birisi olarak Türkiye, hem siyasi/ekonomik olarak Suriye yönetimiyle ilişkilerini asgari seviyeye çekmek zorunda kalmış hem de Suriye'de yaşanan iç savaşın sonuçlarını en fazla yaşayan ülkelere birisi olmuştur. Suriye'de yaşanan devlet şiddeti karşısında ülkesini terk etmek zorunda kalan milyonlarca insana kapısını açan Türkiye savaşın neden olduğu insani dramın hafifletilebilmesi için ilk günden bu yana Suriyelilere elini uzatmış durumdadır.

Türkiye'nin Suriye politikasındaki temel eğilim başlangıçta taraflar arasındaki arabuluculuğu sürdürmek ve Esed'i reform yapmanın gerekliliğine

ikna etmekte. O dönemde AK Parti Hükümetinin Başbakanı olan Tayyip Erdoğan'ın ve yine aynı dönemde Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu'nun Esed'la yaptığı uzun soluklu görüşmeler sonuç vermeyince Türkiye ile Şam yönetimi arasındaki müzakere ipleri kopmuş ve Türkiye'nin politikası sivil halktan yana bir eğilim kazanmıştır. Türkiye'nin Esed'i reform yapmaya ikna etmeye çalıştığı zaman diliminde Suriyelilerin ülkeyi terk etmeye başladığına dair ilk işaretler de gelmeye başlamıştır ve Nisan ayında Suriye'den Türkiye'ye ilk göç gerçekleşmiştir. Suriye'den Türkiye'ye göçlerin başladığı ilk günden bu yana Ankara, Suriyelilere yönelik açık kapı politikasını devam ettirmiş, bu bağlamda insani krizin hafifletilmesi için istikrarlı bir siyaset izlemiştir.⁴

Öte yandan Esed yönetiminin uyguladığı orantısız şiddetten kaçmak zorunda kalan insanların hayatta kalabilmek için komşu ülkelere göç etmeye başlaması, bölgeyi yeni bir durumla karşı karşıya getirmiştir. Şimdilerde devasa boyutlara ulaşan bu yeni durumu, bütün çıplaklığıyla insani trajedi olarak tanımlamak mümkündür. Böylece Nisan 2011'de Suriye'den ilk göçlerin başlamasıyla birlikte Türkiye, Suriyelilerle ya da Suriyeli mültecilerle⁵ yüzleşmiştir ve iç savaşın hala devam etmesi neticesinde Suriyeli mülteci sayısı artmıştır.

Göçlerin başlamasıyla birlikte Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin temel insani ihtiyaçlarının karşılanabilmesi konusu kamuoyunun yoğunlaştığı önemli alanlardan birisi olmuştur. Gerek kamu düzeyinde gerekse medya düzleminde Suriyelileri içine alan değerlendirme sayısının hayli arttığı görülmektedir. Suriyeliler öncelikle barınma, beslenme, giyinme, sağlık, eğitim ve sosyalleşme

---

⁴ Miş, N. (2013) "Türkiye'nin Suriye Politikası", *Türk Dış Politikası Yıllığı* içerisinde, Burhanettin Duran v.d. (der.) Ankara: SETA Yayınları, s.163.

⁵ Türkiye'nin tarafı olduğu uluslararası anlaşmalara ve Türk hukukuna göre mülteci ve sığınmacı kavramları farklı hukuki konumlara ve anlamlara denk gelmektedir. Mevcut mevzuata göre Türkiye'ye zorunlu olarak göç eden Suriyelilere mülteci statüsü verilmemiştir. Ancak bu yazının temel odağı hukuki bir analiz olmadığı için Suriyeli göçmenlere yaygın kullanımda olduğu gibi mülteci denilmesi tercih edilmiştir.

gibi asgari ihtiyaçlarının karşılanabilmesi başlıklarıyla gündeme gelmiştir. İkinci aşamada ise Suriyeli mültecilerin toplumsal uyumu, rehabilitasyonu, kadınların ve çocukların korunabilmesi, Suriyeli işçiler, çalışma koşulları veya çalışıp çalışmamaları, kamplarda mı yoksa şehirlerde mi yaşamaları gerektiği gibi başlıklar Suriyelilerle ilgili en fazla tartışılan konular arasına girmiştir.

Bu konuların tartışıldığı ve somutlaşarak ete kemiğe büründüğü zeminler arasında medyanın oynadığı rol hiç kuşkusuz süreci doğrudan etkilemektedir; görüntülü ve yazılı haberlerde Suriyeli mülteci imajının nasıl aktarıldığı toplumdaki bakış açısına yön verebilmektedir. Suriyelileri konu edinen haber bültenlerinde, manşet haberlerde ve köşe yazılarında sığınmacıların korkulacak, karanlık kimseler olarak sunulması veya polis operasyonları bağlamında habere dönüştürülmesi; ekonomide yaşanan anlık durağanlıkların ve işsizlik rakamlarındaki görece artışların Suriyeli mültecilerle bağ kurularak medyada konu edilmesi, toplumsal alanda farklı neticeleri olabilecek bir atmosferin önünü açacak niteliktedir. Medyanın, bir taraftan kamusal görevi olan aktarıcı işlevini yerine getirirken böylesi hassas konularda nefret dilini pekiştiren dışlayıcı yaklaşım yerine, meseleyi politik yaklaşımların dışında tutarak, dengeli ve barışçıl bir bakış açısına sahip olması gerekmektedir.⁶ Türkiye’de medyanın Suriyeli mülteciler mevzubahis olduğunda nasıl bir söylem ve tutumu benimsediği bu açıdan incelenmeye değer bir konudur.

Türkiye’de medyanın Suriyeli mültecilere ilişkin söylemini analiz etmeye aday olan bu makale, öncelikle Suriye’deki iç savaş nedeniyle ortaya çıkan mülteci meselesinin genel hatlarına temas ettikten sonra, Türkiye’deki mültecilerin durumu hakkında bilgi verecektir. Bu arka plan bilgilerinden sonra

---

⁶ Medyanın çatışmacı değil barışçıl bir dili benimsemesi farklı bağlamlarda literatürde tartışılmıştır. Savaşlarda ve kriz anlarında medyanın nasıl bir dil kullanması ile alakalı tartışmaların bir örneği için bakınız: Lynch, J. & Galyung J. (2010). *Reporting Conflict: New Directions in Peace Journalism*. St.Lucia: University of Queensland Press.

çalışmanın ana odağı Hürriyet, Sabah, Zaman ve Sözcü gazetelerindeki köşe yazarlarının mülteciler hakkında ürettiği içeriğin eleştirel söylem analizine tabi tutulması olacaktır. İçerik ve söylem boyutunda yapılan analiz, sonuç kısmında söylem ile toplumun ilişkisini kuracaktır. Çalışma bu izleği takip ederek Suriyeli mülteciler meselesinin Türkiye basınındaki temsillerini göstermek ve bu temsillerin Türk modernleşmesi ve güncel siyasi pozisyonlara ilişkisini kurmayı amaçlamaktadır.

Suriye İç Savaşının İnsani Bilançosu

Suriye’de 2011 yılında başlayan ve devam eden iç savaşın insani maliyeti hesaplandığında oldukça ürkütücü rakamlara ulaşılmaktadır. Suriye İnsan Hakları Gözlem Örgütü (SOHR) rakamlarına göre 2014 yılı Aralık ayına kadar yaklaşık 300 bin kişi hayatını kaybetmiştir.⁷ Resmi olmayan rakamlara göre bu oranın 500 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Milyonlarca kişi yaralanmış ve sakat kalmıştır. Ülkenin büyük bölümü harabeye dönüşmüştür. Kentler ve kasabalar yaşanamayacak şekilde yerle bir olmuş ve Suriye’nin bilinen çehresinden geriye büyük bir enkaz yığını kalmıştır. Bu tablo büyük bir zorunlu göçmen kitlesi doğurmuştur. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (UNHCR) Mart 2015 verilerine göre Suriye iç savaşı nedeniyle kayıtlı mülteci sayısı 3 milyon 900 bini bulmuştur.⁸

---

⁷ Syrian Observatory for Human Rights, “More than 300,000 people killed since the beginning of the Syrian Revolution,” 02.12.2014. <http://syriahr.com/en/2014/12/more-that-300000-people-killed-since-the-beginning-of-the-syrian-revolution/>, erişim tarihi: 13.03.2015.

⁸ The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Syria Regional Refugee Response, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=224>, erişim tarihi: 13.03.2015.

Aynı rakamlara göre mültecilerin yaş aralıklarına ve cinsiyetlerine göre yüzdelik dağılımı Tablo 1'deki gibidir.

Yaş	Erkek	Kadın	Toplam
0-4	9,2	8,8	18
5-11	10,9	10,3	21,2
12-17	6,6	6,3	12,9
18-59	20,6	24,2	44,8
60+	1,4	1,7	3,1
Toplam			100

Tablo 1: Mültecilerin yaş aralıklarına ve cinsiyetlerine göre yüzdelik dağılımı⁹

Suriye'den çıkabildikten sonra farklı ülkelere göç edenlerin sayısına bakıldığında UNHCR tarafından 12 Mart 2015'te güncellenen bilgilere göre Türkiye'deki (kayıtlı veya kayıt için başvuran) Suriyeli sayısı 1 milyon 698 bin 472'dir. Türkiye dışında Suriyelilerin en fazla göç ettiği ülkeler arasında Ürdün, Lübnan ve Irak bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler kayıtlarına göre, Ürdün'de 625 bin 178 Suriyeli mülteci bulunmaktadır. Lübnan'daki kayıtlı Suriyeli sayısı 1 milyon 183 bin 109 olarak belirtilmiştir. Irak'a sığınan Suriyeli sayısının ise 244 bin 731 olduğu belirtilmektedir. Mısır'a sığınan mülteci sayısı 136 bin 661 olarak verilmiştir. Kuzey Afrika ülkelerindeki mülteci sayısı ise 24 bin 55 olarak aktarılmaktadır.¹⁰ Bu rakamların resmi rakamlar olduğu düşünülürse kayıt altına alınmayan ya da alınamayan çok sayıda Suriyelinin de ülkeleri dışında, farklı yerlerde yaşam savaşı verdiği söylenebilir.

⁹ Tablo Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin güncel bilgilerinden hazırlanmıştır. Bilgiler için bakınız: The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Syria Regional Refugee Response, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=224>, erişim tarihi: 13.03.2015.

¹⁰ The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Syria Regional Refugee Response, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=224>, erişim tarihi: 13.03.2015.

Suriye’de yaşanan insani kriz karşısında uluslararası toplumun ve özellikle zengin ülkelerin sığınmacıların yaşam standartlarının düzeltilebilmesi için yeterince destek olmadığına dair eleştiriler yapılmaktadır. Bu bağlamda Londra merkezli Uluslararası Af Örgütü iç savaş nedeniyle ölenlerin sayısının her geçen gün arttığını, ülkede milyonlarca kişinin evsiz kalmaya devam ettiğini belirtmiştir. Uluslararası Af Örgütü, iç savaşın sürdüğü Suriye’den kaçan sığınmacıların “yükünün” Türkiye’nin de aralarında bulunduğu bölge ülkelerinin üzerine yıkıldığını, zengin ülkelerin üzerine düşeni yapmadığını, gelişmiş ülkelerin kendi topraklarına kabul ettikleri sığınmacı sayısının genel fotoğrafın büyüklüğü yanında oldukça az olduğunu vurgulamaktadır.¹¹ Küresel güçlerin Suriye konusundaki yaklaşımını değerlendiren başka bir görüşe göre Suriye’deki iç savaşın durması için Esed rejimine yeterli baskının yapılmadığı vurgulanmaktadır. New York merkezli İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW) 2014 raporunda Suriye’deki kriz tablosunu detaylı şekilde irdelemektedir. Rapora göre insani felaketin gittikçe arttığı ve Esed yönetiminin kimyasal silahlarla işlediği katliamların da bölgedeki insani trajediyi derinleştirdiği vurgulanmaktadır. Rapor, aynı zamanda **BM Güvenlik Konseyi’ne eleştiri yöneltmekte ve Beşşar Esed’in ölümcül hava saldırılarını ve sivillerin öldürülmesini durdurmak için gerekli çabanın gösterilmediği** ifadelerini kullanmaktadır.¹²

Suriye iç savaşının Türkiye açısından anlam haritası irdelendiğinde siyasi, ekonomik ve güvenlik boyutları dikkat çekici başlıklar olarak öne çıksa da meselenin insani ve toplumsal tarafı öncelikli konu olarak masada yer edinmeye başlamıştır. BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin Ocak 2015 rakamlarına göre Türkiye’deki Suriyeli sığınmacı sayısının toplamı 1 milyon

---

¹¹ Amnesty International Report 2014/15, Middle East and North Africa Regional Overview, London, 2015, s.44.

¹² Human Rights Watch World Report 2014, “Syria”, New York, 2014. s.605-615.

698 bin 472¹³ olarak verilmektedir. Türkiye'nin 2014 yılında yaptığı bir düzenlemeyle Suriyeli sığınmacılara geçici çalışma izni, ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetinden faydalanma imkânı tanımış olması Türkiye'nin sığınmacılara bakış açısını gösteren örneklerden birisidir. Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için Başbakanlığa bağlı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) işlevsel bir görev üstlenmiştir. AFAD tarafından yönetilen 25 barınma merkezinde hayatını sürdürenlerin sayısı 229.257'dir.¹⁴ Türkiye'deki mültecilerin bir kısmına kısıtlı destek veren BM, Mart 2015'te yaptığı açıklamada bağışçıların artık yardım yapmadığını gerekçe göstererek kendi gözetimindeki 9 kampa artık hizmet veremeyeceğini, su ve yiyecek ihtiyacını karşılamayacağını deklare etmiş, bu giderlerin Türkiye tarafından karşılanmasını beklediklerini açıklamıştır.¹⁵

Suriyeli mültecilerin sayısal oranı, yaşam koşulları ve sosyal uyumu gibi konuların kamuoyunda giderek daha fazla yer edinmeye başladığı görülmektedir. Başlangıçta medyada yer verilen haber ve köşe yazılarıyla gündeme gelen Suriyeliler, süreç içerisinde sivil toplum kuruluşları, düşünce kuruluşları, devletin ilgili birimleri ve akademi tarafından daha fazla irdelenmiştir. Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin durumunu konu edinen çalışmalara bakıldığında Başbakanlığa bağlı olarak çalışan AFAD'ın¹⁶ genel durumu istatistiki verilerle anlatan çalışmaları

---

¹³ The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Syria Regional Refugee Response, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=224>, erişim tarihi: 13.03.2015.

¹⁴ The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Turkey External Update 28.01.2015, [http://www.unhcr.org/tr/uploads/root/unhcr_turkey_operational_update_2015_01_28_\(3\).pdf](http://www.unhcr.org/tr/uploads/root/unhcr_turkey_operational_update_2015_01_28_(3).pdf), erişim tarihi: 12.03.015.

¹⁵ Hürriyet Daily News, "UN shrinks food aid to Syrian refugees in Turkey as funding dwindles", 06.03.2015, <http://www.hurriyetaidailynews.com/un-shrinks-food-aid-to-syrian-refugees-in-turkey-as-funding-dwindles-.aspx?pageID=238&nID=79300&NewsCatID=359>, erişim tarihi: 12.03.2015.

¹⁶ Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Raporu 2013, Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar, Haziran 2013, https://www.afad.gov.tr/Dokuman/TR/60-2013123015491-syrian-refugees-in-turkey-2013_baski_30.12.2013_tr.pdf, erişim tarihi: 25.03.2015.

dikkat çekmektedir. AFAD raporlarına ek olarak, Suriye’deki iç savaşın sonuçları ve Türkiye’de yaşayan Suriyeli mültecilere dair Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) ile Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) tarafından düzenli hazırlanan raporlarda Suriye’deki iç savaş ve mültecilerin durumu farklı boyutlarıyla irdelenmektedir. Sonuncusu Ocak 2015’te yayınlanan raporlarda hem mültecilerin yaşam koşulları hem de Türkiye’ye etkileri üzerinde durulmaktadır.¹⁷

Yakın tarihli bir diğer kapsamlı çalışma ise Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi tarafından hazırlanan rapordur. Suriyelilerin Türkiye’deki toplumsal şartlara uyumu ve toplum tarafından nasıl karşılandıkları konusu raporun omurgasını oluşturmaktadır.¹⁸ Türkiye’deki Suriyeli sayısının resmi olmayan rakamlara göre 2 milyonu aşmış olması, nüfus yoğunluğu bakımından da Suriyelileri gündeme getirmeye başlamıştır. Bu raporların yanında Ekonomi ve Dış Politikalar Araştırma Merkezi tarafından hazırlanan ve Türk kamuoyunun Suriyeli mültecilere bakışını irdeleyen rapor¹⁹, bu makalenin konusu ile ilişkisi açısından ayrıca dikkate değerdir.

Eleştirel Söylem Analizi

Teorik ve Metodolojik Çerçeve

Eleştirel söylem analizi sosyoloji ve medya çalışmaları literatüründe uzun süredir detaylıca tartışılan bir konudur ve devam eden tartışma bir noktada

---

¹⁷ Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı Raporu 2015, Suriyeli sığınmacıların Türkiye’ye etkileri, Haz: Oytun Orhan, Sabiha Şenyücel Gündoğar, Ankara, Ocak 2015, <http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/09012015104258.pdf>, Erişim tarihi: 25.03.2015.

¹⁸ Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Raporu 2014, Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması, Haz: Murat Erdoğan. Ankara, Kasım 2014, <http://www.hugo.hacettepe.edu.tr/HUGO-RAPOR-TurkiyedekiSuriyeliler.pdf>, erişim tarihi: 25.03.2015.

¹⁹ Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi Raporu, Türk kamuoyunun Suriyeli sığınmacılara yönelik bakış açısı 2014, <http://www.edam.org.tr/tr/File?id=1152>, erişim tarihi: 25.03.2015.

kaçınılmaz olarak kavramın ifade ettiği sınırları muğlaklaştırmıştır. Söylem analizini teorik bir zeminde ele alan Michel Foucault'un öncüsü olduğu makro yaklaşımlardan, söylem analizini daha çok metodolojik bir unsur olarak değerlendiren Ron Scollon'un başını çektiği mikro yaklaşımlara kadar çeşitli bakış açıları vardır.²⁰ Bu kadar geniş bir yelpaze içerisinde hangi teorinin ve modelin analiz için kullanılacağını tespit etmek zordur. Ancak bu tercihi şekillendirirken literatürden hareket etmek yerine, analiz edilecek medya içeriğinden hareket etmek seçimi kolaylaştıran bir unsur olabilir.

Geniş alana yayılan, hâkim bir toplumsal söylemi analiz ederken Foucaultvari bir teorik yaklaşımı kullanmak daha isabetli gözükmese bile, zaman aralığı, konu ve incelenecek malzemenin kaynağı gibi farklı unsurlarla sınırlandırılmış bir söylemi çalışmak için daha metodolojik bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bu açıdan bakıldığında Norman Fairclough'un eleştirel söylem analizi modelini kullanmak uygun gözükmektedir. Fairclough söylem analizi için üç aşamalı bir yöntem önermektedir.²¹ Fairclough'un modeline göre ilk aşamada metnin kendisi analiz edilmelidir. Ancak metin analizi başlı başına bir kıymeti haiz olmayıp, ikinci aşamada yapılacak söylem analizine zemin hazırlamalıdır. Fairclough söylemi sosyal bir süreç olarak değerlendirdiği için söylem analizi de tek başına anlamlı bir hedef değildir. Söylem analizinden hareketle üçüncü aşama olan sosyal eylemin analiz edilmesine geçilmesi gerekmektedir.

Nihayetinde analize tabi olan metinler – bu çalışmada köşe yazıları- bir sosyal eylemin parçasıdır. Bilinçli bir hedefle yapmasalar bile, metni üretenler içerisinde yaşadıkları toplumdan bağımsız olmadıkları için toplumda var olanı metne yansıtmaktadırlar. Eleştirel söylem analizi bu ilişkileri ortaya koyabildiği müddetçe sosyolojik olarak anlamlıdır. Fairclough'a göre de söylem analizi birçok farklı seçenek arasından somut ve özellikli bir dilin seçilmesi ile sosyo-

---

²⁰ Meyer, M. (2001). "Between Theory, Method, and Politics: Positioning of the Approaches to CDA," in *Methods of Critical Discourse Analysis*, Ruth Wodak & Michael Meyer (eds.), 14-31. London: Sage Publications, p.17.

²¹ Fairclough, N. (2000). "Discourse, Social Theory, and Social Research: The Discourse of Welfare Reform," *Journal of Sociolinguistics*, 4(2), p.167-9.

kültürel yapılar arasındaki ilişkiyi ortaya koymalıdır.²² Bu açıdan bakıldığında bu çalışmada ele alınacak dört farklı gazetenin Suriyeli mültecilerinden bahsederken kullandıkları dil, bu gazetelerin Türkiye'nin siyasal, toplumsal, sosyal ve kültürel konum farklılıklarında nereye denk düştükleri ile alakalıdır. Gazetelerin Suriyeli mülteciler hakkında ürettikleri söylem gazetelerin hali hazırda buldukları sosyal konumdan da etkilenmektedir.

Bu noktalardan hareketle bu çalışma kapsamında yapılacak eleştirel söylem analizi Fairclough'un modelini takip ederek, birinci aşamada belirlenen örneklem kapsamına giren gazetelerde üretilen Suriyeli mülteciler hakkındaki içerikleri metin analizine tabi tutacaktır. Bu aşamada içerik nitelik ve nicelik yönünden değerlendirilecektir. İkinci aşamada ise söylem analizi yapılacak, Suriyeli mülteciler hakkındaki içeriğin nasıl bir söylem ve dil ürettiği incelenecektir. Üçüncü aşamada mülteciler hakkında üretilen söylem ve dil, söz konusu gazetelerin daha geniş perspektifte yer aldığı söylem ve dil içerisine konumlandırılıp anlamlandırılacaktır.

Eleştirel söylem analizine başlamadan önce açıklığa kavuşturulması gereken son nokta ise örneklemin hangi kıstaslara göre belirlendiğidir. Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye ilk girişinin Mart 2011 tarihine kadar gittiği göz önüne alınırsa ilk olarak zaman dilimi kısıtlaması yapılmalıdır. Konunun gazetelerde sık olarak yer aldığı düşünülürse, analiz yapabilmek için gerekli nicelikteki içeriğe dört aylık bir zaman dilimi içerisinde ulaşılması mümkündür. Sürecin başlarındaki dört aylık zaman diliminden sonra doğru seçilen dört aylık zaman dilimi güncellik açısından daha avantajlı olacaktır. Bu kıstaslar göz önünde bulundurulduğunda 2014 yılı Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarının seçilmesi uygun gözükmektedir. Ayrıca bu seçim 6-7 Ekim olayları olarak bilinen, Suriye'nin Kobani kentine gerçekleştirilen IŞİD saldırıları sonrası, Türkiye'nin birçok şehrinde yapılan şiddet eylemlerinin mülteciler hakkındaki söyleme yansımalarını analiz etme imkânı vermesi açısından da faydalıdır. Bir

---

²² cited in Richardson, J. E. (2007). *Analysing Newspapers: An Approach From Critical Discourse Analysis*. New York: Palgrave Macmillan, p.37.

diğer kısıtlama çalışmaya dâhil edilecek gazeteler ve içerik çeşitleri konusunda yapılmalıdır. Türkiye’de gazetelerden örneklem oluştururken baskı sayısı, siyasi konum, okuyucu profili gibi çok çeşitli kriterlere dayanan seçimler yapılabilir. Bu çalışma için baskı sayısını ve siyasi konumu göz önüne alan bir seçim yapıldığında Hürriyet, Sabah, Zaman ve Sözcü gazeteleri uygun gözükmektedir. Bu seçim ile ana akım medyanın nabzını tutmak ve siyasi konum farklılaşmalarının doğurabileceği söylem farklılaşmasını gözlemek mümkün olacaktır. Son olarak yapılacak bir diğer kısıtlama ise ne tür içeriğin analize dâhil edileceği noktasında olmalıdır. Kapsayıcı olması açısından gazetelerin çevrimiçi içeriğinde mülteci, göçmen, zorunlu misafir, Suriyeli ve Iraklı anahtar kelimeleri ile tarama yapılmış, elde edilen sonuçlar içerisinden köşe yazıları seçilmiştir. Türkiye’de müstakil bir haber yazım geleneği gelişmeyip, haberler anonim yazıldığı veya ajans haberleri değişikliğe uğramadan gazete içeriklerine taşındığı için haber içeriklerine bakmaktansa sadece köşe yazılarına bakmak tercih edilmiştir.

İçerik

Sabah, Hürriyet, Sözcü ve Zaman gazetelerinin Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında çevrimiçi içeriğinde yer alan köşe yazılarında mülteci, göçmen, zorunlu misafir, Suriyeli ve Iraklı anahtar kelimeleri ile tarama yapıldığında Sabah gazetesinde 47, Hürriyet’te 45, Sözcü de 15, Zaman’da ise 53 sonuca ulaşılmıştır. Hürriyet’te 8, Sabah’ta 16, Sözcü de 2 ve Zaman gazetesinde 27 yazının Suriyeli ve Iraklı anahtar kelimeleri ile gelen ancak mülteci meselesine temas etmeyen içerikte olduğu tespit edilmiş ve değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Değerlendirme dışı köşe yazıları çıkartıldığında ortaya şöyle bir dağılım çıkmaktadır;

	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Toplam
Sabah	2	3	14	10	29
Hürriyet	14	12	3	8	37
Sözcü	1	3	4	5	13
Zaman	5	3	9	9	26

Tablo 2: Kapsam dışı içerik çıkarıldıktan sonra aylara göre dağılım

Bu dağılıma bakınca dikkat çeken ilk husus Sabah gazetesinde Kobani eylemlerinden önce Temmuz ve Ağustos aylarında Suriyeli mültecilerle alakalı görece az sayıda sırası ile 2 ve 3 adet köşe yazısı yazılmış; aynı dönemde Hürriyet gazetesinde 14 ve 12 tane köşe yazısı yer almaktadır. Ele alınan dönemin Kobani şiddet eylemleri sonrasına denk gelen son iki aylık Eylül ve Ekim döneminde ise Sabah gazetesinde 14 ve 10 tane köşe yazısına karşılık, Hürriyet'te bu sayı 3 ve 8 şeklindedir. Sözcü ve Zaman gazetelerinde de Eylül ve Ekim aylarında Suriyeli mültecilerle alakalı köşe yazısı sayısının arttığı gözlemlenmiştir.

Sözcü gazetesinde köşe yazılarının aylara göre dağılımına göre Temmuz ayında 1, Ağustos ayında 3, Eylül ayında 4 ve Ekim ayında 5 yazı yayınlanmıştır. Yazı dağılımının aylara göre periyodik olarak artma eğiliminde olması, Suriye ve Irak'ta yaşanan iç çatışmaların artması sonucunda Türkiye'ye yönelen göç dalgasında yeni hareketlenmelere neden olmasıyla açıklanabilir. Diğer bir faktör ise terör örgütü IŞİD'in ortaya çıkmasından sonra düzenlediği saldırıların bölgedeki nüfusu Türkiye'ye doğru itmesiyle ilişkilidir. Bu çerçevede IŞİD'in Suriye'de Kürtlerin yaşadığı Kobane'ye saldırmasıyla ortaya çıkan ve 200 bin kişinin Türkiye'ye sığınmasıyla sonuçlanan çatışma durumu temel faktörlerden birisidir. Bununla birlikte Zaman gazetesi köşe yazarlarının yazıları, Türkiye'deki mültecileri konu edinmeleri bakımından irdelendiğinde aylara göre dağılımın

büyük ölçüde dengeli olduğu görülmektedir. Dört ay boyunca incelenen gazetede ki köşe yazılarında mülteciler toplamda 26 yazıda vurgulanmaktadır. Aylara göre dağılım yapıldığında Temmuz'da 5, Ağustos'ta 3, Eylül'de 9 ve Ekim ayında ise 9 yazı yayınlanmıştır.

	Temmuz			Ağustos			Eylül			Ekim		
	Olumlu	Olumsuz	Dengeli	Olumlu	Olumsuz	Dengeli	Olumlu	Olumsuz	Dengeli	Olumlu	Olumsuz	Dengeli
Sabah	3	0	1	3	0	0	5	2	1	5	0	0
Hürriyet	4	6	4	2	7	3	3	0	0	2	3	3

Tablo 3: Olumlu-olumsuz içeriğin aylara göre dağılımı

Tablo 2'de verilen dağılımı Tablo 3'deki detaylarla birlikte okuduğumuzda rakamların farklılaşması daha anlamlı bir hale gelmektedir. Rakamlara göre IŞİD güçlerinin Suriye Kürt bölgesindeki Kobani şehrine saldırımları, HDP siyasi çizgisinin Türkiye'yi Kobani'ye destek olmamakla suçlaması ve 6-8 Ekim tarihlerinde gerçekleşen Kobani şiddet eylemleri ele alınan gazetelerde yayınlanan Suriyeli mültecilerle ilgili haberlerin sayısını ve niteliğini belirgin şekilde etkilemiştir. AK Parti hükümetine karşıt bir yayın politikası izleyen Hürriyet'te Kobani sürecine kadar mültecilerle ilgili olumsuz içerik barındıran köşe yazısı sayısı, aynı dönemde hükümet politikalarına yakın bir yayın çizgisi benimseyen Sabah'a oranla oldukça fazladır. Kobani sürecinden sonra ilişki tersine dönmüş, Sabah'ta yayınlanan köşe yazısı sayısı Hürriyet'in rakamlarını geçmiştir. Sabah'ta çıkan köşe yazılarının sayısı Kobani süreci dolayısı ile artsa da haberlerin niteliği olumsuzlaşmamış, olumlu bir seyir izlemeye devam etmiştir. Yapılan içerik analizi göstermektedir ki Sabah gazetesinde sayısı artan ve mülteciler hakkında olumlu içerik üreten yazılar genelde Türkiye'nin IŞİD'den kaçan Suriyeli Kürt mültecilere kapılarını açtığı halde, Kobani'ye gerekli desteği vermemekle itham edilip sokakların terörize edilmesini eleştiren yazılardır. Kobani sürecinde Eylül-Ekim aylarında Hürriyet'in köşe yazılarındaki olumlu-

olumsuz oranının daha dengeli bir hale gelmesi de aynı süreçle açıklanabilir. Hürriyet'te yer alan köşe yazısı sayısı Kobani süreci öncesine göre artan olumlu içerik üreten haberlere baktığımızda, bu haberler de Sabah'takiler gibi Türkiye'nin mültecilere kapılarını açtığından ve dolayısı ile Kobani'ye destek olduğundan bahsetmektedir. Sözcü'deki bütün yazılar olumsuzdur. Kobane olaylarıyla birlikte Sözcü gazetesindeki yazı sayısında artış görülmektedir. Sözcü gazetesindeki yazıların büyük ölçüde Emin Çölaşan ve Necati Doğru tarafından yazıldığı görülmektedir. İki yazarın konuya bakış açısı iki boyutuyla da olumsuzluk ve eleştirelilik içermektedir. Bu yazılarda Suriyeli mülteciler Türkiye'nin başına açılmış 'bela' olarak tanımlanmakta ve bu belayı açan olarak da AK Parti Hükümeti sert şekilde suçlanmaktadır. Zaman'daki yazı dağılımına baktığımızda olumlu yazıların fazlalıkta olduğunu ve genellikle insani dramın irdelediğini görüyoruz. Bununla birlikte 4 aylık süreçte olumlu olumsuz yazı dağılımında anlamlı bir farklılaşma olmamıştır. Zaman'daki yazılarda da konuyla ilgili eleştirel yaklaşımlarda, mültecilere olumlu yaklaşıırken, aynı zamanda AK Parti hükümeti hedefe konulmakta mesele bir iç politika malzemesi haline getirilmektedir.

Bu yüzden siyasi pozisyonun mülteciler hakkındaki köşe yazılarının içeriğini belirlemede etkin faktörler olduğunu tespit ettikten sonra analizi detaylandırıp, bu konunun köşe yazılarına hangi söylemlerle yansıdığını incelemek yerinde olacaktır.

Söylem Analizi

Suriyeli mülteciler hakkındaki köşe yazıları söylem analizine tabi tutulduğunda karşılaşılan manzara daha karmaşıktır. Söylem mevzubahis olduğunda dilin nasıl kullanılıp kurgulandığına bağlı olarak olumlu içerikle olumsuz söylem geliştirmek veya tam tersi mümkündür. Bu açıdan bakıldığında içerik ile söylemin örtüşmediği durumlar rastlanabilen vakalardır. Bu durum,

örneklerle söylemi incelemeden önce olumlu ve olumsuz söylemlerin dağılımına bakmayı faydalı kılmaktadır.

Bu dağılıma baktığımızda en fazla dikkat çeken değişikliğin içerik söyleme aktarılırken Hürriyet gazetesinin köşe yazılarında daha olumlu bir dil kullanıldığıdır. Bu ilk bakışta olumlu bir değişiklik gibi gözükmektedir. Ancak ilgili köşe yazılarına daha dikkatli bir şekilde bakıldığında, bu yazıların odak noktasının iç siyaset olduğu, mültecilerin yaşadığı sorunlardan bahsederek hükümeti yıpratmaya dönük yazılar olduğu gözükmektedir. Dolayısı ile yazıların ana odağı mültecilerin sorunlarına odaklanmak yerine onları iç siyasetin malzemesi yaparak kendi pozisyonunu tahkim amacıyla kullanmaktadır. Böylesi bir yaklaşımda mesele şu şekilde işlenmektedir:

“Şimdi yaz, idare edebiliyorlar ama üç ay sonra nerede, nasıl hayatta kalabilecekler meçhul! Bakıyorum memleketimizin zengin Müslümanları, lüks davetlerle iftar yemekleri verme yarışı içindeler. Başta Başbakan olmak üzere devletliler bu davetlere katılıyor, yiyor, içiyor, nutuk atıyorlar. Ama Suriyeli göçmenlerin hallerine el uzatan kimse yok. Binlerce kilometre ötede deprem olduğunda “Müslüman kardeşlerimize yardım” diye ortalığa dökülen örgütlerin de hiçbiri ortada yok. Türkiye, ölümden kaçan bu insanlara elbette “Sizi istemiyoruz” diyemezdi. Normal ve insani olan tutum o göçmenlere kapıları açmaktı. Anormal olanı ise onları böyle ortalıkta bırakmaktı. “Saldım çayıra, Mevlam kayıra” diye özetlenebilecek bir göçmen politikası, bu hükümetin utancı olmalıdır.”²³

Örnekten de açıkça görülmektedir ki her ne kadar ilk bakışta olumlu bir söylem üretilse de, daha dikkatli ve detaylı bir inceleme, mültecilerin içerisinde bulunduğu zor şartların dillendirilmesinin esas amacının mültecilerin şartlarını iyileştirmek çabası olmadığını, konunun siyasi çıkarlar ve tartışmalar için

---

²³ Yılmaz, M. M. “Hafızaları Tazeleyelim,” Hürriyet, 16.07.2014.

kullanıldığını göstermektedir. Benzer bir sorgulama Sabah gazetesi köşe yazıları için yapıldığında içerik ve söylem bazında olumlu-olumsuz dengesinin pek değişmediği sonucuna ulaşmak mümkündür. Değişimin gözlendiği kısıtlı yazılarda ise dengeli veya olumsuz içerik ile olumlu söylem üretmiştir.

İçerikten söyleme geçilirken köşe yazılarının mülteci meselesine bakışlarındaki değişikliğin analizinden sonra, dikkat edilmesi gereken bir diğer husus olumlu veya olumsuz içeriğin hangi odakla ve amaçla üretildiğidir. Bu mukayesenin daha kolay yapılabilmesi için iç politika, dış politika, güvenlik ve insani odaklı olmak üzere dört ana perspektif belirlenmiş ve incelenen köşe yazılarının hangi perspektif(ler)i yansıttığı üzerinde durulmuştur. Bu noktada ilk dikkat çeken husus ele alınan gazetelerde insani perspektifin diğer perspektiflerle karşılaştırıldığında azınlıkta kaldığıdır. Mülteci meselesi incelenen yazılar için büyük oranda başlı başına bir insani mesele olmanın ötesinde iç politikayı, dış politikayı ve güvenliği ilgilendirdiği oranda sorunsal haline getirilmiştir. Aşağıdaki örnekler bu noktayı daha anlaşılır kılacaktır:

“İçişleri Bakanlığı’nın sokaklardaki içler acısı durumda olan Suriyeli mültecilerin toplanacağını, kamplara yerleştirileceğini ve kayıt altına alınacağını açıkladıktan sonra Suriyeliler toplanmaya başladı. Üsküdar’da, Taksim’de çocuklarıyla perişan halde yaşayan aileler yok artık! Şimdi “gözümüzün önünde” değiller... Sorunu çözdük mü, yoksa halinin altına mı süpürdük? Çok önceden yapılması gereken bir işti bu... Kamplarda sokaklardan daha mı iyi durumdalar, yakında öğreniriz nasıl olsa... Ve daha önemlisi 1,5 milyona ulaştığı söylenen Suriyeliler ile ilgili uzun vadeli çözümümüz ne? Bunu bilen bir yetkili var mı acaba?”²⁴

Suriyeli mültecilerin “içler acısı” durumundan, “çocuklarıyla perişan halde yaşayan ailelerden” ve “uzun vadeli çözüm”den bahseden bu yazı ilk

---

²⁴ Semercioğlu, C. “Çeşme’de Beach Dayağı”, Hürriyet, 05.08.2014.

bakışta Suriyeli mültecilere duyarlıymış gibi gözükmektedir. Ancak yazının ürettiği söylemsel pratiklere bakılınca tablonun tam tersi olduğu, yazının tam da Suriyeli mültecilerin “gözümüzün önünde” olmasından şikâyetçi olan “estetik” duruşu eleştirirken, aynı estetik kaygıları paylaşan bir söylem geliştirdiği ortaya çıkmaktadır. “Kamplarda sokaklardan daha mı iyi durumdalar, yakında öğreniriz nasıl olsa” cümlesi bu söylemsel pratiği ortaya koymaktadır. Kamplarda daha iyi şartlarda olup olmayacağı belli olmayan Suriyeli mültecilerin, şehirlerden yani insanların gözü önünden toplanmasının olumlanması söylemsel pratiği açığa çıkartmaktadır. Yazının tartıştığı nokta Suriyeli mültecilerin daha iyi şartlarda yaşaması ve gündelik çözümler yerine kalıcı çözümlerin geliştirilmesi olsaydı, Suriyeli mültecilerin şehirdeki yaşam şartlarından daha iyi bir ortam sunmayacağından şüphelenilen kamplara yerleştirilmesi olumlu bir gelişme olarak sunulmazdı.

Zaman gazetesindeki yazılardan birinde Hükümetin dış politika tercihleri biraz da alaya alınarak söylem kurgulanmıştır. Yazının içeriğinde mültecilerin durumuna acınıyormuş gibi yapılmakta fakat genel anlamda mültecilerin durumu kullanılarak kendi pozisyonunu tahkim etmektedir:

Bu defa Suriye'nin iç işlerine müdahil olarak bölge denklemine sokulmayı denedik. Suriye hava kuvvetleri, -nasıl becerdiyse!- bir uçağımızı düşürüp iki pilotumuzu şehid etti, yine anlamazdan geldik. “Ha gayret, düştü düşecek” diye muhalif militanları destekledikçe onlar Üsküdar'ın ara sokaklarına kadar yayılan Suriyeli garibanların vücut diliyle diplomasi yürütüyorlar, yine anlamazdan geliyoruz.²⁵

Sözcü gazetesindeki köşe yazısında Emin Çölaşan Suriyeliler bağlamında hem AK Parti hükümetini eleştirmektedir hem de mültecilerin “acınası” durumunu tasvir etmektedir. Mültecilerin durumunun üzücü olduğuna

---

²⁵ Alkan, A.T. “Biz var evde kendi yağurdumuzu yemek”, *Zaman*, 19.07.2014.

dair yaklaşımın da bulunduğu yazıda konu AK Parti Hükümeti eleştirisiyle ilişkilendirilmektedir. Çölaşan, Türkiye'ye göç eden mültecilerden bahsederken meseleyi ekonomiyle ilişkilendirir ve gelinen noktada artık elde para kalmadığını belirterek mültecilerin neden olduğu ekonomik yükün olumsuzluğuna değinir:

“Ülkelerinden kaçıp Türkiye'ye sığınan ve sayıları 1.5 milyonu geçen Suriyeliler! Bu zavallı insanlardan yaklaşık 500 bini çeşitli yerlerde açılan kamplarda yaşıyor. Bunları her gün besliyoruz, doyuruyoruz, çocuklarını okutuyoruz, sağlık harcamalarını karşılıyoruz ama elde para kalmadı. Vergisini veren Türk vatandaşlarından esirgenen bütün olanaklar Suriyeliler için sağlanıyor. Örneğin hastaneler onlardan bir kuruluş bile para alamıyor. Kamplarda yaşayanlar bir yana, bir de Türkiye'nin dört bir yanına, özellikle büyük kentlerimize akın eden yaklaşık bir milyon Suriyeli var.”²⁶

Yazıda yer alan “besliyoruz, doyuruyoruz” gibi ifadeler ile “onların ekonomiye yük olduğunu, artık para kalmadığını” belirten ifadelerin kullanılma biçimi ve sahip olduğu anlam dünyası, yazarın yaklaşımının mültecileri dışlayan bir pozisyonda olduğuna işaret etmektedir. Necati Doğru imzasıyla yayınlanan bir başka köşe yazısında mültecilere bir paragrafta yer ayrılır. Bu bölümde mültecilerin dilenerek yaşamasından sanki üzüntü duyulduğu izlenimi verilirken aynı zamanda konu AK Parti karşıtlığını pekiştirecek bir şekilde sonuçlandırılır. Mültecilerin doğrudan hedef alınmadığı izlenimi verilerek kurgulanan yazıda; *“İktidar, Suriyeli göçmenleri insan gibi yaşatacak bir proje yapamadığı için “Türkiye'yi, yaptığı sevapla günaha giren ülke” durumuna düşürdü”²⁷* ifadelerine yer verilerek hükümet eleştirilir. Sözcü gazetesinde yer alan yazılarda mültecilerin sıkıntıları, yaşam koşulları ve geleceklerine dair vurgular zaman zaman yer alıyorsa da incelenen dört aylık süre içinde sadece bir yazıda Türkiye'de yaşayan mültecilerin durumları insani koşulları bağlamında ele

²⁶ Çölaşan, E. “Başımızın yeni belası”, *Sözcü*, 15.07.2014.

²⁷ Doğru, N. “Uzun adam morarır”, *Sözcü*, 9.8.2014.

alınmaktadır. Bu yazıda yer alan “Gece sabaha dönerken her gün Feneryolu Özgürlük Parkı’nda yürüyorum. Hava ayaz, buz gibi ısıtıyor ama yürüdüğüm için hissetmiyorum. Sonra parkın kenarında yatan Suriyeli aileyi görüyorum, içim ürperiyor” ifadeleri mevcut durumun tasvirini yapmakta, fakat yazının sonuç cümleleri iç politika bağlamında meseleyi AK Parti Hükümetine indirgeyerek bitirmektedir:

“Eski yıllarda çalıştığım bir patronum ben çok söylenince, “Yasemin bana sorunla gelme, çözümünle gel” demişti. Çözümüm bu olayda ne mi? İnanın bilmiyorum. Van Depremi’nden sonra bile prefabrik konutlarda canı çıkan insanımı bildikçe çözüm de üretmiyorum. Ama geçici bir çözüm önerim var. Havalar soğudu, çocuklar aç, siz de açın şu kapalı spor salonlarınızı orada barındırın çözüm üretene kadar. Yemek de verin, okula da gönderin bıdıkları. Biliyorum bu önerim kısa süreli, ama çare bende değil. Suriyeli halkı yokluk vadederek, kim, nasıl getirdiyse buraya, onlar bulacak çözümü de...”²⁸

Sabah gazetesindeki köşe yazılarında benzer bir perspektif kaymasını gözlemlemek mümkündür. İlk bakışta mülteciler sorununa insani açıdan yaklaşan söylemlere sahip olan yazıların daha derin bir analizle dış politika perspektifli olduğu gözlemlenmektedir:

“Kobani’den biraz ileride Yumurtalık’ta giriş kapısı ve toplanma merkezi var. Burada AFAD’ın koordinatörlüğünde ilk kayıtlar ve sağlık kontrolleri yapılıyor. Toz toprak içinde o alana gidiyoruz. Bir yanda canlı yayın araçları, bir yanda AFAD Koordinasyon TIR’ı bir yanda da BM Mülteci Örgütü’nün araçları var. Tam ortalarında ise çocuklar ve kadınların hatta bebeklerin ağırlıkta olduğu mülteci Kürtler. O manzarayı her gün izlemek görmek farklı şey. Birkaç parça eşya ve hayvanlarıyla sınıra dayanan bu insanların yüzlerindeki acı ve çaresizlik insanı sarsıyor. Konuştuğum sürece gözyaşları sel gibi akan üç kadından

---

²⁸ Candemir, Y. “Savaşta kaçıp açlığa teslim olmak”, *Sözcü*, 29.9.2014.

*birinin feryadı "Çağdaş Dünya"ya isyandı: "Bu kırımı, bu zulmü bu dünyanın devletleri görmüyor mu? Bu devletlerde vicdan yok mu?" BM'nin ekibi var ama gıda ve ilaç yardımı dışında bir şey yaptıkları yok. Bu yüzden onlara kucak açan Türkiye'nin yaptıklarının ne anlama geldiğini hepsi iyi biliyor ve hakkını veriyor."*²⁹

Diğer örneklere benzer bir şekilde bu yazı da Suriyeli mültecilerin gayri insani koşullarından bahsederken, diğer yandan da mültecilerin koşullarını ikinci plana iten bir başka söylemi üretmektedir.

Zaman gazetesinde, Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı mülteciler meselesini değerlendirirken olayların başladığı dönemde Batı'nın Türkiye'ye olan desteği ve Suriye'deki Arap baharına bakışına atıfta bulunarak analiz yapan yazılar bulunmaktadır. Bunlardan birinde şu ifadeler yer almaktadır:

*"Türkiye, haklı olarak temkinli. Suriye krizinin ilk günlerinde Esed ile çözüm aradığı için Ankara'yı Batı başkentleri eleştirmiş, Esed'den vazgeçtikten sonra da yalnız bırakmıştı. Faturasını bölge kan gölüne döndüğü için sadece politik ve ekonomik olarak ödemiyoruz. 1,5 milyon Suriyeli göçmen ve Irak'tan yola düşen 100 binlerce sığınmacının yükünü, Batı'dan dişe dokunur bir destek görmeden omuzlamak zorunda Türkiye. Yakında 2 milyonu bulacak bu göçmen kitlesi sadece sosyal değil, iç güvenlik sorunu da olmaya aday."*³⁰

Zaman'daki yazıların bir kısmında mültecilerin durumu, gazetenin mevcut AK Parti Hükümetine olan muhalefeti bağlamında ele alınmaktadır. Türkiye'nin iç politikasını veya dış politikasını konu edinen yazarlar, meseleyi Suriye iç savaşı ve mülteci akınlarıyla birlikte ele aldıktan sonra bu konudaki insani duruma dengeli bir şekilde yaklaşmakta, fakat aynı bağlamda AK Parti

²⁹ Övür, M. "Bu Dünyanın vicdanı Yok Mu?" *Sabah*, 27.09.2014.

³⁰ Yurttagül, A. "İŞİD, Esed, PKK ve ehven-i şer meselesi", *Zaman*, 18.09.2014.

Hükümetine eleştiriler yöneltilmektedir. Genellikle Lale Kemal, Şahin Alpay, Ali Yurttagül, Abdülhamit Bilici ve Joost Lagendijk tarafından kaleme alınan köşe yazılarında mültecilerin durumu iç politika ve dış politika bağlamında veri olarak kullanılmaktadır. Türkiye'nin ABD, Irak ve Suriye ile ilişkilerinin genel çerçevesi ve gelinen noktada savaşın devam etmesiyle birlikte ortaya çıkacak mülteciler akınının nasıl olacağına; bu mülteci dalgasının Türkiye açısından taşıyacağı anlamlara dair çerçeve çizilmektedir. Dış politika ve IŞİD bağlamında ele alınan yazılardan birinde Suriyeli mülteciler Türkiye için başa çıkılması sorunlu bir mesele olarak ele alınmaktadır.³¹ Başka bir yazıdaysa Suriye iç savaşı bağlamında IŞİD'in neden olduğu yeni saldırılara dikkat çekilmekte ve Türkiye açısından değerlendirme yapılarak bu gidişatın önüne geçilmediği takdirde IŞİD'in, Türkiye'yi 5 milyon veya daha fazla sığınmacı ile karşı karşıya bırakabileceğine³² işaret edilmektedir. Dış politika bağlamında kaleme alınan yazılarda doğrudan olmayan fakat dolaylı yapılan AK Parti Hükümeti eleştirilerinden birinde şu ifadeler kullanılmaktadır:

“Arap Baharı”nın yol açtığı deprem ve buna karşı Türkiye'nin izlediği siyaset, iyimser beklentilerin aksine Ortadoğu'daki balayına limon sıkı. Hem rejimler hem halklar tarafından sempatiyle bakılan Türkiye, tarafını seçmek zorunda kaldı ve halkların tarafını tuttu. Türkiye kamuoyunun ve genel olarak demokratik dünyanın da tercihi olan bu tavır dışında bir tutum takınmak da imkânsızdı. Ancak Ankara bu tutumunu sürdürürken, çatışmaların bir tarafı olmaktan uzak durabilse kardeş kavgasının sona erdirilmesinde ve yaraların sarılmasında en önemli aktörlerden biri olabilirdi. Hâlbuki yanlış öngörülerle o kadar savrulduk ki, otokrat olduğu bilinen liderlerle “kardeşlik” kuracak gibi yakınlaşmışken aniden düşman oluverdik. Cesaretlendirdiğimiz muhalifler için de ne tek başımıza ne müttefiklerimizle bir çıkış yolu üretemedik. Hükümetin, içeride otoriterleşme ve dış politikada AB'den uzaklaşma, Ortadoğu'da

---

³¹ Ünal, Mustafa. “IŞİD savaşı”, *Zaman*, 12.09.2014

³² Yurttagül, A. “Suriye felaketi Kürtler ve Nato”, *Zaman*, 12.10.2014

İslamcı akımlara yakınlaşmayla örtüşünce, dünyada ve bölgede AKP hakkındaki siyasi İslamcı algısı güçlenmiş oldu.”³³

Bu yazıda da olduğu gibi mülteciler paranteze alınarak olumlu yaklaşım gösterilirken diğer taraftan genel olarak Suriye meselesi üzerinden AK Parti Hükümeti’ne eleştiriler yöneltilmektedir. Mültecilerden bahsederken AK Parti Hükümetini eleştiren yazılar genel olarak Türkiye’nin dış politikası bağlamında kurgulanmakta ve yazının genel içeriğinde bir yerde mültecilerin durumuna atıfta bulunan dikkatli bir cümle kurulduktan sonra yazı ana omurgası çerçevesinde devam etmektedir. AK Parti Hükümeti, özellikle IŞİD ile birlikte anılarak ve ayrıca Suriye’deki diğer direniş örgütlerine destek verdiği iddia edilerek belirli bir alanın içinde gösterilmeye çalışılmaktadır. Benzer yaklaşıma diğer yazılarda da rastlanmaktadır:

“Türkiye bir yandan 1,5 milyonu bulan Suriyeli mültecilere ev sahipliği yaparken diğer yandan Kobane’de Kürtlerin öldürülmelerine göz yumuyor imajı ile paradoksal biçimde aslında dünyada, hiç de insanî olmayan bir ülke imajını yaratmış durumda.”³⁴

Mültecilerle ilgili dengeli bir dil kullanılarak yazılan bazı köşe yazılarında politik tercihlerin öne çıkartıldığı ve bu bağlamda mevcut Hükümete yönelik eleştirel söylemin geliştirildiği yazılar Zaman gazetesinde ağırlıklı olarak tercih edilmektedir.

Öte yandan Sabah gazetesinde yer alan köşe yazılarından birinde mülteciler konusu dış politika bağlamında ele alınmaktadır. Özellikle Kobani şiddet eylemleri ve Türkiye’nin IŞİD’e destek verdiği manipülasyonları bağlamında öne çıkan yazıda şu ifadeler kullanılmaktadır:

“Türkiye’nin IŞİD’e yönelik dolaylı destek verdiği ve Türkiye- Suriye sınırını IŞİD’in geçişleri sırasında kullandığına dair herhangi biçimde

³³ Bilici, A. “Perşembenin gelişi”, *Zaman*, 13.09.2014.

³⁴ Kemal, L. “Kafa kesenlere hoşgörü neyin işareti?”, *Zaman*, 15.10.2014.

doğrulanması mümkün olmayan ithamlar arttı. Neredeyse, IŞİD'in tüm gücünü, geçirgenliği yüksek olan Türkiye'nin Güney sınırından aldığını ortaya süren, hatta bunu haritalar aracılığıyla ortaya koyan demeçler birbiri ardından ortaya döküldü. Bugün, korunmadığı öne sürülen o sınıra, binlerce insan bir anda yığıldı, sınır kontrolü yapıldıktan sonra Türkiye'ye alındılar. Ancak bir anda, sanal ortamda resmi ya da gayriresmi yüzlerce haber, "Türkiye sınırını Kürt mültecilere kapattı" biçiminde yansıdı”³⁵

Yukarıda alıntılanan kısımda öne çıkartılan vurguya benzer bir yaklaşımı bir diğer Sabah yazarı, savunmacı bir refleksle irdelemektedir. Yazarın, Batı basınında var olan Türkiye'nin IŞİD'e destek verdiği ithamına karşı pozisyon alarak, Türkiye'nin konumunu Suriyeli Kürt mülteciler üzerinden meşrulaştıran bir söylem ürettiğini görmek mümkündür.

Terör örgütü IŞİD'in Suriye'nin Kobane bölgesine saldırmasından sonra, buradaki Kürtlerin durumlarını bahane ederek HDP ve PKK'nın yönlendirmesiyle Türkiye'de yaşanan 6-8 Ekim olayları ve neden olduğu yıkıcı sonuçların aktarılmasında Sözcü yazarı Emin Çölaşan AK Parti Hükümetini sorumlu tutmaktadır:

“Kobani mobani deyip İstanbul, Ankara, İzmir ve Antalya dahil Türkiye'nin dört bir yanında sokağa döküldüler. Şu anda bilinen 21 ölü ve 100'ü aşkın yaralı. Çoğu silahla vurulmuş. Yakılan otobüsler, bankalar, dükkanlar, işyerleri, ele geçirilen karakollar, harabeye dönüşen cadde ve sokaklar, özellikle Van ve çevresinde yağmalanan marketler de işin cabası. Şimdi sırada bunların cenazelerinde çıkması beklenen olaylar var. Padişah Tayyip olayların çıktığı gün İslahiye'de sığınmacı kamplarında Suriyeliler'e nutuk atıyor, “Esad gitmeli” diye

---

³⁵ Gümüştekin, T. “Türkiye Sınırı Sorun Değil Mi?” *Sabah*, 20.09.2014.

bağırıyor, “Kobani ha düştü ha düşecek” diyerek Kürtler’i tahrik ediyor, birkaç saat sonra başlayacak olan kanlı olaylara, belki bilmeden yol veriyordu.”³⁶

Çölaşan’ın yazısı genel olarak mültecileri konu edinmiyor olsa da Türkiye’nin iç politikası ve dış politikası bağlamında bir ana çerçeveden hareket ederek izlenen siyasi çizgiyi eleştirmektedir. 6-8 Ekim’de yaşanan olayların sorumluluğu AK Parti Hükümetinin izlediği politikaya bağlanmaktadır.

Mültecilik meselesinin insani boyutunu farklı amaçlarla araçsallaştıran yazıların yanında birebir mültecilerle alakalı olumlu ve olumsuz söylem geliştiren yazılar da vardır. Örneğin Hürriyet’in köşe yazarlarından biri, sokak izlenimlerini anlatırken vatandaşlara dair gözlemlerini paylaşmakta ve onların “yoksulluktan, Suriyeli sığınmacılardan, bonzaiden”³⁷ şikâyetçi olduğunu söyleyerek, mültecileri uyuşturucu madde bağımlılığı ile benzeştiren olumsuz bir söylemi üretmektedir. Aynı gazeteden bir başka yazar da mültecilerin varlığını başlı başına bir sorun olarak gören şu cümleleri halkın şikâyeti olarak köşesine taşıyıp desteklemektedir:

“Emek Mahallesi’nin öncelikli şikâyeti galericiler olmuştur. Fakat son günlerde Suriyeli sorunu, galericileri gerisinde bıraktı. Artık canımıza tak dedi. Hiçbir şey yapmasalar bile, tedirgin oluyoruz. Parkları işgal edip, çocukların oynayacağı yerlere yatıp, ihtiyaç gideriyorlar.”³⁸

Bu örnekte mültecilerin varlığını “hiçbir şey yapmasa bile” sorun olarak algılayan bir söylem vardır. Mülteci meselesine bu bakış açısı ile yaklaşılmca en temel insani ihtiyaçlardan olan barınma ihtiyacı çocukların oyun oynaması ile mukayese edilebilmektedir. Bu örnekte çocukların oyun alanlarının ellerinden

³⁶ Çölaşan, E. “İnceldiği yerden koptu”, *Sözcü*, 9.10.2014.

³⁷ Küçükşahin, Ş. “Ekmeleddin İhsanoğlu İzlenimleri,” *Hürriyet*, 09.07.2014.

³⁸ Tekeci, F. “Meydanda Fuhuş Pazarlığı,” *Hürriyet*, 14.07.2014.

alınması ve insanların tedirginliği üzerinden açıkça nefret söylemi geliştirilmektedir.

Sözcü de Emin Çölaşan'ın yazısında benzer bir üslup kullanılmaktadır. Çölaşan, mültecileri 'bela' olarak tanımlanmakta ve nefret suçuna kapsayacak şekilde mülteciler ötekileştirilmektedir.

“Sevgili okuyucularım, şu anda Türkiye’de yaklaşık iki milyon Suriyeli yaşıyor. İçlerinde teröristler, ajanlar, katiller, dilenciler, zavallılar, ne ararsanız var. Devlet bir bölümünü kamplarda besliyor ama paralar suyunu çekti. Hükümet yurt dışından para dileniyor. Büyük kentlerimiz Suriyelilerle doldu. Çadırlarda sefil bir hayat yaşıyorlar, dileniyorlar. Ülkenin dört bir yanında her gün olaylar çıkıyor. Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa, Osmaniye, Adana, Mersin, Hatay, Ankara, İstanbul ve göçmenlerin yoğun olduğu bütün illerde olaylar çıkıyor, protesto gösterileri düzenleniyor. Gaziantep’te bir Suriyeli cinayet işledi, kentte protesto olayları durulmadı. Bu olanların, başımıza açılan bu belanın tek sorumlusu Tayyip ve onun hükümetidir.”³⁹

Mültecilere karşı nefreti ve şiddeti körükleyen söylemin bu kadar açık olmayan başka örnekleri de vardır:

“Suriyeliler çok zor şartlarda yaşıyor. Mültecilerin yerleştiği bölgelerdeki halkın bir bölümü Suriyelilerden rahatsız. Mülteciler, ülkelerindeki savaş bitene kadar sadece kamplarda değil, belli ki şehirlerde yaşamaya devam edecekler. Eğer kamplar yetersizse ya da mültecilerin tamamı kamplara gönderilemiyorsa lokal çözümler aranmalı. Bu noktada da en büyük görev yerel yönetimlere yani belediyelere düşüyor. Halkları kaynaştırmak, yaşanabilecek sosyal patlamalara engel olmak, acil ihtiyaçlara hızlı çözümler bulmak ancak

---

³⁹ Çölaşan, E. Başımıza açılan “Suriyeliler” belası, *Sözcü*, 17.8.2015

bölge yöneticisinin eliyle olabilir. Aksi takdirde üzücü olayların yenilerinin yaşanması kaçınılmaz.”⁴⁰

Bu örnek Suriyeli mültecilerin çok zor şartlar altında yaşadığını vurgulasa da yerel halkın tepkisini meşrulaştıran bir söylem üretmektedir. Özellikle alıntılanan kısmın sonunda yer alan yerel yönetimlerin soruna çözüm bulamaması halinde ortaya çıkacak saldırı, linç, düşmanlık gibi şiddet olaylarını “kaçınılmaz” olarak niteleyen ifade şiddeti ve düşmanlığı meşrulaştırmaktadır. Sabah gazetesinde yer alan köşe yazarlarında ise genel olarak daha ölçülü bir dil dikkati çekmektedir. Mülteciler hakkında olumsuz söylem geliştirilen örneklerde bile mültecilerin salt varlığı bir sorun olarak görülmemiş, olumsuz söylem daha dengeli bir üslupla üretilmiştir:

“Türkiye’de işsizlik yüzde 9’u aşmışken (ki bu "iş arayanları" kapsayan resmi rakam; bir de anasının babasının emekli maaşına yamayan kronik işsizler var)...Ortadoğu’daki yangın, midesi guruldayanlara yüz binleri ekledi. Bugünlerde vergi artışlarından konuşmaya başlamamız boşuna değil. Mültecilerin, o da ancak bir kısmına yapabildiği yardımı karşılamak için Ankara, çaresi yok, bize yüklenecek.”⁴¹

Bu gibi örnekler mültecilerin varlığını doğrudan bir sorun olarak görmeyip, yaşadıkları zor şartlara insani bir perspektiften dikkat çekse de, yerel halk ile mültecilerin karşı karşıya gelmesi en muhtemel sorun alanlarından birisi olan işsizliği ve ek ekonomik maliyeti gündeme getirerek olumsuz bir algıya zemin hazırlamaktadır. Söylem analizinde söylenen kadar söylenmeyenler de kurucu bir rol oynayabilir. Buna göre Suriyeli mültecilerin sadece sokaklarda yaşamak ve dilenmek gibi olumsuz özellikleri ile anılmaları başlı başına bir sorundur. Hâlbuki mültecilerin ekonomik yük olmak veya dilenmek dışında Türkiye toplumuna olumlu katkılarının olduğu da aynı gazetenin bir başka köşesinde dillendirilmiştir:

⁴⁰ Gürel, D. “Çelik Köprü neden Açılmıyor,” *Hürriyet*, 20.08.2014.

⁴¹ Aköz, E. “Suriyeli Dilenciler,” *Sabah*, 27.09.2014.

“Kampta 70 tane de üniversitede okuyan öğrenci var. Dış hekimliğinden, tarih, arkeoloji ve tıp fakültesine kadar bir sürü branşta eğitim alıyorlar. Türkçeyi öğrenen rahatlıkla istediği bölüme kaydolabiliyor ve burslarını devlet karşılıyor.”⁴²

Mültecilerin eğitimsiz ve mesleksiz insanlardan ibaret olmadığını vurgulayan bu yazı mültecilerin medyada temsili noktasında olumlu bir örnektir. Benzer bir şekilde mültecilerin her zaman ekonomik yük getirmediği bazı durumlarda iş gücü piyasasına olumlu katkı yaptığını dillendiren köşe yazılarına⁴³ da rastlamak mümkündür.

Zaman’daki yazıların bir kısmında mülteciler yardım ve bağış kavramları etrafında ele alınmakta ve mültecilere yardım edilmesi gerektiği, bunun İslami ve insani bir tavır olacağı üzerinde durulmaktadır. Bu yönüyle yazılar olumlu bir içeriğe sahiptir. Zekât, fitre ve bağışlar için mülteciler adres olarak gösterilmekte; mültecilerin mevcut şartlarının iyileştirilmesi için çağrı yapılmaktadır. Kurban Bayramında ve Ramazan Bayramında mültecilerin hatırlanması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bu konuda öne çıkan yazılardan birinde Ali Bulaç mülteciler için yardım çağrısı yapmaktadır:

“Yüksek bilince sahip müslümanlar miskine, yetime ve esire böylesine fedakârlıklar yaptıkları zaman bunun arkasından birtakım hesaplar yapmazlar. Sadece Allah’ın hoşnutluğunu gözetirler, onlardan ne politik, ne ekonomik veya sosyal birtakım beklentiler içine girmez, mesela siyasetçi iseler oy hesabı yapmazlar. Yegane düşünceleri zor duruma düşmüş insanlara yardım elini uzatmaktır (90/Beled, 11-17). Teşekkür dahi beklemezler, adeta “iyilik yap, denize at, balık bilmese de halık bilir” prensibinden hareketle günün birinde, en azından ahirette mutlaka yaptıkları iyiliğin katlanarak karşılına çıkacağını bilirler. İhtiyaç

---

⁴² Gayberi, M. “İşte Türkiye’nin Büyük Başarısı” *Sabah*, 25.09.2014.

⁴³ Kadak, Ş. “Antepli Sanayici Suriyeli İşçi İçin Kota İstiyor,” *Sabah*, 15.10.2014.

*sahiplerine infak ettiğimizde “Allah’ın bize verdiği rızık”tan infak ediyoruz. Cimri davranıp da kulaklarımızı yoksulların, muhtaçların feryadına kapadığımızda, öbür tarafta hesap veremeyeceğimizden korkarız. İşte böyle bir günde yüce Allah’a hesap vermeyecek korkusu içinde olanlar, yemeği, malı çok sevdikleri halde ihtiyaç sahiplerine infak etmekten geri durmazlar. Suriyeli, Türkmen, Ezidi veya başka göçmenlere bu gözle bakıp yardım edelim”.*⁴⁴

İncelenen süre içinde Ali Bulaç böylesi yazılara farklı dönemlerde yer vermektedir. Bu yazılarından birinde Suriyeliler için çağrıda bulunmaktadır. Ali Bulaç mültecilere yardım edilmesi gerektiğini ve yardım etmenin Müslümanlar arasındaki yerini ayetlere ve hadislerle dayanarak desteklemektedir. Aynı bağlamdaki başka bir yazılarındaysa Ahmet Şahin ve Nevin Halıcı mültecilere Kurban Yardımı yapılmasını belirtmektedir:

*“Özellikle de mülteci akınına uğrayan yerlerdeki mazlum ve mağdur ailelerin imdadına koşmak, onlara kurban ve diğer imkanlarla yardımcı olarak yaraları sarmaya çalışanların arasında yer almak, herhalde ömür boyu unutulmayacak bir himmet ve hizmet kahramanlığı olur. Kara gün dostu olma örnekliliğini akla getirir.”*⁴⁵

*“Binlerce insanın kurban olduğu, Müslüman’ın Müslüman’ın kanını döktüğü bu günlerde Kurban Bayramı kutlamak ancak yardımlaşma açısından kabul edilebilir, gibime geliyor. Yine de hepimiz kavga, gürültü, savaşıardan uzak günler için dua edelim. Olabildiği kadar yurtlarından ve evlerinden uzaklarda olan mülteciler için de yardımcı olmaya çalışalım.”*⁴⁶

⁴⁴ Bulaç, A. “Kimlere ve niçin yardım”, *Zaman*, 06.09.2014.

⁴⁵ Şahin, A. “Kurbanda tereddüt yaşamadan görevini yapmak”, *Zaman*, 23.09.2014.

⁴⁶ Halıcı, N. “Hayırlı Bayramlar”, *Zaman*, 05.10.2014

Zaman gazetesinde yer alan köşe yazılarında mültecilere yardım çağrısı yapılmakta ve bunun önemine dikkat çekilmektedir. Genel olarak Zaman yazarları AK Parti Hükümetine karşı farklı bir dili tercih etmekte mültecilere karşıysa farklı bir dili tercih etmektedir. Bununla birlikte yardım çağrısında bulunan yazıların dışında, meseleyi iç politika ve dış politika bağlamında ele alan yazıların ana bağlamı eleştirel olduğundan dolayı mültecilerin genel konumu da (ne kadar bağlamdan ayrı ele alınıyorsa da) nihai kerte eleştireliliği ve Zaman'ın pozisyonunu destekleyici bir içerik olarak sunulmaktadır.

Sonuç: Toplum ve Söylem

Ele alınan gazetelerde mülteciler hakkındaki köşe yazıları söylem analizine tabii tutulduğunda Türkiye'de medyaya, siyasete ve topluma dair bir dizi sonuca ulaşmak mümkündür. Medya hakkında söylenebileceklerden ilki Türkiye medyasının aşırı siyasallaşmış görüntüsüdür. Medyanın aşırı siyasallaşması ile kastedilen liberal bir yanılığ ile medyanın kamusal bir görev yaptığı ve 'objektif' olması gerektiği vurgusu değildir. Aksine medya sektörünün hiçbir zaman ekonomi-politik ilişkilerden azade olmadığı kabulünü verili kabul ederek Türkiye medyasının siyasi görünümüne mültecilerle alakalı köşe yazılarının söylemsel analizi ile mercek tuttuğumuzda karşımıza çıkan aşırı siyasallaşmış bir görüntüdür.⁴⁷ Mülteciler konusu bağlamında bu siyasallaşma bahsedilenin de ötesinde bir dereceye ve daha vulgar bir hale gelmiş görünmektedir. Aşırı siyasallaşmış bir medyanın mültecilerle ilgili içerik ve söylemi bulunduğu siyasi-ideolojik konumdan üretmesi beklenir. Ancak incelenen gazetelere bakıldığında köşe yazısı içerik ve söylemlerinin belli bir ideolojik-siyasi konumdan değil çok daha yüzeysel bir hükümet karşıtı pozisyondan üretildiğine tanık olunmaktadır. Hürriyet ve Sözcü gazetesinde yayınlanan köşe yazıları göstermektedir ki

---

⁴⁷ Türkiye medyasının Akdeniz'e kıyı olan diğer başka ülkelerde olduğu gibi aşırı siyasallaşmış olduğu daha önce medya çalışmaları literatüründe tartışılmış bir tespittir. Bu tartışmanın önemli bir metni için bakınız: Hallin, C. D. & Mancini, P. (2004). *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

yazıların dili dışlayıcı tonlara sahiptir. Yazıların kalkış noktasından hareketle bu dışlayıcı yaklaşımın arkasında Hükümetin mültecilere karşı açık kapı politikası izlemiş olması ve genel olarak AK Parti Hükümetine olan politik mesafe bulunmaktadır. Kıyaslama yaparak vurgularsak sadece siyasi karşıtlık üzerine oluşturulan bu pozisyonun yanında söz gelimi Avrupa'daki milliyetçi ve aşırı sağ partilerin mülteci karşıtlığı veya güvenlikçi söylemi kendi içerisinde görece çok daha sahici bir siyasi pozisyon olarak kalmaktadır. Aynı şekilde Sabah gazetesinde üretilen mülteci dostu içerik ve söylem özellikle Kobani şiddet eylemleri sonrasında dönüşüme uğramıştır. Bahsedilen dönemde Sabah'ın genel mülteci dostu söyleminde hükümete yakın siyasi pozisyonun etkisi daha belirgin hale gelmiş ve Türkiye'nin dış politikasının meşrulaştırılması odaklı söylem ağırlık kazanmıştır. Zaman gazetesindeki köşe yazılarının muhtevası daha farklı bir pozisyona sahiptir. Gazete yazarları mültecilerin insani durumu ve yaşam koşullarına dair olumlu ve kuşatıcı bir söyleme sahip iken meselenin politik boyutları konusunda eleştirel bir dil kullanmaktadır. Köşe yazılarında mültecilere yardım edilmesi, zekât verilmesi gerektiği üzerinde durulmakta; Müslümanlara yakışan şeyin de ancak böylesi bir davranış şekli olduğu belirtilmektedir. Suriyeli mülteciler iç politika ve dış politika bağlamında ele alındığında köşe yazılarında AK Parti Hükümeti eleştirilmektedir. Yazıların bir kısmında mültecilerin insani durumu ile AK Parti Hükümeti eleştirisi arasında mesafe koyma çabası ön plana çıkmakta iken bazı yazılarda mülteciler meselesi doğrudan dış politika çerçevesinde ele alınarak meselenin sorumlusu olarak AK Parti Hükümeti gösterilmektedir. Gazete yazarları, Türkiye'nin iç politika koşullarında benimsedikleri pozisyonun tahkim edilmesi açısından genel olarak Türkiye'nin Suriye politikasını bir kalkış noktası olarak kullanmakta; yazının içinde mültecilerin problemlerine de yer vermektedir.

Öte yandan diğer düzlemde medya söylemini doğuran siyasi-ideolojik tabloya daha geniş bir toplumsal perspektiften bakmak istenildiğinde başvurulması gereken olgu Türk modernleşmesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çok uluslu ve kültürlü heterojen bir imparatorluk ahalisinden homojen bir ulus ve devlet yaratmak kurucu cumhuriyet elitlerinin ana amaçlarından bir tanesiydi.⁴⁸ Modernleşme iradesinin kültür, sanat, eğitim, din ve toplumsal hayat alanlarında uyguladığı tektipleştirici milliyetçi politikalar neticesinde farklı ve yabancı olana karşı tedirginlik – hatta bazı durumlarda düşmanlık- toplumda belli oranda karşılığı olan bir tutum haline gelmiştir. Bunun bir yansıması olarak, mültecilere bakışta insan onuruna, yaşam hakkına ve adalete dayanan kapsayıcı bir tutumdan ziyade milliyetçi ve mülteci düşmanı tutum ağırlık kazanmıştır. Bu yüzden Sözcü ve Hürriyet gibi gazetelerde mülteciler Türkiye'nin başına gelmiş bir 'bela' olarak sunulmaktadır. Öte yandan mülteci dostu söylemlerin en olumlu örneklerinde bile söylemin mültecilerin içerisinde bulunduğu kötü şartlara referansla kurulduğu gözükmektedir. Bu açıdan köşe yazılarında sık sık geçen “zorunlu misafir” veya “ülkelerine geri dönmeyecekler” gibi vurgular dikkat çekicidir. Son olarak, söylem ile toplum arasındaki bağlantıyı göstermesi açısından “zorunlu misafirlik”ten daha kuşatıcı bir söylem oluşturan örneklere Sabah ve Zaman gazetelerinin bazı yazılarında rastlanabilmektedir.

---

⁴⁸ Bu konuda daha detaylı bilgi için bakınız: Zürcher, E. J. (2005) Turkey: A Modern History. London & New York: I. B. Tauris.

Kaynakça

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Raporu 2013, Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar, Haziran 2013, https://www.afad.gov.tr/Dokuman/TR/60-2013123015491-syrian-refugees-in-turkey-2013_baski_30.12.2013_tr.pdf, erişim tarihi: 25.03.2015.

Amnesty International Report 2014/15, Middle East and North Africa Regional Overview, London, 2015.

Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Raporu 2014, Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması, Haz: Murat Erdoğan. Ankara, Kasım 2014, <http://www.hugo.hacettepe.edu.tr/HUGO-RAPOR-TurkiyedekiSuriyeliler.pdf>, erişim tarihi: 25.03.2015.

Hallin, C. D. & Mancini, P. (2004). *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Human Rights Watch World Report 2014, “Syria”, New York, 2014.

Hürriyet Daily News, “UN shrinks food aid to Syrian refugees in Turkey as funding dwindles”, 06.03.2015, <http://www.hurriyetdailynews.com/un-shrinks-food-aid-to-syrian-refugees-in-turkey-as-funding-dwindles.aspx?pageID=238&nID=79300&NewsCatID=359>, erişim tarihi: 12.03.2015.

Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi Raporu, Türk kamuoyunun Suriyeli sığınmacılara yönelik bakış açısı 2014, <http://www.edam.org.tr/tr/File?id=1152>, erişim tarihi: 25.03.2015.

Fairclough, N. (2000). “Discourse, Social Theory, and Social Research: The Discourse of Welfare Reform,” *Journal of Sociolinguistics*, 4(2).

Lynch, J. & Galyung J. (2010). *Reporting Conflict: New Directions in Peace Journalism*. St.Lucia: University of Queensland Press.

Meyer, M. (2001). “Between Theory, Method, and Politics: Positioning of the Approaches to CDA,” in *Methods of Critical Discourse Analysis*, Ruth Wodak & Michael Meyer (eds.), 14-31. London: Sage Publications.

Miş, N. (2013) “Türkiye’nin Suriye Politikası”, *Türk Dış Politikası Yıllığı* içerisinde, Burhanettin Duran v.d. (der.) Ankara: SETA Yayınları.

Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı Raporu 2015, Suriyeli sığınmacıların Türkiye’ye etkileri, Haz: Oytun Orhan, Sabiha Şenyücel Gündoğar, Ankara, Ocak 2015, <http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/09012015104258.pdf>, Erişim tarihi: 25.03.2015.

Richardson, J. E. (2007). *Analysing Newspapers: An Approach From Critical Discourse Analysis*. New York: Palgrave Macmillan.

Syrian Observatory for Human Rights, “More than 300000 people killed since the beginning of the Syrian Revolution,” 02.12.2014. <http://syriahr.com/en/2014/12/more-that-300000-people-killed-since-the-beginning-of-the-syrian-revolution/>, erişim tarihi: 13.03.2015.

The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Syria Regional Refugee Response, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=224>, erişim tarihi: 13.03.2015.

The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Turkey External Update 28.01.2015, [http://www.unhcr.org.tr/uploads/root/unhcr_turkey_operational_update_2015_01_28_\(3\).pdf](http://www.unhcr.org.tr/uploads/root/unhcr_turkey_operational_update_2015_01_28_(3).pdf), erişim tarihi: 12.03.015.

Zürcher, E. J. (2005) *Turkey: A Modern History*. London & New York: I. B. Tauris.

Yeşilçam Sineması'nda Göç Olgusu: Değişen Kültür ve Toplumsal Yapı

Ömer OSMANOĞLU¹

ÖZET

Türkiye'de 1950'li yıllarda başlayan ve şehirlerdeki birçok problemin en büyük sebepleri arasında gösterilen göç sorunu, günümüzde de devam etmektedir. Daha çok ekonomik ve sosyal faktörler neticesinde ortaya çıkan göç hadisesi, kültürel ve sosyal alanlarda çok yönlü değişimlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Göç; kaçış, yeni bir başlangıç, umut ve hayal gibi anlamlar taşıyabileceği gibi kimlik sorunlarını, yozlaşmayı, değerlerin yitimini ve yabancılaşmayı da beraberinde getirmektedir. Göç, Yeşilçam Sineması'nda işlenen en önemli temaların başında gelir. Yönetmenler ve yapımcılar sosyal hayatı derinden etkileyen göç meselesine kayıtsız kalmamışlar ve farklı dönemlerde çektikleri filmlerde bu konuya da yer vermişlerdir. Bu çalışmada; *Gurbet Kuşları* (1964), *Gelin* (1973), *Düğün* (1974) ve *Diyet* (1975) adlı Yeşilçam filmlerinden hareketle İstanbul'a göçün sebepleri, yaşanan süreç ve göçün neticeleri çerçevesinde göç olgusu analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yeşilçam, Göç, Kültür, Toplumsal yapı

---

¹ Yrd. Doç. Dr., Üsküdar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

GİRİŞ

İnsanların hayatında köklü değişimlere yol açan göç olgusu; siyasal, sosyal ve ekonomik nedenlerle ortaya çıkan dinamik bir süreçtir. Göçe yol açan bu sebepler, paradoksal bir biçimde yine aynı alanlarda neticeler doğurmakta ve sosyo-kültürel yapının değişmesine yol açmaktadır. Bu nedenle göç; birbiri içine girmiş nedenleri, etkileri ve neticeleri içerisinde barındıran çok katmanlı bir hadisedir. “Nüfusun, devamlı yaşam bölgelerini kişisel olarak ya da aileler ve gruplar halinde terk edip, geçici veya sürekli olarak yaşamak amacıyla bir başka yere gitmesi hareketi” (Doğanay, 1994, s. 165) olarak tanımlanan göç, sadece coğrafi anlamda bir yer değiştirmeden ibaret olan basit bir olgu değildir. Göç aynı zamanda sosyo-kültürel bir çevreden ayrılıp başka bir coğrafi ve sosyo-kültürel çevreye yerleşmek anlamına da gelir (Durugönül, 1997, s. 6). Bu çerçevede göç; sebebiyet verdiği bütün değişikliklerle birlikte bir bütün olarak ele alınmalıdır. Göç, bu değişiklikleri beraberinde getirdiği gibi, bazen de bu değişikliklerden kaynaklanabilir (Arslantaş & Adana, 2010, s. 17).

İnsanlar, her ne kadar daha iyi bir yaşam, geçim derdi ve işsizlik gibi ekonomik gerekçelerle göç etmek zorunda kalsalar da göç, sosyal ilişkilerin ve kültürel olguların derinliklerine nüfuz eden ve çok daha başka neticelerin ortaya çıkmasına neden olan bir hadisedir. Göçün sonucunda göç edilen yerde tutunma, var olma ve buraya uyum sağlama çabalarının yol açtığı kimlik ve aidiyet sorunlarının yanı sıra; göçle birlikte kent ile taşra arasında sıkışıp kalma, kültürel ve ahlakî bunalımlar, değerlerin yitimi, adet ve geleneklerin aşınması ve yozlaşma gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Göçün sebep olduğu hızlı kentleşme, bu duruma hazırlıksız yakalanan büyükşehirlerde çarpık yapılaşmaya neden olmakta ve çevre sorunları ortaya çıkmaktadır. Göç aynı zamanda, bölgeler arası ekonomik dengesizliklerin de artmasına neden olmaktadır. Bu sorunlar, şehirlerdeki sosyal ve kültürel yapının da ciddi bir dönüşüm geçirmesi anlamına gelmektedir. Diğer yandan göçmenler de gittikleri şehirlerde sosyal ve kültürel farklılıklarından dolayı göç ettikleri alanlara uyum sağlamada birtakım sıkıntılar

yaşamakta ya da birtakım sıkıntıların yaşanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla göç hadisesi, hem göçmenleri hem de göç edilen yerdeki toplumu karşılıklı olarak etkilemektedir (Tüfekçi, 2002). Görüldüğü üzere göç olgusu, bir yandan sonuç, diğer yandan neden olmak üzere ikili bir karaktere sahiptir. Göç, sosyal ve ekonomik dönüşümlerin sonucunda ortaya çıktığı için bir sonuç, sosyal ve ekonomik dönüşümlere yol açtığı için de bir neden olarak tanımlanır (İçduygu ve Ünalın, 1998, s. 38).

Bu çalışmada, Yeşilçam sinemasında göç konusunu ele alan, yönetmeliğini Halit Refiğ'in yaptığı *Gurbet Kuşları* (1964) ve Lütfü Ö. Akad'ın "göç üçlemesi" olarak bilinen *Gelin* (1973), *Düğün* (1974) ve *Diyet* (1975) adlı filmlerinden hareketle göç hadisesi analiz edilecektir. Anadolu'dan İstanbul'a göçü, hemen hemen tüm süreçleriyle ele alan bu filmler, göçe sebep olan etkenleri ve göçün yol açtığı sosyal ve kültürel sorunları beyaz perdeye taşıma konusunda önemli bir başarı ortaya koymuşlardır.

Türkiye'de Göçün Nedenleri

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu yıllardan bu yana göç sorunun yaşamak zorunda kalmıştır. Gelir dağılımındaki dengesizlikler, işsizlik ve yoksulluk gibi ekonomik nedenlerin yanı sıra siyasi problemler ve çevresel sorunlar da zorunlu ya da gönüllü göç hareketlerine sebep olmuştur. Ülkemizde; tarımdaki açık ve gizli işsizlik, yanlış tarım politikaları, tarımdaki makineleşme ve tarımsal iş gücünün azalması, kırsal kesimde iş imkânlarının sınırlı olması, ekonomik istikrarsızlık ve sosyal problemler, kan davaları, can ve mal güvenliğinin sağlanamaması, geniş aile otoritesinden kurtulma eğilimi, kitle haberleşme araçlarının etkinliğinin artması, doğal afetler, daha iyi eğitim imkânlarına kavuşma isteği, siyasi sebepler ve terör gibi sebepler büyük çaptaki göç hareketlerine neden olmuştur (Öztürk ve Altuntepe, 2008, s. 159; Güney, 2008, s. 9). Şehirlerdeki eğitim ve sağlık imkânları, kamuda istihdam, can güvenliği ve kadınların ekonomik özgürlüğü gibi etkenler göçü cazip kılan diğer sebepler arasında sayılmaktadır (Güney, 2008:9).

Ülkemizde insanları göçe sevk eden siyasal, sosyal veya kültürel sebepler çoğu kez iç içe geçmiş durumdadır. Türkiye’de, 1923-1950 döneminde gerçekleşen göçlerin daha ziyade politik ve bürokratik sebeplerden kaynaklandığı; 1950-1980 döneminde ise ağırlıklı olarak sanayinin gelişmesi, iş gücü ihtiyacının artması ve geçim sıkıntısı gibi ekonomik nedenlerden ötürü gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye’de 1980’lerden sonraki dönemlerde göçün temel sebeplerine terör, eğitim gibi faktörler de eklenmiş ve insanları göçe iten nedenler daha çetrefilli bir görünüm arz etmeye başlamıştır (Özbay ve diğerleri, 2011, s. 2).

Türkiye’nin doğusunda yaşayan insanlar, yukarıda sayılan sebeplerin de etkisiyle, kendi bölgelerindeki iş olanaklarının azalması nedeniyle gelişme ve sanayileşme konusunda önemli mesafeler kat etmeye başlayan batıdaki büyükşehirlere göç etmiştir. (Kaştan, 2006:67). Bu hızlı ve kontrolsüz göçler nedeniyle, kırsal bölgeler boşalırken büyükşehirler aşırı biçimde şişmeye başlamıştır. Nüfus dağılımında dengesizlik, yatırımların düzensiz dağılması, konut sıkıntısının neden olduğu gecekondulaşma ve çarpık kentleşme, alt yapı sıkıntısı, sağlık ve eğitim hizmetlerinde yetersizlik, çevre sorunları, istihdam ve işgücü problemleri, gelir dağılımında dengesizlik ve sosyo-kültürel çatışmalar (Kaygalak, 2009, s. 20) bu olumsuz sonuçlardan sadece birkaçıdır.

“Taşı toprağı altın” olan İstanbul’a göç; 1950’li yıllarda başlamış, 1960’lı yıllarda hız kazanmış ve 1980’li yıllarda en yüksek oranlara ulaşmıştır. İstanbul, Anadolu’nun her yanından gelen göçmenler için adeta bir sığınma yeri haline gelmiş ama bu durum İstanbul’un, birçok sorunla boğuşan bir şehir olmasına neden olmuştur. Türkiye’de göçmenlerin büyük çoğunluğunun şehirlere yönelmesi, şehirlerin nüfusunun hızla artmasına neden olmuş; İstanbul başta olmak diğer büyükşehirlerin çoğu hızlı kentleşmeye sahne olmuştur (Kaya, 2009).

Yeşilçam Sinemasında Göç Olgusu

Sinema hem bir sanat dalı hem de bir kitle iletişim aracı olarak, toplumsal yapının bir ürünüdür. Sinema, toplumsal yapıya bağlı olarak ve ondan beslenerek

kendisini inşa eder. Çünkü sinema yaratıcısı, toplumun bir parçasıdır ve ortaya koyduğu ürünle, seyircisiyle hepsinin içinde yaşadığı toplumsal yapıyla dinamik bir ilişki içerisindedir (Güçhan, 1993). Sinema filmleri, içerdikleri zengin görselliğin yanı sıra bireysel ve toplumsal bilinçaltıyla da ciddi bir etkileşim halindedir. Bu etkileşim neticesinde sinema bir bakıma toplumsal bilinçdışı işlevi de görmektedir. Sinema hem toplum üzerine düşünür hem de toplumun ayrılmaz bir parçası haline gelir. Herhangi bir sanat eseri ya da kültürel yapıt, içinde üretildiği sosyal, siyasal, ekonomik ve tarihsel koşullardan bağımsız bir biçimde anlaşılabilir. Aynı şekilde, herhangi bir toplumu farklı yönleriyle anlamak için de o toplumun ürettiği sanat eserlerine bakmak gerekir. Görülüyor ki, sanat ve toplumun itibarıyla sinema; toplumsal, ideolojik, felsefi ve psikolojik unsurlarla sıkı irtibatları olan önemli uğraşlardır (Güçhan, 1993). Toplumsal bilinçdışı gözler önüne seren ve sosyo-kültürel yapının aynası haline gelen (Diken & Laustsen, 2010, s. 28) sinema filmleri, değişen dünyayı anlamlandırma çabalarımızı, kimlik arayışlarımızı, sosyal ve kültürel dönüşümlerimizi anlamak bakımından araştırmacılara geniş imkânlar sunmaktadır.

Sinema filmleri, aynı zamanda belirli ölçülerde kent tarihine de ışık tutmaktadır. Ele aldığımız konu itibarıyla baktığımızda, Yeşilçam'da çekilen birçok filmin doğal dekorunun İstanbul olduğu görülecektir. Yeşilçam filmlerinde ele alınan sosyal, ekonomik ve kültürel meseleler hem ülkemizin hem de filmin doğal platosu haline gelen İstanbul'un geçmişteki serüvenine dair önemli ipuçları barındırır. Yeşilçam sinemasındaki farklı dönemlere daha yakından bakıldığında, değişen toplumsal koşulların yönetmenleri ve film yapımcılarını ciddi bir biçimde etkilediği görülecektir. Mesela, 1960 yılı Türkiye'deki toplumsal ve siyasal yaşam kadar Türk sineması açısından da önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde “toplumsal gerçekçilik” adı verilen anlayışına bağlı kalan bazı yönetmenler sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel konuları merkeze alan filmler çekmiştir. Toplumsal gerçekçilik anlayışı doğrultusunda göç, gecekondulaşma, sanayileşme, sendikalaşma, grev ve kadın hakları konularına ilişkin filmler çekilmeye başlanmıştır. Toplumsal gerçekçilik akımını benimseyen yönetmenler

sosyal, ekonomik ve kültürel konular hakkındaki izlenimlerini ve düşüncelerini yeni bir dil aracılığıyla beyaz perdeye aktarma imkanı bulmuşlardır. Metin Erksan, Halit Refiğ, Duygu Sağıroğlu, Atıf Yılmaz ve daha sonraları Lütfi Ö. Akad gibi yönetmenler çektikleri filmlerde; mevcut düzeni ve iktidar anlayışını, kültürel ve ahlaki yozlaşmayı, batılılaşma ve modernleşme olgularını, yoksul kesim ile burjuvazi arasındaki çatışmayı, göç ve gecekondulaşma sorunlarını, toplumsal olaylara yabancı kalan aydın çevrelerini ve sanat dünyasını, işçi sınıfının hak mücadelesini ve kadının toplumdaki yerini irdeleme fırsatı bulmuşlardır (Kasım ve Atayeter, 2012).

Göç olgusu, gerek toplumsal gerçekçi bakış açısını benimseyen gerekse başka kaygılara sahip olan yönetmenlerin çektiği filmlerde ele alınan temaların başında gelmektedir. Bu bölümde, Yeşilçam sinemasında göç konusunu merkeze alan, göç süreçlerini farklı yönleriyle işleyen dört film üzerinden göç hadisesi analiz edilecektir. *Gurbet Kuşları* (1964), *Gelin* (1973), *Düğün* (1974) ve *Diyet* (1975) adlı filmlerin hepsi, Anadolu'dan İstanbul'a gerçekleşen göçü ele almaktadır. Göçü; sebepleri, süreç ve neticeleri çerçevesinde işleyen bu filmler aracılığıyla göçün ekonomik, sosyal ve kültürel yapıyı nasıl etkilediği, göçle birlikte göçmenlerin hayatında ne gibi değişimlerin olduğu ve göçün nasıl sonuçlar doğurduğu irdelenecektir. Bu filmlerde aynı zamanda, göçle birlikte ortaya çıkan kültürel ve sosyal değişimler, gerilimler ve problemler ortaya konmaktadır. Filmlerin olay örgüsü, göçün sebep olduğu çatışmalar ve gerilimler üzerine kurulmuştur. Filmlerdeki karakterler bir yandan doğup büyüdükleri toprakların sosyo-kültürel yapısını ve gelenek anlayışını muhafaza etmeye çalışırken diğer yandan göç ettikleri şehrin değerlerine uyum sağlama gayreti içine girmişlerdir. Göç bu kahramanlar için bir tür kaçış, yeni bir başlangıç ya da umut olduğu gibi yozlaşma, hayal kırıklığı, trajedi, intihar veya nadiren de olsa tersine göç gibi anlamlar da taşımaktadır. Bu dört filmin hepsinde de göç olgusuyla birlikte ortaya çıkan kimlik meselesi, yozlaşma, değerlerin yitimi ve yabancılaşma sorunu ele alınmıştır. Bu olumsuz neticelerin ortaya çıkmasında

sadece şehre ait değerlerin yozlaştırıcı etkisi değil, aynı zamanda göç edenlerin değerler dünyasındaki marazlı durumları da etkili olmuştur.

Göçmenlerin Zihnindeki İstanbul İmgesi ve Şehirle İlk Karşılaşma

Bir şehrin imgesini esas olarak, şehrin doğal/coğrafi görünümü ve şehirdeki yaşam tarzı belirlemektedir. Şehrin imgesi sosyal ve ticari ilişkilerin, mevcut alışkanlıkların, geçmişten gelen ve doğal bir biçimde var olmaya devam eden kültürün ve sanatsal faaliyetlerin bir bileşkesidir. Şehir, ihtiva ettiği imgelerle ve çağrışımlarla anlam kazanır. Bu çerçevede, bir şehri belirgin kılan en önemli husus, o şehrin ismi anıldığında akla gelenler ve o şehre dair zihinlerde canlanan silüettir (Alkan, 2007, s. 29-30). Şehrin silueti, şehrin doğal yapısıyla ilgili olduğu kadar, tarihsel süreçte şehrin kurucu unsurlarının akli ve iradesi tarafından belirlenmektedir. Bir şehrin silueti aynı zamanda o şehrin karakteri, tarihi ve kimliği demektir (Alkan, 2007, s. 33-34).

Yeşilçam filmlerinin doğal dekoru olan İstanbul; tarihsel geçmişi, büyüleyici güzelliği, kültürel çeşitliliği, yaşam tarzı, karmaşası ve kargaşasıyla asırlardır dünyanın önde gelen şehirleri arasında sayılmaktadır. Coğrafi ve kültürel anlamda doğu ve batının kesiştiği bir noktada bulunan İstanbul; doğal yapısı, idari ve askeri yapılarıdaki mimari özellikleri, konut alanları, ticaret hayatı, sosyal yönü, etnik yapısı ve çeşitliliğiyle nevi-i şahsına münhasır bir imgeye ve silüete sahiptir. Fakat İstanbul'un birçok gerçekliği ve buna paralel olarak birçok görünümü mevcuttur. Bu gerçeklik şehrin farklı bölgelerine, muhitlerine ve semtlerine dağılmış durumdadır. İstanbul'u tasvir etmek, tanımlamak ya da anlamak tüm gerçeklik-görünüm ilişkisinin etraflı bir biçimde analiz edilmesine bağlıdır. Çünkü Edward Soja'nın da dediği gibi şehrin birden fazla "gerçekliği" vardır ve bir şehrin içinde daima bir başka şehir bulunmaktadır (Soja, 2000, s. 325). Soja'ya göre, kent hayatının sosyal, tarihsel ve mekansal boyutları ayrılmaz bir bütünlük oluşturur ve birbirine bağlıdır. Bu çerçevede Soja, 'şehirciliğin mekansal özgünlüğünün anlaşılması için kentteki inşa edici formlar ve mevcut toplumsal ilişkiler birlikte değerlendirilmelidir', demiştir. (Soja, 2000, s. 8). Bu

husus, daha kapsamlı bir çalışmanın konusu olduğu için şimdilik üzerinde durmuyor ve seçtiğimiz filmler üzerinden İstanbul'un, göçmenlerin zihnindeki temsillerini analiz etmeye devam ediyoruz.

1960 ve 1970'li yıllar Türkiye'de şehirlerin hızlı dönüşüm geçirdiği yıllardır. Şehirler ekonomi ve sanayi olguları çerçevesinde iş, geçim ve daha rahat bir yaşam olanakları sunmasının yanı sıra zengin olma, sınıf atlama, lüks yaşam gibi bazı imge, gösterge ve işaretlerle zihinlerdeki yerini almaktadır. Buna neden olan faktörlerin başında İstanbul'un medyadaki sunumu, dizi ve film görüntüleri ve şehre dair abartılı anlatımlar gelmektedir. İstanbul, uzun yıllar boyunca, gerek medyanın gerekse şehre daha önce gelip yerleşen kişilerin abartılı yorumları ve efsanevi söylemlerinin de etkisiyle kırsal bölgelerde yaşayan insanların zihninde destansı ve mitolojik bir şehir olarak yer tutmuştur. Bu durum, ekonomik sıkıntıların yol açtığı darboğazı daha fazla hissetmeye başlayan ve taşrada sıkışıp kaldıkları için bir çıkış yolu arayan insanların, şehre göç etme iştahlarını sürekli kabartmıştır.

Göç edenlerin zihnindeki İstanbul imgesini en iyi yansıtan filmlerin başında Halit Refiğ'in yönettiği ve Türkiye'de göç üzerine yapılmış ilk film olarak kabul edilen 1964 yapımı *Gurbet Kuşları* gelmektedir. Kahramanmaraş'tan İstanbul'a göç eden bir aile üzerinden göç olgusunu ele alan filmde, ekonomik bir darboğaz yaşayan aile, yeni bir başlangıç yapmak üzere İstanbul'a göç etmeye karar verir. Aile bireylerinin Haydarpaşa Garı'nda İstanbul'la ilk karşılaşmaları, İstanbul'un onların zihninde tam olarak nerede durduğunu açık bir biçimde göstermektedir. Haydarpaşa Garı'nın merdivenlerinden İstanbul'u umut, hayranlık, şaşkınlık ve korku içinde seyreden aile aslında karmaşık bir ruh hali içindedir. Haydarpaşa Garı İstanbul'a göçen taşralı ailelerin geleceğe ilişkin umutlarının simgesi olmuştur ve birçok Yeşilçam filminde olduğu gibi şehre gelenleri ilk karşılayan önemli bir mekansal unsurdur.

Maraşlı aile şehre ilk adım attığında güçlü görünmekte, sırt sırta vererek "dağları bedesten edeceklerine" inanmaktadır. Her ne kadar İstanbul'daki iş imkânlarını değerlendirmek için göç etseler de onların asıl niyetleri zengin olmak

ve sınıf atlamaktır. *Gurbet Kuşları*'ndaki Tahir Efendi'nin durumu bunun açık bir örneğidir. Tahir Efendi'nin hayali, İstanbul'da ekonomik durumunu düzeltmek, zengin olmak ve böylece itibarını geri kazanmaktır. "O zaman paşalar gibi sırtında İngiliz laciverti, belinde köstekli Serkisof saati ve ayaklarında sarı ayakkabılarıyla Maraş'a dönebilecektir." Maraş'tan göç eden aile bireylerinin gönlünde yanan ateş, İstanbul'u "fethetmek"tir. Bu arzu, filmin sonlarında, evin küçük oğlu Kemal tarafından şu şekilde ifade edilecektir: "İstanbul'a gelirken hepimiz ayrı hayaller içindeydik. Her tuttuğumuz şeyin zahmetsizce elimizde altın olacağını umuyorduk..."

Bakırcıoğlu ailesi İstanbul'a kral olmak için gelmiştir. Yolda tanıştıkları "haybeci" lakaplı kaçak yolcunun niyeti de bundan farklı değildir. Haybeci vapurla karşıya geçerken İstanbul'a dönerek "Hey taşına toprağına kurban olduğum, ekmeği bol İstanbul. Ulan, kahpe şehir! Haybeci geliyor. Koru kendini. Sana Kral olacak, Kral!" diye seslenir. Haybeci ile "İstanbul'a şah olmayı" düşleyen Maraşlı aile, büyükşehre göç eden taşralının zihnindeki İstanbul imgesini ele vermektedir: İstanbul'un taşı toprağı altındır, ekmeği boldur, iş imkânları fazladır. Böylece şehir, onların zihninde fethedilmesi ya da boyun eğdirilmesi gereken efsanevî bir varlık haline dönüşmüştür. İstanbul'u kültür, sanat ve düşünce merkezi olarak tanımlayan Giovanni Scognamilo, Boğaziçi'ni "bir efsane, destan mitos ve gizem şeridi" olarak tasvir eder. Ona göre İstanbul, "her köşesinde eskiden hatta çok eskiden kalma çarpıcı, çekici ve hayal gücümüzü zorlayan bir ya da bir kaç iz taşır." (Scognamillo, 1993, s. 28).

Bu efsanevî varlık, bazı filmlerde edilgen, dişil bir varlık olarak da temsil edilir. *Gurbet Kuşları*'ndaki ailenin iki büyük oğlu Kemal ile Selim'in, trenden indiklerinde birbirlerini dürterek yoldan geçen kızları göstermeleri bunun örneğidir. Aynı şekilde, zihinlerindeki İstanbul ile gerçek İstanbul'un örtüşmediğini gösteren bir başka örnek, babalarının önceden gelip Süleymaniye'de tuttuğu eski ahşap evi gördüklerinde de gerçekleşir. Evi beğenmeyen erkek çocuklar, pencereden imrenerek Galata-Pera bölgesine bakarlar ve "*İnsan şu karşılarda oturmalı ki...*" diyerek zihinlerindeki İstanbul

imgesini ifşa ederler. Onların zihnindeki İstanbul; güzel kızların, eğlence hayatının ve serbest ilişkilerin olduğu bir şehirdir. Bu durum, Lefebvre'nin "mekan temsili" kavramsallaştırmasını akla getirmektedir. Lefebvre'ye göre soyut mekân, zihinsel süreçlerin mekâna geçirilmesiyle oluşan ve aslında tamamlanmış olarak kalan mekandır. Soyut mekânın yarattığı en önemli yanılsama ise zihindeki soyut mekân ile görünen mekanın özdeş kabul edilmesidir. Bu durumda soyut mekan, görülebilen/fizikî olanla sınırlandırılmış olur (Lefebvre, 1998, s. 38-39). Kemal ile Selim'in zihnindeki soyut İstanbul ile gerçek İstanbul arasında fark vardır. Fakat her ikisi de İstanbul'un bu düşsel güzelliğe sahip manzarasıyla gündelik yaşamı arasındaki derin uçurumu henüz tecrübe etmemiştir. Lefebvre'den hareketle, algılanan ve tasarlanan bir İstanbul'un yanı sıra bir de yaşanan İstanbul söz konusudur ve İstanbul'daki yaşam, aile bireylerini trajediyle yüzleşmek zorunda bırakacaktır. Çünkü İstanbul aldaticıdır, hayal kırıklıklarına uğratar; İstanbul kaotik bir şehirdir.

İstanbul için kullanılan "taşı toprağı altın" benzetmesi, birçok Yeşilçam filminde sıklıkla karşılaşılan bir benzetmedir. Lütfü Ö. Akad'ın yönettiği, Yozgat'ın Sorgun ilçesinden İstanbul'a göç eden bir ailenin büyükşehre tutunma çabasını anlatan 1973 yapımı *Gelin* adlı film de İstanbul'u, taşı toprağı altın şehir olarak resmeder. Film, Lütfü Akad'ın göç konusunu sebep, süreç ve neticeleriyle birlikte ele aldığı ve "göç üçlemesi" olarak bilinen serinin ilk filmidir. Film; babası Hacı İlyas ve ağabeyi Hıdır'dan 5 yıl sonra şehre göç etmeye karar veren küçük oğul Veli'nin, ailesini de yanına alarak Haydarpaşa Garı'na yanaşan trenden inmesiyle başlar. Aile fertleri garın önündeki kalabalığın arasından İstanbul'u, şaşkınlık ve hayranlıkla seyretmeye başlarlar: "İstanbul dediğin insan denizi"dir. Şehri uzaktan gören bir mahallede yaşayan aile küçük bir bakkal dükkanıyla geçimlerini sağlamaktadır. Fakat onlar "İstanbul'un kıyı bakkaliesinde çürümeyi istememekte" ve günün birinde şehrin merkezinde yeni bir dükkan açmayı düşlemektedir. Aile, başlangıçta düzen kurmakta zorlanmış, şehrin büyüklüğü karşısında şaşkınlığa düşmüş ve alışana kadar da epey zorlanmıştır. Baba Hacı İlyas ve büyük oğlu Hıdır ikinci dükkana sahip olmak

için deyim yerindeyse yanıp tutuşmaktadır: “İstanbul tee şu yapıların ardı. Orayı bir tuttuk mu yürü. Önünde kimse durmasın.” Onların gözünde İstanbul’un her bir köşesi cennettir; taşı toprağı ise altın...

Lütfü Ö. Akad’ın “göç üçlemesi”nin ikinci filmi olan 1974 yapımı *Düğün*’de ise bu kez Urfa’dan İstanbul’a göç eden ailenin temel amacı şehirdeki iş imkânlarından yararlanarak bozulan maddi durumlarını düzeltmektir. Tıpkı Maraşlı Bakırcıoğlu gibi Erkuş ailesi de memleketleri olan Urfa’da tutunamamış, ellerinde avuçlarında ne varsa satarak büyükşehre yerleşmiştir. Kısa zamanda İstanbul’da yaşamının ve şehre tutunmanın zor olduğunu fark eden aile için şehir zamanla bir “insan denizi”ne dönüşmeye başlamıştır. Bu insan denizini yarıp geçmek onlar için hiç de kolay olmayacaktır. Bir ara umutsuzluğa kapılan aile, geri dönmeyi bile düşünür. Fakat İstanbul’da, “bu toz duman içinde kök salacak bir yer bulunacağını” düşünüp şehirde mücadele etmeye karar verirler. *Düğün*’de hayal ettiği üç ayaklı araca kavuşan İbrahim’in ağzından dökülen şu cümleler zihinlerdeki İstanbul imgesinin 1960’lı yıllardan bu yana çok da değişmediğini gösterir niteliktedir: “İmparator olacağım sana imparator.” Diğer yandan, İstanbul aynı zamanda onlar için kazançlı bir ekmek teknesidir: “*İstanbul kazan, ben kepece*” anlayışı bunu yansıtmaktadır.

Lütfü Ö. Akad’ın “göç üçlemesinin” üçüncü filmi olan 1975 yapımı *Diyet* ise, göç eden ailelerin şehre uyum süreçlerine odaklanmıştır. Filmde, şehre yerleşen ve öyle ya da böyle onun bir parçası haline gelen ailelerin durumları ele alınmaktadır. Zor şartlar altında şehirde tutunmayı başaran ailenin zihnindeki İstanbul imajı 1950’li yıllardakinden artık çok farklıdır. Şehir tıpkı bir “insan denizi”dir ve bu “mahşer kalabalığı”nda insanlar tutunacak bir dal aramaktadır. Bu durum, filmdeki işçi Hasan’ın ağzından şu şekilde ifade edilir: “Şehir insanıyla başa çıkmak toprakla uğraşmaya benzemez. İnsan denizi içinde depmeyle (tekmeye) yol açacaksın. Açamadın mı ne etsen boş, kendini ölmüş bil...”

Kentin sadece bir mekan olmanın ötesinde insanların kimliklerini ve kişiliklerini belirleyen bir gücü de vardır. Kent hem sosyal ve kültürel dokusu hem de tarihsel mirasıyla, hem geçmişin hem de şimdinin seslerini barındırır. Şehrin

her tarafında bu sesler yankılanmakta, şehre dair temsiller insanların hayallerini ve zihinlerini belirlemekte ve şehrin simgeleri insanların davranışlarına yön vermektedir. Bu simgeler insanları kendine hayran bırakabileceği gibi şehrin kaotik yapısı, “terörize edici ve yalıtıcı çoğulluğuyla korku da verebilmektedir.” (Oktay, 2001, s. 26). Bu karmaşık durum, şehre sonradan gelenlerin zihnindeki İstanbul’la daha sonradan tecrübe edilen İstanbul imgesinin çatışmasında kendisini açık bir biçimde gösterir. Bunu, *Gurbet Kuşları*’ndaki Bakırcıoğlu ailesinin hikayesinde açık bir biçimde görmek mümkündür. Aile reisi Tahir Efendi, aslında şehirdeki tehlikelerin farkındadır fakat süreci doğru yönetme konusunda başarısız olmuştur. Filmin başında Tahir Efendi, trenden inen bütün aile fertlerini tek tek saydıktan sonra “Dikkat edin, birbirimizi yitirmeyelim. İstanbul’da şakaya gelmez bu iş...” diyerek onları uyarımış ama bu uyarı pek işe yaramamıştır. Şehrin tekinsizliğini bilen Tahir Efendi, yine de İstanbul’daki ilk ticari girişiminde dolandırılmaktan kurtulamaz. Fakat o suçu kendisinde değil, “kahpe şehir” İstanbul’da bulur. Taşrada tüccarlık yapan ve uyanık geçinen Tahir Efendi, kendisine kurulan tuzağa düşünce geç de olsa şu gerçeği anlamıştır: “İstanbul esnafından bir yumurta aldığında bile gör bak sarısı içinde mi?”

Kent-Taşra Çatışması

Göç olgusuyla birlikte ortaya çıkan bu sorunların başında sosyo-kültürel yapıdaki değişimin neden olduğu sorunlar gelmektedir. Bu sorunlar özellikle; değerler, inançlar, kültür, adetler, gelenekler, din, aile ve kadına bakış açısı gibi konularda açığa çıkar. Bu çatışma, bir anlamda geleneksel değerler ile şehre özgü değerler arasındaki çatışmadır. Değerler çatışması aynı zamanda bir kimlik çatışmasını da gündeme getirir. Göçmenler geleneksel, sabit ve bütüncül bir kimliğe sahiptir fakat göçle birlikte kimlik dönüşümü daha dinamik bir durum arz etmeye başlar. Göç sürecinde göçmenlerin kimlikleri bölünmekte, parçalanmakta ve yeniden üretilmektedir. “Bu bağlamda kimlik, bir oluşu ifade etmektedir.” (Sarup, 1996, s. 6). Göçmenler, şehre geldiklerinde kendi değerleriyle şehrin değerleri arasında bir çatışma olduğunu görmekte ve iki dünya arasında uygun bir

yol bularak şehirde var olmaya çalışmaktadır. Onların bu çabası, önceki asırlarda oluşan “muhayyel İstanbullu kimliği”nin yanında yeni bir İstanbullu kimliğinin doğmasına neden olmaktadır. Bu yeni İstanbulluluk tasavvurunun oluşması, İstanbul’a 1950’li yıllardan itibaren artmaya başlayan göçlerle birlikte gerçekleşmeye başlamıştır (Konuk, 2015, s. 9).

Kent-taşra çatışması ve iki dünya arasında kalma durumu *Gurbet Kuşları*’nda sarsıcı bir biçimde ortaya konmuştur. Filmde aile reisi Tahir Efendi ve eşinin geleneklerine, inançlarına ve adetlerine bağlı olduğu görülmektedir. Fakat geleneksel değerler çocuklarının kimlik ve kişiliğini iğreti ve marazlı bir tarzda biçimlendirmiştir. Çünkü çocukların geleneğe bağlılığı yüzeyseldir. Bu nedenle çocuklar, kentin kültürel ve ahlakî değerleriyle daha sert bir yüzleşme yaşamak zorunda kalmıştır. Elindeki tespihi ve başındaki kasketiyle geleneğin bir temsilcisi olsa da Tahir Efendi’nin içinde de dizginlenemez bir para kazanma hırısı vardır. Bu hırs onu ve oğullarını iş yaşamında özensiz ve disiplinsiz tutumlar sergilemeye itecek, kolay yoldan zengin olmak için ticaret ahlakını hiçe sayan davranışlar ortaya koyacaklardır. Selim ve Murat’ın, geleneksel değerlere ters düşerek kadınlarla gayrimeşru ve seviyesiz ilişkiler kurması da geleneksellik ve modernlik üzerinden yürüyen kent-taşra çatışmasının başka bir örneğidir. Evdeki erkeklerin baskılarından bıkan ve komşu kızının yozlaşmış hayatını taklit etmeye başlayan Fatma’nın durumu ise daha trajiktir. Fatma taklit ve özentisi neticesinde, aile baskısı nedeniyle evden başörtülü ve makyajsız çıkacak, mahalleye girerken de rujunu silip tekrar başını kapatacaktır. Fatma’nın zengin ve hovarda bir genç olan Orhan’ın evlenme vaadiyle kandırılması ve ardından kötü yola düşmesi ise sözü edilen değerler çatışmasının trajik yanını oluşturmaktadır. Tahir Efendi’nin çocuklarının bu savruluşu, İstanbul’da çıkış yolu arayan bir ailenin yabancılaşması ve kimlik bunalımı olarak da görülebilir. Üniversiteye devam eden evin küçük oğlu Kemal’in durumu ise daha farklı bir sosyolojik olguyu gündeme getirir. Üst sınıflara mensup bir kıza gönlünü kaptıran Kemal, kendisini olduğundan farklı göstermeye çalışmıştır. Sevdiği kızın dışarıdan gelen göçmenleri hoş görmediğini belirtmesi üzerine, onu kaybetmemek için ailesini

“su katılmamış bir İstanbullu” olarak tanıtması Kemal’in derin bir kimlik bunalımı yaşadığını gösterir. Sevdiği kızı kaybetmemek uğruna başlangıçta kendi özünü inkar eden ve onun yaşam tarzına öykünen Kemal daha sonra hatasını anlayacak, kendisini olduğu gibi kabul etmeyi ve bu şekilde kabul görmeyi başaracaktır. Onun amacı, babası ve ağabeyleri gibi zengin olmak değil, şehre uyum sağlamayı başarmış bir birey olarak yaşamını sürdürmektir.

Kent-taşra çatışması geleneksel değerler ile şehirdeki modern değerlerin karşılaşması ve din ve ahlak anlayışının şehirdeki temsilleri üzerinden de okumak mümkündür. *Gelin*’deki, Hacı İlyas’ın ailesi de tıpkı *Gurbet Kuşları*’ndaki Tahir Efendi’nin ailesi gibi geleneksel değerlerine bağlı ve inançlı bir ailedir. Şehrin sosyo-kültürel değerlerine karşı temkinli olan aile, dışa kapalı bir yaşam tarzını tercih etmiştir. Yaşadıkları mahallede ve evlerinin dışarıyla irtibatını kesen avlunun içinde Yozgat’taki hayatlarının bir benzerini yaşayan aile, adeta köyü şehre taşımışlardır. Aileye göre avlunun içindeki hayat, sosyo-kültürel değerler açısından Yozgat’tır, İstanbul ise avlunun dışında kalmaktadır. Bağnazlıkla dindarlık arasında salınan aile ataerkil bir yapıya sahiptir; kadın-erkek ilişkilerine bakışları ve bazı hurafelere körü körüne bağlılıkları birçok örnekte kendini gösterir. Bu durum, bazen taşralılık ile kentlilik arasında kalan belirsiz alanlara işaret etmekte bazen de çelişkilere neden olmaktadır. Nitekim kültürel kodlar, açık bir biçimde ve net olarak tanımlanabilen ve keskin sınırlara sahip olan oluşumlar değildir. Toplumsal yapılanmanın içinde, geçmiş birikimlerden kaynaklanan kültürel unsurların izlerini görmek mümkündür. Bazı durumlarda kültürel yapıda yer alan fakat sebebi sorgulanmayan alışkanlıklar keskinlik kazanabilmektedir. Bu durumda örf, adet ve gelenekler sosyo-kültürel yapının birer unsuru haline gelir. İstanbullu kimliğinin oluşumunda bu unsurların etkisini birçok bakımdan gözlemlemek mümkündür (Konuk, 2015, s. 23). *Gelin*’deki kayınvalidenin torununun hastalığını ciddiye almayıp doktora götürülmesine karşı çıkması, buna karşın sadece muska ya da kurşun döktürmekten medet umması, Hacı İlyas’ın ağrıyan dizleri için merhem kullanırken torununun tıbbi tedavisini önemsemeyip sadece duayla yetinmesi bunun en somut örneğidir.

Düğün'deki Erkuş ailesi de erkeklerin egemen olduğu geleneksel bir ailedir. Aile, şehrin kenar mahallelerinden birine, duvarlarla çevrilmiş bir avlu içindeki küçük bir gecekonduya yerleşmiştir. Kardeşlerinin “ağa” diye hitap ettiği Halil, ataerkil düzenin şehirdeki temsilcisidir. Halil ve İbrahim'in çıkış yolu olarak Cemile'den gelecek başlık parasına bel bağlamaları maddi açıdan yükselmelerini sağlarken; ahlaki açıdan çöküşlerini tescil etmektedir. Halil'in dünyaya bakışını, insanlara verdiği kıymetin ölçüsünü belirleyen temel etken para ve maldır. Halil şehirde “büyük adam” olmak için yanıp tutuşmaktadır ama bunu başkalarının üstüne basarak ya da gölgelerine sığınarak yapmaktadır. Zelha'nın gözünde ağabeyleri “İstanbul ormanında kimseye dış geçiremeyince aciz kardeşlerinin etini yemeyi” en kolay yol olarak gören bencil insanlardır. Amcaları Bekir'in her durumu fırsat bilerek yeğenlerinin işleri ve evlilikleri üzerinden kazanç temin etmeye çalışması ise Halil ile Bekir'in aynı dünyanın insanları olduğunu göstermektedir

Diyet filmindeki kent-taşra çatışması ise Yunus Ağa karakterinin içine düştüğü durumda somut bir biçimde kendisini gösterir. Filmde, Yunus ağa şehre uyum sağlamakta güçlük çeken geleneksel taşralı değerleri olan bir insanı temsil eder. Herkesin tutunmak için varını yoğunu ortaya koyduğu bir ortamda Yunus Ağa kendisini işe yaramaz hissetmektedir. Oysa köyde bir itibarı ve değeri vardır; şehirde balon satarken değerden düştüğünü görmekte ve bu durumdan utanç duymaktadır. Yunus Ağa'ya göre, şehre göç eden köylü, toprağından sökülen ağaç gibidir ve böyle bir ağaçtan artık hayır gelmez: “Bilemedik, insan kısmı köksüz de olsa olur sandık, olmazmış meğer.” Filmde ayrıca, taşradan iş için İstanbul'a gelen ve fabrikada çalışan işçilerin patronlara itaat etmesi, kendilerine işveren mal-mülk sahibine kayıtsız şartsız teslim olmaları da taşraya özgü geleneksel itaati akla getirmektedir. Sendikalı işçilerden birisinin artık bu geleneksel itaat anlayışının köyde kaldığını söylemesi, bu adetlerin şehirde geçerli olmadığını, aksine İstanbul'da düzenin başka olduğunu anlatmaya çalışması hem değerler bağlamında köy-kent çatışmasını hem de köydeki feodal düzenin şehirdeki devamlılığını anlatmaktadır.

Gurbet Kuşları'ndaki Tahir Efendi ve iki oğlu, *Gelin*'deki Hacı İlyas ve büyük oğlu Hıdır, *Düğün*'deki Halil ve Bekir, *Diyet*'teki Bilal usta maddi menfaatlerini ön planda tutan, gözünü hırs bürümüş, hedeflerine ulaşmak için ahlaki değerleri hiçe sayan ve yozlaşmaya açık olan karakterlerdir. Onların bu olumsuz davranışlarını sadece göç olgusuyla veya göçün neticesinde ortaya çıkan faktörlerle açıklamak tam anlamıyla doğru sonuçlar doğurmayabilir. Üzerinde asıl durulması gereken mesele şudur: Bu bireylerin derin ahlakî bunalımları ve kişilik problemleri şehre tutunma arzularından mı kaynaklanmaktadır yoksa gelenek, din, namus, kadın, kültür ve ahlak konularında onların kişilik özelliklerinde en başından beri bir sorun mu mevcuttur? Bu konuda şu şekilde bir cevap vermek mümkündür: Şehir, ayakta kalma mücadelesi veren ve şehre tutunmaya çalışan bireyleri dönüştürmekte ve onları ister istemez sert bir rekabetin içine sokmaktadır. Fakat şunu da göz önünde bulundurmak gerekir: Şehre göç edenlerin kimlik yapısı taşrada biçimlenmiştir ve onlar şehre mevcut kimlikleriyle göç etmişlerdir. Dolayısıyla onların yaşam tarzları, davranış kalıpları, ailelerine yaklaşım biçimleri, parayla ve kadınlarla kurdukları ilişkiler sadece şehirdeki zor şartlarla veya ayakta kalmak için gösterdikleri mücadeleyle değil, daha fazla para kazanma tutkusunun yol açtığı ahlakî dejenerasyonla açıklanabilir. Buradan şu sonucu da çıkarmak mümkündür: Geleneksel aile yapısı, namus anlayışı ve dindarlık gibi olgular taşradan göç eden aileler tarafından sağlıklı bir biçimde özümsememiştir. Kendi sosyo-kültürel değerleri kişilik yapılarında iğreti bir yerde durduğu için de yaşanan trajedilerin ve yozlaşmanın önüne geçememişlerdir.

Ele aldığımız filmlerde, taşra-kent çatışmasına dair bazı çözüm önerilerinin de sunulması dikkat çekicidir. *Gurbet Kuşları*'nda Kemal'in sosyo-kültürel açıdan olumlu özellikleri sayesinde şehirde tutunması ve şehirdeki varlıklı bir aileye damat olarak kendisini kabul ettirmesi bunun somut bir örneğidir. Aynı şekilde, *Gelin*'deki Meryem'in mücadelesi ve Veli'nin dönüşümü da buna örnek gösterilebilir. Taşranın olumlu özelliklerini simgeleyen Meryem, ailenin bozuk değerleriyle mücadele eden güçlü bir kadındır. Meryem, mensubu

olduğu ailenin ahlaken çürümüş yapısını zamanla idrak ederek sorunların üstesinden gelmenin bir yolunu bulmuştur. *Düğün*'deki Zelha karakteri ise hırslı ve çıkarıcı ağabeylerinin değerlerden yoksun tutumlarına isyan ederek hem kendisini hem de kız kardeşlerini baskı ve zulümden kurtarmış ve tüm olumsuzluklara rağmen şehirde varolmanın mücadelesini ortaya koymuştur(kazanmıştır). *Diğer*'teki Hacer ise çalıştığı fabrikadaki zulüm düzenini zamanla idrak etmiş ve geleneksel itaat anlayışını ve yanlış kaderciliği bir kenara bırakarak kent ile taşra arasındaki çatışmadan sıyrılmaya gayreti göstermiştir. Özetle, ele alınan filmlerdeki bu karakterler, taşra-kent geriliminin dayattığı kimlik sorununu aşmanın mümkün olabileceğini, taşralı dar kalıpların aşılabileceğini ve değerlerle uyumlu bir hayat kurulabileceğini göstermiştir

Kent ile Taşra Arasında Sıkışan Din

Gurbet Kuşları'ndaki Tahir Efendi ve eşi geleneksel ve kültürel açıdan dindar bir profil çizmektedir. Diğer bazı karakterlerde de kültürel bir din anlayışı mevcuttur. Fakat bu dindarlık yüzeysel ve şekilseldir. Arzular ve hırslar söz konusu olduğunda onları motive eden unsur din değil, para kazanma ve sınıf atlama arzusudur. *Gelin*'deki Yozgatlı aile de dindar fakat onların da dinle kurdukları irtibat bıçak sırtı bir konumdadır. Aile üyeleri ibadetler konusunda hassastır ve dini inançlarını korumaya özen göstermektedir fakat din ile dünya ya da inançlar ile çıkarlar çatıştığında önceliği ticaretten, paradan veya çıkarlardan yana kullanmışlardır. Aile üyelerinin örf, adet ve hurafelerle karışmış çarpık bir din anlayışına sahip olması da dikkat çekicidir. Maddi kaygılar söz konusu olduğunda inancın nasıl bir derin kırılmaya maruz kaldığı, filmdeki birçok örnek üzerinden okunabilir. Mesela, Hacı İlyas'ın oğullarının daha fazla para kazanmak amacıyla babalarından gizli dükkanda içki satmaları, kayınvalidenin torunun hastalığı için doktorlardan değil de sadece muska ya da kurşun döktürmekten medet umması, Hacı İlyas'ın ağrıyan dizleri için merhem kullanırken torununun tıbbi tedavisini önemsemeyip sadece duayla yetinmesi, borçlarını ve yatırımlarını önceleyip gelinine söz verdiği halde sözünü tutmaması, Osman'ın ameliyat

masrafları için ayrılan altınların ve paraların Ramazan ayında işler “bereketleneyeceği” için dükkana harcanması, Ramazan ve Kurban Bayramlarının ticari imkanlar için fırsat olarak görülmesi, Hacı İlyas’ın güya torunu için ayırdığı parayı iş iştenden geçtikten sonra bir üzüntü emaresi bile göstermeden borçları için kullanması, bu çarpık anlayışın nasıl birer vicdan sorunu haline geldiğini göstermektedir.

Diyet’teki dindarlık ise yanlış kadercilik yorumu, nimete küfran olmasın diye patron zulmüne rıza gösterme, otoriteye itaat etme gibi temalar üzerinden irdelenir. *Diyet*’teki asıl dindarlık Yunus Ağa karakteri üzerinden okunabilir. Yunus Ağa’nın dindar kişiliği taşraya özgü bir değer olarak sunulmaktadır. Fakat onun birlik ve dayanışmayı vurgulayan bir hadis-i şerifi sendikalaşma tartışması bağlamında zikretmesi, dinî değerlerle şehrin gerçeklerinin nasıl sentezleneceğini açıkça göstermektedir: “İki, birden ve üç, ikiden ve dört, üçten iyidir, birleşiniz.” Bu din vurgusu aynı zamanda “göç üçlemesi”nin ruhuna da uygundur. *Gelin*’de İsmail’in kurban edilmesi, *Düğün*’de Yusuf’un kuyuya atılması *Diyet*’te ise söz konusu hadis-i şerif, geleneksel değerlerle kentsel değerlerin farklı türden karşılaşmalarını anlatan metaforik göndermelerdir.

Kent İle Taşra Arasında Sıkışan Kadın

Gurbet Kuşları’ndaki Fatma taşra ile kent, gelenek ile modernleşme arasında sıkışıp kalan kadının durumunu trajik bir biçimde gözler önüne sermektedir. Bu trajedi, ailenin namus kavramına bakışıyla ilgilidir. Ailenin küçük kızı Fatma’nın, arzu ve hevesleri nedeniyle şehre kurban gitmesi, ailedeki erkek fertlerin namus kavramına yüklediği anlamın negatif bir yansımasıdır. Kendi kız kardeşlerinin namusu konusunda titiz davranan iki ağabeyin de kadınlarla gayrimeşru ilişkilere girmesi bu namus anlayışının çarpıklığını göstermektedir.

Gelin’deki Yozgatlı ailede ise gelinlere söz hakkı tanınmaması, kocasından izinsiz dışarı çıkan ya da fabrikada çalışan kadınlara kötü gözle bakılması, doktora gidip muayene olan kadınların ayıplanması ve şehrin

değerlerine uyum sağlayan insanların yozlaşmış olmakla suçlanması ailenin bağlı olduğu değerlerin kent ikliminde nasıl bir çatışmaya yol açtığını göstermektedir. Ailenin namus konusundaki anlayışı ise bu çatışmanın tehlikeli boyutunu oluşturmaktadır. Yaşadığı olumsuzluklara göğüs geren ve neticede evini terk etmek zorunda kalan Meryem'in aile tarafından kocası vasıtasıyla ölümle cezalandırılmak istenmesi, geleneksel namus anlayışının çarpıklığını hem de bunun şehirdeki devamlılığını görmek açısından önemlidir.

Düğün'deki ailede de aynı şekilde ağabeylerin kız kardeşler üzerinde baskıcı ve kaderlerini tayin edici rolleri mevcuttur. Halil ve İbrahim'in çıkış yolu olarak Cemile ve Habibe'yi istemedikleri evliliklere zorlayarak onlardan gelecek başlık parasına bel bağlamaları, maddi açıdan yükselmelerini sağlarken ahlaki açıdan çöküşlerini tescil etmektedir. Zelha'nın gözünde ağabeyleri "İstanbul ormanında kimseye dış geçiremeyince aciz kardeşlerinin etini yemeyi" en kolay yol olarak gören bencil insanlardır. Ailede ve kadın üzerinde otorite kurmak söz konusu olduğunda geleneksel değerler önem kazanırken, maddi ihtiyaçlar ve para kazanma söz konusu olduğunda bu değerler önemsizleşmektedir.

Göç ve Gecekondulaşma

İstanbul'daki hızlı şehirleşme 1950'lerde başlamış ve 1980'li yıllarda hız kazanarak devam etmiştir. Hızlı kentleşmenin en önemli sebebi göçtür ve göçle birlikte İstanbul'daki nüfus yoğunluğu had safhaya ulaşmıştır. 1927'deki ilk genel nüfus sayımında İstanbul'un nüfusu 681 bin kişiye, bu rakam 1950'lerde 983 bin, 1960'larda 1.466 bin, 1970'lerde 2.132 bin, 1980'lerde 4.742 bin, 2000'de 10.018 bin ve günümüzde ise yaklaşık olarak 14.160 bin kişiye ulaşmıştır. Bu hızlı nüfus artışı ve kontrolsüz göç; sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan İstanbul'da köklü bir dönüşümün yaşanmasını zaruri kılmıştır. İstanbul konut sıkıntısının neden olduğu gecekondulaşma ve çarpık kentleşmeyi sancılı bir biçimde tecrübe etmiştir. Bu durum, alt yapı ve üst yapıda birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Diğer yandan, şehrin merkezindeki konut yetersizliği göçmenleri kümeler halinde belirli bölgelerde yerleşmeye icbar etmiş, konut

yetersizliği ve kentsel eksiklikler ise gecekondulaşmaya sebep olmuştur (Konuk, 2015, s. 10).

Gurbet Kuşları, Gelin, Düğün ve Diyet'te sunulan 1960 ve 1970'li yılların İstanbul'unda gökdelenlerle gecekonduların yan yana durduğu görülmektedir. Bu karşıtlık, aynı zamanda zengin-yoksul hayatlar üzerinden sosyal sınıflar arasındaki karşıtlığı, kültürlü ile eğitimsiz ayrımı üzerinden kültürel karşıtlığı, coğrafi varoluş bakımından batı-doğu arasındaki karşıtlığı ve değerler manzumesi bakımından da geleneksellik-modernlik ya da alaturka ile alafranga karşıtlığını temsil etmektedir. Bu zıtlıkların kalın çizgilerle birbirinden ayrılmamış olması ve ekonomik bariyerler aşıldığı taktirde büyük oranda geçirgenliğin mevcut olması ise dikkat çekicidir. İstanbul'da geleneksel-taşralı ile kentli-modern arasında iyi bir iş, iyi bir otomobil ve prestijli bir konut kadar mesafe vardır. Bu mesafeyi kapatamadığında giderek kendi içine kapanan ve şehre uyum sağlayamayan taşralı göçmen ile yerleşik kentli arasındaki kopukluk ise meselenin bir başka yönünü temsil etmektedir. Bu kopukluğu gergin kılan unsur, modern kentlerde “sefalet ve safahatın birbirlerine yalnızca bir sokak mesafede durmasıdır (Türkoğlu, Öztürk ve Aymaz, 2004, s. 228). Fakat yine de, kentte insanları birbirinden uzaklaştıran güçler, onları birleştiren güçlerden daha baskındır. İnsanlar arasındaki bu ayrımı ya da farklılığı iyice keskinleştiren temel unsur ise göç dalgaları neticesinde kentin artan nüfusedir. Nüfus arttıkça da parçalanmışlık artmaya devam eder (Murphy, 1995, s. 261). Bu parçalanmışlık ise en somut ifadesini gecekondulu mahallelerinde kendisini gösterir.

Geleneksel değerlerle şehrin değerleri arasındaki çatışmanın farkında olan aileler, hem pratik açıdan kolaylık sağladığı için hem de kendilerini şehrin değerlerine karşı korumak için aynı mahallede hemşerileriyle birlikte oturmayı tercih etmektedirler. Mesela *Gelin*'de Hacı İlyas'ın, kendi köylülerinin göçten sonra yoğun yerleştiği bir mahallede düzen kurmayı tercih etmiş olması buna dikkat çekicidir. Benzer durumu *Düğün*'de de görmek mümkündür. Erkuş ailesi, İstanbul'daki emmilerinin desteğiyle şehrin kenar mahallelerinden birisine yerleşmiş ve şehirden izole olmuş bir hayatı tercih etmiştir. Aynı şekilde *Diyet*'te,

Hacer ile Hasan'ın oturduğu mahalle de bir gecekondu mahallesidir ve hem komşuları hem de çalıştıkları mahalle Anadolu'dan göç etmiş insanlarla doludur.

Göç ve Emek sömürüsü

1950'lerden sonra hızlı bir biçimde kentleşme sürecine giren Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan sonra en hızlı kentleşen ülkeler arasındaki yerini almıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında, doğal nüfus artışının önemli bir etkisi olmuştur (Keleş, 1986). 1950'lerden sonra göç hareketlerinin artmasında nüfus patlamasının yanı sıra tarımda makineleşme, tarımdan sanayiye geçiş, tarımdaki düşük üretkenlik, gelir yetersizliği (Keleş, 1996), kentlerde inşaat sektörünün ivme kazanması, yeni fabrikaların kurulması ve kırsal alanlardan kentlere ulaşımın kolaylaşması ve devletin istihdam sağlamak üzere içgöçü desteklenmesi büyük oranda etkili olmuştur (İçduygu ve Sirkeci, 1999:251).

Sanayiinin tam manasıyla gelişemediği ve ulusal pazarların yeni kurulmaya başladığı 1950-1960 yılları arasında büyükşehirlere göç edenler, bir anlamda kapitalist sermayenin şehre iyice tutunması için gerekli ön koşulları da hazırlamış oldular. Gecekonduya yerleşmek zorunda kalan gurbetçi genç erkekler İstanbul'daki patronları için yedek işgücü ordusu anlamına gelmiştir. Patronlar düşük ücretle çalıştırdıkları işçiler sayesinde kendi işlerini büyütmüşlerdir. Şehirdeki imkanları fark eden taşralı büyük toprak sahipleri de çok geçmeden büyükşehirlerdeki iş imkanlarını değerlendirmek için şehre yatırım yapmaya başlamışlardır (Özbay ve Yücel, 2001, s. 11).

1950-1980 dönemdeki göçler, literatürde "emek göçü" olarak isimlendirilmektedir. Emek göçü, insanların daha çok kazanmak amacıyla yer değiştirmelerini ifade eder. Göçün, daha ziyade ekonomik bir hadise olarak değerlendirilmesinde emek göçünün etkisi büyüktür. Ülkemiz, 1960'dan sonra sanayileşme eksenli büyümeyi benimsemiş ve bu nedenle 1960-1980 dönemindeki sanayileşme çabaları iç göçü tetiklemiştir. Cumhuriyet tarihinin en hızlı kentleşme dönemi 1960-1975 arasındaki dönemdir. 1975-1980 döneminde

ise şehirlerdeki işsizlik, hayat pahalılığı ve şiddet olayları nedeniyle iç göçte gözle görülür bir düşüş yaşanmıştır (Işıkpınar, 2000, s. 49).

Ele alınan dört filmde de, aileleri İstanbul'a göç etmeye sevk eden temel etkenlerin geçim sıkıntısını aşmak, iş bulmak ya da iş kurup zengin olmak, maddi imkanlara kavuşmak, şehrin nimetlerinden yararlanmak olduğu açıktır. Dolayısıyla onların şehirden beklentisi kültürel değil, ekonomiktir. Ekonomik olarak yükseldikleri takdirde hem amaçlarına ulaşmış olacaklar hem şehir tarafından kabul göreceklendir. Maddi güç itibarı, itibar ise seçkin bir aile olmanın anahtarını onlara sunmuş olacaktır.

İş imkanlarını değerlendirmek üzere büyükşehir göç edenleri bekleyen en önemli tehlike emek sömürüsüdür. İşçilerin emeğinin sömürülmesi ve buna karşın yürüttükleri hak arama mücadelesi *Diyet* filmin merkez temasını oluşturur. Filmde standartlardan yoksun, sağlıksız bir iş ortamı nedeniyle kaza geçiren bir işçi, sermayedarın çıkarlarını kendi çıkarları gibi gören ve olayı önemsemeyip sadece kadere bağlayan bir ustabaşı, talepleri hiçe sayılan ve arkadaşlarının elim durumuna tepki veren az sayıdaki işçi ve sorunu işçilerin üzerine atan ve hakkını arayan işçileri bela olarak gören bir patron söz konusudur. Fabrikada, Anadolu'nun farklı yerlerinden İstanbul'a göç eden işçiler çalışmaktadır. İşçiler temel haklarından habersiz bir biçimde ve geleneksel itaat anlayışıyla patronlara boyun eğmektedir. Sendikalaşma ve hak arama bilinci işçiler arasında gelişmemiştir ve dayanışma eksikliği mevcuttur.

Filmde işçilerin haklarını gasp etmeye çalışan kapitalist sermayenin sunumu dikkat çekicidir. Sermayedar sınıf, düşük maliyeti vicdanlarına tercih edecek kadar gayri ahlaki bir durum içindedir. Fabrikadaki düzen, Anadolu'daki toprak ağalığının şehirde kılık değiştirmiş halinden başka bir şey değildir. Köydeki ağa şehirde patron, tarladaki amele işçi, kahya ise ustabaşı olmuştur. Kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen patronun sendikalı işçilerle yapılacak anlaşmaya verdiği cevap bu durumu teyit etmektedir: “Kapımda çalışanla anlaşmak da ne demek?”

Sonuç:

Anadolu'dan büyük umutlarla İstanbul'a göç eden aileler şehirde varolma, şehirde tutunma ya da şehre uyum gösterip göstermeme gibi zorlu süreçleri aşmak durumundadır. Zihinlerindeki İstanbul ile gerçek İstanbul arasındaki boşluğu acı bir biçimde idrak eden aileleri İstanbul'da kimlik ve kişilik sorunları, yozlaşma ve yabancılaşma gibi zor ve yakıcı sorunlar beklemektedir. Göçmenler ya gecekondu mahallelerinde kendi içlerine kapanacaklar ya da geleneksel değerleriyle şehrin değerleri arasında bir uyum sağlamak suretiyle şehirde var olacaklardır. Bu dengeyi kuramayan ailelerin değerlerini, inançlarını ve hayallerini kaybetmenin eşiğine gelmesi kaçınılmazdır. Daha da kötüsü, büyükşehir, göç edenlerden kurban da istemektedir. *Gurbet Kuşları*'ndaki aile, ellerini dokundurdukları her şeyin çalışmadan, hak etmeden altın olacağını zannetmiş ancak İstanbul'a tutunabilme mücadelesini kaybetmiştir. Aile birliği dağılmış, evin en küçüğü olan Fatma şehre kurban edilmiş, Kemal ise şehre uyum sağlayarak tutunmayı başarmıştır. *Gelin*'de ise İstanbul, Sorgunlu ailesinden kurban istemiştir. Aile bu bedeli ödemeye ve torunlarını kurban vermeye razı olmuştur. Fakat duruma isyan eden Meryem eşini de ikna ederek yeni bir hayata başlamış, doğacak yavrusunu kurban olmaktan kurtarmıştır. *Gelin*'deki final, sancılı bir sürecin sonucunda şehirde tutunmanın mümkün olabileceği mesajını vermektedir. *Düğün* de tıpkı *Gelin* gibi sonuçlanır. Evin ablası Zelha, başlık parası için sevmedikleri adamlara peşkeş çekilen kız kardeşlerini zorba ağabeyinin elinde kurtararak trajik sonun önüne geçmeyi başarır. Fakat onlar da bu uğurda birbirlerine olan sevgilerini, geleneksel değerlerini ve aile birliklerini feda etmek zorunda kalmışlardır. *Diyet*'in finalinde ise aynı şekilde şehir, ayakta kalmak ve şehre tutunmak isteyen göçmenlerden bedel istemiştir. Hasan'ın gerçekleri idrak etmesi ve kolunu makineye verip diyet ödemesi göç sürecinin trajik sonunu göstermektedir. Hasan'ın ödediği bedel; insanları köle gibi kullanan gözü dönmüş çıkarıcılığa ve esasta şehre ödenmiş olan bir bedeldir.

Kaynakça

Arslantaş, H. & Adana, F., (2010). “Üniversite Eğitimi Nedeni İle Geçici Göç Yaşayan Öğrencilerin Kendilik Algıları”. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, C: 13, Sayı: 3*.

Alkan, H. (2007), “Kent ve Sinema İlişkisi Bağlamında 90 Sonrası Türk Sinemasında İstanbul”, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sinema-TV Anasanat Dalı

Aslan, Ş. (2004). *1 Mayıs Mahallesi, 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çelik, F. (2007). “Türkiye’de İç Göçler: 1980-2000”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(22), 87-109*.

Diken, B. & Laustsen, C. B. (2010), *Filmlerle Sosyoloji*. (Çev: S. Ertekin). İstanbul: Metis Yayınları.

Doğanay, H. (1994). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. Ankara: Gazi Büro Yayınevi.

Durugönül, E. (1997). “Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler”. *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, 95-100*, Ankara: DİE.

Güçhan, G. (1993). “Sinema-Toplum İlişkileri”. *Kurgu Dergisi, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, Sayı: 12*, ss. 51-71.

Güney, K. (2008). “Aileleri İstanbul Ümraniye İlçesine Göç Etmiş İlköğretim Birinci Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyinin İncelenmesi”. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Işıkpınar, Ü. (2000). “Türkiye’de İç Göçler ve Toplumsal Dayanışma”. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

İçduygu, A., Sirkeci, İ. ve Aydınğün, İ. (1998). “Türkiye’de İç Göç ve İç Göçün İşçi Hareketlerine Etkisi” . A. İçduygu (Editör), *Türkiye’de İç Göç (s.207-244)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.

İstanbul Valiliği Çevre Koruma Vakfı Yay. *İstanbul 2000*, Yayın No:1, İstanbul.

Kasım M. & Atayeter H. D. (2012). “1960’lı Yıllarda Türk Sinemasında Toplumsal Gerçekçilik”. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi. C: 1, sy: 4, Eylül-2012*, ss. 24-37.

Kaştan, Y. (2006). “Cumhuriyet Döneminde Nüfus Hareketlerinin Fonksiyonu”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 7(1)*, ss. 65-76.

Kaya, A. (2009). *Türkiye’de İç Göçler-Bütünleşme mi Geri Dönüş mü? (İstanbul, Diyarbakır, Mersin)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kaygalak, S. (2009). *Kentin Mültecileri Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme*, Ankara: Dipnot Yayınları.

Keleş R. (1986). “Kentleşme ve Kamu Yönetimi Sorunları”. *Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar, SİSAV*, İstanbul, ss. 133-156.

Keleş, İ. (1996). *Türkiye’de Kent Planlanmasının Sosyo-Kültürel Boyutları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Konuk, N. (2015). *Bir Şehirli Kimliği Göstergesi Olarak İstanbulluluk*. İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları

Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*, Oxford; Cambridge: Blackwell.

Murphy, W. J. (1995). *Postmodern Toplumsal Analiz ve Postmodern Eleştiri*, (Çev: Hüsamettin Aslan). İstanbul: Eti Yayınları.

Oktay, A. (2001). *Metropol ve İmgelem*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Özbay, F. ve Yücel B. (2001). “Nüfus ve Kalkınma”. *Türkiye’de Göç Hareketleri, Devlet Politikaları ve Demografik Yapı*. Ankara: Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü.

Öztürk, M. & Altuntepe, N. (2008). “Türkiye’de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması”. *Journal of Yaşar University*, 3(11), 1587-1625.

Sarup, M. (1996). “Identity and Narrative”. *Identity, Culture and the Post-modern World*. (Ed. R. Tasneem, G. Athens). The University of Georgia Press.

Scognamillo, C. (1993). *İstanbul Gizemleri: Büyümler, Yatırlar, İnançlar*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Sencer, Y. (1970). *Türkiye’de Kentleşme, Bir Toplumsal Ve Kültürel Değişme Süreci*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Soja, E. W. (2000). *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*, Oxford: Blackwell Publishers.

Tüfekçi, S. (2002). “Kırsal Kesimlerden Büyükşehirlere Göç ve Göçün Aile Yapısındaki Meydana Getirdiği Değişiklikler”. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tümtaş, M. S. (2007). “Türkiye’de İç Göçün Kentsel Gerilime Etkisi: Mersin Örneği”. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türkoğlu N., Öztürk M. ve Aymaz G. (2004). *Kentte Sinema, Sinemada Kent*, İstanbul: Yenihayat Kütüphanesi.

**Disiplinlerarası Göç ve Göç
Politikaları Sempozyumu
Sonuç Bildirgesi**

Küreselleşen dünyada göç hareketleri ve politikaları, siyaset ve bilim camiasında en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. 1990 yılında dünya genelinde uluslararası göçmenlerin sayısı 154 milyon iken, 2000 yılında 175 milyona çıkmıştır. Bugün ise 232 milyon civarında bir göçmen kitlesinden bahsedilmektedir. Uluslararası göç, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye ve komşu ülkelerde de farklı boyutlarıyla önemli bir mesele haline gelmiştir.

Bugün ülkemizde yaklaşık 2 milyonu aşan Suriyeli göçmen yaşamaktadır. Komşu ülkelerdeki istikrarsızlık ve bundan kaynaklanan mekânsal ve sosyal hareketlilikler yalnızca göçmenleri değil, Türkiye halkını da yakından ilgilendirmektedir. Türkiye, hem göç alan, hem de göç veren bir ülke olarak Dünya üzerindeki bu hareketlilikte önemli bir role oynamaya başlamıştır.

Ancak göç ve göçün getirmiş olduğu nüfus artışıyla birlikte ortaya çıkan beslenme, barınma, eğitim, sağlık, işsizlik, düzensiz kentleşme ve bunlara benzer sorunların varlığı, üretilen politikaların yetersizliğini göstermektedir. Öte taraftan Türkiye’de yaşanan göç trafiğinin ana faktörlerini ve engellerini kavramak ve bu alanda çözüm önerilerinde bulunmak için bu alanda yapılmış fazla bir çalışmanın olmadığı da bir gerçektir.

Türkiye başta olmak üzere tüm dünyada önemli bir konu olan ‘Göç Sorununa’ dikkat çekmek, kamuoyu oluşturmak, orta ve uzun vadede de uygulanabilir ve somut çözüm önerilerinde bulunmak amacıyla, 29-30 Mayıs 2015 tarihlerinde İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi’nde “Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu” düzenlenmiş ve bu sempozyum kapsamında ayrıca konuya hâkim akademisyenler ve uzmanların katılımıyla bir Göç Çalıştayı da yapılmıştır.

Başkanlığını Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanı Doç. Dr. Kudret Bülbül’ün yürüttüğü Çalıştayda konu iki ana başlık halinde tartışılmıştır. Çalıştay’ın ilk kısmında Avrupa’nın göç ve göçmen tecrübeleri ile uyguladıkları göç politikaları, ikinci kısmında ise Türkiye özelinde göçe bağlı sorunlar ve mevcut göç politikaları tartışılmıştır. Mevcut durumun analizi yanında çözümlerin de arandığı Çalıştay’ın sonuçlarını ilgili kişi ve kurumların dikkatine sunuyoruz.

1) Avrupa'ya Göç ve Göç(men) Politikaları

■ Son yıllarda Avrupa'da yaşanan ekonomik durgunluk, İslamofobi, işsizlik göç ve göçmenlere karşı tepkilere sebep olmuştur. Uzmanlar, Avrupa'nın göç ve göçmenlerle ilgili olarak doyum noktasına ulaştığı kanaatini paylaşmışlardır.

■ Avrupa ülkeleri, 11 Eylül'den sonra güvenlik eksenli ve seçici göç ve göçmen politikalarına yönelmiştir. Bu politikalar göç hareketlerini sınırlamış ve daha az göçmen işgücünün gelmesi konusunda etkili olmuştur, ama mevcut göçmenlerin aile birleşimine ve dezavantajlı grupların hareketliliğine engel olduğu için büyük hoşnutsuzluklar yaratmıştır.

■ Avrupa'da bazı ülkeler fazla göçmen ve sığınmacı alırken bazı ülkeler daha az almaktadır. Avrupa'da dengeli bir göçmen dağılımını sağlamak üzere bir üst-merci oluşturulmalıdır. Göç kadar göçün yönetimi de önemli bir konudur.

■ Göçmenlere tanınan fikir ve inanç özgürlüklerinde kısıtlılıklar söz konusudur. Örneğin Belçika'da ilk başörtülü Milletvekili olan Marvi Nur, Ermeni Soykırımı iddiasını kabul etmediği için milletvekilliğinden atılmıştır. Diğer bir örnek de küreselleşme sürecinde malların ve insanların serbest dolaşımından söz edilirken Müslümanların ihtiyacı olan imamların dolaşmasına sınır getirilmesidir.

■ Avrupa'da bugün tecrübe edilen İslamofobiyi, II. Dünya savaşı öncesi yürütülen Yahudi tartışmalarına benzetmektedir. Nasıl ki o dönemde Yahudilere karşı yürütülen ayrımcılık politikalarının göz ardı edilmesi, tüm dünyayı bir kaosa sürüklediyse, bugün de Müslümanlara karşı beslenen kin ve düşmanlıklar benzer yıkıcı sonuçlara sebebiyet vermektedir. Gerek Avrupa'nın yakın tarihinde izlenen politikalar gerekse Türkiye'nin on-on beş yılda uyguladığı politikalar bize net olarak şunu söylüyor: Farklı olana karşı kısıtlayıcı değil, özgürlükler çitasını yükselterek daha fazla normalleşerek, daha fazla rahatlatıcı politikalar üretilerek sorunlar aşılabılır.

■ Göç ve göçmenler karşısında tek bir Avrupa'dan söz etmek doğru değildir. Bizde olduğu gibi Avrupa'da da göçmenler karşısında farklı düşü-

nen kesimler ve siyasal partiler var. Bu anlamda homojen bir Avrupa'dan bahsedilemez.

■ Avrupa'da ulusal dil ve İngilizce dışındaki dillerin itibar ve prestijinin olmaması, bu dillerin salt "göçmen dili" olarak tanımlanması, göçmen çocukların anadillerine atfettikleri önemi sarsmaktadır. Çift dilliği destekleyici programlar zenginleştirilmelidir.

■ Avrupa'da göçmenlerin ortak arzusu, kendi kültürlerini muhafaza ederek buldukları toplumların kültürüyle bütünleşmektir. Bütünleşme (entegrasyon) asimilasyon olarak anlaşılmalıdır. Dini ve kültürel tercihler kişilerin seçimine bağlı bir mesele olup onların özgürlüklerini sınırlandırma yönünde bir politika, mevcut insan haklarına ve uluslararası sözleşmelere aykırı bir durumdur.

■ Türk gençlerinin kendi dil ve kültürüyle bağlarının kopmaması için Türk Dil Kurumu ile koordine bir şekilde Avrupa'daki Türk çocuklarına küçük ve büyük boyutlarda Türkçe sözlük dağıtılması önemli bir kültür hizmeti olacaktır. Sözelimi 12 yaşına giren her Türk çocuğuna, içinde Türkçe sözlük ve bazı hikâye kitaplarının bulunduğu bir paket gönderilmesi önemli bir jest olacaktır.

■ Avrupa'daki Türk toplumuyla yakından ilgilenecek ve onların sorunlarına çözüm arayacak elçi, konsolos ve hariciye personeline ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye'den gönderilen imamlar kadar hariciye personeli de Türk toplumuna ve sorunlarına mesafeli durmaktadır. Bu mesafe sorununun aşılması için "yerinden görevlendirme" yapılmalıdır. Başka bir deyişle Türk toplumunun içinden çeşitli görevleri yapabilecek hariciye personeli ve görevlileri atanmalıdır.

■ Son yıllarda Avrupalı Türklerin "paralel" bir toplum oluşturduğuna dair iddia ortaya atılmış ve bundan Türk sivil toplum örgütleri ve Türkiye devleti sorumlu tutulmuştur. Oysa Türkiye devleti Avrupalı Türkleri ilgili ülkelerin politikalarına teslim etmiştir, bu noktada en az suçlanacak ülke Türkiye'dir.

■ Göç ve göçmenlik, teolojik olarak da tartışılan bir konudur ve sosyal konulara teologların ilgi duyması ve çözüm getirmeleri önemlidir. Sözelimi-

mi çifte vatandaşlık konusunda bir çekimserlik bulunmaktadır. Bazı kişiler çifte vatandaş olmayı ve ilgili ülkede askerlik yapmayı dini inançlarına aykırı görmektedir.

■ Avrupa’da madde kullanan ve suça sürüklenen göçmen gençlerle ilgili koruyucu önleyici faaliyetler geliştirecek bir çatının varlığı elzemdir.

2) Türkiye’de Göç ve Göçmen Politikaları

■ Türkiye’ye yönelik göç olayı iki boyutuyla ele alınmıştır. İlk olarak Türkiye’nin göç veren bir ülke olarak konumu gündeme gelmiştir. Bu bağlamda şu soruya cevap aranmıştır: Türkiye diasporaya yönelik politikalar konusunda neyi doğru yapıyor, neyi yanlış yapıyor? İkinci olarak Türkiye göç alan bir ülke olarak halen devam etmekte olan Suriye göçüne nasıl cevap vermektedir sorusuna cevap aranmıştır. Bu bağlamda karşı karşıya olduğumuz göç, göçmen ve diğer unsurlarla ilgilenirken, yeterince doğru adımlar atıyor muyuz? Doğrularımız nelerdir, yanlışlarımız nelerdir? Soruları sorularak bir durum tespiti yapılmaya çalışılmıştır.

■ AB’nin Türkiye’ye yönelik göç politikalarının Türkiye’den gelen düzensiz göçün mümkün mertebe engellenmesi üzerine kurulduğu, dolayısıyla AB’nin göç politikalarının mülteci hareketlerini kendinden uzak bölgelerde kontrol etmek anlayışı ile sürdürüldüğü, bu anlayışın devam etmesi halinde AB’nin yalnızca mali ve idari katkıda bulunan bir yapıya dönüşmeye başladığı ifade edilmektedir.

■ Türkiye’nin AB ile “İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin” yapmış olduğu 16 Aralık 2013 tarihli anlaşma, 1 Ekim 2014 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Buna göre, karşılıklılık temelinde, Türkiye’de veya AB’de ülkeye giriş, ülkede bulunma veya ikamet etme koşullarını sağlamayan veya sağlayamaz duruma düşen kişilerin belirlenen şartlar ve kurallar çerçevesinde ilgili ülkeye geri gönderilmesini düzenlemektedir. Bu durumda Türkiye’den herhangi bir AB ülkesine geçiş yapmış kişilerin 3 yıl sonra Türkiye’ye iadesi mümkün olabilecektir. Bu durumun sonucu olarak, göç hareketlerinin Türkiye’yi giderek daha fazla etkileyeceğini söylemek mümkündür.

■ Göçmenlere yönelik söylemler ve buna ilişkin oluşturulmaya çalışılan algı ile ilgili olarak yapılan tespitlerde; siyasi görüş, etnik köken ve mezhep temelli bir yaklaşım sergilenmeye çalışıldığı görülmektedir. Söz gelimi Kürt, Türkmen, Arap, Ezidi göçmen vb. şeklinde çeşitli sınıflandırmalar yapılmakta, bu durum, göçmenlere yönelik bazı olumsuzlukları beraberinde getirmiş olduğu gözlemlenmektedir.

■ Türkiye’de işsizlik oranlarının yüzde 10 civarında olduğunu göz önünde bulundurulursa, uzun vadede işsizliğin doğuracağı sorunlara bir de Suriyeli işsizlerin katılması bu sorunu daha da karmaşık bir hale getirecektir. Bu durum Suriyeli sığınmacıları ekonomik olduğu kadar sosyal yönden de olumsuz etkileyebilir ve birlikte yaşama kültürünün gelişmesini zorlaştırabilir.

■ Türkiye’de göçmenlere yönelik olarak oluşturan etkin ve dini temele dayandırılan algı, siyasi partilerin ve basının aynı şekilde kendi düşünceleri üzerinden bir göçmen algısı oluşturulması, yani göçmenlerin bir iç politika malzemesi haline getirilmesi her iki toplum arasında da ayrışmaları tetikleyebilir.

■ Suriye’de yaşanan iç çatışmaların uzaması nedeniyle, göçün ne zaman biteceği ve hangi boyutlarda kalacağını bugün itibarıyla öngörmek mümkün değildir. Buradan yola çıkarak bahse konu bu insanların uzun vadeli olarak Türkiye’de kalabilecekleri varsayılarak buna göre çözümlerin üretilmesi oldukça önemlidir.

■ Bugüne kadar Suriyeli sığınmacılara yönelik çok önemli boyutlarda sosyal yardım yapılmış olup, bu yardımların insan haklarını temel alan bir bakış açısıyla ele alınması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bundan sonra yapılacak olan yardımların daha etkin ve verimli bir biçimde kullanılabilmesi için, göç yönetiminin yeniden ele alınarak harcamaların etkinlik ve verimlilik açısından ölçülebildiği bir yönetim anlayışına geçilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

■ Son olarak Suriye’deki siyasi durumun geleceğinin kestirilememesi, bunun yanı sıra göç yönetiminde yaşanan aksaklıklar, giderek derinleşen bu sorunun çözümünde daha gerçekçi yaklaşımların sergilenmesi gerektiğini

ortaya koymaktadır. Bunun için öncelikle mevcut problemlerin iyi analiz edilmesi, elde edilen sonuçlara göre organizasyon yapısının oluşturulması ve uygulamaların hazırlanacak planlar dahilinde yürütülmesi gerektiği ifade edilmiştir.